

VIATA ROMÂNĒASCĂ

REVISTĂ A SOCIETĂȚII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA

ANDREI ALEXANDROVICI JDANOV

Din lucrările lui A. A. Jdanov

★

MANIFEST PENTRU APĂRAREA PĂCII
MOȚIUNE

ZAHARIA STANCU: Congresul dela Wroclaw

★

EUSEBIU CAMILAR: Negura, I — MARIA BANUS: 11 Iunie
1948 — ALEXANDRU PUȘKIN: Poltava (fragmente) — ION CĂ-
LUGĂRU: Procesul continuă... — PERPESSICIUS: Provin-
ciale, I — ELISABETA LUCA: Călătorie spre Spania — CEZAR
PETRESCU: Măinile care-și aduc aminte, II

★

IORGU IORDAN: Concepția sociologică a limbajului — OVID
S. CROHMĂLNICEANU: Deplasarea centrului de greutate al
decadentismului — GH. I. GEORGESCU-BUZĂU: Spiritul re-
voluționar dinainte de 1848 în Țara Românească și Moldova, II

ORIENTĂRI

M. ROSENTHAL: Problemele esteticei sovietice

TEORIE ȘI CRITICĂ

N. MORARU: Alexandru Pușkin și «Poltava» — J. POPPER: Ion
Slavici

COMENTARIILE

MIHAI NOVICOV: Problema traducerilor

RECENZII

DUMITRU CHEFA: «Steaua», de Kăzachieviici — J. POPPER:
«Vioara roșie», de Victor Tulbure — PETRU DUMITRIU:
«Ultima frontieră», de Howard Fast; «Kingshood Royal», de
Sinclair Lewis — VLAICU BĂRNA: «Oameni de lut», de De-
mostene Botez — HORIA STANCU: «Reportaj cu Ștreangul
de gât», de Julius Fucik

★

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

VIAȚA ROMÂNESCĂ

REVISTĂ A SOCIETĂȚII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA

10 APR 1971

COMITETUL DE DIRECȚIE:

*Ion Călugăru — Miron Constantinescu — Gáal Gábor
Corin Grosu — N. Moraru — Perpessicius — Camil Petrescu
L. Răutu — Al. Rosetti — Zaharia Stancu — Cicerone
Theodorescu*

★

REDACTOR - ȘEF : *Cicerone Theodorescu*

SECRETAR DE REDACȚIE: *Corin Grosu*

8

★

ABONAMENT ANUAL

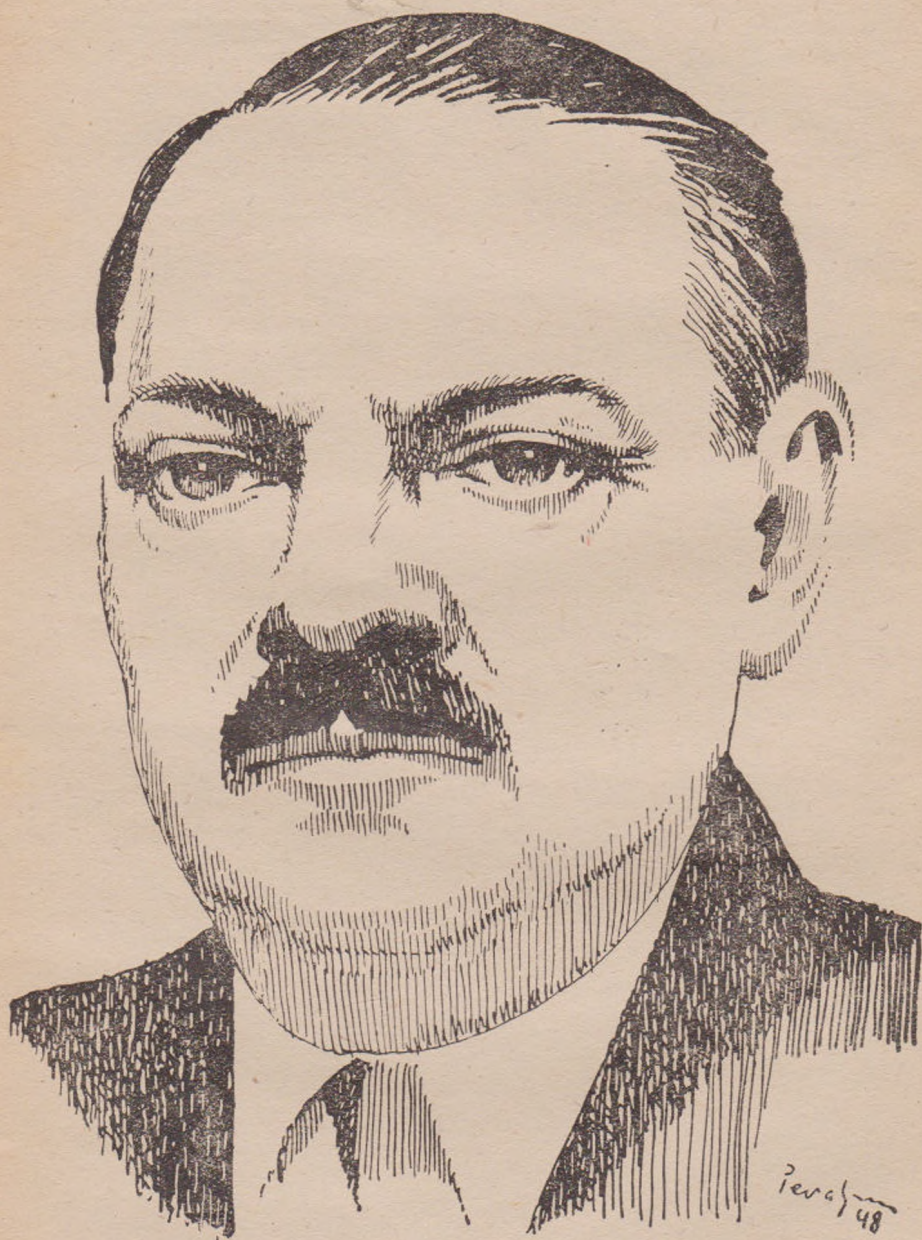
INSTITUȚII	Lei 5.000
SINDICATE, ȘCOLI	„ 3.000
PARTICULARI	„ 1.800
MUNCITORI, STUDENȚI, MILITARI, MEMBRI U.S.A.S.Z.	„ 1.500

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA:

EDITURA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

BD. ANA IPĂTESCU Nr. 39 — TEL.: 2.40.70

BUCUREȘTI

ANDREI ALEXANDROVICI JDANOV

*Rugăm pe colaboratorii noștri să
ne trimită, odată cu manuscrisele,
adresa exactă unde să li se expedieze
onorariul.*

*Manuscrisele primite vor apărea
în ordinea dictată de necesitățile
redacționale.*

*Manuscrisele neapărute nu se
înapoiază.*

*Rugăm stăruiitor pe colaboratorii
noștri să ne trimită manuscrise citește
și corectate.*

MONITORUL OFICIAL
ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI 1948

ANDREI ALEXANDROVICI JDANOV

(1896—1948)

In persoana lui Andrei Alexandrovici Jdanov dispăre unul dintre acei conducători străluciți ai clasei muncitoare, formați la școala revoluționară bolșevică, a căror însușire de căpetenie stă în capacitatea de a pune, — conștient și deliberat — toată energia lor activă în slujba marilor necesități istorice ale epocii în care trăiesc.

Intrat din fragedă tinerețe în mișcarea revoluționară, și curând după aceea în rândurile oșelite ale bolșevicilor, A. A. Jdanov a închinat, de-a-lungul unui pilduitor drum de viață, întreaga energie luptătoare, profunda pregătire teoretică și nemărginitul devotament ce caracterizau complexa și puternica sa personalitate înflăcăratelor idealuri care animă cauza comunismului. Dela munca de pregătire și organizare în Urali a marelui Revoluții socialiste și până la apărarea eroică, în cursul celui de-al doilea războiu mondial, a Leningradului asaltat de hoardele naziste, delă activitatea practică de construcție economică a țării socialismului și până la lupta pentru apărarea și dezvoltarea, atât în sânul culturii sovietice, căreia i-a deschis noi drumuri, cât și în mijlocul mișcării muncitorești internaționale, a pozițiilor ideologice ale comunismului, acest înzestrat și generos bolșevic, a servit cu abnegație marea cauză a poporului său și a clasei muncitoare de pretutindeni, însuflețit de cel mai autentic spirit materialist-dialectic, și dovedind un excepțional dar de a desluși esențialul și de a traduce în faptă, de a uni cu fapta vie, gândul său adânc, avântat și creator.

Desfășurând, după anii Revoluției și ai Războiului civil, o intensă activitate în sânul Partidului și pentru clădirea Statului Sovietic, A. A. Jdanov a pătruns în același timp, adânc și temeinic, și în studiul problemelor teoretice marxist-leniniste, dând o deosebită atenție chestiunilor ideologice fundamentale ridicate de opera de construire socialistă la care participa, și indicând soluții. Discipol credincios, prieten și tovarăș de luptă al marelui Stalin — cum îl caracterizează « Necrologul » ce i-au închinat conducătorii de frunte ai Partidului Comunist-bolșevic — el a apărat cu o neștirbită energie unitatea de principii și de acțiune care, laolaltă, fac tăria de granit a Partidului clasei muncitoare — în anii când dușmanii cei mai primejdioși ai acestuia (dușmanii dinlăuntru, slugi ale reacțiunii internaționale) porniseră împotriva Partidului un atac fățiș, asasinând pe S. M. Kirov. În acțiunea de apărare și de ridicare tot mai sus a steagului leninist, A. A. Jdanov a făcut, la Leningrad, dovada unor excepționale însușiri de conducător politic și organizator — pentru ca mai târziu, în timpul Războ-

ului pentru apărarea patriei, să apară ca sufletul apărării de nesdruncinat a oraşului revoluţiei.

Totdeauna la înălţimea sarcinilor de prefacere ale epocii istorice pe care a străbătut-o, având neconţinut deschisă înaintea sa perspectiva de ansamblu a unui larg câmp de acţiune revoluţionară şi mânuind cu măiestrie metoda materialist-dialectică, A. A. Jdanov a ştiut să desvolte în chip remarcabil, în experienţa cotidiană a prefacerii ştiinţifice a lumii, gândirea marxist-leninistă, deschizându-i drumuri noi şi amplificând-o.

Redactate într'un stil simplu şi direct, limpede şi convingător strălucitele « Rapoarte », în care A. A. Jdanov examinează faptele şi împrejurările — interne sovietice sau internaţionale — în lumina tezelor noi, cu care Lenin şi Stalin au îmbogăţit marxismul, vor rămănea ca o mărturie nepieritoare a înalţilor sale calităţi de teoretician de tip nou. Aceste « Rapoarte » constituie, în acelaşi timp, valoroase contribuţii proprii, teoretice şi practice, la adâncirea marxist-leninistă a problemelor ce s'au ridicat, una după alta, în frământarea şi focul acţiunii revoluţionare.

Imbinând în chip organic, indestructibil, rigoarea teoretizării ştiinţifice cu imperatiivele luptei sociale, adaptând perspectivele muncii ideologice la perspectivele de ansamblu ale acţiunii de prefacere în care este angajată forţa cea mai înaintată a societăţii, clasa muncitoare, A. A. Jdanov a izbutit să desprindă şi să formuleze sarcinile actuale ale frontului ideologic, în diferitele sale sectoare de luptă — pentru a restabili, astfel, sensul şi esenţa revoluţionară a gândirii marxist-leniniste, împotriva falsificatorilor ei idealişti, mercenari ai taberei reacţionare.

Meritul primordial al lui A. A. Jdanov stă tocmai în faptul de a fi ştiut, desprinzând ceea ce este esenţial şi caracteristic — un anumit raport de forţe şi o anumită situaţie politică internaţională, corespunzătoare — din aparentul amalgam de elemente şi de forţe materiale antagoniste constituind urzeala lumii contemporane, să formuleze cu o principialitate bolşevică neşovăitoare sarcinile imediate ce revin luptătorilor înaintaţi de pe frontul ideologic, în condiţiile acestui raport contemporan de forţe şi în funcţie de această situaţie politică internaţională actuală.

Astfel, în toate lucrările sale, A. A. Jdanov a ridicat cu o deosebită stringenţă logică problemele la înălţimea principiilor, desprinzând cu ajutorul acestora semnificaţia largă, generală, în epoca noastră de intensificare a antagonismelor de clasă pe plan internaţional, contribuind, astfel la dezvoltarea sănătoasă a sectorului ideologic, la curăţirea lui de muşcăturile ideologice ale burgheziei care apune.

Raportul « Despre Situaţia Internaţională » aduce o precizare a raportului de forţe, pe plan internaţional, între sistemul capitalist şi sistemul socialist, — raport concretizat prin existenţa a două tabere politice antagoniste: lagărul imperialist, antidemocratic, polarizat în jurul Statelor Unite, şi lagărul antiimperialist şi democratic, al cărui centru vital îl constituie Uniunea Sovietică — şi arată implicaţiile ideologice ale acestei situaţii. Capitalismul, condamnat de mersul implacabil al istoriei, aflat în criză generală, îşi mobilizează toate resursele sale încercând să zăgăzuiască inexorabilul proces de prefacere a societăţii, şi nedându-se în lături să-şi salveze pielea într'un războiu ucigător pentru omenire. Această tentativă de reţinere nu face decât să accelereze procesul de prăbuşire a capitalismului, şi lucru care se reflectă, pe plan ideologic, în decăderea culturii burgheze, în tendinţa a arunca discreditul asupra culturii socialiste în creştere. În opoziţie cu acest lagăr, A. A. Jdanov a precizat în linii mari care sunt forţele progresiste ale omenirii, al căror drum în sensul transformărilor istorice necesare, pe calea socialismului eliberator, le face de neînvi.

A. A. Jdanov a arătat că înțelegerea politică pătrunzătoare și atitudinea activă, combatantă, față de convulsiunile disperate ale taberii imperialiste constituie sarcini istorice imediate ale forțelor democratice progresiste și totodată principala lor misiune ideologică. Frontului ideologic antiimperialist îi revine sarcina de frunte de a merge în pas cu lupta politică, grăbind procesul de transformare, măturând resturile uscate și moarte, «îngropând», după expresia lui Marx, capitalismul, luminând calea înainte, dinamizând voințele și dând imbold acțiunii. Rapoartele lui A. A. Jdanov asupra problemelor de filosofie, de literatură, de artă sunt pătrunse de însemnătatea acestei misiuni a armii de luptă ideologică și analizează, toate, sarcinile diferitelor sectoare în legătură cu ea.

În raportul «*In jurul lucrării lui G. F. Alexandrov...*», combătând obiectivismul burghez, A. A. Jdanov a susținut cu tărie teza marxistă, potrivit căreia ideologia unei clase este expresia, pe planul ideilor și al concepțiilor generale, a intereselor și pozițiilor materiale ocupate de această clasă, demascând astfel filosofia idealistă de toate nuanțele și demonstrând în slujba căror forțe și căror interese se află ea.

În același sens, în «*Raport asupra revistelor „Zvezda” și „Leningrad”*», examinând critic prezența anumitor rămășițe ideologice burgheze într-un sector al literaturii sovietice și cerând extirparea lor, A. A. Jdanov s'a arătat un strălucit susținător al concepției leninist-staliniste despre semnificația și rolul transformator covârșitor al literaturii, indicând cu vigoare soluția leninistă concretă de cum trebuie să fie o literatură, legată deschis de misiunea istorică a proletariatului și de lupta lui revoluționară. A. A. Jdanov a pus, astfel, pe primul plan problema reconstrucției morale a omului și, ținând seama de caracterul de forță materială pe care îl capătă ideea, atunci când «*cuprinde masele*» și le înflăcărează, a dat o covârșitoare forță propulsivă acestui sector al frontului ideologic anti-imperialist.

A face din arta sa un instrument ideologic la îndemâna poporului muncitor, tot atât de eficace ca și unealta și mașina cu care acesta transformă lumea, a cerceta realitatea prin prizma dezvoltării istorice, a promova ceea ce este nou, ceea ce germinează și crește — și care constituie esențialul — precum și a lupta intens împotriva a ceea ce este vechiu și în descompunere, a lichida inerțiile ce trag înapoi, a exalta forțele creatoare ale poporului muncitor și a-i întări încrederea în aceste forțe, iată misiunea scriitorului militant pe pozițiile înaintate ale clasei muncitoare, astfel cum a pus-o în lumină A. A. Jdanov.

Tezele leninist-staliniste susținute și dezvoltate de A. A. Jdanov aruncă o lumină vie și asupra problematicei actuale a literaturii în democrația noastră populară în mers spre socialism. Iar literaturii noastre n'ar putea aduce un mai mare omagiu strălucitului teoretician bolșevic, decât, — înlocuind privirea îngustă și mioapă, de specialist, a problemelor, cu o privire politică largă, cuprinzătoare, — meditănd și punând în practică ideile sale, studiindu-le, adâncindu-le, însușindu-le ca arme minunate pentru însăși munca lor creatoare.

DIN LUCRĂRILE LUI ANDREI ALEXANDROVICI JDANOV

« DESPRE SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ »

RAPORTUL DE FORȚE LA TERMINAREA CELUI DE-AL
DOILEA RĂZBOI MONDIAL: CELE DOUĂ LAGĂRE

« Terminarea celui de al doilea războiu mondial a dus la schimbări esențiale în întreaga situație internațională. Sdrobirea militară a blocului statelor fasciste, caracterul antifascist și eliberator al războiului, rolul hotărâtor al Uniunii Sovietice în victoria asupra agresorilor fasciști au schimbat radical raportul de forțe între cele două sisteme — socialist și capitalist — în favoarea socialismului . . .

« S'a creat o nouă repartiție a forțelor politice. Cu cât mai mare este perioada ce ne desparte de sfârșitul războiului, cu atât mai limpede se degajează două linii principale în politica internațională postbelică, linii ce corespund împărțirii forțelor politice ce acționează pe arena internațională în două lagăre principale — lagărul imperialist și anti-democratic, de o parte, și lagărul antiimperialist și democratic, de altă parte. Principala forță conducătoare a lagărului imperialist este U.S.A. . . .

« Scopul principal al lagărului imperialist este întărirea imperialismului, pregătirea unui nou războiu imperialist, lupta împotriva socialismului și democrației și sprijinirea regimurilor și mișcărilor profasciste, reacționare și antidemocratice de pretutindeni . . .

« Forțele antiimperialiste și antifasciste constituie celălalt lagăr. Baza acestui lagăr este U.R.S.S și țările democrației noi . . .

« Lagărul antiimperialist se sprijină pe mișcarea muncitorească și democratică din toate țările, pe partidele comuniste frățești din toate țările, pe luptătorii din mișcările de eliberare națională din țările coloniale și dependente, pe toate forțele progresiste și democratice ce există în fiecare țară. Scopul acestui lagăr este lupta împotriva pericolului unor noi războaie și a expansiunii imperialiste, întărirea democrației și desrădăcinarea rămășițelor fascismului ».

POLITICA EXPANSIONISTĂ ȘI COTROPITOARE
A IMPERIALISMULUI AMERICAN

« Generat fiind de desvoltarea inegală a capitalismului în diferite țări, războiul a dus la o nouă ascuțire a acestei inegalități. Dintre toate puterile capitaliste, numai o singură putere capitalistă, U.S.A., n'a ieșit din războiul slăbită, ci considerabil întărită, atât sub raport economic cât și militar. Capitaliștii americani s'au îmbogățit considerabil de pe urma războiului. Afară de aceasta, poporul american n'a suferit lipsurile ce au însoțit războiul, opresiunea ocupației și bombardamentele aeriene, iar jertfele omenești ale Statelor-Unite, care au intrat în războiul de fapt în ultima lui etapă, când soarta războiului era deja hotărâtă, au fost relativ mici. Pentru U.S.A. războiul a constituit în primul rând un impuls pentru o largă desfășurare a producției industriale și pentru intensificarea hotărâtă a exportului (în special spre Europa).

« Terminarea războiului a pus în fața Statelor-Unite ale Americii o serie de probleme noi. Monopolurile capitaliste tindeau să-și mențină beneficiile la nivelul ridicat de mai înainte. În acest scop, ei urmăreau ca volumul furniturilor din timpul războiului să nu fie redus. Dar pentru aceasta, U.S.A. trebuiau să-și păstreze acele piețe externe care absorbeau producția americană în timpul războiului și să pună stăpânire pe piețe noi, întru cât în urma războiului puterea de cumpărare a majorității statelor a scăzut considerabil. De asemenea, s'a accentuat dependența financiară și economică a acestor state față de U.S.A. Statele-Unite au plasat în străinătate credite pentru o sumă de 19 miliarde de dolari, fără a mai vorbi de plasamentele la Banca Internațională și Fondul valutar internațional. Principalii concurenți ai U.S.A. — Germania și Japonia — au dispărut de pe piața mondială și aceasta a creat pentru U.S.A. noi și foarte mari posibilități.

« Dacă până la al doilea război mondial cercurile reacționare cele mai influente ale imperialismului american au dus o politică izolaționistă și se abțineau dela un amestec activ în treburile Europei sau Asiei, în noile condiții postbelice, stăpânii Wall-Street-ului au trecut la o nouă politică. Ei au formulat programul folosirii întregii forțe militare și economice americane, nu numai pentru a păstra și consolida pozițiile din străinătate cucerite în perioada războiului, dar și pentru a le lărgi la maximum, înlocuind pe piața mondială Germania, Japonia și Italia.

« Extrema slăbire a puterii economice a celorlalte state capitaliste a creat posibilitatea folosirii speculative a greutăților economice postbelice, care ușurează subordonarea acestor țări, controlului american și, în particular, folosirea greutăților economice de după război, ale Mării Britanii. U.S.A. au proclamat o nouă orientare, fățiș cotropitoare și expansionistă.

« Noua orientare fățiș expansionistă a U.S.A și-a pus ca scop instaurarea dominației mondiale a imperialismului american. În interesul consolidării situației monopoliste a Statelor-Unite pe piețe, situație ce s'a creat în urma dispariției celor mai mari concurenți ai U.S.A — Germania și Japonia — și a slăbirii partenerilor capitaliști ai U.S.A — Anglia și Franța, — noua orientare politică a U.S.A este bazată pe un program vast de măsuri de ordin militar, economic și politic, care urmăresc instaurarea, în toate țările ce formează obiectul expansiunii U.S.A, a dominației politice și economice a U.S.A, reducerea lor la situația de sateliți ai U.S.A, instaurarea în aceste țări a unor regimuri interne care să înlătorească orice piedici pe care le-ar pune în calea exploatării acestor țări de către capitalul american, mișcarea muncitorească și democrată.

« Statele-Unite caută să extindă astăzi această nouă orientare politică, nu numai asupra inamicilor de ieri sau asupra statelor neutre, ci într'o măsură din ce în ce mai mare și asupra aliaților din război ai U.S.A.

« O atenție specială se acordă în acest scop folosirii dificultăților economice ale Angliei — aliatul și totodată rivalul și concurentul capitalist de mai de mult al U.S.A. Orientarea expansionistă americană pornește dela faptul că Anglia, nu numai că nu trebuie eliberată din strânsoarea dependenței economice față de U.S.A, ce s'a stabilit în timpul războiului, ci, dimpotrivă, trebuie intensificată presiunea asupra Angliei, pentru a-i lua treptat controlul asupra coloniilor, a o înlătura din sferile sale de influență și a o reduce la situația de putere vasală.

« În felul acesta, noua politică a U.S.A. își pune ca scop statornicirea situației sale monopoliste și urmărește să pună pe partenerii săi capitaliști, într'o situație subordonată și dependentă față de U.S.A. . . ».

*

« Trecerea imperialismului american la o orientare agresivă, fățiș expansionistă, după terminarea celui de al doilea război mondial, și-a găsit expresia atât în politica externă cât și în politica internă a Statelor-Unite. Sprijinirea activă a forțelor reacționare antidemocratice din lumea întreagă, sabotarea hotărârilor-dela Potsdam prin care se urmărea democratizarea și demilitarizarea Germaniei, protejarea reacționarilor japonezi, lărgirea pregătirilor de război, acumularea de rezerve de bombe atomice — toate acestea sunt însoțite de ofensiva împotriva drepturilor democratice elementare ale celor ce muncesc dinlăuntru U.S.A.

« Cu toate că U.S.A au fost relativ puțin atinse de război, majoritatea covârșitoare a Americanilor nu dorește repetarea războiului și a sacrificiilor și restricțiilor legate de el. Aceasta îndeamnă capitalul

monopolist și pe slugile lui din cercurile conducătoare ale U.S.A să caute mijloace extraordinare, pentru a frânge opoziția împotriva politicii expansioniste și agresive înlăuntrul țării și pentru a-și deslega mâinile în vederea înfăptuirii și pe viitor a acestei politici periculoase.

«...Cruciada împotriva comunismului, proclamată de cercurile conducătoare americane, care se sprijină pe monopolurile capitaliste, duce în mod logic și inevitabil la încălcarea drepturilor și intereselor vitale ale maselor muncitoare americane, la fascizarea vieții politice interne a U.S.A, la răspândirea celor mai sălbatece «teorii» și idei, care propovăduiesc ura față de om. Visând pregătirea unui nou, al treilea, războiu mondial, cercurile expansioniste americane sunt vital interesate să înnăbușe orice rezistență posibilă împotriva aventurilor externe, dinlăuntrul țării, de a inocula otrăva șovinismului și a militarismului masei Americanilor de rând, înapoiate din punct de vedere politic și cultural, de a «tâmpi» pe Americanul de rând prin mijloacele cele mai variate de propagandă antisovietică și anticomunistă, prin cinematograf, radio, biserică, și presă. Politica externă expansionistă, inspirată și aplicată de reacțiunea americană, prevede o activitate în toate direcțiile:

1. Măsuri militaro-strategice,
2. Expansiune economică, — și
3. Luptă ideologică.

«Înfăptuirea planurilor militaro-strategice ale viitoarelor agresioni este legată de tendința de a folosi la maximum aparatul de producție de războiu al U.S.A, aparat care a crescut în mod neobișnuit către sfârșitul celui de al doilea războiu mondial. Imperialismul american duce o politică conservată de militarizare a țării. Cheltuielile Statelor-Unite pentru armată și flotă depășesc 11 miliarde de dolari pe an. Pentru întreținerea forțelor armate ale Statelor-Unite este alocat în anii 1947—1948 35% din buget, adică de 11 ori mai mult decât în anii 1937—1938...

«Expansiunea economică a U.S.A constituie o completare importantă la realizarea planului strategic. Imperialismul american caută să folosească ca un cămătar dificultățile postbelice ale țărilor europene și în special lipsa de materii prime, de combustibil și de alimente din țările aliate, care au suferit cel mai mult de pe urma războiului, pentru a le dicta condiții înrobitoare de ajutor. Prevăzând iminenta criză economică, U.S.A se grăbesc să găsească noi sfere monopoliste de plasare a capitalului lor și de desfacere a mărfurilor. «Ajutorul» economic al U.S.A urmărește un scop larg, — acela de subjugare a Europei de către capitalul american. Cu cât mai grea este situația economică a unei țări, cu atât mai aspre sunt condițiile pe care monopolurile americane caută să-i le dicteze.

«Dar controlul economic are ca urmare și subordonarea politică față de imperialismul american. În felul acesta, lărgirea sferelor monopoliste de desfacere a mărfurilor americane se îmbină cu dobândirea de către U.S.A a noi baze de operațiuni, împotriva nouilor forțe democratice din Europa...

«Expresia concretă a tendințelor expansioniste ale U.S.A, în condițiile actuale este «doctrina Truman» și «planul Marshall». În esență, ambele documente reprezintă expresia aceleiași politici, deși ele se deosebesc prin formă...

«Doctrina Truman», care urmărește acordarea ajutorului american tuturor regimurilor reacționare ce luptă activ împotriva popoarelor democratice are un caracter fățiș agresiv...

«Primirea defavorabilă pe care a întâmpinat-o «doctrina Truman» a făcut necesară apariția «planului Marshall», — o încercare mai voalată de aplicare a acelei politici expansioniste.

«Esența formulărilor vagi și înadins voalate ale «planului Marshall» constă în a organiza un bloc al Statelor legate prin obligațiile lor față de U.S.A și a acorda credite americane drept plată pentru renunțarea statelor europene la independența economică, iar apoi și la cea politică. Totodată, baza «planului Marshall» o constituie refacerea regiunilor industriale din Germania apuseană, controlate de monopolurile americane...

«Este necesar a se avea în vedere, totodată, faptul că America însăși este amenințată de criză economică. Dărnicia oficială a lui Marshall își are cauzele ei bine întemeiate. Dacă țările europene nu vor căpăta credite americane, cererea acestor țări pentru mărfuri americane va scădea, iar aceasta va provoca grăbirea și înțepirea crizei economice ce se apropie în U.S.A. De aceea, dacă țările europene vor da dovadă de fermitate și voința necesară de a rezista condițiilor înrobitoare ale creditelor americane, America se poate vedea silită să bată în retragere...».

OFENSIVA IDEOLOGICĂ IMPERIALISTĂ

«...Partea ideologică din planul strategic american, are ca sarcină principală să șantajeze opinia publică răspândind calomniile despre pretinsa agresivitate a Uniunii Sovietice și a țărilor democrației noi, și în a prezenta astfel blocul anglo-saxon în rolul părții care se apără, și a-l scuti de răspunderea pregătirii unui nou războiu. În anii celui de-al doilea războiu mondial, popularitatea Uniunii Sovietice a crescut enorm. Prin lupta sa eroică și plină de abnegație împotriva imperialismului, Uniunea Sovietică și-a câștigat dragostea și respectul oamenilor muncii din toate țările. În fața întregii lumi a fost demonstrată în mod concret puterea militaro-economică a Statului Socialist și nesdruncinata

tărie a unității morale și politice a Societății Sovietice. Cercurile reacționare din Statele-Unite și Anglia sunt preocupate să risipească această impresie de neșters pe care o produce regimul socialist asupra muncitorilor și oamenilor muncii din lumea întregă. Provocatorii de războiu își dau foarte bine seama că pentru a-și putea trimite soldații să lupte contra Uniunii Sovietice este necesară o pregătire ideologică îndelungată.

« În lupta lor ideologică împotriva U.R.S.S, imperialiștii americani, nepricepuți în problemele politice și dovedindu-și ignoranța, scot în evidență în primul rând ideea că Uniunea Sovietică ar fi o putere anti-democratică și totalitară, iar U.S.A și Anglia și toată lumea capitalistă, o democrație. Această platformă a luptei ideologice — apărarea pseudo-democrației burgheze și acuzarea comunismului de totalitarism — unește pe toți dușmanii clasei muncitoare fără excepție, începând cu magnații capitaliști și terminând cu leaderii socialiștilor de dreapta, cari sunt gata oricând să îmbrățișeze orice calomnie împotriva Uniunii Sovietice, ce le este suflată de stăpânii lor imperialiști. Pivotalul acestei propagande mincinoase constă în afirmația că trăsătura caracteristică a unei democrații veritabile ar fi existența mai multor partide și a unei minorități organizate în opoziție. Pe această bază, laburiștii englezi care nu-și cruță forțele în lupta contra comunismului, ar dori să descopere în U.R.S.S clase antagoniste și lupta corespunzătoare dintre partide. Ignoranți în politică, ei nu pot să înțeleagă în niciun chip că în U.R.S.S nu mai există demult capitaliști și moșieri, că nu există clase antagoniste și că, deci, nu există mai multe partide. Ei ar fi vrut să aibe în U.R.S.S partidele burgheze atât de dragi inimii lor, inclusiv partidele pseudo-socialiste, în calitate de agentură imperialistă. Dar, spre durerea lor, istoria a condamnat aceste partide burgheze exploatare la dispariție.

« Laburiștii și alți avocați ai democrației burgheze, fără a face economie de fraze pentru calomnierea regimului sovietic, găsesc în același timp absolut normală dictatura sângeroasă a minorității fasciste asupra poporului din Grecia și Turcia, închid ochii asupra numeroaselor încălcări strigătoare la cer chiar a regulilor democrației formale din țările burgheze, trec sub tăcere asuprirea națională și rasială, corupția, uzurparea fără niciun menajament a drepturilor democratice în U.S.A.

« Una din laturile « campaniei » ideologice, care însoțește planurile de subjugare a Europei, o constituie atacul asupra principiului suveranității naționale, îndemnul de a renunța la drepturile suverane și contrapunerea ideii unui « guvern mondial » acestor drepturi. Rostul acestei campanii este de a împodobi expansiunea neînfrântă a imperialismului american, care încalcă fără menajamente drepturile suverane ale popoarelor, de a prezenta Statele-Unite în rolul de apărător al legilor

umanității și de a-i prezenta pe cei ce se opun pătrunderii americane drept aderenți ai unui naționalism «egoist» perimat. Ideea «gubernului mondial», îmbrățișată de intelectualii burghezi din rândurile fanteziștilor și pacifiștilor este folosită nu numai ca un mijloc de presiune în scopul desarmării ideologice a popoarelor care își apără independența împotriva atentatelor imperialismului american, ci și ca o lozincă ce este opusă în mod special Uniunii Sovietice, care în mod neobosit și consecvent apără principiul egalității reale și al salvărdării drepturilor suverane ale tuturor popoarelor mari și mici. În condițiunile actuale, țările imperialiste ca U.S.A, Anglia și statele apropiate lor, devin dușmani periculoși ai independenței naționale și ai autodeterminării popoarelor, iar Uniunea Sovietică și țările democrației noi, devin bastionul sigur al apărării egalității de drepturi și al autodeterminării naționale a popoarelor . . .».

POLITICA DE PACE A LAGĂRULUI
DEMOCRATIC ANTIIMPERIALIST

« Terminarea celui de al doilea războiu mondial a pus în fața tuturor popoarelor iubitoare de libertate, sarcina extrem de importantă a asigurării unei păci democratice trainice, care să consolideze victoria asupra fascismului. În rezolvarea acestei sarcini de bază a perioadei postbelice, Uniunea Sovietică și politica sa externă joacă rolul conducător. Aceasta decurge din esența Statului Socialist Sovietic, căruia îi sunt profund străine orice impulsuri agresive și exploatare și care este interesat în crearea celor mai favorabile condițiuni pentru realizarea construirii societății comuniste. Una din aceste condițiuni este pacea externă. Ca purtătoare a unui sistem social nou, superior, Uniunea Sovietică oglindește în politica sa externă năzuințele întregii omeniri progresiste, care tinde către o pace îndelungată și nu poate fi interesată într'un nou războiu, care este generat de capitalism. Uniunea Sovietică este un luptător neclintit pentru libertatea și independența tuturor popoarelor, dușman al asupririi naționale și rasiale, al exploatării coloniale sub orice formă. Raportul general de forțe între lumea capitalismului și a socialismului . . . a sporit și mai mult însemnătatea politicii externe a Statului Sovietic și a mărit amploarea activității sale politice externe.

« În jurul sarcinii de a asigura o pace justă și democratică, s'au unit toate forțele lagărului antiimperialist și antifascist. Pe această bază a urcat și s'a întărit colaborarea prietenească dintre U.R.S.S și țările democratice în toate problemele, politicii externe . . .

« Politica externă a Uniunii Sovietice și a țărilor democratice în cei doi ani ce s'au scurs, este politica luptei pentru realizarea consecventă a principiilor democratice ale păcii de după războiu. Statele lagă-

rului antiimperialist s'au dovedit campioni fermi și consecvenți ai luptei pentru realizarea acestor principii, fără a se abate dela el cu o iotă. De aceea, sarcina principală a politicii externe a țărilor democratice, după războiu, este lupta pentru pacea democratică, pentru lichidarea rămășițelor fascismului și pentru împiedecarea renașterii agresiunii imperialiste și fasciste, pentru afirmarea principiului egalității în drepturi a popoarelor și respectul suveranității lor, pentru reducerea generală a înarmărilor și interzicerea celor mai distrugătoare genuri de armament, destinate distrugerii în massă a populației pașnice. În cursul rezolvării tuturor acestor probleme, diplomația sovietică și diplomația țărilor democratice au întâmpinat rezistența diplomației anglo-americane, care aplică după războiu, în mod ferm și consecvent, linia de respingere a principiilor generale de construire a lumii postbelice, proclamate de aliați în timpul războiului și de înlocuire a acestei politici de pace și de întărire a democrației printr'o politică nouă, care urmărește surparea păcii generale, apărarea elementelor fasciste, prigoanirea democrației în toate țările...

«Politica externă sovietică pornește dela faptul coexistenței pentru o perioadă îndelungată a două sisteme — capitalismul și socialismul. De aici decurge posibilitatea colaborării dintre U.R.S.S și țările altor sisteme, cu condiția respectării principiului de reciprocitate și de îndeplinire a obligațiilor luate...

«Politica Sovietică urmează linia de sprijinire a raporturilor loiale de bună vecinătate cu toate țările care manifestă dorința de colaborare. Iar față de țările care sunt prieteni și aliați adevărați ai Uniunii Sovietice, U.R.S.S s'a comportat întotdeauna, se comportă și se va comporta ca un prieten și aliat credincios. Politica externă Sovietică urmărește lărgirea mai departe a ajutorului prietensc dat de Uniunea Sovietică acestor țări.

«Apărând cauza păcii, politica externă Sovietică respinge principiul răzbunării, față de popoarele învinse.

«După cum se știe, U.R.S.S este pentru formarea unei Germanii unitare, iubitoare de pace, demilitarizate și democratice. Formulând politica sovietică față de Germania, tovarășul Stalin a arătat că «vorbind pe scurt, politica Uniunii Sovietice, în chestiunea germană, se rezumă la demilitarizarea și democratizarea Germaniei... demilitarizarea și democratizarea Germaniei constituie una din cele mai importante condițiuni pentru instaurarea unei păci solide și durabile»...

«Guvernul Sovietic n'a obiectat niciodată împotriva folosirii creditelor streine și, în particular, a creditelor americane ca mijloc care poate să grăbească procesul de refacere economică. Dar, U.R.S.S a susținut întotdeauna, că, condițiile de acordare a creditelor, nu trebuie să aibe un caracter robitor, ele nu trebuie să ducă la subjugarea economică

și politică a statului debitor de către statul creditor. Pornind dela același principiu politic, Uniunea Sovietică a susținut totdeauna, că, creditul străine nu trebuie să constituie mijlocul principal de refacere a economiei țării. Condiția principală și hotărâtoare a refacerii economice, trebuie să devină folosirea forțelor și resurselor interne ale fiecărei țări și crearea unei industrii proprii. Numai pe această bază poate fi asigurată independența țării, față de orice atentat din partea capitalului străin, care manifestă în permanență tendința de a folosi creditul, drept armă de înfeudare politică și economică. Tocmai acesta este caracterul «planului Marshall», îndreptat împotriva industrializării țărilor europene și urmărind, deci, subminarea independenței lor».

FORȚELE PĂCII SUNT MARI

«Trebuie avut în vedere, că între dorința imperialiștilor de a deslănțui un nou războiu și posibilitatea de a organiza un asemenea războiu, este o distanță uriașă. Popoarele lumii nu vor războiu. Forțele care sunt pentru pace sunt atât de însemnate și de mari, încât, dacă aceste forțe vor fi ferme și hotărâte în opera de apărare a păcii, dacă ele vor da dovadă de fermitate și hotărâre, atunci planurile agresorilor vor da faliment total. Nu trebuie uitat că zarva agenților imperialiști în jurul pericolului de războiu, urmărește să intimideze pe cei cu nervii slabi și pe cei ce nu sunt fermi, și să obțină prin șantaj concesiuni, în fața agresorului.

«Pericolul principal, pentru clasa muncitoare constă actualmente în subaprecierea forțelor sale și în supraaprecierea forțelor adversarului. După cum politica müncheneză a deslegat în trecut mâinile agresiunii hitleriste, tot așa și concesiunile făcute noii orientări a U.S.A și taberii imperialiste pot face pe inspiratorii ei și mai insolenți, și mai agresivi. De aceea, partidele comuniste trebuie să se pună în fruntea rezistenței contra planurilor de expansiune imperialistă și de agresiune în toate direcțiile — de stat, economică și ideologică — ele trebuie să-și unească eforturile pe baza unei platforme comune antiimperialiste și democratice și să adune în jurul lor toate forțele democratice și patriotice ale poporului . . .

«Dacă partidele comuniste vor sta ferm pe pozițiile lor, dacă ele nu se vor lăsa intimidat și șantajate, dacă ele vor fi strajă curajoasă păcii trainice și democrației populare, suveranității naționale, libertății și independenței țărilor lor, dacă ele vor ști, în lupta împotriva încercărilor de subjugare economică și politică a țărilor lor să se pună în fruntea tuturor forțelor care sunt gata să apere cauza onoarei și independenței naționale, atunci niciun fel de planuri de subjugare a Europei nu pot fi realizate».

« ÎN JURUL LUCRĂRII LUI G. F. ALEXANDROV:
„ISTORIA FILOSOFIEI OCCIDENTALE” »

DIN LIPSURILE LUCRĂRII LUI G. F. ALEXANDROV

«... manualul tov. Alexandrov nu prezintă o noțiune clară a obiectului științei, și, cu toate că manualul cuprinde un mare număr de definiții având o însemnătate de ordin particular, în el nu există totuși o definiție completă, generalizatoare, întru cât fiecare definiție particulară lămurește doar unele aspecte ale chestiunii...»

«... dacă ne-am declara de acord cu autorul că «istoria filosofiei este istoria dezvoltării progresive, ascendente a cunoștințelor omului despre lumea înconjurătoare», ar însemna că obiectul istoriei filosofiei coincide cu obiectul istoriei științei în genere, iar în acest caz filosofia ar apare ca știința științelor, ceea ce a fost de mult respins de marxism...»

«Una din deficiențele esențiale, dacă nu chiar deficiența principală a acestei lucrări constă în ignorarea faptului că în decursul istoriei s'au schimbat nu numai concepțiile asupra problemelor filosofice, ci însăși sfera problemelor; însuși «obiectul» filosofiei era în continuă transformare, ceea ce corespunde în totul naturii dialectice a cunoașterii umane; acest lucru trebuie să fie clar oricărui dialectician adevărat...»

«În lucrarea lui Alexandrov nu sunt prezentate istoria logicii și a dialecticii, nu este înfățișat procesul dezvoltării categoriilor logice ca oglindire a practicii umane; prin aceasta a rămas atârnată în aer indicația lui Lenin, citată în introducerea lucrării, cum că fiecare categorie a logicii dialectice trebuie considerată ca un punct crucial în istoria gândirii umane...».

*

«... autorul renunță la principiul de partid în filosofie, care este propriu marxismului-leninismului. Este cunoscută pasiunea și intransigența cu care marxism-leninismul ducea întotdeauna și duce și acum lupta înverșunată împotriva dușmanilor materialismului. În această luptă, marxist-leniniștii supun pe adversarii lor unei critici nimicitoare. Un exemplu de luptă bolșevică împotriva adversarilor materialismului îl constituie lucrarea lui Lenin «Materialism și empiriocriticism», unde fiecare cuvânt al lui Lenin este o sabie care lovește și distruge pe adversar...»

«Concepția sa obiectivistă (a lui Alexandrov n. n.) străbate în mod consecvent prin tot conținutul manualului. Nu este deci întâmplător faptul că tov. Alexandrov, înainte de a critica pe vreun filosof burghez, plătește «un tribut» meritelor sale, tămâindu-l. Luați, de exemplu, teoria lui Fourier despre cele patru faze în evoluția omenirii... Nu găsim aci nici urmă de analiză marxistă. În comparație cu care

teorie reprezintă teoria lui Fourier un pas înainte? Dacă caracterul mărginit al acestei teorii constă în aceea că vorbește despre patru faze în dezvoltarea omenirii, a patra fază constituind, de altfel, distrugerea descendentă, având ca urmare încetarea vieții pe pământ, atunci cum să înțelegem afirmația autorului că teoria lui Fourier asupra dezvoltării societății este limitată la numai patru faze, în timp ce a cincea fază pentru omenire ar putea fi numai viața de dincolo de mormânt? . . .

« Alexandrov, fără să bage de seamă, poate, devine prizonierul istoricilor burghezi ai filosofiei, care în mod inițial văd în fiecare filosof, înainte de toate, un aliat al lor de profesiune, și abia pe urmă un adversar. Dacă asemenea concepții ar fi căpătat la noi o dezvoltare, ar fi adus în mod inevitabil la obiectivism, la servilism față de filosofia burghezi, la exagerarea meritelor lor, la lipsirea filosofiei noastre de spiritul combativ. Aceasta ar fi însemnat însă îndepărtarea dela principiul de bază al materialismului — dela orientarea îndrumată și dela spiritul de partid . . . În manual, expunerea concepțiilor filosofice se face în mod abstract, obiectivist și neutru. Școlile filosofice sunt plasate în carte una după alta, sau una alături de cealaltă, dar nu una în lupta împotriva celeilalte. Și aceasta este un « tribut » plătit curentului academic, de catedră. Prin urmare nu este întâmplător că, privită prin prisma acestei legături, autorului nu i-a reușit de loc expunerea principiului de partid în filosofie. Autorul citează filosofia lui Hegel ca exemplu al spiritului de partid în filosofie, iar lupta dintre filosofii adverse el o ilustrează prin lupta dintre principiile reacționare și cele progresiste în lăuntrul . . . lui Hegel însuși. O astfel de metodă de demonstrație nu este numai eclectic-obiectivă, ci constituie o vădită înfrumusețare a lui Hegel, întru cât printr-o asemenea metodă el vrea să dovedească că filosofia lui conține tot atâtea principii reacționare câte principii progresiste . . . metoda de apreciere a diferitelor sisteme filosofice preconizată de tov. Alexandrov, că de ex. « alături de merite există și lipsuri » sau « o mare însemnătate are și teoria cutare », este extrem de neprecisă, metafizică, poate să încurce doar problema . . . Deși autorul face unele rezerve, afirmând că problemele caracterului reacționar sau progresist al vreunei idei sau a unui sistem filosofic trebuie să fie rezolvată istoricește, concret, totuși el ignorează mereu acea teză a marxismului, după care una și aceeași idee poate fi reacționară sau progresistă în condițiuni concrete istorice diferite. Bagatelizând această chestiune, autorul deschide o porțiță prin care poate să pătrundă prin contrabandă concepția idealistă că ideile ar fi deasupra istoriei.

« Arătând apoi în mod just că dezvoltarea gândirii filosofice este, în ultimă analiză, determinată de condițiunile materiale ale vieții sociale și că dezvoltarea gândirii filosofice are o independență relativă, autorul însuși se abate adeseori dela această teză fundamentală a materialismului

științific, rupând această expunere în prezentarea diferitelor sisteme dela situația istorică concretă și dela rădăcinile sociale de clasă ale oricărei filosofii . . . autorul alunecă spre punctul de vedere care afirmă că evoluția ideilor filosofice se produce independent și deasupra istoriei, ceea ce constituie o caracteristică a filosofiei idealiste . . . ».

*

« Autorul n'a reușit să folosească metoda materialistă întru expunerea istoriei filosofiei, și de aceea lucrarea sa este lipsită de caracter științific, prezentându-se în mare măsură ca o înșiruire a biografiilor filosofilor și a sistemelor lor filosofice, luate în afara condițiilor istorice. De asemeni, n'a fost respectat principiul materialismului istoric care ne învață că: « Trebuie studiate amănunțit condițiile de existență ale diferitelor formațiuni sociale înainte de a trece la încercarea de a deduce din ele concepțiile politice, juridice, estetice, filosofice, religioase, etc. corespunzătoare acestor formațiuni » . . .

« Concentrându-și atenția asupra laturii instructive și educative a problemei, autorul pune, prin aceasta, o limită dezvoltării științei, ca și cum marxism-leninismul și-ar fi atins deja limita și problema dezvoltării teoriei noastre nu ar mai prezenta o problemă principală. Un astfel de raționament este în contradicție cu spiritul marxismu-leninismului, întru cât el începe să prezinte în chip metafizic marxismul ca o teorie terminată și perfectă, ceea ce nu poate decât să ducă la epuizarea gândirii filosofice vii și cercetătoare ».

CE TREBUE SĂ FIE UN MANUAL MARXIST DE ISTORIE A FILOSOFIEI

« Cred că suntem îndreptățiți a pretinde dela un manual de istorie a filosofiei respectarea următoarelor condițiuni, elementare, după părerea mea.

« În primul rând, obiectul istoriei filosofiei, ca știință, trebuie să fie definit cu precizie în manual.

« În al doilea rând, manualul trebuie să fie științific, adică întemeiat pe realizările contemporane ale materialismului dialectic și istoric.

« În al treilea rând, expunerea istoriei filosofiei să nu fie scolastică, ci creatoare și eficientă, să fie legată direct cu problemele actuale, să lămurească aceste probleme și să schițeze perspectivele dezvoltării viitoare a filosofiei.

« În al patrulea rând, materialul citat să fie verificat și concludent.

« În al cincilea rând, stilul să fie clar, precis și convingător . . . »

*

« Analiza critică a sistemelor filosofice trebuie să fie pătrunsă de claritatea scopului. Concepțiile și ideile filosofice de mult nimicite și îngropate, nu trebuie să atragă mult atenția. Dimpotrivă, ideile și sistemele filosofice care, cu tot caracterul lor reacționar, au circulație și sunt folosite și astăzi de adversarii marxismului, trebuiesc criticate cu o deosebită asprime. Este vorba mai ales de neokantianismul teologic, de edițiile mai vechi sau mai recente ale agnosticismului, de încercările de a-l strecura pe Dumnezeu prin contrabandă în științele contemporane ale naturii și tot felul de alte marafeturi care au ca scop să peticească marfa idealistă. Acesta este arsenalul întrebuițat de filosofii lachei ai imperialismului pentru a sprijini pe stăpânul speriat ».

*

« Prezentarea problemelor în legătură cu dezvoltarea științelor naturii » (este absolut necesară) « deoarece istoria filosofiei nu poate fi expusă în afara realizărilor în domeniul științelor naturii, fără ca aceasta să nu fie în dauna științei . . . ». (Un bun manual trebuie să ofere) « posibilitatea înțelegerii condițiilor apariției și dezvoltării materialismului științific, care a crescut pe fundamentul de granit al realizărilor științelor moderne ale naturii ».

*

« A elabora un bun manual de istorie a filosofiei înseamnă a înarma intelectualitatea noastră, cadrele și tineretul nostru, cu o nouă și puternică armă ideologică, și, în același timp, a face un mare pas înainte pe drumul dezvoltării filosofiei marxist-leniniste ».

ISTORIA FILOSOFIEI

« Istoria științifică a filosofiei este . . . istoria zămislirii, apariției și evoluției concepției materialiste științifice despre lume și a legilor acesteia. Intru cât materialismul a crescut și s'a dezvoltat în lupta împotriva curentelor idealiste, istoria filosofiei este prin urmare și istoria luptei dintre materialism și idealism ».

*

« Specificul dezvoltării filosofiei constă în faptul că pe măsură ce evoluau cunoștințele despre natură și societate, științele pozitive se desprindeau una după alta de filosofie. Prin urmare, domeniul filosofiei se reducea mereu, în schimb evoluau științele pozitive (voi observa cu această ocazie, că acest proces nu este terminat nici până în ziua de azi) și această eliberare a științelor naturii și a științelor sociale de sub egida filosofiei reprezintă un proces progresist, atât pentru științele naturii și sociale, cât și pentru filosofie însăși.

« Creatorii sistemelor filosofice din trecut, care pretindeau cunoașterea adevărului absolut, nu puteau, în ultima analiză, să contribuie la progresul științelor naturale, căci ei le înfățișau în schemele lor, căutând să se situeze deasupra științei ; ei impuneau cunoașterii umane vîi concluzii ce nu erau dictate de viața reală, ci de nevoile sistemului. În aceste condițiuni filosofia se transforma într'un muzeu, în care erau adunate grămadă faptele cele mai variate, concluzii, ipoteze și chiar simple născociri. Filosofia chiar dacă putea servi pentru observarea faptelor, pentru contemplare, era însă inutilizabilă ca instrument de influențare practică a lumii, ca instrument de cunoaștere a lumii.

« Ultimul sistem de felul acesta a fost sistemul Hegel, care a încercat să înalțe un edificiu filosofic care să cuprindă toate celelalte științe, vărîndu-le în « patul lui Procust » al categoriilor sale și, crezînd că rezolvă toate contradicțiile, s'a înfundat într'o contradicție fără de ieșire cu metoda dialectică, pe care el însuși a descoperit-o, dar pe care, neînțelegînd-o a aplicat-o greșit ».

*

« ... una din problemele fundamentale ale filosofiei și ale istoriei ei este dezvoltarea filosofiei ca știință, deducția altor legi, verificarea în practică a postulatelor ei și înlocuirea postulatelor vechi cu altele noi ».

MARXISMUL — O REVOLUȚIE ÎN FILOSOFIE

« Apariția marxismului a fost o adevărată descoperire, o revoluție în filosofie. De sigur, ca orice descoperire, ca orice salt, ca orice întreprindere a dezvoltării treptate, ca orice trecere la o stare nouă — această descoperire nu s'a putut produce fără o acumulare prealabilă de schimbări cantitative, în cazul de față o acumulare a rezultatelor dezvoltării filosofiei pînă la descoperirea lui Marx și Engels ... Marx și Engels au creat o filosofie nouă, care se deosebește calitativ de toate celelalte sisteme filosofice, chiar progresiste, din trecut. Oricine cunoaște raportul dintre filosofia marxistă și filosofii precedente, revoluția pe care marxismul a provocat-o în filosofie, transformînd-o în știință ... Marx și Engels afirmă ... ei înșiși că descoperirea lor înseamnă sfârșitul filosofiei vechi ».

*

« Descoperirea lui Marx și Engels înseamnă sfârșitul vechii filosofii, adică sfârșitul acelei filosofii care pretindea să dea lumii o explicație universală ... Dela Marx începe o perioadă cu totul nouă în istoria filosofiei, care pentru prima oară devine o știință ... ».

*

« Marxismul nu este o . . . școală filosofică. Dimpotrivă. Marxismul constituie o victorie asupra vechii filosofii, care era apanajul numai al câtorva aleși, al aristocrației spiritului; el este începutul unei ere cu totul noui în istoria filosofiei, când aceasta a devenit o armă științifică în mâinile maselor proletare, care luptă pentru eliberarea lor de sub jugul capitalismului.

« Spre deosebire de sistemele filosofice din trecut, filosofia marxistă nu este o știință deasupra tuturor celorlalte, ci un mijloc de cercetare științifică, o metodă comună tuturor științelor naturale și sociale, și care se îmbogățește cu datele acestor științe în cursul dezvoltării lor. În acest sens, filosofia marxistă reprezintă negarea cea mai completă, cea mai hotărâtă, a întregii filosofii care a precedat-o. Dar, cum subliniază Engels, a nega nu înseamnă a spune pur și simplu « nu ». Negarea cuprinde în sine succesiunea, înseamnă înglobarea, prelucrarea critică, unificarea într'o sinteză nouă, superioară, a tot ce este înaintat și progresist, a tot ceea ce fusese realizat în istoria gândirii umane.

« De aci rezultă că întrucât există metoda dialectică, istoria filosofiei trebuie să includă și istoria pregătirii acestei metode, să arate ce a condiționat apariția ei . . . marxismul s'a născut în lupta necruțătoare împotriva tuturor reprezentanților curentului idealist, a crescut și a învins în această luptă . . .

« . . . marxism-leninismul este o învățătură vie, creatoare, care se dezvoltă neîncetat și se îmbogățește neîncetat din experiența construcției socialiste și din realizările în domeniile științelor naturale contemporane ».

FRONTUL FILOSOFIC ANTIMPERIALIST ȘI FILOSOFIA IDEALISTĂ

« Când se vorbește despre frontul filosofic ni se impune de îndată imaginea unui detașament organizat al filosofilor militanți, înarmați la perfecțiune cu teoria marxistă, care conduc o largă ofensivă împotriva ideologiei dușmane din străinătate, împotriva rămășițelor ideologiei burgheze în conștiința oamenilor sovietici înlăuntrul țării noastre, avem imaginea filosofilor care contribuie la progresul neîncetat al științei noastre și care înarmează pe oamenii muncii din societatea socialistă cu conștiința necesității drumului pe care pășim și cu încrederea nestrămutată fundată pe știință, în victoria finală a cauzei noastre ».

*

« Victoria strălucită a socialismului, repurtată în Marele Război de Apărare a Patriei, care a fost și o victorie strălucită a marxismului, s'a așezat ca un os în gâtul imperialiștilor. Centrul luptei împotriva marxismului s'a deplasat astăzi în America și Anglia. Toate forțele obscu-

rantismului și ale reacțiunii sunt puse în slujba luptei împotriva marxismului. Sunt din nou scoase la lumină și adoptate pentru înarmarea filosofiei burgheze slugile democrației atomice a dolarului, zalele învechite ale obscurantismului: Vaticanul și teoria rasială, naționalismul sălbatec și învechita filosofie idealistă, presa galbenă venală și arta burgheză descompusă. Dar precum se vede, le lipsesc forțele. Sunt recrutate ultimele rezerve, sub stindardul luptei «ideologice» împotriva marxismului. Sunt atrași gangsterii, peștii, spionii și criminalii de drept comun».

*

«Din experiența victoriei noastre asupra fascismului se știe în ce impas au fost aduse popoare întregi de filosofia idealistă. Acum ea apare în esența ei nouă, respingătoare și murdară, oglindind toată adâncimea și josnicia decăderii burgheziei. Prezența peștilor și a criminalilor de drept comun în filosofie înseamnă într'adevăr că ea a ajuns la marginea pieirii și a descompunerii. Aceste forțe mai sunt încă vii și în stare să otrăvească conștiința maselor.

«Știința burgheză modernă alimentează clericalismul și fideismul cu argumente noi, care trebuiesc demascate...».

FILOSOFIA SOVIETICĂ — SARCINILE EI

«...filosofia noastră nu este nicidecum apanagiul unui număr restrâns de filosofi de profesie, ci constituie bunul întregii noastre intelectualități sovietice. Nu era rea tradiția revistelor ruse de avangardă din epoca prerevoluționară, care alături de operele literare și artistice publicau și opere științifice, printre care și lucrări filosofice... a închide munca creatoare a filosofilor noștri într'o revistă de specialitate, ar prezenta, cred, o amenințare de îngustare a însăși bazei activității noastre filosofice».

*

«Chestiunea criticii și autocriticii bolșevice este pentru filosofii noștri nu numai o chestiune practică, dar și o chestiune profund teoretică.

«Dacă conținutul intern al procesului evoluției este, după cum ne învață dialectica, lupta dintre contrarii, lupta dintre ceea ce e vechiu și ceea ce e nou, dintre ceea ce moare și ceea ce naște, dintre ceea ce și-a trăit traiul și ceea ce se desvoltă, atunci filosofia sovietică trebuie să arate cum acționează această lege a dialecticii în condițiunile societății socialiste și în ce constă specificul aplicării acestei legi. Noi știm că în societatea împărțită în clase această lege acționează altfel decât în societatea sovietică. Iată un câmp vast pentru cercetări științifice,

dar acest câmp n'a fost prelucrat de niciunul dintre filosofii noștri. Partidul nostru a găsit însă demult și a pus în slujba socialismului acea formă deosebită a descoperirii și înlăturării contradicțiilor în societatea socialistă (aceste contradicții exista și filosofii noștri din lașitate nu vor să scrie despre ele), acea formă deosebită a luptei dintre ceea ce e vechi și ceea ce e nou, dintre ceea ce moare și ceea ce se naște în societatea sovietică, care se numește critică și autocritică.

În societatea sovietică, unde sunt lichidate clasele antagoniste, lupta dintre ceea ce este vechi și ceea ce e nou, și deci, dezvoltarea dela inferior la superior nu se produce sub forma de luptă dintre clasele antagoniste, sub forma de cataclisme, cum se petrece sub regimul capitalist, ci sub forma criticii și a autocriticii, care constituie forța motrice adevărată a dezvoltării noastre, o armă puternică în mâinile partidului. Aceasta este de sigur o nouă formă a mișcării, un nou tip al dezvoltării, o nouă lege dialectică».

*

«Cine, dacă nu noi — țara marxismului victorios și a filosofiei sale — trebuie să fie în fruntea luptei împotriva ideologiei burgheze descompuse și mârșave; cine, dacă nu noi, trebuie să-i dea lovitura zdrobitoare?

«Statele noii democrații și mișcarea de eliberare națională a popoarelor coloniale s'au născut din cenușa războiului. Socialismul este la ordinea zilei în viața popoarelor. Cine, dacă nu noi — țara socialismului victorios — și filosofii noștri trebuie să ajute pe prietenii și pe frații noștri de dincolo de hotare, să-și lumineze lupta lor cu conștiința socialismului științific; cine, dacă nu noi, trebuie să le dea această lumină și să-i înarmeze cu arma ideologică a marxismului.

«În țara noastră înflorește puternic economia și cultura socialistă. Ridicarea neîncetată a conștiinței socialiste a maselor prezintă din ce în ce mai multe cerințe față de activitatea noastră ideologică. O ofensivă împotriva rămășițelor capitalismului se desfășoară în conștiința oamenilor. Cine, dacă nu filosofii noștri trebuie să fie în fruntea ideologilor noștri și să aplice pe deplin teoria marxistă a cunoașterii, în generalizarea experienței uriașe a construcției socialiste și în rezolvarea noilor probleme ale socialismului?».

*

«A admite o stagnare în dezvoltarea teoriei, înseamnă a secătui filosofia noastră, înseamnă a o lipsi de ceea ce are ea mai prețios — aptitudinea de dezvoltare — transformând-o astfel într'o dogmă seacă, și moartă».

« DISCURS ROSTIT LA PRIMUL CONGRES UNIONAL
AL SCRITORILOR SOVIETICI »

(AUGUST 1934)

A FI INGINER AL SUFLETULUI OMENESC

« Literatura noastră sovietică nu se teme de învinuirea de tendențiozitate. Da, literatura sovietică este tendențioasă, deoarece în epoca luptei de clasă nu există și nu poate exista literatură care să nu fie de clasă, care să nu fie tendențioasă, adică o literatură apolitică.

« Și eu cred că fiecare dintre literații noștrii sovietici poate spune oricărui scriitor burghez, care va vorbi despre tendențiozitatea literaturii noastre: « Da, literatura noastră sovietică este tendențioasă și noi ne mândrim cu tendențiozitatea ei, pentru că tendința noastră constă în a elibera oamenii muncii, întreaga omenire de sub jugul robiei capitaliste ».

« A fi inginer al sufletului omenesc, înseamnă a sta cu ambele picioare pe tărâmul vieții reale. Iar la rândul său aceasta înseamnă, ruperea de romantismul de tip vechiu, de romantismul care zugrăvea o viață nereală și eroi ireali, îndepărtându-l pe cetitor de contradicțiile și jugul vieții. Într'o lume irealizabilă, o lume a utopiei. Literaturii noastre, care stă cu ambele picioare pe un fundament puternic materialist nu-i poate fi străin romantismul, însă un romantism de tip nou, romantismul revoluționar. Noi spunem că realismul socialist este metoda fundamentală a literaturii și a criticii literare sovietice, iar aceasta presupune că romantismul revoluționar trebuie să între în creația literară ca o parte componentă, deoarece întreaga viață a Partidului nostru, întreaga viață și luptă a clasei muncitoare, constă în îmbinarea celei mai aspre și vii munci practice cu eroismul cel mai măreț, și cu perspective grandioase. Partidul nostru a fost întotdeauna puternic prin aceea că a unit și unește agerul spirit întreprinzător și practic cu perspectiva largă, cu o continuă tendință de înaintare, cu lupta pentru construirea societății comuniste. Literatura sovietică trebuie să știe să arate eroii noștri, trebuie să știe să arunce o privire în ziua noastră de mâine. Aceasta nu va fi o utopie, deoarece ziua noastră de mâine este pregătită încă de astăzi printr'o muncă conștientă și planificată ».

« RAPORT ASUPRA REVISTELOR „ZVEZDA” ȘI „LENINGRAD” »

DESPRE GREȘELILE REVISTELOR
« ZVEZDA » ȘI « LENINGRAD »

« De unde provin aceste greșeli și deficiențe?

« Origina lor trebuie căutată în faptul că redactorii revistelor amintite mai sus, oamenii literaturii noastre sovietice, precum și conducătorii

frontului ideologic din Leningrad, au uitat unele teze fundamentale ale leninismului în materie de literatură. Mulți dintre scriitori și dintre acei care funcționează ca redactori responsabili, sau care dețin posturi importante în Asociația Scriitorilor, cred că politica este treaba guvernului, treaba C. C. În ceea ce îi privește pe literați, ei nu trebuie să se ocupe de politică. Dacă omul a scris frumos, artistic, bine, atunci trebuie dat curs lucrării sale, deși se găsesc încă pasagii nesănătoase, care desorientază și otrăvesc tineretul nostru. Cerem ca tovarășii noștri, atât conducătorii literaturii, cât și cei care scriu, să se călăuzească de acel lucru fără de care nu poate dăinui orânduirea sovietică, adică să se conducă după principiile politice; să educăm tineretul nu în spiritul de pasivitate și lipsă de ideologie, ci în spiritul curajului, în spirit revoluționar... »

*

« Lipsa spiritului ideologic la conducătorii revistelor « Zvezda » și « Leningrad » a dus și la altă mare greșală. Ea constă în aceea că unii din activiștii noștri din conducere, în relațiile lor cu literații, au pus pe primul plan, nu interesele de educare politică a oamenilor sovietici și de îndrumare politică a literaților, ci interese personale, de prietenie. Se spune că multe opere, dăunătoare din punct de vedere ideologic și slabe din punct de vedere artistic, se publică numai pentru a nu ofensa pe cutare sau cutare scriitor. După mentalitatea unor astfel de conducători e mai bine să nesocotești interesele poporului, ale statului, decât să ofensezi cumva pe cineva. Este o poziție cu totul greșită din punct de vedere politic. E ca și cum ai da un milion pe o copeică.

« În hotărârea sa, C. C. al partidului stăruie asupra marelui neajuns ce rezultă în literatură din înlocuirea relațiilor principiale, prin relații de amicitie. Relațiile de amicitie, lipsite de orice principialitate au avut un rol cu totul negativ printre literații noștri și au dus la coborârea nivelului ideologic al multor lucrări literare, au înlesnit accesul unor oameni străini literaturii sovietice. Lipsa de critică din partea conducătorilor frontului ideologic din Leningrad, din partea conducătorilor revistelor din Leningrad, înlocuirea relațiilor principiale cu relații de amicitie, în dauna intereselor poporului, toate acestea au păgubit enorm literaturii noastre... »

*

« Revistele noastre au fost întotdeauna tari prin orientarea lor curajoasă, revoluționară și nu prin electism, nu prin lipsă de ideologie și apolitism. »

LITERATURA — ARMĂ IDEOLOGICĂ

«Incepând cu Belinski, cel mai bun reprezentant al intelectualității democrate revoluționare ruse, scriitorii și criticii democrați revoluționari ruși n'au recunoscut așa numita «artă pură», «artă pentru artă», ci au fost purtătorii de cuvânt ai artei pentru popor, ai înaltei ei ideologii și semnificații sociale. Artă nu poate fi despărțită de soarta poporului. Aduceți-vă aminte de vestita «Scrisoare către Gogol» a lui Belinski, în care marele critic l-a biciuit cu multă asprime pe Gogol, pentru încercarea acestuia de a trăda cauza poporului și de a trece de partea țarului. Lenin socotea această scrisoare una din cele mai bune producții ale presei democratice necenzurate, care și-a păstrat până în zilele noastre o uriașă semnificație literară.

«Amintiți-vă de articolele lui Dobroliubov, în care acesta subliniază atât de puternic însemnătatea socială a literaturii. Intreaga noastră publicistică democratică revoluționară rusă e însuflețită de ura de moarte față de regimul țarist, și pătrunsă de năzuința nobilă de a lupta pentru interesele vitale ale poporului, pentru luminarea lui, pentru cultura lui, pentru eliberarea lui din lanțurile regimului țarist. Artă militantă care luptă pentru cele mai sfinte idealuri ale poporului — așa considerau marii reprezentanți ai literaturii ruse literatura și artă. Cernișevski, care dintre toți socialiștii utopici s'a apropiat cel mai mult de socialismul științific și din ale cărui opere — după cum a arătat Lenin — «se desprinde suflul luptei de clasă», a arătat că menirea artei este nu numai de a percepe viața, dar și de a învăța pe oameni să aprecieze în mod just diferitele fenomene sociale. Prietenul și colaboratorul lui cel mai apropiat, Dobroliubov, a arătat că nu «viața se desfășoară potrivit normelor literare, ci literatura cată să se adapteze curentului vieții», și a propovăduit în mod intens principiile realismului și poporanismului în literatură. Socotea că baza artei este realitatea, că aceasta este izvorul creației și că artă are un rol activ în viața socială, formând conștiința socială. După concepția lui Dobroliubov, literatura trebuie să slujească societății, trebuie să dea poporului răspuns la cele mai acute probleme actuale și să fie la înălțimea ideilor epocii sale.

«Critica literară marxistă, continuatoare a marilor tradiții ale lui Belinski, Cernișevski și Dobroliubov, a militat întotdeauna pentru o artă realistă cu tendință socială. Plehanov a depus o muncă uriașă pentru a demasca părerile idealiste și antiștiințifice în materie de literatură și artă și pentru a apăra tezele fundamentale ale marilor noștri democrați revoluționari, care ne-au învățat să vedem în literatură un mijloc puternic de luptă în slujba poporului.

«V. I. Lenin a formulat pentru prima oară cu o precizie extremă, atitudinea gândirii sociale progresiste față de literatură și artă. Vă amin-

tesc de vestitul articol al lui Lenin «Organizația de partid și literatura de partid», scris la sfârșitul anului 1905, articol în care a arătat, cu vigoarea lui caracteristică, că nu poate exista o literatură fără de partid; literatura trebuie să constituie o parte importantă a cauzei generale proletare. În acest articol al lui Lenin sunt arătate bazele pe care se sprijină dezvoltarea literaturii noastre sovietice. Lenin a scris: «Literatura trebuie să devină literatură de partid. Contrar năravurilor burgheze, contrar presei burgheze de esență comercială, cu caracter de întreprindere, contrar carierismului și individualismului literar burghez, «anarhismul boieresc» și goanei după profit, proletariatul socialist trebuie să enunțe principiul *literaturii de partid*, să desvolte acest principiu și să-l traducă în fapt într'o formă cât mai completă și desăvârșită...

«Leninismul pornește dela principiul că literatura noastră nu poate fi apolitică, nu poate reprezenta «artă pentru artă», ci are menirea să joace un rol important, progresist în viața obștească. De aci izvorăște principiul leninist al caracterului de partid al literaturii — uriașă contribuție a lui V. I. Lenin, la știința despre literatură. Literatura n'are numai menirea de a se ține la nivelul cerințelor poporului, ci — mai mult — este obligată să desvolte gustul poporului, să ridice și mai mult cerințele lui, să-l îmbogățească cu idei noi, să ducă poporul înainte. Acela care nu e capabil să meargă în pas cu poporul, să satisfacă cerințele lui mereu crescânde, să fie la nivelul sarcinilor de dezvoltare a culturii sovietice, acela va dispărea în mod inevitabil».

ROLUL LITERATURII SOVIETICE

«Leninismul acordă literaturii noastre o covârșitoare semnificație socială și transformatoare. Dacă literatura noastră sovietică ar admite eliminarea covârșitorului rol educativ pe care-l are, aceasta ar însemna dezvoltarea ei, în sens invers, întoarcerea «la era de piatră».

«Tovarășul Stalin a numit pe scriitorii noștri inginerii sufletelor omenеști. Această definiție are un tâlc profund. Ea denotă uriașă răspundere ce revine scriitorilor sovietici în educația oamenilor, în educația tineretului sovietic, în respingerea din câmpul literelor a lucrărilor fără valoare.

«Unora li se pare straniu, de ce oare a luat C. C. măsuri atât de severe în chestiunea literaturii? La noi, lumea nu e obișnuită cu așa ceva. I se pare firesc să aflu că s'a făcut o aspră muștrare când au fost admise mărfuri cu defecte de producție, sau când n'a fost îndeplinit programul de producție a mărfurilor de mare consum, sau planul de stocaj al lemnului (rășete în sală) dar dacă se admit lucruri cu defect în sectorul educării sufletelor omenеști, al educării tineretului, acest lucru poate fi tolerat. Oare nu este aceasta o vină mai gravă decât neîndeplinirea programului de producție sau zădărnicierea îndeplinirii programului de producție?»

Prin hotărîrea luată, C. C. are în vedere ridicarea frontului ideologic la nivelul celorlalte sectoare ale muncii noastre...

«Dacă vrem să îndreptăm atenția activului nostru asupra problemelor muncii ideologice și să aducem ordine și pe acest tărâm, să dăm o linie clară în muncă, trebuie să criticăm cu severitate greșelile și lipsurile muncii ideologice, așa cum șade bine unor oameni sovietici, unor bolșevici. Numai atunci vom reuși să îndreptăm lucrurile...

«...nu putem tolera orice literatură care ni se va furniza de către unii literați, redactori și editori nepretențioși. Poporul sovietic așteaptă dela scriitorul sovietic o armă cu adevărat ideologică, o hrană spirituală care să ajute la realizarea planurilor marii construcții, la realizarea planurilor de refacere și dezvoltarea tot mai mare a economiei țării noastre. Poporul sovietic pune în fața literaților sarcini importante; el vrea ca nevoile sale culturale și ideologice să fie satisfăcute... Poporul vrea să priceapă evenimentele ce se petrec în jurul său. Nivelul său cultural și ideologic a crescut, și adeseori el nu este satisfăcut de calitatea lucrărilor literare și artistice care apar la noi. Lucrul acesta nu l-au priceput și nu vor să-l priceapă unii literați, care activează pe frontul ideologic».

*

«Tovarăși, literatura noastră sovietică trăiește și trebuie să trăiască în strânsă legătură cu interesul poporului, cu interesul patriei. Literatura este cauza proprie a poporului. Iată de ce poporul consideră drept propria lui victorie, fiecare succes al vostru, fiecare operă importantă. Iată de ce fiecare operă reușită poate fi comparată cu câștigarea unei bătălii, sau cu obținerea unei mari victorii pe frontul economic. Dimpotrivă, fiecare insucces în literatura sovietică este adânc supărător și întristează poporul, partidul și statul. În hotărîrea sa, tocmai acest lucru l-a avut în vedere C. C., care, purtând grijă de interesele poporului, de interesele literaturii sale, s'a arătat îngrijorat în ceea ce privește scriitorii din Leningrad».

*

«Imperialiștii, agenții lor ideologici, literații și ziariștii lor, politicienii și diplomații lor se străduiesc în toate chipurile să calomnieze țara noastră, s'o prezinte într'o lumină falsă, să calomnieze socialismul. În aceste condițiuni sarcina literaturii sovietice constă nu numai în a răspunde la lovituri prin lovituri, în a răspunde la aceste calomnii și atacuri josnice la adresa culturii noastre sovietice, la adresa socialismului, dar și în a biciui cu temeritate și în a ataca cultura burgheză, aflată în stare de marasm și descompunere».

*

«Firește că literatura noastră, care oglindește o orânduire net superioară, oricărei orânduiri burghezo-democratice, o cultură cu mult mai înaltă decât cultura burgheză, are dreptul să dea altora pilda unei morale noi a umanității. Unde mai există un popor și o țară ca a noastră? Unde există oameni cu însușiri atât de minunate ca acelea de care a dat dovadă poporul nostru sovietic în Marele Război pentru Apărarea Patriei, pe care le manifestă zi de zi în munca de desvoltare pașnică și de refacere a economiei și a culturii. Pe zi ce trece poporul nostru se ridică pe o treaptă mai înaltă. Astăzi nu mai suntem cei care am fost ieri și mâine nu vom mai fi cei care suntem astăzi. Noi nu mai suntem Rușii care am fost până în anul 1917, nici Rușii nu mai e aceeași, nici caracterul nostru nu mai e același ca atunci. Ne-am schimbat odată cu acele mărețe prefaceri care au modificat din rădăcini aspectul țării noastre.

«A descrie aceste însușiri înalte ale oamenilor sovietici, a înfățișa poporul nostru, nu numai așa cum este astăzi, dar a-l privi și așa cum va fi mâine, a face ca scrisul vostru să fie un far care să-i lumineze mersul lui înainte — iată sarcina fiecărui scriitor sovietic conștient. Scriitorul nu poate rămâne în urma evenimentelor, el este dator să pășească în primele rânduri, în fruntea poporului, arătându-i calea desvoltării sale. Călăuzindu-se de metoda realismului socialist, studiind în mod conștiincios și atent realitatea, străduindu-se a pătrunde cât mai profund esența procesului desvoltării noastre, scriitorul trebuie să educe poporul și să-l înarmeze din punct de vedere ideologic. Descriind cele mai frumoase sentimente și calități ale omului sovietic, desvăluind în fața lui perspectiva zilei de mâine, noi trebuie să arătăm oamenilor noștri cum nu trebuie să fie, trebuie să biciuim rămășițele trecutului, rămășițe ce împiedică pe oamenii sovietici să pășească înainte. Scriitorii sovietici trebuie să ajute poporul, Statul, partidul, să educe pe tinerii noștri, în așa fel, încât să fie optimiști, să aibă încredere în forțele lor, să nu se teamă de greutateți».

*

«Pentru atingerea acestor noi țeluri, tânăra generație trebuie să fie educată astfel, încât să fie hotărâtă, plină de vioiciune, să nu se teamă de obstacole, ci să le înfrunte și să știe să le învingă. Oamenii noștri trebuie să fie culți, pătrunși de o înaltă ideologie, cu cerințe și gusturi înalte, atât din punct de vedere cultural, cât și moral. De aceea este nevoie ca literatura noastră, revistele noastre, să nu rămână departe de sarcinile actuale, ci să ajute partidul și poporul, să educe tineretul în spiritul devotamentului neprecupețit față de orânduirea sovietică, în spiritul slujirii neprecupețite, a intereselor poporului.

«Scriitorii sovietici și toți militanții noștri ideologici sunt puși acum în prima linie, căci în condițiunile desvoltării pașnice, sarcinile fron-

tului ideologic, și, în primul rând, ale literaturii, nu scad, ci, dimpotrivă, sporesc. Poporul, Statul, partidul nu vor ca literatura să se rupă de realitate, ci vor ca ea să pătrundă activ în toate sectoarele vieții sovietice. Bolșevicii prețuesc mult literatura, ei văd clar marea ei misiune și marele ei rol istoric în consolidarea unității morale și politice a poporului, în cimentarea unității și în educarea poporului. Comitetul Central al partidului vrea ca la noi să existe o cultură spirituală bogată, căci el vede în această bogăție a culturii una din principalele sarcini ale socialismului».

LITERATURA BURGHEZĂ

«Oricât de frumoasă ar fi forma exterioară în care se îmbracă creația scriitorilor burghezi contemporani la modă din Europa de Vest și America, precum și a regisorilor de cinema și de teatru, ei nu vor reuși totuși să salveze și nici să ridice cultura lor burgheză, căci baza ei morală e putredă și morbidă, această cultură fiind pusă în serviciul proprietății capitaliste, particulare, în slujba lacomelor interese egoiste ale vârfurilor burgheze ale societății. Intreaga cohortă a scriitorilor, regisorilor de cinema și de teatru burghezi caută să abată atenția păturilor progresiste ale societății, dela problemele acute ale luptei politice și sociale și s'o îndrepte spre literatura și arta trivială, lipsită de ideologie, plină de gangsteri, de fete de varieteu, de preamărirea adulterului și aventurierilor».

CRITICA

«Tovarășul Stalin ne învață că dacă vrem să păstrăm cadrele, să le instruiem și să le educăm, nu trebuie să ne temem de a critica pe cineva, nu trebuie să ne temem de critica principială, curajoasă, deschisă și obiectivă. Fără critică, orice organism, inclusiv cel literar, se poate corupe. Fără critică, orice boală poate să se prelungească și se va vindeca mai cu greu. Numai o critică curajoasă și deschisă ajută pe oamenii noștri să se perfecționeze, îi îndeamnă să meargă înainte și să învingă piedicile din activitatea lor. Acolo unde nu există critică, se infiripă mușgaiul și inerția, acolo nu poate fi progres.

«Tovarășul Stalin a arătat adeseori că principala condiție a dezvoltării noastre, este necesitatea pentru fiecare om sovietic de a-și face bilanțul activității sale zi de zi, de a se controla fără frică, de a analiza munca sa, de a critica neajunsurile și greșelile sale, cu curaj, de a chibzui cum să obțină rezultate mai bune în activitatea sa și de a lucra necentenit pentru perfecționarea sa. Aceasta privește pe literați, în aceeași măsură ca și pe oricare alți activiști. Acela care se teme de critică în activitatea sa, este un laș și un nevrednic, un om care nu merită respectul poporului».

« CUVÂNTARE LA CONFERINȚA MUZICIENILOR SOVIETICI »

ARTA PENTRU POPOR
ȘI INTERNAȚIONALISMUL

« Ignorarea cerințelor poporului, a spiritului său, a creației sale, arată că orientarea formalistă în muzică, are un caracter vădit antipopular.

« Dacă printre anumiții compozitori . . . circulă într'adevăr « teoria » că « noi vom fi înțeleși peste 50—100 ani », că « de nu ne vor înțelege contemporanii, ne vor înțelege urmașii », acest fapt este îngrijorător. « Dacă v'ați obișnuit cu aceasta, atunci o obișnuință de acest fel este un lucru foarte periculos.

« Asemenea argumente înseamnă ruptura de popor. Dacă eu — scriitorul, artistul, literatul, — om de partid, — nu mă bazez pe faptul, că mă vor înțelege contemporanii, atunci pentru cine trăiesc și muncesc eu? Căci toate acestea, duc la un gol sufletesc, la impas. Se spune că astfel de « consolări » sunt șoptite acum compozitorilor de către unii critici de muzică lingușitori. Dar compozitorii pot oare asculta cu sânge rece, astfel de sfaturi, fără a-i trage la răspundere pe acești sfătuitoari, cel puțin față de judecata conștiinței? »

*

« Dacă cercetăm istoria muzicii noastre ruse și apoi a muzicii sovietice, trebuie să tragem concluzia, că ea a crescut, s'a dezvoltat și s'a transformat într'o mare forță tocmai prin aceea că a reușit să stea pe propriile ei picioare și să-și găsească propriile ei căi de dezvoltare, — care i-au dat posibilitatea să desvâlue bogăția lumii interioare a poporului nostru. Se înșală profund acei care cred că, înflorirea muzicii naționale — atât a celei ruse, cât și a muzicii popoarelor sovietice, care intră în alcătuirea Uniunii Sovietice — înseamnă o micșorare a internaționalismului în artă. Internaționalismul în artă nu se naște din înjosirea și sărăcirea artei naționale. Dimpotrivă, internaționalismul se naște acolo unde înfloreste arta națională. A uita acest adevăr, înseamnă a pierde linia de conducere, a pierde personalitatea, a deveni un cosmopolit fără patrie. Numai acel popor care are o cultură muzicală foarte dezvoltată, poate aprecia bogăția muzicii altor popoare. Cineva nu poate fi internaționalist, în muzică ca și în celelalte arte, fără a fi un adevărat patriot al Patriei sale. Dacă la baza internaționalismului stă respectul pentru celelalte popoare, nu poți fi internaționalist, fără a respecta și a iubi propriul tău popor.

« Despre aceasta vorbește întreaga experiență a U.R.S.S. Deci internaționalismul în muzică, respectul pentru creația celorlalte popoare, se dezvoltă la noi pe baza îmbogățirii și dezvoltării artei muzicale naționale, pe baza unei astfel de înfloriri a ei, încât avem ce împărtăși și

celorlalte popoare, iar nu pe baza sărăcirii artei naționale, a imitării oarbe a modelelor străine și a ștergerii particularităților caracterului național din muzică. Toate aceste nu trebuiesc uitate, când se vorbește despre relațiile dintre muzica sovietică și muzica străină».

*

INOVAȚIA

«Aci s'a vorbit despre inovație. S'a arătat că inovația este aproape trăsătura principală distinctivă a curentului formalist. Dar inovația nu este un scop în sine; ceea ce e nou trebuie să fie mai bun decât ceea ce e vechiu, altfel este fără sens. Mie mi se pare că adepții curentului formalist întrebuintează acest cuvânt mai ales, cu scopul de a propaga muzica de calitate proastă. Căci nu se poate numi inovație orice încercare de a face pe originalul, orice strămbătură și schimonosire în muzică. Dacă nu vor să-și arunce numai cuvinte mari trebuie să-și dea bine seama, ce trebuie să părăsească din ceea ce este vechiu și unde trebuie să ajungă în ceea ce este nou. Dacă aceasta nu se face, atunci fraza despre inovație, înseamnă numai: revizuirea bazelor muzicii. Aceasta poate însemna numai ruperea de acele legi și norme ale muzicii, pe care nu e posibil să le părăsești. Faptul că nu e voie să le părăsești nu înseamnă conservatism, iar faptul că se părăsesc nu înseamnă de loc inovație. Inovația nu este întotdeauna identică cu progresul.

«Mulți muzicieni tineri sunt desorientați de ideea de inovație, prin faptul că li se spune că dacă nu sunt originali, dacă nu sunt noi, înseamnă că sunt prizonierii tradițiilor conservatoare. Dar, deoarece inovație nu este echivalent cu progres, răspândirea unor asemenea concepții constituie o eroare profundă, dacă nu chiar o înșelăciune.

«Iar «inovația» formaliştilor nu este — pe lângă toate acestea — de loc nouă, deoarece această «noutate» reproduce spiritul muzicii decadente burgheze de astăzi din Europa și din America. Iată unde trebuie să căutăm pe adevărații epigoni».

*

MOȘTENIREA CLASICĂ ȘI EPIGONII

«Noi nu afirmăm că moștenirea clasică este culmea absolută a culturii muzicale. Dacă am susține aceasta, ar însemna să recunoaștem că progresul s'a încheiat cu clasicii. Dar, până în prezent, modelele clasice rămân neîntrecute. Aceasta înseamnă că trebuie să învățăm și să studiem, să luăm din moștenirea muzicală clasică, tot ceea ce cuprinde ca mai bun și ceea ce e necesar pentru dezvoltarea mai departe a muzicii sovietice.

« Se pălăvrăgește despre epigoni și despre alte mofturi asemănătoare ; speriem tineretul cu aceste vorbe pentru ca el să înceteze să studieze clasicii. Se pune în circulație lozinca, după care trebuie să întrecem clasicii, ceea ce firește este foarte bine. Dar pentru a întrece clasicii trebuie întâi să-i ajungi, ori d-voastră excludeți stadiul « ajungerii din urmă », ca și cum ar fi o etapă deja încheiată. Și, ca să vorbim sincer și să exprimăm ceea ce crede spectatorul și ascultătorul sovietic, trebuie să spunem, că nu ar fi rău de loc să apară la noi mai multe opere asemănătoare cu cele clasice, atât după conținut, cât și ca formă, ca fineță, ca frumusețe și muzicalitate. Dacă aceasta înseamnă « epigonism », mă rog, nu este rușine să fii un asemenea epigon ».

*

GENIAL ȘI ACESIBIL

« . . . declarăm că noi suntem pentru o muzică frumoasă, aleasă, pentru o muzică în stare să satisfacă nevoile estetice și gusturile artistice ale oamenilor sovietici, nevoi și gusturi care au crescut imens. Poporul apreciază talentul într'o operă muzicală, după profunzimea cu care ea redă spiritul epocii noastre, spiritul poporului nostru, după gradul în care ea este accesibilă masselor largi. Căci ce este genialitatea în muzică? Nu este de loc ceea ce pot aprecia numai unul sau un grup mic de gurmanzi estetizanți. Opera muzicală este cu atât mai genială, cu cât e mai bogată în conținut și mai profundă, cu cât e mai înaltă ca măiestrie, cu cât e recunoscută de un număr mai mare de oameni, cu cât e mai mare numărul de oameni pe care e capabilă să-i inspire. Nu tot ceea ce e accesibil e genial, dar tot ce e cu adevărat genial e accesibil, și este cu atât mai genial, cu cât e mai accesibil pentru masele largi ale poporului ».

*

« . . . Compozitorii care au produs opere pe care poporul nu le înțelege să nu aștepte ca oamenii care nu le înțeleg muzica să se « ridice » până la ei. Poporul nu are nevoie de o muzică pe care nu o înțelege. Compozitorii nu trebuie să facă reproșuri poporului, ci să și le facă lor înșiși ; ei trebuie să-și aprecieze în mod critic munca, să înțeleagă de ce nu au plăcut poporului lor, de ce nu au meritat aprobarea poporului și ce trebuie să facă, pentru ca poporul să-i înțeleagă și să le aprobe operele ».

MANIFEST

PENTRU APĂRAREA PĂCII

(Adoptat la Congresul Mondial al Intelectualilor pentru apărarea păcii).

Noi, oamenii muncii de pe tărâmul culturii, științei și artei întruniți în orașul polonez Wroclaw, venind din 45 țări, ne adresăm intelectualilor din întreaga lume.

Noi vă reamintim primejdia de moarte care nu de mult a amenințat cultura omenirii. Am fost martorii barbariei fasciste, distrugerii valorilor istorice și culturale, persecutării și uciderii celor ce muncesc cu mintea, călcării complete în picioare a tuturor valorilor spirituale, călcare ce amenință însăși noțiunile de conștiință, rațiune și progres.

Cultura umană a fost salvată prin efortul suprem depus de toate forțele democratice — Uniunea Sovietică, ca și popoarele din Anglia și Statele-Unite — și prin eroica rezistență populară din țările cucerite de fascism, cu prețul unor sacrificii și privațiuni fără de pereche.

Și totuși, împotriva voinței și aspirațiilor popoarelor din toate țările, o mână de oameni egoiști din America și Europa, care au moștenit dela fascism ideile sale de discriminare rasială și de tăgăduire a progresului, care și-au însușit tendința sa de a rezolva toate problemele prin forța armelor, încearcă din nou să atace comoara spirituală a națiunilor de pe glob.

Cultura țărilor europene, care au adus o enormă contribuție la tezaurul omenirii, e în primejdie de a-și pierde caracteristicile sale naționale.

În mai multe țări — Spania, Grecia ca și în America Latină — forțele ostile progresului, nu numai că mențin, dar și creează noi cuiburi de fascism.

Contrar rațiunii și conștiinței, oprimarea ființelor umane și a unor popoare întregi, pe care opresorii le denumesc națiuni de culoare, continuă și chiar se intensifică.

Oameni, care au împrumutat metodele fascismului practică discriminarea rasială în țările lor și persecută pe oamenii progresiști de pe tărâmul științei și artei.

Descoperirile științifice, de pe urma cărora omenirea ar putea să beneficieze, sunt folosite pentru producția secretă de mijloace de distrugere, care tind să discrediteze și să schimbe misiunea înaltă a științei.

Sub conducerea acestor oameni, cuvântul omenesc și arta nu sunt folosite în țeluri educative și pentru a apropia popoarele, ci pentru a desvolta patima josnică a urii de oameni și pentru pregătirea războiului.

Crezând cu fermitate în nevoia unei dezvoltări libere și a difuzării realizărilor culturii progresiste noi protestăm în numele păcii, progresului și viitorului omenirii, împotriva oricăror restrângeri duse acestei libertăți și subliniem necesitatea unei înțelegeri mutuale între culturi și popoare, în interesul civilizației mondiale.

Dându-și seama că știința modernă a eliberat mari și noi forțe, care în mod inevitabil vor fi folosite de omenire, fie pentru binele său, fie pentru răul său, congresul protestează împotriva utilizării științei, în vederea distrugerilor și cere popoarelor să facă toate eforturile în vederea unei vaste difuzări a cunoștințelor pe întregul glob, în vederea aplicării științei, pentru a se înfrânge cât mai repede sărăcia, ignoranța, molimile și lipsurile, care afectează majoritatea omenirii, ca și spre a ajuta la slăbirea restricțiilor impuse liberei deplasări a oamenilor ce servesc cauza păcii și progresului, publicării și difuzării libere și rezultatelor cercetărilor științifice, ca și a tuturor realizărilor științifice și culturale, ce servesc aceluiași țeluri.

Popoarele de pe glob nu doresc războiu și ele sunt destul de puternice pentru a apăra pacea și cultura împotriva atacurilor unui nou fascism.

Intelectuali din întreaga lume! Aveți o mare răspundere față de popoarele voastre, față de omenire și față de istorie. Noi ne ridicăm glasul pentru pace, pentru liberul progres cultural al popoarelor, pentru independența lor națională și pentru o colaborare strânsă între ele.

Facem apel la toți muncitorii intelectuali din fiecare țară să discute propunerile noastre.

În toate țările să fie convocate congrese naționale ale muncitorilor de pe tărâmul culturii, pentru apărarea păcii.

Pretutindeni, să fie instituite comitete naționale pentru apărarea păcii.

Legăturile internaționale ale muncitorilor de pe tărâmul culturii din toate țările, să fie întărite în interesul păcii.

M O Ţ I U N E

Adunarea intelectualilor din Capitală, convocată de Institutul Român de Cultură Universală ascultând darea de seamă a delegației române la Congresul Mondial al Intelectualilor, își dă adeziunea la hotărârile luate de acest Congres.

Oamenii culturii din Republica Populară Română, aderă în totul la apelul lansat de Congres, apel care, amintind marea răspundere pe care o au intelectualii față de popoarele lor, față de omenire și față de istorie, îi chiamă să-și ridice glasul pentru pace, pentru liberul progres cultural al popoarelor, pentru independența lor națională și pentru o colaborare strânsă între ele.

Adunarea decide, ca delegația română la Congresul Mondial al Intelectualilor laolaltă cu alți reprezentanți ai științei, literaturii și artei din țara noastră, să se constituie într'un Comitet de inițiativă în vederea convocării în scurtă vreme a unui Congres Național al Intelectualilor din Republica Populară Română, pentru apărarea păcii și a culturii.

Noi cei de față, ne luăm obligația de a lupta cu hotărîre prin viu grai și prin scris, pentru a apăra marile valori ale culturii, viața oamenilor pașnici, independența și libertatea popoarelor împotriva forțelor imperialismului războiului și a obscurantismului de pretutindeni.

Ne obligăm de a pune cunoștințele, talentele, energia noastră pentru a contribui la întărirea frontului păcii a cărui forță conducătoare este Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, front în ale cărui rânduri militează activ Republica Populară Română.

CONGRESUL DELA WROCLAW

Aproape întreaga omenire răsufla ușurată în primăvara anului 1945 când, după patru ani și ceva de războiu — războiul cel mai sângeros, cel mai cumplit pe care l-a cunoscut vreodată omenirea, — Germania nazistă capitula, zdrobită de forțele uriașe ale glorioasei Armate Sovietice, condusă spre biruință de genialul I. V. Stalin, sprijinită în efortul ei fără precedent de toate popoarele din U.R.S.S., țara socialismului victorios.

În Italia, în acele însorite zile de primăvară, fusese executat de forțele populare, câinele de pază al capitalismului, lupul flămând, lacom de pradă, al fascismului, Benito Mussolini. În Berlinul în flăcări, cucerit de soldații Armatei Sovietice, după ce luase măsuri, ca hoitul său să dispară fără urmă, în chip misterios, ca în romanele polițiste, Adolf Hitler își dăruise singur moartea. În extremul Orient, Japonia depunea armele, spulberată și ea, în urma viguroasei ofensive a Armatei Sovietice, de pe continentul asiatic. La Berlin, la Tokio, la Roma fiara fascistă fusese înfrântă, stropșită în propriile ei culcușuri.

Din punct de vedere militar, fascismul fusese sfărîmat. Se părea că el este zdrobit pentru totdeauna. Războiul de jaf și cotropire fusese lung și fără pereche de crud. Bandele fasciste, pe acolo pe unde le ajunseseră pașii, lăsașeră în urma lor ruine și moarte. Ieșeau la iveală barbariile de neînchipuit făptuite de naziști în teritoriile ce fuseseră vremelnice cucerite. Lumea întreagă lua cunoștință de crimele odioase, de asasinatele în masă, de schingiuirile înfiorătoare la care fuseseră supuși milioane de oameni în numeroase lagăre de concentrare — adevărate abatoare de măcelărit ființe umane — de către naziști.

Ieșeau la iveală pentru toți ochii, distrugerile pe întinderi vaste, provocate de războiu, începea să se cunoască tot mai mult, numărul milioanei și milioanei de victime ale războiului. Se credea, de către cei mai mulți oameni, într'o lungă epocă de pace în care timp rănile războiului să fie vindecate, ruinele înlăturate, refacerea satelor și orașelor distruse, împlinită. Se credea într'o lungă epocă de pace care să îngăduie făurirea unei vieți mai bune pentru om, desvoltarea, înflorirea artei, a științei pusă în slujba păcii, a culturii.

Dar această năzuință îndreptățită a sutelor de milioane de oameni ai muncii avea să fie curând de tot, după capitularea Germaniei naziste, lovită. Dincolo de Oceanul Atlantic, în Statele-Unite ale Americii, clica imperialistă din jurul cercurilor conducătoare, una cu aceste cercuri conducătoare, a început a agita problema unui nou războiu mondial îndreptat, de data aceasta, împotriva Uniunii Sovietice, țara socialismului victorios. Clicei americane i s'au alăturat clicile lui Bevin și Churchill din Marea Britanie, clicile lui Leon Blum, de Gaule și alții din Franța. Forțele reacționare, mai însemnate ori mărunte de tot, din toate țările lumii, au fost mobilizate de către imperialismul Nord-American și Apusean împotriva Uniunii Sovietice și împotriva țărilor care au instaurat, între hotarele lor, regimul democrației populare. În Grecia au început a se auzi iar, focuri de arme, a început din nou a se vărsa din belșug, sânge. În poporul grec dornic de libertate, de independență, trag azi — sub oblăduirea și cu sprijinul *anglo-americanilor* — aceiași trădători care, cu puțini ani în urmă, trăgeau din ordinul lui Adolf Hitler și Benito Mussolini în același popor grec, care se împotriva cotropitorilor. S'a aprins focul războiului în îndepărtata Indonezie, în Viet-Nam și, mai recent, în Palestina. Călăul Franco, a rămas, mai departe, să măcelărească neturburat poporul spaniol. Salazar, în Portugalia, continuă să țină în lanțuri, cu sprijin anglo-american, poporul portughez. Regimul din colonii s'a înăsprit. Este mai mult de un an de când unul din efemerele guverne franceze a aruncat în temniță, între mulți alții, pe aproape toți deputații Madagascarului. Iar în Statele-Unite a fost întetită, mai aprig decât în oricare alt timp, vânătoarea muncitorilor și intelectualilor progresiști. Scriitori, oameni de artă și de știință, au fost corupți, cumpărați să facă zarvă războinică, să calomnieze Uniunea Sovietică, fără a cărei participare la războiu nici Germania nazistă, nici Japonia Mikadoului și Samurailor, n'ar fi putut fi înfrânte. Svonul care anunță un nou războiu mondial, circulă. Primejdia unui nou războiu mondial, pregătit împotriva voinței popoarelor, de către cercurile imperialiste nord-americane și de reacțiunea apuseană, există.

Intelectualii din întreaga lume — scriitori, oameni de știință, oameni de artă — au socotit că este de datoria lor să se adune într'un congres mondial, să-și spună acolo, răspicat, cuvântul lor, demascând în fața întregii lumi pe ațâțătorii la războiu, cerând în același timp mobilizarea tuturor oamenilor dornici de pace, de progres, de democrație, în vederea unei acțiuni comune pentru apărarea păcii.

Republica Populară Română a trimis la acest congres o delegație compusă din d-nii: deputat L. Răutu, ziarist, academicianul Emil Petrovici, Rectorul Universității din Cluj, academicianul Simion Stoilov, profesor universitar, academicianul Gaal Gabor, profesor universitar, Mihail Roller, scriitor istoric, redactor responsabil al revistei de știință « Studii », Marcel Breslașu, scriitor, vice-președintele U.S.A.S.Z.-ului, Traian Șelmaru, ziarist și critic de artă, Constantin Bugeanu, compozitor și dirijor și semnatarul acestor pagini.

Ca participant la acest Congres am luat tot timpul note — note asupra călătoriei, asupra desbaterilor Congresului, asupra Varşoviei, ale cărei jalnice ruine le-am vizitat.

Le redau aci, pentru cititorii « Vieţii Româneşti ».

Pe nesimţite avionul care ne poartă spre Wroclaw se desprinde de pământ, se înalţă. Zece delegaţi ne aflăm în avion, instalaţi confortabil, ca într'un salon luxos amenajat.

Echipajul, compus din patru persoane, ne-a surâs la plecare.

— N'aveţi nicio grijă. Vom ajunge cu bine . . .

Oraşul rămâne în urmă. Pe sub noi încep să lunece pădurile, satele. Şoselele se văd ca nişte panglici albe, înguste, din ce în ce mai înguste. Ce înfăţişare ciudată are, de sus, Snagovul ! Pădurea îmbrăţişează lacul prelung, cotit . . .

Am apucat-o spre munţi. Incercăm să identificăm localităţile pe deasupra cărora trecem.

Deasupra, cerul a fost la început albastru, albastru . . . Apoi, la orizont, s'au arătat norii. Avionul prinde înălţime. Acum suntem la 1000 de metri . . . Acum la 1500 . . . Acul urcă . . . A trecut la 2000.

Satele par sate de pitici, jucării. Câmpurile, — covoare cu desene stranii, mânjite cu vopsele de toate culorile imaginabile. Apar dealurile line, ondu-late. Intre ele, văile — copăi . . . Pe urmă, dintr'odată, ne pomenim plutind prin pânze de fum alb, de fum alb ca zăpada. Câteva minute numai. Norii au rămas jos, jos de tot, dedesubtul nostru.

Fotoliul pe care mă odihnesc e aşezat la mijlocul unei aripi. Fac câţiva paşi, trec în faţă, lângă piloţi. Cât văd cu ochii înaintea, — nori, numai nori cărora lumina soarelui le dă o strălucire neînchipuită. În faţă, la dreapta, la stânga, în urmă, nu se mai vede nimic altceva decât nori. Din loc în loc pe această încreţită întindere nesfârşită au crescut castele uriaşe, albe, pufoase. Norii au căpătat o desăvârşită albeaţă, — sunt mai albi decât hârtia cea mai albă, mai albi decât zăpada cea mai proaspătă. Dacă aş vedea o sanie trasă de câini, o sanie pe lângă care ar merge oameni, călcând pe aceste imensităţi albe, nu m'aş mira. Aşa şi nu altfel îmi închipui că trebuie să fie la Polul Nord, la Polul Sud.

Avionul pluteşte lin, lini. Ca să băgăm de seamă că înaintează, trebuie să ne agăţăm privirile de un punct de reper. Găsim puncte de reper destule, — aceste castele care cresc din puful alb, uşor încreţit, aceste castele cu înfăţişeri fantastice pe care imaginaţia nu le-ar putea construi.

Vibrează avionul. Din faţă, dintre piloţi, înaintarea e abia perceptibilă. Totuşi avionul merge cu aproape 300 de km. pe oră.

— Pe unde ne aflăm?

-- Deasupra munţilor.

Mă uit la ac: 3600 de metri . . . 3800 . . . 4200 . . . Aripile au prins o brumă uşoară. E cald în avion. Ne-am desbrăcat pardesiile. Am rămas în haine.

Deasupra, cerul albastru, limpede ca oglinda, mai limpede ca oglinda. Pe neașteptate, la dreapta noastră, s'a ivit, în pânza albă, o spărtură. Soarele cade pe vârfurile pietroase ale munților... Prăpăstii... Intre vârfurile pietroase și prăpăstii — coaste împădurite...

Ne apropiem de Sibiu. Norii sfârșesc. Intre noi și pământ, văzduh limpede. Intre noi și cer, văzduh limpede. Sub pântecul avionului nostru Ardealul, cât îl poți cuprinde cu ochii, — și îl poți cuprinde cu ochii, dacă ai ochi buni, aproape jumătate. Răurile par fire de arnici albastru. Drumurile, șoselele, beteliile înguste cât muchea cutiei de chibrituri. Satele, orașele se văd ca niște sate și orașe în miniatură. Acoperișurile, cu olane roșii, dau orașelor privite de sus, înfățișarea unor grădini de garoafe roșii, de toamnă.

Acum mi se pare că avionul zboară mai repede. Mi se pare numai. Avionul păstrează mereu aceeași viteză.

Uite! N'a ținut mult seninul. Pătrundem în alte pâlcuri de nori, trecem prin ele, găsim luminișuri pe care le străbatem. Ne pomenim apoi, plutind prin miezul unor nori groși, întunecați. Pe ferestrele avionului cad picuri de apă. Cad picuri de apă, — se sfarmă în mii de țândări. Viteza nu îngăduie ca ferestrele să rămână ude. Numai pe aripi stăruie o slabă umezeală. Plouă...

Parcă am sta pe loc, noi. Parcă liota de nori ar fugi cu o iuțeală uriașă, în urma noastră.

Sub tălpi avionul vibrează. Monotonia călătoriei ne îndeamnă la vorbă. Ne-am obișnuit cu peisajul care acum, când iarăși am intrat într'un larg, ochii de senin, de sus, pare mereu același...

Mă las în voia amintirilor. Am mai făcut cândva drumul acesta spre Polonia, cu avionul, pe deasupra munților, pe deasupra șesurilor și a apelor... Sunt patrusprezece ani de atunci. Călătoream spre Varșovia, cu dorința de a vizita Polonia și cu hotărîrea să mă 'ntorc în țară cu o serie de reportaje. Avionul vechiu, încărcat până la refuz cu pasageri, tremura din toate încheieturile. Golurile de aer, dese și adânci ca niște fântâni în care abia vezi apa licărind, făceau ca avionul să cadă vertiginos, să se ridice, să cadă din nou. Șaptesprezece călători eram atunci sgâlțâiți, cu sufletul la gură, cu viața atâr-nând, între pământ și cer, de un fir de păr. Câțiva se întinseseră între scaune, pe jos, sughițau, vomitau, se svârcoleau ca apucați de epilepsie.

A fost o nesfârșită suferință călătoria aceea, cea dintâi lungă călătorie prin aer, pe care o întreprinsesem. Eram tânăr, mă țineam destul de bine, mă amuzasem chiar...

... Acum avionul pogoară lin. Pământul se apropie, drumurile se lătesc, casele cresc. Ne rotim deasupra Oradiei și aterizăm pentru alimentarea avionului cu benzină. Apoi ne luăm, iarăși, pe nesimțite, sborul. La stânga noastră rămâne în urmă Debreținul. Trecem peste Ungaria. Curând, între noi și pământ se aștern pături de nori albi...

Am vizitat Polonia pentru întâia oară în 1934. Am mai văzut-o de câteva ori până prin 1938. Impresia cea mai puternică însă, mi-a lăsat-o primul contact cu Polonia.

Am aterizat atunci la Varșovia, după o călătorie plină de peripeții, pe un aeroport literalmente, înecat de ploaie.

Imi plăcuse Varșovia. Era un oraș cu peste un milion și jumătate de locuitori, cu clădiri somptuoase ridicate, în majoritatea lor, în secolul al XVIII-lea, — oraș curat, întins, — tăiat aproape în două de Vistula, cu ape galbene, vinete, metropolă în care fremăta viața.

Ce voiu mai găsi acum din Varșovia? Am aflat că Varșovia a fost distrusă în mare măsură.

În prima mea călătorie luasem parte, la Ministerul de Externe, alături de mulți alți gazetari veniți din toate părțile lumii, la o conferință de presă. Murise Pilsudsky. Conducerea de fapt a Poloniei, căzuse în întregime în mâinile colonelului Beck, care deținea Ministerul de Externe. Exista pe undeva și un președinte al republicii, al cărui nume nici măcar polonezii nu-l cunoșteau prea bine. Mai exista un mareșal Rydz-Smigly, care conducea armata. Colonelul Beck, — era ca și acum, spre toamnă, în luna piersicilor și a strugurilor, — pleca a doua zi la Geneva, unde anunțase că va ține o cuvântare la Liga Națiunilor.

Gazetarii au năpădit cu întrebări.

— Ce veți face la Geneva, domnule ministru? Veți fi alături de cei ce caută pacea — ori alături de Germania lui Adolf Hitler?

Colonelul Beck ne-a răspuns limpede:

— Polonia nu poate avea alt drum, decât acel al păcii. Polonia rămâne lângă aliata ei Franța și lângă puterile care au a apăra pacea lumii.

M'am grăbit, în odaia dela hotel Polonia, să scriu un reportaj lung și să-l trimit la gazeta la care lucram atunci ca redactor. Imi aduc bine aminte, reportajul purta acest titlu: «Polonia rămâne lângă Franța. Polonia rămâne lângă puterile care apără pacea». Am trimis reportajul care peste două zile a și apărut la București.

Dar, după această vizită la colonelul Beck care avusese loc imediat după sosirea mea la Varșovia, am luat contact cu confrății într'ale scrisului polonezi. Am început a prinde câte ceva, cu ochiul reporterului, din realitățile poloneze. Dictatura lui Beck, care o continua pe-a lui Pilsudsky, era mai aspră, mai dură decât ne-o putem închipui din afara hotarelor Poloniei. Presa era strânsă în cătușe. Nu puteam să apară un rând fără ca el să fi trecut prin sita deasă a cenzurii. Ziarele trăiau sub controlul guvernului de dictatură, guvern care nu îngăduia să i se aducă nicio critică, de niciun fel. Viața politică era anulată. Nu existau sindicate. Acțiunea împotriva dictaturii lui Beck și a clicii din jurul lui se ducea din cea mai adâncă ilegalitate.

Privită din fugă Polonia părea o țară prosperă, cu o armată bine utilată pentru apărarea ei, cu o populație care nu avea de adus cârmuirii nicio câr-

tire. Acestea erau aparențele. Coborînd mai jos am dat de peste realitățile crâncene. La mai puțin de 30 de kilometri de barierele Varșoviei, am putut vedea, ca într'un film colorat, înfățișând aspecte din evul mediu, într'o dimineață de Duminecă, un sat întreg, de o parte și alta a drumului — cu bărbați, cu femei, cu copii — prăvălit în genunchi. Din spre gară, venea la castel, proprietarul moșiei și porunca lui sunase că ori de câte ori sosește să-și viziteze proprietățile, satul să-i iasă întru întâmpinare și să-l primească în genunchi. Boierul a trecut spre castel în trăsură, cu lachei în livrea. Era un om în vârstă, cu barbă și redingotă. Oamenii au rămas cu fruntea în țărână până s'a depărtat. Nici nu se ostenise măcar, să-i miluie cu o privire. Se uita undeva departe, în fundul zării, cu ochi sticloși.

— Aceasta este situația țăranilor în Polonia — l-am întrebat pe însoțitorul meu — sau asistăm aci la un caz special?

— Ceea ce vezi — mi s'a răspuns în șoaptă — este o realitate vie pe tot cuprinsul Poloniei de astăzi. Țăranii n'au fost încă împrăprietăriți. Noi Polonezii, trăim în plin regim feudal . . .

Țăranii arătau mizerabil; erau desbrăcați, sdrențuiți. Castelul pe lângă care am trecut — ridicat cu cel puțin un veac și jumătate în urmă — avea în jur un parc de legendă. N'am găsit în drumurile mele prin Polonia, decât sărăcie. N'am găsit decât oameni, în inimile cărora vorbea nemulțumirea. N'am găsit decât oameni care abia așteptau să se ivească o sguduire pentru a răsturna această orânduire putredă, veche, sălbatică. În orașe, prosperitatea era înșelătoare. Exista într'adevăr prosperitate, dar de ea se bucura numai o mână restrânsă de oameni: moșierimea, marea și mica burghezie. Se mai bucurau de prosperitate cadrele ofițerești ale armatei, ieșite și ele din nobilime, din marea și mica burghezie. Dincolo de aceste aparențe, stăpânea, cumplită, mizeria ținând sub călcâiul ei clasa muncitoare și marea majoritate a țăranimii.

Am călătorit spre unele orașe cu trenul, spre altele cu mașina, până sus, la hotarele de Nord. Aceeși și aceeași sărăcie am întâlnit. Aceeși asuprire, aceleași nemulțumiri innăbușite de autorități care, la cel mai mic semn de opunere, de cârtire, răspundeau cu represiuni aspre, sângeroase.

Polonia lui Beck era un stat polițist. Regimul politic: dictatură care cu nimic, sau cu foarte puțin, se deosebea de dictatura, care de un an și ceva se instaurase la hotarul din spre Apus al Poloniei, în Germania brună și barbară a lui Adolf Hitler și a bandelor sale.

M'am înapoiat în țară prin Viena. Aci am aflat din ziarele franțuzești și italiene, pe care nu le putusem găsi nicăieri în Polonia, cuprinsul declarațiilor colonelului Beck la Liga Națiunilor. Intr'un ziar italian, se lăfăia pe pagina întâia, o fotografie pe trei coloane. Era fotografia colonelului Beck, dar nu numai a colonelului Beck. În drum spre Geneva, capul clicii dictatoriale din Polonia se oprise în Germania și participase la o vânătoare de cerbi ca învitat al lui Herman Goering. Colonelul Beck, îmbrăcat în vânător, cu pușca în mână, își arăta dinții, râdea satisfăcut, fericit. Căci la picioarele sale un

cerb uriaș zăcea împușcat. Lângă cerb, rânjind și el, tot cu pușca în mână, Herman Goering. Reporterul povestea cu lux de amănunte, că cerbul speriat trecuse prin fața lui Goering care înadins își descărcase arma în vânt, spre a-l lăsa prietenului său, colonelului Beck, plăcerea de a-l doborî. Același reporter povestea că excelentul vânător Beck împușcase cerbul uriaș, în pădurile nordice ale Germaniei, cu un singur foc de armă.

După ce a vânat cerbul fenomenal, după ce s'a sfătuit cu Herman Goering, Beck și-a continuat călătoria spre Geneva. Aci, uitând ceea ce declarase jurnaliștilor streini și presei poloneze, cu puține zile în urmă, și anume, că va rămâne lângă Franța, că va rămâne lângă acele puteri europene care doresc să păstreze pacea, își schimbase gândul. În discursul său, ținut dela tribuna Ligii Națiunilor, Beck, dându-și arama pe față, demascându-se ca agent nazist, ca trădător al poporului polonez și al patriei poloneze, susținuse că Germania este o țară nedreptățită, că Germania lui Adolf Hitler are dreptul la colonii și că drept la colonii are nu numai Germania lui Adolf Hitler dar și Polonia care, prin forța sa armată — terestră, aeriană și navală — se consideră mare putere. Ceruse, la Geneva, colonelul Beck, colonii pentru Germania și ceruse colonii și pentru statul polonez.

Ziarele publicaseră în întregime discursul lui Beck — cele din Germania și Italia cu deosebită satisfacție.

Intors la București, am încercat să public în ziarul la care colaboram impresiile pe care mi le notasem în decursul acestei călătorii. A mers primul reportaj — dintr'o serie pe care o doream mai lungă — la cenzură. Reportajul a fost reținut. A doua zi, am fost chemat la Ministerul de Externe. Mi-a explicat Subsecretarul de Stat din acea vreme — un Subsecretar de Stat care astăzi se află în țări streine și face propagandă împotriva poporului nostru și a regimului nostru — că ceea ce încerc eu să înfățișez publicului românesc, s'ar putea să fie adevărat, dar că România este prietenă cu Polonia, că România cu Polonia fac parte din unul și același șir de state, care se întind dela Marea Neagră la Baltică și care constituesc cordonul anti-comunist. Publicarea reportajelor mele i-ar supăra pe Polonezi, și noi — susținea subsecretarul de stat — nu trebuie să-i supărăm pe Polonezi — adică, nu trebuie să supărăm guvernul polonez și în primul rând pe colonelul Beck. Discuția s'a soldat cu un ordin precis dat cenzurii, ca să oprească orice aș scrie defavorabil Poloniei și colonelului Beck.

Au trecut anii. Ministrul Poloniei la București a fost acela care a lovit cel dintâiu în ministrul nostru de externe, al cărui om de casă era subsecretarul de Stat cu pricina. L-am văzut pe ambasadorul Poloniei Arczisevsky, împărțind la camera deputaților — la putere fiind partidul național-țărănesc al lui Iuliu Maniu — manifeste și broșuri calomniatoare cu privire la Titulescu, după ce acesta își îngăduise a semna — la Menton, mi se pare — pactul cu Litvinov pe baza căruia, pentru întâia oară dela Marea Revoluție din Octomvrie 1917, un ambasador sovietic călca pe pământul românesc . . .

Când Cehoslovacia a fost trădată de aliații ei apuseni, la München, colonelul Beck a cerut și a obținut să se înfrupte din trupul statului prieten, sfărmat de cotropitorii naziști, o mică regiune minieră și . . . o jumătate de oraș de frontieră.

Au mai trecut alți ani. A venit toamna lui 1939. Hitler a declanșat războiul împotriva Poloniei — agresiune care a declanșat cel de al doilea război mondial. La zece zile dela izbucnirea acestui război, guvernul polonez s'a refugiat în România. Din balconul casei în care locuiam pe atunci, am privit o după amiază întreagă, până noaptea târziu, cum, la fiecare câteva minute, un alt avion polonez cobora și ateriza pe aeroportul Băneasa. Zile de-a-rândul, am văzut apoi cum în fața marilor hoteluri din București, soseau convoaie de refugiați.

Guvernul polonez s'a instalat la hotelul Ambasador care abia se construise. La Athenée Palace, la Grand Hotel, la Continental, se înghesuiau în camere refugiații, refugiații care veniseră cu automobilele proprii supraîncărcate de bagaje de preț — blănuri, covoare, vestminte rare, bijuterii — nobilimea, moșierimea, marea burghezie . . .

Au început apoi să sosească la noi și altfel de refugiați, scriitori, oameni de artă, jurnaliști. Sute dintre aceștia, făcuseră mai mult de jumătate de drum pe jos. Pe scriitorul austriac refugiat în Polonia, Frantz Theodor Ciocor l-am primit în redacție, fără tălpi la pantofi. Am mai primit și pe alții. Aceștia erau altfel de refugiați — erau din cei ce veniseră cu buzunarele goale, flămânzi, hăituiți. Ceilalți aveau hainele căptușite cu valută străină, cu bijuterii. I-a punguit de o parte din aceste bunuri, la frontieră, răposatul Gavrilă Marinescu și palatinii lui Carol al II-lea.

A plecat atunci din Polonia, apucând drumul exodului, moșierimea. Au plecat atunci din Polonia, luând drumul exodului, marii fabricanți, marii negustori, straturile burgheziei înstărite care erau, de fapt, Polonia lui Pilsudsky. Polonia colonelului Beck, Polonia oficială care se complăcuse în a menține regimul medieval la sate, în a menține regimul de asuprire față de clasa muncitoare, Polonia oficială, antisovietică, Polonia oficială, care privea cu plăcere instaurarea la cârma Germaniei a lui Adolf Hitler, Polonia naționalistă, șovină, Polonia care ținea închisă în ghetouri de Ev Mediu populația evreiască ce însuma câteva milioane. Această Polonie germano-filă, pro-nazistă, care susținuse pe Pilsudsky și apoi pe colonelul Beck, luase acum calea pribegiei.

Armata polonă, cu ofițeri din nobilime și burghezie, dar cu soldați din masele muncitoare și țărănești, echipată mai mult pentru paradă decât pentru război, lovită cu sălbăticie, din primul moment al războiului, de către aviația germană aflată sub directă conducere a lui Herman Goering, — cel ce-i lăsase colonelului Beck plăcerea de a împușca dintr'o singură lovitură cerbul uriaș, — această armată polonă, se retrăgea sfârtecată de tancurile germane.

În două săptămâni numai, Polonia lui Beck a fost doborâtă. Ea n'a mai existat ca stat liber. Dar în fața armatelor Germaniei naziste, numai moșierimea, numai burghezia, numai ofițerimea în frunte cu Rydz-Smigly și Beck și întregul guvern, s'au refugiat. Poporul a rămas legat de pământ, să îndure urgia cotropitorilor naziști, pentru ca, mai târziu, să organizeze rezistența care, pe măsură ce glorioasele Armate Sovietice se apropiau de hotarele Poloniei, a crescut.

Poporului polonez, după câțiva ani de asuprire nazistă, glorioasele Armate Sovietice i-au adus eliberarea. Au căzut atunci cătușele. Muncitorimea a putut, sub conducerea Partidului Comunist Polonez, să se organizeze. Tărănimea a intrat, ca și la noi, în stăpânirea pământurilor. Fabricile și întreprinderile părăsite de proprietarii lor, în iureșul înaintării armatelor naziste, au fost preluate de către stat, refăcute de muncitorime, puse în funcțiune.

În locul vechii Polonii a colonelului Beck, s'a născut o altă Polonie, o Polonie a poporului muncitor dela orașe și sate.

A încercat și în Polonia reacțiunea, — cum a încercat și la noi și în Bulgaria și în Ungaria și în Ceho-Slovacia, — să stea în calea înnoirilor. A fost înfrântă în bună măsură.

Refugiații moșieri și burghezi din România s'au scurs spre Turcia, spre țările Apusului, ori ale Orientului apropiat.

Pe colonelul Beck l-am văzut vreme îndelungată, târându-se, ca o epavă, pe străzile Bucureștilor. A murit la un conac din preajma Capitalei, cu puțin înainte de 23 August 1944. I-am citit necrologul în gazete. Alți refugiați au pierit printr'alte părți ale lumii, alții s'au stabilit departe de pământul polonez pe care l-au uitat, și-au croit alte rosturi, s'au încadrat în armata lui Anders trădătorul. Cei săraci, care plecaseră odată cu burghezia, de teama naziștilor, s'au întors în patria lor...

... Avionul care ne poartă spre Wrocław a trecut peste solul maghiar. Plutește acum deasupra Ceho-Slovaciei. Întâmpinăm goluri de aer. Avionul se clatină, se redresează repede, înaintează.

Am coborât la numai 400 de metri deasupra pământului. Norii vin din spre răsărit și trec spre apus, de-a-curmezișul, peste vehiculul nostru.

Plouă mărunț. Acum sburăm pe lângă Odra.

Suntem în Polonia. Pe fluviul lat, vapoare, târând în urma lor șleपुरi pântecoase, plutesc în susul fluviului ori în josul lui. Satele dese sunt arse. Zidurile, — fără acoperișuri. Atât!... Inviorează satele, arborii verzi peste care, aici, mai la nord, nu a năvălit încă toamna cu vestejirile ei. Ni se semnalează în stânga un oraș.

— O fi Wrocław, — spunem. Cineva din echipaj ne lămurește.

— Mai avem 15 minute până la Wrocław.

Privind îndelung, de sus, orașul pe deasupra căruia avionul lunecă la mică înălțime. Avem impresia că plutim peste un cimitir uriaș, peste un ci-

mitir în care, la căpătâiul fiecărui mort, — și morții sunt unul după altul, — ar fi ridicat cineva stâlpi uriași, negri, — un cimitir în care abia din loc în loc vezi un acoperiș de olane, roșu, ca o roșie și brumată garoafă de toamnă.

Orașul a fost ars. Cinci sau poate zece la sută din clădiri au scăpat de prăpăd.

Mai trecem peste încă un orașel, care are înfățișare asemănătoare.

Apoi, vedem în fața noastră, în sfârșit, Wroclaw-ul, orașul în care Asociația Franco-Polonă a convocat Congresul intelectualilor de pe întreaga suprafață a pământului, Congresul ce are de desbătut problema apărării păcii, un Congres în care oamenii de artă și cultură ai întregii omeniri, vor avea de desbătut și de apărut pacea pe care imperialismul nord-american o amenință.

Văzut de sus Wroclaw pare o cetate moartă, o cetate în care aproape că este de neînchipuit cum mai pot trăi oamenii. Cartiere întregi sunt smulse din rădăcini. Altele arată văzului mirat ziduri găurite de tunuri, cartiere negre, cum e cenușa, cartiere de cenușă... Pe aci a trecut pârjolul...

Orașul e întins, străbătut de canale. Dealungul canalelor, buchete bogate de verdeață. Rare de tot sunt casele cu acoperișuri, rare de tot.

Lângă acest oraș vom ateriza. În acest oraș vom trăi câteva zile. În acest oraș al morții, al urmelor hidoase ale războiului, ne adunăm din toate colțurile pământului pentru a apăra pacea.

Avionul, mănuit cu iscusință de piloți, ia contact cu pământul, fără să simțim.

Intr'un colț al aeroportului se odihnesc câteva avioane. Au sosit pe calea aerului, ca și noi, alte delegații. Ne întâmpină funcționarii însărcinați cu primirea. Ne întreabă cu amabilitate:

— Ați călătorit bine?

— Mulțumitor.

— În cât timp ați ajuns aci?

— În cinci ore.

Pe aeroport foiesc reporteri fotografi, operatori de cinematograf. În tot cursul zilei de azi până diseară, târziu, vor ateriza aci avioane.

Vântul sparge norii. Câteva clipe ne luminează din plin soarele, un soare mic, rece, de toamnă. Mânați de vânt norii se frământă, se încheagă la loc. Plouă ușor, ploaie mărunță.

Pașapoartele, bagajele, împlinim câteva formalități vamale. Insoțitoarea noastră ne îndreaptă spre mașini, pentru a ne conduce la Grand Hotel. Drumul trece pe lângă resturi de clădiri izolate, care au fost cândva întregi. Au rămas acum numai urmele. Arborii poartă în trunchiurile lor, urmele războiului. Unii copaci loviți mai temeinic au murit. Intind deasupra drumului crengi lungi, răsucite, uscate.

După această defilare pătrundem în oraș. Cine n'a văzut Wroclaw-ul, oricât de mult ar fi citit despre grozăviile războiului și despre orașele nimi-

cite, oricâte fotografii de asemenea orașe ar fi văzut, nu-și poate totuși imagina cum arată un oraș întreg, din care numai câteva case dintr'o sută mai pot fi utilizate. Taxiurile merg încet. Ne uităm cu tristețe într'o parte și 'n alta. Aceeași priveliște, mereu aceeași priveliște. Grămezi nesfârșite, uriașe de moloz. Polonezii au depus aci o muncă stăruitoare. Au degajat străzile, au curățat trotoarele, le-au reparat. Mai spre mijlocul orașului noui locuitori — le spunem așa pentru că cei vechi au dispărut aproape cu totul — au improvisat ici și colo, între două ziduri rămase pe jumătate ori pe sfert în picioare, prăvălii mărunte și înguste, cu vitrine, care arată trecătorilor belșug de alimente. Reperăm și începutul unei refaceri sistematice a orașului care se va ridica aci în câțiva ani, nou și puternic, dintre aceste jalnice rămășițe.

Hotelul Grand — în fiecare oraș din lume se pare că există un Hotel Grand — a scăpat ca prin minune cu avarii mai ușoare. A ars numai etajul de sus, ultimul. A fost reparat. Insoțitoarea noastră ne lămurește cu bunăvoință:

— Nu e vorba de niciun miracol. Până în ultima clipă înainte de capitulare, hotelurile din Wroclaw au fost locuite de ofițerimea nazistă. La capitulare, nemții înfrânți, n'au mai avut timpul necesar să le arunce în aer. Altfel ar fi făcut-o. Și ceea ce se vede de jur împrejur este o dovadă că nemții au distrus orașul după un plan bine stabilit.

Ne instalăm la etajul al III-lea, ultimul utilizabil. Deasupra acestui etaj au jucat flăcările.

E ora trei după amiază. În hall, unde întârziem un timp, abia ne putem mișca. Pe lângă ziduri — bagaje. Instalați pe canapele ori pe scaune în jurul unor mese rotunde congresiștii și însoțitorii lor. Ne cad ochii pe diferite chipuri de oameni. Se găsesc aci Englezi, Americani din Nord și din Sud, Negri din Africa și de dincolo de Atlantic, Indieni. Aflăm că a venit o delegație din Madagascar. Alta din Ceylon, alta din Viet-Nam-ul care sângerează.

— Din Indonezia a venit cineva?

— Da. În delegația Olandeză, care a sosit ieri există și un indonezian.

Suntem curioși să-l vedem mâine în sala congresului pe acela care, la acest congres pentru apărarea păcii, ne va putea spune ceva cu privire la îndepărtata lui patrie, în care zeci de milioane de oameni de culoare luptă cu armatele reginei olandeze, cu armatele de europeni, printre care se află nu puțini, foști combatanți naziști, angajați, înarmați, plătiți de Nord-Americani.

Ziarele poloneze, pe care le răsfoim în grabă, anunță sosirea lui Pablo Neruda, poetul chilian, la Wroclaw. O publicație ilustrată însoțește această informație de un clișeu care ni-l arată pe poetul și luptătorul Sud-American, coborînd din avion alături de Jorge Amado, celălalt mare scriitor al Americii latine. Suntem aproape siguri, că dintr'o clipă într'alta îl vom putea vedea în sfârșit pe luptătorul în jurul căruia, în ultimul timp mai ales, s'a făcut atâta șgomot. Aceleași ziare care par a vâna cu orice chip senzaționalul, ne anunță sosirea scriitoarei americane Pearl Buck, a lui Armand Salacrou și a

multor alte celebrități. Încercăm să identificăm pe congresiștii care urcă ori coboară scările. Iată un om voinic, bronzat care își lasă cheia portarului.

— Acesta trebuie să fie Neruda.

— Nu. Nu seamănă.

Între femeile cu față ovală, și sunt câteva aci, căutăm să identificăm pe Pearl Buck. Cândva a fost o scriitoare progresistă. Cândva a scris romane asupra vicții țărănești chineze care s'au bucurat de un răsunet mondial și care au slujit la timpul lor, la cunoașterea urei lumi despre care știam prea puțin. În anii din urmă însă, ca și alți scriitori foști progresiști, ca trădătorul John Dos Pașos de pildă, Pearl Buck a deviat adoptând o atitudine în contradicție cu ceea ce fusese ea însăși și opera ei mai înainte.

Pornim să colindăm orașul.

În retragerea lor începută de la Stalingrad, nemții adoptaseră, printre alte metode de luptă, faimoasele poziții arici. Trupele nemțești se retrăgeau. O parte din ele rămăneau în unele orașe spre a încerca să oprească vijelioasa înaintare a Armatei Uniunii Sovietice. Wrocław, pe atunci Breslau, a fost o asemenea poziție arici. Orașul acesta a capitulat cu câteva ore în urma Berlinului. În împrejurimile orașului la început, la periferii și în însăși inima lui mai târziu, rezistența armatelor naziste a fost una de disperării. A durat câteva luni această rezistență. S'au dat lupte pe cartiere, pe străzi, pe case. Wrocław, așa cum însemnam mai înainte, are un aspect dezolant, de cetate moartă. Porțiuni întregi din oraș sunt cu desăvârșire distruse. Umblî pe o stradă largă, dreaptă și cât prinzi cu ochii înainte nu vezi altceva decât ruine, numai ruine. Te cuprinde un sentiment de tristețe, de scârbă împotriva celor care au deslănțuit ultimul război mondial, împotriva celor ce plănuiesc un alt război. Acest sentiment adânc de tristețe, de scârbă, crește în noi și mai mult, dorința de a apăra pacea.

Ne oprim la o răspântie de străzi. Vrem s'o luăm la dreapta ori la stînga. Aceiași dezolare, aceleași ruine peste care curge mohorîtă, dintr'un cer vînat, care s'a prăbușit peste oraș, ploaia. Descoperim totuși printre aceste grămezi de moloz, printre aceste resturi de ziduri, din loc în loc, una, două, trei ferestre înflorite. Casele și odăile din Wrocław în care astăzi locuiesc ființe omenești, poartă în geamurile lor acest fragil și gingaș semn al vieții, florile, flori roșii de toamnă. Între aceste ruine, între aceste dărîmături, între aceste enorme movile de moloz, viața a prins rădăcini noi, viața crește nouă, sănătoasă. Omul nu se sperie de ruine. Omul vicțuiește între ele, muncește, luptă pentru a reconstrui din cenușă un oraș, o țară, o lume întregă.

Tot colindând străzile, descoperim spre margini unele cartiere mai puțin lovite, cartiere de pildă în care din zece case, au fost nimicite numai șase, șapte.

Înainte de a cădea sub urgia furiei distrugătoare naziste, Wrocław a fost un oraș mare, cu peste un milion de locuitori, centru industrial și comercial de mîna întâia. Nemții l-au distrus. Polonezii au făcut eforturi supraomenești

pentru ca pe aceste ruine să reînceapă viața. Au degajat străzile de moloz și le-au redat circulației. Prin mijlocul acestor dărîmături străzile se întind drepte ori cotite, cum au fost altădată, curate ca în palmă. În Wrocław — mai curînd în împrejurimile lui — locuiesc azi aproape 200.000 de polonezi. Ei au însuflețit fabricile și întreprinderile care lucrează zi și noapte. Vor trebui să mai treacă ani pînă la reconstruirea orașului. Când muncești, și mai ales când muncești cu metodă și cu convingerea că muncești pentru clasa ta și pentru tine, anii trec repede și trec cu spor.

Acum s'au aprins luminile orașului. Din fața hotelului, privind dealungul străzilor, ai impresia că nimic nu s'a întîmplat aci, că trăiești într'un oraș întreg, într'un oraș adevărat, peste care n'a trecut prăpădul. Deasupra orașului noaptea atîrnă neagră, smoală compactă. Becurile sunt așezate deasupra străzilor, la mică înălțime. Lumina lor se cerne pe străzi fără spărturi, pe trotoare reparate, animate de o mișcare vie. Privită astfel, noaptea, strada pare ca oricare alta din orice oraș sănătos. Te miri numai că aceste ziduri pe care le vezi întregi de un stat, două, de om — atîta cad în lumina becurilor casele ale căror siluete știrbe, rupte, sfărtecate le-a copleșit întunericul — nu au ferestrele luminate. Te afli poate într'un oraș în care oamenii se culcă odată cu așezarea serii deasupra pămîntului. Ciudat ar fi un asemenea oraș. Și te mai miri de ceva. Că pe o stradă atît de lungă cu o circulație atît de vie, la acest ceas al întunericului, sunt atît de rare vitrinele luminate.

De sus, dela fereastra hotelului Grand, privesc în noapte peste orașul ars, sfărîmat, zdrobit parcă de picioarele unor uriași. Innecate în întunericul compact nu se mai văd ruinele. Ca și cum n'ar fi, așa nu se mai văd. Dar pînă dincolo de Odra, pînă departe în cîmp, iată, stau risipite în întuneric, ca niște flori galbene, mii și mii de lumini, care pîlpăie aripi lungi. Sunt luminile străzilor și luminile odăilor improvizate, în care trăiesc, cu bucuriile și cu nădejdiile lor, oamenii. Noaptea, privit de sus, Wrocław, orașul congresului pentru apărarea păcii, pare un oraș într'adevăr viu, dar un oraș în care cea mai mare parte din locuitori au tras la ferestre perdele negre și au adormit odată cu lăsarea nopții.

Cad lumini din cerul puhav spre aeroport. Sosesc mereu avioane cu congresiști. Pînă la ora târzie cînd ne culcăm, am aflat că dela sosirea noastră și pînă acum, au aterizat, ca și noi, la Wrocław, nu mai puțin de 35 de avioane; fiecare aducînd altă delegație.

Dimineășă. Acum Wrocław-ul e împodobit cu steaguri, cu mii și mii de steaguri. Autobuzele ne poartă mult timp pe străzi. Trecem printre ruine, mereu printre ruine și reflectăm că pentru un congres în care oamenii de știință și de artă din întreaga lume vor ridica glasul lor pentru apărarea păcii din nou amenințată, — de data aceasta de către imperialismul nord-american continuator al fascismului și moștenitor, ca să-i zicem așa, al ideologiei fasciste, — nu se putea găsi un loc mai potrivit. Înainte de a ne strînge laolaltă,

câteva sute de oameni, să vorbim și să găsim mijloacele cele mai potrivite, cele mai eficace, pentru apărarea păcii, trecem pe străzile unui oraș-epavă, pe străzile unui oraș măcinat, rupt, sfărtecat, ars, care ne dovedește încăodată, — dacă mai arc nevoie de aceasta, — ce a însemnat războiul, ce poate însemna războiul.

Școala politehnică din Wroclaw este una din puținele clădiri rămase în ființă, dar nu rămasă întreagă. O aripă a ei a fost ștearsă de pe suprafața pământului. Fațada acestei școli, care dă spre stradă și spre un canal al râului Odra, e mușcată adânc de schije, de gloanțe. Sute de steaguri fâlfâie, arborate în vânt. Urcăm scările de piatră. Ahea ne putem mișca în hall-ul de jos. Se găsesc aci sute și sute de oameni.

L-am căutat printre delegații sud-americani pe Pablo Neruda. Cât de înșelătoare sunt fotografiile! Am aflat apoi că marele poet chilian, neînfricatul luptător pentru libertate și progres, n'a putut să treacă peste hotarele țării lui, unde un președinte oarecare ține poporul sub dictatură. L-am descoperit însă pe Jorge Amado, scriitorul brazilian, ale cărui lucrări cunoscute în toată lumea nu pot pătrunde în propria lui patrie. N'a venit nici Pearl Buck. N'a venit nici Ludwig Renn, — autorul celebrului roman « Războiul », — a cărui sosire ziarele poloneze de eri o anunțau ca sigură, — Ludwig Renn care a luptat în Spania împotriva lui Franco și care, după prăbușirea republicei, și el, ca și Ana Seghers, s'a stabilit în Mexic. Delegații germani întrebați răspund: Ludwig Renn n'a putut veni.

Dar cine este omul acesta înalt, blond, voinic, al cărui trup uriaș înaintează încet în sala congresului? Capul lui are ceva din înfățișarea masivă a lui Ibsen, din înfățișarea cioplită în piatră a unui viking de legendă. Capăt ușor răspunsul:

— Nu-l cunoști? Este Martin Andersen Nexø, cel mai mare romancier și poet danez în viață. Implinește în curând 80 de ani.

Ochii lui Andersen Nexø sunt albaștri, limpezi și vioi ca ai unui om abia trecut de adolescență. Altoite pe acest trup uriaș, care se mișcă cu greutate, mâinile sunt mici, vii, fără astâmpăr.

Iată-l în față, conducând delegația sovietică care este alcătuită din personalități dintre cele mai strălucite ale U.R.S.S., pe autorul « Tinerei gărzi », pe Alexandru Fadeev. Alături de el, iată-l pe Ilya Ehrenburg, arătând mai tânăr și mai vioi decât acum trei ani când ne-a vizitat, cu părul mereu sburlit, gata să se ia la harță numaidecât cu un adversar și, alături de el pe Leonid Leonov. Bătrânul cu ochelari, cu mustăți groase și lungi lăsate pe oală și cu un aparat mare fotografic pe pântec, prins de după gât cu o curelușe, e strălucitul eseist și jurnalist David Zaslavsky. Lângă Zaslavsky pășește, încărcat de ani și de glorie, academicianul Eugen Tarlé.

Din delegația italiană, destul de numeroasă, fac parte tânărul scriitor comunist Elio Vittorini și bătrânul și cunoscutul scriitor Massimo Bontempelli, care nici el nu s'a putut acomoda lungului regim fascist. Bontempelli, are un cap alb, frumos, de medalie veche și vestminte din alt deceniu, uzate,

roase adânc în coate. Din China lui Mao Tse Dun, care numără astăzi peste 150 de milioane de suflete, a venit totuși aci, la Wrocław, cu toată depărtarea, cu toate piedicile, o delegație de trei, condusă de scriitorul Ping Sung. Bine înțeles, delegația braziliană îl are în frunte pe Jorge Amado, unul din chipurile cele mai atrăgătoare dela acest congres. Să tot aibă patruzeci de ani, Jorge Amado, cu o față frumoasă, împodobită cu o pereche de mustăți groase, tunse scurt. În delegația Albaniei descoperim pe scriitorul Zihin Sake, iar în cea austriacă pe Ernst Fischer, scriitorul și luptătorul comunist, care ne-a vizitat la București, ca invitat la Congresul Partidului Muncitoresc Român. Scriitorul Lyudmil Stoianov, președintele Asociației scriitorilor din Bulgaria este și el prezent în delegația republicii populare, vecină și prietenă nouă. Masivă, ca și delegația italiană, e delegația cehoslovacă. Franța, — nu Franța lui de Gaulle, nici Franța lui Leon Blum, a lui Schuman și a altora de același soi, — ci Franța oamenilor muncii, Franța oamenilor de bună credință, Franța scriitorilor și a oamenilor de artă și știință este înfățișată aci de Irene Jolliot-Curie, Julien Benda, Vercors, Henry Wallon, Paul Eluard. Madagascarul a trimis pe Rakoto Ratsimamanga, Martinica pe poetul Aimé Cesaire, Viet-Nam-ul pe matematicianul Thiem Le Van și pe poetul Huy Thong Pham. Din Grecia democrată au isbutit a ieși și a ajunge până la Wrocław patru delegați printre care și scriitorul Helle Alexiou. Irakul a trimis un poet: pe Uehomet Mahdi Djewahiri și Israelul, de asemeni un poet, pe Dow Chomski. Din delegația ce reprezintă Germania, lângă cunoscutul Willi Bredel o găsim pe Ana Seghers, cu un chip alb și blând de bunică. Antonio Alves Redol, romancier care înfățișează în scrierile sale cu osebire lupta pentru pământ între țărănimea săracă și latifundiari, conduce delegația portugheză. Abia a fost cliberat pentru ultimul său roman « Dijma » din închisorile lui Salazar. Au traversat Atlanticul pentru a participa la acest Congres, — în afară de sud-americieni, — doi mexicani și nu mai puțin de treizeci de oameni de artă și cultură din Statele Unite ale Americii. Delegația aceasta, din care fac parte scriitori ca Albert E. Kahn este condusă de avocatul Colin D. Rogge. Mai numeroasă decât delegația nord-americană e delegația Marelui Britanii care cuprinde savanți ca J. B. Haldane și Julian Huxley alături de scriitori ca R. Hughes și Olaf F. Stapledon. Nu lipsește nici Ceylon, nici Uruguay... În total patruzeci și cinci de națiuni și-au trimis aci delegații lor, patruzeci și cinci de națiuni care doresc ca pacea să fie apărută, menținută, patruzeci și cinci de națiuni care doresc ca ațățătorii la un nou războiu să fie demascați, înfierăți, arătați cu degetul opiniei publice mondiale: — Aceștia sunt instigatorii la un nou războiu! Aceștia sunt cei ce urăsc pacea și urmăresc distrugerea artei și culturii. Aceștia sunt cei ce urmăresc punerea artei în slujba scopurilor lor de cucerire și exploatare. Aceștia sunt cei ce înjugă știința la carul războiului...

Numeroși sunt în acest congres oamenii de culoare, — savanți, scriitori, pictori, arhitecți, muzicieni.

Se face liniște în marea sală a Congresului. Pe estrada din față, apare scriitorul polon Jaroslav Ivașchievici care deschide ședința prin câteva cuvinte. El face urări ca lucrările congresului să aibă succes.

Congresul acesta are loc din inițiativa asociației Franco-Polone. Lui Ivașchievici îi urmează la tribună scriitorul Maurice Bedel, drag, cu un deceniu în urmă, burgheziei și mai ales cuconetului. Este un om înalt, subțire ca un șarpe, între două vârste. Maurice Bedel este tipul scriitorului burghez prin excelență. N'am putea afirma cu mâna pe conștiință că romanele lui, destul de răspândite într'o vreme, strălucesc în chip deosebit pe ecranul literaturii franceze. Totuși acest Maurice Bedel, scriitor burghez care a scris și scrie încă pentru burghezie, iată, vine aci și cere, alături de scriitorii progresiști ai tuturor popoarelor, lupta pentru menținerea păcii în lume. La propunerea lui Maurice Bedel alegem prezidiumul congresului: Alexandru Fadeev, Irene Jolliot-Curie, Julian Huxley, Martin Andersen Nexö și profesorul italian Gutusso. Mai alegem șase vice-președinți printre care Amado, bătrânul poet american Davidsohn cu figură ca ruptă dintr'un album foarte vechi, pe fostul prim ministru al Spaniei republicane José Giral și pe indianul Mulk R. Anand care a venit aci la congres în portul său național: un ghiroc lung, cafeniu, din stofă de lână țesută în casă, pantaloni de bumbac lucrați de mână, picioare goale, într'un fel de pantofi moi, mai curând papuci, fără tocuri. Scriitorul acesta nici alb nici negru, mai curând măsliniu, nu e altul decât autorul romanului cu larg răsunset în lumea progresistă «Sunt un kuli». Alegem ca secretar al congresului pe polonezul Borezja.

Prezidiul ține sub ochii noștri o scurtă consfătuire. Prima ședință o prezidează Irene Jolliot-Curie. Sala, în unanimitate, o aplaudă călduros. Femeia înaltă și subțire, cu mâini albe, cu fața brăzdată de riduri adânci și părul aproape alb, se înclină ușor. Prezidenta dă cuvântul ministrului de externe al Poloniei, Modzelewsky, care aduce Congresului salutul Guvernului Polon. Ordinea de zi arată că în această primă ședință vor fi citite patru rapoarte. Întâiul dintre aceste rapoarte, despre «Știința și cultura în luptă pentru pace, pentru progres, pentru democrație» îl va face scriitorul sovietic Alexandru Fadeev. Prezidenta îi dă cuvântul. Alexandru Fedeev trece la tribună în fața zecilor de microfoane. E un bărbat înalt, voinic, cu un obraz frumos, puțin dur, încadrat de părul bogat, albit mai mult de jumătate înainte de vreme. Poartă un costum gri deschis care-i vine ca turnat pe trup. Această figură impunătoare se profilează masivă pe zidul pavoazat cu drapelele a 45 de națiuni. Căci 45 de națiuni din lume și-au trimis la Congresul acesta delegații lor. Lângă prezidentă iau loc Martin Anderson Nexö, Gutusso și Julian Huxley. Alexandru Fadeev începe a vorbi...

Operatorii de cinematograf au aprins reflectoarele și îndreaptă lumina lor puternică asupra lui Fadeev. Sala a fost cuprinsă de tăcere. Sute de ochi stau ațintiți asupra scriitorului sovietic, sute de urechi și-au ascuțit auzul,

să nu piardă un singur cuvânt. Poți asculta cuvântarea în orice limbă dorești, căci organizatorii au amenajat din timp cabine pentru traducători, de unde se face transmisia printr'un sistem ingenios.

Vorbește Fadeev. Glasul lui e limpede și puternic. E glasul unui om sănătos, conștient de răspunderea pe care o are aci, conștient și convins de valoarea fiecărui cuvânt pe care-l rostește. Nemișcați îl ascultă congresiștii.

Dar despre ce vorbește Fadeev? Scriitorul acesta a cărei ultimă carte « Tânăra gardă » au sorbit-o milioane de cititori dinăuntru și din afara hotarelor Uniunii Sovietice, spune, cu dărzenie, lucrurilor pe adevăratul lor nume.

« Nu sunt decât trei ani de când aci, în vechiul oraș polonez în care ne-am adunat astăzi, Armata Sovietică împreună cu unitățile poloneze au arborat pentru vecie steagul libertății. Breslau, fortăreața agresiunii fasciste, care a rezistat până în ultimile zile ale căderii Germaniei hitleriste și-a reluat vechiul său nume slav și a devenit Wrocław, oraș al Poloniei libere democratice. Nu se poate să nu considerăm acest fapt drept simbolic. Pentru noi, oamenii sovietici, această victorie și prietenia voastră (a polonezilor, n. n.) vor servi totdeauna drept izvor de mândrie națională, cea mai desinteresată și mai curată pe care a cunoscut-o vreodată istoria popoarelor. Amintirea acelor zile nu poate fi ștersă nici chiar de aceia care doresc mult acest lucru. Ieri încă, țările mari și mici din Europa se aflau sub călcâiul hitlerismului. Și oricât de curajoase ar fi fost forțele rezistenței populare, ai cărei reprezentanți eroici din diferite țări îi putem saluta aci ca delegați la Congres, patriile lor ar mai fi fost încă înrobite și astăzi de către fascismul german, dacă în ajutorul milioaneilor de oameni n'ar fi venit cea mai mare forță eliberatoare din lume — *Statul Socialist*, Uniunea Sovietică — acestea, pentru că ele nu sunt numai vorbe ci sângele a milioane de soldați sovietici ».

Oamenii de artă și cultură prezenți la Congres îl aplaudă cu entuziasm pe Fadeev. În ultima sa frază din acest citat, Fadeev a subliniat cu claritate tocmai ceea ce uită foștii mari aliați, din timpul războiului antihitlerist al Uniunii Sovietice, tocmai ceea ce au uitat la Belgrad, Tito și clica lui, că, fără ajutorul Armatei Uniunii Sovietice, barbaria fascistă ar fi în Polonia, și nu numai aci, astăzi încă, în ființă.

« Au trecut numai trei ani dela distrugerea Germaniei hitleriste — spune Fadeev — și noi, savanți, scriitori și oameni ai artelor suntem nevoiți să ne adunăm aci, neliniștiți din nou de activitatea provocatoare a ațățătorilor la războiu. Imperialiștii acelei țări a cărei poartă de intrare printr'o ironie a soartei este împodobită cu Statuia Libertății, și-au asumat, cu o grabă neobișnuită, rolul de complotiști și organizatori ai unui nou războiu ».

Scriitorul sovietic a cărui patrie în bună parte a cunoscut jaful și crima și distrugerea provocată de imperialismul fascist german, arată aci, cu curaj, pe acei care uneltesc în vederea declanșării unui nou războiu.

Congresul, de acord cu spusesele lui Fadeev, cu acest adevărat rechizitoriu, se ridică în picioare și aplaudă tot mai mult și tot mai aprins, fiecare congre-

sist căutând astfel să sublinieze voința națiunii care l-a trimis aci ca provocatorii la războiu să fie demascați, înfierăți, ca pacea atât de scumpă popoarelor să fie apărută.

Dela deschiderea Congresului și mai ales din clipa în care Fadeev a început să vorbească, savantul englez Julian Huxley, așezat la masa prezidențială la stânga d-nei Joliot-Curie, dă semne de vădită neliniște. Julian Huxley este un bărbat slăbuț, puțintel la trup, nervos nevoie mare, care nu-și găsește cătuși de puțin astâmpăr. Mereu se răsuțește pe scaun și ochii îi joacă dela un perete la altul. Julian Huxley ascultă în casca neagră care-i acoperă urechile traducerea engleză, cuvânt cu cuvânt, a raportului lui Fadeev. Furat de entuziasmul sălii, ori poate de nemărturisitele-i încă păreri personale, bine ascunse înlăuntrul său, se pomenește aplaudând frenetic înfierarea imperialismului agresiv Nord-American de către unul dintre cei mai autorizați reprezentanți ai literaturii Sovietice.

Dar entuziasmul acesta al lui Huxley nu durează decât câteva secunde. Conducătorul delegației engleze la Congres se oprește dintr'odată, își freacă mâinile, le frământă ca și cum ar vrea să le facă să uite că au aplaudat și, apoi, pentru a și le controla mai bine, le leagă într'un singur pumn strâns pe care-l ține încleștat, sprijinit pe genunchi, apoi pe masă, sub bărbie. Dar gestul lui a fost surprins. Surprins și înregistrat în memoria congresiștilor.

« După războiu, având exemplul Uniunii Sovietice, popoarele și-au dat seama mai mult ca oricând de marea superioritate a regimului socialist. Ele au văzut deosebit de clar întreaga putere, noblețe și măreție morală a puterii socialiste, importanța hotărâtoare a politicii staliniste de apărare a omenirii dornice de pace, securitate și libertate. Și oamenii simpli trag de aci concluziile lor. Deci — subliniază puternic Fadeev și cuvintele lui cad grele ca ieșite dintr'odată din gurile a sute de milioane de oameni ai muncii de pe întreaga suprafață a pământului — domnii imperialiști au de ce să fie neliniștiți. După cel de al doilea războiu mondial, în lumea întreagă s'au despărțit două tabere: tabăra democratică, antifascistă, antiimperialistă, în frunte cu Uniunea Sovietică și tabăra antidemocratică, reacționară, imperialistă, dirijată de cercurile conducătoare ale U.S.A. Harta geografică — precizează Fadeev — nu poate da o imagine cătuși de puțin justă a acestor două tabere, deoarece linia de demarcație trece înăuntrul fiecăruia dintre țările capitaliste, în fiecare oraș și sat — la New-York la fel ca și la Londra, la Paris, ca și la Roma, la Bruxelles ca și la Rio de Janeiro. Fiecare tabără își are programul ei, scopurile și sarcinile sale. Tabăra democratică în frunte cu U.R.S.S. consideră sarcina sa principală asigurarea pentru întreaga omenire a unei păci trainice, drepte. În vreme ce tabăra imperialistă vrea să păstreze și să întărească edificiul șubred al sistemului capitalist, să înnăbușe mișcarea populară, să distrugă socialismul, să instaureze regimul reacțiunii după chipul și asemănarea hitlerismului. În felul acesta, pregătirea unui nou războiu este partea cea mai importantă a programului acestei tabere ».

Raportul lui Alexandru Fadeev este temeinic documentat. Cele mai multe probe cu privire la agresiunea pe care o pregătește imperialismul Nord-American sunt culese de scriitorul sovietic din presa din Statele-Unite, din revistele ce apar dincolo de ocean. În Statele-Unite, « se întrebuițează violența fățișe. Oamenii de știință, scriitorii și artiști progresiști sunt urmăriți. Irene Jolliot-Curie a fost arestată imediat ce a ajuns în vecinătatea directă a Statuii Libertății. Scriitori americani de frunte ca Howard Fast, John Howard Lawson, Dalton Trumbo și alții au fost condamnați la închisoare. Radio-ul american, studiourile cinematografice din Hollywood, editurile sunt « epurate » de comentatori, scenariști cinematografici și actori progresiști. Tehnica și știința sunt puse în slujba înarmării atomice cu ajutorul corupției sau al intimidării ».

Tabloul acesta înfățișând realitățile crude din Statele Unite ale Americii s'ar părea că este complet. Nu. Mai este ceva de adăugat, mai este mult de adăugat, pentru că activitatea de corupție a scriitorilor, a oamenilor de artă și de știință, activitatea amănunțit studiată și dirijată, de îndobitocire a oamenilor, nu este dusă de președintele Truman și de clica din jurul său numai pe teritoriul Statelor Unite. Această acțiune, cu ramificații multiple și diverse, este dusă în țările marshalizate pe față și încearcă a fi purtată, pe sub ascuns, în țările cu regim democratic popular. Fadeev precizează: « Filmele americane, triviale, care îl corup pe spectatorul american, invadează ecranele cinematografelor — engleze, italiene și suedeze ». « Publicațiile americane, romanele criminale, bulevardiste și alte născociri asemănătoare sunt revărsate într'un torent turbure asupra piețelor din Europa. Maculatura reacționară de felul revistelor « Readers Digest », « Life », « Times » este impusă cetitorilor europeni în milioane de exemplare. Aceste publicații se tipăresc în multe limbi și înlocuesc revistele naționale. Eterul este umplut de reclama nerușinată a expansionismului american purtând masca « Vocea Americii ».

Vorbește Fadeev ! Și vocea lui este puternică și clară și caldă și cuvintele lui au răsunit:

« Dacă șacalii ar fi învățat să scrie și hienele ar avea toc rezervor, probabil că ar fi creat același lucru care-l scriu Henri Miller-ii, Eliot-ii, cei de tipul lui Malraux și alți sartriști. Propaganda crimei, a instinctelor animalice, este necesară reacțiunii pentru transformarea maselor populare într'o unealtă docilă »...

« Propaganda antiomenească a militarismului și rasismului, pornografiile, mistica, sălbătăcirea omului sunt substanțe otrăvitoare, gazele sufocante pe care reacțiunea le îndreaptă împotriva omenirii progresiste. Iată de ce toți oamenii de frunte ai adevăratei culturi, ai democrației, inspirați de exemplul țării socialismului, trebuie să se unescă și să ducă o luptă înverșunată activă și eficace împotriva acelor pe care I. V. Stalin i-a înfierat ca degenerați ai speciei umane. Milioane de oameni din lumea întreagă, nu vor să mai îndure grozăviile războiului, nu vor tiranie. Intelectualiți, oamenii muncii creatoare, nu vor și nu au dreptul să subordoneze gândirea, dictaturii dolarului, să fie

o armă în mâinile criminale ale imperialiștilor. Dar nu ajunge *să nu vrei*, trebuie să acționezi. Soarta omenirii depinde de omenirea însăși. Viitorul culturii depinde de legătura strânsă ce trebuie să existe între oamenii culturii și poporul care luptă pentru libertate și independență. Impotrivirea activă și curajoasă a gândirii progresiste, vii, față de orice formă a reacțiunii — aceasta este astăzi sarcina tuturor intelectualilor prieteni ai păcii și progresului . . .

« Dar pentru organizarea rezistenței gândirii în fața forțelor întunecate ale reacțiunii este necesară unirea însăși a intelectualilor progresiști. Trebuie ca glasul intelectualității să răsună cu putere în lumea întregă în apărarea păcii și a democrației » . . .

Glasul lui Alexandru Fadeev răsună adânc în conștiința participanților la congres. Acest glas va trece zidurile sălii congresului. Va străbate lumea dela un capăt la altul. Va mobiliza forțele păcii pentru apărarea păcii. « Nu e de ajuns *să nu vrei, trebuie să acționezi* ». Congresiștii — oameni ai scrisului, ai culturii, ai științei, — vor acționa. Citim aceasta pe toate fețele. Descifrăm aceasta în aceste aplauze fierbinți, furtunoase, ce nu se mai sfârșesc. Pe toate fețele? Nu. Căci la acest congres au venit — și nu din proprie inițiativă — și câțiva partizani ai celor înfierăți de Alexandru Fadeev, cozi de topor ale imperialiștilor. Julien Huxley iarăși și-a pierdut firea. Din nou s'a lăsat entuziasmat de Fadeev. L-a aplaudat. Mai mult. S'a apropiat de scriitorul sovietic. L-a felicitat. Pe urmă s'a strâns pe scaunul său și s'a pregătit să-l asculte, — de data asta fără cască, — pe cel de al doilea raportor, pe englezul Olaf F. Stapledon, scriitor.

S'au potolit în sfârșit aplauzele. Fadeev trece la masa prezidențială și-și reia locul. Va rămâne acolo în tot cursul ședinței, nemișcat, ca turnat în bronz. Făptura lui masivă domină sala.

Irene Jolliot-Curie dă cuvântul celui de al doilea raportor, scriitorul englez Olaf F. Stapledon care are a vorbi despre « Pace și Cultură ».

E un bărbat mărunț, subțire, cu părul aproape alb, sburlit, cu hainele răsucite pe el, cu pomeții ieșiți în afară, roșcovan, cu cearcăne groase și adânci în jurul ochilor. Seamănă acest Olaf Stapledon cu fostul duce de Windsor care a domnit în Anglia câteva luni sub numele de Eduard al VIII-lea și apoi a plecat în aventură cu doamna Simpson. Are un glas dogit, spart, ca venind din fundul unui butoi.

Cine e Olaf Stapledon? Majoritatea congresiștilor își pun această întrebare; căci, dacă în delegația sovietică nu se găsește un singur membru al cărui nume să nu fie pretutindeni cunoscut, în delegația engleză, în afară de Julian Huxley a cărui biografie este bine cunoscută congresiștilor și J. B. Haldane, ceilalți sunt oameni a căror faimă — dacă există — a rămas înăuntrul Angliei, numele lor netrecând pe continent.

Olaf Stapledon — aflăm din mărturisirile lui făcute mai de mult în cuprinsul uneia din cărțile sale, — toate, greu de citit — a învățat la Oxford

și Liverpool. După ce a fost institutor de școală primară a intrat funcționar la un birou de navigație din Liverpool unde a lucrat numai 18 luni. Dorul lui de aventură și împrejurările l-au dus la Port Said și Canalul de Suez în Egipt. Nu prea se arăta el priceput în atribuțiile ce i se încredințau — ne-o spune singur — așa că s'a întors în Anglia unde a publicat câteva cărți și a reușit să fie numit lector supranumerar la Universitatea din Liverpool pentru literatura engleză și istoria industriei. În timpul primului războiu mondial, Stapledon a fost agent sanitar în Franța. Intors în Anglia la încheierea păcii, el a fost numit conferențiar supranumerar, — vedeți, iarăși supranumerar, — situația lui Stapledon a avut întotdeauna acest caracter de precaritate, — la Universitatea din Liverpool pentru Psihologie și Filosofie. Cele mai cunoscute lucrări ale sale, în Anglia bine înțelese, sunt: « Ultimii oameni din Londra », « Făuritorii de stele », « Sfinți și revoluționari », « Intuneric și Lumină », « Tinerețe și viitor », « Filosofie și viață ».

Citind cărțile lui Stapledon capeți convingerea că te afli în fața unui nedumirit. Stângăcia, șovăiala autorului în fața vieții și științei, așa cum reese din propriile lui mărturisiri, întăresc această opinie. Dar să-i dăm cuvântul: « Copilăria mea a durat cam 25 de ani. Mi-am petrecut-o la Canalul de Suez, Abotsholme și Balliol. De atunci, am încercat mai multe meserii, abia scăpând din fiecare înainte de a cauza mari încurcături. Mai întâi, ca institutor, în ajunul lecțiilor de religie toceam biblia. Apoi, într'un birou de navigație dela Liverpool mi-am petrecut vremea stricând fractele, iar mai târziu, la Port Said, lăsam nepăsător ca barcagiii să ia cărbuni mai mult decât se cuvenea. M'am hotărât apoi să contribui la instruirea democratică a cetățenilor, dar minerii dela Workington, fierarii din Barrow și muncitorii dela căile ferate din Crewe, mi-au dat ei o educație mai bună decât am putut să le dau eu. De atunci m'au preocupat filosofia și tragica dezordine a furnicarului uman de pe glob ».

Aceeași nedumerire și îndoială arată Stapledon și în lucrarea lui « Filosofie și viață ». Iată mărturisirea lui înainte de a începe să facă o expunere a marxismului și materialismului dialectic: « Se cuvine să spun încă dela început că nu mă pot pretinde un cunoscător al marxismului și că ceea ce urmează a fost scris de unul care din păcate s'a apropiat cam târziu în cursul vieții lui de acest subiect și care probabil nu e de loc în stare să-l înțeleagă. Cel puțin îl voi trata cu respectul cuvenit, fără părtinire ».

Nu e de mirare că Stapledon nu reușește să convingă pe nimeni, când opiniile lui însuși sunt șovăelnice.

Fadeev a legat solid problema culturii de menținerea păcii. Războiul împinge spre barbarie. Războiul distruge cultura. Numai într'o lungă epocă de pace cultura poate să înflorească. Olaf F. Stapledon desparte problema. El încearcă să susțină cu argumente șubrede că scriitorul, oamenii celorlalte arte și științe, nu au a discuta politică aci, că ei au de discutat numai problema culturii. Și totuși el vine cu soluții politice. Intre cultura progresistă

și așa numita cultură a atlanticului, Olaf Stapledon propune o înțelegere călduță. El crede că amândouă curente se pot împăca. El ar fi vrut ca raportul lui Fadeev să fie scris « cu delicatețe ». Fadeev l-a atacat pe S. T. Elliot. Stapledon ia apărarea acestuia, Julian Huxley ascultă. Olaf Stapledon nu-l încălzește. Pare plictisit. Se răsucește într'una pe scaunul său în timp ce Fadeev rămâne atent și nu pierde o vorbă. Din când în când ia și note Fadeev. Mare parte din congresești, plictisiți de insipiditatea raportului, de lipsa lui de idei, abia ascultă. Iși iau căștile dela urechi, le pun pe masă. Le așează iar la urechi.

Raportul lui Olaf Stapledon a durat mai mult de o oră. El s'a sfârșit spre ușurarea generală. Prin megafonul instalat în sală, s'a transmis congreseștilor un mesaj al lui Wallace.

Al treilea raportor a fost profesorul polonez Josef Salasinsky care a vorbit despre războiul și dependența culturilor naționale.

După Salasinsky s'a dat cuvântul lui Marcel Prenant.

S'a urcat la tribună savantul francez pretutindeni bine cunoscut nu numai ca un strălucit om de știință ci și ca un înflăcărat, ca un dârz militant politic, — profesorul Marcel Prenant. Cuvântul său, în această primă zi a congresului, a fost cuvântul științei pusă în slujba păcii, cuvântul oamenilor de știință care nu au a sluji, decât progresul, decât pacea, decât democrația.

Marcel Prenant, pe temeiul unei documentări bogate, s'a străduit a arăta « cine sunt dușmanii științei și ai popoarelor ».

După ce a spus că: « În ultima vreme atacurile împotriva tehnicii, științei și culturii nu au rămas simple exerciții verbale ale literaților sau filosofilor » și că « oamenii de stat au voit să le transforme în fapte », Marcel Prenant a subliniat că în țările cu regim fascist, precum și în celelalte țări capitaliste, în anii de dinaintea războiului, s'au făcut încercări de a opri cu totul sau de a limita introducerea nouilor procedee tehnice în întreprinderi. « În Germania mai ales, — spune Marcel Prenant, — propaganda național-socialistă a denunțat cu violență progresul și tehnica « fără suflet » care, — pretindeau naziștii, — reduceau omul german la starea de mașină, preconizând astfel întoarcerea la vechea Germanie ». Savantul francez citează legea nazistă din 1 Iulie 1933 care la articolul 2 spunea: « Toate lucrările trebuiesc executate prin forțele omenești în măsura în care mijloacele mecanice auxiliare nu sunt indispensabile și în măsura în care întrebuițarea muncii omenești nu are drept consecință o scumpire esențială ».

Marcel Prenant după ce dovedește că această « campanie anti-tehnică a servit în special de pretext pentru a justifica fie reducerile de credite alocate învățământului și cercetărilor științifice, fie economiile meschine realizate în dauna nivelului de viață al cercetătorilor și al corpului didactic, iar în unele cazuri dușmăniei personale și samavolniciei exercitate împotriva savanților și profesorilor », precizează că « acest dispreț s'a întins cu ușurință în

întregul sector al culturii », potrivit atitudinii lui Adolf Hitler care în « Mein Kampf » spusese, încă din 1922: « Un popor de savanți nu va putea niciodată să pornească la cucerirea cerului; ei nu sunt nici măcar în stare să asigure existența noastră pe acest pământ; și aceasta cu atât mai puțin atunci, când ei nu posedă nicio voință și nu sunt decât niște pacifiști fricoși ».

Aceasta nu l-a împiedecat pe Hitler, ca începând din anul 1933, când a luat în mâinile sale întreaga putere în Germania, să mobilizeze pe toți savanții germani în vederea făuririi unor arme de distrugere, în vederea înzestrării armatei germane naziste cu cele mai înfricoșătoare arme de luptă pentru a sdrobi deocamdată țările europene și mai târziu țările de pe întreaga suprafață a globului și a le aservi Germaniei naziste. Pe de o parte Hitler, — și aceasta nu era numai concepția sa, ci și a regimului fascist, — disprețuia știința, pe de altă parte el o punea în întregime în slujba distrugerii culturii, în slujba distrugerii civilizației, în slujba distrugerii celorlalte națiuni, în slujba unci clici fanatizate, care visa hegemonia asupra globului. Fascismul ura cultura. În « Mein Kampf » Hitler o declarase răspicat: « Germanii au pierdut ultimul războiu din pricină că erau prea culți. În guvern se găseau oameni « hipercultivați », într'adevăr, îndopați cu știință și cu rațiune, dar care nu posedau suficient instinct vital, energie sau curaj. Din această pricină, pregătirea politică, precum și echipamentul tehnic în vederea războiului mondial, au fost insuficiente ». Marcel Prenant comentează: « Se știe cum au fost aplicate aceste vederi în Germania; cum sute de savanți celebri au fost goniți, cum unui capital spiritual uriaș i s'a dat cu piciorul, — cum ideologia național-socialistă a invadat toate cercurile universitare și literare, înecând totul într'un nor de fraze de nepătruns și obligând pe marii profesori ai trecutului să-și caute celebritatea, în marșurile cu ranița pe spate; cum nivelul intelectual al maselor a fost micșorat; cum comerțul de librărie s'a prăbușit și cum însăși ziarele au dispărut în masă din lipsă de cititori. În acest mare naufragiu al vieții spirituale, nu a supraviețuit decât ceea ce era robul statului militar, propagandei șovine și pregătirii de războiu ».

Mulți savanți germani au adoptat principiile hitleriste. Rectorul universității din Frankfurt, Ernst Kriech, declara: « Trebuie să predăm nu o știință obiectivă, ci una eroică, combativă, militară și militaristă; acesta este scopul universităților noastre ». « Toată lumea își amintește unde a auzit aceste idei, — spune Marcel Prenant, — și dacă evoc amintiri de acum zece ani, fac aceasta pentru ca noi să ne întrebăm împreună, care sunt elementele comune și elementele deosebite față de situația actuală ».

Marcel Prenant a ajuns cu această constatare la problema apărării păcii, în vederea căreia a fost convocat acest Congres mondial al intelectualilor la Wroclaw. Căci, « dacă fascismul din Germania și Italia a fost învins din punct de vedere militar, și dacă în aceste două țări o cultură liberă a găsit unele condiții de renaștere, Spania lui Franco, Portugalia lui Salazar, Grecia asuprită de Tsaldaris, sunt oficial lipsite de orice viață intelectuală demnă

de acest nume; învățământul în Grecia nu mai este decât teologie; intelectualii portughezi sunt destituiți în masă, aruncați în închisori, exilați și trimiși cu domiciliu forțat în coloniile africane; regimul franchist a distrus cu desăvârșire școala biologică a lui Ramon Y Cajal care era singura glorie științifică a Spaniei. Marile opere de cultură sunt acelea ale intelectualilor goniți și hăituiți. Rămășițele odioase ale fascismului sunt deci tolerate, încurajate, protejate dinafară, împotriva poporului pe care ele îl asupresc. Cauza adâncă a acestei protejări rezidă în faptul că situația generală a capitalismului nu este mai bună decât în 1939. Criza șomajului, întârziată prin distrugerile pricinuite de războiu, a început să-și arate primele semne ».

Această criză, de care vorbește Prenant, a început mai ales să-și arate semnele în Statele Unite ale Americii unde numărul șomerilor crește dela zi la zi, în Marea Britanie, guvernată de laburiștii trădători ai lui Bevin și Atle, în Franța unde singurul partid care ar putea porni la refacerea țării, la refacerea ei economică, financiară și morală, partidul comunist francez este împiedecat de reacțiunea sprijinită de anglo-americani și de trădătorii francezi să participe la guvernare. Criza se accentuează pe zi ce trece în țările din apus, devastate de războiu și care au fost înglobate în planul Marshall care, acolo unde a fost adoptat, a adus mizeria și șomajul făcând, din lipsă de materii prime, să înghețe chiar fabricile care din întâmplare au rămas nesfărâmate de războiu.

« Inainte de a invada o țară independentă, — spune Marcel Prenant, — guvernul hitlerist avea grija să încheie, în primul rând, ceea ce se numea un tratat cultural, tratat care avea, de altfel, solide baze economice. În felul acesta el slăbea pe cât putea forțele morale naționale. Apoi, după ce devenea stăpânul țării din punct de vedere militar, el distrugea întreaga cultură liberă a acestei țări în mod direct, sau prin alte persoane. Intelectualii care refuzau să accepte abdicarea dela credința în patria lor erau destituiți, închiși, deportați sau masacrați ».

Am cunoscut cu toții, noi cei din țările asupra cărora s'a abătut în revărsarea lui, nazismul, metoda aceasta de pe urma căreia nici Marea Britanie nici Statele Unite n'au avut a suferi. Marea Britanie și Statele Unite ale Americii au învățat însă ceva dela fascism. Statele Unite în special au învățat mult. Metodele fasciste utilizate din plin cu câțiva ani în urmă, de Adolf Hitler sunt folosite acum de imperialismul american. Țările înglobate în planul Marshall sunt invadate, așa cum sublinia și Fadcev, de un ticălos material de propagandă antidemocratică. Marcel Prenant nu se menține însă mereu în domeniul amintirilor și atunci când o face folosește exemplele din trecut pentru a le aplica situației actuale. El spune: « Dacă ne întoarcem fața spre colonii, ne dăm seama foarte bine, că până la nevoile ivite în cursul ultimului războiu, niciuna din puterile care le dominau nu le-au înzestrat cu o industrie sau cu un învățământ, demne de acest nume. Cu orice preț trebuia să se evite concurența economică, să se împiedece progresul tehnic și științific, să se

distrugă cultura, în special cea națională și populară. Nu exagerăm deloc când invocăm situația actuală a popoarelor coloniale pentru a face să se înțeleagă întreaga amenințare care planează asupra multora dintre noi. Aparenta independență politică poate ea subsista, atunci când a dispărut orice libertate economică și culturală ? ».

Răspunsul la această întrebare a lui Prenant este același, pe buzele tuturor congresiștilor: Nu.

Marcel Prenant arată situația din Franța pe care un guvern trădător a aruncat-o în brațele Statelor Unite ale Americii. El spune: « În ce privește Franța, noi putem de pildă nota: prăbușirea producției cinematografice și a industriei respective; scăderea nivelului artistic al publicului căruia aceste acorduri îi impun o puternică proporție de filme americane, de multe ori de proastă calitate. Greutățile crescânde care sunt întâmpinate de editurile și presa franceză, care se războiesc cu publicații americane în limba franceză; amenințările care se prezintă din zi în zi asupra anumitor industrii și mai ales asupra muncitorilor și inginerilor; reducerea din ce în ce mai accentuată a fondurilor atribuite educației naționale. Cât privește acest din urmă punct, mă voiu mărgini să semnez câteva fapte caracteristice. Bugetul Educației Naționale în întregimea lui nu depășește 6% din bugetul general, în timp ce în Anglia el se ridică la 15%, în Statele unite la 23,5%, iar în Uniunea Sovietică la 28%. Franța se plasează astfel în locul 29, după Spania franchistă și Turcia. Cât privește învățământul superior situația este și mai gravă; partea care este rezervată acestui învățământ în bugetul total pune Franța în coada națiunilor și alături de Hedjaz ».

Franța alături de Hedjaz ! Franța care altădată era socotită prin universitățile sale unul din marile centre de lumină ale lumii, într-o vreme centrul cel mai mare din lume al luminii !... Se văd roadele aplicării planului Marshall, roade chircite, care anunță sterpiciunea totală. Dar Marcel Prenant continuă a da cifre. « Franța numără 2000 de membri ai învățământului superior pentru 17 universități, în timp ce Belgia, deși nu se află decât în locul 22 al națiunilor prin cota pe care o acordă educației naționale, are 1800 de profesori față de o populație de cinci ori mai mică. În unele facultăți, din lipsă de bani, numărul ședințelor de lucrări practice a fost redus la o zecime. În altele, se lucrează sub amenințarea permanentă a opririi gazului sau electricității, ale căror facturi nu pot fi plătite. Cât privește personalul didactic el este din ce în ce mai deklasat. Salariile de început sunt mizerabile și pentru prima dată în istoria învățământului francez, în urma ultimelor hotărâri guvernamentale luate în acest sector, salariile profesorilor universitari nu mai ating maximumul de salarizare al unui salariat public ». Marcel Prenant adaugă că această stare gravă se datorește nu numai acordurilor fixate citate ci și faptului că burghezia franceză conducătoare se îndoiește de valoarea științei. Se îndoiește burghezia de pretutindeni de valoarea științei. Totuși ea utilizează știința pentru a-și păstra dominația ei asupra clasei muncitoare, căc

ce altceva poate însemna păstrarea secretului energiei atomice? Marcel Prenant atinge în cuvântarea sa și această problemă. El spune că «acum câțiva ani chiar nimeni nu ar fi tăgăduit nevoia de a se publica și de a se difuza în mod larg rezultatele cercetărilor științifice» dar «dela descoperirea întrebuințării practice a energiei atomice și mai ales a armei atomice, problema secretului a devenit foarte ascuțită. S'au redactat legi severe asupra secretului oficial, s'au luat măsuri riguroase polițienești și de cenzură, aceleași măsuri s'au extins și asupra preparării unor arme nu mai puțin de temut: culturile microbiene, toxinele, gazele de luptă ultra-perfecționate. Și deoarece în războiul modern nu mai există limite bine marcate între ceeace este militar și ceea ce nu este, e locul să ne temem că o paralizie progresivă se va întinde peste toată viața științifică, savanții ne mai știind nici măcar, — cum a spus Jolliot Curie, — atunci când se întâlnesc la un congres, despre ce au dreptul să vorbească și care sunt lucrurile pe care trebuie să le ascundă spre a nu fi acuzați de trădare». «Această tăcere forțată a savanților care nu dă cuvântul decât diplomației secrete a oamenilor politici are două urmări de temut. Una din ele privește progresul științei și al culturii care este inseparabil de difuzarea acestora». Celălalt punct esențial «este acela că secretul descoperirilor științifice duce la o cursă a înarmărilor și la războiu».

Marcel Prenant stăruie asupra faptului că experiența a dovedit că niciun secret științific folosit în domeniul înarmărilor, oricât ar fi el de bine păstrat, nu poate rămâne străin celeilalte părți un timp prea îndelungat. Dar, procedeul acesta aplicat în primul rând de Statele Unite ale Americii de a nu îngădui să se discute pe față, între savanți, descoperirile făcute cu privire la energia atomică duce ca în fiecare țară să se facă un efort extraordinar de a-i depăși pe ceilalți pe calea înarmărilor, a războiului. Prenant spune: «În diferite țări se fac cercetări asupra unor mijloace de distrugere cu totul nouă și din ce în ce mai greu de descoperit. D-l Jolliot Curie ne-a zugrăvit într'un mod foarte sugestiv acest lucru arătând că războiul bacteriologic ar putea să decimeze populația unei țări prin decese masive mai înainte chiar de a se putea descoperi de unde pornesc loviturile».

Savantul francez propune «un acord internațional care ar recomanda comunicarea tuturor rezultatelor științifice și tehnice obținute, cu un control organizat, care ar fi legat în mod obligator de utilizarea pașnică a energiei atomice și ar duce la un acord general de desarmare. Omenirea se află astăzi la o răscruce hotărâtoare și răspunderile intelectualilor sunt mari».

În încheierea cuvântării sale Marcel Prenant cere punerea în afară de lege a armei atomice, utilizarea energiei atomice pentru industria de pace, ceea ce ar restabili încrederea reciprocă între națiuni și ar ajuta cu un ceas mai de vreme progresul științei. Cu această impresionantă cuvântare a lui Marcel Prenant întâia zi a congresului dela Wroclaw ia sfârșit.

A doua zi și a treia zi sunt rezervate desbaterilor. Acum prezidează englezul Julian Huxley. În tot timpul zilei de ieri, cât a prezidat d-na Irène Jolliot-

Curie, Julian Huxley a rămas liniștit numai vreme de un ceas cât a vorbit compatriotul său Olaf F. Stapledon. Această primă zi de desbateri va fi o zi grea. Julian Huxley nu se va simți câtuși de puțin la locul său. Și cum ar putea să se simtă? Se deschide ședința. Se dă cuvântul scriitorului brazilian Jorge Amado care nu poate nici să trăiască, nici să-și publice operele în patria sa.

Jorge Amado e un bărbat în jurul vârstei de 30 ani cu ochi frumoși și calzi, pe buze veșnic cu un surâs de încredere ușor umbrit de tristețe. Jorge Amado înfățișează congresului situația din patria sa. El începe prin a spune că este fals să se tot spună savanților, scriitorilor și oamenilor de artă, că nu trebuie să se amestece în politică. Savanții, scriitorii și oamenii de artă trebuie să se ocupe de politică și anume de acea politică pusă în întregime în slujba poporului, în slujba clasei muncitoare. El a declarat că prin glasul său se exprimă aci, în fața congresului, sutele și miile de oameni aflați în sălbaticile închisori braziliene pentru păcatul de a fi vrut să răspândească în țara lor știința și cultura, pentru vina de a fi luptat ca în patria lor să se instaureze un regim democratic. Căci Brazilia, spune Jorge Amado, este o țară care și-a pierdut libertatea și care astăzi nu este altceva decât o colonie a Statelor Unite ale Americii. La ordinul guvernului Statelor Unite autoritățile braziliene îi arestează pe comuniști și îi aruncă în închisori. La ordinul guvernului Statelor Unite, cultura braziliană este măcinată, distrusă. Bibliotecile și universitățile, editurile și publicațiile progresiste au fost închise. Cetățenii care dețin în bibliotecile lor cărți pe care guvernul brazilian le-a interzis, sunt arestați și aruncați în închisoare. A fost interzisă în Brazilia până și citirea și răspândirea romanului « Mizerabilii » al lui Victor Hugo, autorul fiind declarat agitator comunist. Mai mult de 80% din populația Braziliei este neștiutoare de carte. Se duce acum o acțiune vastă în această țară, nu pentru ca numărul știutorilor de carte să crească ci pentru ca numărul analfabeților să crească. Pentru cei ce știu a citi se publică în Brazilia cărți cu conținut fascist și se aduc din Portugalia lui Salazar și din Spania lui Franco, gata tipărite, cărți de ideologie și de literatură fasciste. Inchisorile Braziliei sunt pline de scriitori, de ziariști progresiști și de muncitori, care au încercat a se organiza pentru a lupta împotriva fascismului. Imperialismul yankeu urmărește cu perseverență lichidarea culturii braziliene progresiste și pacifice. Jorge Amado citează în sprijinul afirmațiilor sale nume de oameni, documente, cifre. Julian Huxley se ridică de pe scaunul prezidențial, se apropie de vorbitor și, ca președinte al congresului, îi cere lui Amado să vorbească despre... altceva. Să nu ia poziție politică împotriva imperialismului. Amado surâde: — Dar despre ce altceva aş putea vorbi? Dușmanul păcii și dușmanul culturii umane este unul singur: imperialismul și în primul rând imperialismul nord-american...

Congresiștii se ridică în picioare și aplaudă îndelung. Ei cer președintelui ca Amado să fie lăsat să vorbească. Vădit contrariat, Julian Huxley ridică

din umeri și-și reia locul. Jorge Amado își continuă documentata și impresionanta sa cuvântare până la sfârșit.

Vorbește apoi profesorul Donini, conducătorul delegației italiene. El începe prin a spune că Italia este astăzi în mâinile Statelor Unite ale Americii. Guvernul de marionete dela Roma conduce Italia după indicațiile date de guvernul Statelor Unite. Potrivit planului Marshall s'au vărsat în Italia milioane de lire pentru a se înlesni propaganda antidemocratică, pentru a se ațâța poporul italian în vederea unui nou războiu. Inamicii culturii sunt inamicii păcii. Cultura italiană este astăzi pe cale de a fi strivită de valul de publicații, fie aduse din Statele Unite, fie tipărite în Italia cu dolari americani, în vederea propagandei antidemocratice și războinice.

După Donini vorbește în numele delegației sovietice Ilya Ehrenburg. « Luând cuvântul la acest congres, — spune Ilya Ehrenburg — îmi vine, fără să vreau, în minte « Congresul internațional al scriitorilor pentru apărarea culturii », care a avut loc la Paris, în urmă cu 13 ani. Atunci, scriitorii sovietici și alături de ei scriitorii progresiști de pretutindeni, au prevenit lumea întreagă de pericolul care amenința cultura. Câțiva ani mai târziu, evenimentele au confirmat spusele lor. Moartea a zeci de milioane de oameni, printre care se numără o serie de promițătoare talente, nemilos retezate, universități prefăcute în grajduri și cârciumi, arhive arse, ruini rămase în locul unor orașe vechi și luminate ca Novgorod și Rouen, Perugia și Nürnberg, mormintele lui Vanciuria, Boi-Zelenski, Harsi Lorchi, Max Jacob și ale altora — iată prețul ușurinții arătată în vremea aceea de lumea occidentală față de preveniriile oamenilor progresiști. Jocul eftin de artificii de după München a fost plătit cu ani îndelungați de beznă și întunericul ce s'a abătut atunci asupra orașelor domnește și astăzi în conștiințele oamenilor corupți de barbaria și cruzimea fascismului. Oamenii care se tem de viitor nu pot avea niciun sentiment de dragoste pentru trecut: aceștia sunt oamenii lipsiți de simțul istoriei. Ei pot să se numească tradiționaliști, de fapt însă sunt niște copii abandonat ai războiului. Iată de ce oamenii lacomi, partizanii aurului și ai ierarhiei, au primit cu atâta ușurință jugul ocupației străine, iată de ce aceiași oameni, cu o ușurință încă și mai mare aruncă floarea învățătorilor lor naționali la picioarele comis-voiajorilor americani ».

Mai neliniștit ca oricând Julian Huxley ascultă. Ilya Ehrenburg vorbește în rusește. Julian Huxley ascultă traducerea cuvântării lui Ehrenburg în casca neagră pe care o ține la urechi. Își scoate casca, se ridică, vrea să-l întrerupă pe Ehrenburg. Se răzgândește însă și se așează din nou pe scaunul lui. Ilya Ehrenburg care a văzut mișcarea lui Huxley continuă mai apăsător. « Eu afirm că oamenii lumii noi sunt siguri urmași ai culturii din trecut, deoarece o cultură nu poate fi păstrată dacă nu este continuată: această cultură nu înseamnă numai muzee, ci și școli, nu numai biblioteci, ci ea înseamnă și un bun al tineretului. E prea puțin lucru să admiri sau să te mândrești cu cultura trecutului. Cultura trebuie creiată ceas de ceas. Cred că una din principalele

sarcini ale intelectualității înaintate este aceea de a demasca oamenii care, pregătindu-se pentru un război barbar, vorbesc de apărarea « culturii occidentale ». Este suficient să ne uităm cu cine vor acești domni să apere « cultura occidentală », pentru a înțelege adevăratele lor intenții. Ei vor să apere « cultura occidentală » cu generalul Franco, cu călăii care provoacă vărsări de sânge în Grecia, cu naziștii din Ruhr, cu neofasciștii italieni, care au ridicat mâna împotriva lui Togliatti, cu oamenii care aruncă în închisori pe scriitorii americani, cu proprietarii de sclavi din Alabama, cu adepții linșajului din Mississippi, cu sălbatici din Tennessee care au înlocuit teoria evoluției cu coasta lui Adam, cu Pétain-iștii care au schimbat livreaua, cu iezuiții, cu ienicerii Turci, cu aventurierii de teapa lui Glubb-Pașa, cu asupritorii din Viet-Nam și Indonezia, cu orice om al Gestapo-ului care a apreciat înainte de vreme superioritatea, dacă nu a « culturii occidentale » atunci a valutei occidentale. Acești domni susțin că cultura occidentală trebuie, cu tot dinadinsul, apărată de influența Uniunii Sovietice. Unii preferă să vorbească de apărarea « culturii europene ». Cei mai ageri la minte au inventat un fel de « cultură atlantică »...

Ilya Ehrenburg vorbește cu o strălucire rar întâlnită, cu o vervă excepțională care izbutește să-i prindă pe congresiști în uimitoarea ei vrajă. Chiar aceia puțini, veniți aci pentru a creia diversiuni, îl ascultă pe Ilya Ehrenburg cu urechile ciulite. Il ascultă pe Ilya Ehrenburg și Julian Huxley. Răbdarea lui însă a ajuns la capăt. Acum, se ridică, se apropie de Ehrenburg și-l invită să dea alt curs cuvântării sale. Să nu facă politică. Ilya Ehrenburg se adresează congresului. — Sunt într'o situație dificilă. D-l Julian Huxley, președintele congresului nu-mi îngăduie să spun ceea ce am de spus. Nici nu apucă Ilya Ehrenburg să-și termine fraza că toți oamenii aceștia veniți aci din cele patru colțuri ale lumii, unii dela depărtări de mii și mii de km, s'au ridicat în picioare și aplaudă, aplaudă furtunos. Il aplaudă pe Ilya Ehrenburg așa cum nu l-au aplaudat decât pe Fadeev. Ca sub o ploaie torențială de bice usturătoare, Julian Huxley își încovoiaie spatele, urcă treptele, se reasează la locul său. Nu se poate împotrivi voinței dârze a congresiștilor. Ilya Ehrenburg continuă. El spune: « Să începem cu aceasta din urmă, care are un conținut mai vast. Prin « cultură atlantică » inventatorii ei presupun cultura Americii și a acelor țări europene care au eșire la Oceanul Atlantic. (E drept că nu sunt prea severi față de țările cu cultura atlantică, căci adaogă cu plăcere la ele Italia care este scâldată de Marea Mediterană, Germania Occidentală care se mărginește cu Rinul, Grecia și câteodată chiar și Turcia asiatică). In ce constă însă trăsătura comună dintre cultura Parisului și cea din Detroit? Poate că în aceea că Statele Unite sunt populate în special cu descendenți din țările Europei Occidentale? Atunci însă trebuie să adăogăm la țările de cultură atlantică și pe Australieni și pe proprietarii de sclavi din Sudul Africei. Poate că această trăsătură comună constă în asemănarea de trai, obiceiuri, sentimente și vederi? Dar oricine a vizitat Statele Unite știe ce înseamnă această lume deosebită

și că un locuitor din Praga sau Varșovia poate fi mult mai ușor înțeles decât unul din Chicago sau Jackson ».

« Trec la un alt epitet: « Cultura europeană ». Această formulă arată un dispreț total față de istorie și geografie, deoarece Moscova poate fi considerată Capitala Europei cu aceleași drepturi ca și Parisul, și desigur, cu drepturi mai mari decât Washington-ul. Mă voi opri mai mult la cel mai răspândit epitet « cultura europeană ». Poate ea fi oare opusă celei ruse, ca unei culturi oarecare, să spunem « orientale »? Din punct de vedere istoric este o absurditate: legătura dintre ele este vie și organică. Din timpurile cele mai vechi Rusia progresistă împărtășea sentimentele, ideile care frământau Franța progresistă, Polonia progresistă, Italia progresistă. Nici nu mă gândesc să neg marile valori culturale care au fost create de popoarele Europei occidentale. Dar voi întreba pe apologeții « culturii occidentale » care ar fi fost aspectul literaturii din Franța, Anglia, Statele Unite, dacă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu s'ar fi ivit pe scena mondială romanul clasic rus, dacă n'ar fi existat Tolstoi și Dostoewsky, Turgheniev și Cehov? Dar muzica? Cum își poate cineva închipui istoria muzicii occidentale, trecând sub tăcere numele lui Ceaicowsky și Musorgsky? Se știe că izvoarele culturii ruse, cât și cele ale culturii celorlalte popoare europene se găsesc în vechea Eladă. Dar oare Bizanțul a fost o școală mai proastă decât Roma? »

Argumentele lui Ilya Ehrenburg sunt de necombătut prin justetea lor, prin claritatea cu care ele sunt expuse congresului. Ilya Ehrenburg merge în adâncime cu expunerea sa și fiecare frază pe care o rostește, fiecare cuvânt pe care-l spune, convinge.

« Poate că despărțirea așa zisei « culturi occidentale » de altă cultură trebuie să se refere nu la Rusia țaristă, ci la Rusia sovietică, populară. Dar oare un Maxim Gorki, care a fost prieten cu Romain Roland, nu a fost și modelul multor scriitori din Europa Occidentală și din America? Scriitorii din celelalte țări au avut multe de învățat dela tânăra literatură sovietică, și în primul rând, felul nou de a trata omul, munca, creația. Poezia e intraductibilă și totuși Mayacowsky a străbătut lumea întreagă și nu există un adevărat poet al timpurilor noastre, fie el Aragon sau Pablo Neruda, Tuvim sau Nezval, care să nu se fi inspirat din viața și opera marelui poet rus. Trebuie să mai amintim de celebritatea pe care a câștigat-o în lumea întreagă « Cuirasatu! Potemkin »? După război, Europa și America au fost plăcut surprinse de neașteptata înviere a cinematografului italiene. Dar cine a văzut filme ca « Roma oraș deschis », știe că aceste filme n'ar fi existat dacă ele nu ar fi fost precedate de munca întemeietorilor cinematografului sovietice: Eisenstein, Pudovckin, Dovjenko. Aceasta este un exemplu infim al unui fenomen de proporții uriașe. Când plantatorul de bumbac din Mississippi sau iezuiții Vaticanului vor să ferească « cultura occidentală » de influența Uniunii Sovietice, aceasta înseamnă că ei vor să ferească conștiința sclavilor și a prizonierilor lor de a veni în contact cu orice altă cultură — fie ea americană, italiană sau franceză. Da, obscuran-

țiștii se oferă să apere « cultura occidentală » nu numai de înrăurirea noastră ci și de influența popoarelor lor, a oamenilor înaintați din țările lor ».

Julian Huxley, uitând lecția primită cu puțin timp mai înainte, se ridică iarăși și din nou încearcă să-l întrerupă pe Ilya Ehrenburg. Scriitorul sovietic a demascat Vaticanul. L-a arătat congresului și lumii întregi, — căci în seara aceasta chiar, cuvântarea lui Ilya Ehrenburg va face ocolul lumii, — în adevărata lui lumină, de ticăloasă unealtă a reacțiunii și a imperialismului nord-american, dușman al păcii, al progresului, al culturii. Ehrenburg spune: « Dacă bătrâna Europă s'ar uita cu mai multă atenție la senatorul Thomas, la legiuitorul Mundt, la oamenii care se dau drept apărători ai « culturii occidentale » ar constata că ei împing propria lor țară în prăpastia despotismului și a întunericii. Da, — subliniază Ilya Ehrenburg cu putere, — cultura din diferite țări europene este în adevăr amenințată de invazia barbariei. Departe de mine orice șovinism. Eu știu că în America sunt multe lucruri de preț, minunați savanți, scriitori, arhitecți. Dar nu aceștia invadează Europa, ci cei mai răi reprezentanți ai falsei civilizații americane. Valorile spirituale ale Americii nu pot fi respectate decât dacă respingem sălbăticia plantatorilor din Sud, sărăcia de spirit a lui mister Babbit, cultul dolarului sau schilodirea rasială. Cotropind țările din Apusul Europei, yankeii aduc cu ei nu pe Einstein, nu pe Faulkner, nu pe Hemingway, nu pe Chaplin, ci romane detective, standard, filme detective standard, lucruri de genul opium-ului. Ei vor să adoarmă Europa pentru a o încătușa mai ușor. Aceasta este un atentat la caracterul național al popoarelor, la trăsătura lor specifică și variată. Americanii vor să distrugă trăsătura specifică a popoarelor europene care au căzut sub calcâiul lor. Tutori nepoștiți, ei au hotărât să educe Parisul, Londra, Roma. Teribil tablou ».

Ilya Ehrenburg demască, demască mereu. Cunoscător al tuturor problemelor, scriitorul sovietic, care este și un mare vorbitor, după ce a zugrăvit tabloul cu înfățișare sinistă al imperialismului nord american, arată realitățile sovietice, realități pe care noi, Românii, de patru ani am început a le cunoaște, realități din care noi, Românii, de patru ani am început a ne inspira. Spune Ilya Ehrenburg: « Oricine cunoaște viața culturală din Uniunea Sovietică știe cât de variată este această viață. Frăția nu este construită prin desființarea trăsăturilor individuale ale fiecărui membru al familiei. Noi ne purtăm cu multă dragoste și respect față de un geniu al popoarelor de peste graniță. Noi cunoaștem, de exemplu, tot specificul romantismului, spiritul curajos și farmecul feminin al artei poloneze — arta lui Mitzcovi, Slovatzsky, Chopin, ne bucurăm că am găsit calea unei înțelegeri reciproce, între noi și Polonezi și ne bucurăm de marea cultură originală poloneză. Niciodată, niciun Jules Moch nu ne va face să uităm geniile poporului francez, Rimbaud, Courbet, Pasteur, Zola. În dorul triumfului ignoranților de teapa lui Thomas, noi reușim să vedem dragostea de muncă, talentele, bunătatea poporului american. « Pace popoarelor » — cu aceste cuvinte a luat naștere republica

noastră: «Pace popoarelor» — au spus oamenii noștri la Stalingrad, scăldați în sânge. Să-mi fie permis acum să mă adresez aici, vouă tuturor, îndepărtați și apropiați, oameni de știință și artiști care ați străbătut marea și opreliștile polițiște pentru a vă împlini datoria față de conștiință, să-mi fie permis — spun — să mă adresez vouă cu aceleași cuvinte: «pace popoarelor». Prin apărarea culturii eu înțeleg apărarea caracterului ei național, a independenței ei, a liberii ei desvoltări ».

Pace popoarelor ! Politica externă a sovietelor dela Marea Revoluție din Octomvrie până astăzi s'a desfășurat pe temelia acestei lozinci. Pace popoarelor ! Să ne amintim numai lupta dusă de Uniunea Sovietică între cele două războaie, luptă dedicată exclusiv apărării păcii. Diplomația sovietică n'a încetat o singură clipă să arate tuturor că fascismul este susținut de țările capitaliste, că fascismul va deslănțui un nou războiu european. Diplomația sovietică a propus mereu la Liga Națiunilor și în toate conferințele internaționale, câte au avut loc, adoptarea de către toate statele a unui sistem de securitate colectivă. Diplomația sovietică a susținut mereu că pacea este un întreg și că nu este cu puțință, odată războiul deslănțuit, ca el să fie limitat. Glasul diplomației sovietice, al intelectualilor sovietici, a fost auzit de masele muncitoare din întreaga lume. El a fost auzit și de cei ce aveau în mâinile lor conducerea în Apus și dincolo de Ocean. Masele au înțeles acest glas. Conducătorii popoarelor din Apus și de dincolo de Ocean s'au prefăcut a nu-l înțelege. Fascismul a deslănțuit războiul, căruia una câte una, mai toate țările i-au căzut victime. Acum, și aci, la Wroclaw, intelectualitatea sovietică prin gura lui Ilya Ehrenburg spune: Pace popoarelor ! Și delegații aceștia aplaudă îndelung cuvintele scriitorului sovietic. Dar Ilya Ehrenburg continuă: «Poate să mi se pună întrebarea: Dece vorbind de apărarea culturii, nu opun cultura burgheză celei socialiste ? Eu cred că în anul 1948 nu se mai poate vorbi de o cultură burgheză, ea nu mai există; acum nu mai există decât o barbarie burgheză. Această barbarie poate să abunde în frigidere și comedii cu subiecte adulterine, automobile și stereofilme, laboratoare și romane psihologice, dar ea rămâne totuși o barbarie. Burghezia a creiat la timpul ei mari valori spirituale, ea și-a adus aportul în istoria culturii mondiale. Noi respectăm ce-i valoros din trecut, prețuim deasemenea pe oamenii de știință, scriitorii, artiștii ridicați din «starea treia ». Dar Balzac a trăit atunci când capitalismul construia. Acum capitalismul distruge și nu mai poate da naștere unui nou Balzac ».

Fascismul a ucis literatura. A ucis arta. În zece ani de dominație hitleristă în Germania n'a apărut un singur scriitor de valoare, un singur pictor, un singur compozitor. Scriitorii care se aflau în plină maturitate la venirea nazismului s'au expatriat iar cei rămași în Germania au încetat de a produce. Cei zece ani de dominație nazistă au trecut peste viața literară și artistică a Germaniei ca un uragan fierbinte, care a distrus, care a ars până în rădăcini arta și cultura.

În Italia, lungul regim fascist a avut aceeași atitudine față de literatură și artă ca și regimul nazist și a ajuns la aceleași rezultate.

În Spania lui Franco nu se scrie, nu se pictează. Muzica este redusă la compunerea marșurilor militare. Cu excepția scriitorilor progresiști pe care guvernul Statelor Unite, fie că i-a arestat fie că i-a pus în urmărire, majoritatea scriitorilor produc opere inferioare, bolnăvicioase. Sculptorii, pictorii, muzicienii așisderea.

« Eu am să opun culturii socialiste, barbaria burgheză, caracteristică pentru epoca contemporană, — spune Ilya Ehrenburg. Granițele trec nu în spațiu ci în timp: De o parte este noua societate, care a moștenit în întregime cultura omenirii; de altă parte este clasa slăbită, a cărei existență este menținută nu de baloane de oxigen, ci de atmosfera sufocantă a teroarei, de forță și războaie. Tot ce se creiază acum în Apus, viu și valoros, este creat de oamenii apropiați de popor ».

« Aici s'a vorbit mult despre pace. Cuvinte minunate. Dar e prea puțin să proslăvești pacea, ea trebuie apărată. Noi putem să facem aceasta, laolaltă cu popoarele noastre. Prieteni americani, în curând vă veți întoarce acasă. Veți spune concetățenilor voștri că în orașul polonez Wroclaw ați întâlnit diferiți oameni. Ați întâlnit și « roșii », așa cum suntem numiți în țara voastră. Și iată, veți spune că acești « roșii » nici nu se gândesc să cucerească ceva, ci ei cer un singur drept — să muncească pașnic, să trăiască după obiceiurile lor și să creeze societatea pentru care ei trăesc. Veți spune concetățenilor voștri, că, dacă noi urîm America lui Thomas și a lui Mundt, noi prețuim însă America lui Roosvelt, America lui Wallace, America poporului american ».

Ilya Ehrenburg își încheie cuvântarea cu aceste cuvinte: « Noi suntem oamenii păcii, ai frăției și ai muncii. Noi vom învinge pentru că cu noi este ziua de mâine ».

Impresia produsă în congres, de cuvântarea lui Ilya Ehrenburg a fost puternică. Sub impresia acestei cuvântări ședința se întrerupe pentru a fi reluată după amiază. Întreaga zi la președinția congresului s'a aflat Julian Huxley. Ziua aceasta în care au vorbit numeroși congresiști negri a fost într'adevăr o zi neagră pentru Julian Huxley. Căci delegații de culoare au pus din plin degetul pe rana cea mai dureroasă a Mării Britanii, — delegații de culoare au adus în desbateri problema coloniilor.

Din delegația franceză, care numără atâtea nume ilustre, ia cel dintâi cuvântul abatele Jean Bouillé profesor la un institut catolic din Paris. Abatele francez pune cu hotărîre problema păcii și arată că toți creștinii din întreaga lume sunt datori să apere pacea și să nu se lase cătuși de puțin sub influența ațățătorilor la războiu.

Un fapt care trebuie negreșit notat aci este acela că la acest congres al intelectualilor, numai o parte din congresiști sunt membrii ai partidelor comuniste și muncitorești din diferite țări. Majoritatea congresiștilor sunt oameni încadrați în partide democratice burgheze, ori oameni fără de partid. Cu

excepția câtorva, care la sfârșit au putut fi numărați pe degetele mâinilor, toată această imensă masă de congresiști a luat cu tărie poziție împotriva imperialismului și a clicilor reacționare imperialiste din Apus și de dincolo de Ocean.

După doctorul Colin O. Rogge, conducătorul delegației Statelor Unite, a vorbit din partea Ungariei George Lukacs, conducătorul delegației bulgare Giorgi Nadzakow, apoi, mai mult de nevoie, Julian Huxley a citit mesagii adresate congresului de G. Bernard Shaw, John Priestley, John Steinbeck, Erskin Caldwell etc. Un delegat american, cu chip de negustor, mai curând de traficant de bursă neagră, cu floare roșie la butonieră, se urcă la tribună. El îngaimă câteva cuvinte despre toleranță și-i adresează câteva reproșuri lui Fadeev. Americanul acesta al cărui nume ne-a scăpat vorbea de toleranță. Dar n'a găsit de cuviință să amintească congresiștilor că între alții, între mulți alții, în închisorile americane se găsește astăzi și scriitorul progresist Howard Fast. Interesantă a fost după aceea apariția la tribună a scriitorului hindus Mulk Ray Anand. Congresul aștepta ca acest scriitor care venise aci înveșmântat în straele pitorești ale ținutului său de baștină și care cu puțini ani în urmă a dăruit literaturii universale valoroasa carte «Sunt un Kuli» să aducă aci glasul Indiei adevărate. Dar Mulk Ray Anand care a scris despre kuli, a învățat în școli înalte englezești, trăește printre englezi și scrie în englezește, iar progresismul său nu merge până la capăt. Mulk Ray Anand a ținut o cuvântare interesantă de altfel, dar împăciuitoare, pe linia acelor rajahi indieni care s'au împăcat și se împacă încă atât de bine cu guvernele, oricare ar fi numirea lor, ale regelui englez dela Londra. Cam pe aceeași linie, nedusă până la capăt, a vorbit și domnul de Silva, fost ministru în insula Ceylon. Acești primi doi delegați, ca să le spunem exotici, au fost însă numai decât puși în umbră de cei care au vorbit mai apoi. Inceputul l-a făcut profesorul și scriitorul algerian André Mandouse, care a spus «Nu e pace în Grecia, nu e pace în țările coloniale. In Wiet-Nam poporul care luptă pentru libertate e măcelărit de mercenarii guvernului Francez. Algeria e plină de închisori. Populația din colonii trăește cel mai cumplit regim de exploatare, trăește sub cea mai cumplită teroare».

Wiet-Nam-ul a trimis la acest congres doi delegați. Sunt doi bărbați mărunți, puțini la trup, cu fața măslinie bătând ușor în galben, doi oameni fără vârstă. Unul este profesorul Thiem Le van doctor în matematici dela Sorbona, celălalt profesorul Huy Thong Pham scriitor, doctor în litere dela Sorbona. Vorbește acesta din urmă. El arată congresului că poporul Wiet-Nam-ez nu a luat armele pentru a face vreo cucerire în dauna altor popoare, ci pentru a câștiga propria sa libertate. Wiet-Nam-ul a fost decenii de-a rândul exploatat de capitalismul francez. Wiet-namezii știu a face deosebire între capitaliștii francezi și între poporul francez. Ei s'au împărțășit din cultura franceză, dar Wiet-Nam-ul este o țară fără drumuri, o țară în care în fiecare vară, în regiuni întregi, mii și mii de oameni mor de foame, deși

orezul Wiet-Nam-ului hrănește multe și îndepărtate popoare. Wiet-Nam-ul n'are căi de comunicație și nu are școli. Totuși guvernul democrat Wietnamez, care nu recunoaște dominația Franței asupra Wietnamului, luptă să învingă nu numai pe cotropitori, ci și analfabetismul. « In 1950 nu vom mai avea analfabeți în Wiet-Nam » spune poetul Huy Thong Pham.

Dușmanii păcii, spune delegatul wietnamez, sunt dușmanii culturii. Acești dușmani se află în Apusul Europei și dincolo de Ocean. Din partea Madagascarului vorbește Rokoto Ratsimamanga. El spune congresului că de două secole patria lui e binecunoscută ca patria leprei. Este bine ca acum să se știe despre Madagascar și altceva. Madagascarul se află în plină luptă pentru a scăpa de sub dominația capitalismului francez. Deputații Madagascarului au fost aruncați în închisoare cu imunitatea lor parlamentară cu tot. Popoarele coloniale își pun întreaga lor nădejde în pace, în păstrarea păcii, și în democrațiile avansate, ostile exploatării omului de către om.

Un artist negru din Statele Unite înfățișează congresului modul în care-și duc viața câteva milioane de negri în Statele Unite ale Americii și stăruie îndelung asupra condițiilor în care artiștii negri din Statele Unite își pot face cunoscută arta lor. Statele Unite ale Americii sunt una din marile țări ale lumii. Guvernul Statelor Unite spune mereu că apără libertatea și că iubește justiția. Dar negrii americani au o situație îngrozitoare. Ei nu pot dormi într'un hotel, nu pot călători într'un vagon de cale ferată, nu pot mânca într'un restaurant. Libertățile îngăduite albilor, — atâtea câte le sunt îngăduite, — sunt cu desăvârșire oprite negrilor. Singura lor vină este că au pielea neagră. Americanul de culoare cere să se ducă o acțiune pentru înlăturarea prejudecăților din mintea oamenilor albi. Oamenii negri, spune el, au luptat alături de albi împotriva nazismului. Oamenii negri sunt gata să lupte pentru apărarea păcii, pentru instaurarea unei păci trainice și drepte în care negrii să aibă aceleași drepturi ca și albi.

Glasul artistului negru este moale și dulce. El vine ca din adâncul unei păduri, dar vine cu fermitate și congresiștii omagiază rasa neagră care în Statele Unite este supusă torturilor, ridicându-se în picioare, aplaudând călduros, îndelung.

Ia cuvântul un olandez, apoi alt olandez care se prezintă drept Indonezian. Indonezianul nostru e olandez sadea. El s'a strecurat aci pentru a vorbi în numele Indoneziei cu care probabil nu are nicio legătură, pentru că nimic din comunicarea sa nu aduce aci, în sala congresului, cât de puțin din marele suflu revoluționar de care, la celălalt capăt al lumii, risipiți pe numeroase insule, sunt însuflețiți aproape 70 de milioane de indonezieni antiimperialiști.

Participă la acest congres și un delegat din Martinica. Este poetul Aimé Cesaire. Apariția la tribună a lui Aimé Cesaire a fost pur și simplu uluitoare. Tânărul acesta negru este înzestrat cu un deosebit dar oratoric. Franțuzeasca pe care o vorbește este impecabilă. Cuvântarea sa e caldă, strălucită. Poetul Aimé Cesaire se ridică cu hotărîre împotriva exploatării omului de

către om, el țintuește la zidul infamiei pe atâtorii la un nou războiu, el demască imperialismul agresiv nord-american. Polemizează cu Voltaire și Renan, citează pe Montaigne și Montesquieu. Julian Huxley încearcă din nou ceea ce încercase în două rânduri cu Ilya Ehrenburg, fie să-l întrerupă pe Aimé Cesaire, fie să-l determine pe acesta de a schimba cursul cuvântării sale. Dar este tot atât de greu să-l facă pe Aimé Cesaire să vorbească despre altceva decât despre ceea ce el și-a propus, cum greu i-ar fi lui Julian Huxley să schimbe cursul Tamisei cu un singur semn făcut cu degetul. Pentru că Aimé Cesaire e marxist-leninist, pentru că Aimé Cesaire a venit aci să vorbească în numele poporului negru din îndepărtata Martinica. Hitler, spune Aimé Cesaire, a fost produs de capitalism; fascismul a fost produs de capitalism. Noi trebuie să apărăm cauza omului care e una, indivizibilă. Dintre toți vorbitorii negri care s'au perindat până acum la tribună Aimé Cesaire e singurul care pomenește de linșaj. El încheie subliniind că Statele Unite ale Americii au trădat pacea.

A treia zi a congresului se deschide. Vorbitorul care s'a urcat la tribună este un bătrânel albit de ani, profesor universitar, fost prim ministru al Spaniei republicane. El este José Giral și citește o listă nesfârșit de lungă de nume de oameni. Sunt numele intelectualilor, scriitori, profesori, oameni de artă și știință uciși în ultimul an numai, în Spania, de călăul Franco, căruia atât guvernul laburist al Mării Britanii cât și guvernul Statelor Unite nu prididesc în a-i da sprijin.

Grecia care luptă pentru libertate, Grecia democrată și-a trimis și ea aci delegații. Profesorul universitar F. Kokalis spune: «E suficient ca o țară să fie protejată de imperialiști pentru ca pacea ei să fie turburată».

Antonio Alvez Redol înfățișează congresului starea mizeră a poporului portughez, aflat sub dictatura lui Salazar. Americanii plasează în Portugalia zdrențele lor. Portugalia a devenit o semi colonie anglo-americană. Vechea cultură portugheză este pe cale de dispariție.

Despre Germania vorbește Ana Seghers și Hans Abuch care spune: «Armata germană a comis crime contra Poloniei și contra altor popoare. Intelectualii germani vor să repare aceste crime, dar există astăzi un pericol îngrozitor. Americanii în zona occidentală au început a renazifica Germania. Americanii vor să despartă Germania în bucăți și în acest scop fac în teritoriile de sub controlul lor o întinsă propagandă șovină. Intelectualii germani protestează împotriva acestui procedeu. Ei doresc o pace durabilă care să dea posibilitatea poporului german, prin muncă și democrație, să ajute la progresul omenirii.

Ernst Fischer ia cuvântul în numele Austriei, iar în numele Danemarcei, Finlandei, Suediei și Norvegiei vorbește scriitoarea Marika Stiernstedt.

În numele delegației românești a vorbit d-l L. Răutu.

D-sa a cerut ca «delegațiile naționale care participă la congres să nu se risipească la întoarcerea în patrie, ci să formeze germenele unei mișcări a

intelectualilor progresiști, în apărarea păcii și culturii în țările respective, ca fiecare delegație să ia inițiativa creerii unor comitete naționale ale intelectualilor pentru apărarea păcii și culturii, iar acolo unde situația o permite, inițiativa convocării unor congrese naționale în spiritul celui actual ».

Cuvântarea domnului L. Răutu și mai ales propunerile făcute au fost primite cu interes de către congresiști. De altfel, propunerile au fost introduse în rezoluția congresului dela Wroclaw, ceea ce a constituit o isbândă pentru delegația Republicii Populare Române.

Delegatul belgian a comunicat congresului că uraniul belgian pleacă în Statele Unite, nu pentru pace ci pentru a fi folosit de guvernul american la confecționarea bombelor atomice, în timp ce savanții belgieni, dintre care unii cu nume ilustre, n'au la dispoziția lor un singur gram pentru experiențele științifice. Celebra carte Till Eulenspiegel a romancierului belgian Charles de Coster răspândită în toate țările și mai ales în U.R.S.S. nu este cunoscută în Belgia. Autoritățile se opun la tipărirea și răspândirea ei.

Albert E. Kahn scriitor din Statele Unite spune: « Una este America de astăzi, alta e guvernul actual al Statelor Unite. Nici doctrina Truman, nici planul Marshall isvorât din această doctrină, nu au aprobarea poporului american. Poporul american a câștigat odinioară independența și războiul civil, poporul american va câștiga acum pacea a cărei tulburare o dorește guvernul american. Scriitori progresiști ca Albert Mantz, Howard Fast și alții, se găsesc în închisoare pentru că luptă pentru pace. Truman urmărește să instaureze tirania în Statele Unite ale Americii. Poporul American se opune acestei acțiuni ».

Din delegația franceză vorbește Julien Benda și poetul Leon Moussinac. Bătrânul savant englez J. B. Haldane declară că imperialismul american este o realitate. În vederea unei noi agresiuni americani și-au instalat baze aeriene în Marea Britanie. Englezii au început a simți acum ceea ce simțeau egiptenii sub dominația engleză. Nu e deloc plăcut pentru englezi. În inima Londrei prin filme americane se face propagandă antiengleză, în limba pe care americanii au învățat-o dela englezi. J. B. Haldane afirmă că intelectualii englezi vor lupta din toate puterile lor împotriva celor ce pregătesc un nou războiu.

Ne aflăm spre sfârșitul celei de a treia zi a congresului. Vorbește însfârșit și Julian Huxley. El încearcă să scuze politica colonială a Mării Britanii, afirmând că ea, în ultimii ani, s'ar fi ameliorat considerabil. Delegații coloniilor aflați la congres râd cu hohote. Cuvântarea lui Huxley a fost albă, ștearsă, insipidă ca și a celui alt vorbitor englez Olaf F. Stapledon.

Se urcă la tribună, ziaristul și scriitorul sovietic David Zaslavsky. El spune că rezoluția congresului trebuie să fie una în favoarea păcii și a democrației. În U.R.S.S. s'au discutat pe larg chestiuni de artă și de muzică cu participarea maselor de artiști și muzicieni. Congresiștii de aci, dela Wroclaw, dela delegații sovietici până la preoții catolici din Apus s'a văzut că sunt cu

toții contra războiului, contra imperialismului, contra nazismului. Cât timp ne vom menține pe această baricadă, războiul poate fi îndepărtat. Sovieticii știu ce datorează știința și cultura oamenilor de știință și cultură din Marea Britanie. Sovieticii respectă culturile tuturor națiunilor. Negri din sală «salvatecii» care au luat cuyântul, au arătat a fi de o rară inteligență. Au dovedit falsitatea teoriei rasiale încăodată, dacă mai era nevoe. Referindu-se la cuvântarea lui Julian Huxley el se întoarce spre acesta și-l întreabă: «Există libertate în America? Dar unde este Howard Fast, de ce n'a venit aci?»

Julian Huxley, evident, nu poate da niciun răspuns, pentru că știe foarte bine că din ordinul guvernului american scriitorul Howard Fast este închis și așteaptă să fie judecat.¹

În cea de a patra zi a congresului vorbește în ebraică poetul Izraelului Dow Chomsky. Ventao-Vu din China liberă arată cum, înarmat de imperialiștii americani, Ceang-Kai-Tchek vânează pe intelectualii chinezi, spulberă vechea cultură chineză și măcelărește poporul chinez. Mai vorbesc în această zi Jean Drda, scriitor cehoslovac, Pablo Picaso, profesorul Bernal din delegația engleză și profesorul Bandinelli delegat italian.

S'a constituit comisia pentru alcătuirea rezoluției congresului.

În sânul comisiei discuțiile au fost ample. Aflăm la deschidere că Julian Huxley a căutat pe cât i-a fost cu putință să împiedece alcătuirea unei moțiuni care să lovească în imperialismul din Apusul Europei și de dincolo de Ocean. Rezoluția a fost totuși alcătuită. Julian Huxley care a participat la redactarea ei a declarat că o va susține în congres și că o va vota. Dar la deschiderea ședinței, care are loc în după amiaza ultimei zile a congresului, nimeni nu-l poate găsi pe Julian Huxley. Savantul englez, pentru a-și păstra poziția sa dela UNESCO, s'a strecurat din congres, a părăsit pe nesimțite Wrocławul.

Ședința aceasta de încheiere a lucrărilor este prezidată de Alexandru Fadeev. Se citește moțiunea. Congresiștii, de acord cu textul propus, aplaudă. Diferiți delegați propun, și în unanimitate congresul aprobă, amendamentele propuse.

Alexandru Fadeev, în cuvântarea de închidere a congresului, subliniază că lucrările nu se sfârșesc ci încep de aci înainte.

Lupta intelectualilor pentru apărarea păcii va trebui să fie continuată. Comitetul ales, cu sediul la Paris, va coordona acțiunea dusă în fiecare țară. Pacea va fi apărată. Intelectualii își vor face datoria...

Noaptea, târziu, am plecat la Varșovia. Mai există Varșovia? Trenul aleargă pe câmpuri nesfârșite. Localitățile pe lângă care trecem poartă urmele grele ale războiului.

Varșovia există, — mai trăiesc rămășițele Varșoviei! Cartiere arse. Cartiere aruncate în aer. Fragmente de ziduri. Un cartier uriaș, — unde a avut loc cunoscuta răscoală evreiască, — a fost literalmente nimicit. Străzile sunt aci năpădite de iarbă. Peste molozul zidurilor sfărâmate au crescut bălăriile. Totuși, și aci, viața a prins rădăcini noi. Orașul a început a fi refăcut.

La întoarcerea în țară delegația Republicii Populare Române a făcut în sala Ateneului Român o dare de seamă asupra lucrărilor Congresului dela Wroclaw.

S'a propus și s'a acceptat în unanimitate o moțiune.

Congresul Național al Intelectualilor din Republica Populară Română, hotărât în adunarea dela Ateneul Român, va avea loc în curând. Oamenii de știință, de artă și cultură își vor spune aci cuvântul lor pentru apărarea păcii și a culturii, își vor lua angajamentul de a lupta pentru pace din toate puterile lor.

ZAHARIA STANCU

NEGURA

I

În ziua a treia cerul s'acoperi de nouri și ploile potopeau pământul. Infanteriile se târau acum mai trudite, mai vinete și, asemeni unor uriașe reptile, străbăteau câmpii, sate, orașe.

Amurgurile mureau repede, pe depărtați munți de cenușă. Cum mureau amurgurile, tunurile s'auzeau mai tare.

Cu foile de cort puse în baionete, căzuți din umeri, uzi până 'n suflete, miile de soldați tăceau; unii, mergând, dormeau; picioarele mergeau singure, după clinchetul sec al bidoanelor, gamelelor și lopeților.

Când încetau clinchetele, ei tresăreau, gata să se prăbușească sub greutatea echipamentelor. Holbau ochii sub căști și 'n lungul spinării îi tăia frigul. Curelele ranițelor și ale puștilor le ardeau umerii; centiroanele le ardeau șoldurile; moletierele le strângeau gleznele ca niște cătușe; iar căștile, asemeni unor plăci de plumb, le apăsau tâmplele.

Agenți în goana cailor treceau strigând:

— Feriți... ferți...

Și ei abea apucau a se feri, isbindu-se unii de alții.

Cerul, către Răsărit, se deschidea pentru scurte răstimpuri în niște largi porți albastre. Și soldații nu îndrăzneau să se uite într'acolo; era mai bine ca negura să nu se mai iee, pân' nu vor ajunge ei după zarea aceea vânătă, unde bat tunurile tot mai aprige.

Își închipuiau atacurile, răcnetele răniților, blestemele muribunzilor, toate acoperite în negura asta adâncă.

Și iar s'auzea numai clinchetul bidoanelor, gamelelor și lopeților; soldații adormeau iar și răsmiile de picioare mergeau din nou singure, ocolind cu grijă bălțile, pipăind cu botul bocancilor buza șanțurilor. La dealuri, genunchii se îndoiau cu băgare de samă, urcând încet, ca nu cumva trupurile înlemnite sub căști să se prăbușească.

În cruci de drumuri, capetele infanteriilor se loveau deodată de alte unități în mers. Scrășneau în piatră tunurile și chesoanele. Infanteriile se buluceau. Rând pe rând, soldații se lăsau în glod și, sprijiniți în ranițe, se uitau, cu ochii lor reci, stinși, la cavaleriștii adormiți în șăi, la caii osteniți cu boturile în pământ, cu urechile clăpăugite.

Printre cavalerii și artilerii, se arătau, în goană, scrășnind, din negură, tancurile. Automobile blindate, svârleau în șanțuri, din fugă, cai, tunuri, oameni.

Șiruri de căruțe trase de căluți slabi, acoperite cu coviltire de țoluri, de foi de cort și de papură, abea mișcau la dealuri. Milițieni mustățoși, trași în fundul căruțelor, mânuind hăturile de funie, se uitau drept înaintea lor, printre urechile căluților. Bucătării de campanie, cu hodgezguri înalte, fume-gând, încheiau șirul. Majuri pântecoși mestecau în cazane, din mers, cu linguroaiele — și aburul de borș acru stăruia multă vreme pe cerul gurii soldaților.

Și după ce crucea drumurilor se golea, peste infanterii s'auzeau glasuri mâniaoase:

— Înainte... înainte...

— De ce-ați oprit? Înainte...

Și reptilele fără început și fără sfârșit își puneau din nou în mers răsmiile de picioare pline de glod, mlădiindu-se pe după dealuri, străbătând câmpii, coborînd râpi, trecând prin orașe și sate, tot în sus către Miezul nopții unde bubuitul tunurilor s'auzea tot mai aproape și tot mai surd.

Opreau în puterea nopții prin sate stinse. Se strigau, orânduindu-se pe companii, pe plutoane, pe grupe.

Prin șuri, pe sub șopruri, pe prispe năruite, se ngrămădeau strâns unii în alții, dărdăind în așteptarea somnului.

Și 'n timp ce ei dormeau, gemând, tresărind, afară ploile vuiiau, și pe drum s'auzea mersul trudit al altor unități, clinchetul sec al bidoanelor, gamelelor și lopeților. Și, cum se depărtau clinchetele, s'auzeau cum s'apropie copitele cavaleriilor, cu șgomot crescând de ape.

După trecerea lor, în târziul ploii și-al nopții, s'auzeau strigătele soldaților rătăciți de unități:

— Măi frați dela a opta...

— Măi frați dela mitraliere...

Mergeau șchiopătând, abea târându-și bocancii chiftind de glod și, cu cât se depărtau, glasul lor părea țipătul unor păsări de noapte.

Erau soldați din toate unitățile diviziei. Poposind pe șanțuri, pe sub arbori cu uriașe capete negre, se strângeau unii într'alții, umăr în umăr, uitându-se drept înainte, către scăpărările dela Miezul nopții.

Unii, aprindeau țigări și fumau tăcut, adânc, în gulerul mantalelor. Se deslușeau buze aspre, peri lungi de mustăți îndoindu-se în jos s'apuce, parcă, mucerile supte cu desnădejde.

Fumul acru urca în susul obrajilor, se lovea de marginile căștilor și cobora furișându-se pe lângă gulerile mantalelor. Cei ce n'aveau tutun, s'apropiau mai tare și, stupindu-și drept la picioare, rosteau:

— Cine are... fumează.

— Ia 'n trece-mi, camarade, și mie, capătul...

— Cine are, fumează... răspundeau cei ce fumau, trăgând și mai adânc din muc, oprindu-și vreme lungă răsufletul, spre a simți cât mai mult în piept acreala fumului.

Căștile s'apropiau deodată, obrazurile se lipeau, gurile întredeschise așteptau cu nesaț să poată apuca o cât de mărunță șuviță din fuiorul de fum ce prindea a ieși din gura fumătorilor.

II

Un glas trudit rosti:

— Nouă, la întâia din 307, de opt săptămâni nu ne-a dat dom' majur tabacul. Și n'am...

— Da' parcă la noi la 104...

— Așa-i și la 106... răspunse al treilea. Am auzit că l-a vândut. Dreptul soldatului. La războiu, te mână. Da' când îi vorba la drepturi...

— Ia 'n mai taci... rosti cel din 104. Primești ordin, te duci.

În noapte, departe, s'auzea cutremurul motorizateelor germane. Așa s'auzeau motorizatele acelea: de săptămâni, drumurile scrâșneau, văzduhurile se cutremurau, sub bubuitul motoarelor, sub roțile în fugă. Veneau de pe depărtate pământuri cutropite, pământuri cu ale căror steaguri soldatul prusac își ștergea de glod cisma.

Negura obuzelor, negura desnădejdiei, se lăsa tot mai deasă pe meridianele Europei, dela Apus la Răsărit, dela miezul nopții până la Mediterana. Deasupra străvechiului continent pajura hitleristă își desfăcuse aripile picurând sânge asupra națiilor sdrobite.

— Auziți, măi fraților... grăi mai departe soldatul din 104. Parcă se scufundă lumea... parcă se înneacă în ferul motorizateelor. Noi, cu căluții noștri, cu căruțele noastre cu coviltire, parcă suntem șătrari. Niște șătrari de care Nemții rād pe sub ochelari, rād, dar au să ne puie la amarnică treabă...

— Dacă te-ar auzi cineva, bade, ar fi rău... adaogă soldatul din 307. Și mie mi-i acru sufletul. Cum îți spune, frate?

— Imi spune Toader Făclie. Așa mă chiamă. Toader Făclie. Am în sân o tăbliță de fer pe care am sgăriat cu vârful baionetei: « Soldat Toader Făclie ». N'ai auzit de Toader Făclie? Is cel mai vechi om din divizie. M'au trimis spre front, din greșală. Alții, de sama mea, șed acasă, ori is dați la pază, pe la cercuri de recrutare...

— Eu, frate, mă numesc Costan Cimpoeșu, din sat dela Udești. Am rămas de unitate. Am tras o raită pe-acasă...

— Eu îs din Poeni, măi. Să fii sănătos. Iaca, așa-i: mergem alături de-o noapte, fără să grăim... fără să ne știm... Tot pe sub umbră. Din 1939, mergem tot pe sub umbră. Eu nu știu dac' a fost în iști doi ani vreo zi limpede... Când n'a fost negură sus, m'a întunecat umbra și veninul din mine. Că de când m'au luat, mestec numai venin și umbră..

Când au pornit mai departe, la Răsărit se înalbăstrea cenușa cerului. În lumina aceea, Costan Cimpoeșu, uitându-se mai bine la Toader Făclie, îi văzu fața ostenită, spatele îndoit, de om bătrân.

— Eu am ficiori ca tine, măi... îi spuse Toader Făclie. Bătrân — și m'au luat. Și-a făcut muieră mea plângeri pe la ghinărari. Nevoia asta mi se trage dintr'o înconstrare cu dom locotenent Canțâr. Ai auzit de dânsul? Ii cel mai rău om din Divizie. Ii dela mine din sat. Și mă dușmănește amar. El, locotenent; eu, leat prost...

Înainte, abia se deslușeau niște acoperișuri. Pe drumuri, prin șanțuri, mergeau repede infanteriile. Unități scurte din artileria călare, treceau în goană. Vuiău chesoanele și pământul se cutremura sub fuga tunurilor. În jurul fântânilor, pe sub răchiți, pe sub pomii grădinilor, fremătau soldații și o goarnă suna prelung peste fumul albăstriu, înalt, al focurilor.

Sub răchițile din marginea satului, sta un ofițer cu fața pământie. Cum ajungeau în dreptul lui soldații, prindea a sudui amarnic și-i lovea cu toată puterea cu latul săbiei.

— Canțâr... spuse, speriat, Toader Făclie și s'amestecă repede între alți soldați, ocolind pe după cai și tunuri.

Costan Cimpoeșu intră în ograda unde i se afla cantonată compania. Stătu în pragul grajdului și-și privi pe rând camarazii. Sergentul Moglan, comandantul grupei, adormit în iesle, grăia cu vreo năzărire din vis:

— Taci... taci... Măne, la sfârșitul atacului...

Țiganul Dadaci, scripcarul, dormea ghemuit lângă iesle, ținându-și vioara pe piept cuprinsă cu amândouă mâinile. Lângă el sta ghemuit căprarul Aniculăesei, șopotind prin somn:

— Mămucă... mămucă... mămucă...

Ionici dormea încrunțat, cu pumnii strânși sub bărbie. Buzele aspre i se mișcau încet, grăind cu cineva în taină:

— Ne ducem să murim... să murim... Și eu n'am avut concediu. Nu mi-am văzut prispa și pruncii...

— Taci, taci... i-o fi răspuns ființa din vis și Ionici se frământă, isbindu-l în coastă pe soldatul Boculei, cel înalt, cu față albă de fată.

— Atacul? întrebă acesta.

— Tăcere... strigă soldatul Vărvăroiu, abia întorcându-și pe cealaltă parte, trupul voinic de urs.

— Da, da... mai rosti Ionici, ridicându-se în capul oaselor, cu ochii lipiți, cu fața pământie.

Sergentul Moglan sări pe marginea ieslei și prinse a-și striga soldații din grupă. Se întrerupse, privind mirat ziua tulbure și se întinse din nou somnului.

Ghemuit în foaia de cort, sublocotenentul Măgură avea pe fața albă, prea tânără, un zâmbet șters. Mânile, cu degete lungi, i se tot crispau să-și cuprindă genunchii. Neisbutind, deschise ochii și-și privi cu mirare, îndelung, mâna dreaptă.

— Ați visat rău... îi spuse Costan Cimpoescu, potrivindu-i mai bine sub cap grămăjoara de fân.

— Am visat rău... Se făcea că-mi sdrobise o schijă mâna dreaptă.

Ei, ce-ai găsit pe-acasă?

— Numai rău și jale, domnule sublocotenent. Mi-am stricat mai tare inima. Pentru totdeauna mi-am stricat-o...

Și, întinzându-se la picioarele ofițerului, îi istorisi, scurt, ce-a găsit la el în sat și acasă, în acel târziu ceas de noapte.

III

S'a desprins dintre căștile în mers în dreptul gării Verești și trecu în fugă liniile ferate, răsuflând o clipă sub lămpile gării acoperite cu hârtie roșie și albastră. Trenuri după trenuri treceau, chiuind și din vagoanele negre s'auzeau frânturi de cântece, strigăte, glasuri de fluier. Cu grabă țacănea telegraful și sunau a spaimă clopotele semnalelor. Prin săli și coridoare stăteau într'un amestec de iad soldați din toate armele, dormind, cântând din fluier, din armonici de gură și din viori, mâncând cu gura lângă gura sacilor de merinde, sau de pe ștergare desfăcute pe genunchii aduși la bărbie. Fum acru de tutun soldățesc stăruia sub tavane, înegurând aproape cu totul ochii lămpilor. Duhoarea de gaz și de sudoare tăia răsuflatul. Căldura de obiele și trupuri îl isbi în față și o moleșeală grea îl cuprinse. Păși cu băgare de samă printre capetele adormite unul lângă altul, pe cimentul gol, printre saci de merinde și ranițe, printre puști și centuri cu cartușiere, ieșind în spatele gării, în întunericul greu ca păcura.

Trecu podul peste Suceavă și cu cât intra în câmpia Udeștilor, truda îl părăsea și grăbea mai tare. Întunericul mirosea a grâu copt și-a pănușiță udă. În balta Mihăescului foșneau stuhurile și niște lișițe strigau în negură.

Costan se opri la fântâna lui Motrici și-și descălță bocancii, pornind mai repede și mirosna grâului îi umplea plămâni și-i venea să chiuie; căci, Doamne... de câte luni de zile nu mai fusese în sat la dânsul!

Aproape toți oamenii din unitate se perindaseră prin permisiu și concedii. L-au trecut și pe el pe acele tabele nominale, de-atâtea ori, însă în ziua când să-și dea pușca 'n primire, îl chema la cancelarie majurul, și toată bucuria i se ducea pe Apa Sâmbetei...

Concediile erau pentru cei cu stare. Cum se întorceau după o lună, plecau pentru altă lună, după ce aduceau tainul făgăduit. Aduceau bani grei, mai ales bani. Și, de unde ar fi putut s'aducă bani, majurului, Costan?

Toată averea îi era un biet bordei în fundul râpei Aripoaiei și treizeci de prăjini de pământ în Lunca-de-Sus, în prunduri. Maică-sa, mătușa Natalia, trecută de mult de șaptezeci de ani, scociora toată vara pietrele ogorului cu sapa, îngrijind cei câțiva zeci de păpușoieși galbeni.

El, cunoscuse aleantul, de mic. Crescuse de dârvală, prin pragurile vecinilor bogăți, păscându-le găștile pe pârâul Alisandroaiei, vitele în Lunca Ciurariului și oile pe dealurile Obârșiei. N'a știut în copilăria lui ce-i mila și cuvântul bun. L-au bătut copiii de sama lui, căci era cel mai slab; l-au bătut stăpânii pe unde-a argățit. Mătușa Natalia, rămasă de mulți ani văduvă, lucra cu ziua pe la avuții satului. Când venea acasă, noaptea, târziu, cădea ca butucul. Bordeiu din buza râpei se pleca tot mai mult pe-o parte, fereștrucile se strâmbau într'un rânjet hâd.

Mai târziu, prin anii școlii, Costan începu să priceapă rânduiala din lume. Cu patimă și-a deschis ochii, tot mai mirați, asupra învățăturilor cărții. Cât citea, se trăgea într'o lume frumoasă și-i plăcea să 'ntârzie mult în lumea aceea unde nimeni nu-l suduia, nu-l bătea și nu-l arăta cu degetul, râzând de straele lui petec peste petec.

Acolo, la școala din sat, patru ani în șir ar fi trebuit să iasă întâiul — și domnul Cosma — învățătorul înalt, osos, care ciocănea copiii în moalele capului cu arătătorul întors în chip de cioc, ar fi trebuit să-i pună lui pe frunte coroana de brăduliță. Și, cum se suceau lucrurile, că întâiul ieșea totdeauna băiatul Dragomanului. Era băiatul Dragomanului încălțat în niște ciuboțelē domnești și îmbrăcat în surtuc negru cu bumbi strălucitori de aramă. Fața îi era curată ca trandafirul. Când era scos la tablă, răspundea greu și în zadar își încrețea fruntea îngustă cât degetul...

Pe alți copii săraci de sama Cimpoeșului, munca peste putere, foamea, frigul, derăderea, îi îndobitociau, schimonosindu-le chipurile în niște rânjete de câni bătuți. Un sigil negru le pecetluia viața pentru de-a-pururea. Mîntea înceta să gândească. Deveneau simple unelte de muncă — și, Doamne, cum le creșteau de lungi și de vâjnoase brațele și cât de late le erau palmele... Spuneau tuturor lucrurilor: « așa trebuie să fie... » și primeau sudălmii, bătăi, îndurau foame toată viața lor, cu resemnarea vitei.

Din copilărie, mintea lui Costan prinse ascuțime. Cu cât creșteau necazurile, ochii i se deschideau în lumini tot mai mari, fața i se înăsprea. Pricepu, de mic, că lumea, așa cum era ea rânduie, îi un bun al avuților. Cel sărac, poate să se sbată până îi crapă măseaua, căci tot bogatul va lua dulceața... Iaca, băiatul Dragomanului, de pildă...

Și a muncit Costan până la armată și după armată. Slugă n'a vrut să fie. Socotea că-i un păcat și-o rușine fără de iertare să se vândă. Să-și vândă umerii, brațele, mintea și petecul de timp — viața.

Când a scăpat din armată, a rămas prin străini doi ani, muncind cu ziua, la târg. După doi ani a venit în sat cu un căluț cumpărat din banii chiver-nisiți. A tocmnit carul cel vechiu al bunicului punându-i hulube, și iată-l cărăuș la Verești, iată-l cărând toamna, cartofi și păpușoi la târg.

Toamne și ierni l-au plouat și l-au viscolit pe drumuri, alături de iepușoara lui țintată 'n frunte, pintoagă la piciorul drept de dinainte. Incepu să aducă de pe la târguri lucruri pentru casă, gândindu-se la însurătoare. Pusese ochii pe una, Măriuca, mlădioasă ca pănușița, foc la lucru și la horele mari și ca și el de sărmană. O întâlnea, sara, pe vremea odrăslirii răchiților, la păraul Alisandroaiei; spunea:

— Intr'o zi, Măriuca, Doamne, are să odrăsească și pentru noi binele. Ai să-mi fii nevastă...

Și mai cu foc muncea, cu gândul la odrăslirea aceea a binelui. Iși închipuia casa lui de mâne, albă, luminoasă, cu năframă cu busuioc pe creastă, într'o zi largă. Scripcarii îi vor cânta la nuntă de mama focului... și va ieși pentru de-a-pururea din sărăcie.

În vreo trei ani, izbuti să strângă bani pentru un petec de grădină dela vecina Midora. Dădu banii — și iată că își băgă coada în târguială alt vecin, unul Darie, un hapsân de pământ care-i arată îndată hârtie, hârtie prin care se învedera că bucățița aceea de grădină îi era vândută lui, de mult.

Costan s'a mâniat strașnic și l-a chemat pe hapsân de vale la cașălărie, la judecata bătrânilor. Bătrânii au răcnit la Midora, au speriat-o cu jandarii, să spuie drept și cu mâna pe sfânta cruce dacă a vândut ori nu petecul de grădină lui Darie. Midora a jurat că nici n'a vorbit cu hapsânul despre asta și bătrânii i-au trimis să se judece la domnii din târg. Auzind de judecata domnilor, Darie rânji de bucurie. Costan se înnegri și mai tare. Căci știa bine că acolo, la domni, dreptatea trece de partea celui cu bani mai mulți.

Și iată, de atunci au trecut doi ani. A venit Septemvrie cel de pomină 1939, când satele s'au umplut de ordine verzi. La plecare, Costan a sărutat mâna bătrânei. A întârziat mult în ușa grajdului, privind-și iepușoara. Și Măriucăi i-a spus:

— Ce-a vra Dumnezeu, Măriucă...

Ea i-a răspuns:

— Să vii sănătos, Costane...

Și i-a băgat în sân o năframă de in, cusută cu flori mari, roșii.

— Să te găsească sănătoasă... i-a mai spus el, depărtându-se spre casă.

Și, cu o bucată de mămăligă rece în traistă, porni spre regiment, cu cenușă în suflet.

Amintindu-și de ziua aceea, Costan strânse pumnii și se opri în poarta țarinei. « Oare nu cumva mi-or fi luat și iepușoara? » se întrebă el și porni repede printre casele stinse. « Dar oare pe Darie? »

Din poarta Siminichii și până 'n fața crășmei lui Andone, o unitate de tancuri poposea la marginea drumului. Soldați în căști îl opreau și se plecau spre dânsul. Ocoli drumul mare, apucând prin glod în susul pâraului Ali-sandroaiei și când a intrat în ogradă de pe prispă s'a ridicat o umbră:

— Ai venit, Costane? îl întrebă Natalia. Bine c'ai venit. N'ai fost acasă de mult și știam că noaptea asta ai să vii. Mi-a dat semn inima...

Și-au tăcut după aceea mult, unul în fața celuilalt, în mijlocul ogrăzii.

— Poate s'a face vreme bună... mai rosti într'un târziu mama, făcând un semn nedeslușit spre negura văzduhului.

Și vorbi mai departe, așezându-se pe prispă:

— De când ne-au luat iapa, mi-i urît. Mă mai luam și eu cu ea. Și mă gândeam la tine, cât ai năcăjit tu, pân'ai cumpărat-o.

— Ne-au luat-o... bolborosi Costan.

— Da, Costane... Am aflat din oameni că-i la 104 infanterie și-au pus-o la mitraliere. Era slabă și-au pus-o la mitraliere. Eu nu știu cum vine asta, dar tare era slabă. Când au scos-o pe poartă, a nechezat spre mine. Eu, mi-am acoperit fața cu broboada, ca să n'o văd. Și tare șchiopăta. M'am plâns la jandari și jandarii m'au batjocorit și m'au scos pe poartă. Se aflau scriși pe țidulă toți caii din sat. Am aflat, după aceea, din oameni, că iepușoara ta a fost pusă pe țidulă și luată, în locul calului celui roșu al lui Darie. Că pe Darie nu l-au luat...

Costan simți o arsură în ochi. Câteva lacrimi îi căzură pe mâni și pe gulerul mantalei. Rosti:

— Rămâi sănătoasă... mamă.

Porni spre poartă și se clătina. Echipamentul căpătă greutate de munte.

Ieși în drum și, fără să-și deie sama, încercă pușca, pornind repede spre podul școlii și coti spre gospodăria lui Darie, cu degetul pe trăgaci.

— Am să-lucid... își spusese în gând.

— Nu... îi răspunse dela spate glasul mamei. Lasă că are să-i vie și lui vremea. Tu, Costane, ori unde te-or duce, să nu faci moarte...

Venea în urma lui, cu toporul sub brațul stâng, cu felinarul în mâna dreaptă sub sumanul lung. Și, pășind repede prin glod, grăia cu glas blând:

— Se vede că așa's rânduite lucrurile, că numai cel sărac să tragă. Iaca: feciorii avuților stau toți acasă. Și Darie... și băietanii Frivoniei... Toți au cărat pe la doftori bani și i-au găsit doftorii că's bolnavi. Și cel sărac și bolnav doar me în glod și mănâncă mămăligă acră și-l duce să moară...

Costan abia o auzea, ca dintr'o depărtare. Pășea încruntat, din ce în ce mai repede și lumina felinarului rămânea tot mai în urmă, sburând pe deasupra glodurilor cu niște largi aripi roșii.

« Oare pentru ce mă duc eu să mor? » se întrebă el oprindu-se locului. Și, gândindu-se cum la ceasul acela târziu, putred de ploi, feciorii avuților din sat, și Darie și cei ai Frivoniei și atâția alții, dorm în culcuș cald de fân, își aminti de cuvintele unui amărit camarad, Ițic Blonder, sacagiu în Herța:

— «...pe noi ne plouă, ne bat și ne suduie majurii, pentrucă suntem săraci... și n'am avut cu ce umple ochii celor mari ».

Și privind undeva peste cenușiul zării, Ițic Blonder prindea să cânte încet și lacrimi mari îi lunecau din ochii spălăciți, printre încrețiturile obrazilor.

Când cânta, se gândea la cei șapte copii, slabi, galbeni de foame, și la nevasta lui, rămasă, de luni de zile, fără un miez de pâne.

În seri lungi, la popasurile marșurilor, Blonder istorisea despre traiul lui din târgușorul Herței. Cum însera, înhăma căluțul la polobocul pe două roate și pornea încet către cișmea.

Și toată noaptea căra apă la cuhniile avuților. Și avuții dormeau în vremea asta, după cina bogată la para sfeșnicelor și-a lumânărilor. El își mâna calul grăindu-i blând, ca nu cumva glasul lui să trezească pe cineva din somn. După ce sfârșea de dus apă la case, stropea ulița mare. Și când prindeau a se îngălbeni în jur câmpiile iar acoperișurile și vârfurile arborilor se rumeau, dintre zidurile târgușorului prindeau cocoșii să cânte și Blonder tresărea deodată.

— Tăceți... spunea mâna lui întinsă a spaimă peste acoperișuri.

Așa își știa Ițic Blonder trecutul: o umbră de cal, o umbră de poloboc și-o umbră de om îndoită de spate, mergând tustrele, fără sfârșit, sub bătaia albă a lunii, lunecând pe ziduri albe ca marmura, schimonosindu-se pe porți și zăplazuri, până ce soarele își svârlea sulițele; atunci, umbra calului, umbra polobocului și umbra îndoită a omului grăbeau către o hrubă neagră, speriate parcă de puterile prea luminoase ale răsăritului.

— ...«și când se sculau avuții, găseau apă rece în căni de marmură, apă rece pentru răcorirea obrazilor. Ulița, stropită de mine, răspândea o plăcută răcoare. Pomii foșneau într'un vântișor bun, liliicii împrăștiu mirosnă sub ferestrele deschise; și o mirosnă de fân venea din largul câmpiilor; privighetorile cântau; și se trezeau avuții fericiți, rumeni; pân' și Natura li se 'nchina lor, prin mirosna fânului și prin cântecul păsărilor. În mahalaua calicilor, plină de prunci urduroși, miroase crunt a curechiu răsuflat, aruncat pe maidane. Și-i frig și 'n puterea verii, în toiul dogorilor. Ziua, dormeam cu geamul astupat cu cerga calului. Nu mai puteam suferi soarele. Imi ardea ochii... »

La permisiu și concedii, Blonder n'avea parte, ca și Costan Cimpoeșu. Când le plecau camarazii, veseli, chiuind, spre gări, amândoi rămâneau în prag, și se făceau că-și curăță puștile, ca să nu li se vadă ochii. Zilele acelea i-au apropiat strâns.

Apoi, în 1940, Blonder a fost fugărit din armată. La plecare, luându-și rămas bun dela Costan, spuse:

— Cu bine... cu bine... Cei mari mă cred dușman.

Și adăugă, cătând mereu cu ochii în urmă, peste umeri:

— Într'o zi, ferească Dumnezeu, într'o zi... poate 'au să te pună să tragi în mine...

Costan Cimpoeșu grăbi pasul, la șleahul Plopenilor, urcând din fugă într'un cheson de artilerie. Il ghemuia în inimă părerea de rău că n'a trecut pe la Măriuca. Știa, dintr'o scrisoare, că Darie îi umblă tot mai des în preajmă.

« Am să mă răfuesc eu cu el »... își spuse flăcăul, și fața colțoasă, încrușișată, a dușmanului, râdea la dânsul strâmb:

— Dobitoc... Dobitoc... Eu am dat bani la Mobilizare și-am scăpat. Slujești tu în locul meu, că ești calic fără preț. Am să-ți iau și grădina și pe Măriuca...

Și-i spunea fața albă, plânsă, a Măriucăi:

— Eu, Costane, vinovată nu mă aflu. Darie îmi umblă în preajmă. Spune că ce-i dacă's săracă? Are el pământ destul și are să mai agonisească încă. Da' eu, Costane, după el nu mă duc... că-i colțat și hâd...

Sublocotenentul Măgură îl asculta în tăcere, pe așternutul de fân.

— Te înțeleg, te cred... rosti după ce Costan Cimpoeșu sfârși. Acum, întinde-te la hodină. Că în curând...

Pe drum treceau tot mai mulți cai, cai mărunți dela companiile de mitralieră. Costan ieși în prag. Zări capete roșcate, urechi ciulite, altele căzute, clăpăuge, și-l strânse de inimă dorul după iepușoara lui. Apoi îi veni în fața ochilor chipul sbârcit al mamei, spunându-i:

— Tare's năcăjită, Costane...

Merse spre poartă și se uită mai lung, cu inima mușcată, în urma căluților. Văzu un mânzuc roșietic, cu zurgălău la gât, abia înnotând prin glod. O iapă neagră, cu mitraliera pe spate, cu o floare mare, roșie, în smocul de păr din frunte, tot întorcea spre el botul și râncheza adânc, până ce soldatul de lângă ea o smucea de căpăstru, rostind într'un răs șters, amar:

— Hai, hai, mireasă...

Iapa se oprea locului și-și cutremura spinarea, ca și cum ar fi vrut să se desfacă de pasărea aceea de oțel care-i rodea de-atâtea zile și de-atâtea nopți coastele. Și treceau alte batalioane, alte regimente, alte și alte companii de mitraliere și toți căluții cu mers mărunț, repede, semănau așa de bine cu iepușoara lui.

Și cum sta și privea de după gard, inima i se opri. În mijlocul unei mulțimi de capete de cai, văzu o frunte cu țintă albă. Ieși în drum, cu mâna întinsă:

— Camarade... măi camarade... din ce sat îi calul?

— Că de asta ne arde... îi răspunse soldatul, făcând un semn nedeslușit către Miezul Noptii unde tunurile vuiiau mai amarnic odată cu înălbăstrirea zărilor.

Compania aceea ieșise de mult din sat, și alte unități o înghițiseră, departe într'o câmpie vântată, cu ierburile și holdele răsturnate sub mana grea a ploilor.

« Cum mi-au luat-o, câinii... » își spuse Costan și rând pe rând i s'arătau în fața ochilor chipurile celor trei ființe dragi: iepușoara cu ochi calzi, obrazul

sbârcit al mamei și fața albă a Măriucăi. Vântul începutului de ziuă aducea din lunci și din câmpii mirosnă tare de pănușiță udă. Și sorbind adânc mirosna aceea, dorul după cele trei făpturi îi infierbântă mai avan inima.

Se furișă în grajd, căci căpitanul Jimborean, comandantul companiei, îl privea din pragul casei de peste drum, tot fluturându-și faldurii pelerinei vinete.

Se întinse lângă sublocotenentul Măgură care adormise, potrivit-i foaia de cort în lungul picioarelor. Din bocancii ofițerului curgeau, prin crăpăturile dela vârfuri, două limbi vinete de apă.

«Ce om bun...» gândi Cimpoeșu, întinzându-se lângă dânsul.

Ceilalți ofițeri, la popasuri, se cuibăreau prin case calde; își băteau ordonanțele, dacă nu le făceau rost de cantonamente pe plac. Sublocotenentul Măgură dormea totdeauna la un loc cu soldații și ofițerii ceilalți râdeau luându-l peste picior. Il chinuiau nevoile soldaților. Celor ce nu știau carte, le scria și le citea scrisorile. Iar soldații mâncau foc pentru el.

Iată-l în lungul anilor de concentrare, putrezind cu plutonul lui sub aceleași ploi, bătut de aceleași vifore, în cele două ierni cumplite. Mânca aceeași ciorbă cu miros iute ca de bălegar și mesteca aceeași mămăligă din făină necernută, amestecată cu nisip și pleavă. Și se mânia foc când scripcarul Dadaci, meșter pe tot regimentul în prinsul puilor, îi aducea, sara, câte doi, trei, pușori pârpați cu meșteșug...

— Ne sunteți ca un frate bun... îi spuneau soldații din pluton.

Și-l ascultau orbește. Plutonul lui era trimis totdeauna în marșurile cele mai lungi. Făcuse drumuri de câte 60 de kilometri pe noapte.

— Băieți, după mine... rostea el și Dadaci, cu scripca potrivită de-a-gata sub bărbie, începea marșul.

Străbăteau sate adormite, codri, urcau culmi, sus în Carpații Păduroși; odată cu geana zorilor, se aflau la țintă.

Era urît de ceilalți ofițeri. «Fratele mărlanilor» îi spuneau ei.

În derâdere, îl întrebau:

— Ce grăești tu atâta cu soldații, sublocotenent Măgură? Nu ți-i lehamite de prostii și guri nespălate?

Și Măgură își deschidea tot mai larg inima către oamenii aceia simpli, cu vorbe și cu gânduri așezate. În nopți lungi, prin case din munți, uneori întârzia mult la geana focului urmărind flăcările.

«Ce gândește oare atâta dom'sublocotenent», se întrebau oamenii din pluton, privindu-l lung, înainte de a adormi în bârlogurile de paie.

Sublocotenentului Măgură îi părea rău după liniștea lumii, după pacea de câțiva ani gătită. Tinereță, cărți, studii — se duseseră toate dracului, la semnul unui nebun. În plină înflorire a anilor l-au luat de pe băncile universității, punându-i în mână pistolul, îmbrăcându-l în uniforma kakie a morții.

La marile teme de luptă, la mari trageri de demonstrație, se arătau ofițeri nemți — și el gândea: « Aceștia sunt vinovații... ».

Nemții accia aveau niște priviri de măcelari și își încrețeau fața în mari zâmbete de mulțămire când câte-un ochitor trimetea toate gloanțele în țintă. Avea simțământul că ia parte la orânduirea în amănunt a unei mari și monstruoase crime, împotriva oamenilor lui și împotriva întregii lumi. Il cuprindea o adâncă scârbă de vorbele ridicate în numele patriotismului, spre tâmpirea soldaților.

Comandanții de mari unități, la prilejuri, strigau în fața frontului:

— Băieți, Patria. Patria ne va cere să murim, s'o clătim cu sânge.

Patria? Dar cu ce drept cerea Patria aceasta sânge unui norod ținut în sărăcie, în biruri grele, în neștiință de carte, în seculare nedreptăți? Soldații aceștia au schimbat opincile sparte de-acasă, foamea și silniciile de-acasă, pe bocancii spărți din armată, pe foamea și silniciile din armată. Mâne, oamenii aceștia blânzi, buni, oameni aceștia care primesc cu resemnare sudalmele și ghionturile majurilor, vor fi svârliți în focul tunurilor și vor muri sau vor rămâne pe toată viața ologi și vor avea ce umbla pe la ușile domnilor să-și ceară drepturile. Să-ți stupești inima de scârba atâtor eroisme, eroisme care îngenunchiau noroade și, pe zările lumii, ca un semn al veacului, se arătau corbii deasupra spânzurătorilor... Microfoanele svârleau asupra națiilor mici bale de dispreț, bale de ură.

— Are să fie greu cu tine, sublocotenent Măgură... îi spunea căpitanul Jimborean, privindu-l fix. Cu sufletul tău, ce-ai să te faci când va fi vorba de împușcat oameni?

— Eu nu știu, domnule căpitan... De nu s'ar deslănțui nebunia și mai departe.

Jimborean, cu ochiul stâng lipit într'un bandaj negru, cu pelerina vânăta pe umeri, se pleca spre el, și-l întreba întreprupându-și vorbele printr'un râs rău:

— N'auzi, Măgură? Troznesc sub tankuri meridiane. Războiul s'apropie de Răsărit. Măine, bat clopetele și dăm drumul mitralierelor.

Și-l părăsea, râzând rău, privindu-l peste umăr, și faldurile pelerinei lăsau în urmă un val de frig.

IV

— Oameni ca dumneată, Măgură, îi spunea locotenentul Vieru dela plutonul II; oameni ca dumneată ar trebui uciși de mici. Voi aceștia slabi, încurcați mersul Istoriei. Trăim în plin veac nou. Rânduim lumea pentru viitorii o mie de ani. Tot ce-i slab, trebuie să piară. Pruncii gălbejiți... bătrânii... ar trebui uciși, fără cruțare. La fel națiile mici... Pete de muște pe harta lumii... Inima lumii: Ura. Trebuie să urim...

Și vorbind de ură, ochii încrucișați îi clipeau rar și gura se schimonosea într'un rânjet:

— Să urim! Vai de cine nu poate urî! Ura pune 'n mișcare națiile, tancurile, mitralierele... Mila: religia moșnegilor și schilavilor. Cristos, cu religia lui, au murit; pe mormântul lor scrâșnesc tancurile germane...

Câte-odată Cimpoeșu intra în vorbă. Răspundea cu grijă și ochii lui aveau în străfund lumini de mirare.

— Eu mă sperii, domnule locotenent, cum vă aud vorbind atâta despre ură. Ura duce la foc, la cuțit; și prin cuțit și foc... eu știu...

— Tu să taci... marș de-aici... îl repezea Vieru.

Și vorbea mai departe:

— Noi am mântuit țara. Noi, oamenii luminați care am pregătit-o pentru fascism, pentru viitorii o mie de ani...

Și Măgură îi răspundea:

— Voi ați vândut țara. S'au găsit lingăi... s'au dus la Berlin și-au lins cisma lui Hitler. Voi sunteți vinovați de toată grozăvia. Au să moară oameni. Au să ardă și-au să se pustiiască sate, orașe. Voi, cu viitorii o mie de ani, sunteți răspunzători. Intr'o zi, lumea are să vă judece...

— N'auzi? îl întrerupea Vieru, fără să-l audă ce spune. Țiue lumea de prea multă liniște... Prea multă liniște. Să pornim... să sdrobim...

— Auziți-l... își spuneau soldații. Parcă-i fâtat din câne, așa grăiește...

— Trebuie uciși străinii... jidovii.

Costan Cimpoeșu îl întrerupse:

— Domnule locotenent, ce ne tot băgați în ochi jidovii și iar jidovii? La ei, ca și la noi, trăiesc și huzuresc bogații. L'am avut în companie pe Ițic Blonder... Vi-l amintiți? Era sărac... îl mâncau păduchii și, ca și noi, Români cei săraci, n'a avut niciodată parte de concediu... Iaca, am spus tot ce-mi sta pe inimă.

— Ascultă, camarade... îl întrerupse Vieru, cu glas sec. Ceea ce spui tu, duce la ștreang. Așa gândesc Rușii, bolșevicii...

Era într'o Duminecă după amiază și compania se hodinea într'un sat din Munții neamțului, după un marș greu printr'o ploaie lungă. Măgură și Vieru stăteau pe-o prispă. Cimpoeșu și alți câțiva soldați stăteau pe prag cu picioarele întinse la lumina caldă a soarelui. Din obielele întinse alături, pe prispă, ieșeau aburi acri. Dadaci cânta din scripcă și alți soldați întindeau o bătută. Vieru se sculă repede și se duse întins la căpitanul Jimborean:

— Domnule căpitan... Ceva grav... În companie sunt bolșevici... I-am auzit... spuneau că 'n Rusia-i bine... că ce le trebuie haturi...

Jimborean îl privi lung, împietrit; în ochiul sănătos i s'aprinse ca o pară de lumânare.

— ... cum vă spuneam... domnule căpitan... în companie...

Căpitanul întinse brațul, arătându-i ușa:

— Dacă mai vii vreodată cu gugumăni, îți crăp obrazul cu cravașa. Sunt bolșevici în companie? Idiotule. Nu-mi pasă. Mie să-mi execute ordinele. Ce gândesc ei, nu-mi pasă. Marș afară.

— Am înțeles... bâlbâi Vieru.

— Ascultă... adăugă Jimborean, apucându-l de piept. Să nu mai umbli cu denunțuri. Ai înțeles? Oamenii din companie, lasă-i în grija mea. Eu îi comand. Te-oiu vedea în curând și pe dumneata, când o fi să înfruntăm glonțul...

Din Dumineca aceea îl lăsă pe sublocotenentul Măgură în pace. Stătea de o parte și nici cu oamenii lui nu mai grăia.

Odată, după o încrucișare cu o unitate germană, privi multă vreme în urmă, spunând:

— I-ați văzut? Strălucesc ca oglinzile. Noi...

Și făcu un semn de scârbă spre companiile sure așternute în glodul șanțurilor, spre căruțele trenurilor de luptă, spre căluții dupuroși, răblăgiți.

— La ei... îi bine-al dracului... răspunse un soldat. Mănânci un covrig și bei o cofă de apă. Is grozavi de țanțoși, domnule...

V

Războiul la Răsărit începuse. Sus, spre Miezul Noptii, la Bielorusia, Germanii spărseseră frontul. În fața cutropitorilor, armatele sovietice se retrăgeau pricinuind inamicului pierderi grele, prin lupte crâncene.

Mâne în zori sau cel mai târziu poimâne, Regimentul 307 avea să intre în foc. Sublocotenentul Măgură gemu prin somn. Se trezi, ascultând vuețele prelungi ale tunurilor. « Ar fi bine dacă aș fi ucis la începutul atacului. Să nimeresc drept într'un snop de mitraliere... ».

Ușa se întunecă, acoperită toată în umbra pelerinei lui Jimborean.

— Trezește oamenii... Pornim. Mâne, în zori, ocupăm baza de atac...

Și, mai încet, cu un răs șters, rău:

— Trei regimente de infanterie au fost decimate la Fântâna Albă... Prind a trece răniții...

Compania se adună pe tăpșan în jurul bucătăriei. Cu gamelele în mâni, de-a-gata, oamenii așteptau ciorba. Dar majurul Codău, beat tun, abia ținându-se pe picioarele-i crăcănate, răsturnase cazanul într'o băltoacă plină cu fân putred, pietre și bălegar. Și avan mai suduia, isbind cu amândoi pumnii în fălcile bucătarului...

— Precista și Dumnezeoaica... Strânge cu pumnii... Așa... Adună ciorba, că te sfărâm. Pune-o la loc, Precista și Dumnezeoaica...

Și văzând cum s'apropie oamenii, înșfăcă o căldare și-o înfundă adânc în fânul putred, în pietre și 'n bălegar, umplând-o repede cu zeama aceea verzue punctată ici-colo cu câte-o fasole albă...

— Ce, nu vă place? se răsti spre întâile grupe oprite în fața lui. Acasă ați mâncat mai bine, Precista și Dumnezcoica?

Și iar înfundă căldarea, umplând-o și răsturnând-o repede în cazanul bucătăriei stinse.

— Plutonul I... răcni el, înfundând în cazan polonicul. Intinde gamela, sergent. Așa. Ce te sgâiești, căprar? Nu-i bună? Precista și Dumnezcoica...

Oamenii se depărtau câte unul, privind cu silă în apa verzue din gamele. O miroseau și și-o vărsau la picioare, pe-ascuns.

— Gata companie? întrebă căpitanul Jimborean, proptit în mijlocul drumului.

— Gata... răspuse majurul.

— Bună ciorba, băieți? mai întrebă căpitanul.

Și nu-i răspuse nimeni.

— Bună? întrebă el încă odată și ca un vânt iute îi desfășură toți faldurii pelerinei.

— Bună... răcni compania într'un glas.

— Ionici, tu de ce nu răspunzi? întrebă Jimborean, apropiindu-se repede de soldatul acela cu gură aspră.

— Uitați-vă... îi răspuse soldatul, întinzând spre el gamela. Pietre... fân... broaște...

— Să taci... scrâșni Jimborean, repezindu-i brațul.

Și comandă scurt:

— Companie... înainte... marș...

Porni cu pas larg, cu pelerina mai larg desfășurată. În urma lui bocancii prinseră să mestece cu grabă glodul.

— Cântă compania? întrebă el din mers.

— Cântă... răspuse Boculei și dădu cu glas înalt tonul cântecului: «*Noi suntem fără de moarte...*».

Și peste două sute de glasuri porniră deodată:

«*Noi suntem fără de moarte...*».

Dar compania tăcu și se feri pe sub gard, să facă loc căruțelor care veneau încet, scârțiind, încărcate cu soldați întinși pe spate, cu hainele pline de sânge, privind holbați cerul. Milițieni cu cruce roșă pe braț, ducând caii de căpestre, mergeau încet, cu obrajii împietriți.

— Înainte... strigă mânios Jimborean. Ce vă sgâiți?

Și compania grăbea prin șanț, căci șirul de căruțe nu mai sfârșia. Răniții gemeau, strigau. Unul, întors pe o parte, horcăia, cu capul pe marginea căruței, vărsând un sânge negru.

— Impușcat prin spate... rosti un glas în urma lui Ionici.

— Care? întrebă acesta, ținându-și deodată ochii drept în spatele căpitanului.

Și oricât se căznea, nu și-i mai putea smulge din locul unde pelerina lui Jimborean avea un semn rotund ca un bumb. Prinzându-i privirea, acesta

... înălbi la față; rămase mai în urmă și, cuprins de spaimă, își pipăi în neșare pistolul.

— V'ați îngălbenit... îi spuse sublocotenentul Măgură. De ce, domnule căpitan?

Jimborean nu-i răspunse, privind împietrit frământul de căști în mers.

Negura se rânduia pe zări, în niște coline vinete. Pe drumul desfundat, cai mărunți abia târau ambulanțe pline de gemete. Sprijiniți în băț, răniți cu obrazii galbeni, treceau încet spre satele din urmă.

— Cum îi *acolo*? îi întrebau soldații, din mers, privindu-le mirați pe-tele de sânge.

Și răniții nu răspundeau. Mergeau încet mai departe, abia smulgându-și bocancii din hleiul greu al drumului.

— Ii vezi, Măgură? întrebă căpitanul Jimborean, arătând spre ei și banda neagră de pe ochiul stins i se sbătea repede.

— Da, domnule căpitan. Mi-i rușine că m'am născut în veacul XX.

— Vezi... răsă rău Jimborean. Să-ți faci datoria. Pe noi nu ne privește nimic decât datoria. Convingeri — noi n'avem. Nu credem decât în datorie. N'avem voie să gândim și să făptuim decât cum spune datoria. Ai înțeles? Până azi am glumit. Ești tânăr. Și ar fi păcat să... !

— Nu înțeleg...

— Prea bine. Ar fi o rușine pentru companie dacă... mă înțelegi... dacă ar trebui să... Cei dela Curtea marțială...

Și adăugă din 'ce în ce mai încurcat:

— ... să mori de glonțul fratelui. Nu? Mai bine făceai raport. Ești slab, abia ieșit din copilărie.

— N'aveți grijă... Nu. Eu, domnule căpitan...

Și adăugă în gând: «Eu... am să mă împușc, mâne, poate».

— Știu ce vrei să spui. Ți-i frică să nu ucizi cine știe ce mare poet, nu știu ce constructor de orașe... sau pe Mântuitorul lumii. Astea's fleacuri. Acum, peste lume a căzut negura din începutul timpurilor. Haosul. Civilizația din noi, conștiința veacului, s'a furișat în peșteri... sau în cer... nu știu. Au rămas numai fiarele, în toată sălbătăcia. Ne sfâșiem. Care pe care. Privește...

La marginea drumului, lângă o fântână, doi brancardieri coborâseră dintr'o căruță un soldat mort; de sub cămașa închegată în sânge, i se prelingeau, vinete, mațele.

— Iată... rosti speriat Jimborean, oprindu-se și privindu-l lung. Are la gât cutiuța de tablă. Cum îi spune? întrebă pe brancardieri.

— Noi nu știm... domnule ofițir... răspunse un milițian cu mustați mari, roșii. M'a rugat să-l cobor din căruță, că-l hurduca. Și cum a simțit sub el pământul, a murit...

Fața mortului se însenină deodată, într'o liniște mare. Mânile îi căzu în lături.

— Să-i facem groapă... rosti milițianul, tot căutându-se cu mâna pe la ochi și lacrimi mari îi picurau printre degete.

— Lasă... îi răspunse celălalt. N'auzi cum gem? Hai mai repede...

Și mortul rămase singur și cumpăna înaltă a fântânii scârția în bătaia vântului.

— Poate și noi... mâne... își spuneau soldații, privind mortul, în trecut, cu coada ochiului.

— N'ar fi trebuit să-i aducă pe aici... să-i vadă soldații... spuse, cuprins de mânie, Jimborean.

Și făcu semn căruțelor să oprească.

— Ordonati... rosti un brancardier.

— Cine v'a îndreptat pe-aici?

— Ordin de sus. Incolo, cărăm morți și răniți. Inapoi, ducem lăzi cu obuze...

Un rănit din căruța oprită, înălțându-și spre căpitan fața galbenă, spuse încet, cu glas plin de rugă:

— Nu fiți rău... domnule căpitan... Nu fiți rău...

Și, în scârțâitul rar al roților, adaogă:

— În durere... toți oamenii trebuie să se îmbuneze...

— Ce latră? întrebă căpitanul și-i fu rușine de întrebare. Ei, ce spui de veacul XX, Măgură?

Și adăogă:

— Prostii. Pântece sparte. Capete sfârtecate. Mai vorbim noi, mâne, poimâne.

Și svârlindu-și bărbia în sus se amestecă printre căștile în mers.

— Capul sus... sus... așa... Boculei, du pușca-mitralieră reglementar, pe umăr. Că nu-i băț. Vărvăroiu, ce te clatini? N'ai mâncat azi? Capul sus. Vă gândiți acasă? Hai? Muerilor... Ia 'n să vă desmorțesc... Cul-cați...

Cei peste două sute de oameni se făcură una cu glodul, una cu pământul.

— Așa... fruntea 'n glod. Așa. Mai la pământ... Drepti...

Și compania se puse iar în mers, tușind, cu echipamentul îngreuiat de glodul galben.

Înainte, printre colinele negurilor, se ridicau suluri uriașe de fum. Și vâlvătăii roșii se deslușeau, mici cât scânteile. În văzduh, pe sub nouri suri, vuiau aeroplane și țacăneau mitraliere. Departe, abia se deslușeau unitățile în mers, târându-se asemeni unor uriași viermi, către zarea zărilor.

Curând, întunericul veni puhoiu și s'auzeau numai clinchetele bidoanelor, gamelelor și lopeților.

V

Telefoanele posturilor de comandă sbârnăiră prelung, o singură dată, în tot lungul liniilor.

Văzduhul prinse a vui și-a scrâșni, exploziile smulgeau dâmburi și arbori și o perdea de fum, foc și pământ acoperi dealurile, întunecă mai tare pădurea și noaptea se 'ntoarse la loc, mai neagră.

Telefoanele sbârnăiră a doua oară, în tot lungul liniilor, mai prelung.

— Atacul... măi camarade... atacul...

— Înainte... înainte, sbucniră comenzi copleșite de bubuitul mai puternic, mai surd, al tunurilor și întâile șiruri de trăgători se desprinscră din umbra pădurii, urcând în pas repede, plecate adânc spre luciul vânăt al baionetelor.

Perdeaua de fum, foc și pământ creștea și milioane de ghiare o sfâșiau sus, în focul văzduhului unde scrâșneau șrapnelele și stăruia, fără început și fără sfârșit un gigantic geamăt. Zările se muiau în sângele răsăritului.

Și, ca la un semn, tunurile tăcură. Perdeaua de foc căzu. Lanțurile de trăgători se svârliră la pământ, când au prins a bate din ce în ce mai repede mitralierele de pe înălțimi.

— Înainte... strigau comandantii și lanțurile de trăgători țâșneau din grâu, în salturi mari, repezi, aruncându-se iar la pământ, printre gloanțele și schijele care secerau din ce în ce mai dese, spicele, tufele, buruienile; rămâneau cramponați la pământ îndelung, cu fața în țărâna umedă; porneau iar, târându-se în coate și 'n genunchi, în lungul haturilor, printre adânciturile răzoarelor, oprindu-se iar, îndelung, înaintea mușuroaielor. În urmă auzeau gemete grele, răcnete desnădăjduite; unii, sărind, se frângeau din șale scăpând armele, prăbușindu-se; țiuiturile gloanțelor, sbârnăitul greu al schijelor, se întărea, creștea, și ei iar se săltau, arc, tot în sus către buza culmilor.

Dar întâiul lanț de trăgători se făcu nevăzut, la jumătatea dealului, sărind într'o râpă adâncă unde armele automate de pe toate înălțimile își concentraseră focul. Și urcau în salturi scurte, alte și alte lanțuri; plutoane, companii, săreau în gura mitralierelor; pârâul se umplea din ce în ce de stărvurile morților; pe sub morți, în necându-se, se svârcoleau și bolboroseau răniții.

Agenți dela posturile de comandă, urcând târâș, aduceau ordine: « Cu orice preț, înainte... ».

Și urcau alte și alte lanțuri de trăgători. Pe pieptul dealului, în lungul răzoarelor, morții se întindeau unul lângă altul, unul peste altul. Și trăgătorii îi călcau pe obraji, pe piepturi, pe pantece, în salturi tot mai iuți. Când îi nimerea focul mitralierelor, ei își vârau adânc capetele sub morți; îi trăgeau și-i potriveau unii peste alții, făcându-și din ei parapete pentru mitraliere și puști. Și, la semn, săreau tot înainte către râpa neagră pe deasupra căreia fumul exploziilor stăruia într'un nour negru.

În răstimpuri, soldați răsleți se canoneau să scape din râpă; se apucau de rădăcini, de bolovani, svârcolindu-și în sus trupurile; unii, isbutind să urce buza dealului, se prăbușeau deodată străpunși de gloanțe; și peste ei se prăbușeau unul după altul lanțurile de trăgători.

Rareori, câte-o cască se arăta dincolo de râpă, urcând încet. Brațe pline de sânge târau mitraliere. Și care cum se arătau dincolo, se prăvăleau la vale, înapoi în râpă, alăturându-se în gemete movilelor de răniți și morți.

Ofițeri, murind, strigau în vaete:

— Artileria... să bată artileria...

Și strigătele lor treceau tot în urmă, prin lanțurile de trăgători, către liniile depărtate ale artileriei:

— Artileria... artileria... artileria...

Și artileria prinse să bată. Obuzele, în gemete scurte, mușcau dealul, încadrând râpa aceea neagră. Apoi, unul după altul, prinseră a cădea în râpă, aprinzând arbori, prăbușind dâmburi, sfărâmând în fărâme răniții, morții și lanțurile noi de trăgători care urcau mereu în salturi iuți.

Glasurile desnădăjduite ale muribunzilor strigau:

— Lungiți tragerea... tunarilor... lungiți tragerea...

Și lanțurile de trăgători strigau tot în urmă, către liniile artileriei:

— Lungiți tragerea... lungiți tragerea... lungiți tragerea...

Artileria încetă, scurt și porni iar, mai avan. Obuzele explodau mai la deal și câteva căști prinseră a urca repede culmea. Și s'au prăbușit repede, svârcolindu-se la vale, când obuzele prinseră din nou a bate râpa. Capete în căști, picioare, jumătăți de trupuri, săreau înapoi pe buza dealului, peste lanțurile de trăgători înfricoșate.

Un nour mare, sur, veni dinspre Fântâna Albă, oprindu-se greu, deasupra râpei, întunecând-o. Ploaia prinse să cadă piezișă, repede și pârâul Mușeniței crescui, urnind la vale morții, răniții, muribunzii.

Lanțurile de trăgători se întoarseră, gonind spre întunericul pădurii. Și când ploaia crescui, artileria își scurtă tragerea, bătând pădurea. Apoi încetă cu totul și soldații, murind, blestemau:

— Să-i mânânce... și pe tunari... glonțul...

Intr'un târziu, către sară, prin ploaia tot mai deasă, un agent cu mantaua plină de sânge, horcăind, urcă la groapa de obuz a căpitanului Jimborean.

— Să trăiți... isbuti el să rostească. Sunt soldatul Ieremia... Dumitru...

— Ce vrei? îl întrebă Jimborean, smucindu-i din mâna întinsă o hârtie roșă de sânge.

— ...sunt soldatul Ieremia... spunea agentul, în timp ce căpitanul citea ordinul: «retragerea spre Vest, la Adâncata».

— Compania I-a... strigă Jimborean.

— Aici... aici... răspunseră câteva glasuri, în timp ce soldatul Ieremia Dumitru, horcăind cu fața la pământ, spunea încercând să se ridice:

— Ieremia Dumitru... da, da. Eu. Din sat dela Prelipca. Nu mă cunoști? Ioană... deschide...

Căpitanul Jimborean porni la deal strâns tot în pelerina udă.

— Compania I-a... Măi, dela întâia...

— Aici, domnule căpitan... îi răspunse un glas dintr'o pâlnie adâncă de obuz.

— Unde-i compania?

— In râpă... înainte...

— Cine ești?

— Sunt soldatul Vărvăroiu, dela plutonul unu. Ceilalți s'au dus toți înainte. Eu... mi-i rupt piciorul... și mă înneacă apa...

— Intinde mâna... rosti Jimborean, plecându-se mai adânc spre groapă.

Și în timp ce se canonea să iasă afară, prins de mâna căpitanului, Vărvăroiu spunea:

— Sub mine, 'domnule căpitan, îi dom' sergent Moglan. Spart în pân-tece. A murit pe la începutul ploii...

— Tărăște-te la vale... îi spuse căpitanul, strigând încă odată:

— Compania I-a... compania I-a...

Și cobora noaptea.

Soldații ieșeau repede de prin gropile de obuz, adunându-se în jurul căpitanului. Toate culmile și toate văile tăceau. Numai pe alte fronturi, 'departe, mai bubuia adânc, tunurile — și vuiu codrii.

— Plutonul unu... rosti căpitanul Jimborean și nici un glas nu-i răspunse. Unde-i plutonul unu?

— Plutonul unu, domnule căpitan, s'a prăbușit în râpă... răspunse un glas speriat, adăugând: nimeni n'a scăpat de-acolo. Acum, îi duc la vale apele. Ia 'n ascultați...

Dinspre râpă, ca de pe altă lume, veneau gemete adânci, vaete, prelungi strigăte. Un glas înalt cânta. Și când înceta glasul acela înalt, strigătele s'auzeau mai jalnice:

— Ajutor... ajutor... măi fraților...

— Să vie brancardierii... măi fraților.

Și când glasul înalt se ridică iar, careva spuse:

— Parcă-i viersul lui Boculei...

Apoi, fără cuvânt, compania porni la vale, tremurând ca într'un cumplit frig.

— Ar trebui... Răniții... rosti un soldat. Ii scoatem... îi ducem pe patul puștilor...

— După mine... marș... spuse scurt căpitanul. Ordin de retragere. Pentru răniți n'avem ordin. Sunt sanitari și brancarde...

Și compania grăbi mai tare.

Râpa rămase în urmă, departe. Din culmi gâlgăiau apele, despletindu-se în adânc, peste morți, muribunzi și răniți.

Printre gemete și vaete, un glas striga în răstimpuri lungi:

— Plutonul unu... dom' sublocotenent Măgură...

Și-i răspundeau vaetele și strigătele de ajutor:

— Măi fraților... îndurați-vă...

— Mi-i sete... măi fraților...

— Vai, măiculiță Doamne... chemați brancardele...

Și iar s'auzea chemarea:

— Plutonul unu... dom' sublocotenent Măgură...

— Aici, aici... răspuse într'un târziu un glas.

— Unde? Unde?

— Aici, aici. Cine ești?

— Sunt soldatul Dadaci, domnule sublocotenent; soldatul Dadaci. Unde sunteți?

— Aici, aici...

Și ieșind dintre trupurile morților și răniților, soldatul Dadaci mergea plecat pe sub gloanțe în josul pârâului:

— Dom' sublocotenent Măgură... bălbâi, pipăind o manta rece.

— Aici, aici... răspuse sublocotenentul, încet, cu spaimă. Ceilalți au murit toți?

— Auziți-l pe Boculei... spuse speriat Dadaci. Stă rezemat de-o stâncă... și cântă... L-am văzut ziua. Ii alb la față și i s'au holbat ochii... și stă acolo și cântă. A înnebunit de spaimă.

Și adaogă repede:

— Haidem... să ieșim de-aici.

Il smuci de braț, apucând în josul apelor revărsate.

Ploaia tăcu și deasupra lor se arătă o pată de cer adânc. Sublocotenentul auzea ca prin vis tusea seacă a unui tun urmărindu-i și glasul lui Dadaci, răspunzând tunului acelaia:

— Taci, taci, moșnege, taci. O să-ți dee tetea ccai de mintă și-are să-ți treacă tusea...

Sărind cu plutonul în râpă, sublocotenentul Măgură călcase pe morți și răniții îl apucau cu mâini desnădăjduite, de picioare, de poalele mantalei. O pată roșie îi stăruia înaintea ochilor. Sări pârâul, târându-se tot la deal, către culme. Un glonț îi smulse casca. Altul îl fripse pe la tâmpla stângă. Ridică ochii și văzu flăcările mitralierelor. Ținu îndelung fruntea ridicată în bătaia gloanțelor. Și, deodată, pata aceea roșie pieri și o frică năprasnică îl cuprinse. Iși svârli capul la pământ și abia zări cu coada ochiului cum pușcașul mitralior, tâmplă în tâmplă cu dânsul, scapă brațul din lungul armei și se rostogolește.

În urmă auzi o chemare în șopot:

— Inapoi... înapoi...

Cineva îi pipăia bocancii. Stătu nemișcat, cu fața îngropată în lutul galben și, pe sub gloanțele care-i șuierau în lungul spatelui, prinse a se mișca înapoi

la vale, încet, negrăit de încet. Întâi își înfigea în țărână vârfulile bocancilor și picioarele, abia mișcându-se, îi târau negrăit de încet trupul. Își urmărea mișcarea fiecărei încheieturi, fiecărei vertebre, fiecărei fibre. Picioarele și mai ales trupul nu trebuiau să facă nici cea mai ușoară curbă.

Își închipui spatele curbându-se și rămase împietrit, strâns după o stâncă. Mitralierele de sus porniră toate deodată și lanțuri de gloanțe prinseră a mușca, a scrâșni și a scăpăra în stânca aceea. Tusea seacă a tunului s'auzi iar; pândi la deal, căci trebuia să vadă numaidecât ce lungime ne mai pomenită are valea aceea. Ce eternitate străbătuse, târîndu-se înapoi de azi dimineață? Văzu o albie îngustă, lungă de cel mult trei metri, sfârșind la o stâncă uriașă, abruptă ca peretele. Frica îl ghemui și mai tare și când auzi deasupra lui ca o alunecătură de bocanc, își pipăi șoldul. Își aminti că-și svârlise pistolul dela începutul atacului și ca o mână de fier îi strânse gâtul. La un pas de el, văzu un soldat mort; trupul i se lungise nespus, iar capul în cască sta la un metru de trup, pesemne tăiat de vreo schijă. În jurul capului stăteau vărsate din vreun sac de merinde trei grenade. Intinse brațul și apucă repede o grenadă și încă una. Dar alunecătura de bocanc încetă și lângă el se lungi un trup. O față pământie se întoarse spre dânsul și înlemni așa, cu ochii nespus de mari.

— Ascunde-te... îi spuse Măgură, desnădăjduit, când mitralierele prinseră să bată mai tare.

Și-i arătă pumnul cu grenada:

— Ascunde-te... că de nu...

Ochii soldatului rămaseră nemișcați, mari, privindu-l.

— N'auzi? îl întrebă el iar; și abia atunci își dădu sama că soldatul murise.

La coborîrea întunecului, se auzi strigat dintre vaiete și gemete. Incercă să se miște, dar cum își urnea trupul, mitralierele porneau și s'auzea iar tusea aceea a tunului.

Acum tremura ca varga în urma lui Dadaci care în răstimpuri spunea:

— Hai, hai... moșnegărie, taci... că ceai de tei ți-o da tetea...

Și cu cât se depărtau, tot mai stins s'auzeau vaietele. Numai glasul lui Boculei s'auzea neîntrerupt, înalt, cântând la nesfârșit un vechiu cântec soldățesc:

*« Cât de negri's, Doamne, munții,
Teamna, când se duc recruții... »*

— Acum am scăpat din râpa diavolului... rosti Dadaci. Să grăbim spre codri...

Și Măgură mergea plecat, cu capul strâns între umeri, pândind cu urechea hohotele din ce în ce mai depărtate ale mitralierelor.

Pe șosea, mulțimi de copite mestecau glodul și pământul se hurduca sub tunuri.

— Ce unitate? îi întrebă o umbră înaltă de sub un arbore.

— 307... suntem din 307...

— Luați-o drept înainte, către Apus, la Adâncata.

Și ei grăbiră pasul, printre brancarde cu gemete, printre răniți abia târîndu-se, printre strigăte de ajutor, printre cai rătăciți, chesoane, ambulanțe și tunuri răsturnate.

Lumini albe de reflectoare cercetau nourii negri ai văzduhului și lungul pământului.

VI

Trenul de luptă al companiei, ascuns în timpul atacului într'o văgăună de codru, porni odată cu sara la Adâncata. Căruțele opriră pe sub garduri, prin ogrăzi, pe sub stoguri.

Intr'o șură largă cu acoprișul hâit de obuze, la lumina turbure a unui felinar, majurul Codău își deschisese pe-o leasă registrul de administrație, așteptând semnul căpitanului ca să înceapă apelul. În fața lesei stăteau aliniați soldații și para felinarului le punea pe obraji împietriți sub căști niște umbre tulburi.

Și, la semnul căpitanului, majurul începu, cu glas cutremurat, apelul. Dar cum striga un nume, aștepta lung.

— Cine știe de el? întreba aspru Jimborean. Cine știe?

Și veneau alte și alte nume și răspunsurile veneau acum repezi, unul după altul:

— Secerat de mitraliere...

— Impușcat în frunte...

— Capul sdrobit cu grenada...

— Rănit greu...

— Sfârtecat de obuz...

— Impușcat în pânțe...

Și apelul se întrerupse pentru mult timp, la numele locotenentului Vieru.

— Cine știe de el? întrebă Jimborean. Nu știe nimeni? Câți au rămas din plutonul doi?

— Numai eu, domnule căpitan... răspunse un glas din umbră și un soldat plin de glod pe față ieși înainte. Numai eu am rămas, domnule căpitan. Când la atac, dom'locotenent Vieru s'a plecat după o tufă și-a fugit. Acum, stă în urmă, la fermelie, domnule căpitan. Tocmai el... care...

Și soldatul se întrerupse.

— Spune mai departe... el... care...

— Apoi, să trăiți domnule căpitan... el care... se chiamă că cei mulți ca el au adus războiul. Ne ținea cuvântări. Spunea că războiul ista-i războiul sfânt. Și când a fost la adicătelea...

Și ștergându-se repede pe la gură, când cu o mânecă a mantalei, când cu alta, prinse curaj de vorbă:

— El... care... să chieamă că cei mulți ca el au tras peste țărișoara noastră mindirul ista negru...

Speriat de vorbe, se întrerupse, pândind cu coada ochiului fața căpitanului.

— Marș în front... Vei da declarație...

Și apelul porni iar.

— Lasă... rosti Jimborean către majur. Mulți se află rătăciți și ne caută. N'are rost. Mâne, în zori...

Și se întoarse spre soldați:

— Cine știe de sublocotenentul Măgură? Nu știe nimeni? Bine...

Bandajul i se sbātu mai repede, adăugând pentru sine: «Păcat. Era cel mai tânăr».

— Pe morți, Dumnezeu să-i ierte... adăugă tare și para felinarului se clătină repede. De răniți, au grijă doctorii. Noi, cei rămași, ne-am călit... încep zile grele. Poate ani... nu ne-om mai întoarce...

Bandajul i se sbātu iar și glasul i se sparse.

— Acum... se întoarse el spre majur, dă-le mâncare... Noaptea-i pe sfârșite.

Și, strâns în pelerină, se lungi pe-un braț de paie. Oamenii, ieșind, se lăsau la pământ, sub streșină, adormind dintr'odată, somn greu ca plumbul.

Tăcea preajma și depărtările tăceau. In sat la Adâncata cocoși răzleți vesteau apropierea zorilor. S'auzeau strigările santinelor.

— Stai... Cine?

— Om bun... răspuse într'un târziu un glas la poarta cantonamentului companiei întâia și sublocotenentul Măgură intră în ogradă, urmat de soldatul Dadaci.

— Cine-i? întrebă Jimborean, când sublocotenentul intră în șură.

— Măgură, domnule căpitan. Vin de pe ceea lume...

— Intinde-te și dormi... spuse scurt căpitanul.

— Domnule căpitan... bălbâi Măgură, dar auzindu-i răsuflarea adâncă în somn, se întinse pe-o coastă și inima i se rătăci, auzind departe hohotele unei mitraliere. Strânse pleoapele și-și închipui cum la ceasul acela milioane de oameni orbecăesc prin noroaie grele, dela Marea Neagră și până la Oceanul Nordic; milioane de puști, tunuri, mitraliere, varsă plumb și schijă în nesfârșitele lanțuri de trăgători lungi de mii de kilometri care sar la atac, în strigăte, în bubuitul tunurilor.

Jimborean se foi în paie, trezindu-se:

— De-acum am nevoie de oameni hotărâți... de oțel. Am rămas numai noi. Locotenentul dela plutonul trei a murit. La fel Șindilaru dela plutonul patru.

Prin spărturile acoperișului intra lumina leșetică a zorilor. Jimborean se uită multă vreme la fața sublocotenentului: gura i se înăsprise, ochii strânși,

aveau ceva de tăiușuri. Bărbia i se aruncase înainte. Pe tâmpile avea pâlcuri de peri albi. Cuta adâncă dintre sprâncene îi urca în susul frunții, tăind în două încrețiturile dese.

— Așa... rosti Jimborean. Botezul te-a schimbat. Te-a înăsprit. Bunăoară, Vieru: de ani de zile toca despre eroi, Patrie... și la cel dintâiu obuz a fugit... ca un laș. Inșamnă că n'a crezut cu adevărat, cu prețul vieții, în ceea ce spune. Pot jura că mâne, poimâne, are să se automutileze sau are să sfârșească la zid...

Și adăugă sculându-se:

— Dar... noi n'am venit aici să facem filosofie... Ofițerul adevărat nu trebuie să gândească. Pentru el gândesc cei mai mari... care...

Și nu-și sfârși cuvântul, artileria porni și văzduhurile muiate în purpura zorilor prinseră a vui și a scrâșni.

— Bat din nou Mușenița... rosti Jimborean, afară în ogradă. Intră în foc cei din 104...

Câmpul era plin de păcle și lanțurile de trăgători înaintau în salturi.

— Oare cei de ieri... întrebă un glas la spatele sublocotenentului Măgură.

— I-au scos... i-au cărat astă noapte... răspunse altul. I-au dus în urmă, la ambulanțe. L-am auzit trecând pe Boculei. Scârțâiau niște roți și el cânta...

Soldați răzleți veneau din spre codri, numai în cămăși, cu capul gol. Se amestecau printre ceilalți soldați și întrebau:

— Numai noi am rămas?

Și cum agenți în goana cailor aduceau ordine peste ordine, își spuneau:

— Mergem iară... acolo...

— Aista-i Măgură? se miră Costan Cimpoescu, privindu-l încremenit. Dom'sublocotenent... V'a fost frică... Ați încărunțit... Bine c'ați scăpat...

— Dar tu?

— A fost greu. Am scăpat din râpă înnotând. Altfel, nu mă mai întorceam. Ionici era cu mine. Știe...

Și se întoarse spre Ionici:

— Tu știi, Ionici. Toată ziua ne-a urmărit mitralierele prin puhoi. Dacă nu svârleam straele...

După aceea îi luă în primire majurul Codău care se îmbătase crunt. Se clătina și suduia avan și glasul lui spart suna ciudat printre acoperișuri.

— Acum... cu ce să vă îmbrac acum? Să fi desbrăcat morții... dobitocilor... De ce n'ați desbrăcat morții? Eu n'am mantăi...

Vru să se repeadă cu amândoi pumnii deodată în falcile lui Cimpoescu, dar acesta se feri repede și majurul căzu cu fața la pământ.

— Așa... Precista și Dumnezoaica... trântiți la pământ grad? Vă 'mpușc. Tot amu vă 'mpușc. Stați că mă scol cu...

— Fugiți... le spuse un milițian dela căruțe. Mantăi? Ii plin câmpul. Vestoane? Pe toate drumurile. Arme? Ii plin...

Și pe când ei se depărtau furișându-se după casă, milițianul îi chemă înapoi:

— Am eu de toate, c'am strâns. Vă dau pe măsură, dacă mă cinstiți c'un pac de tutun. Că eu am strâns...

— Iți dăm, răspuse Ionici, scoțând de undeva din tivitura pantalonilor un portofel de piele. Cât îți dăm?

— De-un pac, bre. C'a fost greu. Până desbraci un mort...

Și 'n timp ce Ionici număra banii, adăugă:

— Unii, după ce mor, înlemnesc al dracului. Tragi de mânecă, tragi și auzi osul pârâind. Unii, pe când îi deschei la gât, deschid ochii...

Și după ce Ionici îi puse banii în palmă, milițianul mai spuse:

— Să mulțămiți soldatului Filipoiu. Ori când îți avea nevoie... Veniți la mine.

Pe când scormonea în căruță, printre mantăi pline de sânge, cu spărturi mari de schije, printre vestoane, pantaloni și capele, spunea:

— Eu am strâns... cine strânge... are. Toată nopticica am umblat. Ii mai greu cu morții înlemniți cu genunchii la gură. Tragi... tragi și picioarele troznesc...

De sub mantăi ieșeau la iveală portofele, pungi din bășici de porc, întoarse pe dos.

— La unii... găsești... adăugă el privind-i chiorăș și acoperind portofelele cu palma lui mare cât o lopată.

După aceea, echipați, Ionici și Cimpoescu se amestecară printre oamenii companiei, în timp ce majurul Codău, umblând dela soldat la soldat spunea căutându-i:

— Unde's? Amu erau aici. Erau cu capul gol și 'n cămăși...

— Or fi fost din altă unitate... îi răspuse Ionici privind-l lung în ochii tulburi de băutură.

— Ce-i? Precista și Dumnezoaica. Nu se poate. Amu erau aici și-au trântit la pământ grad...

Și răcni spre căruțe:

— Măi Filipoiule, adă registrul de administrație...

În văzduhuri trăzneau șrapnelele și peste sat șuierau obuzele. De după codri veni aviația, mitraliind ogrăzile. Compania se trase sub acoperișuri, numai majurul Codău, clătinându-se prin glod, suduia mai departe:

— Precista și Dumnezoaica... Erau cu capul gol și 'n cămăși...

Și cum un glonț de sus îi izbi marginea căștii, privi bondarii uriași din cer și o rupse la fugă, sărind, sprinten ca un flăcău, poarta înaltă. Și, când din marginea pădurii și din fundul satului porni în galop cavaleria, regimentul primi ordin de înaintare. Compania ieși în drum și la comanda scurtă a lui Jimborean se puse în mers. Ocoliră pe la biserică și în zadar striga la ei căpitanul, căci soldații se opriră, descoperindu-se în fața morților aliniați tălpi lângă tălpi deasupra gropilor.

Popa Cravețchi, cu patrafirul peste rantia kakie, cânta pe nas, pecetluind cu hârlețul movili de pământ galben străjuite de cruci cu căști.

— Înainte... ce vă holbați? strigă dintre morminte colonelul Radu, către companiile descoperite.

— Unde nu-i bucurie... nici întristare... cânta popa Cravețchi și dascălul din spatele lui, un soldat firav, își ștergea ochii.

— Am să plătesc eu... din buzunar... țipa colonelul către un căpitan care sta înaintea lui, smirnă. Am să plătesc eu. De ce nu le-ați luat bocancii?

Și glasul popii în zadar se înălța, se pițigăia, să întreacă strigătele colonelului.

— Unde nu-i bucurie... nici întristare...

— Descălțați-i... ordonă colonelul și câțiva soldați se repezără asupra morților de deasupra gropilor.

— Așa... făcu colonelul. Aiurea. Zi-i mai departe, părinte. Hei, comandanți, porniți companiile...

Și întorcându-se din nou către căpitanul înlemnit, strigă iar:

— Pentru cei îngropați plătești dumneata...

— Am înțeles... am înțeles... răspuse căpitanul și dintr'un salt fu în spatele groparilor care descălțau morții:

— Așa... mai repede... mai repede... Trage, camarade, ce dracu?

VII

Drumul se mlădia și s'apropia de râpa neagră. Apele gâlgăiau în liniște și niște păsări cântau prin arborii ciunțiți de obuze. Pe fața stâncilor se vedeau mușcăturile dese ale schijelor și ale gloanțelor. Câteva căști verzi abia se deslușeau din iarba verde. Ploile spălaseră sângele, părăul dusese la vale stârvurile. Sub pod, printre firele verzi de mătasa broaștei, se legăneau două mâni albe cu degetele desfăcute. Un cap cu fața 'n jos își tot respira părul.

Trecuse de mult amiaza când compania de cercetare se răsuci brusc. Câteva mitraliere prinseră a țacăni după deal și infanteria se desfășură în trăgători prin porumburi și lanuri de floarea soarelui. Un obuz trozni în mijlocul trenurilor de luptă. Un cercetaș, mergând cu grabă în urmă către căruțele infirmeriei, spunea tot apăsându-și pieptul:

— Trăg cu mitralierele peste târg. Bat dealul.

Și schimbul de foc dură îndelung, pân'la căderea serii.

— Ai grijă... spuse căpitanul Jimborean către Măgură. I-ați plutonul. Cercetează târgul. S'au văzut mitraliere pe acoperișuri. Ai grijă. Cu bine.

— Asta-i Herța... spuse Ionici.

Și nu-i răspuse nimeni. Acoperișurile abia se deslușeau în văgăună.

— Am ajuns la Herța... rosti Cimpoescu și-i veni în minte fața plânsă a lui Ițic Blonder. « Poate-am să-l văd », gândi soldatul și avu în piept ca un val cald.

Și cu toții se trântiră la pământ când o mitralieră prinse a țacăni. Gloanțele mușcau pietrele și țerna, la un pas și unul din ei, murind, bolborosi:

— De pe casa din față...

— Salt înainte... strigă Măgură, când mitraliera tăcu.

Casele erau cu ușile închise, cu ferestrele oblonite și'n lungul ulițelor nu se zărea țipenie. Numai mitraliera aceea țacănea scurt, din ce în ce mai scurt, ca un scrâșnet. Niște câni urlau, departe. Prin ulița mare se zărea, în fund, câmpul. Intunericul tot mai des cobora și mitraliera prinse apoi să tragă rafale din ce în ce mai lungi și hohoteau dealurile. Câni urlau mai tare.

— Oare cine trage? întrebă un glas.

Scârțâi o ușă și o umbră se arătă în marginea drumului.

— Foc... strigă careva.

— Dece? întrebă umbra, ca un vaet. Noi n'avem arme, nu tragem...

Și'n timp ce soldații se apropiau, spuse mai departe:

— Suntem sărăcimea târgului. Vai de noi. Cruțați-ne...

Apoi plutonul abia desluși fața unui bătrân cu barba albă, ghemuit lângă un podeț.

— Nu trageți... se rugă el, când peste douăzeci de baionete i s'apropiară de piept.

— Cine trage de colo? îl întrebă Măgură, făcând un semn către partea unde scrâșnea tot mai cu mânie mitraliera.

— De unde să știu cine? Noi stăm cu zăvoarele trase, de azi dimineață. Veniți cu mine să vă arăt.

Trecu drumul și bătu într'o ușă.

— Aprindeți lumânarea... rosti către cineva din lăuntru, după ce ușa se deschise.

O lumânare s'aprinse și plutonul văzu o viermărie de femei, prunci și bătrâni, întinși la pământ, privind holbați afară. Niște copii, zărind căștile și luciul baionetelor, prinseră a țipa. O fată cu fața albă își duse repede mâna la sânul rotund care-i țâșnise din bluză. Țipă și o bătrână de lângă ea spuse:

— Taci, Hanora...

Măgură stătu ca împietrit, privind fata. De unde o cunoștea? Hanora? Nu era oare fata aceea din studenție? Intr'o secundă i se perindară prin fața ochilor mulțimi de întâmplări și imagini. Copoul cu tei plini de soare... sălile Universității din Iași... lupte între studenți... Hanora, fata mărunță, cu chip dârz, hotărât... Ce caută ea în viermăria asta de oameni cu sufletele la gură de spaimă? Lumânarea pâlpoi mai tare și Măgură întrebă:

— Ce cauți aici, Hanora?

— Fie-vă milă... rosti, la spatele lui, bătrâna.

E-adevărat că o să ne ucideți? Nu suntem cu nimic vinovați...

— Nu, nu, nu. Pentru Dumnezeu. Ar fi o monstruoasă crimă. Cu femeile și cu pruncii nu ne batem. Doamne... Hanora...

— Vedeți? întrebă bătrânul. Aici la mine s'a strâns de frică toată ulița...

Și cum mitraliera nu mai înceta, întrebă pe cei dinlăuntru:

— Cine trage acolo?

O tăcere mare încremeni obrazurile.

— Cine? întrebă iar bătrânul, arătând spre baionetele strânse snop la ușă. Eu capul mi-l pun... spunea mergând înaintea soldaților. Eu îi cunosc. Tremură de frică. De spaimă. Când băteau tunurile și mitralierele peste târg, câțiva au murit. Alții au înnebunit. O femeie, una Ana, s'a spânzurat...

Și se trase repede după un perete. Plutonul s'așternu la pământ. De pe casa înaltă din față snopul de foc porni mai tare, în întreruperi scurte. Un steag fâlfâia întipărit pe cerul verde.

— Inconjurați casa, strigă Măgură.

Niște scări de lemn cu trepte putrede urcau pe deasupra unei magazii din care răbufnea o duhoare grea de hoit. Călcară peste un trup moale, în ușa podului. Se furișau încet unul după altul și deasupra mitraliera tăcu. Câțiva dintre soldați urcară prin geamlăc pe acoperiș și toți încremeniră privind o mitralieră și un steag. O umbră de om se făcu una cu umbra hozeșului. Și urmărirea începu. Târându-se în coate și 'n genunchi, soldații inconjurau umbra aceea din toate părțile, într'un cerc de baionete, abătând-o spre gura geamlăcului. Dintr'un salt, umbra se repezi spre marginea acoperișului. Repezi mitraliera cu umărul jos și după ce înșfăcă steagul ghemuindu-și-l în sân, sări din câțiva pași după hozeag.

Târgul, prin crăpăturile obloanelor, prin spărturi de poduri, privea cu sufletul la gură urmărirea. Și iată, umbra se repezi la geamlăc apucându-se de margini cu amândouă mâinile, vrând să se streacoare în pod. Atunci toate armele trăzniră. « E o femeie... » își spuse Măgură, abia zărindu-i părul lung revărsat deodată de sub bereta căzută. Trupul se prăbuși în întunericul podului. Dintre case s'auzi un țipăt și Măgură își aminti iar de Hanora.

— Ii o muiere... strigă din pod un glas de soldat. Lăsați-o, bre. N'o mai spargeți cu baionetele. Nu vedeți că-i moartă?

— Ce-i? Dăm foc? întrebă un glas din uliță. Mai repede. Trec regiamentele...

Și glasul din uliță raporta după aceea cuiva, speriat, înalt:

— Să trăiți... s'a tras cu mitraliera. Am fost primiți cu foc.

— Și încă n'ați dat foc târgului, boule? întrebă un glas iute, răstit. Sunt colonelul Vartic dela Justiția Militară. Trebuie pus foc...

— Dece? întrebă glasul căpitanului Jimborean. Poate a tras vreo echipă de sacrificiu...

— Domnule... țipă colonelul. Eu sunt Justiția militară. Eu răspund. Jandarmi. Unde's jandarmii? Locotenent, adună populația în hală...

Bufnituri grele s'auziră în uși. Porniră țipete. Căinii urlau. Printre țipete și urletele câinilor s'auzea nesfârșit mersul cadențat al infanteriilor. Duruiiau roți grele și se cutremurau zidurile. Când se făcea o clipă liniște, nechezau cai în galop și fierul chesoanelor suna ca niște clopote dogite.

Măgură privea moarta, la para scurtă a chibriturilor.

— A drăceanului fumeie... rosti un soldat. Fumeie și mare coraj are...

Undeva, la spatele lor, după hornuri, țâșni lumina unei lanterne.

— Ce faceți aici? întrebă glasul cutremurat al căpitanului Jimborean.

— Domnule căpitan... răspunse Măgură. Am omorât-o.

— Era o sovietică... spuse Jimborean, împietrit, ținând snopul alb de lumină asupra moartei. E în uniformă. A rămas sacrificiu. S'acopere retragerea. Pretorul Diviziei măcelărește populația...

Apropie mai tare snopul de lumină de fața aceea tânără, cu ochii peste măsură de mari, cu dinții strânși. Din sânul femeii ieșea colțul unei basmale roșii. Jimborean se plecă și-i trase rochia sură peste genunchi și-și duse în neștire mâna la cască.

Mai apoi, în uliță Măgură bătu într'o ușă. Un cap buhos se năzări la geam:

— Cine-i? Vai, Doamne, de ce?

— Ascultă... bolborosi ofițerul. Fii bun, ai poate un strop de băutură...

Ușa scârțâi și o mână păroasă îi întinse o sticlă. Bău îndelung și cu cât creierii i s'acopereau de nouri, ochii moartei urmărindu-l, se bulbucau mai tare. Svârli sticla în șanț și porni către mijlocul târgului, spunând în răstimpuri:

— Hanora... trebuie scăpată de moarte. Trebuie...

VIII

Pretoratul se afla în preajma unei mori vechi la Răsăritul târgului. Telefonistii agățau de zor sârmele, căci colonelul Vartic cerea numaidecât legătura cu comandantul Diviziei. Se propti în fața aparatului și când auzi la capătul firului glasul generalului, pocni din pintoni:

— Da, eu, domnule general. Da. Civilii. I-am văzut eu. Cu ochii mei, domnule general. Da, da. Chiar și bătrânii. Am înțeles. Lăsați pe mine. Până în zori. Intâi bărbații. Tinerii. Restul, în hală, până mâne...

Și făcu un semn mânios cu brațul asupra căpitanului Jimborean care tocmai intrase cu fața îmbrobonată de sudoare.

— Iertați, domnule general... spuse în aparat. Ceva urgent. Ce vrei? se întoarse spre Jimborean, după ce astupă aparatul cu palma.

— Domnule colonel, opriți execuția. Ii o greșală. A tras o sovietică. Au prins-o și au ucis-o oameni din unitatea mea. Vă rog, pentru Dumnezeu, dați ordin. Se împușcă prunci...

— Ce-i? strigă colonelul și o dungă adâncă îi răsări între sprâncene. O sovietică? Aiurezi, căpitane. Cine-a mai văzut femeie să tragă?

Și vorbi din nou în aparat:

— Iertați, domnule general. A fost ceva urgent. Tocmai mi se raporta că au mai fost prinși și alți civili cu arme. Da, da. Niște femei. Fete tinere...

Jimborean se repezi la ușă, deschizând-o larg:

— Uitați-vă... strigă el, în timp ce colonelul punea receptorul în furcă și găfăia de mânie. Uitați-vă...

În tindă, doi soldați trântiseră la pământ trupul sovieticei, rămânând înlemniți cu mâinile la căști, în fața uniformei negre a colonelului.

— Ce-i? răcni acesta spre Jimborean.

Și apropiindu-se se plecă adânc spre moartă:

— Și 'n sân ce are? Steag roșu? Ia 'n smulgeți-i din sân cârpa... Și 'n buzunar ce are?

Scormoni cu degetele într'un buzunăraș dela pieptul femeii și scoase un carnețel.

— Aici ce scrie? Ce scrie? se întoarse către o încăpere alăturată unde un furier slăbănog și-un majur cărunt desfăceau o ladă cu registre. Ce scrie aici, camarade?

— Aici scrie... scrie... se bălbâi majurul, și-și plecă adânc fața spre carnețel.

— Nu vezi? Ai chiorât? râse rău colonelul. Aduceți făclii. Făclii, că dom'majur nu vede...

Și, ghiontindu-l în coastă, adăugă:

— Te trimit pe front, în linia întâia, într'un batalion de asalt. Ce scrie, boule?

— Scrie... domnule colonel... I - ra... Doamne... numărul optsprezece milioane și mai bine... optsprezece milioane și cinci sute șazeci trei pe mii. Precum se vede, îi un număr de ordine... numărul carnetului.

— Mare scofală. Ai descoperit America, dobitocule. Mai departe ce scrie?

— Scrie, domnule colonel, că aista-i un carnet de Kom...Komsomol.

— Ce-i?

— Komsomol, domnule colonel.

Și majurul lăsă brațul cu carnețelul în jos și iar și-l ridică la ochi.

— Și mai scrie, domnule colonel... scrie... Kazan... însămnă că rusca îi tocmai dela Kazan. Asta-i departe. Da, da, Maica Domnului dela Kazan...

Și țâții mirat din buze. După aceea, speriat de cele spuse, înlemni ca butucul.

— Cred că v'ați convins, domnule colonel, spuse Jimborean. Eu mi-am făcut datoria... Restul...

— Mai este și un rest? Restul, ce?

— Restul... cine știe. Într'o zi vom răspunde...

— Ești obraznic. Afară! Bagă de samă, căpitan Jimborean. Să nu ne întâlnim. Eu, pe scaun, cu crucea 'n față, dumneata între baionete... Luați stârvul de aici, strigă spre soldații înlemniți.

Se răsândi, bătându-se peste frunte:

— Marș afară... lăsați-l.

Și cum în uliță s'auzi un galop, colonelul gândi: « chiorul de Jimborean merge de bună samă la Divizie să raporteze. Generalul are să-l scuipe. Dar oricum, să facem nevăzută rusca... ».

În încăperea alăturată majurul cel cărunt se tot canonea să lipească sticla unei lămpi care scotea un fum înalt, negru. Iși tot trecea petecul de hârtie pe limbă și, cum îl lipea de sticlă, s'auzea un pocnet mărunț și cioburile zornăiau la piciorul mesei. « Azi îi ziua și ceasul nenorocirii mele », își spunea majurul, stupindu-și în degete. « Așa-mi trebuie, că, om bătrân, m'am cerut pe front. Oare nu cumva, acasă, la Holda, se coc perele de vară? ».

Și cum un gust acriu de pere îi umplu gura, stătu năuc în fața lămpii care chiora mai tare.

Afară, prin ulița întunecată, s'auzea mersul mărunț, repede, al unei mulțimi desculțe.

— Ce-i? tresări furierul, înlemnit cu mâna pe capacul lăzii cu registre. Au prins a-i duce...

Aproape, după zidul morii, o mitralieră hohoti o singură dată. Mersul nesfârșit de picioare desculțe se opri în fața ușii și cineva scoase un țipăt. O armă pocni și-un glas mânios strigă:

— L'ai ucis? Bine...

— Cârmește-i la dreapta, ce dracu? porunci cu mânie alt glas. Dacă-i scăpăm în câmp?...

Mitraliera mai hohoti odată și mersul picioarelor desculțe se auzi iar.

— Hei, căprar... strigă iar glasul. Ești chior? A fugit unul. S'a tras sub gard. Nu vezi? Am să te spânzur pentru trădare de țară...

Ușa pretoriatului scârțâi. O femeie înaltă, strânsă din cap până 'n picioare într'un fel de cergă vânăată, se opri în prag, uitându-se înspăimântată spre încăperea cu lampa chioară. De undeva de sub cergă s'auzi un scâncet de prunc. Zărindu-l pe furier, se trase înapoi. De-afară veneau bocăniturile în fugă ale unor bocanci.

— Scăpați-mă... bolborosi ea și, când îl văzu pe colonelul Vartic, căzu în genunchi, scoțând de sub cergă un prunc învelit în niște cărpe.

Colonelul o privi lung și pe față îi răsări un zâmbet:

— Să te scap? întrebă el, cu glas blând, scăzut. Bine...

— Ah, oftă femeia, și se furișă într'un colț întunecat și răsufli repede. Ei au să vie în curând... spuse ascultând cum s'apropie bocăniturile bocancilor.

— N'ai grijă..., îi răspunse colonelul. Eu mă duc la ușă și cum intră unul îi spun că nu-i aici niciun civil. Bine?

— Dumnezeu... scânci femeia, în timp ce colonelul Vartic, făcând cu ochiul spre majurul alb de spaimă, deschise ușa de-afară.

Un jandarm încremeni în fața lui cu arma la picior:

— Să trăiți! A fugit un civil. O femeie. S'a furișat aici.

— Știi bine?

— De bunăsamă! Trebuie s'o caut...

După zidul morii, mulțimi de mitraliere prinseră a toca.

— Dobitocule, strigă colonelul către jandarm, izbindu-i un pumn drept între ochi. Cauți civili? Aici la mine îi cauți? Uită-te, dobitocule. A intrat la mine. Putea avea dinamite, grenade...

— Am înțeles... răspunse jandarmul și tot cerca să-și ducă mâna la față, să-și șteargă sângele. Am înțeles...

— Marș și scoate-o afară. Ce stai, idiotule? Bagă-i baioneta în pânțec. Și voi... se 'ntoarse el spre majur și spre furier; voi ce păziți aici? Intră dușmanii și voi tăceți? Marș la batalionul de asalt...

Femeia, după ce se ridică lungă în colțul întunecat, trecu repede pe lângă baioneta jandarmului. În prag spuse:

— Te rog, pentru Dumnezeu, împușcă-mă. De ce *acolo*?

— Marș... strigă jandarmul, în întunericul uliței.

După aceea, scâncetul femeii și glasul mânios al jandarmului se pierdură în pocnețele fără întrerupere ale mitralierelor de după zidul morii.

«Ziua și ceasul nenorocirii mele... își spunea majurul și nu mai izbutea să cârpească sticla de lampă. În loc să fi stat acasă, să-mi fi îngrijit bătrânețele, am vrut front, înaintare în grad. Acum, la Holda, acasă, perele de vară dau în copt...».

Telefonul sbârâni în cealaltă încăpere și Colonelul Vartic pocni pintenii:

— Da, domnule general...

Și, după un răstimp:

— Vă indoți de cuvântul meu? Minciună, domnule general... Nu. Nicio sovietică. Era o localnică, într'o bluză cachie. Cuvântul meu. Allo. Da. Cum am înțeles, a fost la d-voastră Jimborean. Da? Bine. Să trăiți. N'aveți grijă, domnule general. Ii curăț până la unul. În zori, nici urmă. Ei, și dacă ar fi fost vreo sovietică? Asta nu scutește de glonț populația. Prea bine. Mitralierele au și prins să-i toace...

Punând repede receptorul în furcă, se repezi spre furier și majur:

— Boilor! Trădare de țară... Luați de-aici rusca. Ați înlemnit, vitelor?

— Unde s'o ducem? bălbâi majurul.

— La Maica Domnului din Kazan, tâmpitule... Svârliți-o după casă, în fântână. Ați înțeles? În fântână.

— Da, da... spunea furierul, apucând femeia de umerii înlemniți. În fântână... după casă... în fântână...

— Maica Domnului din Kazan... spunea majurul și cum genunchii femeii se tot desveleau, adăogă:

— N'au avut parte de țărână. Ar fi cuprins-o copacii cu rădăcinile...

— Mai repede... strigă colonelul. Ce vă mocoșiți?

— Perii vărateci... bălbâi majurul și hățanară trupul, legându-l înainte de a-l lăsa în adânc.

La ușa din față se oprise în uliță o companie de jandarmi. Inlemnit în fața colonelului, un ofițer mărunț raporta:

— Am adus întăriri. Din ordin... la ordinul dumneavoastră...

— Câte mitraliere?

— Două sute zece... Numai mitraliere, două sute zece...

— Prea bine. Plecați îndată. Controlați podurile, beciurile. În zori, să nu rămâie țipenie... :

— Tot după zidul morii? întrebă locotenentul și glasul îi tremură. Tot? mai întrebă după ce-și îngroșase glasul.

— Nu. Ii duceți în spatele cimitirului. Este un deal... Fiecare să-și sape groapa. Ai înțeles?

— Am înțeles... răspuse locotenentul, bătând pintenii.

Și întorcându-se spre compania sură în pâcla nopții, comandă scurt:

— Înainte marș...

— Tot aici sunteți? întrebă colonelul spre majur și furier. În zori să nu vă mai văd. Plecați în linia întâia. Ați înțeles? Scrieți-vă ordinele...

— Am înțeles... răspuse majurul.

Și adaogă în gând:

« Cănele negru... Are să mă trimită în linia întâia, cu consemn să fiu ucis pe la spate »...

Și se căina:

« Zvonarule, n'ai să-ți mai vezi livada... ».

În străfundul ființei i se năzări livada cu peri vărateci dela Holda.

VIII

Câinii se trăgeau în fundul curților, mârâind. Pași cadențați se opreau în dreptul porților și glasuri răstite strigau printre izbitorurile surde:

— În numele legii... în numele legii.

În mijlocul ulițelor, cînvoaiele se îngroșau, se lungeau și glasuri repezite numărau:

— 102, 103, 104. Bagă de samă, camarade! Ai, până acum, 104. Răspunzi cu capul.

Femei sborșite, copii în cămășuici rupte, bătrâni cu bărbi încâlcite, tremurând ca varga, se îndesau unii într'alții, umăr în umăr și toate răsuflările piereau când prindeau a toca dinspre moară automatele.

— Unde ne duce? întrebă un copil, privind lung noaptea plină de constelații. Trecem prin câmp, mamă? Mie prin câmp mi-e frică...

— Să taci... se răsti un jandarm. Nu-i voie de grăit...

— Ce spune, mamă? întrebă mai încet copilul. Putem trece și prin câmp. Soldații au puști... ne apără.

— Eu mi-am luat legătura, spuse o femeie. Am pus în ea rochia de săr-bătoare și-o broboadă albă...

— Cel puțin să fim alături îi răspunse o bătrânică. Eu nu mi-am luat nimic. Mergem... cine știe.

Și adaogă:

— Noi am fost vecine... și ne-am dușmănit. Acum...

— Înainte marș... strigă un jandarm și bătrânică rosti:

— Acum l-au scos pe Sender. Cum are să meargă el în cârji... Uitați-vă... el nici n'a stâns lumânarea. Sta la geam și cosea, ca 'n toate nopțile...

— Taci... spuse un glas de femeie și se auzi un plâns.

Proptit în cele două cârji, Sender își svârlea picioarele paralizate înainte, grăbind spre poartă.

— Mai iute... îl tot îndemna un glas încet. Hai mai iute...

— Am uitat lumânarea aprinsă... spuse bătrânul, oprindu-se. Te rog, dacă ești bun, du-te... și...

— Mai iute... strigă jandarmul. Merge la... și îi vine să...

— Impreună... vecini... rosti Sender, alăturându-se convoiului.

Și privi cu grijă spre lumânarea roșie care pâlpaia, singură, la geam, între arbori, în fundul curții.

— Ii departe? întrebă el tare. N'am mai mers... de ani...

— Trecem prin câmp... îi răspunse glasul de copil.

— În dosul morii... îi răspunse înecet un glas de bărbat.

În capătul convoiului, cineva strigă:

— Vai... Doamne...

Înainte, se zărea, sur, câmpul. O baltă sclipea la cotitura spre moară. Automatele tocău fără întrerupere și printre rafale nu s'auzeau decât niște comenzi scurte.

— De n'ar trebui s'așteptăm... spuse careva.

— Nu... nu... răspunse altul și adaogă:

— Să nu vă uitați în fundul gropilor...

O femeie prinse a boci cu glas înalt sfâșiat în hohote de plâns.

— Taci... taci... taci... strigară la ea glasuri speriate.

Sender, săltându-se mai repede în cârji, o certă:

— Hei... bătrânico.

Și se 'ntoarse spre un bărbat mărunț, adus de spate, care mergea repede, cu capul în pământ:

— Tocmai îți sfârșeam haina. Ii pusesem în spate petecul. Mai aveam nasturii...

— Iată câmpul... strigă copilul și toți se opriră ca la marginea unei mări.

— Nu cotim? întrebă careva.

Și capul convoiului apucă spre moară și se lovi de-un zid de trupuri îngrămadite în picioare, privind neclintite spre moara neagră unde guri nevăzute mestecau pară de foc și mitralierele tocău.

— Cât o s'așteptăm? plânse un glas.

Cineva, înainte, rosti ca o comandă:

— Gata? Încă o sută...

— Sculați... haideți... spuneau niște glasuri încete și zidul de trupuri se urni câțiva metri.

— Hei... întrebă un jandarm peste mulțime. Cine și-a lăsat pruncul? Vino și-ți ia pruncul...

Câțiva soldați în căști veniră repede lângă noul convoiu; unul raporta:

— O sută optsprezece... Am înțeles. Cotim și-o luăm peste câmp. Ținem marginea târgului. S'au dus mitralierele? Să n'asteptăm, că vin alte convoaie...

— Domnule locotenent... grăi alt glas. Noi am avut ordin că... aici. De ce nu ne dați voie? Sfârșim repede...

— Marș... răspuse locotenentul. Nu înțelegi? Nu vezi câți? Și, în zori, gropile trebuie să fie astupate...

— Inapoi... strigă jandarmul din capul convoiului. Vai, Doamne, și nici n'am mâncat azi...

Convoiu se răsuci și Sender sălta în cărji înaintea tuturor. Ocoliră balta strălucitoare și glasul de copil întrebă:

— Ce fac cu ei la moară?

— Mână... strigă jandarmul, în dreptul lui. Ți-am spus să taci. Că nu-i voie...

Privi spre piciorușele copilului cum mergeau repede printre pașii largi ai bărbaților, printre pașii mărunți ai femeilor și rosti:

— Pe ei... n'ar fi trebuit.

Și copilul întrebă:

— Mamă, de ce mă privește așa jandarmul?

— Taci... Lasă... îi răspuse femeia, în timp ce jandarmul își ridica gulerul mantalei, ascunzându-și în el toată fața.

— Spre cimitir? întrebă Sender, ajungând în dreptul uliței.

Și tăcu, zărind para roșie a lumânării, pe delușor, la fereastră, între arbori.

Picioarele plecau cu grabă iarba moale. Roua strălucea până departe în păcle și constelațiile minunau noaptea.

— Cel puțin dacă n'ar fi și prunci... spuse un jandarm.

Și altul răspuse:

— De-ar fi gata gropile și automatele. Să sfârșim. Eu, mâne, mă cer în linia întâia...

Și cum după dealul negru din față se zări un foc, adăogă:

— Pare că sunt gata. Ne așteaptă. Să spunem să mâie mai repede.

— Mai repede? întrebă Sender, svârlindu-și mai repede înainte trupul.

— Așa... Așa... spuse careva și mulțimea de picioare pleca mai cu grabă ierburile.

Numai copilul scânci:

— Mă dor picioarele...

Dar femeia nu mai avea putere. Câteva mâni se lăsară spre prunc să-l ridice. Și, rând pe rând, se apucau strâns unii de alții, ca 'ntr'o primejdie de ape revărsate. Respirau repede, obraz lângă obraz, amestecându-și răsuflatele. Alții se trăgeau în sinea lor, însingurându-se. Cu grijă se fereau să nu-i atingă vecinii. Iși trăgeau capetele între umeri și privind adânc în pământ, lărgeau pasul.

— Mai este mult? întrebă Sender. Vai, Doamne! N'ar trebui s'avem când gândi...

— La focul acela... îi răspunse cineva din urmă.

Para focului, înaltă, se despletea, în plete roșii, într'o apă. Și apa se tot legăna.

— Este o apă... grăi jandarmul. Are să fie ușor. Nu trebuie gropi.

Cimitirul svârlea pe câmp niște umbre. O boare lină aducea mirosnă de ierburi și viorele.

— In vecinătatea morților... spuse, tare, Sender, săltându-se în cărji și privind în grădina adâncă a cimitirului.

Și zărind, jos, în vale, apa însângerată de lumina focului, adăogă:

— ...izvorăște din morți...

Intre dealuri opriseră alte convoiuri și glasul cuiva striga plin de mânie:

— Leat tâmpit... dobitocilor... Cum o să trageți? Trebuie în spate zid sau deal. Cum ați pus așa mitralierele? Tot amu schimbați-le, că vă sfărâm...

— Jos mantăile... porunci după aceea glasul mânios. Cu mantăi, cum aveți să trageți? Suflecați-vă mânecile... Fiți gata... Când a suna goarna...

Un convoi se urni, lungindu-se în umbra dealului. Unii fugeau, s'ajungă mai repede *acolo*.

— Stai, ologule... strigă careva către Sender. Ce te 'ndeși? Până-ți vine rândul...

Goarna sună prelung și-abia atunci mulțimea izbucni în plâns. Din deal veni în fugă un ofițer:

— Cine-a sunat? Cine-a sunat?

Și plânsetele se 'nălțau odată cu glasul molcom, adânc, al goarnei.

— Să fie tăcere... striga ofițerul, dar nimic nu mai putea opri plânsetele osândiților. Abia când porni toaca mitralierelor, convoaiele se răsuciră în-grozite.

— Alții... altă sută... striga cineva în răstimpuri, printre rafale.

— Dar cei ce se mai sbat? întrebă un glas cutremurat.

Și ofițerul răspunse:

— Sdrobiți-le capul cu hârlețele...

Șanțul era plin de horcăituri.

IX

Costan Cimpoeșu lăsase de mult în urmă ulițele din mijlocul târgului și, coborînd o ulicioară prăvălătecă, inima îi spunea că se duce drept spre casa lui Ițic Blonder. Iși amintea tot mai viu cum camaradul de acum doi ani își descria casa: « Sub un delușor, vezi o cocioabă; lângă cocioabă, un acoperiș de stuh; dai la o parte o cergă — și un căluț întoarce spre tine botul în fața cocioabei, stă polobocul pe roate... ».

Oameni speriați se furișau dela garduri, auzindu-i pasul.

— Ițic Blonder... chema încet Cimpoeșu.

Bătea în porți și chema iar:

— Nu stă aici unul Ițic Blonder?

Bătu și întrebă la mai multe cocioabe cu boloboc pe roate la ușă. Și nimeni nu-i răspunse. Niște câni hămăiau și mârâiau înfricoșați. Ajunse la capătul târgului, acolo unde ulicioara sfârșea la o baltă. Câteva răchiți plecate înconjurau balta aceea, ca un șirag de oameni speriați, la pândă. În câmp, în alte bălți, orăcăiau mulțimi de broaște. Un cal strănuta aproape. În fundul nopții tocău automatele. « Poate l-au dus și l-au ucis... gândi Costan. Să încerc la hală, din nou ».

Urcă ulicioara, cercetând iar, casă cu casă. Convoaie negre coborau către moara părăsită și către cimitir.

— Camarade... se adresă unui jandarm. Il caut pe unul Ițic Blonder. Te rog, fii bun, strigă-l...

— De ce? se miră jandarmul. Du-te și întreabă la dom'colonel, la Pretorat. Nu-i voie.

— Camarade... spuse iar Cimpoeșu. Trebuie să-l aflu numaidecât. Pri-cepi? Numaidecât.

— Fii bun... spuse către alt jandarm, la alt convoiu. Dă-mi voie să întreb...

— Ordin scris dela Pretorat...

Și Costan strigă în lungul convoiului:

— Unul Ițic Blonder...

Un glas îi răspunse:

— La hale... du-te repede.

Inima soldatului tresări. O luă la fugă, izbindu-se de oameni. Și când ajunse în fața halei, se lovi de cordoanele de jandarmi. La ușă, la un foc roșu, niște mâni frigeau un hartam de carne.

— La o parte... Inapoi... la o parte... strigau glasuri mânioase. Pe cine? Ce cauți?

— Ițic Blonder... strigă Cimpoeșu, peste larma vaietelor și-a glasurilor mânioase.

— Pentru ce-l cauți? îl întrebă un jandarm.

— Înțelegi? Trebuie. Trebuie camarade, pentrucă...

Și un gând strașnic îi înfioră mintea:

— Pentrucă vreau... cu mâna mea. Înțelegi? Mi-a făcut un rău ne mai pomenit. Din pricina lui mi s'a risipit averea, neamul. Acum mi-a venit rândul...

— Lasă... îi răspunse jandarmul. Că și-așa... auzi mitralierele...

— Nu, camarade... Am jurat pe mormântul părinților. Pricepi? Trebuie.

— Și n'are să-ți fie milă?

— Nu. Nu. Vreau să-l spintec cu baioneta. Il duc pe un deal sau într'o râpă... îl pun să-și sape singur groapa...

— Fioros om ești, bre...

— Da. Da... bălbăi Cimpoeșu. Trebuie. Dacă mi-l dai, te cinstesc.

— Mie, cinste nu-mi trebuie. Cinste — de vânzare de suflute...

Și jandarmul adăugă:

— Bine. Dar bagă de samă: are să te urmărească în somn. Eu am pățit. Am ucis, la Iași. Când îi omori în cărduri, îi altceva. Unul singur, i se sgârcește fața. Ți se uită drept în ochi. Și-și schimonosește gura. Să te blesteme. Nu mai poți mânca, nu dormi... că-ți stă mereu dinaintea ochilor. Oriunde te 'ntorci... oricum te sucești... *el* îi lângă tine... Pricepi? La Iași, l-am omorât pe unul mărunțel, cu parul. Și nici acum nu și-a mai luat ochii dela mine. Iată... tresări el; acum îl văd. Stă lângă foc și mă privește...

— Ești slab de ingeri. La mine... hei, hei. Mi-l dai?

— Du-te la porțile halei și întreabă. Numai întreabă încet, să nu s'audă. Că dacă îl aud strigat pe unul, toți încep cu gemetele...

Costan trecu pe lângă foc și se prinse de gratiile ușilor cu amândouă mâinile. O sfârșeală îi cuprinse inima înainte de a rosti:

— Este aici unul Ițic Blonder...

— Pentru ce-l cauți? întreabă o femeie care-și alăpta pruncul.

— Trebuie... să-l văd... pentru mântuirea lui... răspunse Cimpoeșu și-abia atunci îl izbi în nări duhoarea de hoit a prizonierilor.

— Bagă de samă... îl ghionti pe umăr jandarmul. Bagă de samă. Nu aici...

— N'ai grijă, camarade... n'ai grijă...

Și iar rosti, cu glas îngroșat, de nerecunoscut:

— Femeie... fii bună... chiamă-l...

Și glasul îi pieri, auzind un glas mânios la spate, strigând:

— Ce stați, boilor? Pregătiți altă sută...

— Altă sută... strigă jandarmul dela foc, mușcând din hartamul de carne.

— Fii bună, femeie... bolborosi Cimpoeșu. Spune-i să vie...

— Chemați-l pe Ițic Blonder... spuse femeia, în urmă.

— Mă chiamă? Gata? răspunse un glas speriat și trupurile se dădură la o parte să facă loc unui bărbat care venea spre gratii nespuse de repede.

— De ce eu întâi? întreabă el, apucându-se cu amândouă mâinile de gratii, față 'n față cu Cimpoeșu.

După ce s'au privit lung, nespuse de lung, cu ochii mari, cu gurile strâmbe, Blonder întrebă:

— Tocmai tu? De ce?

— Nu vă târguiți... spuse jandarmul. L-ai găsit? Ia-l...

Și adăugă:

— Ai să mă blestemi, prietene. Are să te urmărească...

Răsuci cheia și ușa scârțâi lung ca un țipăt. Osândiții se traseră mai în fundul halei. Numai femeia aceea își alăpta mai departe pruncul în liniște.

— Hai... gata... rosti Cimpoescu și Ițic Blonder coborî repede treptele.

Întrebă, svârlindu-și barba peste umăr:

— În dosul morii?

— Nu. Către câmpie... răspunse Cimpoescu, răgușit deodată.

Iși controlează arma dacă-i încărcată și-i puse baioneta.

— Așa... îi spuse jandarmul. Ai să mă blestemi. Are să te urmărească...

— N'ai grijă... răspunse Cimpoescu — și cum plânsul îl strângea de grumaz, porni în urma lui Ițic Blonder fără să mai spuie un cuvânt.

— Nu-mi poți spune de ce? îl întrebă prizonierul la marginea câmpului.

— Taci. Taci... Ai să afli...

După aceea au intrat deabinelea în câmpia sură. Constelațiile păleau și cerul către Răsărit se înalbea. Pășeau prin ierburile grase, tot mai repede.

— Ițic Blonder... rosti Costan Cimpoescu. Ițic Blonder... cred că ai priceput...

— Da... Dar înainte de asta, te rog, vreau să mă plec să-mi răcoresc obrazul în iarbă...

— Nu înțeleg. Ițic Blonder, du-te înainte, cu Dumnezeu...

— Nu mă ucizi? se cutremură prizonierul și se 'ntoarse repede pe călcăie, privindu-l lung, înlemnit. Atunci... de ce?

— De ce? Nici eu nu știu de ce... Ia-o înainte... Grăbește-te... ocolește drumurile... până la linia Rușilor. E târziu. Eu mă duc să-mi caut regimentul.

Și porni spre Miazăzi, prin ierburi, peste câmp. « Dacă ar afla mama, s'ar bucura... își spuse el: da, da, fie fapta asta de sănătatea mamei »...

Și grăbi pasul. Dar în urmă auzi un răsuflat repede.

— Te rog... stai... bolborosi Ițic Blonder.

— Cu Dumnezeu... du-te cu Dumnezeu. Ce mai vrei?

Făcu un pas, dar prizonierul se ținea după dânsul:

— Pot fugi? pot? N'ai să tragi după ce mă depărtez?

— Dacă nu mă crezi, camarade... dacă nu mă crezi... iată... n'ați arma...

Ițic Blonder o apucă repede, cu amândouă mâinile și svârlindu-se înapoi strigă într'un hohot de râs:

— Acum... Acum...

O sudoare de ghiață cuprinse tâmpilele soldatului:

— De ce? răcni el. Stai, ce faci?

Și se repezi spre prizonier.

— Trag... Trag... îi răspunse hohotul de râs. Dacă te-apropii, trag...

Mai apoi, tăceau, pândindu-se unul pe altul, între păcle.

— Frate... rosti Cimpoeșu, ca un scâncet.

Și tăcu. Aproape, după delușoare, automatele porniră cu desnădejde, cu mânie, hohotind, scrâșnind — și noaptea se umplu de spaime. Ițic Blonder svârli arma la picioarele soldatului și plângea cu capul printre pumni și i se sguduiau umerii.

— Grăbește-te... se luminează de ziuă... îi spuse Cimpoeșu. Cu bine...

O luă la fugă printre păcle. Ii răsări în față obrazul aspru al lui Jimborean și sări peste un pârâu, fugind mai tare.

— Ce vrei? întrebă întorcându-se deodată spre Ițic Blonder care se oprise pe celălalt mal. Nu pricepi? Du-te...

— Camarade... frate... camarade... bálbâi omul și lacrimi mari îi răsăriră între gene.

Și spuse mai departe:

— Acolo, în târg, a rămas ea, cu pruncii... în hală. Ne învățasem cu gândul. Toți... împreună. Pricepi? Acum...

Și cum mitralierele nu mai încetau, adăugă:

— Acum... pe ei... s'a isprăvit... Eu... ce să fac acum?

— Grăbește spre Răsărit... îi răspunse soldatul și inima i se răci.

«Ai făcut rău... nu trebuia... îi spuse fața plânsă a mamei. Ce-o să facă el acum?»

«Mamă...» scânci soldatul.

«Lasă, dragul mamei. Rănille se tămăduesc. El are să se ducă... și-are să uite...».

Și Costan Cimpoeșu spuse tare:

— Lasă, camarade. Rănille se tămăduesc. Ai să uiți...

Și nu-i răspunse nimeni. Se uită mai cu băgare de samă în urmă și nu putea desluși dacă umbra de pe malul pârâului e un om, o răchită sau un fuior de păclă. Se simți cuprins de-o nelămurită vinovăție și se 'ntoarse:

— Iată... rosti el, pe mal. Te rog, întinde mâna și ia pânea asta. Să-ți fie alinare și merinde...

— Costane... Costane... gemu Ițic Blonder, întinzând brațul.

— Cu bine... grăbește-te... mai rosti soldatul și răsufli ușurat, depărându-se spre fundul câmpiei, la drumul mare, unde s'auzea scârțit de roți.

Constelațiile clipeau albe ca para lumânărilor. Foșneau ierburile.

Compania se trezea și majurul Codău suduia de Precistă și Dumnezeoaică. Pe drum uruiău roțile tunurilor și sergenții făceau cu glasuri aspre apelul grupelor. Căpitanul Jimborean, cu pelerina împietrită în lungul trupului, aștepta clipa să deie comanda de plecare.

11 IUNIE 1948

ANCORA SUS

*Ancora sus, tovarăși! Pornim
Pe drumuri mult căutate.
Stăpâni pe unelte, pe soartă stăpâni!
Inima bate și bate...*

*Vom crește bogați și puternici și dârji,
Cum crește în basm făt-frumosul.
Din an facem zi, din zi facem ceas,
Și strângem și clipei prisosul.*

*Ancora sus! Echipaju-i stăpân
Pe cârmă, busolă, motoare.
Luați seama! Capcanele's multe în drum.
Spre larg, muncitori, muncitoare.*

PATRONUL

*Din jilț adânc, din jilț pufos
S'a ridicat un domn verzui.
Avea un frac de mort luxos
Și ochii stinși și prea sătui.*

*— « Mi-ați spus din fabrică să plec.
Mi-ați zis: tâlhar. Călău, mi-ați zis.
Și arme n'am decât un cec.
Poate cu cecul v'am ucis?*

*Eu, nemilos? Eu, — un gingaș!
Când văd un prunc rahitic, fug.
Port oare chip de ucigaș,
De om care jupei și sug?*

*Nici în greviști, pe vremuri grele,
N'am tras. Dar oare-aș fi putut?
Răceni în zdrențe și'n obiele
Făceau ce trebuia făcut.*

*(Foc. Morți. Rezistă. Nu se lasă.
O, de-aș putea să mă calmez!)
Făceam lumina mică 'n casă
Și îmi puneam un vals vienez.*

*Dar iar mă turbura ministrul:
— « Ce facem? » — « Reprimăm »... gemeam.
Plângea în mine valsul, tristul,
Și reprimam, și reprimam...*

N'a fost ușor, o viață 'ntreagă
In slujba ordinei să fiu.
Dar cu conștiința nu-i de șagă.
De ce m'ați alungat, nu știu ».

El tace. Il privesc cu ură.
Ochii-i sticlește stins, pustiu.
Fracul, perfect ca tăietură,
Cuprins de-un tremur, pare viu :

« Nu-s mort, s'o știu. Par mort, dar nu-s.
Nici singur nu-s. Mulți domni în frac
Mai au câte ceva de spus
Deși se-afundă 'n jilt și tac.

Am fost blajin, am fost prea bun.
Azi sunt în stare de orice »...
Vorbise mult. Acum tăcea.
Un leș verzui părea că e.

— « Gîngăse domn, îți mulțumesc,
Îți mulțumesc c'ai apărut.
Furat de muncă, uit, greșesc
Și cred c'ai putrezit demult.

Azi știu că duhul tău nu doarme,
Că porți pistolul sub gheroc,
Dar fii pe pace, avem arme
Și ac de fiece cojoc ».

DĂRĂMĂM

*Ce mai bâlci dărâmăm! Ce mai târg forfotea!
Țipete, fluere, scrânciob, dughene.
Ce mărfuri ciudate zăceau pe tejghea,
Și'n umbra dughenii, ce monștri alene.*

*Samsari și geambași, sulimane, foiță,
Vătafi cu biciuști și copii ca moșnegii,
In caier, de-a-valma sub crunta arșiță,
Bocciii, piticii, sforarii și regii.*

*Directori de circ, buhăiți și zbanghii,
Țupâni de tarabă, mieroși și hapsâni,
Vestea chilipirul, chemau mușterii,
Și gușile, salbă, jucau peste sâni.*

*Vindeau cu toptanu'adevruri și egi
Și vorbe ce sfârâie 'n untul gogoșii,
Balsam pentru suflet, pomezii pentru negi
Aceleași cu care s'au uns și strămoșii.*

*Suduiau, se tocmeau, cumpărau chilipir.
Vieți omenești le aveai cu-o pară,
Veneau doar ei singuri desculții, în șir,
Să-și târgue vlaga, pe-un ban, la tejghea.*

*Mereu alte mutre, alți hoți ghidușari,
Dregători pehlivani și maimuțe dresate.
In praf, sub povară, mereu opincari
Și hamali vlăguiti, rupți în coate.*

.

*Așa revăd lumea în care-am crescut:
Boită, sălbatecă, strâmbă, pestriță.
Așa era omul: ciopârțit și vândut
La târg, ca un boț de alviță.*

*Adânc, târnăcopul! Infigă-se bine
În tot putregaiul dughenii.
Și monștrii cari scheaună 'n umbră, pe vine,
Să-i mistuie focul gheenii!*

MARIA BANU

ALEXANDRU PUŞKIN

POLTAVA

(Fragmente)

*E trist Mazepa. Mîntea-i iar
De gânduri grele tulburată.
Cu ochi duiosi Maria cată
In ochii lui ce stranii par.
Genunchii cuprinzându-i moale,
Iubirea-şi spune cu temei.
Zădarnic, gândurile sale,
Mai tari sunt ca iubirea ei.
In faţa-i, neluând aminte,
Bătrănu-şi pleacă ochii reci,
La imputări, cu buze seci,
Rămâne mut ca mai 'nainte.
Mirată şi jignită, ea,
Se scoală şi suflând abea,
Ii spune astfel de cuvinte:*

— « Ascultă: Pentru tine eu
Uita-i de lume şi de viaţă.
Căzându-mi drag, să fii al meu,
Aveam numai o țință 'n faţă:
Iubirea ta. S'o am cât pot,
Eu mi-am pierdut norocul tot ;
Dar nu regret ce-a fost să fie —
Să-ți amintesc vreau să mă lași:
In noaptea când m'am dat eu ție,
Că-ți voi fi dragă tu-mi jurași.
De ce mă uiți și nu ți-s dragă? »

MAZEPA

*Prietenă, nedreaptă ești,
Nebunul gând să-l părăsești ;
Tu 'n năluciri te pierzi întreagă:
Nu, sufletu-ți de patimi orb,
Se sbuciumă stârnind durerea.
Mario, te iubesc, te sorb
Mai mult ca slava, ca puterea.*

MARIA

*Minciuni: Azi nu mai ești ca ieri,
E mult de când stam doi sub stele?
Acum tu fugi de mângâieri,
Acum ți s'a urît de ele ;
Ești ziua 'ntre oșteni, dai zor,
Petreci, te plimbi — eu sunt uitată ;
Cu-un iezuit cu-un cerșetor,
Sau singur-cuc, stai noaptea toată.
Iubirea mea, umil gherghef,
O 'ntâmpini cu asprime 'n două,
Iar pentru Dulskaia, la chef,
Inchini și bei. E-o veste nouă . . .
Cam cine-i Dulskaia?*

MAZEPA

*Și ești
Geloasă? Cum, eu om în vârstă,
Uitând de anii ce mă 'nvârstă,
Să caut frumuseți lumești?
Ca tânărul dedat iubirii,
Eu să suspin cu falș temei,
Să port cătușa necinstirii,
Să 'ncep a ispîti femeii?*

MARIA

*Nu, nu-mi vorbi pieziș tu mie,
Răspunde drept, de ce te-apleci?*

MAZEPA

*Mi-i scumpă pacea ta, Marie,
Așa să fie, află deci.*

Demult noi uneltim o treabă ;
 Ea fierbe-acum în inimi tari,
 Și vremea ei sosi de grabă ;
 E-aproape ceasul luptei mari.
 Robiți, pierzând orice izbândă,
 Plecat-am capetele, noi,
 Sub a Varșoviei osândă,
 Sub jugul Moscovei apoi.
 Ucraina, dând imbold dreptății,
 Din lanțuri va scăpa de tot :
 Eu flamurile libertății
 In contra țarului le scot.
 Cu cei doi regi pun tot la cale,
 Sunt pregătit, ție fără svon ;
 Curând în lupte și 'n răscoale,
 Eu poate-mi voi dura un tron.
 Prieteni am cu noimă-adâncă :
 Prințesa Dulskaia, și încă
 Pe iezuit, pe cerșetor ;
 Ei gândul meu îl duc la capăt ;
 Scrisorile regești le capăt
 Prin taina și prin mâna lor.
 Aceasta mi-i mărturisirea.
 Ești mulțumită ? Rătăcirea
 Ți-am risipit ?

MARIA

O, totu-i clar :
 Vei fi al țării noastre țar !
 Ce bine pe-al tău cap într'una
 Va sta coroana !

MAZEPA

Stai ! Ce-i greu
 N'a început. Să dea furtuna.
 Au ce m'asteaptă mai târziu ?

MARIA

Te voi urma cu 'ntreg norodul.
 Tu ești puternic ! O, eu știu :
 Te-așteaptă-un tron.

MAZEPA

Sau eșafodul?

MARIA

*Te voi urma și printre morți ;
Să mai trăesc n'aș fi în stare.
Dar nu: domnescul semn îl porți.*

MAZEPA

Tu mă iubești?

MARIA

Ah, ce 'ntrebare?

MAZEPA

*Răspunde-mi: Tatăl tău sau eu
Iți sunt mai scump?*

MARIA

*O, dragul meu,
Ce vorbă-i asta? Spaimă-mi scoate.
Pe toți ai mei, ce singuri stau,
Uitării mă căznesc să-i dau.
Rușinea lor mă cred ; și poate
(Ce gând grozav mi-i dat să 'nfrunt !)
De tata blestemată sunt,
Și pentru cine?*

MAZEPA

*Deci 'nainte
Sunt eu, nu tatăl . . .*

MARIA

O, Părinte !

MAZEPA

Răspunde-mi !

MARIA

Să răspunzi te las.

MAZEPA

*Ascultă: Dac'ar cere-un glas
Ca unul dintre noi să piară,
Și tu ne-ai judeca sub vânt,
Pe cine l-ai svârli 'n mormânt,
Pe cine l-ai lăsa afară?*

MARIA

*Destul! Ah, ceața mă pătrunde!
De ce mă ispitești?*

MAZEPA

Răspunde!

MARIA

*Pălești; ți-s vorbele ciudate . . .
O, nu te supăra! Eu toate
Sunt gata să-ți jertfesc, oricum;
Cu groază graiul tău adie.
Destul.*

MAZEPA

*Să-ți amintești, Marie,
De cele ce mi-ai spus acum.*

*Ucraina 'n noapte tace, lin.
Pe cer cresc licăriri de stele.
Văzduhu-i adormit deplin,
Doar frunzele din plopi, doar ele
Foșnesc argint, parc'ar păși . . .
Iar luna ce înalt ieși
Belaia-Țerkov o veghează,
Grădina hatmanului și
Castelul vechi îl luminează.
Tac toate, nu clinește-un ram;
Dar prin castel trec șoaapte rânduri.
In turnul mohorit, sub geam,
Ursuz și năpădit de gânduri,
In lanțuri șade Cuciubei¹⁾,
Privind spre cer cu ochii grei.*

¹⁾ Vasile Leontovici Cuciubei, judecător general, unul dintre predecesorii actualilor conți.

In zori osânda. Fără teamă,
 Gândind la ea nu se distramă ;
 Nu-și plânge viața de otomn.
 Ce-i moartea lui? Doritul somn.
 In groapă s'ar culca cuminte.
 E toropit. Dar, Doamne sfinte !
 Să casi ca vita, nătrău,
 Sub ale hoțului picioare,
 In ghiara dușmanului său
 De țar trimis. Fără onoare
 Să-ți pierzi tu viața pe năluci.
 La moarte pe amici să-i duci,
 Blestemul să le-auzi pe groapă ;
 Cu capul sub secure stând,
 Să-ți vezi vrăjmașul surăsând,
 Să fugi în moartea ce te scapă,
 Și ura față de tâlhar
 Să n'ai cui o lăsa măcar ! . . .

Și el și-a amintit Poltava,
 Pe toți ai săi, cu tot ce nu-i,
 De anii 'mbelșugați, de slava,
 Și cântecele fetei lui ;
 De casa 'n care se născuse,
 Unde-a trudit, unde-a dormit ;
 De tot ce viața 'n dar i-aduse,
 De toate câte-a părăsit,
 Și pentru ce? —

Dar cheia 'n lacăt

Scărăni — și deșteptat astfel,
 Sărmanu-și spuse: Este el !
 E cel ce 'n ultimul meu treacăt,
 Sub cruce m'o purta duios,
 Cel ce păcatele le iartă,
 Ce leacuri pentru suflet poartă,
 Mijlocitor către Hristos,
 Din trupul lui cel sfânt, din sânge,
 M'oi întări, smerit gustând,
 Cu moartea 'n față-o voi înfrânge,
 Spre viață veșnică trecând !

Și bietul Cuciubei, cucernic,
 E gata și la cuget treaz,

*Stăpânului Atotputernic,
 Să-și verse crâncenul necaz.
 Dar nu-i sol sfânt cu duhul proaspăt,
 Ci-i altul cel venit ca oaspăt:
 E Orlic,¹⁾ slab, la chip îngust.
 Cuprins de silă și desgust,
 Bătrânul buzele-și desface:
 — « Ce vrei, om crud, ce-ascunzi în glas?
 De ce și ultimul popas,
 Mazepa nu mi-l lasă 'n pace? ».*

ORLIC

Vreau câteva răspunsuri mici.

CUCIUBEI

*N'am ce-ți răspunde: Ieși de-aici
 Și lasă-mă.*

ORLIC

*Hatmanul alte
 Mărturisiri mai vrea.*

CUCIUBEI

*Ce fel?
 De mult eu tot ce vrut-a el
 Recunoscui. Ce-am spus, încalte,
 Sunt scornituri. Eu-s falș, nedrept.
 Țes uneltiri . . . Hatmanu-i drept.
 Ce vreți mai mult?*

ORLIC

*Noi știm prea bine
 Că ești nemăsurat de-avut,
 Că la Dicanca²⁾ 'n loc știut,
 Ascunzi comori prin hrube pline.
 Curând pe eșafod vei sta ;
 Cu 'ntreagă bogăția ta*

¹⁾ Filip Orlic, pisar general, confidentul lui Mazepa; după moartea acestuia (1710), a primit dela Carol XII titlul gratuit de hatman al Malorusiei. In cele din urmă, a trecut la mahomedanism și a murit la Bender prin anul 1736.

²⁾ Satul lui Cuciubei.

Oștirea-și umple visteria ;
 Așa e legea. Datoria
 Eu ți-o arăt: Cer să-mi răspunzi,
 Comorile 'n ce loc ascunzi?

CUCIUBEI

Da, trei comori, — aveți dreptate,
 În viața asta mi-au fost date.
 Comoara 'ntâia-i cinstea mea,
 Se stinse sub tortură ea ;
 Comoara doua dintre ele:
 Pierduta cinste-a fetei mele.
 I-am stat și zi și noapte 'n jur,
 Mazepa-i cel ce i-a fost fur.
 Comoara treia-i răzbunarea
 Care-o păstrez în pieptul meu:
 Cu ea-am să merg la Dumnezeu.

ORLIC

Moșnege lasă-ți aiurarea:
 Azi când pornești spre nepătruns,
 Nu-ți mai hrăni cu visuri ura,
 Că nu-i de glumă. Dă-mi răspuns,
 De nu, te-așteaptă iar tortura ;
 Pe unde-s banii?

CUCIUBEI

Crud slugoi!
 Când vei sfârși cu întrebarea?
 Dă-mi păs să mor, — porniți apoi,
 Tu cu Mazepa, cercetarea,
 Și ce-am lăsat să numărați
 Cu degete de sânge grase,
 Prin hrube scotociți, săpați,
 Tăieți grădini, dați foc la case.
 Cu fiuca mea porniți la drum:
 V'o spune tot și-o să v'arate
 Unde-s comorile 'ngropate ;
 Dar pentru Dumnezeu, acum,
 Te rog frumos dă-mi bună pace.

ORLIC

Pe unde-s banii? Spune-mi tu.
 Pe unde-s banii? Spui sau nu?
 Ieși-va prost acel ce tace.
 Arată-mi locul lor, că-i rău!
 Tu taci? — La caznă! Hei, călău! ¹⁾.
 Și el intră . . .

O noapte cruntă!

Dar unde-i hatmanul tâlhar?
 Șerpeasca-i fire cum se 'nfruntă
 Cu remușcarea? Fuge iar?
 In casa fetei răpitoare,
 Ce doarme lin, neștiutoare,
 Lângă crivatul moale, mut,
 Cu capul aplecat, pierdut,
 Mazepa stă cu-amar răsuflet.
 Tot gânduri negre-i trec prin suflet
 Și noaptea-și crește umbra ei.
 — «Pieri-va prostul Cuciubei;
 Nu-l pot scăpa. Când ceasu-i bate,
 Hatmanul trebuie mai mult
 Să se 'ntărească sub tumult,
 Ca'n fața-i orice răutate
 Să dea 'n genunchi. Scăpare nu-i.
 Făptașul și părtașul lui
 Pieri-vor ». Dar, privind spre fată,
 Mazepa-și spune: — « Sfinte Tată!
 Ce-o să se 'ntâmple-aiunci când ea
 Afla-va vestea cea cumplită?
 Acum ea doarme liniștită,
 Dar taina, taină n'o să stea
 Decât puțin de tot. Securea,
 Căzând, va detuna în zori
 Ucraina. Lângă ea și-aiurea,
 Or să răsară vestitori.
 Ah, vād: Cui soarta lui nebună,
 I-a dat al sbuciumului țel,
 Stinger de tot să stea 'n furtună,
 Nu c'o soție lângă el.

¹⁾ Csândit la moarte, Cuciubei a fost torturat în oștirea hatmanului. Din răspunsurile neferiticului, se vede că a fost interogată asupra comorilor ascunse de dânsul.

La o căruță nu se 'nhamă
 Un cal și-un cerb de tânăr rod.
 Cum bine n'am băgat de seamă,
 Plătesc acest tribut nerod.
 Tot ce nu are preț și nume,
 Tot, tot ce are drag pe lume,
 In dar sărmana, mi-a adus
 Ea mie, un moșneag — și iată?
 Ce crimă eu la cale-am pus! »
 Și el privi: Pe pat culcată,
 Ce pașnic doarme ea, ce drept!
 Ce dulce-i sub alint de vise!
 Prin buzele ușor deschise
 Răsufală tânărul ei piept.
 Dar mâne, mâne . . . Prins de tremur,
 Mazepa 'ntoarce capul, viu,
 Și iese, dus ca de-un cutremur,
 In parcul negru și pustiu.

Ucraina 'n noapte tace, lin.
 Pe cer cresc licăriri de stele.
 Văzduhu-i adormit deplin,
 Doar frunzele din plopi, doar ele
 Foșnesc argint, parc'ar păși . . .
 Mazepa-i ros de gânduri și
 Vedenii. Stelele 'n lumină,
 Par niște ochi ce-aruncă vină,
 Privindu-l batjocoritori.
 Toți plopii par judecători,
 Ce dând din cap, s'au strâns în noapte,
 Și despre el vorbesc în șoapte.
 Iar noaptea blândă, răcoroasă,
 Precum o temniță-l apasă.

Deodată-un strigăt slab la el
 Ajunse parcă din castel.
 N'a fost decât o 'nchipuire?
 Vreun glas de cobe s'a prelins?
 Vreun torturat gemut-a stins?
 Dar al său sbucium peste fire
 Să-l stăpânească n'a putut
 Și-atunci la strigătul pierdut,

*El a raspuns — racnind salbatec
 Ca 'n batalie, pravolatic
 Si darz, pe cand cu Hamalei
 Si Zabeloi, aprins de lupta,
 In framantare ne 'nterupta
 Gonea cu-acest . . . cu Cuciubei.*

*Cresc zorile si cu mister
 Trag dungi de purpura pe cer.
 Ies dealuri, vai, din valul cetii,
 Ies ape, lunci — si-al zilei Domn,
 Se 'ntinde larma dimineții
 Si omul s'a trezit din somn.*

*Cum tot dormea cu buze crude,
 Maria, ca prin vis aude
 Cum cineva, tiptil intrand,
 Incet picioru-i zguduse.
 Ea s'a trezit — dar surazand,
 Degrabă ochii si-i inchise
 Sub razele care-au patruns.
 Saltandu-si bratele 'nainte,
 Sopti cu patima fierbinte:
 — « Tu esti, Mazepa? . . . ». Dar raspuns
 Alt glas i-a dat, ce glas . . . O, Tată!
 Ea tresarind privi . . . si iata!
 E mama ei . . .*

MAMA

*O taci, o taci ;
 Sa nu ne pierzi. Umbland dibaci,
 Venit-am prin intunecime ;
 Nu eu, ci ruga-mi strabatu:
 In zori e-osanda. Numai tu
 Sa 'ndupleci poți a lor cruzime.
 Salvează-ți tatăl.*

FIICA (cu spaimă)

*Tatăl cui?
 Osanda cui?*

MAMA

Sau nu știi poate?

*Nu! Nu stai în pustietate,
Stai în palat; să știi, se cere,
Ce crud hatmanu-i la putere,
Cum el dușmanii-și pedepsește,
Cum țaru-i face cum dorește . . .
Dar văd: Familia-ți renegi
Pentru Mazepa; văd răsplata;
Te aflu 'n somn, de pat te legi,
Pe când l-au judecat pe tata,
Pe când sentința i-o citesc,
Pe când securea-i pregătesc . . .
Ne crezi străini, sau ce să fie?
Revino-ți fiica mea! Marie
Aleargă, la picioare-i cazi,
Pe tatăl tău tu scapă-l azi:
Cu ochii tăi poți hoții 'nvinge,
Securea să le-abai tu poți,
Hatmanul nu te va respinge:
Tu pentru el uitași de toți,
De cer și cinste.*

FIICA

Ce-i cu mine?

*Mazepa . . . tata . . . moartea . . . — vine
C'o rugă mama . . . au visez?
Nu, sunt nebună, aiurez . . .
Ce-s astea?*

MAMA

Dumnezeu cu tine.

*Nu, nu sunt aiurări, nu-i vis.
Cum, poate n'ai aflat deschis,
Că tata prins de 'nverșunare,
Simțind necinstea-ți cu amar,
Impins de o oarbă răzbunare
Pe hatman l-a părât la țar?
Că schingiuit, recunoscuse
Vicleanu plan care-l făcuse;
C'a vrut să iște bănuiele;
Că, jertfă-a dreptei îndrăsneli,*

*L-au dat duşmanului său pradă ;
Că 'n faţa oastei în paradă,
De nu-l va ocroti de fel
Domneasca mână de departe,
El astăzi va fi dus la moarte ;
Că-aici deocamdată el
Stă 'n turn închis.*

FIICA

*O, Doamne sfinte !
Vai, astăzi — bietul tatăl meu !
Şi fata a căzut 'nainte,
Aşa cum cade-un mort din greu.*

*Căciuli pestriţe. Lănci sub sclipet.
Tambururi bat. Gonesc serdiuci. ¹⁾
Se 'nşiră-al polcurilor luci.
Mulţimea fierbe. Freamăt. Ţipet.
Ca şerpă coada, de norod
Se mişcă drumul. Plin e hăul.
Pe câmp se 'nalţă-un eşafod.
Pe el, plimbându-se, călăul,
Aşteaptă victima cu jind:
Acum în mâini, voios rânjind,
Securea grea o cumpăneşte,
Acum cu gloata şăgueseşte.
In vuet tot se prefăcu:
Strigări şi sfăzi şi răs şi ropot.
Deodată-un ţistuit cresc
Şi toţi tăcură. Doar un tropot
Tăcerea groaznică-o surpa.
Colo, făcându-i zid oştenii,
Hatmanul printre căpetenii,
Pe calu-i negru galopa.
Iar dincolo, pe-un drum din zare,
Venea un car. Cu 'nşiorare
Spre el toţi ochii s'au întors.
In car, legat de cer şi lume
Printr'o credinţă fără nume,*

¹⁾ Armata alcătuită pe cheltuiala proprie a hatmanului.

Sta Cuciubei de chinuri stors.
 Cu dânsul Iscra, rob al sorții,
 Ca mielul se supune morții.
 Oprit fu carul. S'auzi
 Cum popii de păcat desleagă ;
 Tămâia fumul și-l trezi . . .
 Pentru odihna lor se roagă
 Norodul mut ; cei duși la chin —
 Pentru vrăjmași. Și uite-i, vin,
 Pătrund. Pe eșafod, se 'nchină
 Apoi se 'ntinde Cuciubei.
 Ca 'ntr'un mormânt tac toți, tac grei.
 Securea fulgeră 'n lumină
 Și capul repede-a căzut.
 Un ah sbucni. Al doilea, iată,
 In urma lui sări îndată.
 De sânge iarba s'a umplut . . .
 Iar gădele, c'o glumă nouă,
 Le-a prins de chică pe amândouă ;
 Cu mâna 'ntinsă, strânsă nod,
 Le-a scuturat peste norod.

Osânda-i gata. Gloata deasă
 Se risipea nepăsător
 Și oamenii mergând spre casă,
 Vorbeau de treburile lor.
 Câmpia se golea cu glume.
 Atunci pe drum, prin val de lume,
 Trecură-vânt două femei,
 Cu pași trudiți, cu ochii grei ;
 C'o spaimă mută, tremurândă,
 Zoreau spre locul de osândă.
 — « E prea târziu ! » — Șopti un îns
 Și mâna către câmp și-a 'ntins :
 Stricau acolo eșafodul,
 Un popă se ruga 'n pustiu
 Și doi cazaci, gonind norodul,
 Săltau pe-un car un biet sicriu.

In fața călărimii 'n stol,
 Mazepa, crunt, zorea să scape
 De locul morții. Sub pleoape
 Il chinuia un groaznic gol.

Și nimeni nu-i venea aproape
 Și el o vorbă nu scotea ;
 În spume calul său gonea.
 Ajuns la el, « ce-i cu Maria »
 Rosti Mazepa. Dar răspuns
 Doar șoapte vagi i-au fost solia . . .
 De-o spaimă crâncenă pătruns,
 Porni spre ea ; intră 'n odaie ;
 Odaia-i goală, toate tac ;
 Porni spre parc ca o vâpaie ;
 În preajma largului său lac,
 Prin tufe, chioșcure, prin ferigă,
 Nu-i nimeni, urme nu-s s'apuci :
 Fugit-a ! — Slujitorii-și strigă,
 Pe pricepuții săi serdiuci.
 Ei vin. Le sforăie fugarii.
 Răcnind sălbatec ca tătarii,
 S'aruncă 'n șea — gonesc de-acum
 Spre orice colț, spre orice drum.

Fug clipele și vremea toarce.
 Maria nu se mai întoarce.
 Nu știe nimeni pe pământ,
 De ce și unde ea fugise.
 Mazepa crâșcăia înfrânt,
 Prin servi o spaimă se lățise.
 Cu pieptul ars, tăcut, deszis,
 Mazepa în ietac s'a 'nchis.
 Lângă crivatul gol, în noapte,
 El treaz a stat, secăt de șoapte
 Și 'ncrâncenat de-un straniu chin.
 Spre ziuă, slujitorii sprinteni
 Au revenit, pe rând revin.
 Deabia merg caii. Frâie, pinteni,
 Potcoave, pături — totu-i plin
 De spumă și de sânge ; toate
 Hăite, roase, destrămate . . .
 Dar despre fata ce s'a dus,
 Nici unul veste n'a adus.
 Se stinse urma ei smerită
 Cum piere-un sunet undeva.
 Doar biata-i mamă isgonită,
 Cerșind prin lume rătăcea.

Cu toate că-i de jale frânt,
 Mazepa, cu sporit avânt,
 Spre viitor se ațintește.
 Punând în planuri tâlc și miez,
 Cu mândrul rege suedez,
 El legătura-și prelungeste ;
 Iar ca să 'nșele mai dibaci,
 Dușmanii prinși de bănuială,
 Se 'nconjură de-un roi de vraci,
 Și geme 'n pat cu ticluală,
 Cerând să-l vindece de boală.
 Războaiele cu-al lor măcel,
 Tristeța, truda lui amară
 Și slăbiciunea, îl surpară
 Pe patul morții. Gata-i el
 Să lase lumea trecătoare ;
 Vrea slujba cea de deslegare ;
 Chemă vlădici, cu glas sfios,
 La căpătâi cu patrafirul ;
 Și curge sfânt și tainic, mirul,
 Pe capul alb și ticdlos.

Trec zile. Moscova zădarnic
 Așteaptă oaspetele harnic ;
 Intre mormintele duium
 Pe Suedezi îi paște taina.
 Dar Carol a cotit din drum,
 Mutând războiul în Ucraina.

Deodată s'a sculat trufaș,
 Mazepa, jalnica otreapă,
 Cadavrul viu, ce slab și laș,
 Gemuse cu'n picior în groapă.
 Acum e-al țarului vrăjmaș ;
 Acum în fruntea oastei saltă,
 Cu ochi aprinși, cu voce 'naltă,
 Iși mișcă spada — și cu scop
 Spre Desna fulgeră 'n galop.
 Așa cum, gârbov, pradă sapei,
 Un cardinal viclean și slut,
 De cum primi tiara papei,
 Voinic și tânăr s'a făcut.

*Și vestea a sburat cu-alarmă,
Ucraina s'a umplut de larmă:
— « El a trecut de partea lor,
Trădând, lui Carol sub picior
Și-a pus topuzul ». Faclă vie,
Războiul popular e-aprins
Și arde.*

*Cine-o să descrie
Mânia țarului surprins? ¹⁾
Cresc anatemele 'n soboare ;
Al lui Mazepa chip viclean
E rupt de găzi. Cu urlet mare
Alege obștea alt hatmăn.
Și dela Enisei ca zmeii
Sosesc toți Iskra, Cuciubeii,
Chemați de Petru din surghiun.
Cu dânșii plânge, se descarcă,
Și mângâindu-i îi încarcă
Cu noi cinstiri și-un rost mai bun.
Palei, proscrisul lui Mazepa,
E în Ucraina, calcă stepa,
La Petru căutând bârlog.
Răscoala-i fără de putere.
Pe eșafod și Cecel ²⁾ piere
Și atamanul zaporog.
Și tu, ce 'n lupte-ți afli slava,
Pe-un coif corona ta schimbând,
Tu, de departe vezi Poltava —
Va bate ceasul tău curând.*

¹⁾ Măsurile viguroase luate de Petru cu obișnuita lui repeziciune și energie, au ținut Ucraina sub ascultare.

La data de 7 Noemvrie, din porunca suveranului, cazacii, după obiceiul lor, prin glăsurii libere, au ales ca hatman pe polvonicul din Starosdubsk, Ivan Scoropatschi.

* La data de 8, au sosit în Gluhov arhiepiscopii din Kiev, Cernigov și Pereaslav.

* Iar în ziua 9-a, l-au dat afuriseniei pe Mazepa, acei arhieriei în mod public; în aceiași zi și persoana (păpușa) aceluia trădător, Mazepa, o au scos și, scoțându-i panglica cavaleriei, (care pe acea persoană era îmbrăcată cu cocardă), pe acea persoană au aruncat-o în mâinile călăului, pe care călăul, agățând-o de frânghie, o târî pe ulițe și prin piețe până la spânzurătoare, și apoi au spânzurat-o.

* Tot la Gluhov, în a 10-a zi l-au executat pe Cecel și gata cu trădătorii. . . . (Jurnalul lui Petru cel Mare).

²⁾ Cecel a apărut cu înverșunare Baturinul, împotriva armatelor prințului Menșicov.

Spre dânsa țarul oști trimite,
 S'au scurs noian pe-un câmp întins —
 Și taberele învrăjbite
 Cu iscusință s'au cuprins;
 Precum ades înfrânt în lupte,
 Iubind din sânge să se 'nfrupte,
 C'un altul, așteptat cu dor,
 Dă ochii-un groaznic luptător.
 Și vede Carol cel puternic:
 Nu-s cei împrăstiați nemernic,
 Fugarii Narvei — nori prelungi,
 Ci-un șir de polcuri rânduite,
 Supuse, repezi, liniștite,
 Și mii de baionete lungi.

Și-a hotărât: In zori e-atac.
 Adânc dorm Suedezii 'n noapte.
 Doar într'un cort, când toate tac,
 S'aud prin beznă niște șoapte.

— « Nu, Orlic, prea grăbiți am fost,
 Prea ne 'ncrezurăm în izbândă;
 Am socotit prea dârz, prea prost,
 Ne va fi paguba dobândă.
 Văd că pierdut e țelul meu.
 Ce-i de făcut? E-o grea greșală:
 M'am înșelat cu Carol eu.
 E-un țânc nebun de îndrăsneală;
 Nu-i mare lucru să mizezi
 Pe două lupte norocoase,
 Cu inamicul să cizezi ¹⁾
 Să răzi de bombele focoase, ²⁾
 Furiș prin noapte, pus pe joc,
 S'ajungi la tabăra dușmană;
 Pe-un biet cazac să-l culci cu-un foc,
 Și să te-alegi și tu c'o rană; ³⁾

¹⁾ La Drezda regelui August. Vezi Voltaire, *Histoire de Charles XII*.

²⁾ — « Ah, Majestate! O ghiulea! . . . » — « Ce este comun între ghiulea și scrisoarea pe care ți-o dictez? Scrie ». Aceasta s'a întâmplat cu mult mai târziu.

³⁾ Noaptea, Carol, inspectând lagărul nostru, a nimerit peste niște cazaci ce ședeau lângă un foc. El galopă direct către ei și pe unul dintr'înșii l-a împușcat cu propriile sale mâini. Cazacii au tras în el trei focuri și l-au rănit grav în picior.

*Nu-i el făcut să lupte, nu-i,
 Cu țarul uriaș — să-l strângă:
 El, ca pe-un ploc, vrea soarta lui
 Cu darabana s'o constrângă.
 E îndărătnic, orb, semeț,
 Nechibzuit, greșind la preț,
 Norocul lui e 'n tot ce zboară ;
 Puternicul vrăjmaș de-acum,
 Cu vechi măsuri el îl măsoară —
 Să-l facă pulbere și scrum.
 Rușine: Un fugar războinic,
 La vârsta mea, mă văd ușor ;
 Orbit de-avântul lui destoinic
 Și de norocu-i schimbător,
 Ca o fecioară.*

ORLIC

Bătălia

*S'o așteptăm. Cu Petru iar
 Putem lega prietenia:
 Cu leacuri relele dispar.
 Zdrobit de noi, să fii pe pace,
 El bucuras o să se 'mpace.*

MAZEPA

*Nu, e târziu. Cu țarul rus
 Nu-i niciun chip de împăcare.
 Să am destin fără 'nturnare
 Mi-i hărăzit. Eu ard nespus
 De ură. La Azov, odată,
 Sub cort, în tabăra legată,
 Cu țarul petreceam voios:
 Fierbea deci vinu 'n cupe grele
 Și vorbele fierbeau cu ele ;
 Și-am spus un lucru curajos . . .
 Toți oaspeții au stat ca varul ;
 Sfărmându-și cupa în bucăți,
 Cu grea amenințare, țarul,
 M'a prins de albele mustăți.
 O răzbunare ce nu iartă
 Eu i-am jurat cu-adânc temei,
 Cum mama prunc la sânu-i poartă,*

O legănai. E vremea ei.
 El, spada care-o port la coapsă,
 Cât va trăi n'o va uita.
 Eu pentru Petru sunt pedeapsă,
 Sunt spinii din coroana sa:
 Ar da tot ce-i mai scump în viață,
 Ar da cetăți — acest erou,
 Ca pe Mazepa de mustață
 Să-l poată înșfăca din nou.
 Mai sunt nădejdi: Vor spune zorii
 Cam cine va porni fugar.

Tăcu, spre somn purtându-și norii,
 Cel care l-a trădat pe țar.

Din flăcări soarele-și ia drumul.
 Cu grohote, pe culmi, pe șes,
 Bat tunuri, Roș se 'nalță fumul,
 Spre cer suind clăbucu-i des,
 Străpuns de razele ce-l țes.
 Se 'ncheie polcuri pretutindeni.
 Pușcașii printre tufe vin.
 Cad bombele. Curg plumbii 'n grindini,
 Și baionetele s'așin.
 Fii ai izbânzii, sar ca iezii.
 Peste tranșee Suedezii ;
 Bat călăreții 'n val ne 'nfrânt ;
 Iar pedestrima vine 'n urmă,
 Tot ce-a rămas doboară, scurmă,
 Și sprijină al ei arânt.
 Detună luptele 'n tot locul,
 Când ici, când colo, nescăzut,
 Se vede însă că norocul
 De partea noastră a trecut.
 Drujinele sub canonadă
 S'au spulberat, s'au rupt, s'au stins.
 O șterge Roxin din grămadă
 Și Schlíbenbach se lasă prins.
 Cad Suedezii prinși de friguri,
 Le piere faima sub împas,
 Și zeul luptei cu câștiguri
 Ne 'nseamnă fiecare pas.

Atunci, cu 'nsufletire 'naltă,
 Răcnit-a Petru dârz și greu:
 — « La luptă toți! Cu Dumnezeu! ».
 Ieșind din cort cu-ai săi, tresaltă
 Măritul țar. Privirea sa
 Străluce. Fața e grozavă.
 Părea arhanghel. Stâlp de slavă.
 Furtuna cerului părea.
 I s'a adus, cu scumpe pături,
 Iubitul cal ce joacă 'n loc;
 Simțind că va intra în foc,
 El tremură. Privind în lături,
 Dispare 'n luptă, îndrăsneț,
 Cu-al său puternic călăreț.

Amează. Lupta contenește.
 Ca un plugar se odihnește.
 Cazacii doar se hârțuesc.
 Se leagă polcurile, cresc.
 Din cântec tace bătălia.
 Și tunurile ce-au tot rupt,
 Flămândul glas și-au întrerupt.
 Când iată — asurzind câmpia,
 S'aude URA, iar și iar:
 Oștenii l-au zărit pe țar.

Prin fața lor goni alesul,
 Puternic ca războiul, drept.
 Cu ochii scormonea tot șesul.
 Il urmăreau, în stol deștept,
 Toți puii cuibului său trainic,
 Spre-ai împlini destinul tainic
 In cârmuire sau războiu,
 Tovarăși lui și fii apoi:
 Și Șeremetev temerarul,
 Și Brius, și Bour, și Ripnin,
 Și, cel ce prin noroc cu țarul
 Puterea o 'mpărțea deplin.

In fața oastei de războinici —
 Albastrele drujini de-oțel,
 Purtat de slujitori destoinici,
 Pe targă, palid, subțirel,

Rănitul Carol se ivise,
 Cu comandanții după el.
 În gânduri el se adâncise.
 În ochii lui se deslușea
 O frământare și-o neștire.
 Părea că lupta-și conducea
 Cuprins de-o grea nedumerire.
 Deodată el făcu un semn
 Și oastea lui porni cu 'ndemn.

Armatele roind zbucniră ;
 Pe câmp, în fun, se întâlneură :
 Și-i lupta din Poltava 'n toi !
 În foc, sub schije, sub vâlvoare,
 Perete viu de înfruntare,
 Când cade-un rând, vin alte noi
 De baionete. Spaimă vieții —
 Gonesc ca norii călăreții,
 Cu săbiile larg brăzdând,
 Retează capete, urlând.
 Grămezi de morți svârlind grămadă,
 Ghiulele-au ieșit la pradă
 Și printre ei se joacă 'n larg,
 În sânge fierb, în colb se sparg.
 Toți taie, spintecă, despică.
 Bat darabane. Urlet. Frică.
 Trag tunuri. Tropot. Cad și cad,
 Și moarte peste tot și iad.

Sub zbucium stând, sub val de schijă,
 La bătălie plini de grijă,
 Toți comandanții calm privesc,
 Cum mișcă oastea urmăresc,
 Prevăd izbânda sau căderea
 Și 'n liniște își spun părerea.
 Dar ce oștean stă lângă țar,
 Cărunt, bătrân de șovăiește?
 În doi cazaci el se proptește.
 De râvnă brațele-i tresar.
 El cu pricepere adâncă
 Privește lupta, dormic încă.
 Slăbit de chin și anii grei,
 Pe cal el n'o mai sta cu faldă,

Cazacii n'or mai da năvală,
 Prinzând chemarea lui Palei!
 De ce dar ochii lui sclipiră,
 Și-o rea mânie se respiră
 Pe 'mbătrânită fruntea sa?
 Ce l-a putut stărni așa?
 Ori pe Mazepa, el cu trudă
 L-o fi zărit prin vâlmășag
 Și 'n contra anilor se 'nciudă
 Acest neputincios moșneag?

Mazepa treaz și 'nchis într'însul,
 Privește lupta — și-s cu dânsul
 Cazaci cumpliți pe cai năluci
 Și căpitenii și serdiuci.
 Deodată-un foc. S'a 'ntors degrabă:
 Muscheta lui Vainarov mai
 Scotă o fumegare slabă,
 Lovit de-aproape, fără grai,
 În sânge un cazac se zbate,
 Iar înspumatu-i cal simțind
 Că a scăpat în libertate,
 În zări de foc pieri gonind.
 Spre hatman el prin bătălie
 Cu sabia și-a dat avânt,
 Cu ochi smintiți, cu chica 'n vânt.
 Hatmanul, călări să vie
 Ca să-l întrebe. Însă el
 Murea. Dar ochiul lui rebel,
 Frigea pe dușmanul Rusiei;
 Murind, cazacul se 'ncrunta,
 Și limba numele Mariei
 Tot mai încet îl fremăta . . .
 E-aproape biruința. Ura!
 Cad Suedezii, pierd măsura.
 O, ceas slăvit! Infrânt, răpus,
 Vrăjmașul e pe fugă pus ¹⁾).

¹⁾ Mulțumită admirabilelor dispozițiuni și ale operațiunilor prințului Menșicov, succesul bătăliei principale a fost decis dinainte. Acțiunea n'a durat nici două ceasuri, căci (se spune în *Jurnalul lui Petru cel Mare*), neînvinșii domni suedezi curând și-au arătat spinările, și de către oștirea noastră armatele inamice au fost cu desăvârșire răsturnate. Petru, ulterior, i-a iertat multe lui Danilici pentru serviciile aduse în acea zi de generalul prinț Menșicov.

Cu săbii de omor tocite,
 Gonindu-i călăreții vin.
 Și câmpul oștilor zdrobite,
 De morți, ca de lăcuste-i plin.

Petrece Petru. Vesel, falnic.
 Ii arde gloria 'n priviri.
 Și cheful lui e chef năvalnic.
 Slăvit puternic de oștiri,
 In cortul lui cu vin cînstește
 Pe șefii săi, pe șefii prinși,
 Mângâie, laudă, glumește,
 Și pentru 'nvățătorii 'nvinși,
 Ridică cupa 'mpărătește.

Dar unde-i primul oaspe, nu-i?
 Pe unde ni-i învățătorul?
 Și la Poltava ura cui
 O potoli învingătorul?
 Mazepa unde-i? Hoț nerod
 Și Iudă cu arginții proaspeți!
 De ce nu stă pe eșafod?
 De ce nu-i Carol printre oaspeți?

Călări, prin stepele adânci,
 Aleargă Carol și Mazepa.
 Legați de-o soartă, fug pe brânci.
 Primejdia, furia, stepa,
 Dau regelui puteri cât vrea ;
 El a uitat de rana-i grea.
 Tăcut, cu capul înainte,
 Gonește fugărit de Ruși.
 Și credincioșii 'n stol ferbinte,
 Deabia se țin de el, supuși.

Zvârlind priviri pătrunzătoare
 Spre fundul stepei, printre ei
 Mazepa fuge 'n goana mare.
 Când iată un conac . . . Dar ce-i?
 De ce s'a speriat deodată?
 De ce în goană mai turbată
 A ocolit acest conac?
 Sau poate parcul lui sărac

Și casa goală, ca 'n blesteme,
 Cu ușa 'n lături, toată fum,
 Vreun basm uitat de multă vreme,
 I-au amintit cumva acum?
 Tu ce-ai ucis orice credință!
 Cunoști pustia locuință,
 Acest cămin, cândva un rai,
 Și unde tu bând vin la masă,
 Intr'o familie voioasă,
 In hazul tuturor, glumeai?
 Cunoști locașul calm în care
 Un înger sta — din sfinte oști,
 Și parcul, plin de fremătare
 Când l-ai răpit . . . Cunoști, cunoști!

Cu noapte s'a 'nvelit câmpia.
 Pe țărmlul Nistrului bătrân,
 Dorm cei ce dușmănesc Rusia
 Și pe puternicu-i stăpân.
 Eroul, pașnic adormise,
 Uitând Poltava, că-i rănit . . .
 Insă Mazepa bântuit
 Și tulburat era de vise.
 Deodată fu strigat. Tăcând,
 S'a deșteptat: Prin noaptea lină,
 C'un deget slab amenințând,
 Asupra-i cineva se 'nclină.
 El tresări un geamăt dând . . .
 Murdară, despletită, ruptă,
 Cu ochi sticloși, cu fața suptă,
 Ca o nălucă tristă, ea,
 Sub raza lunii reci stătea . . .
 — «E-un vis . . . sau tu . . . ești tu . . . Mario? »

MARIA

Incet, încet! Părinții mei,
 Deabia-s culcați . . . Ah, vom porni-o!
 Mai stai . . . să nu ne-audă ei . . .

MAZEPA

Marie, biata mea Marie!
 Revino-ți! Doamne! Cum? Ce ai?

MARIA

Ascultă: Ce mai viclenie!
Ce haz au snoavele ce-aflai?
Ea mi-a șoptit de dimineață
Că bietul tata-i mort, înfrânt,
Și pe ascuns mi-a pus în față
Căruntu-i cap. O, Doamne sfânt!
Dar poți fugi de clevetire?
Vezi: Capul — cum de el scap?
N'a fost de om — să nu te mire,
Ci cap de lup — auzi, ce cap?
Cu asta mă 'nșela pe mine!
Că mă durea e-un vicleșug?
Și pentru ce? Ca eu cu tine
Să nu mai îndrăsnesc să fug?
Pot eu să cred?

Cum aiurează,

Iubitul asculta cu groază.
Dar cu tumult, când rar, când des,
Ea îngână: — « Țin minte-un șes . . .
O sărbătoare . . . gloata trează . . .
Și niște morți . . . iar mama mea
La sărbătoare mă ducea . . .
Tu unde-ai fost? De ce-s rămasă?
De ce colind prin noapte eu?
Deacu-i târziu . . . haidem acasă . . .
Ah, văd prea bine, capul meu
E tulburat, îi simt tresaltul:
Moșnege, te-am crezut drept altul.
Tu lasă-mă. Cu tine-i greu.
Ți-s ochii cruzi. Atât pot spune:
Tu ești de rând. El e-o minune:
I-s ochii iubitori. La grai
E 'nflăcărat, stingând tăgada,
Mustața lui e ca zăpada ;
Tu sânge pe mustață ai ».

Apoi, scoțând un râs sălbatic,
Ea ca o ciută s'a zbătut,
Pe țarm, spre câmpul singuratic,
Fugi și 'n noapte-a dispărut.

S'arată zorii. Cresc. Se coc.
 Cazacii, roată lângă-un foc,
 Fierb niște grâu într'o năstrapă ;
 Brabanzii lângă țarm, duium,
 In Nistru caii și-i adapă.
 Tresare Carol: — « Hei! La drum!
 Mazepa, scoală-te. E ziuă ».

Dar el de multă vreme-i treaz.
 Tristeța-l sfarmă ca 'ntr'o piudă,
 Pe piept o piatră simte azi.
 Tăcut, el calu-și înșeuază,
 Cu regele, pornind nebun,
 Și ochii strașnici scânteiază,
 Când spune țării rămas bun.

Prin veacuri, ce-a rămas dintr'înșii,
 Din toți acești bărbați faimoși,
 Nepotoliți, ambițioși?
 Vlăstarii li s'au stins ; cu dânșii
 Pieiră urmele ferbinți
 De silnicii, de biruinți.
 Doar tu, erou dela Poltava,
 In lupte și 'n zidiri fruntaș,
 Ți-ai înălțat cu toată slava,
 Un monument de uriaș.
 In țara unde-s zări domoale
 Și mori de vânt privesc greoiu
 Benderul sub apusuri goale,
 Iar bivoli pasc iarba moale
 Pe vechi morminte de războiu —
 Un chioșc surpat între vâlcele,
 Trei gropi adânci cu pietre 'n miez,
 Și niște scări cu mușchi pe ele,
 Vorbesc de-un rege suedez.
 Deacolo, dârz se 'mpotrivise,
 El singur printre servii lui,
 Asaltului turcesc ; scârșnise,
 Și spada și-o zvârli sub tuiu ;
 Pe hatman l-a 'nghițit pământul,
 Nu-i căuta pe-aici mormântul,
 Mazepa e uitat de mult ;
 Doar, cu cântări de cor și clerici,

Odată 'n an el prin biserici
 E blestemat cu sfânt tumult.
 Dar s'a păstrat mormântul unde
 Cei doi martiri zac sub ferești,
 Printre morminte strămoșești,
 Intr'un locaș cu bolți afunde. ¹⁾
 Sunt la Dicanca, fără soți,
 Niște stejari bătrâni deoparte ;
 Ei de străbunii duși la moarte,
 Le povestesc la strănepoți.
 Dar fata-i fără de poveste . . .
 Din urma ei nimic nu este.
 Al ei sfârșit, al ei destin,
 De-o 'ntunecime neseacă
 Ascunse ni-s. Doar câteodată,
 Vreun cântăreț cu glas blajin,
 Când din bandură zdrângănește,
 Cântând pe hatman, sub copaci,
 De fată 'n treacăt pomenește,
 Măhnind pe tinerii cazaci.

Traducere de GEORGE LESNEA

¹⁾ Trupurile decapitate ale lui Iskra și Cuciubei au fost predate rudelor și îngropate în Lavra din Kiev; deasupra mormântului lor este săpată următoarea inscripție:

Aște cei ce pe-alături, că plătind amară vamă,
 Zac aici și laolaltă zac doi răposați de samă,
 Pe noi patima și moartea ne-a silit la amușire,
 Piatra asta va să cânte despre noi și da-vă știre,
 Fiindcă-am stat pentru dreptate și credință cu 'ndrăzneală
 Bea-vom cupa suferinții și a morții fără jală.
 Crima lui Mazepa pururi adevăr va fi și-aiurea,
 Din porunca-i ni-s tăiate capetele cu securea ;
 Hodinim aici sub paza Maicii Sfinte ce-ocrotește,
 Care robilor săi viață veșnică le dăruiește.

În anul 1708, luna Iulie în 15 zile, au fost descăpăținați în mijlocul convoiului oștirii, dincolo de Belaia-Țercov în Borșceagov și Kovsev, nobilul Vasile Cuciubei, judecător general, Ioan Iskra, polcovnicul Poltavei. Trupurile lor au fost aduse în Iulie 17 la Kiev și în aceeași zi în mănăstirea Sfânta Pecevsk, în locul acesta astrucate ».

PROCESUL CONTINUĂ...

Pornise să bată din miazăzi un vânt subțire, ușor, dar teribil de arzător. Valuri de aer fierbinte, mirosind a cupru topit, a plumb, a cositor ce curge, pătrundeau prin geamurile deschise, păreau a răbufni prin podea, să țâșnească din pereți...

O căldură înăbușitoare, otrăvită, cu totul nefirească — chiar pentru o după amiază de Iunie, în clima de stepă a șesului dunărean — se lăsase dela prânz. Doar furtuna de nisip lipsea, ca pustiul să fie complet. Colbul molo-zului, rămas de pe urma bombardamentelor, înlocuia însă nisipul. Părea că din clipă în clipă orașul se va preface în jăratec. Ca să se spulbere apoi, asemeni scrumului...

Un târșăit de pași se auzi. Alt târșăit. Prin ușa laterală își făcu loc un pâlț de oameni. Erau domni; militari și civil; odihniți, proaspăt rași, bine îmbrăcați. De n'ar fi fost santinelele cu automatele, pașii târșiți, privirile aiurite, nici nu s'ar fi zis că sunt delicvenți.

Acuzații luară obișnuitele lor locuri pe scaune, în boxa special amenajată pentru ei, operatorii făcând la reflectoare, publicul cu bilete de intrare se înșiră în cele câteva bănci, presa pe pupitrul de vis-à-vis de boxă, avocații la pupitrele din partea dreaptă a sălii, aproape de acuzați.

Peste câteva secunde intrară grefierii, purtând dosarele, apoi judecătorii și acuzatorii.

Ședința se deschise ca de obicei.

Căldura era în creștere. Dogorea. Zăpușeala cădea ca o povară: unde și cum te întorceai, arșiță și iar arșiță.

Zvonul cel mai susurat, mișcarea cea mai neînsemnată isca, nu o simplă deplasare de aer, ci o rupere ca și cum ar fi crăpat o stâncă, ceva ca și cum s'ar fi frecat tuci de tuci.

Iar frecătura grea, stăruitoare, distrugătoare de nervi, naștea o căldură ce se năpustea din nou furibundă asupra oamenilor. Făceau toți mișcări de a se da la o parte ca și cum s'ar fi ferit de pantere, dar în cele din urmă își ștergeau resemnat cefele asudate, cu batistele.

Colbul încins duhnea, pielea cu porii destupați mirosea a cauciuc topit, a lână aprinsă, trupurile scăldate în propria lor sudoare duhneau greu ca berbecii, ba și mai rău, ca dihorii.

Sălița de ședință strâmtă, scundă, de loc încăpătoare pentru atâta lume, unde căldura ajunsese înăbușitoare, părea transformată în feredeu de aburi.

Lumina reflectoarelor răspânda căldură. Mișcările în loc, pe scaune și bănci, ale asistenței, judecătorilor, acuzatorilor, iscau căldură; bâzâitul muștelor dădea naștere la căldură. Șoapta, vorba se aprindeau ca un fel de reflectoare dogoritoare. Totul dădea căldură. Până și obiectele păreau să se transforme în căldură.

— Domnul acuzator șef are cuvântul! rosti președintele.

— O ține, o ține zdravăn! șopti un acuzat ce stătea ascuns în ungherul din dreapta al boxei.

— Măi frate, n'o fi adevărat? îi puse, drept răspuns, o întrebare, vecinul. Că dacă ar fi cum se zice, nu mi s'ar mai fuduli 'mnealui... De unde aflarăți?

— De unde? Treaba mea, de unde! Ehei! Uite că știu. Am aflat și noi. Avem telegrafie fără fir, dacă nu vi-i cu bănat. Ți-aș putea spune mai mult: adineaori i-au telefonat să vie acasă, că băețelul trage să moară, dar de răspuns nu știu ce răspuns. Cât nu se lasă și vrea să ne facă nouă de petrecanic, îi joacă dracul festa...

— Cine-ți șopti secretu'? De ce nu-mi spui? De ce îi fi așa de secretos?... Păi dacă-i o fi și-o fi așa cum zici se întrerupe judecata. Tămă când dumnealui se pregătea să ne reteze capetele!...

— Primii biletul cu mâncarea... Nu ne lasă ai noștri. De când vă tot cânt!...

— Nemaipomenit, ce voință de oțel are totuși! băigui cel care se mira.

— Și inimă? De piatră. Da. Da. De piatră. Nu mai e inimă.

— S'o duci la moară să macini grâul...

— Fioros... Dacă dă Dumnezeu însă, și dacă nu-și ține rechizitoriul până la capăt, se întrerupe procesul și, până aranjează dumnealor alt complet, poate îi judecăm noi... Situația lor nu-i chiar așa de sigură.

Un aprod își croi drum prin sală, până ajunsese în față de tot și întinse acuzatorului șef o scrisoare: era într'un plic galben.

În boxă se produse rumoare; semăna această rumoare cu ecoul îndepărtat, filtrat al vacarmului dela un match de foot-ball.

Generalul din partea dreaptă a boxei șopti vecinului:

— Plic oficial — văzuși?

— Plic oficial, văd. Dar dela cine o fi?

— Nu-i exclus să fie ordinul ca să întrerupă judecata.

Președintele bătu nervos cu ciocanul în masă:

— Liniște! Să fie liniște...

În atmosfera greoaie a judecătoriei de ocol — transformată, în săptămânile din urmă, în tribunal al poporului — împotriva așteptărilor celor din boxă, a șoptelor lor, acuzatorul începu să-și țină rechizitoriul.

Dela înălțimea jilțului său vorbea cu multă sobrietate, ca și cum ar fi stat de vorbă cu un prieten. Totuși cuvintele lui cădeau atât de grele și necruțătoare, că deruta. Nu ascundea, nici nu ținea să ascundă, era clar, sentimentul ce-l stăpânea. Măcar și cine nu l-ar fi cunoscut cum este cu adevărat el, poreclit de acuzați « fiorosul acuzator public » ar fi simțit totuși că glasul-i era mai puternic, mai apăsător, ca de obicei.

— Pe noi, rosti el foarte potolită, exact ca și cum ar fi vorba de ceva ce-l interesa pe dânsul personal, nu ne cunoștea înainte lumea ca pe un popor de ucigași! Nici nu ținea nimeni la cinstea asta.

Ridică tonul:

— ... Dar ăștia, ăștia din boxă — așa cum îi vedeți — în uniformă cu fireturi, ce și le-au pus într'adins ca să ne impresioneze pe noi oameni simpli, puși să judece niște uriași — sau ceilalți, civilii în costume elegante, ăștia au ajuns să ne facă să trecem în ochii lumii drept niște lupi turbați. De aceea dela început eu țin să fac o demarcație între ei și noi: alături de asemenea fiare noi nu ținem, noi nu putem, nu vrem să trăim — fiindcă nu vrem să fim confundați cu ei...

Deși acuza cu asprime, se vedea că-l stăpânește ideea că, un om ca dânsul, indiferent de situația în care se găsește, un om până mai eri necunoscut, nu trebuie să uite gesturile, intonația ce alcătuiesc felul său de a fi cel de toate zilele. De aceea îi și înnebunea pe delicvenți prin simplitatea sa.

Era grea sarcina ce i se dase: trebuia să-și înfrângă toate oscilațiile de gândire, să fie dârz, să se arate inflexibil și totuși natural, așa cum poate fi un procuror din popor, care nu-i om de meserie.

Se achita cu adâncă seriozitate. Mai mult: își însușise atât de bine, atât de adânc punctul de vedere politic al procesului, dând impresia că vorbește de o pricină a sa proprie. Spre desnădejdea celor din boxă, își ținea deci rechizitoriul.

Când o domnișoară aduse o hârtic cu condica: o telegramă, după cum se vedea.

În boxă se auzi o șoptă ca și cum ar fi foșnit un gândac printre hârtii.

— Dactilografa a nouă...

— Ei?

— Să vedem, acum trebuie să întrerupă rechizitoriul, ordinul a venit telegrafic. Il bombardează. O fi el încăpățânat, dar nici ai noștri nu se lasă...

Șoapta se transmise dela ureche la ureche.

— A venit?

— A venit ordinul!

Și cu toată zăpușeala, cu toată încordarea, pe fețele acuzaților se așternu o voioșie înrudită cu sentimentul pe care nemții îl numesc « schadenfreude »...

Era bucuria că în sfârșit se pot răzbuna — pe « frumosul acuzator » nespun de fioros și să-i rețeze rechizitoriul. El, făcând însă abstracție de frământarea, de dorințele lor, parcurse în grabă telegrama și continuă la fel de potolit ca înainte :

— Nu, ne trebuie să așteptăm să ne învețe alții ce avem de făcut, când e vorba de făcut dreptate. Să fim oameni de omenie. Asta e principalul. Nu după alții ne-am luat « ca să încolțim pe nevinovații de colo », cum a încercat să insinueze un domn apărător în timpul interogatoriului. Nu. Ei au provocat, nu un dezechilibru oarecare, ci un adevărat dezastru. Din adâncul nostru țâșnește revolta împotriva lor, care ne-au terfelit și ne-au făcut de rușine. Și fără datoria ce ne incumbă de a respecta condițiile unui tratat internațional, prevăzând că trebuie să judecăm pe criminalii de războiu, noi i-am fi tras la răspundere. E dovedit doar — și ați ascultat pe martori — că acuzații pe care îi aveți înaintea d-voastră au ucis oameni, despre care ei susțineau că nu ar fi de același sânge cu noi, și, deci, că n'ar fi mare pagubă, după mintea lor deformată, dacă îi nimicesc. Nu asta e însă și părerea poporului nostru. E dovedit apoi că au ucis și oameni din teritoriile vremelnice ocupate. Există vreo scuză pentru fărădelegile lor? Nu. Nu există scuză. Crimele cele neșterse le-au comis, nu împotriva unor « străini tolerați », nu împotriva unor dușmani desarmați, ci mai cu seamă împotriva țării, împotriva poporului. Lucrând în numele poporului pe care nu l-au întrebat dacă-i de acord să pornească războiul, ei au făcut posibil, ca grâul, petrolul, lâna, în sfârșit toate bogățiile noastre să ia drumul Berlinului; ei au susținut un guvern care ne-a sărăcit cu sute de mii de vieți, ei au înmulțit văduvele și orfanii, au sporit poverile ce apasă pe urmașii celor morți și prin cruzimea lor au adus marea, nesfârșita rușine peste noi...

Cu cât gândul îi devenea mai înflăcărat, cu atâta vocea acuzatorului devenea mai calmă, mai oțelită. Acuzații îl urmăreau cu inima la gură, obligați să recunoască, în sinea lor, că avea o voce deosebit de simpatică, că era impunător ca înfățișare și cu o stăpânire de sine uimitoare. Iar el, în timp ce vorbea, observa orice amănunt; trăgea cu coada ochiului când la cei din sală, să-și dea seama dacă accentuiază ce trebuie, se uita la acuzați să vadă dacă și ei simt unde vrea să ajungă, se uita la colegul său, magistratul de carieră, care nota pe hârtie.

— Trebuie neapărat, scria magistratul de carieră, însărcinat cu partea juridică a procesului, — să prescurtezi rechizitoriul și să te duci acasă. Trebuie să vezi ce este cu copilul!

O cută i se săpă pe frunte. Nu se întrerupse. O clipă se prefăcu că-și caută vorbele, luă creionul și răspunse în scris:

— « Am o sarcină. Cine vrei s'o îndeplinească, dacă nu eu? E procesul criminalilor de războiu și am fost ales acuzator-șef; oi fi și tată. Dar ce-i pot face eu copilului dacă las aici locul gol? ».

Magistratul-acuzator scrisese:

— « Nici așa tată nu trebuie să fii ».

Acuzatorul-șef nu-i mai răspunsese. Trebuiau dominate forțele cruzimii nesățioase, risipite în sală și nimicite aici, ca să nu întindă iar afară, să crească, și să se ajungă din nou la alte catastrofe.

Pentru dânsul, care prinsese sensul politic al procesului, era limpede. Nu și pentru acuzatorul-magistrat.

Acuzații, aflaseră acum cu toții de ceea ce se petrece în familia acuzatorului lor, prin serviciul lor de informații, alcătuit din rude, prieteni, foști subalterni. Știau că acest bărbat tânăr, impunător, fiu de țăran, a locuit și locuiește și acum cu soția și doi copilași într'o singură odăiță. Mai știau că a fost arestat spre sfârșitul războiului, transferat dela Siguranță la serviciul secret, unde a fost cumplit chinuit; dar că dela dânsul călăii n'au putut smulge nimic care să poată fi utilizat împotriva altora. Și acum muncește zi și noapte; până și «dejunul» lui sunt două cepe mari cu sare și un dărăb de pâine, înfulecate de-a'ncipioarele în timp ce supune pe un acuzat la interogatoriu și pune în mișcare mașina tribunalului poporului. Așa drăguț, afabil cum era, băga în sperieți pe acuzații din boxă, familiile, apărătorii și pe prietenii lor, tocmai din pricina naturaleții sale, a tonului său potolit și totuși inflexibil.

Prăpădiți de zăduf — după scurtul acces de speranță amăgitoare, — acuzații își încordau toate puterile ca să-l asculte cu atenție. Il ascultau, de sigur, dându-și seama că, oricât așteptau lovitura salvatoare, viața lor depinde până la urmă de fiecare cuvânt al lui. Il ascultau apoi cu atenție și pentru că erau curioși să cetească pe figura lui, când are de gând să facă pauză, pentru a se duce să-și vadă băețelul, să se întrerupă judecata și să compromită procesul. Văzând că nu vine și nu vine ordinul, aceasta rămăsese unica lor speranță. Poate că atunci abia va avea oarecare sort de izbândă manevra regelui. Făgăduise familiilor lor că nu-i lasă și zisese chiar că știa că ei nu l-au slujit pe mareșal, ci pe el, regele lor, când a fost atacată Uniunea Sovietică.

Insă, pe figura acuzatorului-șef nu se cetea intenția de a întrerupe.

— N'are inimă! șoptiră unii, aruncând și câteva sudalme.

Rechizitoriul creștea viu, aproape ca un peisaj. Acuzatorul evoca grozăvii atât de extraordinare de păreau că, din coclauri, se văd ieșind oameni îngroziți, svârcolindu-se. In evocarea lui apăreau hoituri spânzurând de crăcile sălciilor, jandarmi și soldați nemți cu automatele plimbându-se pe coline, pe dealuri. Cât n'ar fi vrut acuzații, erau nevoiți să recunoască că acuzatorul povestește minunat. Dar, recunoscând-o, îl înjurau printre dinți și-l blestema, ca niște babe superstițioase. Insă felul său minunat de a povesti le spulbera par'că și speranța că regele lor ar veghea, că s'ar interesa de soarta lor.

In acest timp cinematografiștii învârteau din când în când manivelele. Unii dintre acuzați se fereau, nevrând să se lase filmați: ca și cum s'ar fi ferit să rămână viitorimei imaginea lor, surprinsă în boxă.

Din sală, o voce izbucni, colcăind de indignare patetică:

— Fiarelor!, nu vreți să vă cunoască lumea așa cum sunteți? Să te fotografieze și acum stăpâne și guvernatoare... Cât ai fost tare și mare, ți-a plăcut să-ți expună «furnizorii Curtții» poza în vitrină?

Era cel dintâiu proces al criminalilor de războiu — deschis numai după o lună dela terminarea ostilităților, și cei din public aveau încă vie în minte oroarea zilelor, din teritoriile pe unde se purtase războiul.

— Liniște! Liniște! se trezi ca din somnolență președintele. Dacă nu-i liniște, evacuez sala!

De altminteri, se dovedise, în tot timpul desbaterilor, că toți, dar absolut toți cei din boxă, au dat ordine ucigașe. Unii au pus pe soldații lor să tragă cu mitralierele în deținuți; alții au dat ordine ca să fie arși cu petrol și lemne închișii din unele lagăre, alții, în sfârșit, au luat parte ei înșiși la astfel de măceluri. Povestite până și fără niciun fel de patos, isprăvile lor îngrozeau. Iar acum se vedea suprema încordare a celor mai mulți dintre cei douăzeci și șase, ce nu vor să se lasc prinși de aparatul cinematografic...

De o săptămână începuse judecata. În cele dintâi zile au fost senini. Mai mult, priviseră cu superioară ironie atât la acuzare cât și la asistență, dând a înțelege că fac o concesie dacă binevoiesc a răspunde și că să n'aibă nicio grijă cei ce așteaptă să le vadă pielea pusă la uscat, că sunt mai puternici decât judecătorii (nu se vindecaseră nici acum de megalomanie!) și așteaptă o hotărîre din altă parte decât de aici.

Și acum trufia lor fusese înfrântă: fuseseră siliți să privească în față o realitate pe care ar fi vrut s'o ignore. Nu se putea să nu se uite la cei din sală: paralizicii care au fost hrăniți de ei cu mazăre furajeră, șchiopi, ciungi, — rămași cu fețele înflăcărâte. Fuseseră obligați să se uite în ochii celor din asistență ca să surprindă ce sentință dictează judecătorilor. Se vedea cât suferă că sunt nevoiți să descindă din îngâmfarea lor.

Așternând grăbiți slove pe hârtie, mereu cu ochii țintă la acuzați, reporterii își dădeau seama că asistă la unul din acele spectacole istorice la care, mulți din afară ar fi dorit să participe. Și, după ce prima săptămână a procesului li se păruse un fel de idilă, acum atmosfera apăsătoare atingea atât de înalte culmi de încordare, nu atât din pricina unor dramatice întorsături, cât a zădufului că oricât de obligați erau, se simțeau teribil de emoționați.

Obligați să-și fotografieze impresiile, reporterii urmăreau acum să surprindă pe fețele gălbejite ce sentimente mai oglindesc acei care, într'un trecut nu prea îndepărtat, comandaseră exterminări în masă, ordonaseră ucideri de prizonieri și deportați, își bătuseră joc de oameni, ce au fost cu siguranță, mai inteligenți decât se vedea că pot fi acești foști conducători! Stilourile alergau pe hârtie ca niște pisicuțe ce-și ascuțeau ghiarele și se împiedecau din când în când. Ce așterneau pe hârtie reporterii? Impresia ce li se impunea că, pe măsură ce procesul se apropia de desnodământ, acu-

zații încep a se descompune și-și pierd siguranța de sine. Da! Da! Boxa ajunsese un fel de vitrină de otrepe. Mai ales după amiaza asta de dogoare toți acuzații începuseră să samene cu stafii, cum umbrele figurilor lor de altădată.

Țăcănitul metalic al aparatelor de filmat sgăria nervii. Vocea grea a acuzatorului șef cădea ca o ploaie de torțe aprinse. Răsuflarea era ca o pară; lumina rămânea nevăzută dar căldura ei ardea și frigea. Zăduful era din ce în ce mai greu de suportat. Părea că însăși nervii ard, în sala supra-încinsă, ca un fel de tăceți de magneziu.

Un jandarm aduse iar un plic pecetluit și-l puse pe masă în fața acuzatorului-șef.

Au tresărit iar cei din boxă. Dar nu se auzi nicio șoptă: a fost o așteptare fără speranță. Căci după ce deschisese plicul și-l citise, nu numai că era aproape de sfârșitul rechizitoriului, dar și continuă, apăsător:

— Se știe că poporul obișnuște să dea după faptă și răsplată. Mai cu seamă pentru crimele comise împotriva umanității. Cei strânși în boxă, nu s'au desmeticit nici acum. N'au ajuns să aibă sentimentul simplu, dar atât de firesc, al vinovăției lor, peste care nu se poate trece cu uitarea. Le-am pretinde prea mult, dacă le-am aminti că ei, ca foști conducători, ar trebui să aibă sentimentul răspunderii față de istorie. S'au făcut vinovați împotriva omenirii întregi, împotriva propriului lor popor, a istoriei sale sbuciumate. Iși dau ei seama de asta? Am impresia, după felul lor de a se purta, că sunt convinși că, fiindcă au purtat uniformă și grade, fiindcă au stat pe treptele de sus ale societății, li-i era îngăduit orice — inclusiv să strivească vieți. Și dacă ar fi să reia experiența lor de conducători, n'ar regreta nimic din ce au făcut și și-ar relua isprăvile dela capăt. Vă dați seama ce specie de fiare sunt? Ce pericol reprezintă pentru societatea care își caută drumul ei adevărat? Ei trebuie să dispară din mijlocul nostru, căci nu sunt numai producători de otravă, ci însăși otrava...

Un fior trecu prin sală.

Ceruse, deci, pedeapsa cu moartea. O bună parte din acuzați arătau asemeni guzganilor căzuți în baltă. Știau, chiar dacă nu s'a pronunțat cuvântul «moartea», — ci s'au pomenit doar de niște articole de lege, — că aceste articole prevăd pedeapsa capitală. Un val de spaimă trecu peste ei.

— Ai fost tare!, făcu un coleg.

— Adică?, întrebă acuzatorul-șef (și adăugă) — De acasă nu mi s'a mai telefonat?

— Nimic. O fi mai bine băiețelul...

— Când om întrerupe ședința, m'oiu repezi la telefon, să aflu cum îi merge copilului.

— Ce are copilul? Îngăimă un judecător și ar fi vrut să întrebe mai deslușit dar se temea să nu facă o gafă.

— ... Pericol de scarlatină... Și ce mă fac cu fetița? Unde o izolez?... Cade cam rău boala acum!... răspunse. Avea o înfiorare de temere în glas. Dar repede își reluă calmul.

Boxa devenise prea strâmtă. Acuzații se frământau, cu ochii sgâiți, urmărind expresia acuzatorului, ciulind urechile la orice svon. Se mai uitau fascinant la acuzator și după ce el isprăvisese rechizitoriul: parcă mai așteptau ceva. Era limpede că, sbătându-se ca într'o bulboană de desnădejde, pândesc să se agațe de un paiu. Ce mai așteptau dela dânsul?

Un tramvai trecu. Mai trecu unul.

Se auzi un vuiet surd de departe, strigăte confuze, sacadate: parcă venia din spre oraș, dela centru, lume multă, multă. Acuzații ciuliră urechile, nervii lor sbârnăiră și fețele lor erau încordate, ca să deslușească sensul și depărtarea murmurilor. Apoi se moleșiră iar de căldură.

De când se ținea judecata timpul se revărsa peste ei, de părea că nu se așteaptă atât la condamnare, cât să-i înnece timpul. Asistența din sală, alcătuită în mare parte din rudele celor trimiși pe cealaltă lume sau din bărbații și femeile care au suferit teroarea lagărelor — fremăta. Fiecare cuvânt deștepta o amintire, o suferință, un mort, un martir, o revoltă. S'ar fi zis că ei sunt de benzină, iar câte un cuvânt mai violent, chibrit ce o poate aprinde, dacă e pus prea aproape.

— Călăul! — ce guriță face? N'a fost dumnealui guvernatorul care a dat ordin de schinguire și a avut inițiativa deportărilor? Nici curajul de a-și lua răspundere nu-l are.

— Iar celălalt?... și acum îl face pe proconsulul roman, nemernicul!

Nu se puteau stăpâni, cei din public, să observe cu glas tare, văzând cum acuzații, trufașii de altădată, cruți, înfumurați, se cramponau cu încăpățănare să-și salveze micuța, mizera lor existență.

Ecoul finalului de rechizitoriu se repercuta încă.

— Să se audă vestea în oraș, să se audă în toate orașele și nici satele îndepărtate să nu rămână în neștiință. Mai mult, prin emisiunile posturilor de radio, prin mesagiile d-voastră, ale corespondenților agențiilor de presă, dorim să se audă peste întreg pământul. Căci acei din boxă au ucis, au ordonat massacre, au terorizat, sau după ordinele lor au fost arși de vii, în magaziile portului Odessa, mii, zeci de mii de oameni nevinovați — ca represiune, după ce sărise în aer comandamentul de ocupație, — căci, din inițiativa lor au fost jefuiți, deportați, îngrămădiți în grajduri, ca să se îmbolnăvească de exantematic, pentru a se găsi astfel pretextul de a fi exterminați, mii și zeci de mii oameni. Pentru că au fost unii dintre ei unelte josnice ale cruzimii, ale poftețelor de jaf deslănțuite, pentru că au stat la mitralierele ce au secerat vieți nevinovate ei stau acum în fața dreptei, asprei și necruțătoarei judecăți a poporului nostru. De sigur că astăzi, când îi întrebi: — Cine a ucis? Cum a fost cu puțință atâta sălbăticie? fac pe nedumeriții. Răspund: « Nu se știe ». Nimeni nu știe dacă s'a ucis. Nimeni n'a fost, n'a văzut. L-au luat pe « nu știu » în

brațe. Așa s'au apărat acești scârnavi purtători de măști omenești, dar nu oameni. Ei neagă, închipuindu-și că negând evidențele nu s'au aflat, nu se știe nici cine a dat ordin, nici cine a executat. Se înșeală amarnic. Cu felul lor de a se lepăda de orice vină au dorit ca să ajungem la concluzia cu totul absurdă că nimeni nu-i răspunzător de cele ce s'au întâmplat; că, adică, așa a vrut soarta, și, poate, dacă am merge până în marginea absurdului, că nici n'a fost războiu. Războiul a fost purtat pe teritoriul unui mare popor pașnic care dădea dovadă de un eroism constructiv unic în istoria lumii. Ne-au târît în coada coloanelor de tâlhari care au năvălit să jefuiască marele popor rus și toate popoarele sovietice. A fost un războiu de pradă. Și aceștia de acolo au fost ulii, ereții care acum fac pe bufnițele tânguitoare. Răspunzători sunt ei, ei cu toții de ce s'a petrecut. Ei au ucis din ordinul lui Hitler, din ordinul lui Antonescu, din propria lor inițiativă. Iată-i cu figurile lor de guvernatori coloniali!...

Sentinelele cu automatele încărcate, care încadrau pe acuzați, priviră cu mai multă ciudățenie pe cei arătați de acuzatorul public. Parcă se înnegrișeră fețele lor, parcă se schimonosiseră. Și care era preocuparea lor în acest ceas greu?

Generalul, mărunțel, cu monoclu negru, se împotrivește să fie filmat. O face mereu când e un moment de trecere dela o fază dramatică a ședinței la alta mai calmă.

— Un moment, vă rog, îl poștește operatorul. Dar el se încruntă:

— Pe mă-ta!...

Și aruncă o înjurătură, cu un accent trivial pe care nu și-l poate stăpâni.

Un adevărat duel se iscă între dânsul și operatorul de cinema: niciunul nu renunță. Generalul nu vrea să se lase filmat, operatorul nu vrea să piardă un prilej. Așa cum e, cu tunica strânsă pe trup, generalul pare încorsetat. Meșterul încearcă să-i prindă profilul de iepuraș cu buza teșită. Generalul se aplecă, se preface că alungă o muscă ce-l supără, ba se și bagă sub scaun. Operatorul nu se lasă: izbutește aproape, aproape, să-i aducă obrazul înaintea obiectivului, dar, ca o veveriță ce sare de pe trunchiu, generalul s'a și ascuns după un dosar. Jocul viu, pasionat, se întetește și sala și judecătorii îl urmăresc, mișcându-și capetele, sucindu-și gâturile.

Unii dintre cei din boxă, spre deosebire de scundul general, par, cel puțin după privirile galeșe pe care le aruncă operatorului, să-l invite: «Fă-mi și mie o poză, s'o păstrez ca suvenir...».

Un trupeș general, vecin cu cel mărunțel și având înfățișare de ordonanță bine hrănită, cu obrăjorul său bucălat, aruncă și el priviri disprețuitoare. Colegii săi ceilalți — vorba unui corespondent al presei străine: se roagă parcă să li se îngăduie să lase o amintire viitorimii!

Mai cu seamă unul cu mustață roșie și cu mutra de tip sângerous face pur și simplu semne să nu fie uitat.

Președintele — judecător de profesie ce seamănă cu un păstârnac uscat, lemnos, din pricina tenului său palid — pare că din întâmplare a fost aruncat pe scaunul președințial. Iși suflă nasul foarte des, urmărește cu privirea ștersă pe după ochelarii aburiți, lupta între acuzat și operator, urmărește, când i se pare că cei îngăduiți să asiste vorbesc între ei. Din când în când aruncă o vorbă rece, o formulă juridică. Judecătorii populari — dela cel țaran cu pielea obrazului tăbăcită, prăfuită, la meșteșugarul ce seamănă cu un adolescent cu ochelari negri, până la femeia uscată de atenție, se uită cu încordare, — ca și cum ar fi pus un rămășag.

Se aștepta lumea să se facă pauză după rechizitoriu. Nimic.

— Dau cuvântul primului avocat al apărării, izbucni președintele, pasionat mai mult de desfășurarea filmului aveau al oamenilor din sală, decât de ce bănuia că ar putea debita apărătorul.

După ce rosti formula, pe care de sigur o rostise de mii de ori în cariera sa de magistrat, scoase un căscat. Se uită, și cât era de obiectiv, de indiferent, se vedea că-l interesează, după felul cum își șterge abureala ochelarilor, ca să nu piardă niciun amănunt. Ciudat! Părea să-și spună: pentru ce se pasionează cei din sală și cum reacționează! Iar cei din boxă, ce comică adunătură! Parcă nu-ți vine să crezi că ăștia sunt acei ce-au fost. Aci se hotărăște dacă niște foști conducători trebuie — după ce-au asasinat, după ce-au patronat asasinat — trebuie spânzurați, împușcați, sau expediați la ocnă. Și lui, președintelui, îi vine să creadă că făptuitorii adevărați și-au trimis niște înlocuitori. Atât de anoști, lași, pierduți par aceștia.

Dar ce contează părerea lui? Motorul procesului nu este doar dânsul, ci acuzatorul-șef, care la rândul său, vibrează ca o diafragmă de sentimentele, de voința celor din sală, de fluidul ce vine din afară. Președintele își aruncă distrat privirile peste boxă. Unul din cei douăzeci și șase bagă mâna în buzunar, sare într'un picior, ca să și-l odihnească pe celălalt; altul ridică o mână în văzduhul ce frige, dă drumul unei gesticulații desordonate, ca și cum s'ar desfășura o jurubiță, gesticulație obositoare, tocmai din dorința de a face economie de mișcare. Comici, comici, toți. Și ce îngâmfați au fost până mai adineaori!...

Președintele își șterge iar nasul. Ia o atitudine de om care nu vrea să se surmeneze gândind.

Primul avocat căruia îi dăduse cuvântul trebuie să apere pe un comandant de lagăr de concentrare. Acuzatul îi este frate. În loc să înceapă a pleda se plimbă o clipă, două, nouă — aiurit — pe dinaintea judecătorilor, a boxei acuzaților. Este un bărbătuș sur, cu ochii prea mici, cu nasul uriaș față de obrăjorul stafidit. S'a adresat grefierului și s'a auzit glas palid, răgușit, ca ecoul altei voci ce pare a răsuna de undeva, din pământ.

— Va să zică, ca să am iertare — începe el în sfârșit, pledoaria, după ce puse răbdarea tuturor la încercare, — onorată curte, sau, ca să vă dau titlul, după lege, onorat Tribunal al Poporului, am ajuns — vai de capul și de zilele

mele! — că trebuie să-l apăr pe fratele meu. Da, da. Pe cel mai bun frățior. Așa timpuri am ajuns. Ce să facem? Și de ce trebuie să-l apăr?

După ce că era o arătare comică, tip smuls dela cine știe ce judecătorie de ocol, din cine știe ce ungher de provincie întunecată și asvârlit în atmosfera aceasta unde totul era arșiță, pasiune arzătoare, mai era peltic, răgușit, nesigur pe gândul său. Cât era de cald, cât erau de obosiți, toți răsără când îl văzură făcând pe grozavul, pășind țanțoș, sfruntând sala cu privirea. Impresia ce o lăsa unora era că-i un țârcovnic care îngăduit în chip excepțional să pledeze, se simte dator să distreze asistența.

Unii credeau că trebuie să fie o «abilitate» de avocat iscusit, intrarea lui în scenă. Il așteptau să vină cu lovitura. Nu se auzea niciun zumzet în sală. Dela banca presei, până la acuzații din fundul boxei, așteptau lovitura, lovitura. Dar pe măsură ce vorbea părea mai mult să se încurce decât să-l desvinovățească pe acuzat. Fostul comandant de lagăr — exasperat de pledoaria lălăie a fratelui își puse palma pâlnie la urechi, ostenindu-se să șteargă rânjetul din colțul gurii; ceilalți acuzați, uitând de propria lor cauză, se distrau. Dacă generalul cu monoculul negru se apăra mereu de muște și de operator (care nu se lăsa bătut) ceilalți pânneau ceca ce li-ar ușura clipa, deschizându-le o speranță de viitor. Râdea cu poftă cel cu figura de proconsul roman, ascuns în fundul boxei, acel care tocmai în dimineața zilei stârnise hohote de râs atunci când afirmase:

—Eu nu știu de unde scoateți d-voastră că la lagărul meu s'a împușcat cincizeci de mii... Dacă au fost cinci spre zece mii... Și aceia erau bolnavi de exantematic...

Pe figura lui dârză, încordată se vădea acum un sentiment de nespusă ușurare. Alături de dânsul, doi proxeneți, implicați și ei în proces ca ajutoari de jefuitori priveau cu oarecare îngrijorare. La fel cu tovarășii lor de alături, cel cu figura negricioasă, puhavă, cu ochii roșii și barba nerasă, cel cu mutră de hoge musulman căruia i s'a smuls cealmaua, celălalt roșcovan, chel, mutră de clown bolnav de conjunctivită, râdeau.

Apoi tinerelul tras la față și cu ochisorii mirați, acel sublocotenent în uniformă, cu figură nevinovată de fetiță (și când te gândești că fetița a strivit oameni sub motocicletă, atunci când îl apuca pofta de distracție, așa cum declaraseră martorii), își rodea unghiile, un colonel cu mutra de gaiță opărită părea că râde și plânge, în același timp, vecinul său, civilul cu barbă și figura de căutător de aur din California, părea să aprecieze cam cât fac hainele unui spectator din sală, cel cu un cap de troglodit se scârpina, cel de părea corcitură de cioară și vultur, își sugea dinții, blondul ca o lămâie stoarsă, se scobeia în nas — toți până la douăzeci și șase, ascultau pe apărător și râdeau exact ca spectatorii la circ.

Contentise parcă ura ce colcăia în sală. Avocatul era un intermezzo distractiv. Cu toate că nimănui nu-i ardea de distracție, cu toate că zăduful părea să-i înclee pe oameni ca într'o pastă de asfalt topit, nespus de fierbinte.

Și pe obrazul bronzat al acuzatorului-șef se așternu un zâmbet. Ochii săi de un albastru limpede, adânc se micșorară. Părea cât pe ce să izbucnească și el în râs. Știa bine că-i socotit groaza celor din boxă. Dar vroia să le arate că și el pricepe, că și el gustă latura glumeață a vieții și că se poate distra de nărozia familiară a unui apărător.

Acuzații, cărora nimic nu le scăpa — asta făceau doar, să pândescă, să iscodească — observară și ei zâmbetul acuzatorului.

— Are o inimă... știe că viața propriului său copil e pe muchie de cuțit și-i mai arde de râs!...

Președintele se burzului la cei din boxă.

— Rog liniște, colo, în boxă. Acuzații să nu mai facă conversație, că nu suntem în vilegiatură, la joc de table.

Dar o șoaptă din boxă nu putu fi reprimată.

— Să vedem cine râde la urmă?

— Taci, că nu mai vine ordinul! Mi se pare că nici regele nu-și mai amintește de noi...

— Crezi că neamțul numai pe noi ne are în grijă? Ce-i pasă lui!...

— Nu-și amintește el, îi amintesc alții...

— Până la palat se uită; pe drum se uită!...

Acuzatorul-șef își aminti pe semne de casă, de copil: că-i dispăru iar zâmbetul. (Așa cel puțin șopteau între dânzii cei din boxă). Se uită peste umărul celuilalt acuzator care, la rândul-i, serios, nespus de concentrat, părea că scrie. Văzu însă că nu scrie. Ce desenează: o fântână cu cumpănă, având prinsă la capăt o franzelă uriașă, un omuleț semănând cu o păpușă cu resort scăpată dintr'o cutie. Ca un școlar atent, domnul magistrat scotea limba, muia creionul în gură, depunând o mare efortare. La sfârșit scrie peste desene: «ședință cu subiecte sindicale» cu niște litere strâmbe aidoma cu cele ale dulgherului când își face însemnările pe scândură. Ce voia să spună cu asta? Se opri un moment, parcă s'ar fi gândit ce mai are de gând să desemneze. Se uită peste sală. Privirea i se întâlni cu a fostului comandant de lagăr. Obrazul acuzatului se strâmbă.

— Hoit de viperă! șueră printre dinți magistratul desenator.

— Ai zis ceva, Trică? întrebă acuzatorul-șef.

— Face pe cocuța... Și la instrucție s'a arătat drept nevinovat. E încăpățânat. Cică: d-ta ești și judecător și parte, îmi zice, mama lui!... Nu-l uit cu una cu două cum s'a purtat cu mine pe front, înainte de a fi trimis comandant de lagăr. A vrut să mă trimeată la Curtea Marțială...

Președintele interveni iar:

— Rog să fie liniște: să înceteze șoaptele. Aici judecăm în ședință publică, nu facem secrete... Acuzații să binevoiască a se astâmpăra. Că ne putem dispensa de aprecierile pe care le fac zâmbetele și ochiadele dumnealor.

Acuzatorul-magistrat scoase stiloul. Se apucă din nou să desemneze: o păpușă, o păsărică cu plicul în cioc; mai jos, o barză pe o căsuță sprijinită

în doi stâlpi, având un fel de acoperiș ce seamănă cu o pălărie de cioclu, un soare (prevăzut cu ochi, cu nas și gură) înconjurat de stele, un fel de oaie purtând un ghiozdan în bot, — toate înecate în frunze crestate și flori.

Coloră desenele cu roșu, apoi trase un chenar cu cerneală neagră în jurul desenului. Luă a treia foaie desenând pe ea întâi o balanță, apoi un fel de animal (care nu putea fi, la prima vedere, identificat), iar din dosul animalului se înălța parcă o marionetă.

— Ce e asta? întrebă fără de voie acuzatorul-șef, curios de preocupările cu totul infantile ce le putca avea magistratul de școală veche, în timp ce se judeca un proces de o greutate istorică. — Oaie? catâr?

— Catâr? ... Pe dracul! Nu vezi, răspunse bosumflat magistratul de carieră, că-i oaie... oaie toată ziua?

— Și de aceea are carapace ca o broască țestoasă?

Din sală se înălță însă până la el vocea palidă a apărătorului și-i turbură:

— De ce este învinovățit clientul meu, adică frățiorul meu? C'a făcut așa și pe dincolo. Eu nu cred. Pe onoarea mea. Am copilărit împreună și știu că nici muște nu-i plăcea să prindă, când era mititel. Mă rog, vă întreb și eu pe d-voastră, care mă vedeți și mă auziți, se poate ca un băiat de familie bună, care nicio muscă n'a înecat în călimara cu cerneală cât a fost copil de școală — să scoată sufletul la om, să bată, să ucidă, să cășuneze rău, să facă vărsare de sânge, ca un jder?

— Nu ca un jder, — întrerupe un judecător — ci ca o haită de lupi...

— Dacă ziceți d-voastră... — Dar tatăl nostru, — Dumnezeu să-l ierte — ne-a lăsat fiecăruia câte puțină moștenire. O căsuță ici, ceva parale coio, mai câteva giuvaericele, mai puțină mobilă, o sfoară de moșie și ne-a spus cu limbă de moarte: — De acu, faceți voi mai mult. Vorba aceea: dela mine puțin dela Maica Domnului cât de mult.

În sală izbucneau în fiecare cotitură a pledoariei alte hohote de râs. Nimeni nu se putea reține. Era clar: apărătorul era un imbecil. Nu din dibăcie simula tâmpenia. Era clar de asemeni că după asta se putea aprecia cam pe ce se putea construi întreaga apărare. Acuzații și apărătorii se uitau cu scârbă, cu furie abia stăpânită la avocatul care pierzându-și șirul, se emoționase și-i tremurau genunchii.

— Oaie cu cap de om? întrebă iar acuzatorul-șef pe colegul său care desena mereu, de sârg.

— Ca să semene cu ăl de colo...

— Cum? Nu vezi că ăla seamănă mai mult a troglodit?

— Cum să-i zugrăvești, când te bate la cap căldura?

— Dar ăsta, cere-și apără frățiorul, nu-ți zice nimic?

— Are mațe de miel în cap, în loc de creier...

— Cum să facă fratele meu, când bani de acasă avea, onoare avea..., continuă avocatul.

— Nu însă ca mine, colonelul Pătrășcoiu, care are atâta glorie de mai poate dăruî și la alții! — strigă, neîntrebat, un acuzat, cuprins parcă de un acces de nebunie.

— Acuzat, șezi jos!, se enervă președintele.

În clipa aceea se ridică acuzatorul-șef:

— Domnule președinte, vă rog să-mi acordați cuvântul o clipă...

— Mă rog, mă rog! încuviință președintele, băgându-și degetele în guler, ca să-și ușureze respirația...

Rumoare în boxă.

— Vezi! Vezi... Nu poate ascunde: a venit ordinul. Suntem salvați! Are să se plătească toate insultele...

— Am impresia că acuzații își fac iluzii, închipuindu-și că prelungind cu întreruperi demente sau cu diferite abilități de judecătoreie de ocol procesul, ar putea interveni o schimbare a situației lor. Judecata lor nu este o problemă care azi se prezintă într'un fel, mâine ar putea fi prezentată altfel. E vorba de onoarea noastră ca popor, de demnitatea noastră ca oameni... Nu este o întâmplare că cel de colo a sărit în sus că este un fel de agent care are de plasat glorie. Da. E un agent glorios al fascismului ticălos, mârșav. La fel cu colegii săi din boxă. Numai că gloria ar putea-o invidia canibali, nu oamenii. De nicăeri și mai cu seamă cei dela noi. Poporul nostru vrea să-i făurească o istorie, nu să se îngâmfе, strivind mugurii de viață sau stîngând palida pâlpare a bătrânilor și pruncilor.

Sala izbucni în ropote. Răscolise sentimente care dormitau în toți...

Dar, ca și când nimic nu s'ar fi întâmplat, apărătorul comandantului de lagăr continuă, liniștit, plicticos:

— Să zici c'ar fi bețiv sau mueratic — mă iertați că pronunț asemenea vorbe — se chiamă de rușine, dar nu-i...

— Nu e bețiv, — e bestie! răsună o voce.

Președintele interveni:

— Rugăm pe domnii din sală liniște!...

Deși avea de gând s'o mai întindă pledoaria apărătorului sfârși, iar cel apărat, făcu un semn cu mâna:

— M'ai apărat ca frânghia de spânzurat. După pledoaria ta, dacă nu mă condamnă sigur la moarte, apoi e mare minune!...

Președintele păru că vrea să-și prindă răsuflarea. Acuzatorii șoptiră între dânsii — sala respiră ușurată, reflectoarele se aprinseră, operatorii puseră iar în mișcare manivelele.

— Nu vrei să întrerupem ședința? să facem o pauză întrebă acuzatorul magistrat care desena.

— Nu, continuăm!

Din boxă se auzi o șoptă ca un șuerat de șarpe:

— Nici căldura, nici ordinul, nici boala nu-i dau de hac. Dracul să-l ia!...

În mijlocul sălii se ivi alt avocat. Intinse teatral o hârtie grefierului, apoi se întoarse la loc. Când crezu că întreaga sală și-a concentrat îndestul toate privirile asupra-i deschise gura. Pledea pentru un fost guvernator de provincie — acel general cu figura de artistă de varieteu măhnită. Incepu prin a susține că clientul său, om fin, căruia i-a plăcut voluptatea, viața aleasă, spumoasă, poate fi acuzat cel mult că a fost un incapabil, dar nu un ucigaș.

Pledoaria îi fu întreruptă de strigăte:

— « Moarte criminalilor ! Moarte criminalilor de războiu ».

Rumoare în mijlocul asistenței, rumoare în boxă, mișcări nerăbdătoare printre judecători. Strigătul fu urmat de murmure, de glasuri confuze — de cuvinte întretăiate.

Ingroziți, acuzații, — care până atunci așteptaseră plini de speranță privind mercu spre ușă, — își suciră gâturile. Erau din ce în ce mai palizi: părea că sângele s'ar fi scurs din vinele lor. În ochii lor se citea cum cerșesc îndurare; căci se așteptau să fie sfâșiați, linșați.

— Nu, căuta să-și dea curaj avocatul, clientul meu n'a putut face ghetto, fiindcă nici n'a existat ghetto. Căci, dacă căutăm în « Larousse », găsim o definiție a ghetoului care nu se potrivește de loc cu opera ce se pune în seama noastră. . .

Murmurele, strigătele mulțimii, — adunată în fața tribunalului ca să ceară condamnarea — pătrunse în sală, puternice, tumultoase, odată cu valurile de aer încins.

— În condițiile acestea, sub presiunea străzii eu nu mai pledez ! se întrerupse apărătorul.

— Apărați pe băutorii de sânge ! îi strigă cineva. Știți foarte bine că n'aveți ce spune în favoarea lui și încercați să dați lovituri de teatru.

Unii priviră pe fereastră. Pancarde se înălțau sus. Pe toate erau inscripții despre criminalii de războiu. Acuzații își înghițeau saliva, clipcau din ochi, se mișcau nervoși pe scaune.

Se auzi un vorbitor din stradă:

— Noi nu mai vrem să trăim alături de acei care au fost mai feroși ca fiarele !

Curentați de spaimă, acuzații din boxă simțiră ca și cum li s'ar slei puterile: spectatorii din sală erau îndârjiți, cei de afară de asemeni. Era o forță ce intervenea tocmai când nu se așteptau acuzații.

Avocatul cu părul sur făcu o bezea clientului său, și se retrase.

Președintele întrerupse ședința.

Pe sala pașilor pierduți mișunau oameni. Pe scările ce urcau spre etajul de sus, se îngrămădeau oameni — în fața judecătoriei erau adunați oameni.

Văzându-l pe acuzatorul-șef când se ducea la telefon, mulțimea îl aclama:

— Trăiască acuzatorul-șef, care curăță gătejele putrede și face dreptate poporului !

Acuzatorul salută repezindu-se într'un birou. Se auzi vocea lui emoționată:

— Nu, nu pot veni. Aveți grijă de fetiță: . . . Da . . . poate întârziu . . . la spital . . . e mai bine băețelului? . . .

Și peste numai un sfert de ceas, când se deschise iar ședința, era la locul său. Un ochiu ager putea surprinde o umbră de mâhnire pe figura lui, putea observa cum face eforturi, să se stăpânească.

Un aproad aduse iar un plic galben.

— Acum, acum fac pariu că a venit ordinul!, se auzi o șoaptă destul de tare în boxă.

Acuzatorul desfăcu plicul, trimise înapoi hârtia cu același aproad.

După valul de spaimă cumplită acuzații păreau storși.

— Să nu te încrezi în cei ce poartă coroana, că's mai mincinoși ca pezevenghii din cafenele! Șueră între dinți generalul cu figura de artistă sentimentală.

Președintele dădu cuvântul avocatului ce-și întrerupse pledoaria.

Din boxă, un acuzat șopti altuia:

— Al dracului să fie cine scorni că are copilul bolnav! Nu-l vezi cătu-i de liniștit?

— Și ordinul?

— Ce ordin? Te pui cu fiorosul?... Și-a înfipt colții în noi — și nu-i scăpăm orice s'ar întâmpla... Parcă-i de capul său?... Ai lui nu sunt ca noi. Nu beau, nu joacă cărți, nu's mueratici... Cu ei nu se glumește. Nimic nu-i îmbunează. Când își pun ceva în gând, apoi merg până la capăt.

Și era cald, înfiorător de cald. Părea că peste o secundă nimeni nu va mai putea respira în sălița supraîncinsă. Totuși erau oameni ca acuzatorul-șef, care nu se lăsau toropiți. Ci, dimpotrivă smulgeau din toropeală și pe alții gata să se înnece. Ei imprimau judecății atmosfera de energie. În orbita lor erau atrași toți judecătorii, operatorii, reporterii, corespondenții străini. Și nici mulțimea ce aclama pe oratorii ce luau cuvântul la meetingul improvizat în fața judecătoriei, transformată în tribunal excepțional, și cerând dreptate, dreptate, nu părea să sufere de căldură.

Însă toropeala cuprinsese definitiv pe acuzați, când ajunseră la convingerea că procesul nu se va întrerupe; că se poate întâmpla orice, dar că pentru ei nu se va întâmpla nimic, care să-i smulgă din încleștare.

Judecata continua, ca o apă ce ar curge tumultuoasă la vale...

Iulie 1946

ION CĂLUGĂRU

Din volumul de povestiri « Căinii din Nürnberg ».

PROVINCIALE

*Egregio suo magistro
J. Brătescu
Brailowae
dedicatissime D.D. auctor*

I. ACOLO, IARNA VINE TÂRZIU . . .

*Ultra Sauromatas fugere hinc libet et glaciale
Oceanum . . .*

Juvenalis, Saturae, II, 1—2

Tam felix utinam, quam pectore candidus, essem!

Ovidius, Ex Ponto, IV, XIV, 43

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit.

Ovidius, Tristia, III, IV, 25

Acolo, iarna vine târziu, dar nu glumește . . .

*Intâiu pornesc cocorii în ziua ce descrește
Și stinsa lor scâncire imprimă 'n ebonitul
Astral, o melodie ce-acopere zenitul
Cu lungi vibrări, de parcă pe nevăzute fire
De telefon s'anunță prevestitoarea știre.
Un timp mai bat din aripi, mai flutură, mai gem
Până se pierd în zare și-arare un refren
Sau numai o părere mai stăruie 'n auz,
Cum ține urechea, când stai lâng' un havuz
Din care-al apei șopot o vreme se oprește.*

Acolo, iarna vine târziu, dar nu glumește.

Cortina de coroane de sălcii de an-vară
 Se dă ușor de-o-parte până la primăvară
 Și 'n balta acum rară încep să se distingă:
 Privaluri desenate cu-o sinuoasă riglă,
 Tulpine torturate de-a apei rea podagră,
 Nisipul unei plaje cu pete de pelagră,
 Coliba coperită cu stuh și într'o rână
 Cu ușa dată 'n lături, desprinsă din țâțână,
 In fund munții Dobrogei, cu vândăta lor pată
 Nedeslegați de veacuri ca niște sfincși de piatră —
 In timp ce Coroișca cu semnu-i de 'ntrebare
 Diagonal per-curge tabloul de 'ntomnare.

*

Tu, care 'n seara asta n'ai niciun nume propriu,
 Fantasmă dintre sălcii, ferită de oprobriu,
 Sirenă răzlețită din cârdul lui Neptun
 Ce-ai ațipit cu brațul sub cap și n'ai prins cum
 Scădea pe val lumina, cum soarele ca 'n zeghe
 Se 'nfășurase 'n ceață, cum s'aprindeau à veghe
 De timpuriu, pe șlepuri, fânarele și 'n radă,
 Ca albe crizanteme, svâcnind dintr'o grenadă,
 Cum explodau în serii electricele zaruri:
 Intoarce-te 'n iatacul de glăuce cleștaruri,
 Desfă-ți pe umeri părul —, visează și adastă
 Până ce primăvara ți-o bate la fereastă.

*

Din stepă Aquilonul sirenele de-alarmă
 Și 'ncearcă: lupi în haite țâșnesc dinspre cazarmă,
 Pupilele sticloase amestecând pe-alocuri
 Cu verzile fânare ce pâlpaie în docuri;
 Un urlat își înalță spre cer sonora trombă,
 Un mieunat răspunde din fund de catacombă,
 Sunt nopți tessaliene, e un Sabat walpurgic,
 E bachanala 'n care fu rupt Orpheul scythic,
 Sunt lelele ce 'n horă au prins un pierde-vară,
 Sunt Erynii ce 'n fine pe-Orest l-împresurară,
 Sunt trâmbiți, clarinete, tromboane și oboi,
 E un concert sinistru din noaptea de apoi.

*

Și-i forfotă pe cheiuri, pe schele, pe coverte,
 Ca 'n preajma unei grindeni, ce stă să se deșerte,
 Ca în preziua unei năpraznice bejenii:
 Hamalii trec în fugă pe punți — dantești vedenii —,
 Căruțele aleargă pe vaduri fără frâne —,
 Pontoanele tresaltă, febril, între parâme,
 Când navele desprinse de-otgoane și de binte
 Sunt la iernatic duse 'n bazin, mai dinainte...
 Pe dig și dane umbra sovon de moar așterne
 Și prind pe el să joace reflexe de lanterne:
 Răsare, oare, luna pe bolta de catran?
 Sunt stufurile, 'n baltă, ce ard din an în an.

*

Ard stufurile 'n baltă ca lanuri de produse
 Și pun pe zarea neagră festoane de-apeducte
 Romane; ard coloane de temple efesene;
 In undulări de șarpe, fântâni arteziene
 Irump și se destramă pe Dunărea de smoolă;
 Ca ploaia de-artificii, lumina de-o bengală
 Paloare plouă; balta cu draperii de staniu
 Inchipue o sală de gală, de bal straniu,
 Cu dansatori din aștri și lumi hiperborée
 Ce-așteaptă doar semnalul, pe care să li-l dea
 Septentrion, să 'nceapă cerești cotilioane
 În cinstea prea frumoasei și dulci Fete Morgane.

*

A nins trei nopți de-a-rândul și albul promontoriu
 E-un Ararat pe care — o arcă de ivoriu —
 Căsuța noastră zace sub naltele troiene.
 O pace nefirească, din vremi diluviene,
 Mă 'mprésură. Fereastra cu feregi mari de ghiață
 Mă 'mbie și, pe 'ncetul, suflarea mea desgheață
 Un ochiu și văd printr'însul decorul vechii Scythii.
 E-același peisagiu ovidian din « Tristii »
 Și « Pontice ». Zăpada se 'ntinde cătu-i zarea
 Din promontoriul unde an-vară creștea floarea
 De mușețel și până la marginile bălții;
 Cu chiciură pudrate și 'n crinoline, sălcii
 Stau la taifas cu stoluri de cioare hămesite;

Ici-colo, coperișuri de viscol desvelite
 Arată râni adânce de tablă și olane ;
 Butoaietele cu apă, uitate la burlane,
 De ghița ce concrește au prins să se despice ;
 Al sloiurilor scrâșnet de ape și silice
 Muncite de tridentul Neptunului năvarnic
 A fiert trei nopți ș'acuma s'a potolit prin farmec,
 Pe podul dur de ghiță sub care Istrul curge
 (Durat de ger? De-un faur al artei siderurge?)
 Trec săniile line 'n locul sarmaticelor care
 Stridente ; prin pereții translucizi de aquare
 Ceruleele unde se văd mânănd la vale
 Pești scânteind, cu solzii de-argint, înspre fatale
 Copci despicate 'n sloiuri, unde-un pescar veghează...

Din docuri se aude sirena și 'nserează
 Grăbit de parc'ar ninge funingine și ciori ;
 Incep, pela ferestre, să treacă salahori
 In zdrențe și cu fața mânăjită de cărbune,
 Ca soli, urcând din Orcus, pe-a vadului genune ;
 Tutindeni, cât e cheiul, și-a 'ntins zăpada cortul
 Și 'n giulgiu-i alb, la noapte, rămâne singur portul
 S'asculte cum vin lupii în haite dobrogene
 Și, la răstimp, suspinul captivelor carene.

Aici, sub Ursa mică, 'ntr'un fel ca și străbunul
 Proscris, pe vremi, din Roma, îmi trec și eu surghiumul
 Cu biete-mi relicvii, deolaltă cu Penații,
 Fără nădejdi și fără prea multe lamentații,
 Inchis în mine însumi ca într'un hibernacol.
 Lumina lămpii luptă cu-al umbrelor obstacol
 Și repede pumnalu-i de aur le doboară:
 Portretele prind viață, cărbunii se 'nșioară
 In vatră ; focul sacru din candelă palpită
 Asemeni unei jertfe de Dumnezeu primită,
 Pe când Isus adoarme la sânul maicii sale
 In torsul mâței, molcom, de armonii astrale ;
 Pe masă abatjorul cu nimbu-i de lumină
 In cartea începută un magic cerc imprimă ;
 Covorul din perete, cu mine de-o etate,
 (Cum glăsuește anul cu cifrele brodate)
 Și azi mă obsedează cu-aceleași vechi imagini:
 Ghirlânzi de spice veștezi, jur împrejur, pe margini,

La mijloc o fântână, un cenotaș deoparte,
 O salce despletită-plângând o tristă soarte,
 O jerbă, rezemată, de flori ce mai durează
 Și neclintit, pe labe, un câine stând de pază;
 Pe scrin, între perdele, sub clopotul de sticlă
 Grădina adormită, cu vării flori de țiplă
 Și-un biet canar de aur, căzut din colivie,
 E mai puțin un simbol, cât o muștrare vie:
 Ce-mi pasă de-aparențe, de-al anilor ultragiu
 Cât timp umil, dar candid e totu 'n sarcofagiu?
 Ce-mi pasă de-anotimpul polar dela zăbrele
 Cât timp e primăvara în gândurile mele?
 Ce-mi pasă că sunt singur, departe de Cetate,
 Cât timp, în columbarii ca urne așezate,
 Volumele din rafturi promit colloqui nalte?
 Nu vreau să știu de târgul cu ventriloci și alte
 Figuri ventripotente, de cluburi nici și nici de
 Sugestiile celor ce predică pe Nietzsche
 Și, mai presus de semen, visează supraomul...

Mai pun pe foc o turtă de rapiță...; iau tomul
 Și recitesc povestea cu-Abdalonym săracul,
 Când fu să-l facă rege 'n Sidon și, ca de dracul,
 Se scutură cu-aceste cuvinte, 'nțelepțește:
 « Nimic celui ce n'are, nimica nu-i lipsește »¹⁾;
 Sau redeschid Virgilul la pilda tarentină²⁾
 (Anticipând cu veacuri a lui Candid gradină³⁾
 Ce spune de bătrânul mai mândru ca un rege⁴⁾
 De tot ce iscusința-i din sterp pământ culege;
 Și 'n timp ce viscolește și mazăricea bate
 Cu degete sfioase în geamurile mate
 Și 'n vreme ce naiada 'n iatacul de sub unde
 Ca într'o reședință termală se ascunde,
 Mai beau un ceai fierbinte, îmi mai desgheț genunchii,
 Mai schimb prin cele stihuri întâmplătoare buchii
 Și mă consol la gândul că Scythia hirsută,

1) Quinti Curtii Rufi, *De rebus gestis Alexandri Magni*, IV, 1: « nihil habenti, nihil defuit ».

2) Virgillii, *Georgicon*, IV, 125 sq.

3) Voltaire, *Candide ou l'Optimisme*: « Cela est bien dit, répondit Candide; mais il faut cultiver notre jardin ».

4) « Regum aequabat opes animis ».

*Pe care ai cântat-o cu inima durută,
Nu te-a uitat cu totul și-și amintește încă
De-apelurile tale ce s'au izbit de stâncă,
O, senior și semen, titan printre damnați,*

Ovid, blocat de ghețuri, de lupi și de Sarmați.

1941

PERPESICIUS

CĂLĂTORIE SPRE SPANIA

— « Măine dimineață plecați. Iată adresa. Căpitanul vă va da indicațiile necesare ».

Când am întins mâna să iau petecul de hârtie pe care era marcată adresa, îmi tremurau degetele. Simții sângele în obraz. Clipa așteptată cu atâta înfrigurare sosise.

Consulul mă privea zâmbind și un moment mi se păru că în lumina ochilor lui negri zăresc sclipirea unei lacrimi. Era oare reflexul lacrimilor nepoftite, care învăluiseră ochii mei?...

— « Du Spaniei salutul și inima mea. Nu ești spaniolă, dar simt că ești prietenă »...

I-am mulțumit, mișcată și fericită. Și într'o goană, întreruptă doar de bătăile galopante ale inimii, pornii spre vechiul port. Abia pe drum îmi răsarî în minte ultima recomandare a Consulului:

— « E mai bine să te prezinți seara sau chiar după miezul nopții ».

Nu vreau să mint. Cu toată seriozitatea scopului care mă mâna spre țara în care cei mai mulți erau înclistați în lupta pentru libertate, romantismul, pericolul pe care îl prevestea recomandarea aceasta, nu-mi displicuseră.

M'am întors. Nu, nu mă pot prezenta în Port. Să mă întorc la hotel. În minte numărăi tot conținutul portmoneului: 2 franci și 80 centime... Dacă mai rămân o noapte îmi trebuie 8 franci... Mă uitai la ceas. Era ora 5. Mai aveam deci timp să renunț la cameră. Și apoi? Ce voi face?... — Vom vedea. Poate Van Dyck, olandezul, pleacă și el cu același vapor. Trebuie să-l caut. Poate că are el ceva bani.

Întorc spatele liniei argintii și contururilor proiectate de orizont de ne-nunăratele vapoare și bărci pescărești și în dogoarea soarelui de August urc pe *Cannebière*.

Van Dyck nu era acasă... Trebuia să iau o hotărîre. Și aceasta putea fi numai una. Să părăsesc hotelul, să păstrez bani pentru o cafea cu lapte și să petrec restul timpului pe banca vreunei grădini. Acționai repede. Imi strănsei bagajul umil în valiza de lemn. Anunțai plecarea și pe urmă luai drumul Grădinii Zoologice.

În celelalte zile petrecute la Marsilia, fără cunoștințe și fără prieteni, singurele ființe de care m'am putut atașa, fără teama de urmări ce mi-ar fi putut zădărnici plecarea, erau Marea și minunatele prizoniere de dincolo de grădiile Grădinii Zoologice.

Umblam încet, călcând umbrele castanilor pe caldarâmul însorit, dând frâu liber gândurilor, scăldate și ele în lumina unei bucurii care te face să treci peste toate lipsurile și greutatea ce se ivesc în cale. Bucuria de a fi făcut un pas pe drumul luptei pentru idealul tău.

Cineva mă strigă pe nume.

Intorsei capul. Olandezul înalt și slab, cu o șuviță de păr blond pe fruntea-i lată, mă ajunse din urmă:

— «Unde mergi? Știi că plecăm?... Ce, ți-ai luat și bagajul?», spuse el, zărind cufărul din mână.

Ii explicai cauza grabei mele...

Rămase consternat.

— «Și eu care nădăjduiam că ești mai bogată decât mine. Știi, n'am mai fumat de eri. Am vrut să te rog să-mi împrumuți bani pentru un pachet de țigări...».

— «Poftim, mai am aproape 3 franci. Ajung pentru un pachet de *Gauloises*?»

— «Și d-ta ce vei mânca?».

— «Plecăm, doar, la noapte...».

Știam prea bine ce înseamnă pentru un fumător țigara, deși personal nu fumam. Iar Van Dyck era un pasionat fumător. Ne-am cunoscut încă la Consulatul Spaniol din Paris. Se recomandase a fi un vestit gitarist. Locuia mai de mult la Paris. Soția lui era o pictoriță destul de cunoscută. Aveau 2 copii. Acum se hotărâse și el să plece în Spania Republicană. Ca și mine, bătea aproape zilnic pragul Consulatului. I-am aflat numele în momentul când a coborât în gara Marsilia, îndrumat fiind, ca și mine, de un funcționar al Consulatului la hotelul «Mercedes».

Dintr'o veche obișnuință și precauțiune, devenită proprie oricărui militant al mișcării progresiste în țările unde teroarea era în toi, convorbirile noastre se învârteau mereu în jurul artei, analizei psihologice. Era studierea reciprocă, inerentă întâlnirii a doi oameni veniți, — unul de pe șesurile Moldovei, iar celălalt dela digurile Țărilor de jos.

Povestea vieții lui n'o aflai însă, tot așa precum nu-i încredinșasem nimic din cele ce priveau activitatea mea din trecut.

Van Dyck plecă să-și ia și dânsul cufărașul și ghitara. Mai aveam în fața noastră cel puțin șase ore și un oraș întreg de colindat, pentru ca ceasurile acestea să se scurgă în sfârșit...

Schimbând des cufărașul dintr'o mână în alta, pășeam pe străzile Marsiliei. Imediat ce se înseră luminile reclamelor străfulgerară întunericul deasupra blocurilor. Pălcuri de tineri și tinere, cu ochii mari și negri, cu părul bogat, bine dezvoltat și iradiind sănătate și bunăvoie, umpleau străzile prin-

cipale. Veselia și sănătatea lor ne făceau să uităm o clipă de foamea ce ne stăpâna pe amândoi, deși niciunul din noi nu pomeneam măcar despre aceasta. Umblam așa de 4 ore. Și tot timpul trebuia să facem un efort ca să nu ne lăsăm duși spre port, unde pașii noștri se îndreptau parcă dela sine. Părăsind străzile principale, făcurăm înconjurul orașului. Străbăturăm stradele atât de înguste, încât aveam impresia că, întinzând mâna prin fereastra unei case, puteam atinge pervazul ferestrei dela casa din față. Clădirile înalte, întunecate stăteau de ambele părți ale străzii, înclinându-se parcă unele spre altele, închizând fășia de cer hărăzită sărmanilor lor locatari... Iar jos, pe caldarâmul rău pavat, pe lângă curțile urât mirositoare, pe lângă felinarele murdare și răspânditoare parcă de întuneric, marinarii sosiți în port își căutau partenere pentru uitarea nostalgiei ce-i frământa...

Cu pași repezi treceam mai departe, cuprinși de un frig lăuntric.

— « Să ieșim mai la lumină, să vedem cât e ceasul... ».

Nu era numai oboseala care ne mâna. In subconștientul meu, poate și al camaradului meu, se născu imperioasa nevoie de a porni imediat acolo unde se dădea lupta pentru libertatea Spaniei și a noastră proprie. In subconștientul meu reușita epopeei din Spania avea s'aducă și o rază înviorătoare în tenebrele ulițelor dosnice de aci și de aiurea.

— « E trecut de 12. Să mergem. Până găsăm vaporul, va fi tocmai timpul ».

Pășiram cu forțe noi. Uitasem durerea brațelor. Dispărură și bătăturile făcute de pantofii grosolani. Dispăruse și foamea. Doar gustul ușor de sare pe buze și murmurul îndepărtat al mării erau tot ce conta pentru noi.

In puține minute ajunserăm în Vechiul Port.

Il căutarăm pe căpitan. Ne primi numaidecât. Citi răvașele. Aveam amândoi răvașe la fel.

— « E în regulă. Veți merge imediat la Portul Central. Căutați pe Comandantul vasului *La Guardia de Barcelona* și predați-i acest bilețel. Sunteți repartizați pe vaporul lui.

Van Dyck mulțumi și ceru lămuriri cum să ajungă la Portul Central.

— « Ați putea să mergeți cu un taxi. Sunt patru kilometri de aci. Șoferii știu drumul. Atâta doar că vor cere mai mult, că-i noapte... ».

« Un taxi! ». Și noi care nu aveam nici doi bani în buzunare. Clipa de descurajare fu învinsă imediat. Ridicărăm cuferele de jos și pornirăm în căutarea vasului visurilor noastre: *La Guardia de Barcelona*.

Când ajunserăm la locul indicat, mijeia de ziuă. Impiedecându-ne de funii, bare, lăzi și baloturi, ajunserăm sdrobiți de oboseală și lihniți de foame, la Portul Central.

— « Știi ce? Rămâi aci, mă duc eu să caut vasul și viu să te iau ».

Stătui o clipă la gânduri. Nu mă mai puteam ține pe picioare. Făcea totuși să rămân aci, singură? Privii în jur. Scheletele vapoarelor se ridicau maiestose. In jur, liniște, premergătoare forfotelii ce urma să înceapă foarte curând. Așezată pe cufărăș puteam să trec și eu foarte bine drept un pachet.

— « Bine, rămân. Dar să vii repede ».

Van Dyck îmi lasă în seamă cufărașul său și plecă.

Nu știu cât a lipsit. Știu doar că, în clipa când mă sgâlțai de umăr, strigătul meu rupse tăcerea mormântală a nopții.

— « Sst!... Noi suntem. Ce-ai visat de țipi așa? Hai să mergem. Uite marinarul acesta s'a oferit să-ți ia cufărul... ».

Am pornit toți trei și în clipele acelea, când o liniște binefăcătoare mi se așternea în suflet, am înțeles odată mai mult, toată absurditatea teoriilor menite să desbina oamenii pe rase și naționalități.

* * *

O bătaie în ușă mă smulse dintr'un somn greu. Buimăcită, privii în jur. Ce caut eu în acest loc străin? Pantofii prăfuiți de lângă pat mă aduseră la realitate, reînviind imediat și durerea care îmi frământase și în somn membrele obosite. Da, eram pe vapor. Iar mâine—mâine voiu fi la Barcelona. De mâine, viața mea va căpăta un sens nou.

Sării imediat din patul îngust și tare. Și în timp ce mă îmbrăcam cu privirea ațintită pe ochiul rotund al cabinei, fascinată de razele soarelui ce jucau șugubețe pe valurile mării, zeci de întrebări se nășteau, rămânând fără răspuns în mintea mea înfrigurată de neobișnuința celor ce trăiam.

Voiu trece oare cu bine? Nu voiu cădea în mâinile autorităților franceze, fără acte, fără bani, fără vreun sprijin?... Și apoi, — echipajul? Cum mă va primi? Mai sunt și alte călătoare?

O nouă bătaie în ușă curmă firul gândurilor. La fraza spusă în spaniolă, din care nu înțelegeai decât cuvântul « señora », răspunsei deschizând ușă. În fața mea răsăriră două mustăți mari, negre și doi ochi răzători sub sprâncene stufoase.

Din gestul care însoțea vorbele, înțelegeai că mă chiamă la masă. Nu era nevoie să spună de două ori. Il urmai fără o vorbă. Ar fi fost și greu să vorbim. Era un marinar spaniol care nu știa nicio iotă franțuzește. Iar eu, nu mă gândisem să învăț, din vreme, limba lui Garcia Lorca...

Opt perechi de ochi mă întâmpinară cu priviri în care putui desprinde un crâmpieiu de curiozitate care se preschimbă imediat în ironie...

Nu corespundeam portretului pe care-l închipuiseră. O față simplă, cu nasul cârn, și părul ondulat. Sub pasul puțin prea apăsător, cu care trecusem pragul sufrageriei, căutam să strivesc sfiata de care n'aveam niciun drept să dau dovadă, în clipa aceea. Zâmbetul protector al bătrânului mustăcios mă ajută să-mi regăsesc echilibrul, să privesc drept în fața acestor bărbați, în mijlocul cărora aveam să petrec mult mai multe zile decât îmi închipuisem eu.

Comandantul mă prezentă:

— « La companera rumana ».

Și, rând pe rând, lupii de mare se descoperiră spunându-și numele. Ne așezarăm la masă. Era pentru prima dată când ședeam față în față cu Spa-

nioli. Pentru mine ei erau milioanele de dincolo de Pirinei, către care mi se îndreptau într'una gândurile. Și cât aş fi vrut să înțelegă, să mă privească altfel, să uite că ei sunt marinari, iar eu femeie! Umbra de pe frunte mi se risipi însă imediat... la urma urmei nu aveam de stat decât o zi, cel mult două, pe vapor.

Uitasem că-i războiu. Nu auzisem încă nici de acel « cântec al morții », cu care se scufundaseră rămășițele mărețului vas *Barcelona*. Pentru moment mă preocupa un singur gând: intuiția sănătoasă, care mă ajutase de atâtea ori în viață, să mă ajute și de data aceasta să găsesc nota justă în raporturile mele de față tânăra, singură pe un vas cu atâți marinari.

— « Trebuie să le impui respect prin muncă », — îmi șopti o voce lăuntrică. « Te vei apuca imediat de citit ».

Căutam scut sub titlurile cărților ce le aveam. Și... nu greșisem. *Economia Politică, Problemele Leninismului, Evoluția Filosofiei*, — cărțile pe care pentru prima dată le putusem cumpăra și citi în voie la lumina zilei, și cu care mă înarmai imediat după masă, avură efectul scontat. Putui citi în voie până la ora prânzului... Nimeni nu se interesa de o față care nu citește măcar un roman de dragoste.

La prânz luai prima lecție de limbă spaniolă. Bătrânul meu Lopez declară dela început că sunt obligată să repet după el denumirile obiectelor de care am nevoie, altfel nu le primesc:

— « *Di — sal* ».

— « *Sal* ».

— « *Muy bien* », — și-mi întinse sarea.

— « *Di: Por favor, da me usted pan!* ».

Imi cerea prea mult. Ceilalți protestară. Atunci fu mai indulgent:

— « *Di: quiero pan* ».

— « *Quiero pan* ».

Râdea triumfător, întinzându-mi cu dragoste paternă farfuria cu pâine. Din primul moment chiar, simții că mi-e drag și fără voie mă gândii: unde-o fi familia lui? Aflai mai târziu, când începui să înțeleg și să pot întreba, că soția lui și două fete rămăseseră dincolo, la Franco. Erau 18 luni de când nu le mai văzuse. Le va revedea vreodată?...

Spre seară vapurașul se opri.

— « Unde suntem? Ne apropiem de Barcelona?, întrebai eu.

Cineva râse. Ofițerul de bord îmi explică. Am parcurs doar câteva mile. Suntem la *Las Rosas*.

— « Și când plecăm mai departe? ».

— « Ce, te grăbești? Ți-e dor de bombe? N'o să pierzi ocazia să le guști... Nu te grăbi ».

Și plecă. O neliniște mă cuprinse. Ieșii pe bord să-l caut pe Van Dyck. Nu-l văzusem din ajun. Dormea într'una. Nici la masă nu voi să coboare.

Nu era de găsit. Nu știam unde-i cabina lui și nici nu voiam să întreb. Cei de pe vas nu trebuiau să-și facă o idee greșită despre relațiile noastre. Mă lăsați o clipă în voia razelor dogoritoare ale soarelui de August, apoi re-luai lectura.

Abia seara, după masă, Van Dyck veni să mă caute. Avea aerul preocupat. Fuma cu nervozitate țigările oferite cu generozitate de marinari.

— « Ce este? De ce stăm locului? ».

— « Marinarii nu vor să înainteze. Malul e minat ».

— « Să meargă în larg ».

— « Și submarinele? ».

— « Atunci, ce-i de făcut? ».

Olandezul ridică din umeri:

— « Curată porcărie. Să stai așa fără treabă... și acolo, alții mor... măcar de-aș ști cât vom mai sta! ».

Neliniștea mi se transmise și mie. Aveam motive în plus.

Mă dusei de vreme la culcare. În patul scund puteam cugeta mai în voie. Mă desbrăcai la iușeală, stinsei lumina și îmi lipii obrazul de geamlăc... Uite-mă, fulg aruncat de vântul vieții! Aruncată de vânt? Fără voia mea? Așa să fi fost oare?...

Fusul amintirilor se depănă alene pe fondul albastru nuanțat, unde cerul și apa mării formează un singur tot.

Satul, cu străzile lui lungi și căsuțe scunde, străjuind pe două rânduri sub aripile ocrotitoare ale salcâmilor bătrâni răsări ca aevea în fața mea.

— « Ce-ar fi să scriu aceste amintiri? Chiar de-ar fi să le citească numai zece tinere și, de le vor fi de vreun folos în viață, tot merită osteneala. »

Hotărîrea luată revărsă o împăcare în sufletul meu sbuciumat. O plăcută oboseală îmi cuprinde tot trupul. Pun capul pe perna tare de paie și mă las în voia somnului, legănată de cântecul monoton al valurilor.

Razele puternice ale soarelui veni să-mi bată la geam. Albastrul încântător al mării îmi umplu imediat sufletul. Și fără să-mi dau seama începui să cânt fragmente din melodii dragi, date uitării de săptămâni întregi.

Cu ochii umezi de atâta măreață frumusețe pășii pragul sufrageriei.

Ofițerul de serviciu mă întâmpină cu obișnuita-i politeță, dar adăugă numaidecât:

— « Îți aduc o veste rea. Azi n'ai voie să ieși pe punte ».

— « Bine, voi sta în cabină ».

— « Nu, nici în cabină n'ai voie să stai ».

— « Atunci în mare », — încercai eu să glumesc, neștiind despre ce este vorba.

— « Nu glumesc. Azi vor veni să perchiziționeze vaporul. E controlul vămii ».

Zâmbetul îmi pieri. N'aveam niciun document. Dacă mă găseau, mă debarcau imediat.

— « Ce să fac atunci ? ».

— « Te ascundem în cazanul de cărbune. E cam murdar, dar ce să faci? Va trebui să rabzi, señorita ».

— « Voiu răbda, dacă trebuie », răspunsei, încercând chiar să zâmbesc, deși nu-mi surâdea de loc perspectiva de a petrece acea dimineață de aur în praful umed al depozitului de cărbuni.

— « Señor !... ».

Intorsei ochii spre ușă. Era Lopez, prietenul meu de eri, dascălul meu. Numai că în ochi nu mai avea sclipirile de răs. Chiar și mustățile lui păreau îngrijorate.

— « Vine poliția maritimă ».

— « Pleacă, du-o Lopez, repede ! Il urmai pe bătrân cu un amestec de ciudă și curiozitate ».

— « Alo, nu uitați să faceți ordine în cabină, strigă ofițerul, de data aceasta în franțuzește. Înțelesei că lucrșoarele mele trebuiau să dispară și ele odată cu mine. În mai puțin de zece minute, mă instalam, la lumina unui bec voalat de praf, pe o ladă răsturnată, între cărbuni.

Inchisei ochii, căutând să-mi concentrez toată energia în puterca auzului. Sgomotul pașilor ce răsuna asupra capului se auzea când într'o parte, când în alta. Clipele se scurgeau încet. Cât va mai dura oare ? Un sgomot ușor mă făcu să privesc în dreapta mea. În semi-întunerecul de jos, — două sclipiri minuscule. Imi reșinui respirația. Un șoarece mă privește înlemnit de groază. Biet șoricel ! Nu știa că eram tovarășii de suferință, veniți amândoi să căutăm adăpost !

Imi auzeam inima cum bate și dintr'un sentiment de sinceră simpatie mi se părea că deslușesc bătăile altei inimi, micuță, în pieptul tovarășului meu.

Deodată, șoarecele o luă la fugă. Auzise înaintea mea pașii care se apropiau. În ușa care se deschise apăru un tânăr. Imi făcu semn cu mâna :

— « *Venga...* ».

Pe drum făcui uz de cele câteva cuvinte învățate :

— « *Como te ilamas?* ».

— « Juan Martinez Ruiz ».

Il privii în față. Să tot fi avut 15—16 ani. Ochii lui negri erau mari și deosebit de frumoși. Era desculț și îmbrăcat în sdrențe. Doar părul, negru ca pana corbului era pomădat și pieptănat cu îngrijire. Cărarea dreaptă, la o parte, părea un șnur deosebit de alb, întins ca o coardă...

* * *

De zece zile, mă aflu pe vaporeșul de marfă *La Guardia de Barcelona*. Disperarea care mă cuprinsese în primele zile de așteptare lăsă loc resemnării. Nu-mi rămânea altceva de făcut decât să aștept, până când comanda vasului se va hotărî totuși să pornească înainte, spre Spania.

Iar până atunci ? Până atunci voiu scrie, voiu citi, voiu învăța. Nu făcea și Van Dyck la fel ?

Mă uimise chiar liniștea lui, după ce la început părea ca un animal sălbatic în cușcă.

— « Nu cumva te-a fermecat vreo înfocată, când ai coborât cu marinarii », — l-am tachinat eu, văzând schimbarea ce a intervenit în atitudinea lui.

— « Nu, nu-mi arde mie de înfocate. Am întâlnit niște compatrioți; cu ei am petrecut seara. Știi, au o barcă foarte bună... ».

Știindu-l sgârcit la vorbă nu l-am mai întrebat nimic. Il invidiam doar. Ca bărbat putea coborî, trecând drept unul din echipaj, pe când eu nu mai pusesem piciorul pe pământ de atâtea zile.

În strania mea captivitate aveam un cer nesfârșit deasupra capului și, cât putea-i cuprinde cu ochii, un minunat joc al valurilor mării.

În afară de bătrânul Lopez, cu mustățile lui jucăușe și sprâncenele stufoase, venea din când în când să-mi țină de urît și mecanicul-șef a cărui nedespărțită prietenă era sticla cu cognac. La orice oră din zi și din noapte, purta sticla asupra lui, în buzunarul interior al hainei. Imediat ce făcurăm cunoștință nu uită să mi-o prezinte:

— « *La mejor te todas las amigas!* »¹⁾, spuse el ceremonios.

Cu toate acestea, nu l-am văzut niciodată beat. Era înalt, voinic, deși trecut de 50 de ani. Obrazul, numai sbârcituri, era luminat de doi ochi ce sclipeau de inteligență. Se vedea bine că-și petrecuse toți anii pe vapor. Infruntase multe furtuni și pericole. Avea o filosofie proprie a vieții, în care sticla cu cognac juca un rol nu tocmai de nesocotit.

— « Și cum nu te temi, señora, singură, cu 50 de marinari? », mă întrebă în prezența lui, ofițerul, care nu prea era bogat în subiecte de discuție.

— « De cincizeci n'are de ce să-i fie frică », răspunse mecanicul-șef. « Unul — e mai periculos », și continuă, adresându-mi-se:

— « Ferește-te de unul, mică rumancita, cât timp suntem atâți, ești sora noastră. Atâta doar că nu-ți place cognacul! » Și fața lui inteligentă luă o înfățișare de adâncă tristeță, pentru ca numai peste o clipă să se destindă într'un zâmbet larg, deschis.

— « Mărturisește, — te-ai îndrăgostit de vreunul! », începu iar ofițerul.

— « Ce nu lași fata în pace? E sub protecția mea. Și, dacă e să se îndrăgostească, — mie să-mi spună, nu altcuiva! », declară el cu un gest larg, sentențios.

— « Mărturisesc: sunt îndrăgostită! ».

— « Și de cine, mă rog », — strigară amândoi într'un glas. « Te pomești că de mustăciosul ăla bătrân! ».

— « Nu ».

— « De cine, atunci? ».

— « De... José!... ».

Un răs puternic sguđui văzduhul.

¹⁾ Cea mai bună dintre toate prietenele.

José era un marinar mărunțel, mărunțel. Negricios, subțirel, veșnic amărit. De cum se însera începea să cânte lung și târăgănat, cu o voce atât de falsă și de lugubră, încât adeseori credeam că mă apucă nebunia. Chiar din prima zi l-am observat printre marinari. Era cel mai agitat. Il vedeam mereu cu un alt grup, gesticulând, înfierbântându-se, trecând adesea dela o vorbă mărunță, deasă și înfocată, la țipete isterice. Din surse numai lui știute, reușea José să culeagă știrile cele mai înfiorătoare despre scufundări de vapoare, bombardamente aeriene, explozii de mine. Oricât îl luau marinarii peste picior, vorbăria lui lăsa totuși și o urmă adâncă în spiritele lor, și așa destul de hărțuite. Fapt e că acest nesuferit José avea o vină destul de mare în împotmolirea vapoarelor noastre, aci în *Las Rosas*.

— « Bun *novio* ¹⁾ ți-ai mai ales ! », răsă mecanicul. « Cu un om ca acesta riști să mori, nu de bombe, ci de umbra lor !. Dar Juan mai vine pe la d-ta ? »

— « Mai vine. Astăzi a scris singur : *Eu sunt marinar. Vaporul nostru se cheamă La Guardia de Barcelona* ».

Eram mândră de acest succes al lui Juan. Imi aminteam cu ce înfățișare a venit la ușa cabinei mele, a doua zi după ce ne cunoscusem. Nimic nu mai rămăsese din aerul lui de bărbat protector, care mă învăluise într'o privire de milă, atunci când se crezuse dator să mă încurajeze, să mă asigure de tot sprijinul lui. În fața mea aveam un copil, cu ochii triști, venit parcă să cerșească ceva.

— « Ce este Juan ? », îl întrebai eu atunci. Imi arătă cu ochii hârtia și creionul cu care mă pregăteam să scriu.

— « *Escribir* ? ²⁾ », l-am întrebat eu, bănuind că mi se cere să-i împrumut creionul.

— « *No, no se... escribir* » ³⁾.

Era atâta durere în mărturisirea lui, încât dintr'o săritură eram lângă dânsul.

— « Juan, tu vrei *escribir* ? Vrei să te învăț eu ? » — și ca să mă înțeleagă scrisei pe hârtie primele litere din alfabet.

Fața i se luminează imediat.

— « *Si, si, quiero, señora* ⁴⁾ ». Și lecția începu imediat. De atunci, Juan venea în fiecare zi. Se așeza pe pragul cabinei, muia creionul în gură și, cu un efort, fără îndoială mai mare decât acela cu care descărca sacii, scria litere, apoi silabe, cuvinte, fraze întregi. Marinarii, atât de săraci în preocupări în acest colț depărtat al lumii, nu pierdeau prilejul de a-l tachina pe el, și nu mă îndoiesc că nu lipseau nici glumele pe socoteala mea. Chiar întrebarea mecanicului ascundea ceva dintr'o insinuare...

— « Nu l-ai învățat să scrie : *te quiero mucho* ⁵⁾ ? », întrebă ofițerul.

¹⁾ Mire.

²⁾ Să scrii.

³⁾ Nu, nu știu să scriu.

⁴⁾ Da, da, vreau, doamnă !

⁵⁾ Te iubesc mult.

— «Asta o va spune el din gură, și fără să-l învețe cineva. Să mai crească numai; n'are decât 15 ani».

În alte împrejurări glumele lor m'ar fi supărat, poate. De data aceasta eram hotărâtă să nu le iau în seamă. Știam că ceea ce fac e bine. Știam că oricât de modeste ar fi rezultatele lecțiilor date lui Juan, pentru el, — ele înseamnă foarte mult. Odată ce va gusta din lumina științei de carte, el nu va mai accepta să trăiască legat la ochi. Și în zilele atât de frământate prin care trecea poporul lui, lucrul acesta era cu atât mai necesar. Încercai deci să aduc vorba despre altceva.

— «Ia uitați-vă aci», — și le întinsei un petec de hârtie, pe care era scris doar un cuvânt compus din cinci litere: *marea*.

— «Ce-i asta?», întrebară ei, nedumeriți.

— «Azi am început să scriu la mașină. Este primul cuvânt pe care l-am scris».

Mă felicitară sgomotos:

— «Ce bine! Bravo! Bravo!».

Azi simt ridicolul din exclamația lor. Atunci eram aproape convinsă că o cred serios. În dimineața acelei zile, descoperisem că cineva bătea la o mașină de scris. Era căpitanul vasului. Imediat îmi trecu prin minte ideea să-l rog să mă lase să învăț să scriu, — poate să-mi prindă bine și aceasta. Nu m'a refuzat. Telegrafistul lui îmi arată tehnica elementară: cum se plasează hârtia, cum se alege litera. Încercai cu atâta timiditate, de parcă era vorba de cine știe ce operațiune complicată. Iar când am zărit pe hârtia albă, într'o ordine cam șovăielnică, cele cinci litere, mă cuprinse emoția și mândria, de parcă aș fi inventat eu, în clipa aceea, mașina de scris.

Cu această «mare operă» mă mândream eu în fața celor doi Spanioli.

— «Să știi că-mi place dorința dumitale de a învăța. Fără glumă! Ești o fată bună!».

— «Atențiune, să nu cumva să te îndrăgostești, tu, boșorogule, te spun la bătrâna ta», sări numaidecât ofițerul și începu să cânte o romanță de dragoste. Gongul îl întrerupse. Era ora mesei.

Mă familiarizasem cu toți, învățasem multe cuvinte și chiar fraze întregi spaniole; chiar dacă nu luam parte la discuțiile din timpul mesei, înțelegeam întotdeauna despre ce era vorba.

De data aceasta vorbeau de un alt vas, care urma să sosească, mâine, poimâine la *Las Rosas*. Unii din comeseeni se învioraseră.

— «Peste două, trei zile pornim, camarada», mă bătu Lopez pe umeri. Știa, bătrânul meu prieten, că nu putea să-mi facă o bucurie mai mare. Abia așteptam să termin masa să mă duc să-l caut pe Van Dyck, care nu ascultase de data aceasta glasul gongului, ca să-i împărtășesc și lui vestea cea mare.

Mecanicul îmi ghicise parcă gândul:

— «Și prietenul d-tale, unde-i? De aseară nu l-am mai văzut».

— «Nici eu», răspunsei. Mă duc să-l caut.

— «Nu vă osteniți. Olandezul nu s'a întors aseară. Și dacă nu mă înșel, nu se va mai întoarce niciodată...».

La masă se făcu liniște. Toți aveau privirile ațintite spre căpitan. Cuvintele lui pline de mister, spuse cu un aer atât de calm dădeau naștere la zeci de presupuneri. Dar oricât de stăruitor îl priveam, căpitanul păstra pe fața-i o mască de nepătruns.

Așa erau, poate, legile nescrise ale acestui vapor. Nimeni nu-l întrebă ce se întâmplase. Nimeni nu scoase o vorbă. Cufundați fiecare în gândurile și presupunerile noastre, ne grăbirăm să terminăm supa din farfurii. Doar sgomotul regulat al lingurilor rupea pânza deasă a tăcerii ce se așternu.

După masă reluai noua mea ocupație: scrisul la mașină. Bătând rar și neregulat, copiam cu o mare încordare fraze dintr'o carte spaniolă. Veștile primite la masă, atât plecarea ce se contura la orizont, cât și dispariția misterioasă a lui Van Dyck avură ca ecou imediat imperioasa nevoie de a lucra, de a învăța, de a face ceva util.

În seara aceea, muzica, — același tango pe care-l ascultam mereu în amurg, venind de dincolo, de pe uscat, — mi se păru și ea învăluită de mister. Dispariția lui Van Dyck mă urmărea într'una. Să-l fi arestat poliția? Poate vreun conflict cu marinarii? Cobora câteodată cu ei. Poate vreo ceartă în cârciumioara din port! Deși erau zile întregi în care nu schimbam o vorbă, totuși prezența lui era pentru mine singura legătură cu lumea voluntarilor, cu ceea ce lăsasem în urmă, cu ceea ce așteptam înaintea mea. Și acum, iată-mă cu totul singură... Poate că vom pleca în curând. Poate. Și dacă nu plecăm nici peste cinci zile? Pot oare conta la infinit pe loialitatea atâtor bărbați? Sunt printre ei, fără îndoială, și ființe primitive, frământate de patimi. Cum va fi de-acu încolo?...

Pași rari răsunară la spatele meu. Lumina puternică a lunei desenă umbra unui om ce se apropia de mine. Intorsei capul. O clipă inima îmi îngheță de groază. Incepe!...

— «Eu sunt, căpitanul, nu te speria», — răsună voca omului care părea că mi-a ghicit gândul. Am ceva pentru d-ta. Și-mi întinse un bilețel. Era dela Van Dyck.

— «Te-a rugat să nu spui nimănui nimic», și se îndepărtă numaidecât.

— «Noapte bună», mai auzii dela câțiva pași.

— «Noapte bună și... mulțumesc!».

Cred că nu mai auzise ultimele cuvinte. Se îndepărtă brusc, cotind în altă parte.

La lumina slabă a becului descifrai cele câteva rânduri scrise cu creion chimic pe un petec de hârtie:

«Plec cu barca prietenilor mei. Nu mai sunt în stare să aștept. Dacă valurile mării nu mă vor înghiți, ne vom întâlni poate cândva. Mulțumesc pentru pachetul de Gauloises. Van Dyck».

Ar fi greu să spun ce anume am simțit atunci. Era un amestec de bucurie pentru camaradul care a reușit să rupă acel lanț vrăjtit ce ne ținea în loc. Era

grija pentru reușita celor ce întreprinsese, dar era și regretul celui rămas, al celui, într'o măsură oarecare, părăsit. Era și un crâmpieiu de ofensă pentru neîncrederea, pentru faptul de a nu-mi fi spus nimic din cele ce plănuia, și poate și un procent din orgoliul rănit al unei femei părăsite, fie și în cazuri excepționale ca acestea, de un bărbat. Această ultimă constatare mă îndepărtă dela punctul de plecare al gândurilor. — Oare să fi fost puțin îndrăgostită de Van Dyck? Nu, hotărît nu. Atunci?... Aceasta nu împiedeca însă dorința ca el să se fi îndrăgostit de mine și să nu fi fost în stare să plece atât de simplu, fără să-mi spună un cuvânt.

Gândurile se întreceau într'o goană nebună. Le opream pe cele sănătoase, căutând să trec cu repeziciune peste cele nepoștite. Vroiam cu orice preț să vorbească în mine tovarășa, femeia animată de un ideal și nu femeia pur și simplu. Rupsei bilețelul în bucăți și le arunca în mare. La lumina lunii urmăream marea întunecată în care mii de stele se oglindeau, înmiite de nenumărați licurici. Sgomotul regulat al valurilor ce se izbeau de catarg se împleti cu gândurile mele și din această împletire se născură primele acorduri ale unui cântec drag. Incet, încet de tot, cântând numai pentru mine și inima mea, se revărsă în noapte cântecul nostalgiei și dorului meu.

* * *

Dimineața văzui cu surprindere un alt vapoasă, staționând nu departe de al nostru. Era oare somnul adânc ce mă cuprinsese după emoțiile din ziua aceea sau rutina comandei de a lucra în cea mai perfectă liniște în vremurile acestea excepționale? Nu știu. Știu doar că la ceaiu vizita vecinului nostru era comentată cu cel mai mare interes.

— « Ai văzut, are și o mitralieră antiaeriană. E mai prevăzător decât noi », spuse cineva.

— « O ! cu o astfel de mitralieră face minuni ! ».

Era imprudentă această remarcă. Vapoarele trebuiau să înainteze cu orice preț. Așa era ordinul, așa cerea situația. Mitraliera antiaeriană, dacă nu constituia un mijloc efectiv de apărare contra bombardamentelor, era în schimb un mijloc de îmbărbătare pentru marinarii de teapa lui José. A-i lipsi și de acest sprijin era crud. O înțelese și mecanicul, o înțelese și bătrânul Lopez. Mustățile lui răsucite jucau curajoase:

— « Ehe ! Și încă ce minuni ! Să vină numai, bandiții, că le arătăm noi cine sunt bătrânii lupi de mare ! ».

Mecanicul adăugă:

— « La nevoie îi dau să bea nișel din cognacul meu. Să vedeți ce minuni va face ! », și cu mâna dreaptă mângâie cu adevărată dragoste sticla din buzunarul vestonului.

Părerile marinarilor erau și acum împărțite. Unii vroiau să plece numai-decât. Imediat chiar. Alții — și în fruntea lor José — ezitau. « Dar dacă vin

avioanele ? ». « Dar dacă nimerim peste o mină ? ». « Dar dacă suntem torpilați ? ». Era însă clar că șederea în *Las Rosas*, unde nu era nici măcar o cârciumă ca lumea, va face să triumfe părerea celor dintâi. O știa și José, dar asta nu-l împiedeca să folosească un prilej atât de rar de a-și cheltui forțele lui agitatorice, țipând și gesticulând în dreapta și în stânga.

Ziua trecu pe nesimțite, absorbită de așteptarea plecării.

În dimineața următoare mă trezi o senzație abia cunoscută și pe care aproape c'o uitasem, senzația ce ți-o dă vaporul în mers. Răsăritul de soare împodobește marea în perle aurii. Fiecare val zdrobit de vas semăna cu dărniciile mii de pietre nestemate. Sgomotul motorului, valurile apei, glasurile puțin enervate ale marinarilor se contopeau într'un singur refren: *Mergem ! Mergem ! Mergem !* . . .

Mă cuprinse o bucurie de copil. În cinci minute eram îmbrăcată. Urcai în goană cele câteva trepte ce duceau din cabina mea la punte. Vaporașele noastre mergeau la o mică depărtare unul de celălalt. Lopez îmi arătă silueta unui om în manta de ploaie, care scruta zarea cu un binoclu.

— « Il vezi pe acela de colo ? Este un voluntar jugoslav. Erau trei. Doi au avut nenorocul să cadă în mâna poliției franceze. El a scăpat ca prin urechile acului. I-am spus că avem și noi o voluntară. La prima oprire va veni să te vadă ».

— « De ce n'a venit ieri ? », îl întrebai nedumerită.

— « Ieri mai eram în apele franceze. Stătea și el ascuns, undeva, într'o gaură de șarpe. Abia azi a ieșit și el, când am pornit ».

— « Dar crezi că ne mai oprim înainte de a ajunge la Barcelona ? ».

Se vede că încercarea mea de a părea liniștită, pe când întrebam, nu mi-a prea reușit. În ochii lui Lopez citii compătimirea. Totuși spuse:

— « Doar așa, un pic. Să mai răsuflă caii ». Și ochii se puseră de acord cu mustățile răsânde. Nu vroia să risipească iluziile mele luminoase.

Deodată Lopez deveni serios. Imi făcu semn să tac și-și ascuți auzul.

— « Ce este ? », îl întrebai eu prin semne.

« Ascultă. N'auzi ? ».

Ascultai. Urechea prinse huruitul înăbușit al unui avion.

« Merge la mare înălțime, banditul », spuse Lopez, căutând, cu mâna streășină la ochi, să-l descopere.

— « Uite-l, uite-l », strigă cineva, dela celălalt capăt al punții. În strigătul acesta se simțea clar neliniștea. Privind cu mare încordare spre direcția indicată de marinar descoperii într'un târziu o păsărică de argint ce sbura, — s'ar fi spus, nevinovată, — sus, pe fondul azuriu al cerului.

— « Se va întoarce numaidecât porcul, își alege poziția, caută să ne lovească cât mai bine », spuse Lopez, infuriat. « *Venga, venga, pronto* ¹⁾ », spuse el, luându-mă de mână. « *Ven aqui* » ²⁾.

¹⁾ Vino, vino repede.

²⁾ Vino aici.

Il urmai. La câțiva pași, marinarii își fixau colaci de salvare. Lopez îmi dădu și mie unul.

— « Știi să înoți? ».

— « Nu știu ».

— « Prost. Caută măcar, în caz de ceva, să nu scapi colacul ».

Și îmi demonstră, cum să sar în mare și să mă mențin deasupra valurilor.

Imi dădeam bine seama că nu glumește, că e vorba de un pericol, poate mortal. Nu văzusem însă până atunci niciun bombardament, nicio ruină, niciun mort. Și oricât cuprindeam cu mintea cele ce ne așteptau acum, nu le simțeam. Eul meu refuza să conceapă că e posibilă atâta cruzime, atâta barbarie, în mijlocul naturii atât de superbe.

Cu colacul peste grumaz continuam să urmăresc sborul păsării de oțel, care, ba se pierdea în zare, ba apărea din nou, fâlfâind din aripi sclipitoare. Liniștea ce se făcu pe punte mă aduse la realitate.

În jurul meu nici țipenie de om. Pornii în căutarea lor. Ușa cea mai apropiată dădea în sufragerie. Tabloul ce mi se înfățișă mă lăsă cu gura căscată. Sub masă sta întins José, cu fața crispată de frică. Sub banca de lângă perete sta Manolo, marinarul care de obicei servea la masă. Tremura din tot corpul. Tânguirea *Madre mia* se amesteca cu înjurăturile furioase ale lui José. Era atât de comică ideea că masa ar putea să-i ferească de schije, încât, cu toată seriozitatea momentului, nu m'am putut stăpâni și am izbucni în râs.

— « Ai face mai bine să te întinzi și d-ta undeva, în loc să râzi », îmi spuse José. « Nu-i cunoști pe bandiții ăștia criminali, nu știi cum ne omoară copiii. Of, copilașii mei, ce or fi făcând! ».

Mi se făcu rușine de ieșirea mea. Aș fi vrut să-i spun ceva bun, să-l mângâi, când deodată simții vasul sguduindu-se în dreapta și în stânga. Mă prinsei de pervazul ușii lângă care stăteam, ca să nu cad. Imi pieri orice poftă de râs. O explozie puternică mă asurzi. Rămăseci așa, cu mâna încleștată de pervaz, neștiind încotro s'o iau, unde să fug, și simțind în același timp o vagă dorință de a înregistra în întregime această clipă ce mi se părea cea din urmă a vieții mele.

Cineva îmi descleștă mâna, mă târî după el, mă duse la o scară împletită din funii. În drum mi-am mai revenit. Întrebai ce s'a întâmplat.

— « Păsărica de argint ne-a aruncat plocon un ou. Norocul nostru că nu ne-a nimerit. Am scăpat cu bine. Doar un marinar lovit de o schijă. Nimic grav însă. Ei, te-ai cam speriat? », mă întrebă energicul meu conducător.

N'aveam ce ascunde. Cred că eram albă ca varul.

— « Și acum ce facem? ».

— « Ai să vezi îndată ».

Ajunserăm la scară. Marinarii coborîră bărcile de salvare. Câțiva inși stăteau într'una din bărci. Alții coborau scara.

— « *Primero la mujer*¹⁾, *primero la mujer* », strigă cineva. Faptul acesta mă impresionează adânc. Intorsei capul, să văd la față pe spaniolul rămas cavaler în aceste clipe atât de deosebite. Era micul José. Stătea pe vapor. Uitase de spaimă și de tângueli. Ajuta la coborîrea bărcilor și cu ochii lui mici și sclipitori mă zări primul apropiindu-mă de scară. Pentru a doua oară aveam dorința să-i cer scuze.

— « *Prisa, prisa, grăbiți-vă băieți, se întoarce* ».

— « *Gata, vâslește* ».

Brațe vânjoase vâslesc abile, îndreptând barca spre munți. Alte bărci ne ajung din urmă. *La Guardia de Barcelona* și tovarășa ei de drum rămân vremelnic părăsite. Mitraliera antiaeriană tace, rușinată parcă de încercările ei nereușite. Doar mecanicul-șef, a rămas alături de căpitan, strângând cu cea mai mare voie bună sticla de cognac la piept.

Barca, în care se nimerise să fiu alături de Juan și Lopez trase lângă mal. Căutarăm adăpost în dosul unei stânci. Celelalte bărci se risipiră. Era mai prudent să nu stea mai multe la un loc.

Ochii tuturor se îndreptau când spre cer, în căutarea blestematului « trimotor » nemțesc, când spre vaporeș, față de care ne simțeam oarecum vinovați. Fumând și înjurând, marinarii așteptau semnalul convenit pentru a se întoarce pe vapor. Aveam impresia că aci, la adăpost, le era cam rușine de spaima pe care o trăseseră. Iar blestematul avion, părea pierdut în depărtări, pentru de-a-pururi. Semnalul fu dat după 30 de minute. Glumind unul pe seama altuia, marinarii aduseră barca la vapor. Urcarăm înviorați. Pentru mine era un eveniment în plus: pusesem piciorul, dacă nu pe pământ, cel puțin pe piatră. Mecanicul mă tachină:

— « *Ce-i, viteaza mea luptătoare, te-ai speriat de nițel sgomot de avion ?* ».

— « *Nu, era prima dovadă de disciplină, tovarășe. Eu nu sunt anarhistă și pentru mine ordinul e ordin.* »

— « *Dar spune drept, te-ai speriat ?* ».

— « *Nu mai mult decât fiecare din voi* ». Un moment aveam dorința să-i descriu poziția lui José, sub masă. Mă reținui însă numai de cât. Strigătul său: *primera la mujer*, îmi răsuna încă în urechi.

Intre timp se adunară și ceilalți. Bărcile își ocupară iar locurile, una peste cealaltă. Bucătarul ne anunță că e gata gustarea. Gongul se puse în mișcare. Destinderea părea generală. Apropierea morții de care au scăpat îi făcea pe oameni să trăiască cu mai multă intensitate viața, chiar în manifestările ei cele mai banale.

Dar liniștea aceasta nu ținu mult. Deodată totul începu din nou. De data aceasta se produse mai puțină învâlmășeală. Cu o iuțea fulgerătoare bărcile fură coborâte, marinarii săriră în ele, iar eu, fără să mai aștept să fiu trasă de mână, eram de data aceasta printre primii. Oricât de mult mă încân-

¹⁾ În primul rând femeia.

tase păsărica de oțel, nu-mi surădea de loc să mă las ucisă de falfăirile aripilor ei.

Eram aproape de reduta pirineană când se produse explozia. Vâslind din rășputeri, marinarii aduseră barca la adăpost. Cu respirația oprită, lipiți de pietrele încălzite de soare, priveam spre catargele vaselor rămase în larg. Vor scăpa oarc și de data aceasta neatinse? Sau suntem sortiți să rămânem zile întregi fără hrană, fără apă, fără alt mijloc de deplasare decât barca? Gândurile acestea, care nu mă mai părăseau, preocupau fără îndoială pe fiecare dintre noi. Lopez se strecură încet, aproape pe brânci, și veni lângă mine.

— « Bate inimioara tare? Nu te teme, nu sunt toate bombele făcute pentru noi. Poate că acestea nu-s ale noastre ».

Deși eram calmă, deși într'adevăr nu mă temeam, îi eram foarte recunoscătoare că se gândise și în aceste momente, ca un părinte grijuliu, la mine. Nu știam cum să i-o spun.

Ii strânsei mâna osoasă și bătătorită cu care se sprijinea de muchia unui bolovan. Mâna pe care aveam dorința s'o sărut. Intre timp, fumul se risipi și deasupra valurilor sbuciumate revăzurăm vasele noastre, triumfătoare parcă și ele, în încăerarea cu neîndemânatecul țintaș sburător.

— « *Venga, muchachos! De prisa!* ».

Deși nu încăpea îndoială că « trimotorul », întăritat de insucces, nu ne va lăsa în pace, căpitanul dădu ordin de înapoiere pe vas. Cunoștea psihologia oamenilor săi și își dădea seama că nu putea să-i lase inactivi. Numai activitatea febrilă putea să-i ferească de panică. *La Guardia de Barcelona* și « escorta » sa « înarmată » porniră cu toată vitesa de care erau capabile. Observam echipajul. Fiecare își căuta de lucru. Chiar zugravii își căutau refugiu în muncă, îndepărtând, prin glume, cântec și ironii la adresa camarazilor, spectrul morții pe care-l ghiceau încă foarte aproape.

Juan își făcu de lucru în apropierea mea.

— « S'a terminat. Nu se mai poate. Unde s'a mai auzit? ».

— « Ce este Juan, despre ce vorbești? ».

— « Vorbesc despre dumneata. N'o să te mai lăsăm aici, pe vapor ».

O clipă îmi trecu prin gând: nu cumva socotesc, după vechile superstiții marinărești că eu le-aș fi adus ghinionul? Vroiam să mă conving.

— « Și de ce, mă rog, n'o să mă lăsați pe vapor? Ce vreți să faceți cu mine? ».

— « Te trimitem cu trenul. Am vorbit eu și cu alții. Cum se poate ca o doamnă tânără, o femeie, să treacă prin câte trecem, noi, marinarii ».

— « N'are importanță, Juan, și apoi, nici n'am bani pentru un bilet de tren ».

— « Lasă că găsim noi bani. Dăm fiecare câte puțin și iată și biletul ».

Priveam pe acest băiat, copil aproape. Cu câtă autoritate vorbea, cu ce aer ocrotitor. Ce-l îndreptătea la aceasta? Fără îndoială legile scrise și nescrise

ale inferiorității femeii. În clipele acelea mi se părea însă așa de absurdă această desconsiderare față de femeie, încât nici nu m'am supărat, nu m'am revoltat. Pur și simplu n'o luam în serios. La urma urmei putea să fie vreo născocire de a lui.

Al treilea bombardament ne găsi în dreptul unui sat, haltă de cale ferată. Locuitorii, în urma unor experiențe scump plătite, părăsiseră satul. Dormeau în munții din apropiere. Rămaserăm la adăpost până se înseră.

Căpitanul se puse în legătură cu funcționarul haltei. Trimise să mă caute.

— « Uite, m'am înțeles cu domnii de aici. Rămâi la ei până la sosirea primului tren cu destinația Barcelona. Cred că așa vei fi mai puțin expusă pericolului. Ce zici? ».

Îl priveam fără să pot răspunde. Înțelegeam prea bine că vrea să aibă o răspundere mai puțin. Nu vedea de ce mi-ași fi riscat eu viața. Din acest punct de vedere avea de sigur dreptate. Dar pe de altă parte, puteam eu accepta această soluție? Cântăream aportul meu și al fiecăruia dintre simplii marinari care își vor urma drumul. Mă gândeam la importanța acelor cantități de alimente, de medicamente pe care acest modest vaporăș le aducea populației frontului. Puteam să consider eu punerea mea la adăpost ca o măsură justă? Și-apoi, ce vor crede despre mine Lopez, Juan, chiar José, și acel voluntar jugoslav pe care nicidecum nu reușisem să-l văd? Simțeam oarecum ca o trădare această plecare a mea, tocmai azi.

Incercai să-i explic toate acestea căpitanului. Îl rugai să mă lase să continui drumul cu vaporul.

— « Vreau să împărtășesc soarta voastră. Știu că nu vă pot fi de folos. Vă asigur însă că nici povară n'o să vă fiu ».

— « În sfârșit, dacă vrei, rămâi. La urma urmei nu ne lăsăm nici noi cu una cu două. Ei, ești bucuroasă? ».

O roșeață îmi inundă obrazii. Dacă eram bucuroasă? Veselă ca o școlăriță care pleacă în vacanță, îmi căutai tovarășii de drum.

Cel mai nenorocit era Juan. Pare-se că era inițiativa lui. Bietul, băiat, minunatul copil spaniol! Și eu, care zădărniceam cu atâta cruzime toată opera sa. Lopez îl consola:

— « Știi ce, Juan?, — s'o pedepsim. Îi cântăm noi serenade, să vezi cum fuge, nu cu trenul, ci își ia lumea în cap, așa, de-a-dreptul, prin valuri ».

Cuvintele lui Lopez, mustățile lui din nou liniștite, ghiontul tovarășesc, reușiră în cele din urmă să-l împace pe Juan. « La urma urmei ce să faci », părea să spună oftatul lui. Fiecare cu mintea lui. Din ziua aceea, vasele își continuau cursul numai noaptea. În zori de zi comandantii îndreptau vaporășele cât mai aproape de mal, spre a le pune la adăpost pe cât posibil, lângă stânci. Tot echipajul își petrecea ziua la poalele uriașilor munți, printre pietroaie. Și numai când se însera porneam iarăși în larg.

Zilele căpătau un singur sens, un sens nou, — acela de așteptare a nopții. Cu inima palpitândă o așteptam, ca plină de taine să învăluie toate într'o

mantie din ce în ce mai albastră, mai închisă, spre a presura apoi mii și milioane de luminițe sclipitoare, pe cer și pe apă. Și în acest decor pătruns de o liniște supremă, convoiul nostru căpăta viață.

Nu se vorbește decât în șoaptă.

Nicio lumină.

Se fumează pe ascuns, sub haină.

Noaptele erau răcoroase.

Învăluți în mantale lungi, cei dela comanda vasului erau la locul lor. Ordinele se transmiteau și ele pe șoptite. Lunecând încet pe oglinda mării liniștite vapoarele păreau două vase fantome.

Înfășurată într'o pătură, stăteam așezată pe o ladă. Cu privirea încordată învățam să descifrez în întuneric cele ce aveam în față. Atmosfera de taină, faptul că eram singurul pasager pe vapor, mă făceau să mă gândesc la povestirile de piraiți, povestiri în care, de data aceasta, un rol important îl jucam eu însămi. În noua tălmăcire a vechilor povești, eroina nu era frumoasa răpită dintr'un castel misterios, ci una care vroia să ajute la sfărâmarea lanțurilor ce încătușau un popor întreg... Cum o voi face? Această întrebare mi-o pusesem de multe ori în cursul acestor zile. Și de fiecare dată îmi spusese: — Voiu vedea. Nu importă cum anume voiu ajuta. Principalul e să ajut. Voiu găsi și modalitatea. În nopțile acestea de veghe, când decorul neobișnuit dădea aripi imaginației, mă vedeam brusc mânuind mitraliera, parând lovitura îndreptată împotriva vreunui erou, — nu-i știam nici numele, nu-i vedeam nici chipul. Era însă cert că era un erou. Și, iarăși, brusc, mă vedeam strângând în brațe un copilăș, trăgând de mână un altul, un al doilea, un al treilea. Simțeam brațele mici în jurul gâtului, auzeam țipetele lor disperate, auzeam tropotul piciorușelor lor. Și aceste imagini ale unei realități nevăzute încă, dar presimțite cu toată puterea inimii mă aduceau la realitate. Mă aflam în plină noapte pe un vaporăș fantomă, la zeci sau la sute de mile de pământul Spaniei. Il vom atinge cândva? Neliniștea aceasta mă smulgea de pe ladă. Ochii căutau silueta cea mai apropiată. Tiptil, tiptil mă furișam până la ea.

— « Cine-i? », întreba o voce în șoaptă.

— « Eu sunt. Cine ești? ».

— « Mărio ».

— « Mai avem mult de mers, Mărio? ».

— « De va fi totul bine, ajungem dimineața. De ce nu dormi. Du-te de te culcă, tovarășă culcă-te. De va fi ceva, nu te vom uita ».

— « Mulțumesc, nu pot dormi ».

În clipa aceasta, o lumină puternică, venită din sens contrar ne lovi în ochi.

— « Ce-i asta, Mărio? Ce-i cu lumina aceasta? ».

— « Uite-te mai bine, nu vezi în fiecare zi așa ceva. Sunt pescuitori de sardine ».

— « Vezi, bărcile merg una lângă alta. Felinarele mari din față uluiesc prin lumina lor, reflectată în apă, sardinele. Pescarii folosesc această clipă de desorientare și aruncă plasele ».

Ascultam explicațiile date de Mărio, nu tocmai atentă. Pe mine mă fascinasă feeria aceasta de lumini dublate, întreite, înzecite alocuri, de valurile stârnite de lopeți. Era atâta frumusețe, atâta viață în vedenia apărută pe neașteptate, încât rămase pentru mult timp ca un cânt de sărbătoare, întipărit în subconștientul ființei mele.

Când ultimele raze se pierdură în depărtare, întunericul care învăluia vapoarele deveni de nepătruns. Până și stelelor de pe cer le trebui parcă un timp de reculegere, până să-și reînceapă sclipirile pline de atâtea tainice înțelesuri în această vastă împărăție de apă și cer.

Un gol neînțeles mi se așternu în suflet. Răcoarea nopții mă pătrunse.

— « Noapte bună Mărio, și... multe mulțumiri ».

— « Mergi la culcare, *rumancito*? ».

— « Nu, mă'ntorc la postul meu de observație, pe ladă ».

— « Noapte bună, *chica valiente*¹⁾ », și duse mâna la chipiu.

Valiente! Pentru atât de puțin ce făcusem. De-ar cunoaște adevăratele luptătoare dela noi și de aiurea! De ar ști ce îndură ele la « siguranță »! De ar ști de câte ori au privit și privesc moartea în față, simple, modeste, hotărâte!

* * *

Mijea de zi când mustăciosul meu prieten, trecând pe lângă mine, îmi spuse:

— « Vino să vezi, se zărește Barcelona ».

Vorba lui șoptită, umbrele ce învăluiau încă puntea, lăzile, funiile, pleoscăitul lin al apei, toate dădeau cuvântului « Barcelona » o semnificație deosebită. Semnificația unui pământ al făgăduinții.

Dintr'un salt eram lângă el. Infășurată în pătura mea lungă pășeam anevoie, deși în clipa aceasta aș fi vrut să am aripi. In ceața deasă abia am putut distinge unele contururi.

— « Vezi, colo? », îmi spuse bătrânul, arătând cu mâna în depărtare, acolo e Vama ».

Nu vedeam nimic. Să fi fost oare din cauza ceței cu care nu mă deprinsesem încă sau din cauza emoției care așternuse o ceață a ei peste ochii mei de nesomn și încordare?

Ca să nu-l măhnesc dădui afirmativ din cap.

Moșul nu se lăsă însă înșelat. Mă privi în față. Intunericul măsura probabil paliditatea și oboseala întipărite pe fața mea.

¹⁾ Curagioasă.

— « Știi ce? Acum nu mai e nevoie să faci pe pirata, nici pe eroina. Auzi avionul? A venit să ne protejeze intrarea în port. Du-te și te culcă, te scol eu când ajungem în port ».

Nu-mi era somn, simțeam însă că mersul atât de încetinel al vaporului, acum doar la câteva mile de port, mă exaspera. Ascultai sfatul bătrânului și intrai în cabină.

Mă întinsei pe patul scund, cu ferma hotărîre să nu închid ochii. Atâta doar, să nu mă aflu în calea marinarilor când o începea zarva debarcării. Pe nesimțite mă fură însă somnul.

Când mă trezii soarele bătea puternic în geam. Sării de pe pat cu un sentiment în care se amestecau rușinea și spaima. Mă cuprinse o ciudă pe mine însămi. Tocmai acum să dorm? Și dacă ceilalți au și plecat? Ieșii afară. Ceața se risipise. Portul se vedea acum în plin; dar... tot nu ajunsese încă. Liniștită mă întorsei în cabină să strâng neînsemnatul meu bagaj. Lădița de lemn, scoasă de sub pat, primi resemnată puținele lucruri ce le posedam: o fustișoară de ștofă, un scampolo, câteva cămăși, șosete, batiste. Printre cărțile ce-și așteptau rândul într'un colț al cabinei se aflau și câteva coale de hârtie, scrise mărunt. Era începutul lucrării ce mi-o propusesem. Le netezii, una câte una, apoi, făcându-le sul, le ascunsei în fundul lădiței. Era singura mea avere mai de preț...

Glasul sirenei anunță apropiata sosire. Marinarii care cu câteva clipe înainte stăteau cu ochii ațintiți la zidurile dragi ale portului dispăruseră acum la comandă. Unii își reluaseră locul la posturile de serviciu, alții se pregăteau la coborîre. Încă un șuerat prelung de sirenă și vaporul se opri. Numai în câteva minute pustiul își făcu loc în cabine, la cârmă, în sufragerie, cuprinse întregul vapor. Dorul de acasă, pericolul prin care trecuseră, dorința de a simți sub picioare terenul solid, toate îi goneau pe oamenii mării cât mai repede în port, în oraș, spre casă.

De mine aproape că uitaseră.

Doar căpitanul mă întrebă îngrijorat:

— « Ce vei face acum? Baza Brigăzilor Internaționale este la Valencia? Era vorba să debarcăm acolo, dar vezi bine că nu se poate ».

— « Trenurile circulă? ».

— « Circulă. Va trebui să-ți procurăm un bilet. Bani doar nu ai ».

— « Nu, n'am ».

— « Bine, aranjez eu asta. Până atunci ce faci, rămâi pe bord? Cred că nu e prea bine ».

— « Nu, n'ași vrea nici eu să rămân ». Mi-era penibilă această tăcere de moarte pe vas.

— « Dacă se poate, aș vrea să vizitez orașul până la plecarea trenului ».

— « Să vedem cui să te încredințez: Tu, micuțule, tu ai familia aici, nu? », se adresă el lui José. « Când mergi acasă, ia-o și pe seņora, dar la două fix să fii la gară. Ai înțeles ».

— « Ințeles », răspunse José.

Pornii alături de el, căutând să-mi potrivesc pașii după ai lui, iuți și mărunți. In drum își dădea toată silința să-mi arate cât mai multe. Fără să vreau însă atenția îmi era mereu concentrată asupra chipului lui. Ce transformare! Niciodată n'aș fi spus că e același om mărunțel, speriat, amărit, gălăgios și plângăreț de pe vapor. Până și gesturile erau altele, nu numai vocea și expresia feții.

— « Hai să intrăm un pic aci, să vadă și nevasta mea o fată voluntară. Uite, intră aici ».

Cu gesturi largi de cavalier medieval deschise o portiță și prin scara de serviciu intrară într'o cameră scundă la etajul al patrulea. Acolo locuia soția, mama și sora lui. Strigăte, lacrimi de bucurie, îmbrățișări umplură camera sărăcăcioasă în care băteau inimi calde și iubitoare, în care — fără îndoială — curseră multe lacrimi în nopțile de așteptare.

José se eliberă în sfârșit din îmbrățișările celor trei femei, mă prezentă. O privire bănuitoare care făcu loc unui zâmbet cald. Pofțită la masă pe care se afla o farfurie cu mandarine, fui foarte curând dată uitării.

José — soțul, fiul, fratele mult așteptat începu să povestească cu o măiestrie de adevărat artist toate peripețiile drumului, pericolul prin care trecuse și eroismul cu care știuse să le învingă pe toate. Fără să vreau îl priveam din colțul meu. Cu pieptul bombat, cu capul purtat sus de tot, cu o expresie de dispreț și sfidare pe obraz — părea într'adevăr un lup de mare. Femeile îl priveau cu dragoste și admirație. José, lupul de mare din fața mea nu semăna deloc cu biețul marinăraș, gâlcevitor, speriat de moarte, de pe vapor.

In cele din urmă, se hotărî să plece. Avea o misiune importantă dela însuși căpitanul. Trebuia să-mi arate orașul. Ieșirăm iar în oraș. Străzile principale mișunau de lume. Florăriile bine asortate și foarte dese păreau podoabe de flori, menite să înfrumusețeze cafenelele elegante, populate din zori și până târziu de domnișori bine hrăniți, bine îmbrăcați, cu țigări de foi în gură.

Vitrinele magazinelor expuneau cele mai frumoase obiecte pentru doamne și domni. Ciorapi și lingerie de mătase, articole de cosmetică. Stofe de prima calitate, încălțăminte fină.

José prinse privirile mele mirate.

— « Te miri? Nu te mira. Toți ăștia nu fac războiul. Pentru ei sunt vitrinele astea încărcate. Numai că nu ei sunt poporul. Aștia s'au scurs aici din toate colțurile țării și se îngrașă de pe urma războiului ».

Inima mi se strânse. Nu știam încă pe atunci că Barcelona era leagănul anarhiștilor, al coloanei a cincea. Nu știam nici de lupta și eroismul Catalanilor de rând pentru libertatea lor națională. Da, de bună seamă, poporul este împărțit în clase.

Trecurăm prin Piața Cataloniei. Privirea mi se opri asupra unei statui de marmoră albă, înfățișând chipul fermecător al unei femei stând printre straturile de flori ale squarului. Razele soarelui luminau piezișe trăsăturile

sale de o finețe și de o frumusețe unică. La prima vedere ți se părea că o ființă vie se odihnește printre flori.

Purtam încă în minte imaginea aceasta a artei desăvârșite când privirea mi se opri asupra unei stânci răsturnate în mijlocul celor mai moderne clădiri.

— « Ce-i asta ? », îl întrebai pe José.

— « *La Piedrera* », îmi explică el.

Mai multe pare-se că nu știa nici el. Aflai mult mai târziu, când războiul veni să-și pună pecetea crudă și asupra acestui oraș, că *La Piedrera* este rodul fantezicii unui arhitect. Clădirea aceasta era menită să răstoarne toate principiile arhitecturale. La baza ei stătea principiul coloanelor oblice. Ferestrele, ușile, scările, toate păreau săpate într'un bolovan imens. Mare, cenușie, greoaie, *La Piedrera* rămăsese ca un contrast viu în plin centru al unuia din cele mai moderne orașe.

Clădirea fu acceptată, nu însă și principiul. Arhitectul, după câte mi s'a spus, termină prin a-și pune singur capăt zilelor.

José îmi arată ceasul din turnul unei clădiri mari.

— « E aproape de ora două, mergem la gară ».

Căpitanul se ținuse de cuvânt. La intrare mă aștepta Juan. Ținea în mână un bilet de tren și o tabletă de ciocolată.

— « Poftim biletul. Iar asta ți-a trimis-o bătrânul ».

Eram profund mișcată. În învălmășeala sosirii, nici n'am observat când a coborât. Credeam totuși că-l voiu întâlni ieșind din port. Mi-ar fi părut rău să plec așa. Nu se desminți nici de data aceasta. Pusei ciocolata în poșetă și strângând mâna fostului meu elev, pleoapele mi se lăsară iute peste ochii înlăcrimați. . .

— « Și acum, camarada, te las cu bine. Funcționarul acesta are ordin să te conducă până la locul tău, în vagon ».

— « *Hasta la vista, camaradas!* », strigai, întorcându-mă, încă odată, și iarăși, spre cei doi Spanioli care, fluturând beretele, mă însoțeau cu privirile spre trenul care avea să mă ducă mai departe, pe drumurile Spaniei însângerate, pe pământul Spaniei Eroice.

ELISABETA LUCA

MĂINILE CARE-ȘI ADUC AMINTE

II

Stroe Vardaru abia se depărtase câțiva pași, când deodată se deslănțui ploaia. Cele dintâi picături late, răzlețe, au dat grabnic în ropot. Fulgerile nu mai sticliră sec. Răspundea la fiecare nou scapăr altă detunare prelungă din hrubele umede care se surpau în văzduh.

Astfel, până și norii, în căznita lor încleștare pe loc, parcă numai atât așteptaseră. Să plece aiurea omulețul cu rituri scâlâmb, Coco Conduraky, odrasla închipuielilor sterpe. Și numai după aceea să-și poată deslega în sfârșit binecuvântarea revărsărilor de rod și belșug, pentru viața de aevea.

Sub împroșcarea clăbucilor repezi, din pulberea încinsă, din acoperișuri răscoapte, zidiri și gunoaie, năpădi dintru'ntâi o sfârâială cu miros acru, greu, opărit. Apoi, de îndată, din spre grădini și livezi se răsfiră răcoarea adierilor jilave, înviorate, ușure.

Așa se simțea și Stroe Vardaru.

Iar ca mai deplin să se spele de mázga pe care i-o lăsase lipiciosul amic, mergea dinadins prin mijlocul uliței. Nu se tupila pe sub streșini. Nu se uita la dreapta. Nu — la stânga. Călca din nou sprinten, avântat, cu pieptul deschis, primind ploaia de-a-dreptul în față pe fruntea înaltă, pe gene. Iși scosese pălăria, turtind-o sub braț. Iși scutura părul, să-l clătească apa. Ce milostivă îndurare a cerului, asemenea scaldă! Cum îl mai primenea la trup și la suflet, după cele două ceasuri cât s'a bălăcit în tina tuturor viclenirilor străine de dânsul și de firea pietroasă a Vardarilor: fățarnicie, lingușeală, minciună și câte și câte! Nu și-ar fi închipuit niciodată că avea să descopere în el, păstrate în tainițele din umbră, atâtea rezerve de pehlivane tertipuri, de cinism și sfruntări, ca în cea mai desăvârșită canalie!.. Dar cine nu și le-ar ierta oare cu inima ușoară? Zâmbind, cum zâmbește el. Scuturându-și voios fruntea, în ploaia care le spală... Remușcare? mustrare? dece? Cu prețul lor și a doua ceasuri — s'ar mai numi oare pierdute? — a aflat tot ce știa limbutul răsfățat al saloanelor. Și cu prețul lor va mai afla altele, pe măsură ce Cotcodelul complice și tăinuitor fără voie, le va ști mâine, poimăine, câteva zile încă. Nu multe. Nicio săptămână poate. Sorocul se apropie. Veștile pe

care le poartă el, vor scurta fără îndoială și acest soroc, prea de repețite ori amânat... Intr'o privință îl bucură chiar. Vor sili mâna celor ce tot măsoară, cumpănesc, drămălesc, așteaptă... Să pornească în sfârșit și zăporul lor, ca ploaia aceasta ușurătoare, care nu mai venea odată să măture gunoaietele, să împrăștie miasmele, să primenească văzduhul... Stroe Vardaru și-a lărgit nările, a întredeschis buzele, pentru a sorbi mai adânc în plămâni balsamul aerului proaspăt și viu.

Povara răspunderilor nu-l mai covârșea. Nu-i mai săpa brazda aspră dintre sprincene, măcar că răspunderile erau acum mai multe, mai grele. Le găsisse deslegare la toate, cum s'au deslegat șuvoaietele norilor. Iși schimbăse chibzuielile de-acum două ceasuri. Le-a potrivit știrilor de-o neasemuit mai grabnică însemnătate. Înainte de orice, pe acestea să le ducă la locurile în drept. Hărțile păturite din buzunar, mai puteau iar s'aștepte. Poate și lor li se cuvenea vreo schimbare... Il va îmbrățișa oare Nicolae Bălcescu?... Ii va pune prietenos mâna pe umăr, să-l felicite pentru iscuselile cu care a stors tot ce era de aflat, când flecarul viclenit de tertipul lepădărilor sale se încredințase că el nu face parte din tagma zamparagiilor și desculților?... Să i le spună oare și acestea?... Să istorisească și cum a plăzmuit o dramă și-un rol, cu bazaconioase spovedanii, după chipul și asemănarea numitului Coco?... Ca basmul cu pasiunea cea mare, fără nădejde, care l-a adus dela Paris... Va râde, ori îl va dojeni fiindcă amestecă episoade de măscăriciu, pângărind cu giumbușuri preludiul severelor răfuei?... Oare Nicolae Bălcescu, avut-a el vreodată o pasiune pământescă, tinerească, în afară de cea pentru care luptă și-l mistue?... El, cu ochii lui arzători; cu învăluirea ardorilor din glas... Cu asemenea învăluire l-a primit în cea dintâi zi, i-a deschis ușa, l-a îmbiat să se așeze pe scaun... Nu îndrăzne... Se împiedecase în capătul scoarței de jos. Uitase tot ce a pregătit să-i împărtășească încă dela Paris, pe drum, în cele două săptămâni de călătorie. Nicolae Bălcescu a tras scaunul aproape, i-a pus mâna pe mână și l-a îndemnat să-l socoată numai un frate mai mare, nu un duhovnic. Nu-i nici Vlădică, nici Magister solemn... Iar la învăluirea caldă a vocii, toate au fost deodată simple, firești, dela întâile vorbe, fără genune căscate între dânșii, parcă erau într'adevăr din același sânge, doi frați care nu se știau și s'au găsit... Și tot cu asemenea învăluire, într'un târziu, i-a amintit încăodată că drumul pe care l-a ales, drumul lor, e presărat de spini și de cumpene, de amare renunțări. Ii mai sună cuvintele și acum: « Când te-ai hotărât la o luptă pentru dreptatea și fericirea altora, nici fericirea ta, nici viața ta, nu mai au nicio însemnătate!... Aceasta te așteaptă lângă mine... Știi ce înseamnă?... Nu te cutremură?... ». Innăbușindu-și tusea din piept, a întors pe urmă privirea îngândurată spre geamul deschis. Afară se clătina lin o creangă dalbă de cireș în floare. Sburau albine. Se boltea cerul înalt, străveziu, albastru; cerul primăverilor care nu erau pentru dânsul. « Da, nou și tinere al meu prieten, fericirea ta? viața ta? ce însemnătate pot să mai aibă?... », a re-

petat, întrebându-se într'o zâmbire de melancolică visare, alungând cu degetele pale paienjenișul unei umbre...

Stroe Vardaru s'a oprit din treacăt la un anume zid de bisericuță, năruită și pustie, după pârjolul de anul trecut. Acolo, unde cei zece tovarăși din ceata lor, uniți în legământul dreptății și frăției, își scriau semnele din fiecare zi, să afle unul dela altul, chiar când nu se întâlneau. Fusese o întocmire a lui. Luată dela rătăcitorii de pe drumurile Franței. Adusă și întregită cu adaosuri după împrejurările din Valahia acelui an. Fiecare își însemna trecerea cu un tibișir de altă culoare, ținând loc de iscălitură.

Semnele celorlalți erau bune. Nimic nou. Toate în rânduiala dinainte hotărîită. Semnul său, înscris cu tibișirul de culoarea sa, albastră, a fost altul. Alarmă. Ochiu în patru. Toți de veghe. Și toți să aștepte spre seară hotărîrile ce vor veni.

Fluerând a pornit mai departe.

Fluerând și sărind sprinten peste băltoacele turburi, peste coamele de gunoaie desfundate de ploaia care începuse a pătrunde prin straiul gros de șiac. O uliță. A doua... A schimbat pasul. Ce se întâmplă cu el? Iar l-a schimbat. Ce flueră el și în ce tact calcă, fără să-și dea seama?... *Et ron, et ron, petit patapon!*... Stroe Vardaru își tufli pălăria pe cap, o trase smuncit pe fruntea udă, își curmă flueratul, își încetini mersul. Cântecul stăruia în afară de el. Cânta în șuvoiala ploii, cânta în ropotul stropilor: *Il pleut, il pleut, bergère*... Până la robul țigan și alte năzdrăvane cadouri, lipiciosul amic îi predase deocamdată acest plocon de despărțire, ca să nu-l uite cumva. Și cleiul cadenței se ținea năclăiat de pașii lui, cum nu-l slăbise nici Coco, atâta vreme, de braț. Două ceasuri în asemenea tovarășie, s'ar fi putut să nu lase urme? Urme aidoma cu soitora-i făptură. Toate se pedepsesc. Toate au o plată... Stroe Vardaru se înverșuna să se descotorosească de molipseala cu care îl căpătuse Coco, dedându-se la cele mai poznașe svârcoliri în ploaie, oprindu-se pe loc, *et ron!*, luându-și mersul zgale, *il pleut, il pleut bergère!*, sucindu-se doi pași, *et ron, et ron!*, călcând de-a-dreptul cu talpa, vârtos, în gârlele de unde țâșneau proaște de apă lutoasă: *et ron, petit patapon!*... Pentru știrile pe care le purta el, — vrednic mesager! Pătruns mai era de asprimea răspunderilor! Frumos l-ar mai firitisi Nicolae Bălcescu, dacă i-ar mărturisi-o și asta ca unui frate mai mare, *petit patapon!*

Minunarea scârbită de sine a lui Stroe Vardaru, n'a rămas să se piardă în tălăzuirile ploii și s'o ducă puhoaiete la vale, în Dâmbovița. Au mai împărțit-o și alții. Căci o babă cu un sac îndoit pe cap, în chip de glugă, i-a strigat de cealaltă parte a uliței:

— Hei!... Pssst! Dă unde scăpași, maică?...

Stroe Vardaru ridică ochii buimaci, fără gând a se abate din cale.

Întrebă răstit:

— Cum?... Ce zici?

— Faci pe Geamala pân ploaie, maică?

Băbușca iscoditoare și mucalită, se opri din optintelile cu care se trudea să strămute un butoiu mai înalt decât dânsa sub streășină, la jghiab, pentru miostivita apă de ploaie. Flutură un semn răsucit din degete, în dreptul capului. Semnul roțițelor scrântite înlăuntru.

— Nu, zău, maică!... Du-te la Opișoiaia dă la Carvasara să-ți dăscânte!... Și pân tă-i duce, dă-i babei o mână de ajutor, colea!...

Cu fălcile încleștate, Stroe Vardaru tot s'a abătut astfel din drum. A pus amândouă mâinile și a urnit butea în dreptul jghiabului.

— E bine așa, mătușico?...

— Bodaproste!... E bine, maică... Da dă ce-mi găfâi în halul ăsta?... Că pentr'o mândrețe dă voinic ca dumneata, n'o fi fost atât dă grea ca pentr'o scoabă bătrână ca mine...

Stroe Vardaru a strâns din umeri. El găfâia mai dinainte. Ii tăiasse suflarea năsâlnica-i svârcolire prin ploaie, în lupta cu stihiile sale. Dădu să plece.

Mătușica se îndoi de șale pe spate, ca să-l poată vedea mai bine la chip de sub gluga sacului.

Era puțintică la făptură. Abia să-i ajungă până la piept. Se uita în sus ca la turnul Colții.

Grăi încet, cu blândețe:

— Unde dai s'o pornești, maică?... Pune-te la adăpost, acilea, sub strășină... Uite, că o întoarce pă grindină!... Păcat să te răzbească junghiul și să te trântescă la pat...

— Sunt deprins, mătușă! Nu de asta mi-e mie grijă...

— Dar dă care?, râse încetișor bătrâna sub glugă. Ești deprins?... Nu s'arată, coconule!...

— Ce cocon, mătușă?, tresări Stroe Vardaru. De unde mă mai coconiși, acum?

Bătrânica râdea înainte.

— Are baba ochi să vadă! D'acolo, te coconii. Greu e?... Uite, nu se potrivește asta, cu asta!...

Spunând, îi arătă cu degetul slăbănog mâneca de șiac și mâna albă, subțiată, de june cărturar.

— Nu e?., întrebă. Când puseși mâinile pe gura butecii s'o miști din loc, pă loc văzui și eu că nu se potrivește una cu alta...

— Adică?... Ce vrei să zici?...

— Straiul, cu mâna! Nu merg împreună. Nu te mai face a întreba, că știi prea bine... D'ia zic! Ești carne gingașă și piele subțire, coconule! Ce deprins? Păzește să nu te prindă răceala și junghiul, cataroiul... Așa pierdii eu acu doi ani, un nepot, fie-i țărâna ușoară și Domnul dă Sus odihnească-l! Sprijinul și bucuria bătrânețelor, dă mine crescut... L-au luat la podvezi, pân ploaie și zloată. P'ormă, fiindcă se împotrivi pe dreptul său, l-au mai bătut și la bașcă, l-au mai ferecat și la obezi dorobanții lu' căpitan

Costachi, chiorul, dă i-ar plesni și ălălalt ochi... Intr'o săptămână gata a fost!... Acum e oale și ulcele. Ii crește iară pă piept... Și nepotu-mio era deprins cu ploaia și necazul, că în ăstea îl crescui, sârmanul!... Nu'n puf!..

Bătrâna nu se mai uita la el, iscoditoare și mucalită.

Tăcu, strânsă în necazurile și amintirile și măhnirile sale, sub sacul ud, petecit, tras pe ochi. Stroe Vardaru o simți îndepărtată. « Nu în puf! ». Aceasta rostise tot, încheiase tot, pecetluse tot.

Două lumi.

Il scutură un fior de frig. Ridică gulerul striului de șiac... Și, vinovat parcă, își ascunse în buzunări mâinile albe, nebătătorite, care îl trădaseră.

Stingherit, îngăimă:

— Mă duc, mătușico!... Rămâi cu bine...

— Mergi sănătos!, spuse bătrâna cu glas străin, fără să-l privească.

Nu-l mai îmbiase la adăpost, sub strașină. I-a întors spatele, intrând în șandramaua scundă, cu țuguicul acoperișului de șindrilă ca o altă glugă veche și mucedă, dărăpănată.

Stroe Vardaru se depărtă sgribulit în ploaie. Grăunți de grindină îl plesneau vrăjmaș în obraz. Iar pașii de îndată au început a bate tot nătanga și șugubeața cadență, preluată dela amicul cu cabrioleta de ultima modă a bulevardelor pariziene: *et ron, et ron, petit patapon!*...

Mânios pe sine, pe Coco Conduraky, pe cântec, pe ploaia care răpăia în același tact muncindu-se din nou să scape de blestemata prigoană și din nou schimbând pasul, izbea icnit cu vârful încălțărilor în gunoaietele rostogolite de puhoaiete, să-și descarce înverșunarea. O găină moartă — *et ron!*... Un hârb de strachină svârlit de-a-dura — *et ron, et ron, et ron-ton-ton!*... O obadă de roată frântă — *et petit patapon!*... Obada de roată însă, nu se resemnă să sară dintr'o gărlă în alta. Se răsuci și îl lovi în fluierul piciorului, ca și cum ar fi căutat să-l muște cu colți de jiganie vie, care se apără.

Durerea ascuțită îl străpuse până în creștet. Dar îi făcu bine.

Cercetă desmeticit cu ochii împrejur — ulița, casele, cerul, ploaia și prundișul de ghiață albă. Avea dreptate bătrâna cu nepotul mort în obezi! Tot mai cuminte să aștepte trecerea valului de grindină. Nu pentru a-și feri de junghiu și de cataroiu, carnea gingașă și pielea subțire de fecior al Vardarilor clăcași, devenit cocon. Ci dintr'o altă pricină. Cui n'ar fi dat de bănuială, umblând așa lela, în tălăzuirea care a golit uilițele de lume? Ba încă mai călcând și în deșuchiata cadență: *et ron, et ron, et ron!*...

A ochit deci o strașină lată și se trase la adăpost lângă perete. Alături o tarabă cu marfa strânsă. La stânga, prin geamul deschis, se zărea înlăuntru.

Lucrau la cojoace patru calfe și ucenici, sub supravegherea unui meșter cărunț, cu bărbită de țap, așezați turcește pe-un podiu înalt. O clipă au ridicat privirea la umbra dela fereastră. Pe urmă, și-au văzut de treabă.

Din încăpere răbufneau izuri stătute de piei și cojoace, de argăseală. Mirosul îi aminti lui Stroe Vardaru pe unul din cei zece tovarăși, uniți de legământul frăției și dreptăței. Vasile Ciovârf, calfă de tăbăcar, în breaslă oarecum înrudită. Flăcău istcț, măcar că nu știa carte. Cel mai inimos și mai vrednic dintre toți, cel mai de nădejde din întreaga lor ceată. Amintirea nu-l mai bucură însă, cum se gândea întotdeauna cu drăg la chipu-i sburlit, la râsul care-i desvelea dintele rupt într'o încăerare cu dorobanții păzărniciei, la spusele-i pline de miez și de tâlc.

De astădată nu-l mai bucură amintirea, căci dintr'acele glăsuiri pline de miez și de tâlc, acum se alegeau numai veșnicile preziceri ale lui Vasile Ciovârf, adevărind ciudat cuvintele băbuștei cu gluga de sac putred:

— Hehei, dom'le Stroe!... Frăție, frăție! Dreptate, dreptate! Crezi și dumneata în ele, credem și noi... Om lupta ș' le-om dobândi! Adică mai mult noi om lupta, iar dobânda mai mult pentru alții o fi... Dumneata ai să te întorci la lumea dumitale, când va veni ceasul împărțelilor. Noi avem să rămânem uitați în lumea noastră, cu păsurile noastre să ne ție de urît... Aia e lege!

— Cum poți vorbi așa, Vasile?... îl dojenise într'o seară din săptămâna trecută.

— Cum m'ajută capul, dom'le Stroe! Trage fiecare la matca lui. E scris în pravila lumii, cu toate că n'o știu sloveni.

— Vă mint și vă înșel cu alte cuvinte, frate Vasile?

— De înșelat pe noi, nu! Păcat ar fi s'o spunem...

— Atunci?

— Mă tem că pe dumneata te înșeli!... Fără voință și fără știință... Azi ești cu totul din toată inima?... Măine, poți ști încotro și unde are să te cheme inima?... Te leagă viața cu aște nevăzute mai tari ca odgoanele...

— Nu mă așteptam, Vasile!

— Noi ne așteptăm, dom'le Stroe! Suntem pățiți... Nu te măhni, că tot drag ne ești! Cunoaștem cât de curat ți-e sufletul, ca unul dintre cei puțini, care deocamdată nu-și au și alte socoteli... D'aia nici nu-ți ascundem gândul. Ți-l spunem dășchis... Vede-se că așa e rânduiala! Unii să pună la cale, cu mintea lor mai luminată. Iară la faptă, vine rândul nostru, al prostimii, să punem noi în lucrare mâinile ăstea care se văd!... încheiase Vasile, răsucind palmele arse de argăseală. Hehei! Ale noastre sânt învățate cu robotul, sireacele! Mâinile ălor din tagma dumitale au cam uitat ce înseamnă a duce la capăt o ispravă începută, cum ne veți uita și pe noi după ce s'ar sfeti lucrurile!...

La ceste se gândea cu amar Stroe Vardaru, rezemat de perete sub strașina lată, privind neguros la ropotul ploii și la mazăricea de grindină.

Tot ce se întâmpla dela amiază încoace, tot ce săvârșea el pidosnic nu întăreau oare prepusurile lui Vasile Ciovârf și înstrăinarea bătrânei care i-a întors spatele? « Nu în puf! » El venea dintr'o lume unde în puf fusese crescut,

oricât de dușmană se dovedise pe vremuri cu neamul Vardarilor, clăcași și pălmăși, șerbi ai pământului pribegiți ca să scape de robie. Acum era lumea lui. O lume care îl chema cu viclene ademeniri. Chiar ceasurile cât a întârziat să stoarcă dela Coco Conduraky, știrile sale de fanfaron limbut!... Chiar cântecul cu prigoana bezmeticei cadențe!... Zădarnic arunca vina numai pe Cotcodelel lor dela Paris, gazda de datină a tuturor festelor și porecelor. Scormonind în adânc, nu-l purtase oare cu el mai departe și nu răspundea unor mai vinovate nostalgii?... O dimineață de Duminecă... Bura mărunță a Parisului, din primăvara celui alt an... Jos, în curtea pătrată, un vegabond pletos și o fetiță, cântând cu acompaniament de armonică: *Il pleut, il pleut, bergère!*... S'a plecat cu pieptul sprijinit în pervazul ferestrei, să le svârle un bănuț de argint înfășurat în hârtie... Vecina din față, fiica profesorului de arheologie, se înclinase tot așa pe marginea geamului... Ochii lor s'au întâlnit... Ea îi zâmbi... De-atunci a cunoscut-o pe Elvira, cu numele eroinei lui Lamartine și ca eroina *Lacului* de eterică. « Când te-ai hotărât la o luptă pentru dreptate și fericirea altora, nici fericirea ta, nici viața ta, nu mai au nicio însemnătate! « Niciuna?... În scrisoarea primită ieri, Elvire îl întreba când se întorcea. Iar el, târziu, după miezul nopții s'a și grăbit să răspundă. Cât mai curând! Cât mai curând! Abia așteaptă să isprăvească toate și să se întoarcă... Scrisoarea e încă în buzunarul dela piept, laolaltă cu hârtiile celelalte ale legămintelor de taină, pregătită s'o trimeată prin cancelaria dela consulatul Franciei. Nu mai e o plâsmuire născocită pentru a ațipi bănuielile lui Coco Conduraky... Sunt fire nevăzute, mai tari ca otgoanele, trăgându-l spre o lume pe vecie străină de lumea calfei de tăbăcar, frațele Vasile; pe vecie străină de lumea gârbovei bătrânice cu nepotul răpus în obezi. Să se isprăvească toate mai repede și să se întoarcă!... Niculae Bălcescu, ce-ar spune oare, mai aflând-o și aceasta?...

Pe fereastra deschisă, împreună cu duhneala îmbăcsită de piei și de argăseală, străbătu crescând și un cântec panduresc, aspru, dârz, răzvrătitor:

*A da bunul Dumnezeu
Să are și plugul meu!
Să trag brazda Dracului
La ușa îmbuibatului...*

Fără îndoială începuse unul din flăcăiandri, calfă ori ucenic, descălecat în Bucurști, la meșteșug, din ținuturile de dincolo de Olt, de unde era și obârșia Vardarilor. Și la glasul lui se alăturaseră treptat celelalte glasuri, detunând în vizunia sumbră. Ținea isonul până și meșterul cel bătrân, cu bărbița ascuțită de țap și cu ne mai pomenită voce groasă de bas.

Stroe Vardaru cunoștea cântul din copilărie.

Pe atunci, părintele său fost pandur de-al lui Tudor, îl mai îngâna uneori cătinel în cerdac, după masă, crezându-se singur și murmurându-l numai

pentru dânsul, ca într'o taină. Pe urmă nu l-a mai auzit ani și ani. Nu-și mai avea rost în casa lor. Starea de mijloc, încherbată cu trudă și sudori de Nezgu Vardaru, prinsese cheag și se înălțase văzând cu ochii. Clucerul Neagu trecuse de cealaltă parte, în altă tagmă.

Dar lui Stroe Vardaru, altfel îi suna oful pandurilor. Il sorbea cum adulmecase la întâiele ropote de ploaie, balsamul aerului proaspăt și viu. Intări-toare băătură! Magic descântec! Viersul alungă lipicioasa obsesie a suvenirilor pariziene — *et ron, et ron, petit patapon!* Risipi negurile încuibate în el. Se simți din nou sprinten și brav, redat avânturilor tinere. Incolo cu netreb-nicele îndoieli, întrebări, șovăieli, eresuri! Fac parte și acestea din pecin-ginile și surpările unei lumi, care nu-i lumea lui cea adevărată. Frământându-se pe loc de neastâmpăr, a scos din buzunarul dela piept, plicul pregătit pentru Elvira. L-a rupt în două, în patru, în opt, în nenumărate și mărunte hârtioare și le-a presărat în șuvoiul uliței să le ducă, tot ducă, apa la vale. Incolo cu ele!

Ploaia s'a oprit neașteptat, într'un ultim ropot ca un ultim sughit. Și neașteptat se ivi soarele, boltind deasupra târgului o arcadă de curcubeu.

Mezinul ucenicilor păși pragul afară, să se uite la cer. Clătină din cap, în ale sale judecăți țărănești, aduse cu el, de-acasă, din sat. Strigă celor rămași înlăuntru, pe podiul de lemn:

— Gata-i!... Se luminează! Pentru câmp, mai mult zarva decât isprava și mai mult prăgubă decât belșug!...

Apoi, întorcându-se spre Stroe Vardaru și măsurându-i straietele learcă:

— Sdravăn te mai mură, nene!... Ce nu te feriși dân vreme la adăpost?

— Eram zorit...

Băietanul înțelese și încuviință surâzând prietenos.

— Zi, te porniși cu zorul și te 'ntâlniși cu zăporul?... Așa e când te gonește porunca jupânului! Pă ploaie, pă vifor, dă-i zor nene, că altfel o pați!... Al nostru e mai omenos. Nu ne smotrește!... Ce? nu mai stai?...

Altădată, Stroe Vardaru ar mai fi stat, fiindcă pușchiul nălțuș și cam cârnuș, părea deosebit de simpatic. Dar acum, când ploaia se curmase, nu-i mai îngăduiau îndatorințele sale. Ar fi întins palma să-și ia rămas bun. Dar se temea să nu-l dea a doua oară de gol, mâinile care nu se potriveau cu straiul, desamăgind buna credință a flăcăiașului ca o mârșavă șarlatanie.

— Cu bine!... zise.

— Ai și luat-o dân loc?... chicoti ucenicul. Oliolio, muică, muică!... Afurisit jupân te-așteaptă, dă-i duci frica. Trage-i brazda dracului, la ușa șanchiului, nene! Cică s'apropie și ziua aia... Cu bine! Și mai poftim pă la noi, când îi avea nevoie d'un cojocel ori d'o ipingea!

— Să știi că vin!

— Dă dimineață să vii, la saftea!... Scoți marfa mai ieftin dela jupân, că are nagodele lui...

Flăcăuașul râdea în soare, petrecându-l cu ochii.

Inseninat zâmbea și Stroe Vardaru, călcând prin prundișul alb de grădină, care sfârtecuse puzderia de frunze și vârfuri de crengi. Nu-i venea încă a crede că a scăpat de prigoana pârdałnicei cadențe. Iși săltă cu un bobârnac pălăria udă, să-și desvelească fruntea. Iși lăsă în jos gulerul și desfăcu nasturii straiului. Fluiera cântecul panduresc. Din când în când, înălța privirea voioasă la curcubeul străveziu și feeric — aerian arc de triumf, adăstându-l la capătul întortochiatelor drumuri din acea zi. Mai avea trei ulițe, numai trei, și podul de peste Dâmbovița, până la casa unde știa că-l poate găsi pe Niculae Bălcescu.

La ulița din dreapta podului, calea închisă. Mare gâlceavă. Norod și gură-cască. O matahală de droșcă, lungă și lată cât un dric, luase înainte o saca, sfărământu-i roțile și prăvălind-o într'un perete.

Răcnea vizitiul pântecos și înfoiat în mantie de catifea albastră. Răcnea arnăutul de pe capră, de-alături. Răcnea sacagiul pirpiriu și desculț. Mai răcnea și un băiețaș, șchiopătând și ținându-se cu mâna de piciorul sdrelit. El răcnea de durere. Ceilalți de îndârjire și harță. Glotimea se adunase roată, luând parte sacagiului. Câțiva ridicaseră glasurile și huiduiau burzuluiți. Stroe Vardaru se trudea să-și deschidă loc de trecere.

Dintr'odată sbucniră altfel de strigăte.

Vestiri cuprinse de spaimă:

— Căpitan Costachi!...

— Chehaia!...

— Chiorul dela Agie!...

— Păzea, mă frate-mio!...

— Chiorul!...

— Căpitanu' Costache!...

— Tunde-o dă fugă, că vine zăbăucul!...

— P'aci!... Dă copilașul la mine 'n brațe!...

Toți s'au risipit într'o clipeală, ca puii de potârniche la ivirea uliului. Au rămas numai cei din droșca boierească și sacagiul, cu băiețașul alături.

Căpitanul Costache venea la trap, urmat de-un dorobanț călare.

— Ce este?... mugi încrunțat.

Vizitiul se sculă în picioare pe capră, pântecos și măreț, răsucindu-se și arătând spre cei doi nemernici cu tălpile desculțe în noroiu.

— Acest ticălos, Măria-Tă!...

— Ei?...

— Acest ticălos, după ce că ne 'ncurcă drumul, mai cutează a răcni și a sudui caleașca boierească. Suntem oamenii Măriei-Sale, Postelnicul Grigo-rașcu...

— Cunosc butca! Și?...

— Și Măria-Sa, Stăpânul, ne-așteaptă să fim la scara Măriei-Sale Marele Ban, unde a poftit a lua masa. Iar el strânge golănimă să...

— Destul! Puteți merge.

Sluga Măriei-Sale, Postelnicul Grigorașcu, a dat biciu.

— Să trăiți!

Căpitanul Costache smunci frâul și izbi pintenii, împingând calul spre cei doi desculți cu țăarii sumeși pe pulpele goale.

Rânji:

— Aha!... S'a sbotșit răzmerița în voi? Răcnești și înjuri oamenii boierești?... Asmuțați golănimea la zarvă, nevolnicilor?

Nevolnicii nu mai apucară a se desvinovăți.

Gârbaciul șuieră plesnind din plin. Odată în obrazul sacagiului. A doua oară, peste brațul copilului, care-și apăra fața sub cotul îndoit.

Stroe Vardaru făcu un pas.

Tot sângele din inimă îi năvălise în tâmpile. Toate îi tremurau înaintea ochilor într'o păinjenire de amețală: curcubeul feeric aurit pe cer și căluțul dela sacă așteptând resemnat cu urechile pleoștite; nevolnicii cu vârcile lor de sânge și ulița nefiresc de deșartă ca într'un vis rău; o pisică neagră spălându-se nepăsătoare pe treapta băcăniei din față și sbirul dela Agie înfipt în șea. Așa dar acesta era Căpitan Costache, despre care mereu și mereu auzise pomenindu-se de azi dimineață?

Toate tânguirile altora și neputincoasele lor scrâșniri, scârbirile toate de sine câte i-au înveninat lui ziua atâtor nevrednice șovăieli, toate îi rânjeau întruchipate acum înaintea-i, în hâda făptură cu buzele strâmbe. Așa dar acesta era crâncenul gâde, pe care nu l-a ajuns încă blestemul oropșiților fără curaj și putere?

Stroe Vardaru mai făcu un pas.

— Iar tu, derbedeule?... se răsti Căpitanul Costache sfredelindu-l cu singuru-i ochiu. De unde-mi mai răsăriși?

— Din pământ!... a zâmbit el fioros de calm.

Căpitanul Costache ridică gârbaciul, cu noduri de plumb în vârful curelelor.

— Ce băigui? Ce cauți? Ce vrei?

— Să-ți plătesc pentru prăpădiții de colo!

Răspunsul poate numai l-a gândit Stroe Vardaru.

Dar chiar de-l va fi rostit cu glas tare, nu i-a fost dat lui Căpitan Costache, să-i lămurească înțelesul deplin în veacul veacurilor. Nici lovitura s'o mai ducă la capăt. Căci, în aceeași clipă, derbedeul ulițelor în straiu de șiac, se repezi, îi încheștă pumnul, i-l răsuci, îi înșfăcă cnutul din ghiare, îl întoarse și-l croi cu năpraznică sete peste obraz, *ron?* peste ochi, *et ron!* peste degetele încordate pe târlogi, *et ron! et ron!* Mai croi una ponciș și în fruntea calului *petit patapon!*

Calul sări un svâc înapoi. Lunecă. Se poticni. Căzu în genunchi. Săltă în două picioare.

Căpitanul Costache se clătină în scări, căznindu-se să smulgă pistolul dela șold.

Abia atunci, Stroe Vardaru măsură toată nebunia faptei sale și grozăvia urmărilor. Hârtiile de taină dela piept. Știrile de sânge, care nu vor mai ajunge niciodată celor în drept...

Fără dram de șovăială, le-a cuprins toate dintr'o singură și ageră rotire de ochi. Le-a socotit toate, într'o singură străfulgerare de cuget. Dorobanțul sucindu-și cureaua puștii s'o scoată peste cap. Ulița, prea deschis câmp pentru tragere la țintă și o vânătoare călare. Sacăgiul, biet amărît cu privirea holbată, prea răpus în nimicnicia lui, pentru a se încumeta să-i sară într'ajutor. Mai de grabă gata să pună mâna pe el, ca să-i împiedece fuga și să-l predea cu slugarnice ploconeli, Agiei.

Dela nimeni, de nicăieri, nicio nădejde.

Răgaz nu mai era de pregetat.

Și nici nu pregetă.

Văjâind surugește năpârcile gârbaciului în văzduh, Stroe Vardaru pocni botul cailor, unul după altul, la dreapta și la stânga. Trecu val-vârtej printre dânșii. Ii lăsă în urmă, sforăind și svârlind, svârcolindu-se năuci de durere, cu tot cu călăreții din cărcă.

Iar el se năpusti în necunoscut, pe ușa băcăniei deschisă: « La Raiul lui Mazdrâh Harnavorian ».

Strivi cu talpa coada pisicii din prag.

Pisica, deși la gură de raiu, a scos un miolăit infernal. Varvar stroșită din pașnicile îndeletniciri de martoră imparțială, se cocârjă de spinare, scuipe mâniaoasă foc și o zbughi la goană cu coada bârzoiu, lăsându-se păgubașă de privestea peripețiilor în plină desfășurare. Stroe Vardaru străbătu săgeată întâiul despărțimânt din raiul lui Mazdrâh, cu arome de țări și limonie, de scortșoară, năut, piper și tahân, năvălind buzna spre a doua ușă din fund. Răsturnă un sac cu roșcove. Prăvăli o balanță în zăngănit de talgere. Risipi iama o legătură de covrigi sloboziți din sfoara ruptă. Imbrânci printre rafturi și tejghea pe kir Mazdrâh, care scăpă ciubucul în barbă, improșcând fum, tăciuni și scânteii, mai cumplit ca hornul locomotivei dela trenul Paris—Versailles.

Răbufni ușa de perete.

Două jupănese tăifăsuiau la cafea și șerbet, clocind stârcit asiaticeste pe două cultuce, cu meșcioara și tablaua turcească de alamă între ele.

La fioroasa arătare din ușă, au svâcnit deșirându-se în sus ca împinse de două arcuri și au căzut îndărăt pe foalele șalvarilor, cu două strigăte ascuțite.

— Aman! Aman!...

— Kirie eleison!...

El era departe.

Nimerise într'un coridor întunecos ca o hrubă, nesfârșit ca o catacombă.

Undeva, la capătul hrubei, la capătul lumii, mijea o zare de lumină. Porni la galop într'acolo. Rostogoli o puțină goală. După miros, o puțină unde a fost cândva provizia de scrumbii sărate pentru paradisul lui kir Mazdrâh. Putina durui luându-se la întrecere cu dânsul. La spate, se prăbușeau polițe

cu oale, borcane, tingiri, tigăi, clondire. În urmă-i potopul, Vezuviul în erupție, prăpădul Sodomei și Gomorei!... Înainte, necunoscutul! Dar ce însemnătate mai au? Înainte! Tot înainte! Catacomba răspundea într'o curte dosnică. Soare, lumină, curcubeu... În curte o băbuță pitică înfășurată în șal negru, tăbârcea ceva în brațe cu mare băgare de seamă. Poate un paner cu ouă. Parcă un ișlic rotund cu ouă. Băbuța ridică brațele către cer, cu glasul tăiat de spaimă. Coșul, buf! la pământ. Ouăle, jumări. Înainte! Tot înainte! Stroe Vardaru sări voinicește, la rând, un pârleaz, o movilă de bălegar, un gard de ostrețe. Dincolo, o cocină de porci. În cocină, o scroafă cu zece, cu o sută, cu o mie de porci. Scroafa grohăi, apărându-și aprig progenitura alb-trandafirie. Godacii guitară și mai amarnic, din zece din o sută și o mie de surle, împrăștiindu-se îngroziți în cotloane printre picioarele lui. Înainte! Tot înainte! Lunecă într'o băltoacă. Din baltă, într'o treucă plină cu terciu. Cotonogi un grăsun. Trânti un călcâi sdravăn în râtul scroafei, care își avea de răsbunat odorul. Se svârli gâfâind în curtea de alături. Acolo îl întâmpină o haită de zăvozi, mari cât vițeei. Alungat de colții lor sări într'o haraba. Din haraba, pe-o claie de fân. Din claie, se opinti pe-un acoperiș de șopru. Acoperișul se îndoi pârâind sub pași. Dulăii nu-l slăbeau, lătrând și rânjindu-și colții de jos. El făcea pe fiul aerului dela circ, în echilibru, pe coama acoperișului de sus. Coborî de-a hârâișul într'o ogradă cu rufe întinse pe frânghie, se tupilă pe sub nădrăgi și cămeșoale, căzu în mijlocul unui cârd de găște, care au dat de îndată alarma să salveze Capitoliul. Il fugări un gânsac astmatic și o cloșcă pestriță cu pui. Înainte! Tot înainte! Ce tihnită grădiniță cu micsandre și zambile! Și ce speriată fata din cerdac! Cum a lărgit ochii și cum a lăsat să-i lunece de pe genunchi veșca de sită a gherghefului! Nu-i nimic prostuțo! De ce te înspăimânți? Nu-s un răufăcător. I-am dat numai o lecție lui Căpitan Costache, să n'o uite până la judecata de-apoi!... Ce-ar fi să se oprească și să-i ceară un loc de-ascuns, în căsulia cu mușcate la ferestre și cu perdelețe albe de in?... Nu!... Înainte! Tot înainte! Încălecă alt gard. Se împiedică într'un hârdău. O fântână părăsită. Un gard. S'a luat la întrecere cu el de astădată un mânz roib și pintenog, sburdând și nechezând. Incercă să-i ațină calea grăjdarul bărbos, cu o furcă de fier... Nu-s tălhar unchiașule! Fug de haidamacii Agiei! «Aha! Zabetul dela Agie?... Căpitan Costache!... Fă, p'acilea la stânga!». La stânga, un spate lung de hambar, două stoguri de fân. Apoi o livadă cu meri și cu nuci. Se mai zăreau pe-alocuri, la umbră pete albe de grindină, pe pajiștea verde. O ulicioară strămtă. Altă uliță. Încă o livadă! Din ea, un maidan. Pustiu și tăcere... Binecuvântat ostrov de pace!... Doar o bivoliță rumega melancolic, cu malacul alături.

Stroe Vardaru își trase suflarea.

Potoli pașii agale, ca un trecător fără țintă. Când a dat să-și șteargă fruntea, numai atunci luă aminte că tot mai ținea încă în mână gârbaciul cu sfârcuri de plumbi.

Il lepădă într'o tufă.

Dar după o clipă, se răzgândi. S'a întors și l-a cules din spini, ascunzându-l sub striul de șiac.

Așezările clucerului Neagu Vardaru se aflau pe Podul Beilicului, cu fața la răsărit, ca să le sclipească dimineața în ferestre razele zorilor.

Casă albă și înaltă, arătoasă, întocmită de el după datini vârtoase de culă oltenească, întru amintirea obârșiei gorjene. Curte largă, cu nenumărate acarete, grajduri și droșcării, ghețării și șoproane, cu livadă și tarla de mra-niță pentru trufandale în fund, ca un conac de moșie. De jurîmprejurul zidurilor trandafiri acățători. Bujori și zorele. Răzoare de flori mânăstirești. Două fântâni. Chioșc de mesteacăn, la umbră de salcie plângătoare. Poteci cu nisip galben. Gospodărie de belșug, dereticată și fețuită oglină, dovendind pretutindeni ochii grijului ai stăpânilor.

Când Neagu Vardaru începuse a se înfiripa, cumpărase livada în paragină dela o rubedenie scăpătată a Dudescului, cum mergea spre ruină și stingere întregul lor neam. A meremetisit casa dărăpănată. A primenit divanurile și sofalele putrede. Câțiva ani se mulțumi deocamdată cu această hardughie de bârne și cârpiciu, în care tot mai stăruia încă îndărătnic o veche mucezeală, oricât se înverșuna s'o alunge tânăra-i nevastă, Oana, deschizând ferestrele cu gratii, arzând mirodenii, spoiind cu var în fiecare primăvară. Acolo au văzut lumina zilei cei cinci copii, trei feciori și două fete, din mila cerului cruțați de toate molimile câte au bântuit târgul, ciume și holere, anghine, langoare și vărsat negru. Pe urmă treptat, pe măsură ce bună-starea a prins mai adânc temeiul, înălță zidirea de-acum, într'altfel mai chipeșă și încăpătoare, într'altfel mai trainică, după pofta și chibzuelile sale. Casa veche a rămas. O parte, pentru cancelaria rosturilor din ce în ce mai întinse, de mare morar și grâнар, o parte, pentru slugile de întâia mână. Argații ceilalți, salahorii și rânđașii la vite, țiganii sloboziți de el din robie și tocmiți cu anul, spălătoresele și îngrijitoarele cârdurilor de orătării, viețuiau în niște chițimii de lut acoperite cu stuf, din latura cea mai dosită a ogrăzii. De acolo, răzbea numai orăcăiala pruncilor de leagăn și gălăgia hârjoanelor de țânci, din a căror urdie se recrutau viitori simbriași, aleși pe sprinceană.

În două rânduri Neagu Vardaru se lăsase ispitit de gândul să se strămute în partea cea nouă a târgului, către Podul Mogoșoaiei la capăt și Șoseaua comitelui Kiseleff, încotro trăgea vadul protipendadei tinere și purtată prin lume, durându-și de zor palate și parcuri după moda apuseană.

Locurile le-a dibuit, le-a arvunit, le-a plătit.

Dar până la urmă, nu se îndurase să părăsească sălașul din anii începuturilor, care a crescut odată cu agoniselile lui și unde-i mersese bine.

A pus zapisele la păstrare, în lada de bani ferecată în zid. Iar pământurile, două la număr, le-a îngrădit pentru a înlătura vrăjbile de hotărnicie cu vecinii și le-a făcut uitate în așteptarea altor folosințe. Zestre, fetelor.

Cămin feciorilor, când vor sburăta de la vatra părintească. Erau cuprinsuri să îndestuleze cu prisosință zece gospodării, nu cinci. Cât despre dânsul se jurui să-l găsească obștescul sfârșit în lăcașul din ulița veche a tinereții, pe unde intrau olăcarii, se înșiruiău până mai dăunăzi alaiurile domnești cu toată oastea, muzică și stezuri, boierimea divănită și starostii isnafurilor, cu ișlice și giubele de zi mare.

În ceasurile de singurătate, mai desmierda și alte plănuri, menite să ogoiască la bătrânețe neșățul de pământ în care a deschis ochii. Măcar trei moșii: una la poalele de munte și la deal, una la șes, alta la baltă.

Pe cea dintâi, o și luase în stăpânire. Pentru a doua era în vorbă. Cea de-a treia, n'are să întârzie prea mult.

Nici n'a trudit pentru altceva o viață întreagă. Se întoarce la matca plugărească. Stăpân, unde neam de neamul lor au fost robi.

Până în cealaltă vară, feciorul cel mai mare, Stroe — destoinic băiat! — va încheia-o cu învățătura de la Paris. Se arăta destul de copt la minte, ager la faptă, dârz de spinare. Lui va să-i încredințeze cârma întreprinderilor de mori și a trimiterilor de grâne peste hotare. Îl mai pășuește o vreme să sburde și să-și joace mendrele juneții. Dacă poștește baluri? Baluri! Dacă poștește sindrofii? Sindrofii! Să aibă parte de tot și toate, de câte nu s'a bucurat el într-o tinerețe amară. După aia însă: capătul! grumazul la jug și intră tu pe brazdă fiule! Mai are și babaca drept de odihnă la bătrânețe!... Fiindcă a purta grijă de muncile lanurilor și a gospodării trei moșii, bez moșiile de zestre ale fetelor, ar însemna o odihnă și-un desfăt, pentru un fost orfan de clăcaș, care s'a pomenit din copilărie lepădat de ursită în viața de mahala târgoveată și de-atunci tânjește de dorul câmpurilor.

Din pridvorul înalt al casei în chip de culă oltenească, uneori într'amurg, Neagu Vardaru se uita îngândurat și potopit de amintiri spre ulița somno-roasă, dincolo de teii cu frunza lată. Și dincolo de timpi, ca dincolo de-o împrejmuire căzută deodată, întrezărea alaiul de pe Podul Beilicului, cu larma mehterhanelei turcești și a trâmbițelor de fanfară apuseană, cu poterașii călări în straie verzi și cu seimenii în mundire roșii, cu tălpașii dorobănțești, ceauși și polcovnici, stezuri și tuiuri, cai, carâte și pașule, arhirei și norod, cu porturile și rânduielile de la începutul veacului, când se înscăuna la domnie Constantin Ipsilanti... În îmbulzeala mulțimii de gură cască, se prizărea și un băețandru desculț. El, Neagu a lui Mihai sin Oprea ot Vardarii ținutului de Gorj, orfanul cel mai singur de pe lume din acel târg. Pribeagul primit de milă în pricopseală pe lângă o moară a Dudescului, Marele Ban Niculae, care și-a tocat averea la Paris, ca să uluiască sfetnicii și curtenii lui Napoleon, cu pohfala-i țarigrădeană.

Și mai departe încă în timpi, mai adânc, cu vreun an în urmă, îi pare a întrezări ca într'o ceață, hanul acela din Moldova, în ținutul de Căliman, dintre apa Siretului și apa Moldovei, unde se ghemuieră sub un zid, cei trei orfani pribege și rătăcitori pe drumuri străine. Lămurit nu-și amintește

nici până în ziua de azi, cum nu știa nici atunci, de unde veneau și cum de-au ajuns acolo. Cu mintea lui nevrăstnică, de la șapte ani, atât pricepuse: taică-su, Mihai a lui Oprea din cătunul Vardarii, bătut și legat la stâlp fiindcă nu împlinise birul, peste noapte a rupt otgoanele și cureaua, a scăpat de beșlii zapciului, s'a strecurat pe ascuns în bordeiul lor să-și ia nevasta și copiii, i-a sculat din somn și a pornit în pribegie cu boarfele lor calice, pe Jii în sus, către țara Ardealului. Ce-au făcut? Unde-au umblat? Unde s'au oprit? Cum au trăit o iarnă?... Se scufundă toate într'o beznă. Crâmpieie de drumuri, case, chipuri, înecate de-a-valma în hăuri negre... Se destramă din întuneric numai o amiază luminoasă de primăvară. Soare. Meri înfloriți. Rândunele... Găzele roșii, vacile Domnului, pe-o prispă lipită cu lut... Și în toată lumina, cu florile primăverii, cu albine și fluturi — maică-sa bocind! Nu mai aveau tată. Pe Mihai a lui Oprea din Vardari, îl ajunsese prin străine locuri caznele și bătaia arnăuților. Vărsase sânge, zăcuse, închisese ochii să treacă într'o lume mai blândă. Plânsete de îngropăciune. Prohod... O mână străină care-i desmiardă creștetul: « Sărmanii de voi, orfani străini, în țară străină!... Și altă beznă... Mergeau pe-un drum, prin sate și codri, din Ardeal spre Moldova, unde maică-sa cunoștea pe cineva și unde nădăjduia să găsească un liman pentru toți. Pe el îl desfătau munții înalți și fânețele, potecile printre stânci, râul care se asemuia cu Jiul lor, de-acasă. Ronțăia o cojiță de pită uscată, împărțită de maică-sa în trei.

Erau atunci tustrei, împreună.

Fratele mai mare cu vreo trei ani, Pavel; sora mai mare cu un an jumătate, Simina, căreia îi ziceau chiar și străinii Furnicuța, fiindcă era mărunțică și negricioasă și harnică și întotdeauna în treabă ca o furnică... Tustrei, rozând dintr'o coajă de pită împărțită în trei. Maică-sa nu-și oprise parte. A spus că nu mănâncă. Nu-i era foame. Aceasta și-o aduce aminte limpede. Poate fiindcă i-a licărit atunci în cuget, că nu-i adevărat și că-și rupe bucăți de la gură pentru dânșii... Undeva, la un popas, un cărauș s'a îndurat și i-a luat în haraba. Au mers și au mers și au mers... Cât? Unde?... Ceva s'a întâmplat, dar nu știe ce și cum. O molimă poate. Poate altă boală, a sărăciei și istovelilor. Maică-sa zăcea pe niște coceni, lângă un ocol de vite. Ei se trudeau să aprindă un foc, din vreascuri ude... Peste noapte au rămas și fără mamă. Au găsit-o rece în zori, când s'au deșteptat. Au îngropat-o acolo, oameni străini, într'un cimitir străin. Străinii le-au dat colaci de pomână. Trei orfani pribegi, hrănindu-se din pomana mamei moarte, venind de nicăiri, pe drumurile din țara Moldovei... Cum au ajuns la hanul acela din ținutul Călimanului? după cât timp și cât mers? iarăși n'o știe!... Tabără de chervane... Cărauși... Surugii... Mulțime amestecată, evgheniști și prostime, în drum spre un bălcu ori așa ceva, așteptând să treacă o rupere de nori... Se încălzeau la un foc, cu para jucăușă. Cineva le-a întins trei felii de mămăligă rece și le-a presărat trei dramuri de brânză iute în căușul palmelor, îndemnându-i să perpelească mămăliga pe jar. Toată noaptea a

plouat. Și picăturile șuvind din strășină, îi aminteau ceva foarte de departe, duios și străpungător, dintr'un vis parcă, din altă lume parcă... Moara dela dânșii, din Vardari, unde a înnoptat el cu taică-su la măciniș și unde îi vorbea cu blândețe un unchiaș: — « Ce-ai vrea să te faci tu, Negoită, când o să crești mare? ». — « Morar! » răspunsese el. Vorbeau tot astfel în întuneric, și căraușii dela han: — « Ce vrei tu să faci când o s'ajungem acasă? ». — « Intâi mă reped la moară pe Jii, să-mi iau nevasta și copiii, muma și sora, dac' or mai fi în viață! ». Vorbeau despre meleagurile de unde i-a ridicat oastea Turcilor cu zahereaua și unde se întorceau, cale de două luni, spre Gorj și Mehedinți... El a ridicat capul din culcușul de paie, să asculte. « Acasă, pă Jii!... ». Dimineea, înainte de a se lumina de ziuă, s'a furișat în car și a fugit spre casă, acasă, lăsându-și fratele și sora mai mare la hanul dela răspântia drumurilor din țară străină. Căraușii au dat peste dânsul abia după o zi și o noapte. L-au scos de sub coviltir flămând, clănțănind din dinți de sfârșeală, de sete, de frică. Au încercat să-l alunge îndărăt. El s'a svârcolit la pământ, plângând și mușcând țărâna. « Acasă, pă Jii! ». L-au cercetat și i-au ascultat povestea. Li s'a muiat inima și l-au primit cu dânșii... Sate, târguri, vaduri de lângă moara unde au poposit, pe cărauși, i-a înhățat semenii stăpânirii și i-a pornit pe nerăsuflăte la alte podvezi, către Dunăre. S'au despărțit și el a rămas de pripas la acea moară de pe Dâmbovița, una din cele multe ale Duceștilor de-atunci.

Partea întâia din visul țâncului de-o șchioapă, se împlinea. Băiat în propceală la moară, apoi argățel cu simbrie, pe urmă ajutor, pe urmă morar. Și acum, stăpân ohavnic și orândar de mori: șapte pe Dâmbovița, cinci pe Argeș și Prahova, una cu aburi la Colentina, mai spornică și mai bănoasă decât toate celelalte împreună. Clucerul Neagu, căftănit de Alexandru Ghica Voevod, pentru osârdia și cinstea în care îndestulase cămărilor domnești și hambarele oastei cu făină și pâine de frunte, după slova contractelor, nu după năravul mitranicilor și huzmetarilor închiaburiți din prădăciune. Clucerul Neagu, starostele breslei, ctitor și epitrop de biserică, judele chemat să împăciuiască întotdeauna cu dreptate pricinile altora. Spinarea n'a încovoiat-o. Poale n'a sărutat slugarnic. Numele nu și l-a spurcat. S'a făcut singur, cu sârmana lui știință de carte pigulită noaptea, la feștilă, pe când era argățel.

Despre celălalt frate mai mare și despre sora rămasă în Moldova, la hanul dela răspântia drumurilor, întâmplarea i-a adus știri după un pătrar de veac, când îi socotea de mult înghițiți de pământ. Nici lor nu le-a fost soarta potrivnică. Dar au ales altă cale. Pavel, cărturar, dascăl la Academia Mihăileană din Iași, fiindcă ursita îl alipise în pribegie de-un cărturar, cum se pripășise el pe lângă o moară. Simina, Furnicuța lor de pe vremuri, gospodărită cu alt cărturar, tot dascăl cu mare vază în țagmă. I-a văzut. S'a dus el să-i caute în cetatea cu vază a Moldovei, de îndată ce le auzise de nume și nu-i venea a da crezare unei asemenea minuni. Lacrimi și îmbrățișări, prăznuiți, o săptămână întreagă cu nopți de istorisiri și spovedanii până la ziuă.

Frumoasă tagmă și în mare cinste, însă cam sărăcuță tagmă! Din greu o scoteau la capăt și atunci, din greu se chivernisesc și în ziua de azi, după aproape alt pătrar de veac. Când și când, primește câte-un răvaș. Printre rânduri se citesc îngrijorări, care pe dânsul de mult nu-l mai apasă. Case cu chirie, încăperi strâmtorate, leafă sgârcită, feciori trimiși cu bani pe sponci la învățătura școlilor din țările nemțești și dela Paris, pare-se că și puțină boală politică. Porniri de răzvrătire fără noimă, cum l-au încercat și pe el în tinerețe, luat de iureșul Eteriei și ademenit de chemările lui Tudor din Vladimiri, când a lăsat moara și a ajuns căpitan de panduri. A crezut, a luptat, a sângerat, s'a întors cu fruntea plecată. Rătăcirii de care s'a lecut. Nu duc la nimic. Fără să te înhăitezi a urla neapărat cu lupii, nu-i nevoie să-ți bagi singur beregata teafără în colții lor. Te leapădă sdreanță. Toată înțelepciunea e să le moi tu colții. Să-i birui, înlăturându-i din vizuniile lor, pe încetul, nici să nu prindă de veste. Azi unul la pământ, mâni altul. Cad singuri și le-ai luat locul. . .

Stăpânit de asemenea amintiri, chibzuieli și mulțumiri de sine, clucerul Neagu Vardaru se plimba uneori într'amurg, după cină, în cerdacul casei din Podul Btilicului.

Inalt și spătos, drept ca un stâlp, cu tâmplele sure, dar cu ochii ageri și profilul vulturesc, se oprea ținând mâinile împreunate la spate și prăfirând printre degete boabele mătâniilor de chihlimbar. Privea la ulița de unde orfanul pribeag și desculț, copilul nimănu, se sgâiasc la alaiul lui Constantin Vodă Ipsilanti, pe la început de veac. Privea la grădina cu bujori și zorele, cu ronduri, poteci și pajiștea tunsă mărunt. Intorcea ochii spre latura nenumăratelor acarete, unde argații spălau droștile lăcuite și vizitii purtau armăsarii de căpestre la pas. Apoi, se uita de cealaltă parte, spre clădirea cea veche a Dudescului scăpătat, din neamul acum de mult mofluz și stins. «Acasă pă Jii», n'a mai ajuns. Dar nu și-a pierdut viața.

Nu-l amenința nimic. Nu se clătina nimic, nici în el, nici înafară de el. Toate le durase pe temelii de piatră tare, ca zidirile de sub tălpi și firea pietroasă a Vardarilor.

Stroe Vardaru se întorcea acasă în faptul serii.

Venea fluierând, sprinten și fericit, din nou în veșmintele cu care plecase disdedimineață, ca să nu stârneasă bănuielile părinților. Straie după portul studentesc din cartierul latin, nici prea lălâi, nici prea spilcuite, de croiu subțire și de stofă aleasă, dar fără dichisurile lui Coco Conduraky, leul-paraleul dela Tortoni.

De fluierat însă, fluiera tot cântecul dela el molipsit: *et ron, et ron petit patapon!* Refrenul nu-l mai prigonea ca o scârbavnică râie. Călca voios în cadența-i voioasă. Il spălase de toate păcatele trecute, prezente și viitoare. Și în pofida negrelor prevestiri, le sfârșise toate cu bine.

Niculae Bălcescu nu s'a posomorit, când îi împărtășise peripețiile de po-mină, cu umilitoarele lui îndoieli, amânări, șovăieli și viclene tertipururi. Nu s'a mirat și nu l-a muștrat. Dimpotrivă. A răs cu lacrimi și l-a cuprins frățeste pe după umăr, cerând să-i povestească încă odată episoadele cele mai hătare.

Le găsea vrednice de un vodevil, pe care să-l scrie prietenul său Vasile Alecsandri, șagalnicul poet din Moldova și să-l joace șagalnicul actor Matei Millo, cu titlul pe afix: *Curierul dela Marathon*. Nu curier plecat la galop în frageda junie și sortit să ajungă la destinație cu barba până în pământ, gârbov și știrb, orb și olog, târîndu-se în cărji, după ce s'a abătut pe la toate hanurile, șezătorile și cumetriile din cale, ca să-l lase în urmă toți melcii Eladei și toate broaștele țestoase dela Capul Matapan... Noroc că în ceasul al unsprezecelea, gârbaciul de vraciu al Căpitanului Costache, săvârșește minunea, minunilor. La auzul varvarichiurilor cu șapte noduri de plumb șiuierând în văzduh, moșneagul tresare sguduit din tălpi până'n chelie. Se scutură. Subit îi năpârlește barba albă și brusc îi țâșnesc vâlvătaie de păr negru în creștetul pleș. Cicoașa gârbovă din spate începe a clocoti de lava remușcărilor, gura i s'a umplut cu 24 măsele oltenești, brațul se arcuieste de schijă, picioarele de oțel, pieptul de aramă. Asvârle cărjile, înhață năgaica, face proașca în dreapta și în stânga, o împunge la goană ca să câștige timpul pierdut și să-și răscumpere lenevita hoinăreală, năpustindu-se peste munți și peste văi, peste troace și hârdae, peste scroafe cu purcei și babe cu ouă în ișlic, peste garduri, câini, mâțe, hărăbăli, stoguri și case, grajduri și șoproane, putini cu scrumbie și băcani cu ciubuc, ca să cadă lat la poalele Acropolci și să-și dea sufletul, strigând:

— Bucurați-vă, fărtați Atenieni! Biruitu-l-am pe tiranul Căpitan Costache! Muștruluitu-l-am și i-am smuls schiptrul puterii! Luați-l și faceți borș spartan din el...

Râdea cu lacrimi Niculae Bălcescu, zâmbeau și ceilalți martori adunați în pripă, sucind și răsucind gârbaciul pe-o parte și pe alta.

Apoi, când toți au fost de față în chinovia ticsită de cărți, urice și hrisoave, l-au oprit și pe dânsul să rămână la sfat. Il întrebau. Ii cereau părerea. O desbăteau și o încuviințau. Nu-l mai socoteau numai un tinerel inimos, bun doar pentru încredințările mărunte de taină. L-au deslegat de-o parte din ele. I-au dat altele încărcate de mai grele răspunderi. Și în hotărârile puse grabnic la cale, față de știrile aduse cu prețul atâtor întortochiate vămi și cutezătoare isprăvi, a cântărit apăsător în cumpănă și cuvântul său.

Iar la plecare, petrecându-l pe scări, Niculae Bălcescu i-a întins gârbaciul cu pricina, să și-l ia înapoi.

Orice urmă de vesel surâs era stinsă de pe chipu-i îngândurat și pal. După ce-a privit departe, în negura altor vremi ce va să vie, rostise cu glasul învăluit:

— Păstrează-l tinere al meu prieten și frate!... Poate cândva își va afla locul în muzeul revoluției, cu inscripția numărul unu. Intâiul trofeu!

— O!... Trofeu?... Un biciu, ca oricare altul...

— Nu, nu! Un biciu, care a fost stropit cu mult sânge. Care a stors multe gemete și amare suspine. Crezi că i-ai dat o bine meritată lecție, numai vestit Căpitanului Costache?

— Cred că mi-am dat mai întâi mie, o bine meritată lecție. Mi se cuvenea! m'a învățat multe...

— Poate... Dar în deosebi, nouă ne-ai dat una! Uite, ne ustură aci, în obraz... Nu i-ai văzut? Nu i-ai auzit?... Amânare, prudență, așteptare, tocmeală. Teamă de faptă. Suflet au, dar le lipsește brațul, voința, hotărîrea, curajul... Acestea le-ai arătat dumneata ce pot face. Ingăduie-mi să te mai strâng odată, lângă inima mea!

Tot așa îl strânsese lângă inima sa și Vasile Ciovârf, acum un ceas, la întâlnirea unde îl chemase cu semnele svârlite din fugă pe zid.

Răsucise și el gârbaciul pe-o parte și pe alta. Izbucnise și el în hohotul de bucurie, care îi desvelea dintele rupt în încaierul cu neferii Agiei:

— Off și aoleo! Că nu fusei și eu poftit la horă! Ce mai târnuială am fi întins amândoi, să-i meargă vestea din Tăbaci în Dealul Spirei! Imi lasă gura apă... Acu' zic și eu că ești d'al nostru! Cu timpul și cu fapta, au nu numai cu sufletul. Iartă-mă că am pus la îndoială!... Mă făcuși rob pe viață...

— Rob?... Frate, nu rob, Vasile!

— Frate atunci, dacă e pe frăție adevărată!... Poftește scula îndărăt!...

— Nu-ți face cu ochiul, să-ți rămână ție, frate Vasile? Ca să nu te mai îndoiești altădată...

— Țiii!... Rămână ălui care a dobândit-o cu mâinile sale și cu primejdia vieții, mai isprăvind și bună lucrare cu dânsa.

— Adică tu, frate Vasile, parcă ai fi stat cu mâinile în sân?

— De!... Azi și alături cu dumneata, nu!... Altminteri nu se prea știe. În târbaca de anul trecut, când îmi pierdui dintele, ăst gârbaciul l-a încercat Căpitan Costache și pe spinarea mea. Multe cutezai în viață, dar să pun laba și să i-l întorc ca dumneata în ochiul care-l mai are, să vadă stele verzi, uite! aia n'am cutezat-o!... Incât al dumitale e, pe sfânta dreptate. Du-l acasă. Pune-l la icoană! Semn de altă începătură...

Stroe Vardaru aducea într'adevăr gârbaciul acasă, sub haina de croiul Parisului. Și simțindu-l la piept ca un talisman stropit de sângele celor fără glas și putere din Valahia sa, într'adevăr se simțea și el alt om.

Glumeață era pățania curierului dela Marathon, care pleacă și nu mai ajunge; multe și năzdrăvane isprăvi i-ar mai putea plăsmui într'adaos șagalnicul poet moldovean, de va fi să scrie vodevilul vreodată. Dar desnodământul cuprindea un sâmbure de mai adânc și mai sever tâlc. Gârbaciul lui Căpitan Costache, trofeul, cum îl numise Niculae Bălcescu, scula, cum îi spunea Vasile Ciovârf, talismanul, cum îl socotea el — săvârșise minunea minunilor.

Desghiocase o găoace de humă de pe dânsul. Coaja acelor sterpe zăticneli, meteahna acelor vane sofisme cărturăreși, unde prea adesea dedesubt se

răcea dogoarea tinerească din el, tot împărțind firul de păr în patru și lăsând să se împotmolească într'un sleiu sloboda sbucnire a vieții. Într'o singură clipită, cât a ascultat numai îndemnul inimii și n'a pregetat să treacă la faptă, își dovedise sieși că orice încumetare nu rămâne deșartă. Cere un început. Sfârșitul răscumpără mai apoi, chiar vinovatele șovăieli, chiar lepădările netrebnice. Nu! Nu era o zi pierdută.

Fluierând astfel sprinten și ferice, Stroe Vardaru a intrat pe poartă, acasă, odată cu umbrele amurgului.

Străbătu drumeagul încă jilav pe sub bolta teilor, urcă treptele două câte două pe sub bolta pridvorului, își asvârli din mers pălăria în cuierul din coarne de cerb și pătrunse de-a-dreptul în odaia sa, pentru a dosi după rafturile de cărți trofeul, scula, talismanul cu sfârcuri de plumbi. Din camera alăturată se auzeau glasurile celor doi frățini mai juni, Barbu și Mihai, elevi la Sfântul Sava în anii pe sfârșite. De cealaltă parte, murmur de clavir. Mezina tuturor, Zincuța, dăruiță cu un gîngaș și pretimpuriu har al cântecului, își încheia ziua, ca de obicei, cu o vecernie de Cherubini.

Din spre sufragerie, miros de azimă caldă. Vocea scăzută a stăpânei, Oana Vardaru, diriguind trebile slugilor. Pași înnăbușiți pe covoare moi. Uși lipite fără vuiet. Molcoma și îndestulata rânduială a vieții fără de grijă, care îl aștepta întotdeauna acasă.

Acum îi păreau dușmane. Tot atâtea învăluri cercând să-l aromească viclean, cu vechile și nevăzutele lor mreje mai tari decât otgoanele. Dar îndepărtă spinii acestui gând. Prea multe biruise în el în câteva ceasuri, ca să se mai îndoiască de sine!

Se întinse pe divan, cu fața în sus, cu palmele încrucișate sub cap. Asculta sunetele cunoscute și urzea hotărîri.

O slujnicuță a sgâriat cu unghia în ușă.

— La masă, boieraș Stroe!...

Deschise canatul pe jumătate, își iți nutrișoara oacheșă pe trei sferturi și clătinându-și cerceii lungi de mărgean, vesti alintat:

— Pofitim la cină!... V'a pregătit cocoana clătitele cu dulceț de vișine, care vă plac...

— Piei din ochii mei, dimone ispititor!... se stropși răsând boieraș Stroe, coborît pe pământ dela hotărîrile sale mari. Ce clătite, Pachița?... Află că pentru începătură, nu mă voi atinge de nicio clătită, din cele care-mi plac!... Ai priceput, mizerabilo?...

— Hihi-hihi!... Că vesel ești tălică în astă seară, boieraș Stroe! Se cunoaște că te-a giulit amureaza avan.

Pachița se hlizea ca o mizerabilă, fără să priceapă nimic.

Inainte de-a pași pragul sufrageriei, toți ai casei se perindau la firida zidului dintre uși, să-și spele mâinile după datină, lepădând în lighianul de aramă murdăreala și spurcările zilei. După aceeași nestrămutată datină,

așteptau cu toții în picioare, până ce părintele casei binecuvânta pâinea și sarea.

Din capul mesei, înalt și solemn în rocul negru, Neagu Vardaru făcu semnul crucii, cu ochii la candela și icoanele unghiului dela răsărit. Blăgoslovi bucatele, se așază pe scaun și despăturind șervetul, întoarse privirea plină de grijulie dragoste sub sprincenele stufoase și aspre, spre feciorul cel mai mare, pe care nu-l văzuse din ajun.

— Ei, Stroe?... Cum merge?

— Bine, tată.

— Avut-ai ceva spor pe ziua de azi?

— Mnda, tată... îngăimă Stroe, uitându-se vinovat în farfurie și roșind ca atunci când era băiețel de cinci ani.

Clucerul Neagu zâmbi în toane bune.

— Mnda și nu prea!... Cam cu jumătate de gură. Haidehai! Pare-mi-se că mai mult bați preumblările și că ai legat cartea de gard... Ia aminte! Nu te bizui numai pe ce-ai agonisit până ieri la docsă. Agoniseala de ieri, cu agoniseala de mâine se ține. Să nu mă faci de ocară la spartul bălciului!

— Din partea învățăturii, nicio grijă tată.

— Știu! Glumii... Cu tine, nicio grijă și din ălelalte părți. Cu haiducii ăștia din urma ta, să văd de n'o fi mai albastru!

Barbu și Mihai, protestară într'un glas:

— Nici cu noi, tată!

— Nu suntem fruntea frunților ca Stroe, dar nici coada cozilor ca odoarele Postelnicului Grigo...

— V'am întrebat? reteză scurt Neagu Vardaru. Cu Stroe vorbesc!... Stroe, în astă seară am nevoie de tine, pentru oarecare scripte.

— Bine, tată. Se întâmplă că tocmai aveam și eu a-ți vorbi.

— La rând! Intâi să isprăvim cu ale mele. Alea nu îngăduie zăbavă!

Din ălea ne hrănim toți.

Apoi, către stăpâna casei:

— Uitam, Oana! Aștept pe cineva... Rogu-te, dă porunci să stea un argat de strajă la poartă și să nu sloboadă câinii.

— Aprind policandrele în salon?

— Nu! Nu-i o față simandicoasă pentru saloane, prietenul pe care-l aștept. Nici nu s'ar simți el la îndemână pe jălțuri de Viana și covoare persicnești... Când sosește va fi poftit în odaie la mine, unde am a lucra cu Stroe... Deo-camdată, atât!... Ce urmează?...

Sufragiul care adăsta smirnă la spate și țigăncușa oacheșă cu cercei de mărgean care nu se mai hlizea sgâtie, s'au apropiat înfățișând tăvile.

Asemenea lungi vorbiri, nu erau în datina cinelor și prânzurilor din casa clucerului Neagu, decât la ospețele de sărbătoare. În deobște domnea o tăcere de trapiză monăstirească, așa cum și arăta sala dreptunghiulară și albă, cu tavan de grinzi afumate, masă și scaune negre de stejar, pereții fără alte po-

doabe înafară de sfeșnice și icoane. Totul strict, colțuros, sever. Dar fața de masă și șervetele de inișor sclipeau ca neaua, tacâmurile erau de argint greu, farfuriile de faianță, paharele de cristal. În sfeșnicele cu trei brațe, pâlăiau lumânări de ceara cea mai curată, fără urite fumegări, împrăștiind mireasma fânețelor din țările moldo-valahe, atât de prețluite odinioară până în palatele Venetiei.

Orândueli statornicite odată pentru totdeauna.

Căci dacă Neagu Vardaru ținea să-și crească din vreme feciorii și fetele în duhul cinurilor la care le dădea drept agoniseala sa — îndestulări, carte, bunăcuviință, port și purtare, mai ținea însă și a struni tot din vreme, lunecarea în pierzaniile care pândeau acele cinuri, scorburate pe dinlăuntru de putrezeală, deșertăciuni și surparea slutelor năravuri. Dărzenie, da! dar fără ifose. Belșug, da! dar fără răsfăț. Boierie, da! dar fără râie.

Vlăstare sănătoase, fără omidă.

Intru aceasta, veghea la toate cu o aspră osârdie părintească. Și întru aceasta aciuase pe lângă casă făptura uscățivă și îmbălsămată din celălalt capăt al mesei, profesoara de clavir și de graiuri străine. Mademoiselle Vanda, Vanda Landowska, sora unui cărturar leah surghiunit, care îmbătrânise pe la curțile boierești din Moldova, trimisă pe chezășie de Pavel Simina, încă de prin 1835. Chezășia nu dăduse greș. Copiii s'au ales cu bună învățatură, cu subțire purtare și cu nestânjenite îndemânări în lumea unde îi chema viața. Iar învățăturile-i mai căpătaseră dela sine și alt rost. Implineau lipsurile din născare ale părinților, puțina lor știință de carte și de protocoalele tagmei în care au pătruns târziu, după amarnică înverșunare, în vreme ce evgheniștii de stirpă veche hălăduiau în huzur și dospeau tolăniți într'o rână pe sofale, cu perne și cu cultuce sub șale.

Mademoiselle Vanda știuse să strecoare cu tact printre buzele sale veștede anume luări aminte și anume discrete povățuiri. Ea ticlui ceremonialul vizitelor, sindrofiilor și soarelelor. Ea hotăra asupra rochiilor și odoarelor ce li se potriveau, brățări și coliere, broșe și cercei. Ea împământanise anume canoane de casă mare, dela mobilierul salonului până la reveranțele fetelor și la pașii lor de dans, ca una care a colindat din tinerețe cetăți cu alte râvne ale traiului, ceva mai depărtate de seraiurile și de poleielile turco-bizantine în decădere. Paris și Viena, Milano și Berlin, înafară de Varșovia sumeților castelani, unde jucase mazurcă poloneză cu aghiotanții lui Napoleon cel Mare, când era așa cum o înfățișează miniatura zugrăvită pe porțelan în cadra ovală din etacul ei: sveltă, cu umerii decoltați, cu părul auriu și ochii de albastru florilor de in. Soarta o svărlise mai apoi ca un vreasc rupt de tulpină, lepădată încoace și încolo de talazurile furtunilor care au șters Polonia de pe fața pământului, odată cu steaua lui Bonaparte de pe cer. Pretutindenii venetică, de prisos pretutindenii, a îmbătrânit, ogârjită și stafidită, pe la uși străine.

Aci își găsisese, în sfârșit, o familie. Inimi deschise. Suflete proaspete. Seminiție de oameni întregi. Oricât îi păreau la început de pietroși și anevoie

de cioplit chiar cu dalta, piatra se lăsase măcar pe dinafară șlefuită de degetele-i răbdurii.

Din celălalt capăt al mesei, cu osemintele încâtărâmate în rochia de atlas liliachiu și cu părul răsucit în zulufi albi pe tâmple, mademoiselle Vanda îi săgeta pe toți cu rezezi și pătrunzătoare priviri, peste sfeșnicile de argint. Intrucâtva toți erau opera sa. La asemenea izbândă deplină, nu se învrednicise nici în anii generoși al tinereții pe care și-a istovit-o dădăcînd urmașii protipendadei din Moldova, cu hrisoave de trei și patru veacuri. Acolo făgăduielile se ofileau repede. Respirațiile erau scurte. Aspirațiile mureau în fașă. Câteva pâlپări de aripi plăpânde — și pe urmă nimic. Firi de moli-ciunea lutului, schimbând ușurel de tipar dela o zi pe alta, vlăguite înainte de a fi perseverat la ceva, până ce se așternea și peste vagile lor dorințe o netămăduită delăsare. Aceștia mereu stăteau gata să scapere scânteii de cremene tare. Se ciocneau în ei și între ei, voințe, hotăriri, îndârjiri, nesații. Putea spune că din inofensivă profesoară de clavir și de politicoase conversații străine, la sfințitul vieții a ajuns îmblânzitoarea unei familii de lupi. Și n'avea a se plânge. Destule motive pentru a se simți, dimpotrivă, mândră.

Fanatică lectoarea a romanelor scrise de domnul Honoré de Balzac și de doamna George Sand, se deprinsese să citească pe chipul fiecăruia zodiile unui viitor erou ori unei viitoare eroine de roman, din lumea cea nouă a veacului, încă mai ciudată și pasionantă într'o astfel de țară dela marginea lumilor vechi. Ea le trăiește romanele lor, le presimte, poate anticipa desnodămintele. Știe că nu se înșeală. Prea de îndelungată vreme îi cunoaște acum. Prea de aproape le urmărise treptata domesticire. Sub trăsăturile atât de meșter sculptate în granit de natură și atât de civilizate stilizate pe dinafară de șlefuiala sa, le ghicea semnele pornirilor barbar ațâțate înlăuntru. Alții s'ar lăsa amăgiți de simulacrul înfățișărilor. Ea, nu. Cu toanele bune ale clucerului Neagu, pentru a începe cu stăpânul casei. Zădarnic și-a intrat în împietreala de părinte grav, autoritar, neînduplecat. Numai nu chiuie țărănește de bucurie, fiindcă grindina de după amiază s'a abătut în altă parte și nu i-a nimic livada și florile. S'a întors mai devreme ca de obicei, iar dela poartă, din butcă, pașii l-au dus întins la răzoarele cu zambile, la meri și caiși. În amintirea teroarei atavice de urgiile cerului moștenită de sângele de plugari, că ploaia a fost curată și că piatra i-a cruțat câțiva și câteva flori, îl fericește neasemuit mai mult decât un câștig neprevăzut de cinci mii de galbeni în întreprinderile sale. Știe ce va urma. Măine împarte daruri la toți, de sus până jos, de sufletul unui moș ori strămoș clăcaș, fără să mărturisească adevărata pricină a toanelor bune. Poate că nici nu-și dă seama limpede. Ea a ajuns să-i cunoască, mai bine decât se cunosc... Ca amăgitoare seninătate de pe chipul lui Stroe, pentru a trece la copilul cel mai mare al casei. Il sbuciumă ceva. Poate ceva care nu se potrivește de fel cu toanele bune ale clucerului Neagu și înseamnă pentru ele o amenințare. Zădarnic vrea să pară a frunzări clătitele cu dulceață de vișine din farfurie, distrat și zâmbind

inocent unor îndepărtate gânduri. E cu gândul aci. Il roade un neastâmpăr, după cum i se șănțuiește încruntarea dintre sprincene fără să-și dea seamă. Are să săvârșească o pozna, de nu va fi săvârșit-o cumva. Epilogul cine știe cărui roman sentimental.

Stroe Vardaru a simțit ochii sticloși asupra sa și a întors capul. Made-moiselle Vanda îi surâse complice, din buzele veștede. Va pune și dânsa cuvânt, dacă e vorba de un roman sentimental, fără îndoială pătimaș și nă-praznic, cum se cuvine a fi iubirea unui pui de lup.

Cina sfârși.

La semnul Clucerului Neagu, toți s'au înălțat în picioare.

Părintele casei mulțumi icoanelor cu smerenia de datină, pentru pâinea cea de toate zilele. Apoi îndurându-se cu sine și îngăduindu-și măcar o mi-jire a toanelor sale bune sub mustața căruntă, rosti voios:

— Hai, Stroe!... Intr'un sfert de ceas să-mi fii gata. Te aștept!

— Și mai degrabă, tată.

— Graba strică treaba! Un sfert de ceas am zis. Să mă desching mai întâi din rocurile voastre nemțești și bonjurești. Mă înnăduș în ele.

— Atunci într'un sfert de ceas, tată!

— Nu uita! Pregătește-ți și ascute bine sculele de grămătic! Avem, luptă grea.

Stroe se repezi în odaie, să aducă mărturie celor ce-avea el de spus și îi stăteau lui pe suflet, altfel de sculă.

Gărbaciul vestit al căpitanului Costache, scula lui Vasile Ciovârf.

Printre răvașele sale cu grânarii străini, pentru zdelci și zapise, clucerul Neagu tocmise de vreo zece ani un grămătic iscusit foarte și mai umblat decât zece hagio la olaltă.

Grămătic — o comoară.

Om? un pricajit de parpalec, calic și înțânat.

Epaminondas Papastratapostolidis pe nume, zis mai îndeobște kir Po-stolachi, cutreerese și el lumea în tinerețe ca mademoiselle Vanda, înainte de a-și afla o aciulare.

Numai că în vreme ce mademoiselle Vanda colinda cetățile și țările apu-sului, el o luase tot înspre alăturile dimpotrivă.

Tot către răsărit îl trăgea ața, în Levant și Eghipet și ostroavele Arhipe-lagului, tot spre limanurile Mării Negre, pe urmele strămoșilor Argonauți să caute lâna de aur. Iar tot căutând-o fără s'o găsească, nu prinsese nicăiri rădăcină. Un an în Chios, celălalt la Bagdat. Astfel ajuns-a el pe rând, la Odesa, portul cel proaspăt întemeiat al Impărăției Rusești, pe urmă în Cri-meia și la Sebastopol, de-acolo a purces de-a roata țărmlui mai departe, până hăt! în Caucaz, la Batum și Tiflis, la Trapezunda și în sfârșit s'a po-menit într'o bună dimineață din nou în Țarigradul de naștere, de unde o pornise pe când era o haimana desculță și juca arșice în colbul din mähălăle Fanarului, dovedindu-se din cea mai fragedă vârstă, neîntrecut giolar.

După peripețiile unei juneți atât de sbuciumate, multe învățăminte a agonisit și el, în lipsa mult jinduților galbeni cu zimți. Numai că și aceste învățăminte, iarăși nu se potriveau nici ele cu ighemonicoanele prea neprihănitei mademoiselle Vanda, fecioară bătrână, îmbălsămată și romanțioasă. Erau altfel de experiențe, pe alt vad, cu alte încheieri, dintr'o altă lume. Cum și din altă humă, îi fusese dela început zidirea omenească.

Mademoiselle Vanda citea romane în jâlțul din chinovia sa și se mărginea să rămână martoră la romanele altora, închipuindu-și că le pătrunde firul și căznindu-se să le ghicească desnodământul.

El le trăise.

Ce n'a făcut?... Ce nu încercase?... Ce n'a fost?... Ce nu pătimise?...

Salahor în port și căpitan de corabie, palicar, pirat, barcagiu, salepgiu și eterist, dragoman și calengiu, codoș de cadâne pentru haremul Beilor și orândar de cafenea, cleft închis în temniță și cavaz păzitor de temniță unde zăceau alții în lanțuri, trecuse prin atâtea ameteitoare suișuri și coborășuri pe scara lunecoasă a norocului, încât pe oricare altul l-ar fi dus la desnădejde. Pe el l-au dus toate dela Țarigrad la Ibrăila și dela Brăila în capitala Valahiei, dumirindu-se cam târzior din căpătuiala simpatrioților, că fabuloasa Colchidă a lănei de aur, în Kara-Iflac și în Bogdania se afla.

Repede și degrabă s'a arătat însă că nici lâna de aur din Kara-Iflac, nu era pentru dânsul. O tundeau de zor și scoteau șapte piei de pe-o singură oaie, alți epigoni ai Argonauților pripășiți în huzmeturile Valahiei, dela vistiernicii cu douăsprezece moșii până la ai din urmă ipistați, mai stăruitori întru chiverniseala procopselilor măcar că mai săraci cu duhul. Pe kir Postolaki îl pășteau alte ahotnice nesații.

Vădud de două ori și însurat a treia oară, târăe și mai târa după dânsul un numeros trib de odrasle, fete și tot fete, care de care mai felurite la înfățișare și la apucături, după nimereala feluritelor moșteniri dela cele trei mame, din trei deosebite unghere de lume: una chipriotă, alta armeană dela Erterum, a treia și cea de pe urmă, valahă din gropile lui Oatu. Le târa pe toate după dânsul, dar le lăsa să se descurce singure, să se sgarie și să-și scoată ochii dela un ibric al mamei dintâi, pe care îl ciuntise de coadă o ploadă a mamei de-a treia. El avea alte griji, care nu-i îngăduiau să-l facă pe cadiul și să aducă pace în casa unde călca odată la două zile. Doar din când în când, mai purta grijă să le adoage la număr câte o soră mai mică.

— Arhon Clucere, am sa vi roga una, care mi este rusine!... Să mi bozețați si să mi fiți nas înca uă data...

— Iar ești tată, Apostolachi?... zâmbea clucetul Neagu.

— Iara.

— Și iar fată, pun rămășag!

— Ați castigato! Iara fata... Inserco si eu pentru un baiet voinico si destepto, ma tot fata si numai fata stie nevestele mele sa li faca...

— Data viitoare, Postolachi! Nu te prăpădi cu firea... Când o veni rândul băieților, n'o să mai poți prididi.

— Ma, bine!... Da cum se ispraveste cu atâtea fete și fete?... Un baiet are cap și muni, lucreaza, câștiga, cumperă, vinde, treba lui după ce crește mari. Neski? Fata ce are?... Curi și nuri!... Ma, apoi cu tote nuri și curi de Afrodita, asta nu ține loc de zestre! Și zestre nu-i. Ioc! Nema! Canci!...

— Dacă bei și bați la cărți într'o noapte, tot ce câștigi într'o săptămână, cred și eu că ioc și nema!... Eu ce-ți cânt mereu Postolachi?

— Cântă, cântă!... Mateotis, mateotiton... Dumita bine cântă, arhon Clucere, ama ce pot se facu dacă eu zocu reu?... Sunt ala dintâi ticălosu din Valahia!... Am fecut-o di ris neamu a meu. Toți s'au umpluta de bani la Valahia, numai eu am remas un calico e cote goale!... Uitați ve rogu la mine, arhon Clucere!...

— Ce să mă mai uit, că te știu pe de rost, Postolachi!... Hai, cunosc eu unde bați! Ține câțiva icosarii du-i acasă, la lăuză.

Kir Postolachi arar ajungă cu icosarii acasă, la lăuză. Prea multe ispite și prea cheflii, damblăgii și ghiubaharagii prieteni îi ațineau calea.

Mare lăudăros și mincinos încă mai mare, lăutar pe veresie și cartofor putred de boala ghiordumului până în măduva ciolanelor, zurbăgiu, muieratic, zuliar și mascara, gură rea și mână spartă, dăbălăzat la îmbrăcăminte și veșnic dator până în gât, nu plătea nici două parale la întâia vedere, nu doi icosari.

Totuși, pus la probă, cum îl pusese clucерul Neagu, își răscumpăra cu prisos păcatele din fire, căpușite cu năravurile culese din Levant.

Vorbea ca apa, deși cam cepeleag, măcar cinci-șase limbi. Numai cu româneasca o scrântea, fiindcă i-a venit târziu pe limba peltică. Scria cu înflorită măestrie măcar cinci-șase soiuri de slovă, turcească și latinească, grecească și nemțească, slavonească și idiș, dela dreapta la stânga și dela stânga la dreapta, cu aceeași svârłitură iute de pană. Cerdacuri și scări și colăcei ciocoiești la buchi, nimeni să-l mai întreacă! Din două cuvinte pricepea tălmăcirea și răstălmăcirea celui mai încălцит zapis și cele mai în doi peri epistole. «Ama, ghidi-ghidi frațicule! Vede unde vra să ne ducă dumilui cu presu e poliloghia!». Dintr'o ochire dibuia clenciul strecurat dinadins, pentru o viitoare sămânță de gâlceavă și prilej de pagubă pentru stăpân. Drept care, fereca zdelcile, sineturile și contractele cu șapte peceți, să nu le mai desfacă nici Divanul domnesc cu toate bărbile veleților plecate deasupra înscrisului și nici tălcuirile judecătorilor de departe dela apus și dela răsărit, dela Viena și dela Smirna, din Țarigrad și dela Lipsca.

Treizeci de ani, cât vânturase porturile și bazarurile și cafenelele Asiei Mici, în necurmat frecuş cu neguțatorii turci și armeni, cu samsarii greci, palestinieni și sirieni, învățase toate chichițele și chițibușăriile care prefac opaițul de lut în lampa lui Aladin și vopsesc cioara din par s'o vândă drept papagal, dacă nu cumva pasărea măiastră din O mie și una de nopți. Lui îi mergeau toate la inimă, avându-le în sânge. Simțea o nemărginită plăcere

de ceacealmagiu, să răspundă unei pișicherii cu dobândă îndoită și să împingă pehlivanii căpcânilor, în lațul de dânșii întins. Cu asemenea telpizuri, nu putea purta întotdeauna buna-credință dintr'o bucată a clucerului Neagu, oricât era de ager la minte și cântărit la faptă. Și de amenințarea unor asemenea primejdii veșnic la pândă, îl apăra dinainte kir Epaminondas Papastratapostolidis, grămăticul și drăgomanul cu un devotament de care se mira singur.

Adevărat este că dintru 'ntâi, lucrurile n'au mers fără păruială și hurduzburduz. Chiar din a doua săptămână după ce intrase în grămăticiasca slujbă, kir Postolachi a încercat să-i tragă stăpânului un pui de ghiol ca acela, în amintirea năravurilor de pe maidanele Fanarului din copilărie. O foarte mărunțică măsluială de slovă, pe urma căreia să-și lirgă și el degetele de miera baclavalelor, căpătându-se cu un mititel bacșiș dela grănarul străin, la plata arvunei.

Neagu Vardaru a prins de veste și l-a prins de gât. Scuturându-l sdravăn, l-a svârlit pe ușă afară cu o opinteală de picior în partea unde se cuvine și unde kir Postolachi avea și șalvarii cam destrămați la urzeală.

A doua zi, Epaminondas Papastratapostolidis s'a întors pocăit să-și ceară iertare, cu întreg cârdul de fete după el, căzând în genunchi și implorând milostivire pentru copilele dela cele două mame, înafară de cea din pântecul mamei de-a treia, pe drum. Iar căpătând el iertare, ca să-și arate recunoștința, în aceeași zi nu mai departe, a și tichuit altă măsluială, de astădată în parguba neguțătorului cu pricina, dela care nădăjduse rușfet și cighir.

Răfuiala a fost și mai sdravănă.

Vânăt de mânie, clucerul Neagu și-a rupt ciubucul de spinarea grămăticului, împingându-l în perete și țintuindu-l cu pumnul în piept, ca să-l poată scuipa mai lat între ochi.

— Na, parpalecule!... Că alta nu meriți!...

Kir Postolachi tremura vargă.

— Ma staso, staso, arhon Clucere!... Ma, ce-am facut-o eu reu? Scopos era reu pentru dinsul. Iscaleste, plateste! Așa merze la negustoria... N'a priceput-o bine dumita, arhon Clucer!

— Ba am priceput prea bine, mișelule!... fi dădu drumul clucerul Neagu, arătându-și obrazul cu vârful degetului. Tu, parpalecule, tu cum n'ai priceput că ăsta face mai mult decât toate zapisele?... Cum de te încumeți să-l spurci? Hai?

— Oriste?... Atunci nu mai înțelego ce fel de negustorie este asta!

— Ștergeți stupeala dintre ochi. Așează-te la masă și scrie!... Ai să înțelegi!...

Intr'adevăr kir Postolachi a înțeles. De zece ani nu s'a mai iscat a treia pricină de bănuială și de răfuclii. Bucurându-se de cea mai desăvârșită încredere a clucerului Neagu, dincolo de slujba de grămătic și tălmăciu, nu arareori e trimis pe drumuri, în Levant, cu alte împuterniciri mai gingașe. Să

neguțeze de-a-dreptul la fața locului și să pună la strâmtoare rău platnicii, folosind învățămintele sale mai vechi, care poate acolo își au căderea.

Clucerul Neagu îl îmbrăca din cap până în picioare. Ii dă zapise și răvășe la mână. Bani de cheltuială, bani de răvășeală. Datoria i-o amintește fără vorbe, numai cu semn mut din degetul dus la obraz. Să nu i-l degorească peste mări și peste țări! Iar kir Postolachi se întoarce fără greș, cu bună ispravă și cu pungile sigilate în săculețul de piele.

Straiele le-a tăvălit prin hanuri și cafenele. Bani de cheltuială și de răvășeală, i-a istovit din săptămâna dintâi. Nu mai are ceasornic. Nu mai are lanț. Nu mai are inel. Ghiordumul le-a înghițit pe toate. Dar obrazul a rămas obraz. Al stăpânului, ca și al său. Niciun matrapazlăc. Nicio măsluială. Asemenea evlavie ca pentru obrazul clucerului Neagu, n'a mai simțit din junețe, când în insula Corfu mai întâi, la Odesa mai pe urmă, jurase în adunări ascunse pe steagul Eteriei cu pasărea Phenice brodată pe mătăasă și cântase și cântase marșul lui Rhigas: « La arme, fii ai Greciei!... ».

— Păcat de tine, Postolachi!... rostea clucerul Neagu, clătănând îngândurat din cap. Ai pornit și tu desculț în viață, cum o pornii și eu! Răbd și și îndurași multe, cum le îndurai și eu!... Minte, pot spune fără înconjur, că ți-a dăruit Dumnezeu la multe, mai ascuțită decât a mea. Invățași și văzuși, ce n'am avut eu parte... Și om tot n'ai ajuns, până la anii tăi!... Ce-ar fi de făcut, ca să scoți din tine un om?...

— Târziu, arhon Clucer!... E prea târziu. Ce om?... Nu -mi trebuiește să fiu niciun om. Azunge că sînto un câne credinciosu pripasit la o casa de omu care ma hraneste... Tot e bun!...

— Da!... Brânză bună în burduf de câne, Postolachi.

— Nici asta nu este de tot adevărat, bei mu!... Brînză de capra in burduful de câne credinciosu, mai bine ziso, arhon Clucere!... Me cunosc... Viața dusă pe gârla... Parapanghelos!... Cu minte a me si cu taria de stapunire a dumitale, ajungeamo Bey de Samos, Mare dragoman la Poarta, Vodă în Valahia...

Clucerul Neagu zâmbea, descrețindu-și fruntea și măsurându-l cu o înveselire îngăduitoare.

— Mai știi?... Au ajuns alți năuci și parpaleci, mai neisprăviți decât tine, Postolachi!... Hangerliu, Mavrogheni... Aci era chita lor!...

— Ma, si vede!... Eu ce zico? Adunam zestre la fete, de trei ori cat Vodă Caragea!... Si le maritam una dupe alta, cât ai bate din palma si ai scoate popa pe masa. Cu feciori a dumitale le maritamo. Trei feciori tot unu si unu, dam pe alesu trei fete tot una si una!... Pentru cocon Stroe, dam pe Caliope... Uuu!... kirie, kirie!... Ce fata, ce fata!... Curi si nuri de sultana, mostenite dela mama a ei, cea mai fromosa femeie din Chipru, pentru care s'a omorît un capitan de corabie si un cârc-serdaru turc dela Mitilene, aristocratos, fiu de Begler-bei. Pielea la dinsa albă ca marmora de Paros si moale cum catifeaua de Veneția. Ma, ce folos?... Fără zestre,

ramune cu curi și nuri, sa se facă stafida de Corint, ca se moara fata batrina ca mademoiselle Vanda. Iar coconas Stroe se insora cu fata de Mare Ban, care pe lângă curi si nuri, mai are si zestre!... Asa un baet frumos si mintos, am vrut eu să fac! Pe urma, să-l dau pe muna la dumita, arhon Clucer, ca se scoți om întreg din el... Să fie el, țe n'am fost eu!... Ma, nu era bine?... Epaminondas l-ar fi chemat-o ca pe mine. Dar el n'ar fi ajuns un kir Postolachi, pârlit și năpârlito ca mine, mangofa rasol!... Si Epaminondas al tiner, ar fi adus bani cu stamboala la tata lui, Epaminondas al batrin: « Poftește, tata! Pofteste babaca, te odihnește și cheltuiește!... ». Kirie! Kirie!... Parcă mă vedo culcat frumusel pe divan, trăgând din ciubucu si numerând galbeni olandezi cu zimți noui-nouți, nu pasiri!... Si numeră si tot numeră si trage din ciubuc si numeră și numeră și numeră...

— Ia!... Sfârșește cu numărătoarea galbenilor pe care nu-i ai! Nu te mai întinde la cașcaval grecesc, cu galbeni olandezi și cu povești arăbești dintr'o mie și una de nopți... Treci la datoria ta, Postolachi, că nu-i vremea șezătorilor și halimalelor! Scoate condicile și bagă-ți pliscul în ele. Ține răvașele dela frații tăi din Samostrachi și Tasos!... Vezi-le, sunt au nu după tot zaconul?... Ori mai încearcă iar o pezevenchie de-a voastră?...

— De-a lor, arhon Clucer! Pezevenchie de-a lor, nu de a meu... Eu am capetat obraz dela dumita nu mi amestec, nu mă bago în asa ciorba de peste împuțitu.

— Vorba! Dă-i zor, că ne-apucă toaca, Postolachi!...

Kir Postolachi coborât pe pământ dela parigiorele băsnirilor sale dintr'o mie și una de nopți, suspina și se așternea la lucru.

Dar oful și suspinul nu-l țineau mult. De îndată îi treceau, descoperind șurubăreala fraților săi telpizi, din Tasos și Samotrachie. Indată se lumina la chipul măsliniu de palicar, își netezea mustățile cănite, plescăia din limbă, își umfla nările nasului coroiat ca un copou când adulmecă dăra vânatului și își freca săpunindu-le pe uscat.

— Bravos, frățicule!... Te-am prinso cu ocaua mică. Ți-arătamo noi cine muninca mastrachino la urma. Asteapta tu kakoriziche, la mine să vezi tu kabazlichici ke ta lipa!...

— Lasă cabazlăcurile, Postolachi! Scrie și nu te mai lauda.

— Scriem, arhon Clucer! Scriem la dumilui, să sughita...

Pana scârțâia pe hârtie dela dreapta la stânga și dela stânga la dreapta, în răvașele de răspuns cu slovă turcească și grecească, armenească ori siriană. Clucerul Neagu călca apăsât prin odaie socotind prețurile în cap, adunând, scăzând, împărțind, verificând și prefăcând icosarii în florini, florinii în galbeni, galbenii în ruble, în cruceri, irmilici, mahmudele, zloți și funducii, misiri și câte și mai câte soiuri de parale umblau în țara Valahiei, de numai zarafii le mai știau rostul ca el.

Acestea se petreceau de obicei în cancelaria din casa cea veche, de alături, a fostului stăpân mofluz și răposat, din neamul Dudeștilor. Acolo erau

mesele de scris, condicile și sertarele cu peceti, dulapurile cu probe de grâne și făină, în săculețe de pânză, pe sorturi. Acolo se înfățișau vechilii ori samsarii stăpânilor de moșii să vândă grâul lanurilor din picioare; samsarii ori grânarii răsăriteni, să-l cumpere din hambarele clucerului, gata vânturat și ales, pus la păstrare, așteptând ruperea prețurilor în târgurile străine.

De două luni însă pe-a treia, clucerul Neagu e lipsit de ajutorul credinciosului și mult frecatului său grămătic. L-a trimis încă odată spre Țarigrad și ostroavele Arhipelagului, să încheie zapise la fața locului și să se ia de piept cu neguțatorii cârciobari, în întârziere de plăți. S'ar fi convenit să se întoarcă din zi în zi. Kir Postolachi repezise veste că s'au iscat pricini de amânare, holeră și carantină, ciumă și furtuni pe mare, precum și o păgu-boasă zăticneală a treburilor neguțătorești, în urma svonului de răsmeriță și a pregătirilor de oști.

Iar clucerul Neagu, deprins să aducă întotdeauna și apele potrivnice la scocul morilor sale, a găsit nimerit prilejul să-și pună feciorul cel mai mare la oarecare încercări și la puțină ucenicie, fiindcă tot se întâmpla să se afle în țară. Pe nesimțite. Un ceas, două, la săptămână, pentru răvașe și zapisele cu grânarii din părțile apusene, unde se cere slovă francească și nemțescă. Aci, îndemănările lui Epaminondas Papastratapostolidis sunt mai slăbuțe și bănuielnicile sale garanții pe șartul Levantului nu-și au noimă. Morarii și grânarii dela Viena și Lipsca, din Frância și din Englitera, nu cunosc nărvurile celor din Tasos și Samotrache. Cuvântul lor cuvânt. Iscălitura aur. Chiar plănuiește el pentru viitor să se desprindă cu încetul din vadurile cele vechi, cu neguțatorii mai întotdeauna îndoelnici și zăcași, pentru a lucra numai cu mușterii apuseni care s'au ivit în anii din urmă, cumpără mult, plătesc aur peșin, urcă prețurile în fieștecare toamnă și arvunesc un alișveriş de cincizeci de mii de napoleoni, cu o zdelcă de zece rânduri. Deci ucenicia lui Stroe e ușoară. Nu are a căuta cu lumânarea firul încălcelilor de levantin merchez, printre slovele răsucite ca labele de păianjeni. Și nici a scrie dela dreapta la stânga, buchi turcești, arăbești și idiș, pe care nu le-a învățat la școlile sale ori cu mademoiselle Vanda.

Pentru buna urmare a acestor hotărâri, clucerul Neagu a schimbat unele rânduieli ale casei. A strămutat câteva condici și peceti din cancelaria veche, în încăperile de sus, unde doarme, să le aibă seara aproape.

Două odăi, despărțite de-o boltă cu perdea. Acolo n'a lăsat să intre primeneala de modă nouă, adusă de mademoiselle Vanda. Le-a ferit și de ispita la leneveală a ietacurilor de datini vechi, asiaticcești, cu sofale moi, cultuce și puhave perne. Paturi tari, laviță și sipete de lemn, scaune cu spătarul țapăn. Chilimuri oltenești pe jos și în perete. Icoanele, candela, sfeșnice de alamă. Blăni de urs, de lup și de căprioară; o panoplie cu puști de vânătoare, junghiere și torbe, vânatul fiind singura lui mare patimă omenească pe care și-o îngăduise încă de pe când era argățel și pe urmă vâtaf de moară.

Poate fiindcă îl și hrănea pe atunci.

În vremile mai dincoace, se mai dedulcise e adevărat și la alte slăbiciuni. Mărunte și nevinovate. Tabieturile cinului, ciubucul, cafeaua și dulceața nelipsită lângă paharul cu apă. Și poate că tot o slăbiciune din partea cinului, ceva mai puțin nevinovată, va fi anevoia cu care se desparte de vechile giubele și fermenele, șaluri și taclituri. Cine nu l-ar înțelege și nu i-ar da dreptate? Abia se deprinsese cu ele, abia învățase să le poarte după evghenicescul ihgemonicon și să se simtă bine cu dânsele, că le-a venit sorocul. Haine nemțești, bonjururi, gulere ștaif! În târg și la treburi, îmbracă rocurile de cuviință, care îl strâng pe subțiori și îi sugrumă gâtulejul. Cum ajunge însă acasă seara și se ridică dela cină, le leapădă și se întoarce la celelalte, ca să se miște în largul său.

Numai de ișlic s'a despărțit pentru totdeauna. Nu era chiar de rangul întâi, umflat țâfă patru coți de jur-împrejur, ca ișlicul boierilor făloși de pe vremea lui Caragea și Alexandru Vodă Șuțu, când nu încăpeau doi alături într'o butcă și țineau gâturile strâmbe în afară, ca boii ungurești cu coarnele lor prea lungi în jug. Era un șlic potrivit, de rotunjime mijlocie, ca pentru un clucer nou căftănit, care își cunoștea măsura capului și lungul nasului. O vreme, scos din folosință, a rătăcit ce-a rătăcit de colo-colo prin casă. Până ce într'o noapte, Sărmăluța, pisica roșcată a copiilor, s'a cuibărit în blana molcuță dinlăuntru și a fătat cinci pui durduluii, gata căftăniți din naștere.

De atunci șlicul a rămas numai pentru această folosință.

Stroe Vardaru intra întotdeauna cu sfială în cele două încăperi părintești.

Ii aminteau ceasurile de judecată și de muștru între patru ochi, din anii copilăriei, după ce s'au mutat din cealaltă casă. Arare fuseseră prilejurile. Arari judecățile. Dar nu dintre cele care se pot uita.

Acum păși hotărît cu fruntea sus și cu talismanul sub cot, înfășurat într'un număr vechiu din *Curierul* lui Heliade Rădulescu.

— Tu ești, Stroe?... întrebă prietenos glasul clucerului Neagu, din etacul de după perdea.

— Da, tată.

— Te grăbiși, hai?

— Nu tată! Un sfert de ceas...

— Atunci m'am tândălit eu! Hehe!... Incepe a scârțâi moara bătrână...

Adusu-ți-ai sculele toate?

— Da, tată!... zămbi Stroe, plin de curaj. Toate: scule, talismane, trofee!

— Ce spui? Că nu te înțeleg...

— Le-am adus, tată.

— Aferim!... Pregătește-ți toate pe masă. Aprinde și lumânările din ălălalt sfeșnic!... În câteva clipe, am isprăvit și eu...

Stroe așeză mai întâi gârbaciul lui Căpitan Costache la îndemână, pe polița dintre ferestre, cu talere și ulcioare oltenești. În așteptarea momentului prielnic, îl acoperi cu un colț de opreg.

Avea planul bine lămurit în cuget. Se va descărca în sfârșit de-o minciună și de-un întreg lanț de urâte înșelătorii, câte îi stăteau lui pe suflet de când s'a întors în țară, sub cuvânt că la Paris se închisese Universitatea din pricina revoluției și că mai în tihnă își pregătește aci examenele pentru la toamnă, împreună cu prietenii care au gândit la fel. Va mărturisi ce chemare l-a adus într'adevăr acasă și ce-a făcut de două luni încoace; iar întru încheiere, va istorisi și isprava de azi, scoțând la iveală scula, trofeul, talismanul.

Peste puțință să nu afle înțelgere, în numele ncamului lor de clăcași!

A aprins lumânările înfipte în celălalt sfeșnic. A rânduit pe masă hârtiile albe, călimara, condeii și nisipernița cu pilitură fină de alamă pentru sbicit cerneala slovelor. Incercă pana de fier. Răsfoi cărțulia cu formularele de contracte și scrisori comerciale, în limba nemțescă și franceză, comandată la librăria cea nouă a lui C. A. Rosetti și Winterthaler de pe Podul Moșoaiiei, peste drum de casa Otetelișenilor.

O clipă se înveseli gândindu-se la mutra scârbită a lui kir Postolachi, dacă l-ar vedea căutând învățăminte în asemenea catehism. Ar svârli cărțulia cât colo: « Ma, ce trebuiește didactichia? Negustoria nu-i filosofia! Ne se vață din carte. Doxa e experianța folosește cât zese cărți, conas Stroe, psihi mu!... ».

Se rezemă apoi de spătarul scaunului, rotind ochii la pereții cu panoplia și trofeele de vânătoare. Ce fioroase îi păreau altădată capetele de mistreți și de urși! Cât de mic se simțea el aci și cum îl striveau toate, când intra cu fruntea plecată, să dea seamă pentru boroboațele și ștregăriile sale băiețești! Și de câte ori nu i-au înnotat ochii în lacrimi, când după ce mântuia asprul județ, asprul părinte îi pomenea spre pilduire îndârjirile cu care a luptat dânsul, lipsurile pe care le-a îndurat, foamea, frigul, bătăile, pătimirile celor mai dinainte de dânsii, clăcașii priboci care au murit rătăcitori prin străine locuri: Mihai sin Oprea din Vardari, îngropat undeva, în țara Hațegului; bunica lor, țaranca văduvă cu trei orfani, îngropată într'un cimitir de sat de pe apa Bistriței, sub o cruce de lemn fără nume!... Și orfanii, plecând în necunoscut, hrănindu-se din pomana străinilor de sufletul mamei moarte!... Și hanul din Moldova, de unde s'au despărțit, ca să nu mai știe unii de alții un pătrar de veac!... Acestea îl pătrundeau atunci mai adânc decât încruntatele, răstite muștrări. Acestea au lucrat în el. Acestea l-au păstrat și pe dânsul, tare și dârz, apărându-l de surpări și de molipseala nimicnicilor în care se macină ceilalți feciori de bani gata. Acestea le va aminti și el, acuși, la rândul său. Cum să nu-l absolve de toate? Ce-a făcut oare altceva, întorcându-se în țară, decât să răspundă la chemarea neamului lor de clăcași, din morminte? Și smulgând astăzi biciul din ghiarele Căpitanului Costache, lovindu-l peste chipul de găde cu sfârcurile de plumbi, ce altceva a făcut oare, decât să răsbune obida și umilințele lor, ale morților?

Toate n'au însemnat și nu înseamnă decât concluzia firească a lecțiilor primite aci, în odaia aceasta. Clucerul Neagu nu are decât a se bucura, că pildele sale n'au rămas pierdute.

Clucetul Neagu a tras perdeaua la o parte și se ivi în bolta încăperii. Iși spălase ochii și fruntea, ca să aibă mintea limpede. Imbrăcase o feregea vără-tecă de pambriu verde și ciacșiri largi, se închisese cu un șal subțire de India peste mijloc, încălțase meși roșii de piele moale, ca să se simtă ușor. Simțindu-se bine în toate, era tot în toanele bune.

Apropiindu-se de masă cu mătăniile într'o mână și ciubucul lung în cealaltă, întrebă cu o mijire de surâs șăgalnic:

— Ei logofete, brânză 'n bete, lapte acru în călimări, gata? ... Incepem? ...

— Da, tată! Dar mai înainte de a începe simt nevoia să...

— Iți lipsește ceva? ... Te-am uitat cu ceva?

— Nu tată! Nu-mi lipsește nimic. Nu m'ai uitat cu nimic... Aș dori însă înainte de orice, să-mi iau o piatră de pe inimă. Să stăm nițel de vorbă și să mă ascuți...

Mijirea de surâs voios se mistui pe buzele clucetului Neagu, sub mustața căruntă și tunsă scurt, ca a lui Tudor, slugerul, alături de care luptase în tinerețe.

Vorbi apăsător:

— Ți-am spus, parem-mi-se! Toate la rând și la vadeaua lor! Ți-am spus ori nu?

— Da, tată...

— Ce piatră de pe inimă?... Cum ai purtat-o până acum poți s'o mai porți un ceas! Eu nu purtai și nu port destule pietre de moară? Pe inimă și pe umeri, în toate felurile!... Intâi să isprăvim deci cu ale mele!

— Bine, tată...

Glasul supus al feciorului, îi domoli neînduplecarea abrașă. Clucetul Neagu aprinse dela lumânare o șușeniță de șipcă muiată în rășină, din cele dinadins pregătite pentru asemenea treabă într'un ulcior smălțuit; dela flacăra șipcei aprinse ciubucul, a tras câteva fumuri și vorbi cu glas din nou îmblânzit.

— Ascultă-mă Stroe, băiatule! Ai auzit la cină, că aștept pe cineva?

— Am auzit, tată.

— Poate să pice de pe o clipă pe alta. E un prietin vechiu. Un tovarăș al vieții mele de altădată, când lucram cu pietrele de moară, nu le purtam cu închipuirea pe inimă ca tine... Vine de departe, din Mehedinți... Mi-a trimis vorbă că se abate pe aici, oricât de târziu-ar ajunge... Nu l-am văzut din anii opt sute douăzeci și unu... Poate îți va fi de folos să-l cunoști și tu... Iar eu, doresc să-l primesc fără niciuna din grijile mele pe care le port în cap. Așa că mai întâi să sfârșim cu răvașele! Noaptea e lungă. O să ai destulă vreme, pentru a descărca piatra de moară de pe inima ta, pe inima mea... După cum bănuiesc, cam aceasta mă așteaptă?

— Poate nu, tată.

— Cu atât mai bine! Suntem înțeleși? ...

— Da, tată.

—Acum, la treabă!... Uite, răvașele!... Vezi ce vor, ca să vedem amândoi ce le putem răspunde.

Răvașele erau două. Amândouă în limba nemțească. Una dela d-l Iacob Van Hooft din Amsterdam, Olanda, cumpărător nou, cu numele încă nescris în condicele de pe masă. Alta dela Hamburg, semnată de Herr Martin Klinger, grânar mai vechiu și cunoscut. Amândoi aveau nevoie de grâu arnăut în câtimi mari și se arătau gata a plăti preț bun, zece la sută peste prețurile din toamna trecută. Socoteala prețurilor mergea ușor. Mai încurcată era cea a măsurilor. Chilele, banițele și ocalele valahe, prefăcute în chintale apusene. Clucerul Neagu, le adună, le împărți și le înmulți în cap, pășind de-a-lungul și de-a-curmezișul încăperii, trăgând din ciubuc și prăfirând boabele mătăniilor printre degete.

Stroe sfârșise de mult socoteala sa pe hârtie și aștepta desenând spice de grâu pe margine.

— Tu ai isprăvit, Stroe?

— Da, tată.

— Ai socotit și ce-avem în hambare? Ce s'ar mai putea cumpăra dela alții?

— Da, tată.

— Ia 'n zi!... Să vedem dacă ne potrivim.

Cifrele se potriveau. Intreceau rezervele din hambarele clucerului.

— Aștia grânari!... rosti el, înălțând sprincenele stufoase în semn de admirație. Unul singur ridică dintr'odată, cât zece boccegi cu țărâita și cârciobari cu toptanul, din toate Samotrachiile lui Postolachi!... Ce răspundem?

Stroe citi ciorna înjghebată din câteva șire.

« Așa răspuns!... — era cât pe ce să adauge clucerul Neagu, cu aceeași aprobare. Nu poliloghiile lui Postolachi!».

Dar se stăpâni, păstrând mulțumirea în sine, ca să nu-și innădească feciorul la îmbătarea laudelor.

Incuviință, cu măsură:

— Merge! Destul de binișor!...

— Eu cred că e chiar bine, tată. Scurt, limpede, neted...

— Haide-hai! Cât e de bine nu poți ști decât când vezi rezultatul în mână. Adică banii!... Deocamdată, dă-i drumul epistolei așa. Așterne-o pe curat... Asta pentru neamțul nostru cel vechiu, dela Hamburg. Iși încarcă grâul dela schela din Brăila, pe răspunderea sa. Mi-e cunoscut, n'am avut niciodată price și gâlceavă cu el. Om sigur, afacere sigură... Cu ălălalt, cu holandezul... Cum îl chiamă?...

— Iacob Van Hooft...

— Iacob Van Hooft! repetă clucerul Neagu, să-i rămână numele întipărit în minte. Cu acest domn Iacob, să ne luăm unele măsuri. Pare și el om de înțelegere. Inșă cere să-i trimitem grâul pe răspunderea noastră. Predarea la dânsul în țara sa... cum îi zice târgului?...

— Amsterdam...

— Predarea tocmai la acest Amsterdam! Departe-i?... Eu nu mă prea pricep la cetitul hărților voastre, ca unul care am învățat a scrie cu zeamă de boz în loc de cerneală și pe-o bucoavnă de pe vremea lui Pazvantoglu. Departe-i? întreb!...

— Cam depărțitor, tată. Dar mai aproape decât Hamburg pe mare.

— Pe mare... Aceasta înseamnă să intrăm iarăși în cărdos cu corăbierii din Samotrachiile și Tesalonicurile lui Postolachi. Dânșii au corăbiile, dânșii au vaporachele ăstea nouă care-au ieșit, cu aburi și roți de moară... Buni corăbieri; dară păcătoși oameni!... Când ai încăput pe mâna lor, nu mai știi cum o isprăvești... Să mă mai gândesc...

Stroe trecea întâiul răspuns pe hârtie, tălmăcit în limba nemțească. Clucerul Neagu se opri în fața ferestrei uitându-se afară în noapte și cugetând la chezașiile de adaus în al doilea răspuns. Deschise geamul să privească mai bine la cer.

Rosti:

— Aha!... Se înnouează iarăși!... Poate s'o milostivi Domnul să ne dea o ploaie mai cu temeiu, gospodărească... A de azi după amiază, ce fu? Mai mult paguba, decât folosul!...

Ținând cu palma pe loc foile suflate de vânt, Stroe zâmbi la gândul că părintele său se rostise aidoma cu ucenicul desghețat și simpatic, dela cojocăria unde se adăpostise sub strașina lată, adăstând să treacă zăporul. Aceeași părere de rău că ploaia n'a fost ploaie ca lumea, aproape aceleași cuvinte. Amândoi aduseseră cu dânșii în viața de târg, îngrijorările și îmbucurările tagmei plugărești de unde au pornit. Nu! Peste puțință, dela întâile vorbe, peste puțință să nu găsească răsunset destăinuirile sale în inima fostului orfan de clăcaș, în inima fostului pandur al lui Tudor!

Spovedania care-l apăsa, va merge mai lesne decât tălmăcirea răspunsului pentru d-l Iacob Van Hooft din Amsterdam, Holanda.

Ucenicul grămătic, strămută sfeșnicele cu vâpaia lumânărilor jucăușă, într'o latură mai ferită de adierile nopții de afară și așteptând, zugrăvi alte spice de grâu pe marginea ciornei cu cifre, chintale, mii, zeci de mii de chintale. Ca să câștige timp, se apucă pe urmă să preschimbe tot el și al doilea răspuns.

În curte, la poartă, izbucniră deodată glasuri omenești și se îndârji larmă cumplită de câini frământându-se în lanțuri.

Clucerul Neagu scormoni bezna cu ochii, aplecat peste pervazul ferestrei.

Exclamă, cuprins de o nemărginită uimire:

— Ei, drăcia dracului!... Cu mare alai și tãmbãlãu își mai face intrarea, prietenul meu Pãrvu!... Bre-bre-bre!... Masalãgii, cãlãreți, arme... S'ar zice cã e olãcar dela Stambul, cu firman dela Padișah!... Hm!... Nu pre aduc toate ăstea cu ălea pe care mi le lãsa a înțelege în vestirea lui...

Se întoarse spre Stroe și își netezi mustața, cu o sclipire de înveselit neastâmpăr în ochii verzi și de obicei reci, ca sloiul apelor înghețate.

— Dacă așa e povestea, să nu ne lăsăm mai prejos și să-l întâmpinăm cu toată pohvala!... Se duse pe baltă grămătichia ta, Stroe! Ai?... Eu ce-ți spuneam?

— Pot sfârși scrisorile la mine în odaie, tată! Viu cu ele numai la iscălit...

— Ba nicidecum!... Rămâi!... Urmăm cu epistolele noastre mai târziu... Presimțeam eu că n'a să am mult a dormi în noaptea asta!... Dar nu face nimic... Prietenul ăsta vechiu, mă întinerește cu treizeci de ani, Stroe, băiatule!...

Pentru a ieși cu brațele deschise întru întâmpinarea prietenului care îl întinerea cu treizeci de ani, clucerul Neagu își așeză ciubucul pe mesuța scundă unde se afla întreg tacâmul tabieturilor sale de astăzi. Stroe orânduia în pripă hârtiile, condicile, pecețile și nisipernița, Cuprins și el de curiozitate, își aruncă privirea pe geam.

Afară, în noapte, pe sub teii drumeagului dela poartă, alaiul se apropia de scară cu mare tămbălău și măreață pohvală, într'adevăr. Un argat cu fanar înaintea, masalagiul alături luminând calea, doi călăreți în urmă, împrejur alți rândași ai curții răsăriți din pământ. Luceau arme în flacăra roșie. Răsunau glasuri, întrebări, răspunsuri. Un cal strănutând. Zăvozii sbuciumându-se în lanțuri, la poartă și la locurile lor de pază.

Călăreții au descălecat în capul scărilor.

Unul a rămas jos. Celălalt a început să urce. Și îndată răbufniră uși trântite, zarvă, tropăit de pași, zuruit de pinteni.

CEZAR PETRESCU

CONCEPȚIA SOCIOLOGICA A LIMBAJULUI

Lui EUGEN LERCH

cu prilejul împlinirii vârstei de 60 ani

Limbajul uman este un mijloc — cel mai desăvârșit și mai des utilizat — de comunicare a stărilor noastre sufletești (idei, gândiri, simțiri). Fără el, înțelegerea între oameni ar fi, dacă nu chiar imposibilă, extrem de dificilă și aproape inexistentă.

Aceasta însemnează că limbajul s'a născut în momentul când strămoșii omului au început a trăi în grupuri mai mari sau mai mici. Câtă vreme au trăit singuratici, ca atâtea animale de toate speciile, nevoia de a comunica între dânșii nu putea exista: n'aveau cui transmite ceea ce gândeau și simțeau. De altfel, înainte de a fi posedat această facultate care este limbajul articulat, omul primitiv era incapabil să gândească și chiar să simtă în sensul curent al termenului. Vorbirea s'a ivit, de sigur, în același timp cu vieța psihică propriu zisă: aceasta a dus la crearea vorbirii, care, odată creată, a desvoltat și perfecționat activitatea psihică. Nu numai lingviștii, ci și psihologii afirmă că limbajul nu este un simplu vehicul al gândirii noastre, el este și un creator al ei. Bogăția lexicului aduce după sine o bogăție a ideilor. Omul cult este superior celui incult atât prin mulțimea și varietatea cunoștințelor, cât și prin bogăția vocabularului, care-l ajută la exprimarea justă și precisă a ideilor, dar totodată și la crearea unor idei și a unor raporturi logice nouă, necunoscute sau cunoscute altfel mai înainte.

Așa dar, facultatea vorbirii articulate s'a născut în societate, în grupuri mai mult ori mai puțin numeroase de ființe umane. Lingviștii exprimă această idee prin formula « limbajul este un fapt social ». Ca atâtea alte fapte sociale, precum sunt religia, moravurile, riturile simbolice, datinele, credințele, etc., limbajul articulat constă dintr'un ansamblu de convenții, de semne lingvistice (sunete, forme gramaticale, cuvinte), care sunt acceptate ca atare de toți membrii unei colectivități umane și au pentru toți același înțeles. Nimeni nu le poate schimba semnificația fără riscul de a deveni neînțeles pentru ceilalți oameni și, deci, fără riscul de a distruge însăși rațiunea de a fi a limbajului. Individul se supune controlului colectiv, exercitat de întreaga societate, în conștiința căreia există limba ca o adevărată instituție, fiindcă

existența limbii este anterioară existenței individului și se prelungește dincolo de existența lui. Avem un fel de contract: pentru a putea stăpâni sistemul lingvistic, chiar al limbii noastre materne, trebuie să depunem o muncă îndelungată și de fiecare moment, ceea ce însemnează supunerea la convențiile consacrate de secole, după care, la rândul nostru, transmitem noi înșine generației următoare achizițiile dobândite cu atâta trudă.

Sociologii disting mai multe feluri de fapte sociale. Unele există în afara individului, ba, adesea, împotriva voinței lui, de pildă a te îmbrăca (nu pentru a te apăra contra frigului, etc., ci pentru a-ți acoperi goliciunea trupului), a te supune legilor juridice și morale, a respecta diverse conveniențe sociale, etc. Altele, de natură pur organică, precum a mânca, a dormi, etc., sau de natură psihică, cum sunt credințele de tot felul, au alt caracter: cele organice izvorăsc din necesitățile vieții vegetative, cele psihice există numai în mintea individului. Manifestările private ale fenomenelor sociale au totdeauna un caracter social, fiindcă reproduc, într'o anumită măsură, un model colectiv, dar au totodată și un caracter individual, întru cât atârnă de constituția psiho-organică a individului. De aceea sociologul francez *E. Durkheim* numește astfel de manifestări fapte socio-psihice. Limba este un fapt socio-psihic, ba încă faptul socio-psihic prin excelență, căci pe de o parte ea nu depinde de individul vorbitor (căruia îi este impusă din afară, de către colectivitate), iar pe de alta, ea nu există decât acolo unde există oameni, adică există numai prin oamenii care vorbesc. Urmarea este că limba evoluează odată cu oamenii și cu societatea: se modifică sub influența subiectelor vorbitoare, care au o anumită constituție psiho-fizică, dar modificările, pentru a fi valabile, trebuiesc acceptate de întreaga colectivitate, trebuie să devie fapte sociale din individuale, cum au fost la început, în momentul când s'au produs.

Lingviștii și-au dat seama de timpuriu că vorbirea omenească este un fapt social. N'au tras însă consecințele științifice decât târziu. Meritul de a fi aplicat în cercetările lingvistice această idee atât de fertilă aparține școlii franceze, căreia, de aceea, i se spune și școala (lingvistică) sociologică. Iată câteva afirmații făcute de unii dintre ei: « Limba noastră maternă, noi o știam virtual înainte chiar de a ne fi născut; vreau să spun că întorsătura frazelor, ordinea cuvintelor și prin urmare procesul de organizare al ideilor constituiesc un fond lingvistic și logic care, printr'un vag atavism, se va fi transmis dela creierul strămoșului la acela al descendenților săi » (*V. Henry, Antinomies linguistiques*, Paris 1896, pag. 58). O idee asemănătoare prin faptul că exprimă solidaritatea dintre generații, deci participarea întregii colectivități la ceea ce putem numi, metaforic, viața limbii, enunță *M. Bréal, Essai de sémantique* (citată de *J. Vendryes, Le langage*, Paris 1921, pag. 20), care compară sistemul de conjugare indo-europeană cu « acele mari instituțiuni politice sau judiciare, — parlamentele sau sfatul regelui, — care, născute dintr'o necesitate primordială, au văzut puțin câte puțin diversificându-se și lărgindu-se atribuțiunile

lor, până ce o altă generație, găsind acest mecanism prea greoiu, a luat o parte din roțițele lui și le-a împărțit rosturile între diverse corpuri libere și independente, legate totuși, într'o oarecare măsură și sub semnul vizibil al vechii lor solidarități, de concepția inițială». Și un filosof, americanul *Whitney*, a susținut, înaintea lingviștilor francezi, că limbajul e un fapt social. Să se compare *H. Delacroix, Le langage et la pensée*, ed. II, Paris 1930, pag. 63, nota: « Whitney a expus deja cu precizie și vigoare (*La vie du langage*, pag. 124) că o limbă nefiind o proprietate individuală, ci una colectivă, acțiunea individului asupra limbii este restrânsă și condițională; adăugirile sau schimbările făcute de un individ, dacă nu sunt acceptate de comunitate și păstrate prin tradiție, mor odată cu el. Individul trăește sub imperiul acelorași obișnuințe ca și concetățenii săi și gândește mai mult sau mai puțin ca ei. Există o sumă sau rezultantă a preferințelor unei societăți, despre care compoziția limbii, la diferite epoci, stă mărturie: este ceea ce numim geniul unei limbi ». Dar cel dintâiu învățat care pune acest principiu la baza cercetărilor sale este lingvistul francez, de origine elvețiană, *Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale*, Lausanne—Paris 1916.

Nu-i de mirare că tocmai Francezii au insistat și insistă mai mult decât alții asupra caracterului social al limbajului. În ciuda reputației că sunt individualiști, ceea ce, de altminterlea, corespunde realității, Francezii se lasă puternic influențați de voința grupului social în unele manifestări care, la alte popoare, se bucură de o relativă libertate. Centralismul excesiv, atât de bine cunoscut tuturor, se face simțit nu numai în domeniul politic, administrativ, etc., ci și în cel lingvistic: capitala Franței exercită un control sever și asupra limbii din provincie, care se supune, aproape fără nicio rezervă, indicațiilor venite dela Paris prin toate mijloacele de publicitate (cărți, reviste, ziare), ca și prin modelele vii (oratori, scriitori, profesori, etc.), pe care au prilejul să-i asculte locuitorii din afara capitalei. Avem a face cu o veche tradiție, datând din vremea lui Francisc I, când limba centrului politic s'a impus, din oficiu, pretutindeni și a luat locul graiurilor provinciale. Iar limba centrului s'a format, așa cum o cunoaștem astăzi, tot sub controlul unei « autorități ». În sec. al XVII-lea, când franceza comună capătă aspectul ei oarecum definitiv, celebrele saloane, care se conduceau pe de o parte după vorbirea dela Curte, iar pe de alta după prescripțiile gramaticilor, au jucat un rol hotărîtor în opera de unificare lingvistică. Aceste lucruri n'ar fi fost posibile, dacă n'ar fi găsit un sprijin în psihologia Francezului, care ascultă cu atât mai lesne de voința colectivă, cu cât caracterul social al actelor respective apare mai evident. Limbajul aparține mai mult decât oricare altă manifestare umană la această categorie de acte. În sensul propriu al cuvântului, nimeni nu poate vorbi singur. De aceea avem mereu în vedere pe conlocutorul nostru și căutăm să ne apropiem de el, silindu-ne a-i imita, după posibilități, modul de exprimare. Francezul, care se întreabă adesea, cu privire la acțiunile cele mai curente, « ce va zice lumea? », se supune acestui

îndemn lăuntric mai ușor și mai consecvent decât alți oameni. În același sens lucrează și raționalismul, dragostea pentru claritate și precizie, calitate prin excelență franțuzești: vorbim ca să ne înțelegem și, pentru atingerea acestui scop, trebuie să ușurăm partenerului nostru înțelegerea celor ce spunem. Așa se explică faptul că lingviștii francezi văd în vorbirea omenească mai ales, dacă nu exclusiv, un mijloc de comunicare a ideilor, adică o consideră, în studiile lor, din punctul de vedere al utilității sau, mai bine zis, al funcțiunii ei sociale.

*

Pornind dela aceeași idee, că limbajul este un produs al vieții colective, lingviștii sovietici au adâncit problema și au adus puncte de vedere nouă în tratarea ei, sub influența materialismului istoric. Deja *Marx* și, mai cu seamă, *Engels* au exprimat, încă de acum o sută de ani, păreri foarte juste cu privire la originea și evoluția vorbirii omenești. Deoarece ei nu s'au ocupat în mod special de probleme lingvistice, părerile lor au fost cu atât mai firește ignorate de către specialiști, cu cât aceștia aveau o mentalitate burgheză, care-i făcea inapți să înțeleagă ideile, într'adevăr revoluționare, ale întemeietorilor socialismului științific. Pe la mijlocul și în a doua jumătate a veacului trecut, unii lingviști, influențați de filosofia idealistă, socoteau limba drept un produs al spiritului pur, independent de condițiile materiale ale vieții, iar alții, stăpâniți de concepția naturalistă, asimilau limbajul uman cu fenomenele naturii. *Marx* și *Engels* leagă existența limbajului de viața în comun a oamenilor: când strămoșii noștri au început a trăi în grup, au simțit nevoia să comunice între dânsii și astfel a luat naștere vorbirea. Nevoia de a comunica creștea pe măsură ce munca făcea progrese sub raportul îndemnării și al înmulțirii mijloacelor folosite la săvârșirea ei. Desvoltarea creierului, a muncii și a limbajului constituie fapte paralele și dependente unele de altele. « Limba, spune *Engels*, provine din nevoia socială a raporturilor dintre oameni în procesul de muncă; munca, gândirea și limba se influențează reciproc în desvoltarea lor ». Cu alte cuvinte, existența limbii presupune existența conștiinței, iar aceasta nu poate fi imaginată decât în sânul unei colectivități umane. Urmează de aici că evoluția vieții sociale, sub toate aspectele ei, și în special sub aspectul economic, care determină, în fond, pe toate celelalte, influențează atât conștiința omului, cât și limba lui, care este expresia cea mai desăvârșită și mai directă a conștiinței.

Și altă idee, asupra căreia ne vom opri în cursul expunerii, apare la *Marx* și *Engels*. Existența grupurilor și claselor sociale, nu numai diferite, ci și în luptă crâncenă unele cu altele, din cauza intereselor ce le separă, dă naștere, în interiorul aceleiași colectivități lingvistice, la limbaje mai mult ori mai puțin deosebite dela o categorie la alta. Acest fapt, devenit astăzi banal, chiar și pentru nespecialiști, era ignorat acum un veac și mai bine

de către lingviștii epocii. Au trebuit să vină tot corifeii socialismului, cu simțul lor realist și cu spiritul de observație ascuțit până la maximum, pentru a face o constatare, care se impunea oarecum dela sine. Astfel în lucrarea sa *Starea clasei muncitoare în Anglia*, Engels afirmă că muncitorii vorbesc « alte dialecte », adică alte limbaje decât burghezia, și aceasta, pentru că condițiile de viață, precum și conștiința de clasă, îi separă de burghezie și totodată îi pun în opoziție cu ea.

Punctul de vedere marxist îl găsim dezvoltat și, cu întreg aparatul științific necesar, la lingvistul sovietic *N. Ia. Marr* (1862—1934), apoi la discipolii și continuatorii săi, în frunte cu *I. I. Meșcaninov* (născut 1883). Pentru acești savanți, limba apare, de-a-lungul istoriei, ca un instrument indispensabil al relațiilor dintre oameni. În ea se oglindește viața multiplă a omului, cu diversele nevoi ale societății umane, care i-a dat naștere și a dezvoltat-o. Toate manifestările vieții colective, începând cu activitatea economico-socială și terminând cu ideologia, găsesc un ecou puternic și durabil în structura limbii. Spre a înțelege just apariția limbajului și evoluția lui ulterioară, se impune să cunoaștem adânc istoria popoarelor, înrudite ori nu din punct de vedere lingvistic, cu ajutorul a tot felul de izvoare, precum sunt documentele scrise, urmele culturii materiale, tradițiile orale populare și etnografia.

Procedând astfel, Marr și elevii lui au ajuns, între altele, la constatarea că, pe măsură ce mergem înapoi, spre originea limbajului, numărul limbilor vorbite de oameni crește, și tot așa cresc deosebirea dintre ele. Colectivitățile umane primitive se reduceau la clanuri și triburi, alcătuite din indivizi puțini numeroși și izolate unele de altele sau, în orice caz, cu relații foarte restrânse. În asemenea condiții, fiecare clan, fiecare trib își crea și dezvoltă idiomul său propriu, diferit de al celorlalte. Numai târziu, după formarea statelor, își fac apariția limbile de largă circulație, după cum iarăși limbile naționale nu s'au putut ivi decât după încheierea națiunilor. Așa dar, la început a existat o multiplicitate de limbi, diferențiate și neevolute, iar nu una singură, din care s'ar fi desfăcut, cu vremea, altele (așa au susținut și, poate, chiar mai susțin lingviștii lipsiți de simț istoric).

Metoda recomandată de Marr au aplicat-o ei însuși și discipolii săi, între altele, la cercetarea aceloră dintre idiomele Uniunii Sovietice care, datorită stadiului lor de evoluție înapoiat, păstrează numeroase trăsături arhaice, asemănătoare, de sigur, cu ale primelor limbi vorbite de oameni. Deși foarte deosebite unele de altele, ele prezintă multe puncte comune, pe care le găsim, de altfel, parțial și în limbile evolute ca de pildă subiectul și predicatul, apoi numele, verbul, etc. Aceste asemănări nu se explică însă prin așa zisa înrudire genealogică, ci prin « comunitatea legilor gândirii »: oameni care vorbesc idiome diferite pot semăna, până la identitate, în ce privește modul cum concep realitatea înconjurătoare, de unde urmează că ei pot exprima această realitate prin mijloace lingvistice asemănătoare sau chiar identice, conform sistemului limbii respective. Compararea limbilor servește lingviș-

tilor sovietici, așa dar, *nu* pentru a dovedi înrudirea, adică proveniența unui grup de limbi dintr'un idiom comun, ci pentru a ilustra ideea că nașterea și evoluția vorbirii omenești, în general, sunt supuse unui proces uniform, care nu diferă esențial dela o limbă la alta.

În ce privește transformările lingvistice, Marr și elevii săi se dovedesc stăpâniți de doctrina marxistă într'o măsură, dacă se poate, și mai mare, căci, alături de schimbările *cantitative*, care sunt rezultatul unei evoluții normale, ei admit și constată schimbări *calitative*, mult mai importante și mai profunde decât cele cantitative. Modificările calitative sunt produsul schimbărilor survenite în mediul social și poartă numele, în terminologia lingvistică sovietică, de *transiții stadiale*, adică treceri dela un stadiu la altul al limbii în discuție, asemănătoare cu trecerile dela o structură politico-socială la alta în viața unui popor. Modificărilor normale sau cantitative le-am putea spune evolutive, celor stadiale sau calitative, revoluționare: după cum în existența colectivităților umane avem transformări lente, datorite evoluției obișnuite a lucrurilor, dar și transformări brusce, produse ale revoluției, tot așa în viața unei limbi trebuie să contăm nu numai cu schimbările oarecum firești, acceptate de toată lumea, ci și cu schimbări violente, care modifică însăși structura limbii.

Materialul lingvistic utilizat pentru susținerea acestei teorii «stadiale» este luat de Marr și elevii lui mai ales din idiomele popoarelor sovietice care, până la revoluția din Octombrie, nu cunoșteau încă alfabetul, iar acum posedă limbi literare scrise. Aceste limbi sunt, în esența lor, limbile vorbite tot timpul de populațiile respective, dar puternic influențate de alte limbi mai evolute și, în special, de limba rusă. Influența se manifestă cu deosebire în sintaxă, pentru motivul că idiomele în discuție posedă foarte puține conjuncții coordinatoare și subordinatoare și niciun pronume relativ. Aceasta însemnează că ele au o sintaxă extrem de rudimentară, alcătuită mai mult din fraze paratactice (cu propoziții juxtapuse, nelegate între ele prin raporturi de coordonare și subordonare). Or, pentru exprimarea unor gândiri mai complicate și a unor raționamente propriu zise, cum cere activitatea mintală a unui om cultivat, este nevoie de o frază adevărată, cu propoziții legate una de alta prin raporturi de coordonare și subordonare. Spre a satisface această nevoie, alcătuitoarii limbilor literare de care este vorba au împrumutat conjuncții copulative din rusește și din alte idiome evolute. Procesul se află în curs de dezvoltare, dar putem afirma de pe acum că el va continua până când necesitățile interne care i-au dat naștere (și care sunt provocate de adoptarea alfabetului și de creșterea limbii literare) vor fi pe deplin satisfăcute. Aceasta însemnează că sintaxa frazei a căpătat în limbile respective o «bază calitativă nouă» (așa se exprimă Meščaninov), deosebită de sintaxa originară, care se păstrează neschimbată în producțiile poetice populare. Fenomenul prezintă un interes deosebit, prin faptul că, sub ochii noștri, începe să se schițeze o «transiție stadială», trecerea dela un stadiu

lingvistic la altul, în interiorul unuia și aceluiași idiom. Totodată el pune într'o lumină nouă și adevărată raportul dintre limbă și gândire, problemă îndelung discutată de către lingviști, psihologi și filosofi, dar pe baze mult mai formale.

În rezumat (citez după Meščaninov) « concepția fundamentală [a școlii lingvistice sovietice]... se reduce la afirmarea necesității de a aprofunda, cu toate mijloacele, ... cercetarea valorii sociale a tuturor fenomenelor limbii (= limba și societatea), în vreme ce baza socială se manifestă într'o limbă prin intermediul spiritului conștient (= limba și gândirea). Multiplicitatea aparentă a structurii limbajului și varietatea normelor morfologice și sintactice ale limbilor au legile lor, din care decurge legea dezvoltării comune tuturor limbilor (procesul unic al creării limbilor). Una din aceste legi reține, în deosebi, atenția: sunt modificările calitative în procesul dezvoltării istorice a limbilor și a categoriilor lingvistice izolate, care aduc cu ele formații nouă prin calitatea lor (transiții stadiale) ».

Principiul « stadialității » poate fi ilustrat și altfel. Dacă urmărim evoluția lingvistică în general, constatăm că ea nu este în funcțiune de originea sau de structura unei limbi date, ci de viața economică a colectivității care o vorbește. Engels a arătat că, în a doua jumătate a veacului trecut, Indienii nordamericani trăiau în condiții asemănătoare cu ale Grecilor din Elada veche: fiecare trib avea idiomul său, deosebit și totuși destul de apropiat de idiomele celorlalte triburi, din cauză că pe de o parte relațiile intertribale erau aproape inexistente, iar pe de alta organizația vieții economice nu diferea delă unul la celelalte. Acesta este primul stadiu în evoluția limbajului omenesc.

La triburile grecești, a căror viață colectivă a evoluat cu timpul, apare al doilea stadiu: epoca clasică, cu o limbă comună (*κοινή*), pe deasupra limbilor tribale, pe care însă nu le-a înlăturat cu totul. În evul mediu, când domină feudalismul, avem un al treilea stadiu lingvistic: vechile dialecte tribale care se întemeiau pe « rasă », adică pe origine etnică comună (germ. *Stamm-dialekte*), fac loc unor dialecte nouă, « teritoriale », care se cristalizează în jurul centrelor feudale (castele și mănăstiri). Ca limbă de circulație servea în epoca aceea, puternic stăpânită de spiritul religios, o limbă bisericească: latina în Apusul Europei, slava ecleziastică în Răsărit, araba clasică la popoarele mahomedane.

Limbi naționale se dezvoltă de abia în faza economică a capitalismului, odată cu crearea statelor naționale și a națiunilor. În acest nou stadiu lingvistic, dialectele « teritoriale », care nu dispuneau de o limbă scrisă, pierd mereu din importanța lor. În schimb, apar tot mai mari deosebiri de clasă: se naște o limbă a muncitorilor, una a țăranilor, alta a oamenilor de cultură. Stadiul ultim îl va reprezenta organizația economică socialistă, în care, prin dispariția claselor, vor dispărea și deosebirile de limbă delă o clasă la alta și vor lua naștere adevăratele limbi naționale, limbi ale întregii națiuni, nu ale claselor

dominante, ca în societățile burgheze. Acest stadiu final a început să se realizeze în Uniunea Sovietică, unde deosebiri, existente pe vremea țarismului, între limba poporului și aceea a «intelighenței» devin pe zi ce trece tot mai mici. (Cf. V. Kiparsky, *Erasmus*, I, pag. 793 urm.).

*

După aceste considerații de ordin principial, rămâne să vedem câteva aplicații practice ale concepției sociologice despre limbaj. Mă întemeiez, în general, pe lucrările lui A. Meillet (1856—1936), care poate fi socotit drept adevăratul părinte al școlii lingvistice franceze, pentru motivul că a dezvoltat până în cele mai mici detalii, această concepție, căutând pretutindeni, în numeroasele limbi cunoscute sau studiate de el, fapte menite a fi explicate și interpretate sociologic.

Relațiile de tot soiul dintre popoare și dintre categoriile sociale duc, între altele, la *împrumuturi lingvistice* extrem de numeroase, care, în mod obișnuit, au loc odată cu împrumuturile de obiecte, idei, etc. și ca o consecință logică a acestora. Pentru Meillet, împrumutul este o adevărată lege socială, a cărei aplicare dă naștere unei tendințe, din ce în ce mai puternică, de unificare a limbii, cu deosebire în țările avansate sub raportul cultural, și de apropiere a idiomelor vorbite în țările cu strânse legături economice, politice, etc., între ele. Așa se explică, în interiorul aceleiași limbi, atenuarea tot mai vizibilă a deosebirilor dialectale, iar în cazul limbilor care se influențează reciproc, existența multor fenomene asemănătoare sau identice, chiar dacă limbile respective aparțin la familii diferite. Această stare de lucruri creiază o atmosferă morală pe care Meillet o numește «sentimentul unei unități de civilizație».

Raportul de forțe dintre grupurile sociale care vin în contact și, prin aceasta, își împrumută reciproc elemente de tot felul, se conduce și în chestii de limbă după *legea prestigiului*. Națiunea sau categoria socială împrumutătoare se simte inferioară celei dela care împrumută, și inferioritatea poate fi de ordin politic, militar, cultural sau economic. Așa s'a impus, pe vremuri, limba latină în provinciile cucerite de Romani, și la fel s'au petrecut lucrurile, chiar dacă împrejurările n'au fost identice, cu limba arabă, purtătoare a unei religii nouă (mahomedanismul) și, într'o epocă mai apropiată de noi, cu limba engleză.

Dar Meillet nu se mulțumește să înregistreze împrumuturile lingvistice și să le explice în chipul arătat mai sus. El extinde doctrina sociologică și asupra transformărilor suferite de materialul lingvistic în trecerea lui dela o categorie umană la alta. Căci, oricât de strânse ar fi relațiile dintre clasele sociale, fiecare are o psihologie aparte. Cu atât mai vârtos, când e vorba de popoare. Astăzi chiar, în ciuda tendinței de unificare a civilizației, există încă multe și adânci deosebiri, datorite vieții sociale, care nu este, nici nu

poate fi pretutindeni aceeași. Din această cauză, înseși limbile care au o origine comună sunt atât de deosebite, încât subiectele vorbitoare respective nu se înțeleg între ele. Explicația faptului trebuie căutată în condițiile de viață colectivă, diferite dela un popor la altul. Meillet afirmă că deosebirea dintre diversele idiome ale pământului își au izvorul în structura socială, pe când asemănările provin dela constituția fizică și psihică a oamenilor, aceeași în toate timpurile și locurile.

Dependența faptelor lingvistice de cele sociale se poate ilustra, în mod foarte clocvent, cu ajutorul *prefacerilor semantice*. Imprumuturile lexicale își schimbă înțelesul după numărul de indivizi ai grupului uman împrumutător: dacă acesta e mai puțin numeros decât cel dela care împrumută, sensul cuvântului se restrânge, și invers. Astfel frc. *niais*, termen general cu însemnarea de « stângaciu, nătâng », aparținea în evul mediu numai limbajului vânătorilor, care denumeau cu el pasărea prinsă în cuib. O asemenea pasăre vărea proastă în comparație cu cele dresate. Această nuanță semantică, ușor accesibilă oricui, a predominat asupra celorlalte în momentul când *niais* a intrat în limba comună, așa că, dela accepția restrânsă și specială de « pasăre prinsă în cuib », adică pasăre proastă, s'a ajuns la aceea, foarte largă și generală, de « ființă (mai ales umană) proastă, stângace ». Lat. *paganus* (la origine « sătean, țaran ») și-a strâmtat înțelesul, imediat ce a fost adoptat de creștini pentru a desemna cu el pe necreștini (« păgâni ») și după ce mai întâiu, în limbajul soldaților, dela care l-au împrumutat celelalte categorii sociale, a însemnat « civil » (în opoziție cu *miles*, adică *miles Christi* « ostaș al lui Hristos, creștin »). Rom. *jupân*, la început formulă de politeță adresată exclusiv boierilor, s'a aplicat, prin imitație, la categorii din ce în ce mai largi, care vedeau în el un semn de distincție socială. Dar răspândirea lui largă a avut drept rezultat o degradare a sensului, care a provocat o nouă restrângere a întrebuițării acestui cuvânt, iar astăzi nu-l mai acceptă aproape nimeni (cel puțin prin Moldova și regiunile învecinate)¹.

Foarte numeroase și interesante, în legătură cu ideea lui Meillet dezvoltată până acum, sunt împrumuturile făcute de limba comună din limbajele tehnice. Asemănătoare cu ele, în ce privește soarta, adică modificările de sens, precum și cauzele acestora, sunt ceea ce am putea numi *împrumuturi semantice*. Când o limbă, inferioară din punct de vedere cultural, se lasă influențată de alta superioară, ea împrumută din aceasta nu numai cuvinte, ci și sensuri necunoscute: un termen băștinaș, sinonim, în parte, cu cel corespunzător din limba străină, capătă accepții tehnice, pe care nu le avea mai înainte. Așa s'au petrecut lucrurile cu limba latină, debitoare a celei grecești, și tot așa, în vremea noastră, cu limba română, debitoare a francezei. Iată cum rezumă Meillet condițiile în care au loc împrumuturile lingvistice:

¹) O soartă, în multe privințe asemănătoare, este rezervată lui *cocoană, madam(ă), cocon* (ca determinativ al unui nume propriu), și pentru motive similare.

Aceste exemple, în care s'au remarcat numai faptele cele mai generale, ne dau puțința să ne facem o idee despre felul în care faptele lingvistice, faptele istorice și faptele sociale se unesc, acționează și reacționează pentru a transforma înțelesul cuvintelor; se vede că, peste tot, momentul esențial este trecerea unui cuvânt al limbii generale într'o limbă particulară, sau faptul invers, sau amândouă, —și că, prin urmare, schimbările de înțeles trebuiesc considerate ca având drept condiție principală diferențierea elementelor care constituiesc o societate». (*Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris 1926, pag. 271).

Am invocat, ceva mai sus, *limbajele tehnice*. Ele sunt produsul deosebiriilor de viață dintre grupurile sociale. Fiecare categorie de oameni are ocupațiile și preocupările ei specifice, diferite de ale altora. Urmarea, din punct de vedere lingvistic, este crearea unei terminologii aparte, proprie fiecărei categorii și, deci, necunoscută sau greu accesibilă celorlalte. De multe ori, unul și același cuvânt are sensuri deosebite dela un grup social la altul. Iată ce spune *M. Bréal*, *Essai de sémantique* (ap. *Meillet*, *op. cit.*, pag. 244): «Pe măsură ce o civilizație se diversifică și se îmbogățește, ocupațiunile, actele, interesele din care se compune viața societății se împart între diferite grupuri de oameni; nici starea de spirit, nici sensul activității nu sunt aceleași la preot, la soldat, la omul politic, la agricultor. Deși au moștenit aceeași limbă, cuvintele se colorează cu o nuanță distinctă, care se fixează și sfârșește prin a modifica înțelesul. La cuvântul *operație*, dacă e rostit de un chirurg, vedem un pacient, o rană, instrumente care sfârtecă și taie; presupunem că vorbește un militar, ne gândim la armate în campanie; dacă e un financiar înțelegem că este vorba de capitaluri și de substrageri¹⁾. Fiecare știință, fiecare artă, fiecare meserie, compunându-și terminologia, marchează cu amprenta sa cuvintele limbii comune».

Printre limbajele speciale, o importanță deosebită prezintă așa numitele *argot*-uri, creații ale unor grupuri umane care trăesc în marginea sau în afara societății propriu zise. Intră aici răufăcătorii, cerșetorii și alte categorii similare, care, în mod obișnuit, duc o viață aparte, complect separată de a celorlalți oameni, apoi soldații, studenții, elevii, etc., care numai intermitent și un timp limitat trăesc izolați de restul societății. Termenul «argot» se aplică de preferință, dacă nu exclusiv, vorbirii răufăcătorilor, cu care sunt puși împreună cerșetorii, vagabonzii, etc., adică indivizii «certați cu societatea», cum li se spune de obicei (pe drept sau pe nedrept). Pentru limbajele speciale ale soldaților, studenților și elevilor, lingviștii francezi întrebuintează denumirea de «*jargon*». Atât argot-urile, cât și jargoanele, aici în discuție, diferă de limba comună numai prin lexicul lor, care conține o cantitate de

¹⁾ Meillet completează seria precizând: «Bréal ar fi putut adăuga, între alte exemple, că la antrepozitele de vin din Bercy, *opération* designează un amestec de vinuri, și că toată lumea înțelege acolo prin *vin d'opération* un vin care servește la dozări».

cuvinte ori complet necunoscute acesteia ori având alt înțeles decât cel consacrat de tradiția lingvistică. Intregul lor tezaur lexical este produsul afectului și al fantaziei, care lucrează nestingherit, fără rezerva impusă, prin convențiile sociale, « oamenilor de societate ». Libertatea nelimitată de care fac uz, mai ales răufăcătorii, cerșetorii, etc., în manifestările lor curente (atitudini, gesturi, etc.) caracterizează și vorbirea lor, pitorească și expresivă în cel mai înalt grad.

Jargoane au și lucrătorii, cu deosebire când săvârșesc o muncă în grupuri numeroase, apoi artiștii de toate speciile (dramatici, plastici ș. a.), care pot fi puși la un loc cu studenții și elevii în ce privește vorbirea lor specială, în sfârșit tehnicienii (dau acestui termen un înțeles foarte cuprinzător), cum sunt medicii, inginerii, juriștii, economiștii, etc., fiecare cu terminologia respectivă, creație pur intelectuală însă, fără niciun amestec al afectului și fantaziei.

Pentru noțiunile care joacă un rol important în viața și activitatea răufăcătorilor, argot-ul acestora posedă un număr foarte mare de expresii, toate metaforice. Astfel în franțuzește s'au înregistrat, la un moment dat (și numărătoarea, putem fi siguri, este necompletă), 41 cuvinte pentru « cap », 36 pentru « a se duce », 81 pentru « prost ». Un pungaș trebuie să aibă cap... bun și, ceea ce-i tot una, să nu fie... prost, altfel provoacă furia tovarășilor săi de lucru, care-și exprimă nemulțumirea, mereu actuală și inedită, sub impresia eșecului operației, prin termeni plini de vigoare și savoare, ei înșiși mereu actuali și inediți, la fel cu stările sufletești care le dau naștere. Tot așa se explică frecvența întrebuintare a sinonimelor lui « a se duce »: după « a fura », verbul cel mai des... conjugat de pungași este tocmai acesta.

Și limba noastră oferă exemple similare. Iată o parte din denumirile « capului » după *Atlasul lingvistic român I*, harta 7: *feastă, căpățână, hârcă, os, ciolan, capac, glavă, glăvățână, ciont, curcubătă, dovleac, bostan, țigvă, tără-tăcută, lubă, devlă, troacă, căuș, ciutură, oală, scăfârlie*. La acestea, care aparțin și vorbirii familiare sau populare, se pot adăuga sinonime, mai mult ori mai puțin strict argotice, precum *cutiuță, tabachere, tabac, cartof, bilă, bolfă, vasălcă* ș. a. Pentru « a se duce » sau « a fugi » avem *bunghi, buschi, căra* (refl.), *huschi* (cu variantele fonetice *hușchi, huști, hoșchi, hoști, uschi, ușchi*), *înjugă* (*înjug'o* « fugi »), *rade* (cf. și *Radu l-a chemat*), *șparli* (și *șperli*), *șterge, șterpeli, topi* (refl.), *tuli, tunde, zbughi*.

Imbogățirea lexicului argotic se realizează, foarte des, prin așa numita *derivație sinonimică*: dacă un cuvânt a căpătat o însemnare metaforică, toate sinonimele lui, precum și multe cuvinte numai înrudite cu el sau aparținând prin noțiunea pe care o exprimă, la același domeniu de activitate, tot, cu vremea, să capete același înțeles metaforic. Astfel frc. *polir* însemnează « a fura » și, măcar că n'are, sub raportul etimologic, nimic comun cu *polir* « a curăți », a fost complet asimilat acestuia, ceea ce a avut drept urmare că sinonimele lui *polir* al doilea, de ex. *fourbir, nettoyer* ș. a., au ajuns să însemneze și ele « a fura », întocmai ca *polir I*. Tot așa « capului » i s'a spus

în franțuzește, indiferent din ce motive, *poire*; imediat alte nume de fructe, precum *pomme*, *pêche*, *citron*, etc., au fost întrebuințate cu același sens figurat.

Altă idee care își are izvorul în concepția sociologică a limbajului se referă la *interdicțiile de vocabular*: pentru a evita primejdia pe care o reprezintă pronunțarea numelui unui obiect oarecare, acest nume ori nu se pronunță, ori se pronunță modificat, ori se înlocuiește prin altul. O descriere sumară a fenomenului găsim la *Meillet, op. cit.*, pag. 281: « În diverse puncte ale lumii și în limbi foarte diferite se observă « tabu-uri » de vocabular . . . în Africa de Sud, în domeniul limbilor malaezo-polineziene (inclusiv Madagascarul . . .) în Extremul-Orient și de asemeni în Europa, mai ales în Nordul Europei, se vedește că anumite cuvinte sunt interzise prin obicei, fie unui grup de oameni, fie în timpul anumitor perioade, la anumite ocazii; se « interzice » de pildă numele unui mort, al unei căpetenii, al membrilor familiei din care ți-ai luat nevastă, etc.; și tabu-ul nu atinge numai numele comune, identice sau nu acestor nume, care sună în același fel sau asemănător, sau chiar numai parțial asemănător ».

Noțiunea de « tabu » poate avea un sens cu mult mai larg decât cel arătat de Meillet, care, de altfel, citează el însuși faptul că în conversația oamenilor civilizați numele unor anumite funcțiuni fiziologice sunt sistematic înlăturate, precum și cazul expresiilor franțuzești *morbleu*, *parbleu*, etc., care stau în locul lui *mort Dieu*, *par Dieu*, etc. Există diverse feluri de tabu, și specialiștii disting un tabu puritanist, la baza căruia se află precepte morale, un tabu naționalist, manifestat prin purism și fobie de neologisme, un tabu academic, impus de gramatici și pedanți, un tabu estetic, creație a esteților exagerați, alături de tabu-ul obișnuit, căruia i-am putea spune social pur și simplu.

Când este vorba de ființe ale căror nume trebuiesc evitate, spre a evita astfel o primejdie, avem a face cu produse ale unei mentalități primitive: omul primitiv confundă numele cu ființa însăși, așa că invocarea numelui aduce cu sine, dacă nu chiar ființa respectivă, cel puțin « spiritul » ei, cu toate nenorocirile subsecvente. De aceea, la popoarele europene și la cele civilizate în general, interdicțiile de vocabular sunt mult mai rare decât la populațiile înapoiate din celelalte continente și datează dintr'o epocă foarte îndepărtată.

Mai interesante decât însuși fenomenul, care se explică ușor cu ajutorul psihologiei sociale, sunt urmările lui lingvistice, anume dispariția unor cuvinte în împrejurări neobișnuite. Astfel limbile slave, germanice, baltice, etc. au pierdut termenii indoeuropeni vechi (existenți în alte grupuri de limbi, tot indoeuropene) pentru « urs », « șarpe » ș. a., pe care i-au înlocuit prin eufemisme și perifraze (« brun » sau « mâncător de miere » pentru « urs », « târător » sau « dezgustător » pentru « șarpe », etc.). Existența acestor denumiri, care pornesc dela anumite particularități ale animalelor în discuție, nu se poate înțelege decât cu ajutorul interdicției de vocabular, după formula lui Meillet.

Să dau câteva exemple. Astfel « diavolul » are în românește cel puțin 150 nume, toate izvorite din nevoia de a evita pericolul pe care-l prezintă această ființă atotputernică și răufăcătoare, mereu prezentă în mintea omului și de aceea mereu invocată. Multe din ele se bucură de o foarte largă circulație: *Scaraoțchi, încornoratul, naiba, pârdalnicul, necuratul, michiduță, nichipercea, ucigă-l crucea* (și *ucigă-l toaca*), *cel de pe comoară*, etc. etc. Curios, la prima vedere, este faptul că și animale mici, aparent inofensive, chiar pentru omul simplu, sunt supuse interdicției lexicale. Avem, între altele, cazul « nevăstuicii ». Nu numai la noi, ci și în alte idiome acest animal poartă numele desmierdătoare. Căci *nevăstuică* este un diminutiv dela *nevastă*, care, în limba veche și, dialectal, chiar astăzi, însemnează « mireasă » (la fel cu etimonul lui slav, *nevesta*). Același sens au neogr. *νοφίτζα*, formație diminutivală dela *νό(μ)φη* « tânără căsătorită »¹⁾, « nimfă », ung. *hölgy* (din care a ieșit rom. *helge* « nevăstuică »)²⁾, adică « doamnă (tânără) » « mireasă ». Numirea ungu-rească ne trimite și la ital. *donnola* « nevăstuică » (derivat al lui *dona* « doamnă »; « femeie »). La fel de frumoase și măgulitoare sunt numele acestui animal în alte limbi, precum frc. *belette*, diminutivul lui *belle*, medioengl. *fairie* (*fairy*), al cărui sens propriu este « nimfă » (ca în neogreacă), germ. dial. *Schöntierle* (cu diverse aspecte fonetice), adică « animăluț frumos »³⁾. Să se adauge span. *comadreja*, propriu « cumătriță », și germ. dial. *Mühmchen*, adică « mătușică » sau « verișoară ». Un amănunt, și mai curios în aparență, este că la multe popoare numele « nevăstuicii » coincid, în parte, cu ale « libelulei » (*calul dracului* sau *calul popii*, cum îi zic Românii). Terminologia respectivă, foarte bogată, poate fi clasată astfel: « femeie tânără »; « frumoasă »; diverse nume proprii feminine (de ex. ital. *marrianna*, germ. *Jungfer Sibold*, ambele pentru « libelulă »); nume de rudenie (« vară », « cumătră », « mătușă », etc.); « mireasă »; « vrăjitoare ». Aceasta dovedește că chiar o insectă, atât de grațioasă și de inofensivă, poate, după mentalitatea primitivă, să facă rău, la fel cu « ursul », « șarpele » și alte animale, într'adevăr primejdioase prin forța lor fizică. Urmează, deci, că nu numai această forță reprezintă un pericol pentru omul dezarmat în fața lumii înconjurătoare, ci și spiritele nevăzute, dar încarnate în ființe adesea inofensive, sau chiar minuscule, cum este cazul nevăstuicii sau al libelulei.

Pentru a termina, mă voi opri, ceva mai îndelungat, la un exemplu din domeniul economic. Este vorba de termenii utilizați în diverse limbi pentru noțiunea « muncă ». Orice Român, fără a avea vreo pregătire lingvistică oarecare, știe sau, cel puțin, simte că subst. *muncă* și vb. *a munci*, pe lângă sensul care le face să fie sinonime cu *lucru* și *a lucra*, conțin o nuanță semantică în plus,

¹⁾ După un mit grecesc, înainte de a fi devenit animal (ca urmare a unui blestem), nevăstuica a fost o mireasă; de aceea este ea geloasă pe mirese și le vrea răul.

²⁾ Animalul numit ungu-rește *hölgy* (*Putorius ermineus*) nu este, pentru naturaliști, chiar identic cu *nevăstuica* (*Mustela vulgaris*).

³⁾ « Frumoasă » i se spune nevăstuicii și, în bretonă, daneză, etc.

foarte înrudită, dacă nu chiar identică, cu *suferință* și *a suferi*. Popular se spune curent *a munci pe cineva* pentru « a chinui (prin muncă sau altfel) pe cineva ». Și mai clar apare această nuanță în construcția destul de răspândită *a munci pe cineva ca pe Domnul (Isus) Hristos*, care evocă chinurile dinainte și de după răstignirea întemeietorului creștinismului.

Fenomenul nu este specific românesc. O cercetare, fie și superficială, a idiomelor mai cunoscute arată că situația se prezintă la fel pretutindeni. Între noțiunile « muncă » și « suferință » se stabilește, prin forța lucrurilor, o strânsă legătură, care duce la sinonimia (totală sau parțială) a termenilor respectivi. Nevoia de a lucra neconținut și, adesea, în condiții obiective sau subiective puțin plăcute produce o indispoziție, o nemulțumire, ca să nu mai pomenesc de oboseala fizică vecină cu epuizarea. Această senzație a devenit, în împrejurări determinate, atât de puternică, încât a provocat o confuzie între efect și cauză: deoarece munca grea (și, pentru marea majoritate a oamenilor, munca a fost totdeauna grea) aduce cu sine suferință, durere, etc., cuvântul întrebuițat pentru această noțiune a căpătat înțelesul celei care i-a dat naștere, și invers.

Astfel lat. *labor* însemna, la început, osteneală depusă de om spre a realiza ceva. Din acest sens s'a dezvoltat pe de o parte acela de « muncă », pe de alta acela de « chin », « nenorocire », apoi de « durere fizică și psihică ». Aceste accepții le-a avut lat. *labor*, la un moment dat, în aceiași vreme pe toate așa că întrebuițarea lui cu un înțeles chema în mintea vorbitorului și pe celelalte sau pe unele din ele. Urmarea fatală era confuzia lor, fie într'o direcție, fie în alta.

Fenomenul se observă și mai clar în limbile romanice, unde mulți termeni care, în latinește, însemnau « chin », « osteneală », au căpătat sensul de « muncă ». Lat. *fatigare* « a se trudi; a se istovi trupește și sufletește » a dat în vechea franceză *fatigation* « oboseală, trudă, muncă », în franceza nouă *fatigue* « senzația dureroasă pe care ne-o lasă o muncă prea grea sau prea îndelungată », apoi « muncă penibilă, muncă silnică » (în legătură cu deținuții condamnați să execute anumite lucrări în porturi). Tot așa ital. *faticare* este echivalentul lui « a se chinui », dar și al lui « a munci », după cum substantivul corespunzător *fatica* are de asemenea ambele înțelesuri (pentru al doilea, cf. formula *fatiche letterarie* despre munca unui scriitor). De aici s'a ajuns la *donna di fatica* « servitoare pentru muncile ordinare », *uomo di fatica* « om pus să facă toate treburile ». Frc. *travailler*, derivat de lingviști dintr'un verb latinesc (ncatostat) cu sensul de « a chinui, a trudi », însemnează, printre altele, și « a fi ocupat, a avea de lucru » (despre oamenii care exercită o profesiune mecanică sau industrială), de unde s'au dezvoltat apoi numeroase nuanțe pentru « a munci ». Iar *travail* denumește diverse mașini și instrumente servind la îmblânzirea animalelor domestice furioase (așa dar mijloace pentru a le chinui), apoi « neliniștea », « durerile nașterii » « munca fizică și intelectuală a oamenilor, munca animalelor și a forțelor naturii ». Același drum,

dela «trudă, chin» la «muncă» (de obicei grea) au parcurs cuvintele corespunzătoare din alte limbi neolatine (ital. *travagliare* și *travaglio*, span. *trabajar* și *trabajo*).

Frc. *peine* a păstrat înțelesul lat. *poena* «pedeapsă, oboseală», din care provine, dar a dezvoltat și pe acela de «muncă»: *homme de peine, gens de peine* se spune despre oamenii care, neavând o meserie precisă, își câștigă existența prin muncă fizică grea. Și span. *pena* cunoaște accepția secundară de «muncă». Chiar urmașii romanici ai lat. *sudor* (> rom. *sudoare*), care, propriu vorbind, nu are nicio legătură cu noțiunea aici în discuție, au dezvoltat sensuri figurate identice cu ale lui *muncă*: frc. *cette terre a été fécondée par la sueur de l'homme; le fruit de mes sueurs*; ital *nobile sudore* este sinonim cu *fatiche gloriose*; *sudarsi il pane* «a-și câștiga pâinea» (prin muncă grea, firește).

Aceiași transformare semantică ne întâmpină la cuvintele românești *muncă* și *a munci*, împrumutate din limba veche slavă. Deoarece idiomele slave vecine, cu excepția sârbei, nu cunosc decât înțelesul de «trudă, chin, tortură», am putea crede că v. slav *monka* a înlocuit, la noi, un termen moștenit, de felul celor menționate mai sus și care avea deja accepțiile semantice existente în celelalte limbi romanice. Căci este puțin probabil ca însemnarea de «muncă» (= «lucru») să se fi dezvoltat mai târziu la Români, care, în bună parte, vor fi muncit în condiții mai grele decât Romanicii apuseni și vor fi simțit, deci, mai puternic nevoia să numească munca lor obositoare «trudă, chin, suferință». Dar acest amănunt nu interesează direct discuția noastră. Exemplul dat probează că și în românește s'a produs o evoluție semantică asemănătoare cu cea constatată în alte idiome: cuvântul care însemna, la început, numai «oboseală, chin», a ajuns, cu vremea, să însemneze și «muncă».

Și în alte limbi ne întâmpină fapte similare. Cuvântul slav *trud*— (din care rom. *trudă*) a avut, la origine, sensul de «oboseală, chin», dar apoi a căpătat și pe acela de «muncă, lucru», care, în rusește, de pildă, a înlăturat aproape cu totul pe cel originar. Iar nemțescului *Arbeit* «muncă» îi corespunde, în idiome vechi germanice, termeni înrudiți din punct de vedere etimologic, care însemnează și, sau numai, «chin, suferință». Tema acestui cuvânt pare a fi aceeași cu slav. *rab, rob* «sclav», adică «om care muncește greu, pentru alții și fără nicio răsplată». (Din *rob* a rezultat verbul românesc *a roboti*, al cărui înțeles exclusiv de astăzi este «a munci»).

Cred interesant să reproduc explicația pe care o dă modificării semantice suferite de germ. *Arbeit* lingvistul *F. Kluge* în opera sa *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, s. v.: «Însemnarea fundamentală a cuvântului germanic a rezultat din aceea, mai veche, de «muncă a sclavilor», care concordă cu afirmația lui Tacit, că Germanicul născut liber pune pe cel neliber să lucreze pentru el». Afirmația istoricului roman este valabilă pentru toate popoarele, nu numai pentru vechii Germani. Căci pretutindeni au existat stăpâni și sclavi, exploatați și exploatați și, deci pretutindeni,

au existat conflicte de interese economice între clasele stăpânitoare și masele muncitoare, conflicte care au avut ecou, cum nu se putea altminterlea, și în limbă, mijlocul cel mai frecvent de comunicare a gândurilor și simțirilor omenești. *Aici* trebuie căutat izvorul transformărilor semantice de felul celor înregistrate mai sus, și nu, cum fac idealistii de toate speciile (mai ales când se lasă influența și de religie), în... oroarea pe care ar avea-o oamenii față de muncă, datorită unei predestinații divine. Munca produce satisfacție și bucurie, când cel ce o săvârșește primește, în schimbul ei, răsplata, morală și materială, pe care o merită și când știe că osteneala lui folosește obștei, nu profitorilor și exploatorilor¹).

*

Mă opresc aici cu expunerea mea, cam încărcată, poate, fiindcă nu-i posibil altfel, când o idee, oricât de clară și de convingătoare prin ea însăși, are totuși nevoie de documentare. În domeniul lingvisticii, documentarea este nu numai utilă, ci și absolut necesară: ca să putem ajunge la principii, mai mult ori mai puțin valabile, trebuie să pornim dela fapte, cât mai numeroase și mai variate. Este metoda care se aplică și în științele naturale, cu care lingvistica seamănă bine din acest punct de vedere. Sper că am izbutit, măcar aproximativ, să ilustrez una din ideile de bază ale acestei discipline, care, prin obiectul ei, mi se pare foarte strâns legată de viața omului, sub toate aspectele ei, și este menită să aducă lumină și înțelegere pentru multe din problemele care interesează existența colectivităților umane.

IORGU IORDAN

¹) Cf. C. Racoviță, « Travail » et « souffrance » in *Bulletin Linguistique*, VII, p. 96 urm. Eminescu, « Omul în amintiri », p. 69. Ed. Cultura Națională.

DEPLASAREA CENTRULUI DE GREUTATE AL DECADENTISMULUI

În mecanica fluidelor, un capitol se ocupă de teoria plutirii. Se arată acolo, că există un așa numit centru de carenă, care corespunde centrului de greutate al volumului de lichid dislocuit de către plutitor.

Când corpul care plutește se leagă astfel încât centrul său de greutate se deplasează în spațiu, volumul de lichid dislocuit se modifică. Prin urmare, și centrul de carenă ia diferite poziții.

Forțele care acționează asupra plutitorului, atâta timp cât deplasările lui se fac între anumite limite, dau naștere unor cupluri, care lucrează în sensul readucerii lui la poziția inițială, în sensul împiedecării răsturnării.

Nava imperialiștilor este de multă vreme o adevărată epavă. Pe oceanul forțelor de producție pe care capitalismul le-a deslănțuit și a căror liberă dezvoltare astăzi o zăgăzuește, sub loviturile valurilor contradicțiilor, care se accentuează, această corabie simbolică e pândită de o iminentă scufundare. Ea se clatină, își deplasează încărcătura dintr-o parte în cealaltă, ca plutitorul de care vorbeam mai sus.

Și ideologia claselor posedante urmărește aceeași deplasare, asemeni centrului de carenă, luptând din răputeri să întoarcă, de data asta zadarnic, epava înapoi, la o poziție mai favorabilă de plutire.

Desvoltarea inegală a capitalismului face ca forțele sale cele mai însemnate, centrul său de greutate să se deplaseze în spațiu.

Lenin analizând capitalismul în stadiul său cel mai avansat, în stadiul imperialismului arăta cum uriașa concentrare de capitaluri, caracterul tot mai monopolist al economiei Statelor Unite le desemnează pe acestea de a deveni curând citadela imperialismului, de a reprezenta forma cea mai înaintată de putrezire a capitalismului.

Vorbind unei delegații de muncitori americani, Stalin spunea în Sept. 1927: « *În decursul dezvoltării ulterioare a revoluției mondiale se vor constitui astfel două centre de importanță mondială, un centru socialist, atrăgând în sine țările ce vor gravita înspre socialism și un centru capitalist atrăgând în sine*

sine țările care vor gravita în spre capitalism. Lupta între aceste două centre în vederea dominării economiei mondiale va hotărî soarta capitalismului și a comunismului în întreaga lume ».

Timpurile noastre confirmă cu zdrobitoare precizie previziunile lui Lenin și Stalin. Astăzi, și încă din timpul ultimului războiu, Statele Unite au trecut în fruntea statelor imperialiste. După războiu trei așa zise puteri imperialiste, Germania, Italia și Japonia au fost, sfărâmate, Anglia și Franța au ajuns în postura de deținătoare a unor roluri de a doua mână pe scena internațională. Toate acestea au făcut atât de categorică superioritatea de forțe a U.S.A.-ului, față de restul statelor din tabăra imperialistă, încât în mijlocul acestora din urmă, trusturile americane împletite la conducere cu însuși aparatul de Stat, par niște rude majore și severe, tutelând o întreagă familie de minori iresponsabili, cărora le permit doar din când în când o platonică gălăgie.

Ceea ce ne propunem în rândurile de mai jos este a arăta cum odată cu această deplasare de forțe, odată cu așezarea în prim plan a puterii trusturilor lumii nord-americane, decadentismul cultural, manifestările cele mai caracteristice de descompunere ale artei și literaturii, au urmat aceeași cale. Această situație a fost semnalată de Jdanov cu ocazia analizei lucrării de filosofie a lui Alexandrov. Delimitând și numind frontul ideologic antimaterialist, Jdanov subliniază cum: « *Centrul luptei împotriva marxismului s'a deplasat astăzi în America și Anglia. Toate forțele obscurantismului și ale reacțiunii sunt puse în slujba luptei împotriva marxismului* ». Înșirarea celor mai vizibile dintre aceste forțe nu este omisă nici « *arta burgheză descompusă* ».

Faptul ilustrează declinul societății burgheze, iremediabila ei decădere spirituală.

Dar în cuprinsul redus al acestui eseu nu îndrăsnim și nici nu ne propunem să dăm piept chiar cu toate aspectele decadentismului, cu multiplele fețe ale imperialismului în cultură, cu cele 1000 de măști pe care ideologia reacționară le îmbracă cu ocazia tristului carnaval la care își invită scriitorii și artiștii.

Ne-am gândit la un procedeu simplificator, care fără să fie lipsit de inconveniente simplificării, îl socotim totuși capabil să schițeze multe din liniile mari ale fenomenului.

Suprerealismul este recunoscut chiar de către rivalii săi întru notorietate și scandal literar drept deținător al primului loc în competiția pentru cele mai decadente expresii ale artei și literaturii. Desfășurându-se între cele două războaie și grație unor serioase injecții supraviețuind celui din urmă, el își revendică singur titlul de reprezentant al tuturor tendințelor de acrobație spirituală.

Vorbind la Yale studenților, Breton și-a intitulat conferința « *Situația suprerealismului între cele două războaie* ». Ea afirmat fără ezitare că suprerealismul este: « *Singura mișcare organizată care a reușit să acopere distanța care separă cele două războaie* ». Și comentând penultima carte a discipolului său Julien Gracq, « *le Chateau d'Argol* » (castelul Argol), Breton adaogă că aici (e vorba

de opera mai sus menționată) « fără îndoială, pentru prima oară, suprarealismul se întoarce liber asupra lui însuși pentru a se confrunta cu marile experiențe sensibile ale trecutului și a evalua, atât sub unghiul emoției, cât sub cel al clarvizionii, cât de mare a fost întinderea cuceririi sale ».

Cele de mai sus, în traducere liberă, ar suna cam așa: Breton începe să aibă sentimentul nu a unui șef de grup literar, ci a unui adevărat cap de școală. El își privește cu megalomanie curentul din perspectiva panteonului istoriei și se pregătește să dea rezoluții comparative între curentul său și marile curente artistice ale omenirii. Într'un cuvânt, e gata să stabilească o corespondență strânsă între arta învățăceilor săi și evoluția societății umane din ultimele decenii.

În măsura în care se referă la produsele ideologice ale imperialismului, și numai la cele ale acestuia, aserțiunea de mai sus, în domeniul artistic, nu e lipsită de un grăunte de adevăr.

De aceea ne-a apărut interesant să folosim suprarealismul ca exemplu pentru urmărirea deplasării centrului de greutate al decadentismului în artă și literatură. Operația noastră este asemănătoare cu un procedeu frecvent în tehnică. Atunci când se consideră drumul unui curent, când se încearcă a se stabili într'o masă de mai multe lichide calea firelor de scurgere ale unuia se folosește adesea metoda colorării vinelor curgătoare cu ajutorul unor săruri, se prevăd șuvițele în mișcare cu indici plutitori, adică se alege un element distinct, mai ușor de urmărit, dar care poate trasa vizibil traiectoria întregii mișcări.

Spuneam deci, că încă înainte de ultimul războiu suprarealismul se orientează către lumea anglo-saxonă, că la sfârșitul războiului îl găsim făcându-și casă în America.

Intors în 1945 din Statele Unite, Pierre Mabilie raportează în numărul din Iunie-Iulie al revistei « *Confluences* » că aproape cei mai mulți din leaderii suprarealismului au împânzit continentul american.

Breton, stabilit la New York, împreună cu David Hare, Max Ernst și Marcel Duchamp editează revista « *V. V. V.* ». Marele pontif al suprarealismului ocupa și slujba cu valoare simbolică de speaker al « *Vocii Americii* ».

Salvador Dali era mai de mult plecat în Statele Unite. Yves Tanguy se stabilise în Connecticut. Max Ernst își amenajase un atelier de pictură pe East River, iar André Masson unul la periferia New York-ului.

Matta Eschaurren pictoriță și fotograf al abstractului avea și ea un foarte vizitat atelier în cartierul de vile al New York-ului, unde se bucură de vecinătatea lui Kurt Seligman.

Soții Paalen, Wolfgang și Alice, își au și ei sediul în Statele Unite. Un centru suprarealist a luat naștere în Martinica, pe unde Breton a trecut la începutul carierei sale americane. Acolo apare revista lui Aimé Césaire, « *Tropice* » în locul fostelor « *Emisfere* ». La ea colaborează Wlifredo Lam, Lydia Cabrera, Alejo Carpentier și Pierre Loeb, stabiliți cu toții în Cuba.

În Mexic, în jurul lui Benjamin Péret, s'au grupat altă serie de suprarealiști dintre care cei mai cunoscuți sunt Leonora Carrington, descoperirea lui Max Ernst și César Moro, acesta din urmă poet autohton mexican.

Numele menționate mai sus aparțin însă emigrației. Nu trebuie însă să ne închipuim că André Breton și-a purtat triburile la întâmplare și a intrat într'un pământ al făgăduinței nedisputat de nimeni.

În America de Nord, în Statele Unite suprarealismul a renăscut din propria sa cenușă asemeni paserii Phoenix. Dacă grupul lui Jolas și Ezra Pound al worticiștilor dela « *Teransition* » s'au simțit direct încălcați în atributele lor suverane și s'au menținut într'o rezervă ostilă, deși înaintea războiului cochetau peste ocean cu suprarealismul, Charles Henri Ford și-a pus revista « *View* » la dispoziția suprarealiștilor. Alături de el Jeanne Mac Gahey, la început simplu « *imagist* » a trecut cu arme și bagaje în rândul poezilor « *voyanți* », ordin instituit de André Breton însuși.

Cea mai răsunătoare carieră a făcut-o însă Hugh Chisholon, mai vechiu poet american, care a fost botezat pentru export René Char și lansat în Franța.

Char vehiculează în revistele franceze ca vedetă a poeziei suprarealiste și își trăiește dubla existență franco-americană după modelul înaintașilor săi, mai ales că traducerea versurilor sale din engleză în franceză nu oferă dificultăți de neîntrecut.

Și în America de Sud generația tânără de poeți moderniști s'a raliat fără opoziție suprarealismului. « *Ultraiștii* » spanioli refugiați aici au pregătit terenul. Vincente Huidrobo bătrânul poet de limbă spaniolă a decedat de curând așa că șef al școlii « *ultraiste* » a devenit argentinianul Jorge-Luis Borges. Numeroși poeți sud americani ca Villeurulia, Manuel Angüelar, Alfredo Hidalgo, Ildelfonso Pereda Valdes și Marta Elba nu îndrăsnesc să manifeste erezii prea mari chiar dacă nu urmează întru totul enciclicele papale ale suprarealismului ortodox, pe care îl profesează Benjamin Peret, locotenentul lui Breton în America de Sud.

Plastica nu a devenit mai puțin apanagiul suprarealiștilor. America este astăzi cea mai serioasă cumpărătoare de « *artă abstractă* » la bursa tablourilor. Dacă examinăm o revistă de artă americană, o revistă curentă, fără pretențiunile de mare lux ale publicațiilor suprarealiste constatăm că 80% din reproduceri fac parte din categoria celor care pot purta orice titlu. Galeriile de artă americane, Museum of Modern Art Albright Art Gallery din Buffalo, Art Institute din Chicago, Fundația Jr. Purchase, Valentine Gallery, Yale University Art Gallery, Whitney Museum, colecțiile particulare cele mai cunoscute ca a lui Walter Arensberg, Clifford, Roger Vivier, Katherine Dreier, Bucholz Gallery, etc., sunt aproape exclusiv populate de originale ale lui Juan Miro, Salvador Dali, Max Duchamp, Chirico, Max Ernst, A. Masson, Paul Klee, Yves Tanguy și alții. Dar pictorii americani nu se lasă mai prejos.

Între tablourile care ating cele mai înalte prețuri se pot cita cele semnate de Walter Quint, Morris Graves, Stanley Spencer, Stanley William Hayter,

Haim Sutin, Rufino Tamayo, Abraham Rattner, etc. Ca să ne dăm seama cum suprarealismul devine arta oficială a Americii e de ajuns să observăm care sunt pictorii pe care André Breton îi socotește la sfârșitul bilanțului făcut asupra suprarealismului ca merituoși de a fi citați pe ordin de zi.

Dintre cei tineri au primit binecuvântarea lui Breton, Leonora Carrington, Oscar Dominguez, Diego și Frida Kahlo Rivera, mexicani, Gordon Oslow, U. S. A. Esteban Francès, America de Sud, Enrico Donati, italian stabilit în America, Arshile Gorky, tot pictor american.

Pentru aceștia, în exclusivitate reprezentanți ai plasticii care a trecut oceanul sau care a apărut peste ocean, Breton găsește etichete de cea mai tandră categorie a metaforelor. La lectura lor nu se mai poate vorbi de humor negru ci cel mult de humor... roz.

Astfel: «Arta Friedei Kahlo de Rivera *«este o fundă în jurul unei bombe»*. Iar descoperirea lui Archile Gorki, care a proclamat într'un tablou că *«ficatul este creasta unui cocoș»* Breton o socotește *«că poate fi considerată drept marea poartă deschisă către lumea analogică»*.

În ceea ce privește pe Enrico Donati declarația de dragoste pe care i-o face părintele suprarealismului e mai categorică:

«Iubesc pictura lui Enrico Donati cum iubesc noaptea de mai».

Nici sculptura americană nu e mai puțin populată de «obiectele», «obiectiv oferite» de așa zisele «ready-made», idoli ai unei noi religii, pe care le confecționa Max Duchamp.

Gloria compatriotului nostru Constantin Brâncuși în Statele Unite e mai veche. Astăzi constructorii unor absurde cuști din sârme lustruite, benzi metalice și planuri de cristal nu mai trebuiesc importați din Europa. Naum Gabo, Alexander Calder, Jacques Lipchitz, Nash, se află la fața locului.

Fenomenul nu trebuie însă privit doar sub acest aspect. El ar părea ca limitat la câteva considerații simpliste, o listă de nume, câteva statistici ale galeriilor de artă, o inventariere mecanică a revistelor.

Ceea ce e semnificativ nu e numai prezența numerică atât de sporită a suprarealiștilor în Statele Unite, în arta și literatura americană.

Se cuvine să subliniem caracterul mai profund al procesului de localizare a suprarealismului, să urmărim cum se leagă rădăcinile sale, cât de departe ajung. Dar mai ales, este necesar să arătăm cum însuși suprarealismul se transformă, cum în însuși interiorul său centrul de greutate se deplasează astfel încât să reprezinte cât mai fidel expresia artistică a ultimului stadiu de dezvoltare a capitalismului agnic.

În primul rând suprarealiștii nu sunt în America simplii oaspeți, sau un grup izolat și tolerat așa cum erau la început în Franța. Ei stăpânesc edituri însemnate, au legături de presă, amiciții în lumea snobilor din ce în ce mai trainice. Statele Unite constituie o bază de plecare. Suprarealiștii se întorc astăzi în Europa, venind din America, pornind de acolo ca dintr'un punct de unde și-au constituit citadela. Când Breton a revenit în Franța el purta investi-

tura americană. J. P. Sartre făcuse câteva declarații după care proclama suprarrealismul decedat. Curând s'a convins că soarta acestuia nu o decid revistele franceze ci bursa din New York.

Cea mai însemnată editură de volume suprarealiste, de reproduceri de artă suprarealiste este editura « *Brentano's New York* », care a luat locul vechilor edituri franceze « *Kra (Sagittaire)* G. L. M. sau locul editurii elvețiene *Albert Skira*. Ultimele cărți ale lui Breton, « *Arcane 17* », « *Geneza și perspectiva artistică a suprarealismului* », « *Fragmentele Inedite* » au apărut în editura Brentano's le New York în 1945 direct în franceză. Aici s'a retipărit vechea ediție a « *Suprarealismului și Pictura* », de data asta prevăzută cu reproduceri în color și sporite ca număr. Tot la Brentano's s'a retipărit volumul lui St. John Perse « *Anabase* ». Breton își publică ultimul volum, « *Cireși tineri garanțași împotriva ogarilor* » la New York în editura « *View* ». Dar chiar pe continent editura « *Fontaine* » a lui Max Paul Fouchet este o adevărată succursală americană. În raporturi de simplă schimbare de firmă dar de identice capitaluri și conduceri se află față de « *Fontaine* » editura Charlot. Explicația acestor numeroase firme, care ascund edituri identice stă în faptul că în Franța, imediat după războiu, noilor edituri li se acorda la preț oficial o cotă de hârtie. În vederea acestor fructuoase speculații « *Fontaine* » înființa numeroase colecții pe care le da ca independente.

Una din acestea e « *L'âge d'or* » (vârsta de aur), cu subtitlul « *Humorul și miraculosul* ». Colecția poartă mențiunea că va edita opera « *scriitorilor ale căror invenții se situiază de preferință în domeniul humorului și miraculosului modern* ».

« *Ea (colecția N. A.) se adresează tuturor acelor care consideră suprarealismul, nu ca o școală literară a cărei activitate s'ar limita la perioada separând ultimele două războaie, dar ca fenomenul poetic prin excelență, care aparține tuturor țărilor și tuturor timpurilor* ».

În această colecție au apărut texte ale defuncțiilor pe care suprarealiștii îi revendicau ca premergători și ale altor corifei ai mișcării aflați în viață. Alături de numele lui Alain Gheerhard, al lui Achim d'Arnim, al lui Lewis Carrol, se pot citi numele lui Chirico, Francis Picabia, Antonin Artaud, André Breton, Benj. Peret, Julien Gracq, Leonora Carrington, René Char, Georges Bataille, Georges Limbour, Max Ernst, etc., etc.

Suprarealiștii au trecut de mult de faza cafenelei literare, de epoca în care se adunau la Café Certa și în pasagiul din apropiere și se inspirau contemplând manechinele din vitrinele corsetierilor.

Astăzi ei sunt chemați să decoreze vitrinele, să facă portretele somităților, oligarhiei americane. Salvator Dali are o întreagă industrie de decorat galantare. El a fost invitat să facă portretul soției ambasadorului lui Franco la Washington.

Mai interesant este că marile scene recurg de asemeni la concursul suprarealismului. Decorurile lor sunt considerate de snobii culturali drept cele mai adecvate spectacolelor de amploare. Același Salvador Dali a fost chemat să

deseneze costumele pentru un « *Paranoiac Ballet* » adică un balet al delirului paranoic. Nu se poate spune că alegerea nu a fost indicată.

Din păcate costumele n'au fost realizabile pentrucă teoreticianul « paranoiciei critice » în artă a desenat membre deslipite, dinți risipiți prin aer, picioare atârnând, ochi care pluteau ca niște frunze, ș. a. m. d.

Pentru decorul baletului « *Apollon Musagète* din 1942 » s'a cerut o pânză uriașă de fond, care a fost executată de Pavel Tchelitchew, nu departe de modelul lui Salvador Dali. *Alexandra Exter* a desenat costumele pentru Romeo și Julieta. Se pare însă că în materie de costume de balet suprarealiștii sunt consultați pentru darea ideii, pentrucă rezultatele sunt în exclusivitate inaplicabile. Pentru « *The Golden Fleece*, Kurt Seligman a făcut un model care avea în loc de cap un fel de varză, iar în loc de trup un soi de mațe împletite. Iar Boris Aronson, pentru un alt balet « *Snow* » a propus un fel de om arbore din care creșteau crengi și frunze, ceea ce nu s'a putut realiza cu toată bunăvoința directorilor de teatre de a fi pe placul esteților care-și vor arbora fracurile și opiniile în loji, la premiere.

Dar de ce să ne oprim la balet sau decoruri de teatru? Pentru un afiș uriaș al parfumului « *AROSA* » a fost nevoie de semnătura lui A. Cairget după cum Pat Kelly a făcut afișul tip al unui patent de cabluri. Arta abstractă găsește în astfel de ocazii simboluri concrete și în cazul din urmă oamenii lui Keely trăgeau fără să reușească să rupă cozile literelor firmei.

Suprarealiștii au făcut carieră în afișajul american. Ei au fost folosiți chiar în timpul războiului la afișele de recrutare. Concursul lor a fost în deosebi apreciat în materie de reclamă. Tehnica desenării unui placaj de 10,00 m/4,00, cu diferite scene extraordinare menite a facilita cumpărarea unui lichid de miros incert care se cheamă « *Arosa* », sau a unei lame proaste de nu știu care marcă, avea hotărât nevoie de imaginația deslănțuită a urmașilor lui Salvador Dali.

Atât de departe a pătruns suprarealismul în conștiința artistică a trustmenilor americani încât a ajuns să se amestece și în mobilierul uzual. Nu putem din păcate reproduce un scaun de lemn executat de Ray Eames, cel mai căutat creator de mobile moderne în U. S. A. Orice descripție e ștearsă pe lângă realitate. Scaunul are la primă vedere aspectul unei urechi de elefant, sdrențuită și găurită de o acțiune sadică. Precizăm că nu există în acest scaun absolut niciun unghiu drept. El poate servi tot atât de bine drept cazan de rufe sau porumbar pentrucă șezutul pe o asemenea suprafață strâmbă e exclus. Școala mexicană face ravagii și în arhitectură. S'a ajuns atât de departe încât Matta Eschaurm a dat și ea machete de locuințe unde scările să nu aibă balustradă pentru a stăpâni vidul, iar în mijlocul apartamentului să existe coloane « ionice-psihiologice ».

Am arătat așadar cum suprarealismul a trecut în lumea anglo-saxonă, cum s'a stabilit geografic. Nu trebuie să ne închipuim că această orientare a sa s'a făcut întâmplător, datorită refugierii lui Breton și a companiei sale în

America. Orientarea suprarealismului înspre direcția în care se muta centrul de greutate al imperialismului se observa încă mai dinainte.

În 1937 André Breton inaugurează expoziția suprarealistă dela Londra. Cu această ocazie el ține un discurs care poartă numele « *Limite nu frontiere ale suprarealismului* » și care constituie o luare de poziție, o cotitură din multe, cu care pontiful suprarealismului ne-a obișnuit.

Suntem în epoca în care Anglia mai deține un loc de frunte între puterile imperialiste, în epoca în care ea încearcă să arbitreze Europa.

Breton spune:

« *Lunile care abia s'au scurs au dirijat toată atenția lumii occidentale către Anglia. Dela ea se așteptase cu disperare, dela ea venise, sub o formă care s'a dovedit din păcate ineficace, chemarea la ordine necesitată de agresiunea necalificabilă a unei țări puternice împotriva alteia slabe și rușinoasa politică de susținere practică de alte țări față de vinovat.*

Ei îi revenea de asemeni, n'am încetat să mă gândesc la aceasta, rolul de a arbitra fără încetare conflictul latent a celor două mizerabile naționalisme, francez și german, gata să pregătească popoarele pentru a se sfâșia ca niște câini ».

Iată formulată jalnic, cu toată perifraza umflată, o mentalitate care pregătea ideologicește München-ul.

Iată cum sună în gura unui pretins revoluționar, a unui ireconciliabil cum se visa, Breton, atașarea netă, fără rezerve a suprarealismului la carul imperialist.

« *In căutarea în care ne găseam, — în care ne aflăm mai mult ca întotdeauna — a unei conștiințe europene pentru a nu îndrăzni să spunem a unei conștiințe mondiale, în deosebi către Anglia, noi suprarealiștii ne îndreptăm fața ».*

Breton pleacă în 1939 în Mexic unde își pregătește terenul. El va lua calea Americii după sdrobirea Franței foarte conștient de rolul pe care îl are de jucat, foarte supus la chemarea care i se adresa. El se va întoarce în Franța odată cu dumpingul cultural, odată cu ajutoarele pe care i le da ofensiva imperialistă în cultura europeană.

Se cunoaște o veche problemă de cinematică. Ea își propune să stabilească drumul unui câine plecat dintr'un punct și îndreptându-se la fiecare moment și cu fiecare poziție ocupată către punctul unde se găsește stăpânul său, în același timp. Acesta se plimbă cu o anumită vitesă pe o linie dreaptă, pe o aleie să zicem.

Curba care ia naștere din traiectoria mișcării animalului se numește, curba câinelui. Ea desenează foarte bine drumul de peste ocean al lui André Breton și al suprarealiștilor care i-au rămas credincioși.

Este curba câinelui care se îndreaptă de fiecare dată către mâna care-i întinde osul.

În prima parte a acestor însemnări am căutat să arătăm cum s'a deplasat geografic decadentismul, cum și-a mutat centrul de greutate în Statele-Unite.

Încă din primele rânduri precizăm că fenomenul nu trebuie privit numai sub acest raport de suprafață.

Suprarealismul care a căpătat rangul arătat în arta și literatura americană de azi, cel care vine astăzi din Statele Unite sub forma unei mărfi de export, cel care ia naștere acum în diferite țări din occident în condițiile specifice, de dominație a întregului lor sistem economic de către trusturile americane, toate aceste expresii noi ale suprarealismului reprezintă un stadiu avansat al desagregării artei, corespund fazei cele mai înaintate de putrezire a capitalismului. Statele Unite se găsesc de mult în faza capitalismului monopolist de Stat (vezi I. Cuzminov Despre Capitalismul monopolist de stat Bolșevic Nr. 5). Decadentismul cultural nu se poate ține nici el departe de acest drum.

Deplasarea de care am vorbit trebuie să aibă loc și în interiorul suprarealismului, ea trebuie să fie sensibilă și în manifestările sale, trebuie să oglindească treapta la care burghezia și-a coborât artiștii, modul în care i-a mobilizat pentru a-i servi disperata dorință de menținere a privilegiilor de clasă.

Această deplasare vom căuta să o punem în lumină în câteva aspecte. Ea se face pe două planuri. Suprarealismul devine un produs din ce în ce mai specific modului în care ideologia dominantă a societății americane privește arta. El ajunge concomitent o imagine cât mai fidelă a concepțiilor celor mai reacționare și câștigă astfel cât mai mult teren în lumea magnaților barului, în rândurile clasei dominante.

Cele două direcții se conjugă. Suprarealiștilor li se dau reviste ei sunt găzduiți în muzee, pe măsură ce arta lor subliniază tendințele dușmănoase progresului și pe măsură ce ei ajung aici, aceleași tendințe se colorează mai profund, exprimă mai fățiș felul de a vedea al clientelei lor.

Vom vedea de pildă cum una din condițiile acestei aserviri a fost lichidarea oricărei umbre de protest social, îmblânzirea acestor focuși revoluționari cu numele. Dar foarte curând transfugii devin inamici fățiși, purtători de cuvânt ai contrarevoluției.

În primul rând suprarealismul începe prin a pune un accent categoric pe *automatism*. *Suprarealismul tinde din ce în ce mai mult să devină un procedeu mecanic, să elimine prezența artistului să se industrializeze.*

Faptul nu e deloc de mirare. Lenin arată cum organizarea monopolurilor nu constituie o înlăturare a crizelor. Cartelarea unor ramuri ale industriei au ca urmare o și mai mare lipsă de coordonare în procesul general de producție. Haosul crește. Ceea ce realizează monopolurile este controlul pieții, suprimarea concurenței, înlocuirea acesteea cu raporturi de dominație și violență.

« Este făcut calculul aproximativ al capacității de absorbire a pieții, pe care aceste uniuni o «împart» între ele conform înțelegerii încheiate între ele. Sunt monopolizate forțele de muncă calificate, sunt angajați cei mai buni ingineri, sunt acaparate căile și mijloacele de comunicație, căile ferate în America, societățile

de navigație în Europa și America ». Dictatura oligarhiei financiare este fățișe, ea e completă în faza capitalismului monopolist de stat. În această fază Statul se află în mâna monopolurilor. Este deci firesc ca întreaga viață culturală să simtă acest călcâi de fier, care nu cunoaște altă lege decât organizarea producției numai în vederea celor mai mari profituri pentru deținătorii de capital. Tendința de industrializare a artei, de transformare a ei într'un produs realizabil pe cale mecanică, este o consecință directă a privirii artei ca o marfă. Imperialismul tinde să aplice și aci legile sale, ștergând diferențele între salariați, supunându-i unor operații cât mai uniforme, apropiindu-i cât mai mult de mașină.

Suprarealismul pretindea la începuturile sale că va investiga inconștientul. El recomanda pentru aceasta dicteul automat, o metodă de aducere la suprafață a inconștientului.

Breton revine astăzi la automatismul ca atare, fără un scop precis. El vorbește de provocarea hazardului de întâlnirea lui pe această cale, dar în mod practic recomandă procedeul, rețeta, mecanizarea producției artistice.

Vorbind de « *geneza și perspectivele artistice ale suprarealismului* », André Breton scrie în 1941 că Max Ernst și André Masson sunt adevărații descoperitori ai automatismului. El numește această descoperire « *esențială* » pentru mișcare și precizează despre ce e vorba :

« Mâna pictorului se înaripează într'adevăr la el, (e vorba de Masson N. A.) ea nu mai e aceea care calchează formele obiectelor ci aceia care cuprinsă de mișcarea sa proprie și de ea singură descrie figurile involuntare în care experiența arată că aceste forme sunt chemate a se încorpora. Descoperirea esențială a suprarealismului este, în sfârșit, că fără intenții preconcepute pana care aleargă pentru a scrie, sau creionul care fuge spre a desena, filează prin el o substanță nesfârșit de prețioasă din care totul nu e poate material de schimb, dar care, cel puțin apare încărcat cu tot ceea ce poetul sau pictorul respiră atunci ca emoție ».

În virtutea acestui principiu Breton felicită pe tinerii pictori care lichi-dează ca Masson sau Miro, orice figurare a realității, care se supun orbește automatismului. În virtutea aceluiași principiu el îl mustră pe Dali, pe Chirico, pe Magritte, care mai desenează astfel încât formele pot fi recunoscute.

Accentul pus pe automatism, conducerea artei la un procedeu e ilustrată de nenumăratele « *descoperiri* » pe care inventivii ciraci din școala lui Breton le-au pus imediat în aplicare.

Biroul de înregistrare al patentelor din New York ar fi avut, dacă și acest articol trebuia înregistrat, foarte mult de lucru.

Văzând despre ce e vorba, oamenii s'au pus pe lucru. Noi vom cita doar câteva din invențiile de automatisme brevetate numai în câțiva ani de supra-realiști. Ideia dela care toate aceste patente pornesc e simplă. Fabricarea tablourilor fără participarea pictorului prin simpla deslănțuire a hazardului. Avantajele sunt mari pentru că viteza de fabricație crește și o perioadă de timp snobii esteți care gustă aceste acrobații sunt interesați de așa zisa « *originalitate* » a procedeuului. Pictorii se supralicitează într'un trist bâlcu.

Max Ernst introduce «*frotajul*», care constă în frecarea unei pânze cu diferite cârpe astfel ca liniile să se ștergă. Intenția constă după declarațiile autorului în a «*intensifica iritabilitatea facultăților spiritului*». Dar Salvador Dali îl concurează imediat. El copiază o metodă mai veche, pare-se aparținând lui Pierro Cosimo și chiar lui Vinci, dar pe care aceștia din urmă o considerau un fel de glumă. Era vorba de a contempla scuipații de pe un zid vechiu și murdar și a descifra în amalgamul de linii o serie de figuri. Salvador Dali își botează procedeul, metoda «*paranoiac critică*» și propune descoperirea pe această cale a unei lumi secunde. Metoda e un fel de interpretare «*delirantă*» voită a realității, adică a privi cu ochii unui bolnav mintal.

Urmează imediat alte ocazii de exercitare a «*automatismului absolut*», care după cuvintele lui Breton, elimină echivocul unor intenții existente la «*frotaje*» și «*colaje*» (lipiri pe tablou a diferitelor ziare, petici, fire de păr, etc. »).

Autorii acestor «*noi metode*» sunt Dominguez și Paalen, care și-au botezat descoperirile «*decalcomanii fără obiect*» și «*fumațe*».

Cea dintâi «*invenție*» e inspirată de operațiile unui ștergător de geamuri, care face însă mișcările rapide și la întâmplare datorită poziției periculoase pe care o are la un etaj superior al sgârie nourilor.

Dominguez ia în mână pensula pe care o folosește strict ca o bidinea și cu care dă peste pânză «*cu brațul cât se poate de puțin dirijat*» cum precizează Breton. Rezultatele ne transportă după declarațiile aceluiași «*în locurile fascinației pure*», unde putem contempla «*meteorii din cărțile cu poze colorate ale copilăriei*».

«*Fumajul*» constă în turnarea unor cerneluri pe o foaie de hârtie și în mișcarea dezordonată și rapidă a acesteia sau în eventual suflarea deasupra petelor. Există și o variantă a colorării urmelor de fum lăsate de o lumânare plimbată peste o hârtie. Această «*metodă*» «*liberează fânțe strălucind cu toate focurile păsărilor muscă și având «țesătura tot atât de savantă» precum cuiburile lor*».

Dar Esteban Frances «*descoperă*» «*gratajul*» care consta în sgărierea cu o lamă de ras a unei plăci de lemn pe care în prealabil a așternut niște colori.

Cea mai răsunătoare «*descoperire*» aparține însă lui Gordon Onslow Ford, autor al «*cronogramelor*» sau al «*suprafețelor litocronice*».

Operația tinde după declarația inventatorilor să prindă nici mai mult nici mai puțin decât «*spațiul-timp*» al lui Einstein.

Ea constă în trasarea unei suprafețe învelitoare care cuprinde toate pozițiile succesive ale unui corp în mișcare. Astfel se reprezintă în același timp, un leu african în momentul *to* și în momentul $t_1, t_2 \dots$ etc. Breton recunoaște că litocronismul e «*mecanismul solidificării și petrificării timpului*». Metoda a făcut atât scandal încât în cadrul ei s'au creat procedee diverse și variațiuni.

Seligmann a propus înlocuirea unui corp cu două. De pildă, o femeie goală și o mașină de scris și trasarea curbei atracției lor reciproce. Ceea ce ar

apare unui om cu mintea întreagă preocupări de pensionari ai unei case de sănătate, formează subiect de discuție, e cercetat cu atenție și promovat la loc de cinste. « *Lumea bună* » în Statele Unite » se ceartă pe o « *ultra mobilă* » în genul lui Seligmann reprezentând Cronograma unei « *supiere atinsă ușor de o pană* ».

Breton ne asigură că în alegerea acestor obiecte joacă un mare rol « *hazardul obiectiv* ».

Se pare că societatea americană nu stimulează suficient talentele inventive, cu tot concursul pe care li-l dă. Dovada este că, la noi, într'un singur an supra-realiștii autohtoni au « *descoperit* » cam tot atâtea « *procedee* » mergând dela « *grafii colorate* », « *cubomanii* », « *suprautomatisme ale liniilor și suprafețelor* », (unirea punctelor întunecate de pe o foaie albă de hârtie), « *mișcările hipnagogice* » (pictură în stare de somnambulism), « *mașcii* » (imagini urmărite într'o bulă de cristal), « *stilomancie* » (strivirea unei pete de cerneală între două fețe de hârtie).

Însă împingând automatismul până la capăt, suprarealiștii noștri, l-au depășit pe Breton și în realizări și în intenții, creând în definitiv « *pantografia* » « *metoda* » de folosire a unor aparate mecanice, pantograful, foarfecele, etc., ceea ce înseamnă adevăratul automatism, dus la limitele sale, transformând adică pe artist într'un lucrător la o mașină.

Multora comparația noastră le va apărea hazardată.

Pictorul Victor Brauner mărturisește că la Paris este angajatul unui birou de pictură. El are ore fixe de serviciu între care e obligat pentru leafa ce o primește să execute pe cartoane uniform tăiate și așezate teanc în stânga lui o serie de figuri la întâmplare.

Cartoanele au un carelaj pe care pictorul îl umple parțial cu diferite colori. Odată terminată această operațiune, iscălește jos, pune data și așează cartonul în dreapta.

Respectivele « *produse artistice* » se vând în Statele Unite « *en gros* » și sunt căutate asemeni cărților postale.

Automatismul ajunge însă și la alte manifestări. Suprerealismul pune accent deosebit pe nebunie. În ultimă instanță, dacă produsele de nebunie simulată găsesc un atât de larg ecou, de ce nu s'ar trece la furnizarea produselor unor nebuni autentici?

Imperialismul dușmănește raționalul, este adversarul neîmpăcat al rațiunii care-i discută contradicțiile, care-i amenință nejustificata exploatare a omului. Suprerealismul promitea dela început să ștergă hotarul între conștient și inconștient. Azi, el își propune să facă starea demențială să invadeze în viață, să umilească raționalul, așezându-l pe un picior de egalitate cu nebunia.

Dela făgăduiala de luminare a zonelor inconștientului, suprerealismul ajunge la cufundarea în beznă, la fabricarea demenței.

Dacă primul și al doilea manifest al suprerealismului discutau despre nebunie, cel de al treilea e o colecție de texte furnizate direct dela demenți.

Breton, fost medic alienist, s'a dat la o parte și a lăsat să vorbească în locul său reprezentanții cei mai autorizați.

Starea dementială e la modă. Antonin Artaud, la început membru al mișcării suprarrealiste, internat într'un ospiciu în urma folosinții abuzive a drogurilor, a reapărut în revistele lui Breton.

Gazetarii se îngrămădesc la ușa lui pentru a-i cere părerea asupra ultimelor evenimente. Chiar ziarul *Figaro*, organul marelui burghezii franceze, nu pregetă să-i sacrifice câteva coloane.

Revista *Fontaine* îl invită să fie o dizertație despre târfe și Dumnezeu și Artaud așterne pe hârtie exploziile unei crize de delir erotic. *Societatea bună* iubește scandalul, are slăbiciunea *porcărelelor*. Artaud este aplaudat. Când moare câteva luni mai târziu, zdrobit de extenuare, victimă nefericită a exhibițiilor la care a fost supus, i se vor trimite coroane la groapă.

Cea mai recentă vedetă a suprarrealismului e Leonora Carrington. Această englezoaică bogată, pescuită de Max Ernst, e o femeie tânără, impresionant de frumoasă. În urma abuzurilor cu droguri, Leonora Carrington a fost internată într'o casă de nebuni în Spania, unde se afla în voiaj. Eliberată de curând, ea a scris o carte de memorii din acea perioadă pe care Breton o socotește egală cel puțin cu « Aurelia » lui Gérard de Nerval.

Suprarrealiștii au organizat anul trecut o expoziție a desenurilor și picturilor membrilor unui balamuc. Publicul a plecat desamăgit. Nu exista nicio diferență între tablourile expuse aici și între cele expuse la oricare alt vernisaj suprarrealist.

Într'o năvălă de G. K. Chesterton, unul dintre personaje povestește o întâmplare curioasă. În interiorul unei cazărmi din Cairo, un soldat englez stătea de pază în spatele grilajului porții. În fața lui apare un cerșetor în sdrențe, care-i cere permisiunea să intre înăuntru pentru a lua un document în vederea pazei căruia se instituiseră chiar o gardă specială. Bine înțeles că soldatul îi ordonă să plece. Atunci cerșetorul îl privește fix în ochi și-i spune: *Cine e afară și cine e înăuntru?* Sentinela își dă deodată seama, că fără să se fi întâmplat nimic, grilajul a rămas același, dar el se găsește acum în afara curții și vagabondul îl privește surâzător dinăuntru. Impietrit de spaimă, soldatul observă cum intrusul pătrunde în cazarmă și se întoarce cu documentul. Atunci dă alarma și cheamă pe soldații din curte. *Cel puțin de astă dată*, strigă el, *n'ai să mai ieși afară*. Dar cerșetorul continuă să-l privească surâzător, calm și ajuns în fața grilajului îl întreabă: *Cine e înăuntru și cine e afară?*

Și atunci soldatul vede cu groază că e din nou în curtea cazărmei și că de partea cealaltă a grilajului vagabondul se depărtează cu hârtia în mână.

Aceasta e o poveste cu fakiri pentru părintele Brown al lui Chesterton. Ceea ce vrem noi să reținem este semnificația expresiei fahirului: *Cine e afară și cine e înăuntru?*

Suprarealismul a început pretinzând că va investiga apele tulburi ale nebuniei. Suprarealiștii au susținut că nu fac artă, că studiază starea demențială. Ei au venit ca alieniști la porțile caselor de sănătate.

Exemplele pe care le-am dat mai sus, fac actuală fraza fachirului: *Cine e înăuntru și cine e afară?* Care sunt nebunii și care sunt cei care fac pe nebunii? Hotarul a fost șters, dar nu în sensul înțelegerii nebunilor, ci în vederea înnebunirii celor cu mintea întregă. Istorioara lui Chesterton are o aplicație foarte actuală.

Nu numai nebunia e sectorul în care suprarealiștii au împins automatismul la granițele peste care dispare cu totul arta. Suprarealiștii au folosit în lupta lor împotriva raționalului, în promovarea unei farse industrializate, care să poarte numele de cultură, ridicarea la un rang deosebit a «cretinismului».

Încă dela începutul mișcării, Breton a înscris pe fanioanele grupului fraza lui Rimbaud din «*Une saison en Enfer*»: *Iubeam picturile idioate, ornamentele deasupra porților, decorurile, pânzele saltimbancilor, firmele, ilustrațiile populare, literatura demodată, latina de biserică, cărți erotice fără ortografie, romane ale bunicilor noștri, povești cu zâne, mici cărți din copilărie, vechi librete de operă, refrene nătângi, ritmuri naive.*

În virtutea acestui principiu, copiii și cretinii, debilitații intelectuali, arierării au fost chemați să dea mostre pentru «Biroul de Cercetări suprarealiste».

Arta primitivă a fost îmbrățișată ca treaptă superioară a celui mai desăvârșit rafinament. Breton, Bataille și alți «specialiști» se extaziau în fața unei Venus hotentote, în fața unor cioturi de lemn cioplite straniu. Moștenirea aceasta le-a revenit suprarealiștilor dela precubiști, dela Max Jacob, dela Appolinaire, dela cei pe care ultimii îl considerau zeul lor tutelar, dela Alfred Jarry.

La baza acestei acțiuni de descoperire a «adâncimii» și «înțelepciunii» celor săraci cu duhul sta principiul «*epatării burghezului*» (*épaté le bourgeois*).

Ceea ce constituia la început, diversiunea revoltei micii burghezii pauperizate, exploziile de rachetă ale ieșirilor ei anarhice, a fost organizat de ideologia imperialistă, transformat în stil de lucru.

Avantajul mistificării în artă a creării unui soi de teroare a opiniei celor avizați, constituie pe acest tărâm corespondentul controlului celorlalte sectoare de activitate, aspectul viu al monopolului pe planul producției artistice.

Spaima cu care burghezul intra în expozițiile de pictură suprarealiste, teama sa de a nu fi considerat un parvenit, trebuia întreținută. Graba cu care acesta acceptă cele mai extravagante și contradictorii teorii pentru că în fond îi sunt egale și îl interesează doar sub raportul lor grosolan utilitar, de diversiune dela alte probleme permite instituirea unei adevărate tiranii în artă, constituie una din bazele exercitării acestei tiranii.

Breton își consacră un capitol al adausurilor pe care le face la « Supra-realismul și Pictura », pictorilor « naivi », adică a aceluia care nu știu să deseneze, care privesc cu oarecare neputință și cu multă neînțelegere realitatea.

Tot astăzi suprarealiștii încep o vastă acțiune de aducere la suprafață a unei serii întregi de pictori și scriitori vechi, ale căror opere se caracterizează tocmai prin lipsa de contact cu elementarele legi ale logicii formale. Pe această linie sunt tămâiați Paolo Ucello, Pierro Cosimo, ș. a.

Sub reproducerea unei picturi de un prost gust și un cretinism manifest aparținând decorării unui clavecin italian din secolul al XVI-lea, în revista « Minotaure » se scria :

« Nebuni și Naivi ».

« Categoriile orgolioase în care ne amuzăm să introducem pe acei oameni care au avut de lichidat o socoteală cu rațiunea umană, acea rațiune care ne neagă în fiecare zi dreptul de a ne exprima prin mijloacele care ne sunt instinctuale ».

Propaganda pentru cretinism, pentru spălarea creierului de cunoștințe științifice și scaldarea lui în apa binecuvântată a ignoranței e la fel de strâns legată ca și simpatia pentru nebunie de dușmănia cruntă pe care suprarcalismul o manifestă față de cunoaștere, de înțelegerea realității.

Suprarcalismul se colorează din ce în ce mai mult cu colorarea sa adevărată de clasă, devine din ce în ce mai mult un instrument de diversiune mai propriu, mai adecvat al imperialismului în cultură.

Sunt declarați genii ale umanității câțiva zăpăciți, sau curioși extravaganți. Cărțului, care la timpul lor constituiau exemplare de degenerare mentală, volumașe cu utopii, legislații fanteziste ale vorbitorilor de tipul celor tolerați în Hyde Parc la Londra, toate acestea devin evanghelii.

Breton care se declara un admirator necondiționat al lui Marx « evoluiază » și în climatul bursei dela New-York ajunge la concluzia că... Fourier era superior în gândire părintelui marxismului. Dar ofensiva pentru infantilism, pentru primitivismul gândirii, pentru investirea profesiilor mincinoși nu se oprește deloc aici.

Tot Breton începe o serie de portrete pe care le publică în revista « Minotaure » și pe care le intitulează « Têtes D'Orange » (Capete de furtună). Simbolul nu era lipsit de adevăr cu oarecare corecțiune. Capetele aparțineau lui Georg. Christoph Lichtenberg, inventatorul frazei care definește « obiectul » : « un cuțit fără lamă, căruia îi lipsește mânerul », definiție calificată de supra-realism, « o sublimă dobitocie filosofică », lui Jean Pierre Brunet autor al unor lucrări « demonstrând » descendența omului din broască pe baza unor considerații asupra limbajului lui Xavier Forneret, etc.

Breton le dădea ca model acoliților săi. Aceste capete erau într'adevăr devastate de o furtună care răsturnase noțiunile, învălmășise ideile, lăsase o paragină dezolantă în care putea crește doar floarea bălțată a ignoranței. În acelaș spirit se înscrie reclama pe care o face suprarealismul celor mai idioate cărți postale vechi, inscripțiilor absurde, picturilor de un conven-

ționalism descurajator. Unul din aceste tablouri reprezintă pe o bancă o femeie în costumul Andromacei, cu o coafură de figurantă la Comedia Franceză. În fața ei un tânăr cu părul strălucitor și lipit cu briliantină îmbrăcat exact ca un model dintr'un jurnal masculin de mode și desenat chiar în acelaș stil, își încheie calm bretelele.

Ideia de « har » de « înțelepciune supremă » a celor care nu știu nimic, proclamarea copiilor a cretinilor sau a nebunilor la rangul de profeți aparținerea misticismului creștin concepției după care celor săraci cu duhul le este făgăduită împărăția cerurilor. Atât simbolismul, cât și expresionismul și-au înscris acest punct în program.

Pe latura aceasta ca și pe latura nebuniei, suprarealismul care se bătea cu pumnul în piept pentru « revoluționarismul » său, deschidea larg porțile celui mai reacționar obscurantism de care ideologia imperialistă nu se poate despărți. Ultimele lucrări ale suprarealiștilor se concentrează toate asupra necesității creării unui « mit colectiv ». Acesta este și obiectivul expoziției suprarealiste dela Paris, de acum doi ani. În vederea acestor mituri, Breton, Maurice Heine, Bataille recomandau lectura studiul și exegeza « apocalipselor » din Evul Mediu.

Cel de al doilea « *Manifest al Suprarealismului* » dădea un model în direcția de mai sus. În « *Conferința dela Yale* », acelaș Breton declară că principalul obiectiv al suprarealismului este astăzi « *de a construi un mit social* », « *în raport cu societatea pe care o dorim realizabilă* ».

Mare teoretician al suprarealismului a devenit după războiu Juan Larrea, spaniol refugiat în America de Sud, conducător al revistei *Quadernos Americanos*, autor al unei cărți în care prezintă istoria omenirii ca un fel de personificare a miturilor colective. În aceeași tamburină bate și George Heinein, egiptean de origine, călător și el peste oceane, devenit tot după războiu un înfocat agent al lui Breton pe continent. Nu e greu de dedus cine sunt în primul rând cei interesați întru făurirea acestei « societăți », « *dorite realizabilă* ».

Oamenii trusturilor americane nu se înșală în afacerile în care își investesc banii și la care își dau concursul. Suprarealismul a fost transformat rapid într'un fel de Vatican de ordin artistic. Dacă papa promite o societate « *dezirabilă* » (adică dorită realizabilă) pe cealaltă lume, pontifex-ul maxim al suprarealismului o făgăduiește și el în « *suprarealitate* ». Până atunci e recomandabil, sfătuiește Breton, să lăsăm în pace monopolurile să aibă ele grije de realitatea imediată.

Dacă voim însă o pildă vie până unde merge această acțiune de cretinizare a maselor, de transformare a artei în marfă, de aruncarea ei pe piață după metodele trusturilor este de ajuns să cităm cazul lui LANGSDON « *The Greatest Painter of America* » (cel mai mare pictor din America).

Revistele de artă americane sunt pline de diferite reclame. Pe frontispiciile multora veți citi cu litere de o șchioapă LANGSDON, LANGSDON, LANGSDON, « *cel mai mare pictor al Americii* ».

Intr'o revistă curentă, adică de mare circulație ca « The Arts Digest » (Ian. 1947), pe o pagină întreagă se află o fotografie. Un bărbat cu o pălărie de gangster trasă peste ochi, cu o mână înmănușată în negru își apără fața de obiectivul fotografic.

Deasupra fotografiei, sus: LANGSDON, *cel mai mare pictor al Americii.*

« De ce este acest mare artist un mister? Foarte puțini dintre oamenii care se preocupă de artă l-au întâlnit vreodată față în față sau au vorbit cu el.

De ce rămâne dânsul atât de singuratic?

Nu s'a reușit vreodată să i se ia o fotografie, din care să i se vadă trăsăturile feței. Se spune că un accident mare și tragic a avut loc în viața acestui artist, accident care și-a lăsat amprenta nu numai în înfățișarea sa, dar chiar în felul lui de viață ».

In alt număr, găsim o reclamă pe trei coloane:

LANGSDON

Cel mai mare artist care a trăit vreodată

sau

Care va trăi vreodată

S'a descoperit singur

A învățat singur.

Din altă revistă aflăm că LANGSDON este « Marele Wes Vac American », ceea ce se explică imediat că înseamnă « un american adevărat din Virginia de Vest » într'un singur cuvânt inventat de însuși Langsdon.

Curioși să aflăm și noi ce este cu acest LANGSDON, care bate în celebritate școala « nonobiectivistă » am răsfoit colecția întreagă a revistei.

Pe o jumătate de pagină, în alt număr, aflăm că Langsdon este șeful curentului « The Suiciders » (Sinucigașii).

Deasupra manifestului școlii un titlu uriaș

« Nimeni nu se poate lăuda că posedă o pictură de Langsdon »

« Zadarnic! Niciodată nu veți avea o pictură de Langsdon ».

Misterul începe să se lămurească:

Langsdon explică în manifest, că motivul apariției școlii sale este ignoranța vulgului și lipsa de apreciere cu care e tratată arta și artistul în mijlocul marelui public american.

« Scopul acestei mișcări este de a încuraja pe artist inclusiv și pe mine », spune Langsdon « ca să distrugem cât mai mult din opera noastră cât suntem încă în viață, astfel ca după moartea noastră niciuna din operele pe care le-am semnat să nu cadă în mâna vulgară a publicului ».

In concluzie explică « Marele Wes Wac-American » « eu n'am expus niciodată ». Nimeni nu se poate fâli că posedă o pictură de Langsdon, nici măcar că a văzut o pictură a lui.

Pare-se că Langsdon nici n'a pictat nimic până astăzi.

Critica e însă unanimă în a saluta în el pe *Cel mai mare pictor al Americii*. Un articol scris la modul serios în aceeași revistă, constată că arta marelui Langsdon se caracterizează prin galbenul pe care îl aplică pe pielea personajelor sale. Criticul care n'a văzut niciodată un tablou de Langsdon, socotește că acest galben este specific artei pictorului nostru și că poartă chiar numele de *galben Langsdon*. Ba și femeile tablourilor sale au un aer straniu, de unde au fost numite « Langsdon's women » (femeile lui Langsdon).

Și articolele conchide: *Nu se știe care e stilul în care pictează Langsdon, dar se bănuiește că ar fi « modern și revoluționar ».*

Vorbele eroului lui Chesterton ne răsună și aici în minte. Noi creдем că avem de-aface cu o expoziție de pictură și ne găsim înaintea porților unui balamuc.

Cine e înăuntru, cine e afară?

Automatismul, inventarea de procedee mecanice pentru fabricarea artei, aducerea în scenă a nebunilor, propaganda pentru lichidarea rațiunii și promovarea cretinismului, în sfârșit șantajul reclamei sgomotoase, toate laolaltă subliniază o tendință unică. Ea corespunde transformării artei în marfă, ducerea acestei concluzii până la ultimele ei limite, adică supunerea producției artistice legilor economiei imperialiste. Aceasta înseamnă ștergerea artistului, trecerea lui într'un plan complet secundar. El devine o simplă mână de muncă, ce poate fi înlocuită fără mare pagubă, care e subjugată caracterului monopolist al statului și care e supusă tiraniei oligarhiei parazitare, cocoțată în creștetul societății.

*

Dar suprarealismul și-a schimbat încet-încet clientela. Din mediul mic-burghez, din fauna intelectualității desorientate, din periferia cafenelei literare și a boemei de unde lansa manifeste și organiza scandalurile curmate foarte des de intervenția forței publice, suprarealismul a fost adus în saloane în mediul *lumii bune*.

Nici un business-man american nu se mai scandalizează la vederea unui nud de Victor Brauner. Dimpotrivă, toată seria trust-menilor se simte obligați să-și acopere pereții cu picturi ale *artei abstracte*.

Avem în față un volum omagial *Art in progress*, o ediție de lux tipărită cu ocazia a 15 ani dela întemeierea lui *The Museum of Modern Art, New-York*.

Cartea conține o serie întregă de reproduceri din plastica suprarealistă, din cuceririle ei în toate domeniile, decorație, afișaj, mobilier etc.

Pe contrapagina copertei există un capitol cu titlul *Benefactors*, adică lista numelor celor care au contribuit cu punga la editarea luxosului album.

Intre personajele care mecenează pe urmașii americani ai lui André Br. ton, citim pe: *John D. Rockefeller, A. Conger Goodyear, The Lord Duveen of Millbank,*

Nelson A. Rockefeller, Carnegie Corporation, The Rockefeller Foundation, Mr. and Mrs. Felix M. Warburg, Edsel Ford, Mrs. Simon Guggenheim, Mr. and Mrs. Robert Woods Bliss etc.

Toate numele simandicoase ale clanurilor bursei, marii finanțe, ale industriei de războiu, ale industriei petrolifere, defilează pe această listă.

Înainte de primul războiu și după acesta, Gertrudé Stein, poeta americană umbla la Paris în căutarea tablourilor lui Picasso și ale lui Juan Gris. Această investiție era socotită în Statele Unite demență curată. Revistele umoristice se ocupau îndeosebi de colecția fraților Stein. Astăzi, Mr. and Mrs. Rockefeller, Mr. and Mrs. Carnegie socotesc absolut necesar ca să-și așeze patul nupțial, cel puțin sub o pictură de Pavel Tchelichev sau de Onslow Ford.

Oligarhia americană a luat în brațe suprarealismul, l-a introdus în rândul valorilor *admise, oficializate*, care merită toată atenția.

În cel de al doilea manifest al suprarealismului, Breton, care are specialitatea simulării crizelor de furie, scria:

Actul suprarealist cel mai simplu consistă ca să ieși în stradă și cu revolverul în mână să tragi la întâmplare, cât poți, în mulțime.

Și ceva mai sus: *se înțelege că suprarealismul nu se teme de a-și face o dogmă din revolta absolută, din nesupunerea totală, din sabotajul în regulă și că el nu așteaptă să obțină ceva decât prin violență.*

Suprarealiștii și-au clătit adesea gura cu cuvântul revoltă, cu termenii revoluției, mai mult sau mai puțin « absolute ».

Se poate face totul, toate mijloacele sunt bune de întrebuințat pentru a mina ideile de « familie, de patrie, de religie ». Poziția suprarealistă oricât ar fi de cunoscută, trebuie să se știe că nu comportă sub acest raport acomodări.

Acești ireconciliabili, acești băieți gălăgioși, care distrau la început pe snobii extravaganți cu gusturi de păruială, nu au fost aduși în locuințele din vecinătatea Casei Albe, fără o ușoară ajustare, *pe ici, pe colo, prin părțile esențiale.*

Același André Breton, care făcea promisiunile furibunde de mai sus, își începe, în 1942 un articol: *Viața legendară a lui Max Ernst*, precum urmează:

Vechiul meu prieten, Președintele de Broses, la sfârșitul unui suculent dîneu, pe care mi l-a oferit eri la New-York, îmi zise...

Și în continuare « ferocele Breton » ciocnește paharul cu bătrânul președinte și-i răspunde reverențios: *Mon cher président...*

Precum se vede, suprarealiștii au fost tunși, spălați, învățați să se aranjeze curat, să se poarte frumos și să-și pună la gât șervetul dacă au fost invitați la *dîneurile suculente.*

Adoptarea suprarealismului ca artă a oligarhiei americane, ca ultimă expresie a bunului ton, ca supremă treaptă a *subțiririi estetice*, nu s'a făcut fără serioase transformări ale acestuia. O bună parte din ele le-am examinat mai înainte. Dar e vorba de cele mai directe, cele mai precis legate de clasa pose-

dantă, de vederile ei. Rând pe rând, toate colțurile mai tăioase ale suprarealismului au fost piliate, toate tendințele care-l făceau o armă de diversiune în lupta de clasă, au fost ascuțite. Astăzi el este perfect adaptat pentru mobilierul lui Mr Vanderblitt, Warburg sau Hay Whitney.

Marile case de reclamă, marile societăți și-au asigurat concursul unui artist modernist și *abstract*, care să dea publicității tonul la modă.

Cariget Alois lucrează la firma *Mrs Henriette Rein New-York, Beall Lester, Dept of Agriculture Rural Electrification Administration*; *Kauffer E Mc Knight* la *Civil Aeronautics Administration*. *Matter Herbert* la firma *G. E. Kidder Smith*.

Numele pe care le-am citat *Kauffer, Matter, Cairget*, sunt cele mai repute în afișaj. Operele lor nu diferă însă de tablourile *Mattei Eschauen* sau de cele ale lui *Marcel Duchamp*.

Spre deosebire însă de aceștia din urmă, panourile primilor au scris citeț numele mărcii și al firmei care plătește.

În direcția aceasta suprarealiștii nu sunt chiar atât de intransigenți. Ei au renunțat la punctul din program după care acceptarea oricărui mijloc de a-ți câștiga existența este un sclavaj, o aservire a spiritului. Imaginea cea mai clară a consacrării suprarealismului de către marea burghezie americană drept arta sa, o descoperim în uriașa răspândire a acestuia în toate domeniile, cele mai variate ale aplicației artelor, așa cum am arătat la început, dar mai ales în faptul că se ajunge până într'acolo încât revistele de copii au coperte făcute de suprarealiști, sau ilustrații executate de aceștia.

Arta modernă figurează în programul școlilor elementare. Profesoarele, demne conducătoare ale institutelor pentru cultivarea odraslelor celor avuți, duc pe tinerii descendenți ai regilor oțelului sau cremei de ghetе în muzeele de artă abstractă, unde le explică în « *deplină serioșitate* » care sunt principiile « *nonobiectivismului* ».

Pentru ca să ajungă aici, suprarealismul a fost învățat să se « *poarte* ».

O privire caracteristică a aservirii lui, a acomodării la transformarea sa într'o și mai perfectă armă de diversiune a imperialismului este *lepădarea oricăror rancune, adoptarea unui eclectism larg, care permite gruparea, concentrarea tuturor elementelor decadente în jurul său*.

Suprarealismul a fost învățat în America să-și uite inimicițiile să înțeleagă că are rolul de a fi unul din comis voiajori și că în consecință trebuie să se înțeleagă cu toți ceilalți agenți ai firmei.

Suprarealiștii înainte de războiu l-au acoperit pe *Claudel* cu injurii. Astăzi *Breton* semnează într'o revistă americană a lui *Pauwels* alături de *Claudel*. *Eri Breton* dăduse ordin suprarealiștilor să nu dea texte pentru antologia poeziei franceze executate de editura *Kra*, pentru că în ea nu trona spiritul ortodox al grupului. Astăzi *Breton* colaborează la tot soiul de reviste, de toate colorile și de toate categoriile. El dă mâna cu *Artaud* pe care l-a făcut cu ou și cu oțet în « *cel de al doilea manifest* » și pe care îl exclusese din mișcare.

Dar reticențele au fost complet șterse și pontiful suprarealismului scrie în «*Figaro*», dă un interviu celui mai consecvent reacționar ziar francez. Breton se împacă imediat ce sosește în vizită în Franța cu suprarealiștii desidenți cu Calas și cu Bataille, pe care de asemeni îi înjurase fără menajamente.

Această împăcare forțată are un colorit foarte precis. Ea este foarte asemănătoare cu împăcarea întreprinderilor rivale, cu lichidarea celor care încearcă să reziste, cu înglobarea lor în trusturi.

O astfel de operație se poate vedea foarte bine în întreaga mișcare suprarealistă.

Sub presiunea lui Breton, a lui Henein, a lui Juan Larréa, a lui Benjamin Péret, în diferite țări, micile dizidențe sunt șterse. Grupulețele se unifică, bisericuțele sunt dărâmate.

E.L.T. Mensens reorganizează pe suprarealiștii englezi și se rialiază public lui Breton, scoțând o revistă «*London Bulletin*» tocmai cu acest scop. Imediat Mensens găsește posibilități să-și creeze mai multe publicații ca «*Fulcrum*», «*Dint*» etc. Toni del Renzia și soția sa Ith Colquhoun, care încearcă să se opună acestor tendințe monopoliste sunt imediat excomunicați. Revista lui Renzio «*Arson*» dispare. Și David Gascoyne, poetul suprarealist englez cel mai cunoscut, este lichidat pentru încercări de a se menține pe poziții intransigente.

În jurul lui Mensens se strâng Edith Remington, Watson Taylor, Roland Penrose și Brunius. Steaua grupului rămâne însă Leonora Carrington, de care am mai vorbit.

E. L. T. Mensens e de origine belgian. O operație similară cu cea reușită în Anglia o pornește concomitent și în Belgia. Cartea sa «*Cel de al treilea front*» atacă pe Magritte, Scutenaire, Mariën, disidenții grupului belgian.

Idem, în Danemarca o acțiune de raliere este executată în jurul revistei «*Hehesten*». Cele spuse la început despre revistele și editurile franceze arată același fenomen.

Lenin semna «*exportul de capital*», drept una din caracteristicile imperialismului. Lenin arăta de asemeni cum capitalismul în studiul avansat al imperialismului se caracterizează prin constituirea grupurilor monopoliste internaționale ale capitaliștilor care împart între ele lumea.

Pe tărâmul ideologic fenomenul nu e prea diferit. *Împăcarea forțată, gruparea în centre controlate de sus, pe care suprarealismul a săvârșit-o pe plan artistic în țările europene unde dominația imperialismului american e din ce în ce mai tiranică*, toate aceste operații săvârșite sub semnul violenței sunt simptomele creării unui soi de *cosmopolitism cultural*. El corespunde de fapt celui mai cinic monopol în materie de cultură, *a organizării practice a culturii atlantice*, *armă de diversiune în ultimă analiză sovietică*.

O serie întreagă de reviste în diferite limbi și în limba... engleză, o serie întreagă de publicații cu caracter cosmopolit apar pe piața europeană. Supra-

realiștii apasă pe așa zisul lor internaționalism. Ei călătoresc dela un capăt la celălalt al oceanului, dar nu uită de fiecare dată să ia la plecare instrucțiunile trusturilor americane în valiza diplomatică.

Inceputul unei astfel de reviste îl făcură « *Transiton* » a lui E. Jolas care apărea în America în engleză și franceză, « *Commerce* » a lui Valery Larbaud, de asemeni cu texte bilingvi, și în special revista americană « *Jazz* ».

Revista lui Bataille, « *Documents* », avea un supliment de traducere a articolelor în engleză.

După războiu aceste reviste internaționale s'au înmulțit. Numai în Italia apar « *Inventario* » și « *Fiere Letteraria* ».

În Franța apare sub direcția lui Yvan Goll « *Hémispheres* », revistă « franco-americană » de poezie, « *Quatre Vents* », « *Echanges* », etc.

« *Fontaine* » se bucură de colaborarea tuturor suprarealiștilor. La fel și « *Cahiers du Sud* ». Ele au închinat numere poeziei și prozei americane, numere suprarealismului internațional. « *Le View* » și la *V. V. V.*, le « *Tropiques* » scriu francezi, italieni și spanioli în franceză sau engleză.

În mesajul pe care îl trimite expoziției suprarealiste dela Praga din 1947, Breton are grijă să sublinieze « *puterea de expansiune* » a suprarealismului și « *vițița sa permanentă de a se situa pe terenul internațional* ».

Situarea deasupra culturii națiunilor, prin lichidarea particularităților lor; prin înglobarea lor într'o industrie controlată dela New-York, primind de acolo depozițiile, practica brutală și directă imperialismului în cultură este în mod real « *acea tendință* » de care vorbește comandantul general al suprarealismului.

Declarat artă oficială suprarealismul are nevoie de antecedente culturale. El, care scuipa peste toată tradiția, nu poate intra în « *lumea bună* » fără să-și anunțe titlurile la ușă. Asistăm la o curioasă invenție de strămoși. Ea are de scop să furnizeze nouii arte oficiale un trecut glorios.

Suprarealiștii se reclamă din romanticii germani și englezi, din misticii evului mediu.

Ei fac o serie de temenele în fața « *Noptilor* » lui Young; alte o mie de plecăciuni înaintea pânzelor și frescelor lui Paolo Ucello.

Am arătat cum colecția « *Humorul și Miraculosul* » scoasă de « *Fontaine* », publică pe *Achim von Arnim*, pe *Graabe*, pe *Melville*, pe *Lewis Carroll*.

Americanii țin să aibă o artă cu vechime spre a nu fi acuzați de parvenitism cultural. Ei se interesează de « *ruinele* » suprarealismului cu același interes cu care se interesează de fantomele castelelor vechi pe care le cumpără în Scoția.

Ca și hitleriștii care începuseră să confiște gloriile umanității și să le declare cetățeni ai celui de al III-lea Reich, în Statele Unite se pot vedea expoziții unde la capitolul plastică americană sunt trecuți pictori ca Moise Quisling și Jules Pascain, ambii europeni, plecați în Statele Unite, târziu, după ce renumele lor s'a răspândit.

Spectacolul e ridicul prin megalomania lui și amintește de un manifest pe care cubiștii italieni l-au lansat pe vremea fascismului și în care « *demon-*

strau » că tot ce se cunoaște în materie de artă modernistă are o origine strict ariană și în special italiană.

De acolo se putea afla că « *suprarealismul a fost inventat în Italia în jurul anului 1550 de Giuseppe Arcimboldi* », « *cubismul, tot în Italia pe la 1620 de pictorul florentin Giovanni Battista Bracelli* », « *arta abstractă* » în epoca pre-colombiană *300 de ani înainte de Isus Christos de artiștii peruvieni*, ș. a. m. d.

Teoretizările suprarealiștilor care-și caută strămoși în « *romanul negru* » englez sau în « *apocalipsurile Sfântului Ion* » nu sunt nici mai puțin comice nici mai puțin înrudite în mentalitate cu cele de mai sus.

Dar ceea ce constituie cartea de vizită a suprarealismului în societatea patronilor de uzine și a membrilor consiliilor de administrație ale marilor bănci este antisovietismul, dușmănia fățișă, neîmpăcată, față de comunism.

« *Revoluționari* » cu permisiunea ordinei publice, suprarealiștii au întreținut multă vreme în jurul lor o atmosferă tulbure, în care simpatiile pentru comunism se învecinau cu cele mai grosolane deformări ale acestuia. Anarhismul mic-burghez la școala căruia mentorii suprarealismului crescuseră se complăcea într'o bagatelizare a ideii de revoluție. Suprarealiștii spărgeau câteva sifoane și oglinzi într'un bar unde făceau scandal, scriau o violență injurie pe ziduri ca licenii de curs inferior, o strigau câteodată în indignarea fărămari proporții a omului așezat.

Apoi așteptau ca toate lucrurile să se schimbe în urma respectivului act de bravadă.

Aceste aventuri, au canalizat în ieșiri disperate și absurde, clanuri de multe ori generoase ale intelectualității. Mulți poeți care s'au atașat clasei muncitoare, mulți artiști din aceeași categorie au trecut pe aci și s'au rupt cu destulă greutate de plasa cu care suprarealismul le făcea ineficace întreaga activitate, în care le capta toată energia lor creatoare.

Din manifestările amintite, suprarealismul păstrează o foarte dubioasă terminologie, în virtutea căreia s'a revendicat cel puțin... « *un comunism de geniu* ».

În 1930 revista « *Suprarealismul în Serviciul Revoluției* » își inaugurează seria de anchete cu închipuita întrebare:

Întrebarea: *Biroul Internațional de literatură revoluționară roagă răspuns la chestiunea următoare: care va fi poziția voastră dacă imperialismul declară războiul Sovietelor ?*

Și tot ea le răspunde.

Răspuns: *Tovarăși, dacă imperialismul declară războiul Sovietelor poziția noastră va fi conformă directivelor Internaționalei a III-a, poziția membrilor partidului comunist francez.*

Dacă socotiți într'un astfel de caz un mijloc mai potrivit de folosință al facultăților noastre suntem la dispoziția voastră pentru misiune precisă cerând orice alt lucru dela noi ca intelectuali. Stop. A vă da sugestii ar însemna să prezumăm asupra rolului nostru și asupra circumstanțelor.

În situația actuală de conflict nearmat socotim inutil de a aștepta să punem în serviciul revoluției mijloacele care sunt în mod cu totul particular ale noastre.

Când războiul de agresiune a început, Breton a plecat frumos în America, urmat de toți acei care-i mai rămăseră credincioși. Oamenii care credeau în cele spuse ca Aragon, ca Eluard, ca Desnos, ca Picasso, ca Tzara și alții au rămas să lupte.

Breton i-a încurajat de peste ocean, dela postul de radio.

Însă burghezia nu se mulțumește numai cu prezența transfugilor. Pentru a face din suprarealism un copil de casă era nevoie de ceva mai mult. De aceea Breton încă în 1938 îi face o vizită în Mexic lui Trotski. Acolo ia contact cu cercurile din jurul acestuia, cu Diego Rivera și cu Frida Kahlo Rivera. Împreună cu aceștia el trasează noua linie a suprarealismului. Dușmănia declarată împotriva Uniunii Sovietice, defăimarea comunismului.

Suprarealiștii credincioși lui Breton își înscriu această lozincă pe steaguri. Ea le va spori imediat acțiunile și le va deschide ușile.

Salvador Dali emite și o teorie a raselor latine. Chirico aderă la fascism. Peret întors din America, își face reintrarea vărsând un val de înjurături la adresa « *poeziei de rezistență* ».

În mod identic procedează Breton. Publicațiile suprarealiste abundă de calomniile antisovietice. Mitul « *libertății absolute* » este agitat de firoșii noștri răsturnători ai ordinii ca un soi de bumerang.

În manifestul pentru expoziția dela Praga, Breton califică « *angajamentul* » în artă și poezie ca « *ignobil* » și « *rușinos* ».

Odată lansat pe această melodie toba mare a propagandei americane războinice și dușmănoase oricărui progres îl acompaniază cu brio.

Breton se regăsește într'o atmosferă în care rolul de odraslă favorită a imperialismului îi revine pe merit.

Ciracii săi nu pierd ocazia să-l urmeze și să-l întreacă. E caracteristic pentru această situație cazul revistei « *Partisan Review* » (Revista partizană).

Această publicație americană, de formație suprarealistă se consideră (singulară) în 1935 drept o revistă de avangardă, drept o revistă simpatizând forțele revoluționare.

Astăzi nimic nu diferențiază « *Partisan Review* », de oricare organ al presei lui Hearst. Ba poate doar violența, murdăria calomniilor, nivelul josnic la care se comit și care o așează în fruntea organelor de propagandă ale ațâțătorilor la războiu.

Astfel sinistrul Nicolas Calas scrie în numărul din Ianuarie 1940 al lui Partisan Review « *Pentru copil jocul trebuie să fie un massacr* ». El recomandă să arătăm copiilor plăcerea care rezidă în « *uciderea animalelor* ».

Acest descendent al lui Sade regizează spectacolul așa zis revoluționar, spectacolul așa cum îl numește criticul francez Jean Kanapa, de « *Grand Guignol* », la care burghezul plătește spre a i se da senzații tari.

La adăpostul lui Colas, măscărici, spioni și provocatori de talia lui Koestler, ca George Orwell, William Phillips, J. Burhham fac un adevărat cor belicos, care îndeamnă la as sinat, la războiu.

Literatura acestui organ suprarealist este o sucursală a revistei lui Sartre.

Spre deosebire de Breton care și-a disputat pe teren francez cu Sartre locul de principal agent al imperialismului « *Partisan Review* » e mai împăciuitoare. Ea face un loc copios existențialismului.

Cea mai justă caracterizare a ceea ce reprezintă această fițiucă a dat-o un gazetar de dreapta, J. Kolodny din Brooklyn, care s'a arătat nemulțumit că redactorii revistei preconizează războiul, dar o spun pe ocolite. În concluzie Kolodny scrie:

« dacă războiul e singura ieșire, atunci încetați să vă ascundeți după deget și spuneți-o pe șleau. E foarte nepotrivit pentru editorii unei reviste de stânga să vorbească de războiu în parabole pacifice ».

Partisan Review este un ecou a ceea ce înseamnă fanfara desgustătoare a calomniilor antisovietice, a propagandei deșănțate pentru războiul pe care o face suprarealismul spre a binemerita dela actualii săi patroni.

Iată deci că îmblânzirea suprarealiștilor nu s'a făcut cu prea mare greutate. Ferocii tigri erau de fapt niște cotoi dispuși să miorlăe cum li se cerea. Arta și literatura suprarealistă devenind un bun recunoscut al burgheziei americane a suferit toate transformările necesare ca să constituie o cât mai adecvată arma de clasă. Pentru aceasta, concesiile pe planul aparentelor inimi-cității doctrinare, concentrarea tuturor forțelor decadente, organizarea unui soi de coaliție a lor, ridicula pretențiune de a-și găsi o tradiție culturală, în sfârșit declarata dușmănie împotriva comunismului au fost elementele necesare.

Una din îndeletnicirile cele mai consecvente ale suprarealismului a fost cea care colecta și adâncea humorul absurdului, humorul negru.

Decurând, a fost reeditată vechea « antologie a humorului » scoasă de André Breton în numele întregii mișcări.

O pagină finală, încă necuprinsă în antologie o înscrie azi suprarealismul însuși în America. Ea va culmina în probabila încoronare a lui Breton cu un premiu de Stat, dacă nu poate chiar și cu premiul Nobel, intrat și el în garderoba imperialismului. Încă de pe acum prefațatorii americani ai lui Breton vorbesc de suprarealism cu o religiozitate care prevestește decernarea unei adevărate mitre pontificale.

Și atunci antologia se va putea închide deasupra unei piese de humor negru în adevăratul și propriul înțeles al adjectivului. Pentru că va consemna un negru funebru peste o clasă cu destinul istoric și peste ultima expresie a artei și literaturii ei sortite odată cu ea pieirii.

Faptul fusese p evestit încă dimainte de Jaques Prévent, care despărțindu-se de Breton scria despre acesta în « Un cadavre » (Un cadavru).

A fost un neîndemânatic jongleur cu bile de biliard. Din când în când, câte una îi cădea din mână, pe parchet și făcea un șgomot dezagreabil. Amicii săi se simțeau vizibil jenați. El nu se deranja și numea aceasta « humor ».

SPIRITUL REVOLUȚIONAR DINAINTE DE 1848 IN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

II

(1821)

Urmărind într'un început de sinteză manifestările revoluționare din Țara Românească și Moldova, în perioada de infiltrație a ideilor burghezo-democratice lansate de Revoluția franceză din 1789, ne-am oprit la Revoluția din 1821, conchizând că aceasta încheie «prima fază».

Intr'adevăr, Revoluția din 1821 reprezintă apoteoza spiritului revoluționar din acel răstimp, în cele două Principate. Spre deosebire de izbucnirile spontane, neorganizate și difuze de până atunci, aceasta a fost îndelung premeditată și organizată și a cuprins simultan ambele Principate, luând deci proporțiile unei răscoale generale, deși s'a deslănțuit separat în fiecare Principat.

În ceea ce privește caracterul de răscoală «organizată» și îndelung plămădită, este știut îndeajuns că revoluția din 1821 a început să germineze pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea în culisele ascunse ale acelei organizații secrete, numită «Etaireia tos filos», adică «Eteria» sau «Tovărășia amicilor», ieșită din inițiativa poetului revoluționar grec Rhigas sau Riga Fereul sau Velestinliul. Originar din Tesalia, unde și-a petrecut copilăria pascănd caprele (I. Caragiani, *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică*, I, 264), promotorul Eteriei s'a statornicit după multe peregrinări în București, unde a studiat la școlile grecești superioare de aici, continuându-și învățătura începută târziu la Târnava și la Ambelachia.

În Țara Românească, tânărul Riga Fereul, prin însușirile sale deosebite, a atras asupra-i atenția lui Alexandru-Vodă Ipsilante, al cărui secretar a devenit, apoi a slujit lui Nicclae-Vodă Mavrogheni, care l-a numit cai-macam al Craiovei, și lui Mihail-Vodă Suțu, iar după aceea a fost grămătic al banului Grigore Brâncoveanu, în apropierea căruia își avea casele în ma-

halaua « Sf. Dumitru »¹⁾. De aceea i se și spune « Riga Grămăticul » în câteva documente românești dintre anii 1788—1796, cari arată că el își făcuse aici o « bună stare », cumpărând moșia Călăreții din județul Vlașca, unde creștea râmători și alte vite²⁾.

Flacăra luptei de eliberare a fost făcută să pâlăie în Riga Velestinliul de « proiectul grecesc » al țarinei Ecaterina II-a, care țintea să restaureze vechiul imperiu bizantin, după ce ar fi scos de sub jugul otoman multiseclar popoarele creștine din Balcani, a căror ocrotitoare se declarase. Aceasta explică fixarea sediului « Eteriei amicilor » la Odessa, unde poetul Riga a avut ca primi asociați sau « tovarăși », cum îi numește Ion Ghica, pe Scufa, neguțător grec de acolo, pe profesorul Santo (Xantos), « farmasonul », și pe arhimandritul Dicheu.

Argintul viu al Revoluției franceze, strecurat apoi până pe aceste meleaguri răsăritene, izbutise, la rândul-i, să dea o incadescență mai puternică flăcării subterane dela Odessa. După cum s'a arătat în prima parte a acestui studiu, ideea de libertate apărută în 1789, ca o stea a magilor pe firmamentul înroșit al Parisului, izbutise să transforme în « sansculoți » pe negustorii greci din Ianina și Albania poposiți în Țara Românească. Mulți dintre Grecii din Principate au trecut sub protecția Franței revoluționare, devenind « noui cetățeni francezi », plini de freamătul urii împotriva « oricărui soi de tiranie » și punând la cale în Iași, în anul 1795, o revoltă împotriva imperiului otoman, plan care a fost descoperit.

Cel dintăiu plan conspirativ de « eterie » a fost întocmit de Riga Fereul.

Ion Ghica crede a ști că numele de « Eterie » nu bătea la auz și nu putea să dea bănuieli Turcilor, căci erau obișnuiți cu cuvântul « eterie » în porturi și în insule, unde Grecii aveau mulțime de asociațiuni de comerț.

Țelul « Eteriei » lui Riga era nu numai să creeze un « curent panhelenic », în vederea deschiderii luptei pentru emanciparea poporului grec de sub jugul otoman, ci tindea la organizarea unei solidarități balcanice, în sfera de activitate a căreia intrau și Bulgarii, Sârbii, Albanezii și Românii. De aceea, « Eteria » poate fi calificată ca o *mișcare conspirativă interbalcanică*.

Aderarea multora dintre boierii greci și români din Principate la acțiunea Eteriei, cum și a înșiși unora dintre domnitorii fanarioți, au făcut ca în Țara Românească și Moldova să se organizeze « unul din centrele cele mai importante » ale acestei mișcări. Așezarea geografică a acestora la limita exterioară a orbitei expansioniste a Țarigradului, ceea ce făcea posibil ca acest post de observație îndepărtat să scape vigilenței sultanului, a înlesnit, firește, desvoltarea acestui centru.

¹⁾ Prof. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu...*, Buc., 1945, p. 116; I. C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române dela 1821 la 1828*, Buc., 1932, p. 8.

²⁾ Emil Vărtosu, *Nou despre Riga Velestinul, premergătorul independenței grecești*, Buc., 1946.

În căutarea unui alt asemenea centru, « pentru a da o bază mai largă activității sale », Riga, pionierul neobosit al Eteriei, a luat drumul Vienei. De aici, încurajat fiind de proiectata politică orientală a lui Napoleon, în care a fost inițiat de Bernadotte, ambasadorul Franței la Viena, Riga a adresat lui Bonaparte trei memorii, cerându-i eliberarea Greciei.

Fie publicând aici, în 1797, « marea hartă a Greciei », menită să demonstreze străinătății « până unde se întinde neamul slăvitului popor al Grecilor »¹⁾, fie fulminând într'o versiune grecească a « Marseillaise »-ei, în care păstorul de capre de odinioară îndemna pe compatrioții săi:

*« La arme, fii ai Greciei!
Ziua gloriei a sosit! »,*

Riga și-a dat în vileag activitatea sa subversivă.

Un manifest revoluționar, identificat a fi fost tipărit tot de el în această vreme la Viena, « în greceasca vulgară » și care fusese răspândit în Valahia, a constituit motivul diplomatic pentru care Poarta a cerut împăratului Austriei să aresteze pe autori, între cari, firește, întâi de toate pe Riga. Aflându-se în drum spre Italia, unde fusese chemat de Bonaparte, Riga a fost arestat de autoritățile austriace la Triest și predat pașei dela Belgrad, împreună cu toată corespondența compromițătoare găsită asupra sa și în care se aflau câteva proclamații revoluționare către creștinii de sub dominația otomană.

Cine știe dacă printre aceste proclamații nu se va fi aflat și următorul « imn războinic », care ne arată intensitatea sentimentului revoluționar al lui Riga, căci iată cum izbucnește poetul:

« Până când, o palicari, vom trăi în strămtori, ascunși ca lei prin peșteri și munți ?

« Până când vom locui în scorburi, privind arbori, fugind de lume în cumplitul nostru sclavagiu, depărtați de frații, patria, amicii, fiii și rudele noastre ?

« Mai bine o oră de viață liberă, decât patruzeci de ani de apăsare și captivitate ! Ce-ți folosește viața, dacă ești sclav ? Cugetă că în fiecare moment ești expus a fi martir !... Mereu execuți ordinele tiranului, și el nu caută decât să-ți soarbă sângele... Capi curagioși, preoți, laici, agale chiar... sabia cumplită îi lovește; mii de mii, Turci sau Greci, își pierd fără dreptate averea și viața... »

« Să ridicăm, dar, brațele la cer și să strigăm către Dumnezeu, din adâncul inimii:

« O rege al universului ! În numele tău, jur că niciodată nu mă voi supune la arbitrul tiranilor ! Niciodată nu-i voi servi, nici mă vor seduce ! Niciodată nu voi merge pe calea lor ! Și, cât voi fi în viață, scopul meu unic și neclintit va fi nimicirea lor ! Fidel patriei mele, voi lupta și muri pentru sfărâmarea

¹⁾ Xenopol, *Istoria partidelor politice*, I, 61.

jugului și niciodată nu mă voi despărți de căpitanul meu ! Dacă voi călca jurământul meu, cerul să mă lovească, să mă mistue și să nu rămâe decât cenușă din mine !

« La Răsărit, la Apus, la Sud, la Nord, să nu avem inimă decât pentru patrie. Români, Bulgari, Albani, Sârbi și Greci, din insule sau din continent, să încingem sabia pentru independență, toți cu acelaș avânt ! Sboare pretutindenea fama despre eroismul nostru ! Toți acei care știu să lupte, să alerge la noi, pentru a învinge tiranii ! Grecia, cu brațele deschise îi chiamă : ea le dă casă, viață, demnitate, onoare. Veți rămânea, voi, ofițeri la regi streini ? Nu ! Fiți reazemul viței noastre ! Nu este mai bine să mori pentru patrie, decât să anini, pentru alții, ciucuri de aur la sabie ?

« Sulioți, Mainoți, lei renumiți, până când veți dormi în peșterile munților ? Leușori din Mavrovuni, vulturi mari din Olimp, șoimi din Agrafa, să nu aveți decât un suflet ; frați creștini ai Savei și Danubiului, săriți cu arma în mână ; sângele vostru fiarbă de o dreaptă mânie ! Mari și mici, jurați pierdere tiranilor ! Bravi Macedoneni, aruncați-vă ca fiarele turbate și secați, dintr'o lovire, sângele tiranilor ! Delfini ai mării, dragoni ai insulelor, săriți ca fulgerul, loviți inamicul ! Păsări marine din Hydra și Ipsara, a venit timpul ca să ascultăm vocea patriei ; voi cari sunteți bravi pe valuri, fiți tot atâta și în resbel ! Cu aceeași inimă, cu aceeași cugetare, cu acelaș suflet, loviți ! Piară și rădăcina tiranului ! Să aprindem o flacără în toată Grecia, să se întindă din Bosnia până în Arabia !

« Cu crucea pe stindarde, loviți inamicul ca trăsnetul. Nu întrebați dacă este tare. Inima-i bate și tremură ca iepurele ! Trei sute briganzi i-au arătat că tunurile lui nu pot nimica contra lor. Ce întârziati ? Sunteți morți ? Deșteptați-vă ! Nu mai sunt partide, nu mai este ură ! Precum strămoșii noștri se aruncau ca animalele feroase, se luptau în flăcări, pentru libertate, tot așa și noi, fraților, să alergăm înarmați, pentru a scăpa de cumplita sclavie. Să sugrumăm lupii care apasă jugul Creștinilor ! Crucea să strălucească pe continent și mare ! Domine libertatea ! Piară inamicul ! Scape lumea de acest cumplit flagel ! Și apoi, fraților, să trăim liberi în căminele strămoșilor noștri ! » (Emil Vîrtosu, *O. c.*, p. 23—24).

Neputându-se aduna într'un timp prea scurt suma exorbitantă cerută pentru grafiere, Riga, judecat în grabă, a fost executat, cu toate stăruințele de a se mai amâna această execuție, stăruințe depuse de Pasvan-Oglu, pașa de Vidin, căruia îi scăpase și el cândva viața.

Dar, așa cum în fața morții eroice pe care a sfidat-o, Riga rostise profetic că aceea « ce am semănat eu, alții vor culege », Eteria n'a fost mistuită odată cu ultima suflare a celui ce-i dăduse viață.

Planul lui Riga a fost continuat deocamdată de Constantin Ipsilanti, care, în 1803, încerca să închege în Țara Românească și cu ajutor rusesc o coaliție a Românilor, Grecilor și Sârbilor contra Turcilor. În acest scop, a reorganizat o oaste de panduri, peste care a pus epistat pe boierul oltean Gigărtu.

S'ar putea presupune că, în cadrul acestei coaliții, s'au răscolat Sârbii, în 1804, obținând în 1805, un proiect pentru organizarea statului lor după modelul Principatelor, ceea ce constituia un succes.

Revenind în scaun, în 1806, și bucurându-se de același sprijin rusesc, Constantin Ipsilanti își reia vechiul plan eterist.

El începu atunci « să-și lucreze cugetările cele ascunse... și îndată au adunat mulțime de țărani proști..., hrăpindu-i cu sila dela pluguri... și, îmbrăcându-i și înarmându-i... și împărțindu-i în trei tagme, a numit pe unii Elini, pe alții Machedoni și pe alții Spartani, numiri străine și neobișnuite, care acei ticăloși și proști țărani nici nu putea să le grăiască, și, amestecându-i cu alți ostași greci, a pus peste ei căpetenie pe un străin grec, cel mai vestit tâlhar, anume Nicolae Pangal ». Sunt rânduri scrise, după cum se observă, de pana veninoasă a unui adversar. Numai că Pangal nu era chiar atât de « tâlhar », căci, dând o proclamație din București pentru formarea unui « corp al Grecilor », care să lupte pentru libertatea patriei care este sclavă, el întreabă: « până când un barbar otoman să se înbuieze și să se desfăteze în avutul nostru, cu femeile noastre, cu sângele nostru? » Acest corp s'a desvoltat apoi sub conducerea eteristului C. Samurcaș și a numărat în rândurile sale câțiva căpitani de panduri care au luptat eroic sub steagurile rusești în războiul ruso-turc dintre 1806—1812. O mențiune specială facem despre Tudor Vladimirescu, care, pentru faptele sale de bravură arătate în acest răstimp în luptele dela Rahova, Negotin și Fetislam (Cladova), a fost înaintat « porucic » (locotenent) în armata rusă și decorat cu ordinul Sf. Vladimir cu spade, primind și un inel din partea țarului, cu inițialele numelui acestuia Atunci a dobândit Tudor « experiența militară, care avea să surprindă așa de mult lum a în 1821 ».

O societate culturală elino-română, constituită în București în anul 1811, având în frunte pe mitropolitul Ignatie, fost al Artei, și fiind alcătuită din membri români și greci, pare să-și fi canalizat activitatea sa culturală spre atingerea aceluiași țeluri politice ale Eteriei

Pacea ruso-turcă încheiată la București în 1812, a spulberat pentru moment visurile eteriștilor.

După aceea însă li se infuzează nădejdi noi. Efectul acestei infuzii a fost concretizat mai întâi slab, în așa numita « Eterie a Filomusilor », fondată la Atena în 1812 și având ca scop « să ridice treptat prin cultură condiția poporului grec la nivelul popoarelor occidentale ». După cum observă d-l Prof. A. Oțetea, « Eteria Filomusilor a rămas o societate savantă, fără influență asupra masselor » și însemnătatea ei practică s'a redus « la faptul de a fi creat și întreținut credința în sprijinul ocult al Rusiei ». Totuși, dacă scopurile ei « mărturisite » erau curat culturale, ele ținteau desigur și la « emanciparea politică »¹⁾.

¹⁾ E. Vărtosu, *Dată și fapte noi*, Buc., 1932, pp. 115—117.

O nouă eterie sau asociație, numită « *Philiké Hetairia* », adică « Eteria amicală », care amintește numele celei vechi dela Odessa, a luat ființă în 1814 tot acolo, « în marele port al Mării Negre, unde se întâlneau interesele politice rusești și grecești. Faptul că primul dintre cei trei membri fondatori ai noiei eterii — câteștrei negustori greci stabiliți la Odessa — este Nicolae Skuphas sau Scufa, cel menționat de Ion Ghica alături de Riga la fondarea vechei eterii, duce la concluzia că « Eteria amicală » a fost o reeditare a celei dintâi, într'o formă mai organizată și mai tenace, propunându-și « uniunea armată a tuturor creștinilor din Imperiul Otoman pentru a face să triumfe crucea asupra semilunei » (A. Oțetea).

« Eteria amicală » și-a mutat, în Aprilie 1818, sediul la Constantinopol, de unde comitetul secret a purces la organizarea unor așa numite « eforii » în centrele cele mai însemnate din țările creștine, subjugate de Otomani.

Rolul de « efori » pentru Principatele Române au fost încredințate vechiului colaborator al lui Riga: arhimandritului Dicheu (Dikeos), și lui Gheorghe Leventis sau Levendi, dragoman al consulatului rusesc din București. Aceștia s'au dovedit a fi « cei mai activi agenți de propagandă », căci au câștigat ca aderenți, în afară de mulți clerici, boieri și negustori greci și români de aici, și pe câțiva căpitani din garda domnească din București. Se reorganiza astfel cadrele armate ale Eteriei, ceea ce era o condiție primordială pentru deslănțuirea îndelung-proectatei răscoale. Cel mai activ element pentru a îndeplini acest rol a fost Iorgachi Olimpiotul, un vechiu luptător în rezistența balcanică, originar dintr'un « vechi și curat centru aromănesc » și anume din comuna Vlaho-Livadi « dela fruntariile Tesaliei și Macedoniei », unde s'a născut la 4 Martie 1772.¹⁾ Crescut în pepiniera de luptători pentru independență, plantată de Riga din Velestinul vecin, Iorgachi Olimpiotul apucase calea armelor și, făcându-se « fărtat » cu unul din generalii prințului sârb, Karagheorghevici, cu haiducul Velcu Petrovici, luptase în fruntea Sârbilor, în noua răscoală deslănțuită de aceștia în 1806 pentru scuturarea jugului otoman. Insuflețit de același avânt al luptei pentru eliberare, trecuse apoi în Țara Românească, unde ridicase din nou stindardul revoluției, de astădată încadrându-se cu vechii săi ostași, în rândurile armatei rusești, intrată în război împotriva Turciei. Bravura sa deosebită, arătată cu acest prilej i-adusese gradul de colonel în armata rusă și « Comanda generală a oștirilor românești din Valahia ». E de presupus că în această vreme, Iorgachi Olimpiotul a cunoscut pe celălalt viteaz, luptător pe acelaș front și sub faldurile același stindard al eliberării: pe Tudor Vladimirescu, care probabil îi va fi fost în subordine. Seria actelor eroice ale lui Iorgachi a continuat, fie în patria sa, unde s'a întors pentru scurtă vreme, fie în Serbia, unde, în lupta

¹⁾ Ioan Caragiani, *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică*, Partea II-a, Buc., 1941, p. 127; Nicolae Gioga-Sinefache, *Originea etnică a lui Iorgache Olimpiotul*, București, 1938, p. 4.

neîntrerupt de acolo, sprijinită de Rusia, i s'a dat comanda supremă a oștirii sârbești de rezistență, cu care prilej a arătat nu numai vitejie, dar și o mare capacitate strategică. După ce a fost decorat cu ordinul rusesc Sf. Ana pentru servicii aduse Rusiei în Principate în timpul războiului de apărare împotriva lui Napoleon și după ce a însoțit în 1814 pe împăratul Alexandru la Viena, unde e de subliniat că se afla atunci și Tudor Vladimirescu, Iorgachi Olimpiotul s'a întors în Țara Românească. N'am vedea de ce nu în această vreme la Viena, ci mai târziu, în altă parte, Iorgachi Olimpiotul ar fi inițiat pe Tudor în Eterie. Nu pare exclus ca această inițiere să se fi făcut, totuși, aici, unde era « o puternică colonie grecească » și unde e de presupus că vechiul centru eterist organizat de Riga și-a continuat activitatea subterană, după moartea acestuia. Dacă « Eteria filomusilor » întemeiată la Atena în 1812, s'a limitat numai la o platonice activitate culturală, neglijând, deci, complet, țelurile politice, se pune întrebarea din inițiativa cui s'a tipărit atunci, în limba greacă, subliniem, o broșură intitulată « Congresul dela Viena », în care se cerea alungarea Turcilor din Europa și împărțirea Imperiului otoman, — broșură răspândită presupunem nu numai în București, unde circula din mână în mână, ci în toate țările din Peninsula Balcanică? Cu certitudine, însă că, chiar dacă Tudor n'a fost de pe atunci « inițiat » de Iorgachi în tainele Eteriei, cei doi foști vajnici luptători pe acelaș front în timpul războiului ruso-turc dintre 1806—1812, și-au reînnoit aici angajamentul de a reîncepe cu acelaș elan lupta de eliberare. Ei au primit, presupunem, după congresul dela Viena, noi încurajări din partea împăratului Alexandru și a ministrului său contele Capo d'Istria, originar din insula Corfu, amândoi susținători prezumtivi, dar notorii, ai Eteriei.

Rândurile scrise de Tudor, din Viena unde se afla, cu vreo trei luni înainte de congres, că « se așteaptă la Octomvrie, din toate părțile, miniștri pentru congres și vine și împăratul Rusiei » sunt edificatoare pentru a arăta că încurajarea aceasta se afla într'o fază virtuală și se nădăjduia să fie concretizată cu acest prilej. « Se sună că atunci va fi ceva și pentru locurile acelea », mai scria el destinatarului de pe plaiurile oltene — lui Nicolae Glogoveanu, ispravnicul de Mehcedinți, — mărturisindu-și certitudinea acestei încurajări în cuvintele: « ci mult a fost, puțin a rămas! ». Dar aceste cuvinte mai arată și clocotul aceluia, care, « născut din părinți proști din neamul pandurilor », cum îi arată înțepător obârșia un adversar contemporan — Naum Râmniceanu, — era frământat de obida multiseculară a acestui « neam prost », pentru năzuințele căruia el, Tudor, se pregătea de pe atunci să îmbrace « cămașa morții ». Nădejdea exprimată de el în acel naiv « ceva » din ajunul congresului și care n'avea să se îndeplinească atunci la Viena, după cum nu se va îndeplini nici în 1821, ascundea taine de ape adânci, a căror revărsare urma să vuiască peste matca Eteriei îmbinând idealul eliberării din afară, a țării, cu acela al eliberării neamului prost, subjugat înăuntru, ceea ce îi va aduceuciderea.

Atât Tudor Vladimirescu, cât și Iorgachi Olimpiotul, s'au întors, așa dar, dela Viena cu o nouă licărire de curaj pentru continuarea luptei.

Este de notat că, după aceea, Iorgachi Olimpiotul s'a statornicit în Țara Românească, iar stabilirea sa aici a coincis cu începutul activității celei de a treia Eterii, Philiké Hétairia dela Odessa, care a avut în el, aici, « cel mai zelos propagator », preocupat mai cu seamă de organizarea cadrelor armate. Printre numeroșii inițiați făcuți aici de Iorgachi Olimpiotul a fost chiar Vodă Caragea, care i-a dat comanda gărzii domnești. În acelaș timp Iorgachi Olimpiotul s'a îngrijit de organizarea unor noi acțiuni de rezistență pe celelalte teatre balcanice de luptă. În acest scop, iată-l participând la Iași la întrevederile nocturne dela mănăstirea Galata dintre Gheorghe Leventi și prințul sârb Karagheorghevici, refugiat la Kiev și sosit în taină în Moldova pentru a pune la cale o nouă răscoală a Sârbilor, care urma să izbucnească simultan cu una a Grecilor. După ce Karagheorghevici a fost « catechisit » aici în tainele Eteriei, a jurat « veșnică dușmănie împotriva tiranului comun », fiind gata — și împreună cu el toți cei de față — să lupte din nou « pentru Grecia, Serbia și pentru toți creștinii de sub jugul turcesc fără deosebire de naționalitate », ceea ce arată odată mai mult caracterul interbalcanic al mișcării subterane eteriste.

Descoperit de Turci, planul conspirativ sârbo-grec a fost zădărnicit prin asasinarea lui Karagheorghevici în 1817 la Semendria, până unde se strecurase cu un pașaport rusesc.

Lupta a continuat surd, organizându-se din ce în ce mai puternic baza de plecare la atac care era în Țările Române, unde se constituiseră trei « eforii » puternice, la București, Iași și Galați (A. Oțetea).

În această vreme și anume la 12 Aprilie 1820, conducerea supremă a Eteriei a fost încredințată prințului Alexandru Ipsilanti, fiul fostului voevod valah eterist Constantin Ipsilanti și general în armata rusă. Proclamat « efor general al Arheeii și generalissim al războiului sfânt », Alexandru Ipsilanti, care avea un trecut militar eroic și lăsa aparența unui om energic și hotărât, avea să se dovedească a nu fi însă decât « un erou de salon »¹⁾.

Pușkin, care l-a cunoscut, în iarna aproape inexistentă din anul 1820... îl descrie ca fiind « un impunător general de cavalerie », având mâna dreaptă bandajată și legată cu o batistă neagră — și-o pierduse în lupta dela Dresda la 15 Aprilie 1813. Acesta i-a mai atras atenția prin iscusința cu care dansa mazurca.

Sosirea lui Alexandru Ipsilanti aici, precum și a celor doi frați ai săi: Nicolae și Dimitrie, era în legătură cu ultimele pregătiri pentru izbucnirea răscoalei. La un manifest lansat de șeful suprem al Eteriei către Grecii refugiați în Rusia, aceștia au răspuns cu entuziasm, strângându-se de pre-tutindeni, în cântul imnului revoluționar al lui Riga Velestinliul.

¹⁾ N. Iorga, *La révolution grecque sur le Danube* în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, VIII (1921), pp. 90—100.

În același scop, se făcuseră preparative de ultimă oră și în Principate, unde se avusese grija ca gărzile domnești, poșta și aproape întreaga administrație să fie condusă de eteriști. « Fii sigur că barba Toparchului este în mâna lui Iorgachi Olimpiotul », scria la 9 Ianuarie 1821 Bimbașa Sava din Valahia lui Alexandru Ipsilanti, ceea ce însemna că Alexandru Vodă Suțu, despre a cărui « barbă » este vorba, nu putea să aibă nicio posibilitate de împotrăvire. Domnul Moldovei Mihail Suțu, spre deosebire de voevodul Valachiei, aderase la Eteria.

În aceeași vreme, Iorgachi Olimpiotul, menținut la comanda gărzii domnești și de către succesorul lui Caragea, era numit de Alexandru Ipsilanti « generalissim asupra tuturor oștirilor revoluționare » din Principatele Române.

Cadrelor politice ale Eteriei în Principate erau și ele simțitor lărgite în ajun de 1821, cuprinzând o serie de boieri autohtoni de seamă, atât din Țara Românească, cât și din Moldova, precum și pe capii clerului din cele două Principate, iar boierii eteriști din București țineau legătura cu cei din Iași.

Aderarea acestei boierimi la mișcarea eteristă se explică aparent prin țelul, altfel destul de grandios al Eteriei: eliberarea popoarelor creștine de sub jugul otoman, ceea ce, dat fiind că popoarele subjugate erau ortodoxe, iar asupritorii păgâni, va face ca această coaliție să ia numele de *za-vera*, adică mișcare pentru apărarea credinței.

O analiză mai judicioasă duce însă la concluzia că această aderare a boierimii avea un substrat diversionist pentru a fi contracarată astfel eferescența revoluționară cu caracter de clasă, manifestată în anii precedenți în amândouă Principatele, atât din partea țărănimii, cât și din aceea a burghezimii în formație, după cum s'a arătat.

Momentul de izbucnirea răscoalei în Principate era fixat pentru Noemvrie 1820, când simultan trebuia să se deslănțue și în Bulgaria și Serbia, dar, din motive asupra cărora nu ne vom opri a fost amânată. Așa se explică prezența lui Tudor Vladimirescu în București, în acea vreme.

Planul de izbucnirea răscoalei a fost însă amânat deocamdată, fiind stânenit de unele dificultăți de moment.

Tudor a rămas mai departe în București, sub pretextul că « avea o judecată la Divanul veliților boeri »¹⁾.

Un amănunt neobservat până acum, dar de o deosebită importanță pentru desfășurarea viitoare a evenimentelor, este acela că în București Tudor Vladimirescu era găzduit la banul Grigore Brâncoveanu, iar « dela o vreme încoace » trăgea la vornicul Constantin Samurcaș, amândoi aceștia fiind, e drept, « eteriști », dar totodată *boieri veliți*, interesați să apere poziția clasei din care făceau parte.

¹⁾ N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, p. 233.

Tudor era, în acest răstimp, nelipsit dela consfăturile tainice ce se țineau « adeseori » în casa vornicului Constantin Samurçaș, unde se pare că se afla sediul secret al eforiei din București ¹⁾.

Aici, Tudor a fost desemnat de către Constantin Samurçaș și de Iorgachi Olimpiotul ca fiind « cel mai indicat să provoace o răscoală în Oltenia » ²⁾, care urma să fie sincronizată cu o alta în Serbia, ceea ce ar fi atras, se presupunea, forțele armate otomane în această parte, înlesnind astfel trecerea lui Alexandru Ipsilanti, prin Moldova și Valahia, peste Dunăre. Faptul acesta arată că între Tudor și eteriști nu se ivise încă nicio umbră de antagonism. Sensul concepției revoluționare a lui Tudor Vladimirescu putea fi însă ghicit încă din Ianuarie 1819, când el exclamase: « voi face 12 părechi de opinci din pielea a 12 (boieri) veliți din Divan » ³⁾. Nu există, deci, îndoială că antagonismul de clasă a rămas mereu treaz în Tudor Vladimirescu eteristul. În acest sens, iar nu în sens național trebuie înțeleasă « răsturnarea stărilor de lucruri existente atunci în Țara Românească », la care Tudor subscrie în fața eteriștilor Gheorghe Leventi și Iorgachi Olimpiotul, în a treia zi de Crăciun — 27 Decembrie 1821, — când face legământul solemn cu Eteria. Așa se explică, deci, avântarea sa în curând în luptă, ca apărător al norodului împotriva clasei dominante pentru a o înlătura dela cârmă, ceea ce va consterna pe boierii eteriști și-i va învenina într'atât, încât vor pune la cale exterminarea lui.

Știut este că momentul ales pentru darea semnalului răscoalei a fost moartea voevodului Valahiei, Alexandru Suțu, făcută cunoscută public în dimineața zilei de 19 Ianuarie 1821 prin tragerea clopotelor « de câte trei ori pă zi », « la toate bisericile din poliția Bucureștilor ». Adversar al Eteriei, acesta se zice că ar fi fost otrăvit « prin fontanella dela mâna stângă » de către medicul Hristari, pus de eteriști « spre a se scăpa d'a mai trăi cu inima totdeauna sărită, de frică ca nu cumva planul lor să se descopere ». Un diplomat străin observa că acesta murise dela 13 Ianuarie, « de când nu s'a mai văzut ieșind nicio dâră de fum din hornul dela hogoacul domnesc », astfel că moartea a fost ținută ascunsă timp de șase zile. În acest timp, văduva domnitorului defunct a oferit Turcilor nu mai puțin de « treizeci de milioane de piaștri » pentru a obține succesiunea tronului Valahiei pentru fiul său, ceea ce însă n'a izbutit, fiind probabil supralicitată. Intr'una din acele nopți, descălecă la curtea domnească îndoliață un arnăut, care simulă că aducea dela Iași o scrisoare din partea vistierului Constantin Cantacuzino Pașcanu către ginerele său beizadea Nicolae Suțu, spunând că va veni să ia răspunsul în aceeași noapte. Nu l-a mai văzut însă nimeni, căci, desfăcându-se pitacul, s'a găsit înăuntru un epitaf pentru domnitorul pristăvit dintre

¹⁾ Elie Fotino, *Tudor Vladimirescu și Alecsandru Ipsilanti în revoluțiunea din anul 1821...* Tradusă... de P. M. Georgescu, pp. 34—35, nota 1.

²⁾ A. Oțetea, *O. c.*, p. 134.

³⁾ V. A. Urechîă, *Ist. Rom.*, XIII, 16.

vii și care cuprindea un blestem cumplit din partea Târgoviștenilor cărora le răpise pământurile, așa cum am arătat.

Glossa răscoalei lui Tudor începe a-și depăna acum firul roșu.

Punându-i-se la dispoziție de către eforia din București o ceată de 25 de arnăuți din garda domnească, «albanezi și sârbi armați» precum și bani, Tudor și cetașii săi s'au aruncat pe cai în noaptea de 18 Ianuarie, ieșind din București «într'ascuns». A doua zi dimineața, 19 Ianuarie, treceau prin Pitești, până unde goniseră «într'o fugă». În seara aceleiași zile, după ce trecuse Oltul pe la Budești, Tudor a ajuns la Ocnele-Mari, unde a conăcit noaptea, pentru ca a doua zi să-și continue drumul în aceeași goană, spre Târgu-Jiu, unde a făcut un scurt popas în noaptea de 21 Ianuarie, pe la miezul nopții. A fost găzduit de Vasile Moangă, sameșul județului și om al lui Samurcaș, înțeles mai dinainte cu Tudor. Aici, «cu strajă la poartă, la scară și în foișor, șezând până la patru ceasuri din noapte, și-au potcovit caii, cu lumânarea, noaptea, și au îmbucat și câte cevași d'a'n picioare». Până dimineața, s'a oprit și la cârciuma stolnicului Vișoreanu, fost comandir de panduri cu Tudor în războiul ruso-turc dintre 1806—1812. După aceea, s'a îndreptat spre Brediceni, iar în seara zilei de 22 Ianuarie a poposit la mănăstirea Tismana, unde și-a așezat o primă bază de eventuală rezistență, făcând totodată captiv pe clucerul Oteteleşanu, om al stăpânirii, «care încă se mai cunoștea de administrator» (N. Iorga).

Un contemporan observă că de aici «au ieșit Tudor cu haine schimbate». Nu știm dacă acesta va fi fost «costumul lui de comandant pe care l-au popularizat gravurile de mai târziu», cum conchide ultimul cercetător al acestui capitol din Istoria României (A. Oțetea). Cert este însă că Tudor a îmbrăcat acum acea «cămașă a morții», în care va deschide, Duminică 23 Ianuarie, focul împotriva clasei stăpânitoare a boierilor, lepădându-se fățiș de concepția revoluționară eteristă și făcând să răbufnească, în proclamația din satul Padeș din plaiul Cloșanilor, al cărui vătaf era, glasul adevăratei revolte care îl rodea.

S'a presupus că această proclamație a putut fi redactată în decursul confătuirilor secrete ale eteriștilor, ținute în ajunul răscoalei, la București, în casa vornicului Constantin Samurcaș. Această proclamație a fost într'adevăr întocmită în București și a fost redactată «personal» de Tudor Vladimirescu. Nu se poate însă admite nici că a ieșit din sfatul tainic al Eteriei, cum presupune d-l Prof. Oțetea, și nici că a fost inspirată «din prevederile învoielii dela 27 Decembrie 1820», dintre Tudor și Eterie, cum conchide d-l Emil Vîrtosu.

Să fi consimțit, oare, marii boieri eteriști Grigorie Brâncoveanu «banul» și Constantin Samurcaș «vornicul» să fie calificați de Tudor drept «balaurii care ne înghit de vii»? Făceau doar și ei parte din «căpeteniile . . . cele politicești», împotriva cărora tună în Proclamație, glasul lui Tudor, întrebând «până când să-i suferim a ne suge sângele din noi? Până când să le fim robi?».

Strigătul lui Tudor: « Veniți dar, fraților, cu toții, cu rău să pierdem pe cei răi, ca să ne fie nouă bine », putea fi oare admis de banul Grigorie Brâncoveanu, boier în divanul de atunci și mare latifundiar pe moșiile căruia, întinse pe tot cuprinsul Olteniei, începuseră clăcașii, încă din primăvara anului 1819, să ridice glas de revoltă asemănător imprecatei din proclamația lui Tudor: « Ne ajunge, fraților, atâta vreme de când lacrămile după obrazele noastre nu s'au mai uscat ! »

Să nu se uite că aceste lacrimi erau încă proaspete pe obrații clăcașilor olteni, forțați și de oamenii caimacamului Craiovei, Constantin Samurcaș, să dea la Vistierie tot ce aveau, iar aceasta după ce le biciuiau copiii și le puneau nevestele cu ochii pe cărbuni aprinși, așa cum i-a fost dat generalului Langeron să vadă (A. Oțetea).

Să fi căzut, oare, boierii eteriști de acord cu Tudor, încuviințându-i să instige gloata să jertfească « averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri », chiar cu atenuarea care se face în proclamație în sensul că e vorba numai de averile boierilor care « nu vor urma noao » ?

Răspunsul la toate aceste întrebări nu poate fi decât negativ.

Tot așa nu se poate admite nici afirmația că « Intâiul arz » (plângere) adresat de Tudor Vladimirescu « Inaltei Porți » « ca din partea Norodului Țării Românești », ar fi avut aceeași geneză.

Și aici se povestește « cu mare jale, pe scurt, neconținutele noastre necazuri și cumplitele patimi ce le suferim din pricina unirii pământurilor boieri cu cei du pre vremi trimiși domni și otcârmuitori acestui norod ».

Boierii sau « mai bine a zice tirani[i] noștri cei cumpliți », cum subliniază însuși Tudor, « ne-au prădat . . . și peirii . . . ne-au dat . . . , încât *am rămas mai goli decât morții cei din mormânturi* », se spune mai departe în acest arz. Boierii sunt apoi calificați ca « nemilostivi tâlhari », care « au prădat țara ». În încheiere, se cere « prea puternicei Împărății . . . să trimiță om împărătesc, nu de legea noastră, ca să cerceteze și să vază jalneca stare a țării și să ni să facă îndreptare și orânduială ».

Acest arz, trimis lui Derviș-Pașa la Vidin pentru ca acesta să-l înainteze sultanului la Stambul, a fost însoțit de un altul analog, adresat înaltului demitar otoman. Aici, Tudor mai spune că « nouă, toate drumurile, cum și toate ușile Prea Inaltei Porți ni le-a închis dela o vreme încoace, Domnul țării și boierii », care « ne mănâncă de vii », fiind niște « lupi nemilostivi »¹⁾. De astă dată, el este și mai categoric, scriind că « tot norodul Valahiei » se plânge că « domni țării, dimpreună cu boierii greci și români, unindu-se cu toții, ne-au prădat și ne-au despoiat încât am rămas numai cu sufletele ». În încheierea acestui al doilea arz, se dă explicația că « ridicarea noastră nu este pentru altceva nici într'un chip, decât numai asupra boierilor care ne-au mâncat dreptățile noastre ».

¹⁾ C. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române dela 1821*, II, pp. 31—32.

Tot așa după cum nu adoptăm punctul de vedere al lui Naum Râmniceanu în ceea ce privește caracterul antifanariot pe care acesta îl dă revoluției lui Tudor, nu-i admitem nici constatarea că arzul trimis de acesta la Poartă ar fi fost o manevră a « vicleșugului grecesc », adică al Eteriei, căreia Tudor i-ar fi făcut jocul pentru ca « să adoarmă pe Turci a nu înțelege mai mult decât ceea ce li se vestește și cu proclamațiile să amețească pe tot norodul românesc, invitându-l asupra neamului boeresc »¹⁾. « Vicleșugul grecesc » ar fi căutat să abată atenția Turcilor spre Oltenia pentru a subția astfel rezistența otomană în fața proiectatei incursiuni a lui Alexandru Ipsilanti prin Țara Românească și Bulgaria spre Grecia. Ori, Tudor spune în cel de al doilea arz că « noi ne-am sculat, cu mic și mare, și *mergem ca să ne adunăm la București* ». Iată prin urmare, încă un argument doveditor că arzul lui Tudor către Poartă n'a fost redactat în consfăturile Eteriei și nici nu poate fi privit ca « o stratagemă », care « a izbutit să deruteze » și pe unii observatori diplomați « perspicaci », cum se spune într'o concluzie (A. Oțetea).

La baza concepției revoluționare a lui Tudor Vladimirescu stă, așa dar, lupta de clasă. Așa se explică răsunetul pe care l-a avut chemarea lui în « tot norodul cel amărit și dosădit al acestei ticăloase țări ».

Era norodul pe care « stăpânirea » l-a adus « în cea mai desăvârșită prăpădenie . . . , ne mai putând suferi arzimea focului », cum irumpe el într'un răspuns la o « carte » a boierilor divaniți prin care era sfătuit « părintește » să se « părăsească » de « asemenea fapte păgubitoare țării, aducătoare de sminteala liniștei lăcuiitorilor și pricinuitoare de mare nevoie asupra-ți ».

Era norodul, care în vremea aceea își revărsa în cântece ca acesta revolta împotriva orânduirii sociale a vremii:

Ce folos d'ășa câmpie,
De a țării avuție,
C'aduc aurul cu sacii
Dacă parte n'au săracii!
Că, din holda ce muncesc,
Niciun bob nu folosesc;
Muncesc tot pentru ciocoi
Copilașii imi stau goi,

N'au cămașă, n'au mâncare,
Că și biată mă-sa n'are;
N'are-a toarce, n'are-a țese
Și din strențe nu mai iese,
Că plătesc, plătesc, plătesc
Și nu mă mai răfuesc;
Toate 'n plată-s la ciocoi;
Lumea nu e pentru noi.

¹⁾ Revista *Biserica Ortodoxă Română*, vol. XIII, p. 337.

Intr'o zi ne-a cere d'oare
 Plată p'aer și pe soare
 Că cer vamă și chirie
 Și p'a fiarei vizunie.
 Plătesc locul de bordeiu
 Și n'am nici mălaiu de meu.
 O! ciocoi! ciocoi, ciocoi!
 Ce-om fi oar' dă vină noi?

Anul tot e 'n lucrul vostru,
 N'avem timpuleț al nostru.
 P'o oiță cereți plată,
 Fiindcă paște, fiindcă fată;
 Găini cereți să vă dăm,
 De n'avem, să cumpărăm.
 Mai iertați-ne, ciocoi,
 C'abia pielea e pă noi!

Până când să dau în vară,
 Doi copii îmi degerară,
 Că-i coliba dărâmată,
 Cerga d'arendaș luată;
 De găteje am sfârșit
 Și ciocoiul le-a scumpit.
 O! ciocoi! ciocoi! ciocoi!
 Ce ne frigeți, vai de noi?

Că plătesc și pentru vatră,
 Pentr'un căpătăiu de șatră,
 Pentru tot ce e sub soare;
 C'a zis Christ că, dacă moare,
 Al d'a fost mai necăjit,
 El e 'n cer mai fericit.
 Mai dați cer pe la ciocoi
 Și pământ la d'alde noi!

Christulețe, mai ia-ți cerul,
 Că ne rebegește gerul;
 Ia-ți și cerul și cuvântul
 Și mai lasă-ne pământul,
 Dă-mi cât pociu măcar a sta,
 Capul a mi-l rezima.
 Mai du 'n cer și d'ăi ciocoi
 Și mai iartă-ne pă noi!

Leleo mulcă, dac' aș prinde
 Hoțomanii d'ăi de ne vinde,
 Hoțomanii dela biserică,
 D'ăi ce ne tot fac la predici
 Să le spuie ce-a zis Christos
 Pe când mi-ți umbra pe jos
 Și da lumea la ciocoi
 Ș'opria cerul pentru noi!

Leleo muică, cucul cântă,
 Vara verde, vara sfântă!
 Codrului că plete-i crește
 Pe voinic că mi-ți umbrește.
 Umbra-i deasă 'n cărpeniș
 Să m'așez la ăl cotiș,
 Să pândesc la d'ăi ciocoi
 Că prea sunt spurcați cu noi! ¹⁾

Intr'o scrisoare de mai târziu a boierilor din Oltenia citim că « de acolo (dela m-rea Tismana) au început (Tudor) a da publicații către tot norodul, cu multe făgăduieli amăgitoare, cum că are ferman împărătesc a să rădica asupra stăpânirii și boierilor țării ca să-i scape din jugul stăpânirii și să rămâie tot avutul boeresc pă seama lor » (E. Vărtosu).

Intr'altă parte, stă scris că « de acolo, trecând Tudor în învecinatul județ al Mehedințului, au făcut înscris publicațiile sale, chemând norodul să să unească cu dânsul, făgăduindu-i *slobozenie de sub supunerea Domnilor și a Boerilor* ».

Iată de ce « au început cu toții a să scula și tot Principatul a să clăti », iată de ce alergau cetele de panduri sub steagul albastru al lui Tudor, întâmpinându-l cu strigătul: « Să trăiască libertatea ! Să trăiască Domnul Tudor ! ». « Domnul » n'avea semnificația de voevod, pentru care Tudor ar fi avut velleități, cum au crezut unii cercetători, ci pe aceea de « mântuitor », căci altfel poporul ar fi fost strigat « să trăiască Tudor Vodă ! ».

« Numai la o strigare a țării — observă Nicolae Iorga — s'au ridicat « 12.000 » de oameni armați, la care se vor adăogi cei din Argeș, cei de pe la Rușii de Vede « și alte județe până în poalele Bucureștilor », cei dela Bolintin și Ciorogârla. Cu toții, ca « adunare a poporului din toate județele țării », vor aștepta la București pe trimesul împărătesc — Bucureștenii: « cler, isna-furi și tot poporul » (de boieri nu se vorbește).

Și totuși, folosind o notiță contemporană de concepție reacționară, căci se spune în ea: « s'au sculat un Theodor Vladimirescu, slugeriu fiind, în partea Oltului, și au strâns o sumă de nebuni, vrând să scoată dreptatea în Țara Românească », documentându-se deci, pe această notiță, N. Iorga se contrazice singur scriind că « ar fi o greșeală să se creadă că mișcarea pandurilor ar fi făcut să tresară un popor întreg ». Intr'o altă notiță, folosită tot de N. Iorga și având tot un caracter reacționar, se spune însă: « Theodor, în București, zicea că umblă pentru dreptate și în colo puteai să vezi o mare rebelie ce n'au mai fost altă dată întru această țară ». Ce alt sens are această « mare rebelie » decât acela al unui clocot obștesc ?

Este de mirare cum și alți cercetători recenti, adoptând punctul de vedere reacționar al lui Naum Râmnicăneanu, au văzut, în această glocată care s'a alăturat pandurilor, « toate elementele turburi sau desmoștenite ale societății »,

¹⁾ C. Aricescu *O. c.*, II, pp. 8—8.

folosind în acest sens pasajul peiorativ din Naum că « împreună se înhăitară Grecii și calicii toți, opincarii, Ungurenii, iobagii și Oltenii »¹⁾. Acesta era « norodul cel ars și fript » de clasa stăpânitoare, cum spune Tudor, acel norod « adus la o desnădăjduire încât sunt bucuroși mai bine să piară cu toți, decât să mai fie vii », acel norod care striga acum că « i-a hrănit și i-a poleit (pe boieri) cu sângele lui », iar acum era hotărât, « din multă desnădăjduire, pe toți să-i jertfească, ori altfel să piară ei » (Aricescu).

Dar de acum, Tudor pășise pe drumul morții, care-i era pregătit cu satanică meticulozitate de către boierii eteriști, îndârjiți împotriva-i că nu urmase « întocmai » îndrumărilor ce-i dăduseră la 16 Ianuarie 1821 banul Grigorie Brâncoveanu, banul Grigorie Ghica și Barbu Văcărescu, căteștrei boieri din divan, ceea ce este de subliniat.

La 30 Ianuarie 1821, divanul din București trimite o « carte » către slugerul Tudor, în care-și arată dela început « mirarea » pentru « urmările » lui.

Tudor este acuzat aici ca « tâlhar sau voitor de rău », fiind întrebat: « încotro vei năvăli ca să te mântuești? », căci « *osânda morții îți va fi grozavă și cumplită, ca unui turburător și amestecător de liniștea locuitorilor* ». « Iar de nu ți se vor precurma relele cugetări, *hotărăște-te singur morții și fii încredințat că nu vei găsi scăpare!* » încheie marii boieri, dându-și în vileag de pe atunci intenția de a-l suprima pe Tudor (V. A. Urechia).

Și totuși aceiași « otcârmuitori ai domniei Țării Românești » informau în același timp, agențiile străine din București că Tudor « nici supărare sau vreo pagubă n'au făcut nimănui ». Inșiși dregătorii din județe afirmă în raporturile lor către oblăduire că « lucrările lui (Tudor) nu se aseamănă cu ale unui *tâlhar*, ci cu ale unui *apostat*, încă de mai 'nainte chibzuit, hotărât și gătit în fapte de apostasie ».

Clucerul Constantin Ralet, ispravnicul de Mehedinți, primise poruncă dela stăpânire să prindă pe Tudor « ori viu sau mort », ceea ce a și încercat să facă, acuzându-l că a ieșit « la hoție ». « Să știi că eu sunt cel mai bun fiu al patriei mele și, dela București până aici, am venit tot prin orașe și sate și nimeni nu s'a supărat cu nimica », îl lămurește Tudor, cu accente pline de indignare întrebând « de unde ai D-ta voie ca să omori Raiaoa Impăratului? ». Il sfătuește apoi: « Ci ămblați cu bine . . . , de voiți să vă fie bine, că cu răul n'alegeți nimic, pentrucă nu v'ați așternut bine mai de 'nainte ». In același sens, scria și boierilor divanului: « Prea cinștiți boieri, de sunteți d-voastră patrioți și părinți ai norodului, *precum o ziceți*, cea de slugă a mea socoteală este așa: că acum aveți d-voastră vreme a scăpa de hula tuturor neamurilor și să vă faceți patrioți adevărați, iară nu vrăjmași ai patriei, precum ați fost până acum. Bine ar fi ca d-voastră să popriți răutatea și pornirea armelor ce ați cugetat asupra norodului celui nevinovat și credincios . . . ; să vă învoiți cu norodul la cererile ce face, pentrucă ei nu cer

¹⁾ A. Oțetea, *O. c.*, p. 150.

vreun lucru necuviincios seau care să nu-l fi avut, ci cer o dreptate...; într'alt chip, nu va ieși lucru la căpătâiu bun» (V. A. Urechia).

Dar, în timp ce Tudor începea a schița acest spirit de concilianță, care îi va fi fatal, boierimea îi săpa și mai adânc mormântul.

Lucrând în unison, boierii eteriști, împreună cu ceilalți boieri mari și mici, recurg la orice mijloace pentru innăbușirea răscoalei.

Deocamdată, așa cum au făcut întotdeauna, cer intervenția străină în Țara Românească.

Făcând «până la pământ așternute prea plecatele noastre închinăciuni», cum spun ei, boierii înaintează un arz către Poartă, semnalând că «acest Theodor Vladimirescu» «au început, prin scrisorile sale, a invita obștea norodului și a-i chiea să vie să se unească cu el, luând fieșcare arme, iar cel ce nu va avea, să-și facă lănci și furci de fier, arătându-le cum că cugetul lui privește spre a-i ocroti de a rămânea slobozi de sub supunerea domnilor și a boierilor». Calificând fapta lui Tudor ca «urmare tâlhărească», boierii sunt în panică, pentru că răscoala tinde «a coborî și în partea câmpului și de acolo la Craiova și apoi aici» (la București), astfel că «prin mare creștere se întinde răul». Arzul se încheie cu apelul la intervenția armată otomană: «Mare grijă având (ei boierii) de răul ce poate pricinui țarei acest tâlhar și văzând că, de se va întinde creșterea alăturașilor săi, precum s'au început, nu va fi țara în destoinicie a se împotrivi», e rugată Poarta «să chibzuiască mijlocul cel cuviincios spre apărarea țarei despre acest tâlhar» (Aricescu).

În scrisoarea care a însoțit acest arzmahzar, se dă dragomanului Porții explicația că «dela început, mișcarea acestui făcător de rele..., nu ne-am crezut deodată a aduce aceasta la cunoștința prea puternicei împărății, îndreptându-ne fiind că, în urma trebuincioaselor mijloace ce fără întârziere am pus în lucrare, se va pune capăt la această îndrăzneță întreprindere, cum s'a întâmplat și cu alți îndrăzneți făcători de rele dinaintea lui (Tudor)». Firește că această explicație nu era verosimilă, căci s'a arătat că boierii, eteriști sau nu, proiectaseră o revoluție pentru înlăturarea jugului otoman, punând-o sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, care însă îi conster-nase, schimbând sensul acestei revoluții. Și atunci, simțindu-și clătinate interesele de clasă, iată-i pe acești boieri chemând în ajutorul lor chiar puterea împotriva căreia țintiseră să-l arunce pe Tudor. Chiar în scrisoarea amintită, se spune că «lucrul a luat altă față», căci răzvrătorul propovăduia slobozenie, «întinând sufletele celor mai simpli cu îndemnul acestui cuvânt» și cugetând «d'adrechtul la stăpânire».

Îngrijorându-se că Tudor «amenință s'aducă pieirea îndeobște și chiar în orașul Bucureștilor», boierii divanului chibzuiesc în scrisoarea amintită, că «acest lucru nu este lesne de scos la cale». De aceea, «pentru ca să poată țara să se lupte cu acest răzvrător», boierii declară aici că se simte trebuință «de un braț puternic și înalt, ca să se mântue norodul Valahiei d'o asemenea goană, pân'a nu cerca jalnicile sfârșituri ale acesteia».

În același timp, boierii au informat pe consulul rus din București, Pini, că, «neîntrevăzând alt mijloc de scăpare, în chibzuirea comună n'am găsit alt remediu mai eficace la răul acesta fără de leac, decât să recurgem la câteva pașale din vecinătate și să le cerem ajutoare în contra turburărilor urzite pe toată întinderea Țării Românești, care ia niște proporțiuni uriașe, din cauza tribunilor cari aranghează poporul». Consecința acestei note a fost desavuarea în curând a mișcării lui Tudor de către țarul Rusiei, care l-a autorizat pe Pini să declare că «locotenentul Vladimirescu e degradat din calitatea de cavaler al unuia din ordinele rusești» și că nu mai posedă niciun titlu «la protecția» sa.

Paralel cu această acțiune, boierii încearcă să-l izoleze pe Tudor de pandurii săi, acordând acestora scutire de biruri.

Numai că șuvoiul poporului nu mai era de zăgăzuit decât prin suprimarea «gigantului», cum i se spune lui Tudor într'o notă a caimăcămiei care a avut interimatul oblăduirii țării până la venirea în scaun a noului domn.

Prima încercare de asasinare a lui Tudor a fost pusă la cale înainte de 28 Februarie 1821 de către vornicul Constantin Samurcaș, vechiul eterist, adică «de cătră mâinele cele sângerate ale tiranilor boieri», cum scrie însuși Tudor, care a descoperit la timp «vicleșugul cel sângeros». Această misiune a fost încredințată lui Hagi Prodan, care a venit în tabăra lui Tudor, simulând că a fugit din cea adversă. «Pe care, căutându-l — scrie Tudor — am găsit la dumnealui și contractul dumneavoastră, cel cu multe făgădueli făcute, precum și o scrisoare a exilenții sale domnului gheeneral și cavaler Pini; făgăduindu-i că, pentru uciderea mea, *dela amândoaă prea puternicile împărății va fi mângăiat cu multe mili*». Era prologul dramei din viitorul apropiat, căci, în urma acestei tentative, Samurcaș încredință pe boierii dezamăgiți de nereușită că «negreșit se va omori Teodor, în puține zile și se va întemeia obșteasca liniște».

Între timp, Tudor capătă o infuzie de curaj la aflarea vestii că Alexandru Ipsilanti a trecut Prutul în Moldova, fapt care s'a întâmplat în seara zilei de 22 Februarie 1821. Corpul său de eteriști era alcătuit din Grecii refugiați în Rusia, care porneau de pretutindeni la luptă, cântând imnul lui Riga Velestinliul. Puțin a lipsit ca din acest corp să facă parte și Pușkin, care suferind prigoana ultimilor ani întunecați ai domniei autocrate a țarului Alexandru I, se afla în această vreme la Chișinău. Inflăcărat de idealul de libertate al eteriștilor în care el întrezărea că Turcii «vor lăsa țara înflori-toare a Eladei, moștenitorilor legitimi ai lui Homer și Themistocle», Pușkin se pregătise serios pentru această expediție, începând să studieze limba turcă. În Rusia, se și răspândise șvonul că poetul fugise în ajutorul Grecilor, imitând gestul lui Byron.

Pășind în Moldova, Alexandru Ipsilanti a fost bine primit de boierii eteriști, care și-au deschis pungile, grajdurile și magaziiile pentru a-l ajuta. Astfel, Iordache Ruset Roznovanu, cel mai mare și mai bogat multimoșier din Mol-

dova, a dăruit Eteriei 10.000 de ducați olandezi și 300 de cai cu tot harnașamentul lor. Mitropolitul Veniamin a înarmat și echipat pe cheltuiala sa un voluntar eterist, a făcut danie 10.000 de lei și patru telegari. Din pungile boierilor, au răsărit în Iași, în câteva zile, trei milioane de lei la dispoziția lui Alexandru Ipsilanti. Era prețul care i se plătea pentru că ținuse seama de dorințele acestei boierimi de a reveni asupra hotărârii sale de a desființa toate privilegiile de clasă, așa cum își manifestase intenția într'o primă proclamație. «A le desființa, înseamnă a ataca stările cele mai influente, ceea ce ar stârni împotriva Domniei Voastre un popor ignorant și incapabil să aprecieze generozitatea intențiilor voastre», argumentaseră boierii machiavelic, lui Alexandru Ipsilanti. Așa se explică de ce acesta n'a putut să recruteze dintre Moldoveni decât 2.000 de oameni, cu toate că la Te-Deum-ul din biserica Trei Ierarhi îl încisese cu sabia mitropolitul Veniamin, care sfințise și drapelul revoluției eteriste, înfățișând pe o parte pe împăratul Constantin și Elena, cu deviza «Prin acest semn vei învinge», iar pe cealaltă un Phoenix cu inscripția «Din cenușa mea renasc» (A. Oțetea).

Tot atât de pasivi au rămas Moldovenii și în fața încercării de mișcare anti-grecească, inițiată de tabăra boierilor anti-fanarioți. În zadar se străduiră aceștia să dinamizeze poporul pentru ca «să izgonim numaidecât pe tâlharii aceștia din pământul nostru», cum îndeamnă spătarul Sturza, ispravnicul ținutului Neamțului ¹⁾). Sfârșiala care s'a produs, s'a stins repede, pentru că, după cum discerne Xenopol, țărani și-au dat seama că «nu pot trage niciun folos din asemenea pornire, expunându-se numai la pericole și suferinți pentru interesul boierilor», stăpânitorii acelu pământ al Moldovei pentru apărarea căruia fuseseră chemați. Firește însă că această acțiune a boierilor antifanarioți a contracarat recrutarea voluntarilor pentru Alexandru Ipsilanti. Moldovenii n'au fost scoși din această pasivitate nici de manifestul adresat mai târziu «cătrel toate stările locuitorilor Moldovei» de către cneazul Gheorghe Cantacuzino, fruntașul eterist venit cu Alexandru Ipsilanti și numit căpetenie a Moldovei în locul voevodului moldovean Mihai Șuțu, abdicat și fugit în Rusia, în urma dezavuării mișcării eteriste de către țar. Nu puteau crede Moldovenii că, prin această participare, vor câștiga «dreptățile acelea pe care de atâtea veacuri le aveți pierdute», cum li se făgăduia prin acest manifest, în care se mai vorbea de «ușurarea birnicilor», de «ridicarea scutelnicilor», de măsuri strașnice împotriva a «orice urmare asupritoare săracilor».

În timp ce Alexandru Ipsilanti se lăsa spre Țara Românească în fruntea unei armate de 2000 de oameni din mijlocul cărora se formase și o «legiune sacră» alcătuită din elementele cele mai devotate ale Eteriei, Tudor Vladimirescu, cu numeroasele sale cete de panduri și arnăuți, s'a îndreptat prin Slatina spre București, după ce a lăsat la Craiova pe căpitanul Ion Solomon.

¹⁾ Xenopol, *Istoria partidelor politice* I, pp. 45—46.

La vestea că Tudor a trecut Oltul, o serie de mari boieri au părăsit Bucureștii, îndreptându-se pe drumul Câmpinei spre Brașov. Fuga acestora este motivată de d-l Oțetea prin «spaima lor... în parte motivată de excesele comise de trupcele lui Tudor». În acest sens, este invocat «cazul dela Benești», unde opt familii boierești, retrase acolo la conacul lui Iordache Oteteleşanu, au fost lăsate «numai în cămăși», de doi căpitani ai lui Tudor și de arnăuții din subordinele lor. Aceștia erau cât pe-acți să facă «de seamă» boierilor, dacă n'ar fi fost opriți de Tudor, care, ivindu-se la marginea satului, făcu cunoscut că «acela care se va atinge de boieri, cu moartea se va pedepsi». El a aplicat această pedeapsă capitală numaidecât. «Garda uciderii», care număra 45 de panduri «foarte grozavi» și pe «care nimenea n'o vedea... decât numai la execuții de ucideri», când ieșea «ca din pământ», cum o descrie un martor ocular, a fost pusă să decapiteze chiar în fața lui Tudor pe cei doi «bulucbași», făcuți vinovați de jaf¹⁾. După ce a expus, «vârâte în pari», capetele acestora, avertizând astfel pe arnăuții săi că «tot cu asemenea pedeapsă sunt hotărât a pedepsi pe oricare, pentru cea mai mică hoție», Tudor a trimis boierilor această dovadă macabră, însoțind-o de o scrisoare. Adresându-se aici «fraților» boieri cu «cuvinișoasă închinăciune», ceea ce arată că îndârjirea luptei sale de clasă suferise o atenuare, Tudor scrie: «cu toate că nu sunt din sânge de evghenist — adică de boier, — dar tot simț durerile celor evgheniști», iar apoi: «să cunoașteți D-voastră că cugetul meu n'a fost, nici este, a se urma unele ca acestea». «Eată pe cei ce au fost pricina, i-am tăiat pe amândoi și le trimit capetele spre încredințare, pe care să porunciți a le pune la răspântii, spre pilda și a altora», scrie Tudor în continuare, pentru ca apoi să semneze scrisoarea: «*al Dv. ca un frate și slugă*». Scrisoarea poartă data de 3 Martie 1821 și e trimisă din satul Oteteliș.

D-l Oțetea afirmă că «toți cei ce au urmărit cariera revoluționară a lui Tudor știu că numai mărinimos și inspirat de duh creștinesc n'a fost». D-sa aduce ca argument, în sprijinul acestei afirmații, executarea celor doi bulucbași, care au fost decapitați, spune d-sa, «numai fiindcă au rezistat voinței lui Tudor». Despre care voință a lui Tudor este vorba? Despre aceea de nu fi tolerat jafurile și excesele? În astfel de cazuri, impută d-sa lui Tudor că n'a fost «mărinimos și inspirat de duh creștinesc»? Dar ce a fost altceva decât mărinimie faptul că Tudor s'a arătat sensibil la «durerile celor evgheniști», așa cum s'a putut observa în scrisoarea sa, mai sus amintită? Ce a fost altceva decât pornire de «duh creștinesc» gestul lui Tudor față de protopopol dela Slatina, pe care, în această împrejurare, l-a chemat la sine și, «descălecând de pe cal și sărutându-i mâna, i-a dat argintăria și sfintele vase, poruncind a i se număra și lei trei mii pentru cumpărarea lucrurilor

¹⁾ Mihai Cioranu, în: N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, pp. 257—259.

ce vor fi lipsind » de pe urma jafului făptuit de cei de mai sus, așa cum istorisește amănunțit Mihai Cioranu? De altfel, chiar d-l Oțetea se contrazice în această privință, când menționează că boierii dela Benești, întrebându-l pe Costache Samurcaș, trimis să oprească înaintarea lui Tudor, ce să facă: să rămână la Benești sau să fugă și ei peste graniță ca alți boieri?, acesta le-a răspuns să n'aibă frică de Tudor, că el nici nu omoară, nici nu jefuește pe nimeni, dar să se păzească de hoțomanii ce s'au rupt din oștirea lui¹⁾.

Prin urmare, nu mai încape îndoială nici despre mărinimia lui Tudor. Ceea ce surprinde însă, este mărinimia arătată de el față de «evgheniști», numai la trei zile după încercarea de asasinat, inițiată de aceștia împotriva lui, prin Hagi Prodan, după cum s'a arătat. Această încercare n'a fost o «poveste» sau «una din farsele de care abundă istoria Eteriei», cum se exprimă d-l Oțetea, nu pentru a restabili adevărul istoric, dar pentru a opune, cu orice chip, alt punct de vedere d-lui Bodin, preopinentul d-sale. Scrisoarea autentică a lui Tudor, scrisă în această împrejurare și publicată până acum de patru ori²⁾ poate fi considerată, oare, ca «o legendă»?³⁾. Este posibil, oare, ca un cercetător pretențios, care își propune să scrie o «nouă» istorie a lui Tudor Vladimirescu «*la lumina necruțătoare a documentelor*», să nu țină seama tocmai de adevărul istoric cuprins într'un document original, de importanța acestuia, chiar dacă acest cercetător s'a pomenit scriind această proaspătă sinteză în mod «cu totul întâmplător»? Poate face, oare, un cercetător scrupulos abstracție de un astfel de document, fiindcă fapta consemnată aici nu este relevantă de «niciunul dintre intimii lui Tudor», adică nu se află menționată și în izvoarele contemporane narative ale acestora? Așa se explică de ce d-l Oțetea a putut fi de acord cu Naum Râmniceanu, care «nici» el nu credea «în povestea cu omorîrea lui Tudor», pe care a declarat-o ca «minciuni slabe și copilărești», necrezute «nici de boieri». Cum s'a așteptat, oare, d-l Oțetea să afle tocmai dela oșteritul autor al «Istoricului zaverei în Valachia», adevărul care ar fi întunecat și mai mult lipsa de scrupule a clasei boierești al cărei apărător declarat era Naum? Iată însă că un alt izvor narativ contemporan, pe care d-l Oțetea se pare că nu l-a consultat, confirmă verosimilitatea faptului consemnat în documentul discutat. Este vorba de *Istoria jăfuitorilor Țării Românești*, în care autorul anonim, deși adversar al mișcării, după cum reiese din titlu, notează: «Divanul Bucureștilor, văzând întârzierea venirii Turcilor (chemați de Divan, după cum s'a arătat) și temându-se de năvălirea lui Tudor, nu înceta trimițând ajutoare de ostași la Craiova, între carii era și

¹⁾ A. Oțetea, *O. c.*, p. 174.

²⁾ In: I) Dr. P. Samarian, *Contribuția Ialomiței la istoria neamului. Ceva din trecut: Documente inedite din timpul lui Tudor în Pământul* Călărași, 1933 (II), Nr. 32—34 din 4 Iunie, p. 2; II) N. Iorga, *Noi scrisori ale lui Tudor Vladimirescu în Revista Istorică*, XIX (1933), pp. 161—162; III) Emil Vîrtosu, *Tudor Vladimirescu, Pagini de revoltă*, Buc., 1936, pp. 43—45 și IV) Emil Vîrtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947, pp. 69—71.

³⁾ A. Oțetea, *O. c.*, p. 172, nota.

un Hagi-Prodan Bulgariul, om vartos și hoșos și viclean. *Acesta se îndatorase foarte mult de boieri ca să piarză pe Tudor, însă el, ca un Iudd, în loc să săvârșească făgăduiala, după ce au mers la dânsul, s'au lipit de el și i-au descoperit toată taina și cuvântul ce legase cu boierii și i s'au făcut ca un tată*». Să nu mai fie, deci, contrariat d-l Oțetea că Hagi Prodan, omul care a devenit «însoțitorul credincios și inseparabil» al lui Tudor și asociat «la planurile sale cele mai secrete», putuse fi angajatul plătit de boieri ca să omoare pe Tudor.

Tudor nu l-a iertat numai pe Hagi Prodan pentru motivele revelate în «Istoria jăfuitorilor Țării Românești», (vezi mai înainte), dar și-a schimbat, după 3 Martie, atitudinea de luptă, neîmpăcată până atunci, față de boierime, devenind adeptul unei reconcilierii. Ce alt sens poate avea «cuvântul» său către panduri, scris probabil în satul Oteteliș la 3 Martie 1821? «Fraților, — se adresează el acestora — până azi, nu v'am descoperit pricina tainică a sculării mele. Nu dela sine singur am luat armele, ci în înțelegere cu mai Marii noștri. Și d'aceea, *nici nu privește această mișcare la stingerea boierilor, cari nici nu se împrotivesc cu denadinsul, fiind greșită ideea ce v'ați făcut de dânsii*. Acum, fiind că se apropie ceasul, eată vă descoper la toți adevărul, încunoștiințându-vă că *pornirea aceasta este din porunca împăratului Alessandru al Rusiei și privește nu numai la mântuirea noastră, ci și a întregului neam grecesc*».

Apoi, Tudor își leagă speranța de sosirea prințului Alexandru Ipsilanti, care «ieșind din Moldova, a călcat pe pământul Țării Românești, cu însemnată oștire», în urma sa venind, credea Tudor, «marea putere a Rusiei, care se află la Prut», ceea ce însă n'avea să mai fie decât o iluzie.

La congresul dela Laybach ținut în acest răstimp, țarul Rusiei a desavuat atât mișcarea lui Tudor, calificând-o ca «o funestă asemănare» cu turburările revoluționare din Spania și din cele două Sicilii», cât și mișcarea lui Alexandru Ipsilanti, care a fost condamnată de Alexandru I «în termenii cei mai categorici»¹⁾. Nu trebuie uitat că la această desavuare a contribuit în mare parte, reacțiunea boierească internă. Astfel că în zadar mai nădăjduia Tudor că «noi vom înlesni trecerea Prințului Ipsilant peste Dunăre ca să meargă spre mântuirea patriei sale» și că «Rușii ne vor ajuta ca să coprimem cetățile turcești de pe marginea Dunării, ce cad în partea noastră și apoi ne vor lăsa a ne cârmui singuri cu legile noastre».

Noua atitudine de reconciliere a lui Tudor față de boierime n'a inspirat decât o vagă încredere. La aflarea veștii că Tudor a trecut Oltul și că înaintează spre București, boierii cuprinși de panică, au apucat calea refugiului spre Brașov. Primul care a dat semnalul a fost chiar banul Grigore Brâncoveanu, urmat curând de vornicul Constantin Samurcaș și de alți boieri eteriști, care au fugit împreună cu consulul rus Pini. Dacă ar fi să motivăm fuga acestora numai prin «spaima» de «excese comise de trupele lui Tudor», se pune întrebarea: de ce nu «s'au tras» la Câmpina, iar apoi la Brașov, și

¹⁾ A. Oțetea, *O. c.*, p. 201—202.

alți eteriști de seamă ca mitropolitul Dionisie, episcopul Ilarion al Argeșului, banul Grigorie Băleanu, logofătul Alexandru Filipescu (Vulpe) și alți boieri de seamă, în îngrijirea cărora a rămas poliția Bucureștilor? Răspunsul la această întrebare trebuie căutat în aprehensiunea care exista între Grigorie Brâncoveanu și Constantin Samurcaș pe de o parte și Tudor Vladimirescu pe de alta. Cum aveau oare să-l mai întâmpine aceștia pe Tudor, pe care căutaseră să-l suprimă? De altfel, banul Grigorie Brâncoveanu și vornicul C. Samurcaș puteau fi siguri că boierii rămași în București « să înfrunte » pe Tudor și pe pandurii săi, se vor pricepe să le suplinească lipsa.

Oamenii de jos din împrejurimile Bucureștilor, erau entuziasmați de Tudor prin cuvintele de « libertate și patrie ».

Dela Bolintin de lângă București, unde se afla la 16 Martie cu « adunarea norodului » sau cu « adunarea cea mare », cum spunea el, adică cu glotnicii răsculați, cari numărau « peste șaisprezece mii », Tudor a adresat o proclamație « către toți d-lor cinstiții boieri, către toți neguțătorii și către toți locuitorii din orașul București, *atât cei de loc, cât și cei streini*, câți locuiesc acolo ». Aici, el reamintește, ca și altă dată, că s'a sculat « pentru dreptățile folositoare la toată obștea, care dreptăți... dela o vreme încoace, din pricina unirii pământenilor boieri cu cei după vremi trimiși domni, cu totul s'au înghițit și s'au stricat, avându-le numai pentru folosul lor ». Reiese, deci, că Tudor n'a abandonat încă poziția luptei de clasă. Aici la București « este ca să se adune toată țara, cu mic, cu mare » și să aștepte sosirea trimișilor « prea puternicii împărății », cari, nădăjduia Tudor, aveau să cerceteze « jalnica lor stare și să le facă dreptate și orânduială bună ». În acest scop, Tudor cerea Bucureștenilor « să-mi trimiteți din toate isnafurile câte un om », « ca să știm de voiți binele de obște sau nu ». El cerea aceasta pentru ca să știe dacă era « la un glas și într'o unire cu creștinescul norod ». În încheiere, face aluzie la rezistența de clasă a boierimii, declarând că acela « care împotriva va urma, în viață să va căi ». Faptul că « Tudor nu face, nici acum, deosebire nici de clasă, nici de avere, nici de neam, nici de profesiune, nici de credință », a dus pe d-l Oțetea la concluzia că « apelul își păstrează caracterul *cosmopolit* și general, pe care l-a avut dela începutul revoluției »¹⁾, ceea ce este cu totul fals. Dacă această proclamație a lui Tudor era atât de inofensivă, mai aveau oare boierii rămași în București motive să se teamă de ceea ce Aricescu numește « urgia lui Tudor »? Căci această urgie nu trebuie înțeleasă numai în sensul unei răfuei sângeroase, pe care de altfel acești boieri o putuseră evita luând-o la sănătoasa ca și ceilalți, ci și în acela al primejdiei în care se aflau privilegiile lor de clasă cari treceau acum prin faza cea mai critică dela începutul răscoalei. De altfel, Naum Râmniceanu desvâlue că mitropolitul și boierii rămăseseră în București ca « să înduplece pe Teodor a se trage din urâtele lui lucrări și porniri asupra (sim)patrioților lui », simpatioții lui Naum fiind, firește, boierii, iar « urâtele

¹⁾ A. Oțetea, *O. c.*, p. 222.

lucrări » ale lui Tudor, amenințarea privilegiilor boierești. O altă tactică de ultimă oră a acestei boierimi, mărturisită tot de Naum, era aceea de a temporiza încercările de reforme ale lui Tudor până la sosirea lui Alexandru Ipsilanti, când, prin intrigile lor, boierii rămași sperau să asmuțe pe unul împotriva altuia și « să-i împingă la luptă, încât sau unul sau altul să piară sau și amândoi, și să mântue Valahia de această mizerabilă priveriște a înfricoșatelor nenorociri », cum spune Naum, — ceea ce au izbutit.

Deocamdată, în urmărirea acestei tactici, boierii folosiră pe episcopul Ilarion, care avea o mare înrăuire morală asupra lui Tudor. Ei puseră la dispoziția episcopului o caretă cu patru telegari și-l porniră spre tabăra lui Tudor de lângă București ca « să-i împace cu el ». Este foarte interesant de urmărit acel « dialog între Tudor și Ilarion, relativ la boierii pe cari Tudor voia să-i taie »¹⁾, dialog care a avut loc în această împrejurare și care are valoare de document.

Reținem de aici că Tudor a urmat sfatul episcopului Ilarion, ținând probabil seama de sugestia acestuia că « ciocoi trebuesc omoriți politicește, iară nu trupește », căci, așa cum a argumentat episcopul, « e mai grea moartea pentru ei când se vor vedea fără privilegiu și fără slujbe și smeriți înaintea boierilor celor mici, cari să vor urca pe scaunele lor în Divan, în adunare și în slujbele cele mari ». I-a răspuns Tudor neîncrezător că « nu trăim noi să vedem aceasta », căci « tot grangurii cei mari vor fi în capul bucatelor » și că « lupul își leapădă părul, nu și naravul », dar « i-a iertat », cu condiția să-i dea concursul « sinceramente ». « După părerea mea ești mai câștigat dacă-i vei închide pe boierii cari au rămas și-i vei pune să iscălească toate hârtiile cele de folos obștească », recomandase lui Tudor, în acest sens, episcopul Ilarion.

Boierii, cari « așteptau tremurând » rezultatul misiunii episcopului Ilarion, « se umplură de bucurie » și « promiseră tot ce le propusese ». Numai că până și Ilarion avea să se căiască de fapta sa (C. Aricescu).

Era începutul căderii lui Tudor în capcana nevăzută pe care i-o pusese în cale boierimea sub masca a acestei colabocări.

Calea reconcilierii fusese astfel netezită pentru boierime. La 18 Martie, biv vel logofătul Alexandru Filipescu, care nu întâmplător a fost poreclit « Vulpe », putea merge să stea de vorbă cu Tudor, în calitatea sa de « mare vistier », cooptat de caimacamii Țării Românești în locul biv vel vornicului Grigorie Filipescu, demisionat²⁾. Naum Râmniceanu dă informația că Alexandru Filipescu-Vulpe a mers la Tudor ca « să-l înduplece a nu intra în oraș până va sosi și Principul Ipsilant ». « Până seara s'au prigonit (au discutat în controversă) cu dânsul, arătându-i că intrarea lui în București se va face pricină de mari tulburări și vărsare de sânge, căci orașenii și paznicii sunt sub arme... gata spre împotrivire », adaogă Naum, satisfăcut că « prostul și grosul

¹⁾ C. Aricescu, *O. c.*, II, pp. 123—126.

²⁾ Emil Vîrtosu, *Tudor Vladimirescu, Glose, fapte și documente noi (1821)*, pp. 75—76.

pandur Tudor s'a înduplecat să rămâie afară din București și să locuiască în Mănăstirea Cotroceni, ce este lângă oraș ».

Dar, spre înmărmurirea boierilor, Tudor le-a trimis a doua zi veste că e hotărît să intre în București, cerând să i se pună la dispoziție trei mănăstiri: Mitropolia, Radu-Vodă și Mihai-Vodă, pentru a-și cantona în chiliile lor oastea. Boierimea n'a mai avut încotro. Tudor a intrat călare în București în ziua de 21 Martie, în fruntea pandurilor săi mândri ca brazii, 3.500 la număr și 1.500 de arnăuți, neîntâmpinând decât o rezistență iluzorie. Norodul l-a primit cu « aclamări entusiastice » și pline de nădejde, ca și ziua scaldată de soarele de primăvară care sclipea pe cer (Aricescu). Numai că acest soare avea să se ascundă în nori, peste scurtă vreme.

Odată cu intrarea sa în București, Tudor, dezavuat acum dintr'o parte de țarul Rusiei, așa cum era și Alexandru Ipsilanti, iar de altă parte temându-se și de Poartă, unde fusese hulit de boerime, începe să capituleze. Așa se explică de ce în proclamația sa « către toți locuitorii din orașul Bucureștilor », el îi sfătuește potolit « să uităm patimile cele dobitocești și vrăjbele care ne-au defăimat atât » și « să ne unim... cu toții, mici și mari și, ca niște frați, fii ai unia maici să lucrăm *cu toții împreună*, fieștecare după destoinicia sa, câștigarea și nașterea a doua a dreptăților noastre ». Totodată, în proclamațiile sale « către locuitorii orașelor și satelor » de prin județe, el comunică norodului că « găsind (în poliția Bucureștilor) mulți patrioți boeri întru asemenea bune cugetări cu ale norodului asemănat, am hotărît, ca un voitor de dreptate, *să cunosc vremelnica stăpânire a țării* ». Acestei stăpâniri vremelnice, Tudor cere acum să se supună « toți cei ce au încins mare de izbăvire », asigurându-i că el este chezaș că « nici odinioară nu veți rămânea fără dobândirea dreptăților ». Acestea erau urmarea a două legăminte reciproce între boieri și Tudor. Cei dintâi recunoscuseră că « pornirea Dumnealui Slugeru Tudor Vladimirescu nu este rea și vătămătoare » și că « niciodată nu vom cugeta împotriva vieții și cinstei D-lui și ne vom uni pentru toate bunele cugetări câte se vor chibzui între D-lui și toți cei uniți cu D-lui ». Tudor se legase și el față de boieri că niciodată nu va cugeta « asupra vieții și a cinstei cuivaș » dintre boieri sau « asupra hrăpirii averii » lor și că recunoștea « *vremelnica stăpânire a țării* », față de care va îndupleca « pă tot norodul din câte șaptesprezece județe », « a da toată supunerea și ascultarea » (E. Vîrtosu).

În urma acestui legământ al lui Tudor, care constituia o renegare a concepției sale revoluționare dela începutul răscoalei, boierii s'au arătat dispuși să înainteze Porții un arz în care recunoșteau post factum că « ridicarea norodului nu privește spre împotrivire, ci spre cererea dreptăților sale ». Boierimea pământeană lasă să se întrezărească în acest arz că nedreptățile cari cauzaseră răscoala lui Tudor se datorau boierilor fanarioți. În acelaș timp, ea se adresează și împăratului Rusiei mărturisindu-și grija despre o intervenție armată turcească, pentru contracararea căreia cere intrarea puternicelor oști ale țarului « în nenorocita țară a suferindei României » (C. Aricescu).

Cât era însă de fals legământul boerilor față de Tudor s'a putut vedea chiar la două zile după aceea, când ei s'au grăbit să-l salute pe Alexandru Ipsilanti în casa banului Ghica dela Colentina, pe care i-o pusese la dispoziție Tudor Vladimirescu ca să-l împiedice să intre în capitală. Aici, boierii din București au arătat lui Ipsilanti « toată ticăloșia țării, cum și jafurile și prăpădenia ce s'au făcut de către oamenii Slugerului Teodor și de către Arnăuți », cum istorisește Dârzeanu Și-au dat însă numaidecât seama că n'aveau la ce să se aștepte din partea acestuia, căci puterea armată de care se auzise că dispunea era fantomatică.

Atunci, ei au căutat să-l folosească pe Tudor împotriva lui Ipsilanti, arătându-i că aceasta urmărește emanciparea Grecilor împotriva cărora se plânseră ei la Sultan că aceștia au « afanisit » țara și au înjosit-o. Nu e necinste oare pentru un Român să se asocieze cu un străin ca « să jefuiască fără îndurare avutul compatrioților săi » și să ușureze acestuia « scopurile tâlhărești ale străinilor pentru sfărâmarea patriei sale »? ¹⁾ Naum notează cu satisfacție că mitropolitul cu boierii din jurul său « a deșteptat din buimăcire spiritul îngust al incultului și grosolanului Tudor » care « a început și el să recunoască mai lămurit lucrurile și s'a retras din asociația lui Ipsilanti ». Ceea ce nu convine însă lui Naum este că Tudor a arătat « alte cugetări mai înalte și anume că « el, ca localnic se cuvine să guverneze singur ca neatârnat în toată întinderea Valahiei ». Deocamdată n'au obținut însă să desbine pe Tudor de Ipsilanti, căci între cele două căpetenii s'a încheiat un acord în sensul de a împărți între ei administrația țării. Tudor și divanul consimțiră ca Ipsilanti să ia sub administrația sa județele dela munte și anume: Secuenii, Prahova, Dâmbovița și Muscel. Județele de câmpie și cele din Oltenia au rămas sub autoritatea lui Tudor.

Intre timp, trupe turcești au trecut Dunărea, ceea ce a determinat pe boieri să ceară țarului Alexandru să ordone intrarea trupelor sale în Țara Românească. Din această clipă, boierimea e gata să facă cerc în jurul lui Alexandru Ipsilanti, care, chiar dacă era dezavuat de țar, se putea spera într'o revenire a acestuia.

Tudor, rămas la București să înfrunte pe Turci, împotriva punctului de vedere al boierilor cari recomandau retragerea la Târgoviște, s'a asigurat de aceștia punându-i sub pază în casele dela Belvedere ale logofătului Dinicu Golescu. Aici, boierii au aflat că Tudor « el singur s'a declarat Domn al țării » începând « nu mai puțin a și porunci și înăuntru și în afară ». Eșuarea negocierilor lui Tudor cu Turcii și înaintarea acestora i-au impus retragerea dela Cotroceni, unde se fortificase pentru rezistență. Sub această presiune, el a pus în libertate pe boierii dela Belvedere și i-a lăsat să plece, trimițându-i — unde? La Târgoviște, unde se afla Alexandru Ipsilanti. Prin aceasta, Tudor și-a pecetluit singur sfârșitul. O analiză mai profundă duce la concluzia că acest

¹⁾ A. Oșetea, *O. c.*, p. 224.

sfârșit i-a fost pregătit de Alexandru Ipsilanti în conspirație cu boierii, strănși în jurul acestuia la Târgoviște. Misterul acesta e lămurit de altfel de Cioranu, care notează că, « pentru a-l judeca (pe Tudor), *Ipsilanti a format un tribunal de niște boieri ce se ziceau pământeni* ». Că boierii cari au hotărât uciderea lui Tudor erau « mai puțin pământeni » decât alții, aceasta este doar o chestiune de nuanță, care nu infirmă cu nimic concluzia noastră. De altminteri, cercetări noi vor face lumină deplină în sensul acestei concluzii. Iorgachi Olimpiotul, « vânzătorul lui Tudor », cum i s'a spus, n'a fost, deci, decât un executant al ordinelor primite. Cumplita execuție a lui Tudor a fost grăbită și făcută « noaptea, în taină », « de teamă ca pământenii (poporenii) să nu se răscoale și să-l libereze ».

Triumful acestei boierimi va fi desăvârșit apoi prin înfrângerea completă a eteriștilor, cari vor cădea și ei rând pe rând, după Tudor, victime ale aceleiași lupte de clasă iscusit condusă de boierime.

Satisfacția acestui triumf se reflectează elocvent într'o adresă trimisă de această boierime Inaltei Porți curând după aceea — la 10 August 1821. « Nu suntem vrednici după cuviință a mulțumi prea milostivului nostru Impărat, pentru această nemărginită milă ce au arătat către săraca țară de au izbăvit-o din mâinile țăranilor hoți, ce năvălise cu mare vrăjmășie și răutate asupra ei, ca niște fiare sălbatice și înveninate » (Aricescu), își împărtășesc boierii mulțumirea. Și să nu se uite că această așa numită de boieri « nemărginită milă » turcească e însemnat pentru Țările Române un adevărat flagel, care, în afară de incendierea satelor, de pustiirea lor, de spânzurătorile înșirate pretutindeni și de capetele tăiate, înfipte în pari la toate răscrucile, s'a soldat ca o cheltuială enormă de « cincisprezece milioane de piaștri » pentru Țara Românească și de « cinci milioane » pentru Moldova, drept preț al ocupației turcești (A. Oțetea).

Dar cărbunele aprins în 1821 nu s'a stins odată cu ultima suflare a lui Tudor, căci, așa cum observă un contemporan, revoluția din 1821, deși a pricinuit Românilor « amărăciune », dar « deodată și deșteptare »¹⁾.

GH. I. GEORGESCU-BUZĂU
(va urma)

¹⁾ Emil Vîrtosu, *Tudor Vladimirescu, Glose, fapte și documente noi*, p. 5.

PROBLEMELE ESTETICEI SOVIETICE

Estetica sau teoria artei se ocupă de problemele esenței artei, de relațiile dintre artă și realitate, de importanța artei în viața socială, de metoda creației artistice, de corelația dintre formă și conținut în opera de artă, de criteriile artisticului, etc. Teoriile estetice influențează practica artei și au o mare importanță în critica de artă. O critică bazată pe o teorie estetică neștiințifică devine arbitrară, subiectivistă, lipsită de principialitate.

Estetica are o importanță care depășește cu mult granițele intereselor unui cerc, mai mult sau mai puțin restrâns, al creatorilor de artă propriu ziși. Estetica influențează asupra atitudinii oamenilor față de artă, educă anumite gusturi artistice, formulează, în mod teoretic, cerințele față de artă.

Experiența istorică ne dă multe exemple strălucite, care ne dovedesc influența teoriilor și concepțiilor estetice progresiste asupra artei și asupra gustului artistic, precum și asupra conștiinței morale a oamenilor.

În Rusia anilor 40—60 ai secolului trecut, teoria estetică a marilor democrați-revoluționari: Belinski, Cernășevski, Dobroliubov, a fost steagul a tot ce era înaintat, a tot ce era progresist în arta rusă din acea vreme. Teoriile lor n'au sintetizat numai fenomenele progresiste existente ale literaturii, ci au arătat artiștilor drumul creației, au întipărit în conștiința oamenilor artei idealurile sociale progresiste, au îndreptat dezvoltarea artei în spiritul realismului artistic, i-au imprimat un caracter popular, o ideologie revoluționară.

Celbra disertație a lui Cernășevski «Relațiile estetice dintre artă și realitate» a fost un factor de primul rang în acea delimitare a lagărelor adverse în literatură și artă, care a avut loc în anii 50—60 ai secolului trecut. Influența puternică a propovăduirii a lui Cernășevski s'a oglindit profund în literatura și pictura, din timpul său.

Deosebit de mare este rolul esteticii sovietice, cu adevărat științifice, menită să lupte pentru o artă credincioasă poporului și comunismului.

Superioritatea imensă a esteticii sovietice constă în faptul că ea se bazează pe concepția filosofică cea mai avansată, care-i dă posibilitatea de a

rezolva în mod just toate problemele complexe ale esteticii. Marxismul a ridicat estetica la rangul de știință. Și în acest domeniu, marxismul a înfăptuit o răsturnare revoluționară. Materialismul dialectic și materialismul istoric dau o bază științifică rezolvării tuturor problemelor esteticii și criticii de artă.

Estetica sovietică înarmează arta sovietică și pe creatorii ei cu o concepție estetică, clară și precisă, bazată pe concepția marxistă despre lume, și care arată principiile fundamentale ale artei din societatea socialistă, orientarea ei și metoda ei creatoare, care determină linia de luptă a criticii sovietice pentru o artă ideologică, pătrunsă de spiritul de partid, bogată în conținut, pentru o artă măreață, vrednică de poporul care a construit socialismul.

Estetica și critica trebuie să formeze o exigență superioară față de artă, să educe în oamenii sovietici gusturi artistice, corespunzătoare întregului regim al vieții sovietice, eliberată de parazitismul claselor exploatare.

Elaborarea esteticii sovietice este ușurată, în mare măsură, de deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre problemele de ideologie, adoptate în ultimii doi ani. Aceste decizii dau profunza concepție teoretică a artei socialiste sovietice.

Deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre revistele « Zvezda » și « Leningrad », despre repertoriul teatrelor, despre filmul « Viața cea mare », despre opera « Marea prietenie » de V. Muradeli, marchează o etapă istorică deosebit de importantă în dezvoltarea artei socialiste sovietice. În aceste decizii de importanță istorică este exprimată grija Partidului Comunist pentru ridicarea artei sovietice, care are nobila misiune de a participa la formarea conștiinței comuniste a omului sovietic.

Deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre artă și literatură conține un program profund elaborat al dezvoltării mai departe a artei sovietice, și ne dau indicații clare, motivate filosofic, în toate problemele principiale și vitale ale artei.

*

Deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice pornesc dela cerința principală și hotărâtoare a societății sovietice față de artă și anume cerința atitudinii ideologice și de partid a artei. Aceasta este problema principală a esteticii marxist-leniniste. Elaborarea ei este datoria cea mai importantă a esteticii sovietice. Ea trebuie să opună artei burgheze, decadentă și lipsită de idei, înalta atitudine ideologică și de partid a artei socialiste sovietice.

Una din misiunile de primă urgență și importanță ale esteticii sovietice și a criticii de artă este criticarea și demascarea teoriilor estetice ale decadentismului burghez contemporan, care exprimă descompunerea artei burgheze, fapt caracteristic pentru epoca imperialismului. Această misiune de-

curge direct din deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) despre literatură și artă. Tăișul acestor decizii este îndreptat împotriva tuturor și a oricăror rămășițe ale teoriilor burgheze ale «artei pentru artă», ale formalismului și naturalismului, împotriva apolitismului și a lipsei de idei, împotriva spiritului pesimismului și tristeții, împotriva conruperii omului, împotriva tuturor trăsăturilor reacționare, proprii artei burgheze contemporane.

Estetica burgheză a trecut de mult timp pragul care o desparte de acea vreme când reprezentanții ei au luptat pentru o artă progresistă. Încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea, estetica idealistă germană a scos la iveală teza reacționară despre «desinteresarea» și «apolitismul» artei, teză care a servit ca bază teoriei «artei pentru artă», formalismului, etc. În epoca imperialismului, estetica subiectivă-idealistă burgheză este ocupată în întregime de justificarea monstruoasă decandente în artă. Încă Plehanov, criticând «orgia subiectivistă» în pictura artiștilor burghezi, în literatura simbolismului, etc., a arătat că semnul distinctiv și principal al artei burgheze, din formațiunea cea mai nouă, este lipsa de idei.

Aceasta este pe deplin normal. Arta poate fi profund ideologică numai atunci când este strâns legată de viața societății, oglindind măreția evenimentelor sociale, mișcările populare, aspectele esențiale ale vieții oamenilor. Acolo unde se pierde legătura între artă și mișcarea socială progresistă, arta decade, servește unor scopuri reacționare. Starea de astăzi a artei burgheze este o ilustrare minunată a acestei legi.

Vorbind despre societatea burgheză contemporană lui, Herzen a scris, cu drept cuvânt, că în această societate este o piedică, pe care n'o înlătură nici arcușul, nici penelul, nici dalta. Această piedecă este spiritul mic burghez. Estetica burgheză contemporană înalță lipsa de conținut ideologic, individualismul, indiferența artistului față de problemele sociale, la rangul de principiu fundamental al artei. Criticul american, profesorul Newton Arvin, caracterizând orientarea fundamentală în literatura americană contemporană, zugrăvește, cu înduioșare, îndepărtarea scriitorilor burghezi de realitate. Arvin se entuziasmează de faptul că tinerii scriitori sunt ocupați, «nu de fenomenele exterioare, economice și sociale ale realității care ne înconjoară, ci de fenomenele lumii interioare, de pătrunderea-sub vălul conștientului, în regiunile întunecoase ale vieții subconștiente sau inconștiente . . .».

Divorțul artei de problemele esențiale ale vieții sociale este predicată și în pictura și în sculptura burgheză.

Nu demult «Aliatul britanic» a publicat în paginile sale o informație sub titlul «Creșterea interesului pentru artă în trei ani de pace». Curioasă este «filosofia» acestui articol. Autorul ne asigură că «tablourile tematice și-au trăit traiul», că atitudinea spectatorilor față de pictură este determinată, cică, de «dragostea lor curată pentru culori». Cititorul nu se interesează decât de «trăirile artistului», de impresiile sale, iar interesul pentru tablourile tematice care «reprezintă scene din viață» a scăzut cu totul.

Aproape că nu mai este nevoie de mărturii complimentare despre acel subiectivism extrem, despre acea eliminare formalistă a vieții, despre înnăbușirea conștiință a celor mai profunde contradicții ale realității capitaliste, cu scopul de a-l prosti pe om, de a-l distra de la problemele vitale și pasionante contemporane, trăsături caracteristice ale « esteticei » burgheze actuale. Dedesupturile de clasă ale teoriilor lor sunt foarte bine exprimate în același articol despre aliatul britanic:

« Dacă artiștii nu dau nimic în afară de reflecția propriilor lor trăiri, a dispozițiilor triste pe râul Tamisa, sau desenele curioase ale copacului sau ale tufișului de spini, eu socot că publicul găsește tocmai în aceasta o distracție și o odihnă în urma asprei discipline a muncii și a jertfelor, care însoțesc eforturile postbelice ».

Aceasta este rumegarea unei meschine idei decadente, exprimată la timpul său de renumitul pictor formalist Matisse, care afirma că arta trebuie să fie ascmeni unui « fotoliu bun » în care omul se odihnește, uitând de toate pe lume; arta se compară cu un oarecare « mijloc care alină și liniștește psihicul », etc. Pe scurt, în închipuirea artiștilor și criticilor burghezi, arta are menirea de a-i face pe robii capitalului să se gândească mai puțin la contradicțiile vieții, la nevoile, la nenorocirile, la jertfele aduse Moloch-ului capitalului de oamenii simpli, dându-le posibilitatea de a « admira » « reflecția trăirii » decadenților contemporani.

E dela sine înțeles că distragerea atenției dela « blestematele probleme », proclamată de teoreticienii și practicienii artei burgheze, se îmbină în activitatea lor cu propaganda deschisă și deșanțată a tâlhăriei imperialiste, a rasismului, etc. Și una și alta au aceeași funcție oficială.

Marele merit istoric al criticilor revoluționari-democrați ruși ai secolului trecut — Belinski, Cernâșevski, Dobroliubov — constă în faptul că ei au elaborat o teorie estetică bazată pe înțelegerea conținutului ideologic și a marelui importanțe sociale a artei. Arta este « manualul vieții »; în această definiție scurtă, plină de profunzime, dată de Cernâșevski, este clar exprimată orientarea principală a ideilor estetice ale democraților revoluționari ruși. Ei au făcut mult pentru a sdrobi teoriile reacționare ale « artei pentru artă » și pentru a subordona arta intereselor luptei de eliberare a poporului. Luptând împotriva decadentismului burghez, estetica și critica de artă sovietică trebuie să se folosească de toată bogăția moștenirii ideilor revoluționar-democrate, îmbogățindu-le cu concepția marxist-leninistă despre lume.

Marxismul a dat o lovitură distrugătoare concepției burghezo-idealiste, reacționare despre artă, ca o sferă a creației, departe de viața socială, de lupta de clasă, de toate procesele care au loc în societate. Marxismul a arătat că arta, ca și știința, filosofia, morala, este o formă a conștiinței sociale, legată în mod organic de relațiile economice, politice și de celelalte relații care există în societate. Arta ca și oricare altă formă a ideologiei își scoate conținutul său din viața societății și nu are și nici nu poate avea un conținut propriu,

independent. Conținutul artei, precum și formele ei, sunt determinate în întregime de condițiile obiective ale evoluției sociale. De aceea artistul nu este o ființă oarecare fără trup, care se află deasupra pasiunilor care-i agită pe oameni, cum îi place esteticii burgheze să-l prezinte. În societatea împărțită pe clase, artistul aparține unei anumite clase și, vrând, nevrând, creația sa oglindește anumite interese și tendințe de clasă. Estetica marxistă distruge cu desăvârșire legenda burgheză despre caracterul « apolitic », « desinteresat » al artei, despre o artă deasupra claselor. « Arta pentru artă » este o minciună, tot așa ca și democrația « pură » sau politica « deasupra claselor ».

Lenin a adus un mare aport la elaborarea marxistă a acestei probleme principale în știința despre artă, dovedind principiul caracterului de partid al artei în celebrul său articol « Organizația de partid și literatura de partid », precum și în altele.

Leninismul ne învață că ideea « apolitismului » în societatea împărțită pe clase este o idee burgheză. Dimpotrivă, ideea apartenenței de partid, Lenin o numește o idee socialistă. Această teză se confirmă cu putere nouă în zilele noastre, când filosofii, criticii, publiciștii burghezi năpădesc cu ură și cu furie asupra principiului leninist al caracterului de partid al literaturii și artei.

Principalul în atacurile lor este dorința de a susține ideea reacționară despre independența artei față de politică. Dușmanul înfocat al științei și al progresului, filosoful-idealist englez Bertrand Russel, spune că « artistul trebuie să urmărească un țel, care trece de sfera politicii ». Criticii și muzicologii burghezi, servitori credincioși și zeloși ai imperialismului fac toate eforturile pentru a dovedi ceea ce nu se poate dovedi, anume că muzica, după cum a susținut un critic american, este « un observator extrem de independent al obiceiurilor omenești ».

Din motive ușor de înțeles, specialiștii în artă și filosofii burghezi se tem ca de foc să recunoască fățiș caracterul de partid al artei (cât și al filosofiei și al științei), deoarece a recunoaște caracterul de partid al artei burgheze înseamnă a recunoaște că ea servește vârfurile societății, interesele reacționare ale magnaților capitaliști; a recunoaște caracterul de partid al artei înseamnă a recunoaște pe față sciziunea societății în clase de neîmpăcat, lupta maselor împotriva capitalismului. Lenin a arătat că burghezia nu poate să nu tindă spre apolitism deoarece lipsa partidelor înseamnă lipsa luptei împotriva regimului burghez. Ideea « apolitismului » în artă este numai tăinuirea faptului că arta burgheză depinde de interesele capitalului cu scopul de a masca contradicțiile de clasă țipătoare ale orânduirii burgheze. « Apolitismul în societatea burgheză este numai expresia fățarnică, mascată, pasivă a apartenenței la partidul celor sătui, la partidul celor ce domină, la partidul exploataților », spune Lenin¹⁾.

¹⁾ Opere, vol. X, pag. 61, ed. 4 în l. rusă.

Filosofia și estetica marxistă recunosc pe față caracterul de partid ca un principiu hotărâtor al științei și al artei. Ideologii proletariatului proclamă și apără principiul caracterului de partid, deoarece ideile lor exprimă interesele marelui majorității a societății și mobilizează milioanele de oameni în luptă pentru treapta cea mai înaltă a evoluției sociale: comunismul.

Estetica sovietică, condusă de teoria marxist-leninistă, rupe masca « apolitismului » burghez, arătând că arta n'a stat și nu poate sta înafara politicei. Toată problema este *ce fel* de politică reflectă ea, *de ce fel* de politică este legată. Forța artei sovietice și a reprezentanților ei stă în faptul că se sprijină pe politica statului sovietic și pe partidul comunist ca pe fundamentul lor vital. Această politică este izvorul dătător de viață al evoluției artei, deoarece ea îndreaptă arta pe drumul slujirii scopului celui mai înalt ce poate exista: scopul construirii comunismului, al desrobirii forțelor creatoare ale omului, al creerii unor condiții materiale și spirituale ale vieții oamenilor, care să ducă spre o înflorire fără precedent a societății omenești și a personalității umane.

*

Desvăluind caracterul social al artei, ca una din formele ideologiei, rolul și locul ei în lupta de clasă, dependența sa de relațiile sociale, estetica marxistă a explicat, în mod științific, pentru prima dată în istorie, legile dezvoltării artei, ale succesiunii diferitelor ei forme. Materialismul istoric dă esteticei baze științifice sigure pentru a înțelege cum s'a dezvoltat arta de-a-lungul mileniilor, de ce, și în virtutea căror împrejurări, unele principii și idealuri estetice au fost înlocuite și cedează locul altora.

Marxismul ne învață că apariția unei arte, noui prin conținutul ei social și prin forma sa, își are rădăcinile în schimbarea mijloacelor de producție, în necesitatea de a satisface nevoi sociale nou—apărute în desfășurarea istoriei, în lupta de clasă, în lupta forțelor progresiste împotriva forțelor vechi, reacționare.

Fiecare treaptă nouă în dezvoltarea istorică a artei este produsă de noi condiții sociale. În afara acestui fapt nu se poate înțelege nimic din istoria artei. Totodată, marxismul ne învață că o artă nouă nu poate apărea pe un loc gol. Ea folosește în mod necesar experiența acumulată de dezvoltarea anterioară, prelucrând-o conform noilor condiții și cerințe istorice.

Aceste teorii ale marxismului despre legile evoluției artei au o uriașă importanță pentru estetica sovietică, care are misiunea de a stabili particularitățile principale ale artei socialiste sovietice, principiile ei estetice, metoda de creație artistică.

I. V. Stalin a definit metoda artei sovietice ca metoda realismului socialist. În această noțiune minunat de profundă se găsește răspunsul la întrebarea: ce deosebește arta sovietică de arta trecutului, care sunt noile ei

principii artistice; totodată această definiție aruncă lumină și asupra problemei: ce tradiții, ce moștenire artistică a trecutului continuă și dezvoltă arta sovietică, prelucrându-le în conformitate cu noile misiuni mărețe ce are de îndeplinit.

Problema moștenirii în arta sovietică este o problemă acută și vitală.

Nu este o întâmplare faptul că în decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice privind opera « Marea prietenie » se resping acei care rezolvă această problemă de pe poziția unui modernism burghez, a unui formalism antipopular.

Lupta cruntă în jurul acestei probleme a început cu primii pași ai artei sovietice. Nenumărații reprezentanți ai intelectualității burgheze prerevoluționare au folosit distrugerea revoluționară a ceea ce e vechiu ca un pretext favorabil, pentru ca, sub haina « noutății », să introducă în tânăra artă sovietică trucajul ultramodern al formaliştilor burghezi. Partidul bolșevic a respins fără milă încercările influenței decadente în arta sovietică și a orientat-o cu hotărâre spre o însușire critică a ceea ce este de valoare și măreț în creația artei realiste clasice.

Putem spune cu încredere că, dacă Partidul sub conducerea lui Lenin și Stalin nu ar fi distrus mulțimea de grupuri și grupulețe, care împingeau arta sovietică spre prăpastia modernismului burghez, dela futuriști, bogdanoviști, constructiviști, până la « Litfront » (Frontul literar), sociologii vulgari de tipul Fritsche, Pereverzev și alții, — arta sovietică nu ar fi putut ajunge la acele succese pe care le are astăzi, devenind arta cea mai progresistă, cea mai plină de conținut a zilelor noastre.

Una din trăsăturile fundamentale ale artei burgheze contemporane este ura față de realismul artistic, negarea poeziei realiste, a muzicii realiste, etc.

E natural ca arta socialistă sovietică, care reflectă construcția noii lumi umane, care propovăduiește prin artă marile idei ale comunismului, care servește poporul și care este profund realistă prin natura ei, să se afle într'o contradicție ireductibilă cu arta antirealistă burgheză.

De aici decurge misiunea estetice sovietice, a critice de artă sovietice de a duce lupta împotriva acelor care socot că arta socialistă sovietică poate folosi arta decadentă a formalismului și a naturalismului.

În decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice privind opera « Marea prietenie » este pusă și rezolvată, într'o formă amănunțită și cu o deosebită claritate, problema moștenirii, ceea ce dă o orientare justă nu numai specialiștilor în domeniul muzicii ci și din toate celelalte domenii ale artei sovietice. Decizia leagă în mod organic problema dezvoltării muzicii sovietice de recunoașterea imensului rol progresist al moștenirii clasice, a cărei bogăție constă, înainte de toate, în principiile profund realiste ce stau la baza creației sale artistice.

În decizie se arată că, organizațiile de conducere din domeniul muzicii « în loc să desvolte în muzica sovietică orientarea realistă, ale cărei baze sunt

recunoașterea imensului rol progresist al moștenirii clasice, în special tradițiile școlii muzicale rusești, folosirea acestei moșteniri și dezvoltarea sa mai departe, îmbinarea în muzică a unui conținut bogat cu perfecțiunea artistică a formei muzicale, veracitatea și realismul muzicii, profunda ei legătură organică cu poporul și cu creația sa muzicală și de cântece, înalta măiestrie profesională în același timp cu simplitatea și cu accesibilitatea operelor muzicale, ele au stimulat, de fapt, orientarea formalistă, străină poporului sovietic ».

Aceste cuvinte rezolvă în mod clar și definitiv problema moștenirii. Artă sovietică moștenește tot ce este mai bun în arta clasică din trecut, deoarece creațiile marilor artiști, scriitori, muzicieni — clasici, ne sunt aproape prin realismul lor, prin conținutul lor ideologic, prin tendința lor de a exprima ideile sociale, gândirile și sentimentele profunde ale oamenilor, prin întrebuintarea motivelor din creația poporului, etc. Formalismul, ca și naturalismul, sunt însă profund dușmane esenței însăși a artei sovietice.

O simplă alăturare a principiilor formalismului burghez și a principiilor vechiului realism clasic, ne demonstrează în mod complet de ce rezolvăm tocmai în acest sens, problema moștenirii.

Să luăm ca exemplu pictura. Formalistul definește astfel principiul fundamental al frumosului în pictură: « Ce este frumosul? Ce este frumusețea tabloului? Frumusețea tabloului este legătura, acțiunea reciprocă dintre culoare și formă ». Aceste cuvinte aparțin criticului burghez Walden.

În scrisoarea sa către Kramsky, marele artist rus I. Repin, unul din cei mai străluciți reprezentanți ai artei clasice realiste, definește astfel principiile vitale ale picturii:

« Dumneavoastră spuneți că noi trebuie să ne mișcăm spre lumină, spre culoare. Nu, și aici misiunea noastră este conținutul. Fața, sufletul omului, drama vieții, impresiile despre natură, despre viață și sensul ei, spiritul istoriei — iată temele noastre... La noi culorile sunt o unealtă, ele trebuie să exprime ideile noastre, coloritul nostru nu constă din pete gingașe, el trebuie să dispună și să înlănțue pe orice spectator, ca și acordul în muzică ».

În aceste două afirmații este minunat exprimată toată diferența care există între moștenirea clasică și arta decadentă a burgheziei imperialiste contemporane.

Pentru formalisti, arta este un scop în sine, un joc gol de culoare, deși prin această izolare aparentă de viața și lupta socială formalistii n'au putut și nu pot masca acel rol reacționar pe care « arta » lor îl joacă în societate.

Pentru reprezentantul realismului clasic, arta este o unealtă a vieții sociale, un mijloc activ de participare la lupta socială, o formă de exprimare a ideilor care au o mare importanță pentru societate, pentru popor. Redarea « spiritului istoriei », a « dramei vieții », — iată în ce au văzut marii artiști ai trecutului misiunea principală a artei și prin această calitate arta clasică este scumpă artei socialiste sovietice.

Se înțelege că a continua și a dezvoltă în arta sovietică moștenirea clasică nu înseamnă o simplă reproducere a acesteia, fără a-i aduce niciun fel de schimbări. Realismul socialist al artei sovietice este o treaptă nouă în evoluția artei și există o deosebire profundă între arta sovietică și moștenirea clasică. Dar prin constatarea acestei deosebiri între arta sovietică și vechea artă clasică nu poate și nu trebuie să se îndepărteze acea succesiune care există între ele. În discursul său la conferința muzicienilor sovietici, Jdanov a spus: « Trebuie să restabilim pe deplin importanța moștenirii clasice... ».

*

Fiind continuarea și dezvoltarea celor mai bune trăsături ale artei clasice, arta noastră sovietică se deosebește calitativ, în mod profund de arta clasică. Artă realismului socialist este o artă nouă, artă poporului eliberat. Estetica marxistă sovietică trebuie să arate în ce constă diferența dintre realismul socialist și celelalte forme ale realismului artistic din trecut, care sunt particularitățile realismului socialist, ce cerințe are el față de artă și față de oamenii de artă.

În literatura închinată problemelor realismului socialist deseori se poate observa o tratare falsă, greșită a esenței metodei artistice a artei sovietice.

În anul 1945 a apărut cartea lui B. Ballaș « Artă cinematografică ». În această carte este exprimată o tendință profund greșită, care se găsește în afirmațiile unor critici și specialiști în domeniul artei și anume neîncrederea față de realismul artistic, conceperea realismului ca o metodă a descrierii exterioare a faptelor. Autorul cărții citate afirmă că realismul socialist este o metodă insuficientă, că alături de aceasta trebuie să existe și o altă metodă independentă, romantismul pe care-l pune deasupra realismului. Realismul artistic, după părerea autorului, nu este decât o reproducere empirică a faptelor, o descriere naturalistă a realității. Comparând în mod scolastic « realitatea » și « adevărul » el spune:

« Dacă tema ambelor stiluri (adică realismul și romantismul — M. R.) este adevărul în realitate, și dacă adevărul și realitatea formează un întreg indivizibil ca obiect și ca sens (?), în stilul realismului accentul se pune pe realitate, iar în stilul romantismului, accentul se pune pe adevăr. Realistul începe în mod obiectiv cu realitatea, pentru a găsi adevărul. Romanticul abordează în mod subiectiv realitatea, având dela început patosul adevărului » (pag. 190).

Sensul prea puțin ingenios al acestei tirade constă în faptul că realismul socialist se înțelege ca o copie obiectivistă a « realității exterioare ». « Realistul, — scrie autorul, — rămâne obiectiv și sentimentele sale nu împodobesc figurile sale » (pag. 192). E clar că B. Ballaș identifică realismul socialist cu naturalismul, cu empirismul. Vrând, nevrând, se pare că autorul cărții citate vorbește despre realismul socialist numai pentru că așa se cade...

B. Ballaş își exprimă nemulțumirea sa cu privire la faptul că în operele artei sovietice « eroul realist este ales dintre oamenii care trăesc acum ». El scrie despre acest erou: « Un tip cunoscut din viața noastră de toate zilele. El se doosebește foarte puțin de noi ».

Stranie nemulțumire ! Belinski a văzut toată puterea artei realiste tocmai în faptul că, redând figurile tipice ale oamenilor, artistul ne dă posibilitatea de a cunoaște mai bine și mai profund pe « cunoscuții » noștri, că ea formează atitudinea noastră față de ei, — și în aceasta constă uriașa importanță epistemologică și de acțiune a artei. B. Ballaş îi învață pe artiștii sovietici că redând în mod realist un erou « simplu » nu vor avea nimic înafară de un tablou cenușiu. El scrie: « Noi avem nevoie de un romantism subiectiv — emoțional, muzical și patetic » (pag. 191).

Fraza despre « romantismul subiectiv — emoțional, muzical » nu este decât un sfat dat artiștilor de a părăsi calea ogîndirii realiste a realității noastre și a marilor ei procese vitale, și dovedește că autorul nu înțelege nici esența realismului artistic în general, și cu atât mai puțin, esența realismului socialist. Neîncrederea autorului în realism arată că nu înțelege realitatea sovietică ca un obiect al artei, vorbește despre tratarea falsă a realității sovietice, de către autor, despre nepriceperea sau lipsa dorinței de a vedea în ea faptele glorioase ale oamenilor eroici sovietici.

B. Ballaş nu este singurul în a trata fals problema realismului socialist.

În discuțiile cu privire la problemele estetice și critice literare, publicate în revista « Octombrie », tocmai problema corelației dintre realism și romantism a devenit problema centrală. Un șir de critici tratează în așa fel realismul socialist, încât fac să dispară... realismul. Realism socialist, fără realism, — iată sensul afirmațiilor lor.

O concepție asemănătoare asupra esenței realismului socialist o dezvoltă B. Bialik. Neînțelegând sensul afirmațiilor lui M. Gorki, pe care îl citează, despre principiul romantic din realismul socialist, B. Bialik trece centrul de greutate al problemei, privitoare la metoda literaturii sovietice, asupra romantismului, asigurând că realismul este ceva fără aripi, naturalist, străin năzuințelor de viitor.

Argumentând punctul său de vedere, el afirmă că în vechea literatură presocialistă realismul și romantismul revoluționar au existat separat; « specialitatea » (tov. Bialik scrie chiar așa: « specialitatea ») romantismului era tipizarea existentului. « Specialitatea » romantismului era presimțirea viitorului, depășirea în timp a realității, deoarece până la socialism nu exista un erou pozitiv. De aceea, realismul putea fi numai « critic », iar romantismul nu putea fi realist. Noutatea în realismul socialist constă în unirea realismului cu romantismul.

« Noutatea constă în aceea că misiunea tipizării, generalizării fenomenelor variate ale realității, adică ceea ce a fost specialitatea realismului critic și sarcina de a întrece în timp evoluția actuală, a presimțirii viitorului, adică ceea ce

a fost specialitatea romantismului revoluționar, s'au unit și au devenit o sarcină unică », scrie Bialik (« Octomvrie », Nr. 2, 1948, pag. 180).

Nu mai vorbim de caracterul de caricatură al unei astfel de reprezentări a istoriei literaturii din trecut, o astfel de tratare a problemei realismului socialist, este de fapt scolastică și formalistă, deoarece « noutatea » în metoda realismului socialist se reduce la simpla unire a vechiului realism critic cu romantismul revoluționar. Ce poate aduce o astfel de analiză, să avem iertare, la înțelegerea inovației reale a realismului socialist?

Ce se întâmplă când Bialik încearcă să aplice punctul său de vedere fenomenelor concrete ale literaturii sovietice, ne arată următorul exemplu.

În articolul publicat în numărul al doilea al revistei « Octombrie » pe anul curent, B. Bialik pune problema: ce a cauzat neajunsurile romanului lui Fadeev, « Tânăra Gardă », neajunsuri care au fost criticate în presa noastră de partid. Se știe că neajunsurile principale ale acestui roman constau în faptul că autorul nu a arătat rolul Partidului în perioada Marelui războiu pentru apărarea Patriei, nu a dat figuri tipice de bolșevici, — organizatorii pricepuți ai luptei împotriva nemților în dosul frontului, în ilegalitatea bolșevică. Autorul a prezentat lucrurile în așa fel ca și cum « tânăra gardă » ar fi acționat independent, fără conducerea Partidului.

E clar că toate aceste neajunsuri au o cauză determinantă: ele sunt rezultatul îndepărtării de principiile reproducerii realiste a realității. A nu arăta, în prezentarea realității sovietice, rolul forței conducătoare a societății sovietice, — Partidul Comunist — înseamnă să calci cerința cea mai importantă a realismului socialist: fidelitatea față de realitate.

Dar tov. Bialik este de altă părere. El crede că toate acestea sunt rezultatul unei insuficiente... romantizări a eroilor și a evenimentelor prezentate în roman.

El pune chiar așa problema: în ce constă greșala lui Fadeev ca artist? « ... în faptul că el a reliefat prea mult pe unii dintre eroii săi sau în faptul că el nu i-a reliefat destul? În faptul că în unele figuri principiul romantic a fost prea puternic sau în faptul că în aceste figuri acest principiu n'a fost destul de pregnant? ».

Și răspunsul pe care-l dă sună că Fadeev « n'a romantizat în deajuns pe acest erou, mult mai puțin decât pe membrii Tinerei Gărzi... ».

Astfel reiese că pentru a arăta rolul de conducător și organizator al bolșevicilor în viața noastră trebuie să... romantizăm eroii. Aceasta este concluzia absurdă care reiese din tratarea complet falsă, scolastică a problemei realismului socialist, tratare, care ignorează principalul, fundamentalul în metoda literaturii sovietice: realismul ei consecvent, veracitatea.

E clar că, o analiză abstract-formală a problemei realismului socialist nu poate aduce rezultate rodnice. Realismul socialist ca metodă a artei noastre s'a născut din practica vie a construcției noii culturi, în lupta aspră cu formalismul și cu materialismul burghez, aceste fenomene dușmane ale culturii socialiste.

Realismul socialist nu este o noțiune abstractă, ci este întruchipat în cele mai bune opere ale artei sovietice. Critica noastră de artă și teoria noastră estetică trebuie să sintetizeze drumul parcurs de arta sovietică și să construiască teoria realismului socialist pe fenomenele vii ale artei.

Practica artei sovietice, istoria literaturii sovietice, pline de lupta aprigă pentru o linie justă de dezvoltare, ne arată că treapta calitativ nouă atinsă de realismul socialist în artă constă în faptul că acest realism devine fecund prin ideologia comunistă și atitudinea sa de partid, prin lupta pentru transformarea revoluționară a lumii. Tocmai aceasta face din realismul socialist forma cea mai consecventă și cea mai înaltă a realismului artistic. Estetica sovietică trebuie să arate că ideologia comunistă și spiritul de partid sunt forța care înalță realismul artistic la o nouă treaptă istorică. De aceea și este realismul socialist forma cea mai înaltă a realismului artistic, deoarece el înarmează pe artist cu facultatea de a vedea forțele motoare ale vieții sociale, ale luptei de clasă, rolul maselor populare în istorie, importanța luptei politice și determină locul artistului în lupta istorică a socialismului împotriva capitalismului.

Experiența artei sovietice confirmă pe deplin această particularitate calitativă, extrem de importantă, a metodei realismului socialist. Incepând cu primii săi pași arta noastră s'a dezvoltat ca o artă profund ideologică, care subordonează creația artistică servirii idealurilor nobile ale comunismului. Primele și cele mai importante opere ale literaturii sovietice ca « Torentul de fier » de A. Serafimovici, « Ceapaev » de D. Furmanov, « Cimentul » de F. Gladkov, « Distrugerea » de A. Fadeev, « Lenin », « Bine » de V. Maiakovski, « Donul liniștit » și « Pământ deștelenit » de M. Șolohov, și altele, s'au distins prin conținutul lor de idei, prin orientarea lor comunistă, prin îmbinarea conținutului ideologic cu prezentarea consecvent veridică a realității. Literatura sovietică a opus artei lipsite de conținut ideologic, în descompunere, decadentă, a burgheziei care moare, o artă nouă, care exprimă și întrupează în literatură ideile înalte ale socialismului științific.

Toată istoria evoluției literaturii sovietice a fost istoria creșterii și întăririi ideologiei ei comuniste, care a devenit acum trăsătura ei inseparabilă și hotărâtoare.

Operele literaturii sovietice care au apărut în ultimii ani ne arată dezvoltarea mai departe și aprofundarea acestei trăsături, din cele mai importante, a artei realismului socialist. Acest proces își găsește expresia în opere ca: « Mestecănușul alb » de M. Bubennov, « Fericirea » de P. Pavlenko, « Tovarăși de drum » de V. Panova, « Povestea unui om adevărat » de B. Palevoi, « Cavalerul Stelei de Aur » de S. Babaevski, « Steagul flutură deasupra sovietului satului » de A. Nedogonov, « Steaua » de E. Kazakievici și altele.

Ideologia comunistă este acea calitate principală și de valoare care caracterizează arta sovietică și o ridică la nivelul artei celei mai progresiste din lume, calitate a cărei dezvoltare critica de artă și teoria estetică trebuie s'o favorizeze prin toate mijloacele.

Înalta ideologie a artei realismului socialist rezultă din însăși orânduirea vieții sociale a Statului sovietic. Viața societății sovietice și a oamenilor sovietici este profund ideologică. Munca omului sovietic este conștientă, el se orientează și se inspiră de ideea comunismului.

Fiecare pas al Statului sovietic, al Partidului comunist este supus misiunii grandioase a construcției societății comuniste. Construirea comunismului se dezvoltă pe baza luptei între lumea socialismului și lumea capitalismului, a luptei dintre ceea ce e nou și ceea ce e vechiu, a luptei dintre ceea ce se naște și ceea ce piere. Această luptă de o importanță istorică universală își găsește reflecția în lupta ideologiei comuniste împotriva obscurantismului burghez. Nicio societate și niciun stat din istoria trecutului n'au cunoscut și nu au putut cunoaște o viață ideologică așa de încordată și așa de intensă ca societatea și Statul sovietic.

Ce înseamnă, deci, conținutul ideologic al artei realismului socialist? Aceasta înseamnă înainte de toate că artistul sovietic consideră opera sa ca un mijloc de luptă pentru transformarea comunistă a societății, pentru a face viața oamenilor cu adevărat umană și fericită. La baza operelor sale stau ideile, care nu numai că reflectă realitatea, dar ne învață cum să trăim, cum să luptăm, care dau o orientare conștiinței, gândirii oamenilor, care-i educă în spiritul moralei comuniste. O operă căreia îi lipsește acest conținut ideologic este străină artei realismului socialist.

Mai departe, conținut ideologic înseamnă că în opera artistului sovietic, înaltul nivel ideologic al societății sovietice și al oamenilor sovietici își găsește deplina sa oglindire. Se știe că cea mai măreață misiune a revoluției noastre sovietice este noua structură spirituală a oamenilor sovietici. Trăsătura cea mai caracteristică a omului sovietic este conștiința sa mereu crescândă, orizontul politic și cultural care se lărgeste mereu, patriotismul profund, spiritul creator în muncă, înțelegerea legăturii între interesele personale și cele generale.

În numărul 6 al revistei « Octombrie » pe anul curent au fost tipărite însemnările renumitei tractoriste Pașa Anghelina « Oamenii câmpurilor kolhoziene ». În aceste însemnări se conturează în fața noastră figura țăranului nou, progresist, figură necunoscută vechii lumi. Colhoznicul cunoaște tehnica nouă, agronomia, munca sa este acea căutare creatoare de noi drumuri pentru ridicarea forței de producție a pământului, el se interesează de politică, artă, trăiește cu interesele întregii țări. Aceasta înseamnă o viață plină de conținut ideologic profund. Ideologia artei sovietice trebuie să fie reflecția acestei ideologii a vieții societății sovietice și a oamenilor sovietici.

În sfârșit, conținut ideologic înseamnă că artistul subordonează complet forma operelor sale misiunii de a înfățișa pe oamenii noi, născuți din revoluție, noile situații și conflicte, noile idei care au devenit bunul milioanele și zecile de milioane de oameni. Tocmai pe această cale se naște forma nouă în arta sovietică.

O formă cu adevărat înnoitoare în artă este forma care servește ca mijloc de exprimare cât mai deplină și mai exactă a noului conținut al vieții sociale. În artă forma are o importanță imensă. Cu cât forma este mai perfectă, cu atât ideea operei devine mai expresivă și cu atât mai puternic reacționează ea asupra oamenilor. Dar forma nu este suficientă în sine. Ea este subordonată exprimării conținutului, ideii operelor. De aceea, conținutul ideologic al artei este o astfel de dependență a formei de idee, de conținut, în care toate laturile formale ale operei — structura subiectului, compoziția, ritmul, coloritul, sonoritatea, etc. — sunt astfel orientate încât să redea ideea în mod just și profund, să redea fidel realitatea. De aceea, ideologia artistului sovietic nu se măginește la o alegere a unui subiect bun și actual pentru o operă. Pictorul poate reprezenta pe tabloul său unul din peisajele industriale, în care e așa de bogată țara sovietică. Dar tabloul lui ne lasă indiferenți dacă el reproduce fotografic o fabrică sau un grup de fabrici, fără a ne face să simțim în același timp puterea industrială a țării noastre, dacă la contemplarea tabloului nu simțim poezia muncii socialiste, etc.

De aici decurge incompatibilitatea ideologiei cu formalismul sau cu naturalismul. Pentru formalisti, forma este totul, iar ideea nu este nimic. Naturalismul este același formalism pe dos. Naturalismul este o copiere, lipsită de idei, a realității, al cărei scop este o descriere lipsită de pasiune a tot ceea ce cade în sfera de observație a artistului, care nu este în stare să despartă ceea ce este esențial de ceea ce este lipsit de importanță, necesarul de accidental. Naturalistul caută numai asemănarea exterioară a copiei cu obiectul, fiind complet lipsit de capacitatea de a pătrunde în esența realității și de a o interpreta prin prisma unei idei progresiste. De aceea copia cea mai « fidelă » este numai o formă goală, lipsită de conținut adevărat. Naturalismul, prin urmare, este tot așa de lipsit de idei ca și formalismul.

Din toate acestea se înțelege de ce trăsătura hotărâtoare a artei realismului socialist este conținutul ei ideologic.

Principiile ideologice și filosofice ale realismului socialist dau artei sovietice forța să vadă nu numai prezentul, ci și viitorul, să privească viața în evoluția ei și în neconținutul ei reînnoire. În societatea sovietică se nasc mereu lucruri noi, și ceea ce se face astăzi pregătește baza pentru un avânt și mai mare al forțelor materiale și spirituale ale oamenilor sovietici. Trăsătura caracteristică a omului sovietic este facultatea de a lega prezentul cu viitorul, orientarea spre viitor, dorința de a avea mereu succese noi. Aceasta nu mai este vechiul vis despre viitor, ci o înțelegere clară a căilor care duc spre comunism, și lupta eroică pentru împlinirea acestor idealuri comuniste.

La primul congres al scriitorilor, A. A. Jdanov a spus: « Literaturii noastre, care stă cu ambele picioare pe o bază materialistă puternică, nu-i poate fi străină romantica, dar o romantică de tip nou, o romantică revoluționară. Noi spunem că realismul socialist este metoda fundamentală a literaturii sovietice și a criticii literare, iar aceasta presupune că romantismul revo-

lușionar trebuie să fie cuprins în creația literară, ca o parte integrantă, deoarece toată viața Partidului nostru, toată viața clasei muncitoare și lupta ei, sunt cuprinse în îmbinarea dintre munca practică cea mai aspră, cea mai vigilentă, eroismul măreț și perspectivele grandioase».

Cu cât un artist reprezintă mai realist lumea înconjurătoare, cu atât mai profund și mai exact prezintă el realitatea în mișcarea și reînnoirea ei permanentă care-i este proprie. Artistul, care prezintă viața societății sovietice cu ajutorul metodei realismului socialist, se află pe un turn de pe care se vede viitorul, iar aceasta îi lărgeste extraordinar câmpul vizual, îi permite să vadă, în mlădițele lucrurilor noi, în lăstarele încă tinere ale lucrurilor care apar și se dezvoltă, ceea ce aparține viitorului și, deci, să lupte în mod activ pentru acest viitor.

Aceasta nu are nimic comun cu «înfrumusețarea» realității, pe care o cer unii critici când vorbesc despre romantism. Realitatea sovietică și oamenii sovietici nu au nevoie de înfrumusețare. În arta sovietică, romantica revoluționară înscamnă o atare cunoaștere a realității, încât după conturul eroicului din prezent, presimte viitorul mai grandios și mai strălucit, și deci, ajută în lupta pentru acest viitor.

Gorki a spus scriitorilor sovietici: «Trebuie să cuprindem realitatea mai larg, s'o înțelegem mai profund, s'o pătrundem mai adânc, pentru a putea întinde firul viu între prezent și viitor». El cerea ca scriitorul să cunoască «trei realități : trecutul, prezentul și viitorul». Din acest punct de vedere, Gorki dădea mare importanță principiului revoluționar-romantic din realismul socialist. Gorki ne învață că scriitorul trebuie să ducă poporul înainte; bazat pe marile cuceriri ale prezentului, el trebuie să desvâlue în tablouri luminoase viitorul și mai măreț al societății sovietice, al poporului sovietic.

Estetica sovietică trebuie, de asemeni, să arate că cea mai importantă particularitate a realismului socialist, în comparație cu arta trecutului, este caracterul lui revoluționar-activ. Artistului sovietic i se cere o participare activă la lupta poporului pentru comunism, o influență activă prin metodele artei asupra conștiinței oamenilor, educarea lor în spiritul socialismului, în spiritului unui înflăcărat patriotism sovietic. I. V. Stalin i-a numit pe scriitorii «inginerii sufletelor omenești». În statutul Uniunii scriitorilor sovietici, care a fost adoptat la primul Congres Unional, realismul socialist se definește ca o îmbinare a prezentării veridice, istoric-concrete a realității, cu misiunea transformării și educării ideologice a celor ce muncesc, în spiritul socialismului.

Această particularitate a artei realismului socialist reiese din noua poziție a artei în societatea sovietică socialistă. La noi arta a devenit o parte a cauzei întregului popor, o armă de luptă a întregului popor pentru o viață nouă, fericită. Cei mai buni artiști ai lumii au visat la timpurile când arta va ocupa un loc atât de mare și atât de onorat în viața societății omenești. Au sosit acele timpuri. Artistul nu mai este un singuratic, el răspunde față de popor, poporul așteaptă cuvântul său, poporul prețuește operele sale. Operele unui

artist, care oglindesc realitatea în mod veridic, sunt un adevărat manual al victii.

De aceea realismul socialist obligă pe artist să fie un luptător împotriva a tot ce este învechit în conștiința oamenilor, să lupte pentru doborîrea tuturor tarelor produse de capitalism în psihologia, în existența și în viața socială a oamenilor.

Astfel, estetica noastră trebuie să arate că cerința principală a metodei realismului socialist este o prezentare profundă, veridică, realistă a realității în mișcarea ei revoluționară, de pe poziția ideologiei comuniste și a apartenenței de partid, imagine care să aibă misiunea unei intervenții active a artei în procesele construirii noii lumi, cu scopul luptei împotriva a tot ce frânează mișcarea înainte a societății sovietice, spre realizarea marilor principii ale comunismului.

*

Între particularitățile foarte importante ale artei socialiste sovietice, care ne arată caracterul ei nou, este și locul pe care-l ocupă munca în tabloul vieții sociale pe care-l trasează arta. Cu drept cuvânt se poate spune că, pentru prima dată în istoria artei, munca a devenit eroul operei artistice. Acest lucru e natural. În însăși sistemul social al Țării Sovietice, stăpânul vieții a devenit munca de creație, liberă, a milioanele de oameni. Și ca o oglindire a acestui ucru una din temele cele mai importante ale artei sovietice, devine munca oamenilor, influența muncii noi, libere, asupra psihologiei omului, asupra concepțiilor sale morale, asupra întregii lui vieți materiale și sufletești.

Gorki a subliniat din toate puterile această nouă particularitate istorică a artei sovietice, cerând dela scriitor deplina ei înțelegere. Gorki i-a certat aspru pe acei oameni ai artei, a căror atitudine față de istoria culturii este aceeași ca la oamenii « care de veacuri au fost obișnuiți să trăiască din munca altora și, în mod organic, nu pricep forțele atotînvingătoare, forțele muncii ».

« Iar în țara noastră, — spunea el, — aceasta ar trebui să fie cu atât mai limpede, cu cât ceea ce se face acum în țara noastră prin munca omenească, este ceva fantastic, ca de basm » (« Articole de critică literară », pag. 667, 1937, ed. rusă).

Pentru lucrătorii vechii societăți munca era un blestem, o necesitate grea. Dacă unii scriitori ca, de exemplu Zola, în opera sa « Germinal », înfățișau munca fizică a oamenilor, o înfățișau, mai ales, din punctul de vedere al influenței ei deformante asupra omului. La L. Tolstoi (de exemplu în « Anna Karenina »), găsim pagini care ne redau în culori luminoase munca țărănească în opoziție cu parazitismul claselor boierești. Dar Tolstoi a idealizat munca țăranului patriarhal în acord cu morala și filosofia sa religioasă. Marele scriitor proletar Gorki a adus un lucru nou în prezentarea muncii. Gorki a știut să vadă și în munca silnică elemente de frumusețe, dar tot el

a arătat în operele sale, că munca neliberă ucide frumusețea și bucuria, pe care munca liberă, creatoare, este în stare s'o dea omului.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a frânt lanțurile muncii de sclav și a desrobit munca omului. Pentru prima dată milioane de oameni au început să muncească liber, cu conștiința că ei muncesc pentru sine, pentru poporul lor. În țara noastră munca a devenit o cauză a cinstei, a gloriei, a vitejiei și a eroismului.

Schimbarea importantă ce s'a produs în atitudinea omului față de muncă, în însăși caracterul muncii din societatea noastră, constă în faptul că în Țara Sovietică munca se transformă tot mai mult în creație. În societatea capitalistă viața și munca sunt două noțiuni care se exclud reciproc. În societatea sovietică munca a devenit viața omului.

Jurnalistul australian A. Mander a scris o carte intitulată « Dela șase seara până la miezul nopții ». În această carte el descrie viața oamenilor din străinătate, povestește cum își petrec timpul liber, etc. În însăși titlul cărții e simbolic. Viața omului din societatea burgheză, (se înțelege, omul din masă), începe la ora șase seara. Viața de dimineața până 'n seară, nu e viață. E muncă.

« La cei mai mulți dintre noi, scrie autorul, ziua trece cu munca, pentru a ne procura mijloacele de existență... Majoritatea oamenilor, în condițiile de astăzi ale existenței, consideră munca... fără sens, inutilă. Ei singuri recunosc că muncesc *numai* pentru salariu sau pentru o altă recompensă în bani. Oare mulți dintre noi apreciază munca în sine? Mulți ar accepta oare să o continue, dacă ar câștiga la loterie o sută de mii de lire sterline? Munca căpătă un oarecare sens numai în timpul războiului, în orice caz pentru acei care lucrează « în folosul frontului » și, se înțelege, în Rusia, unde milioane de oameni sunt conștienți că munca lor a căpătat un sens nou, ca o parte a eforturilor colective îndreptate spre construirea unei lumi noi ».

Și Mander trage concluzia: în condițiile capitalismului viața oamenilor începe după lucru. Totuși, după cum arată el, și această viață este strâmtorată și sărăcăcioasă. Dar el a văzut în mod just acel lucru nou, care caracterizează societatea sovietică. Aici munca a devenit viață.

Încă în operele întemeietorului literaturii proletare, M. Gorki, munca, lupta de eliberare a muncii a devenit leitmotiv-ul creației sale. Literatura sovietică a cântat, într'o serie de opere importante munca liberă a oamenilor desrobiți, a dat figuri luminoase de eroi ai muncii. Începând cu « Cimentul » de F. Gladkov, prima operă în care și-a găsit expresia această nouă trăsătură a artei sovietice, ea trece ca un fir roșu prin opere ca « Centrala hidroelectrică » de M. Șaghinian, « Banda rulantă » de Ia. Ilin, « Timpule, mergi înainte » de V. Kataev, « Petrolierul Derbent » de Iurii Krymov, și altele.

După războiu au apărut opere în care se reprezintă cu o mare putere caracterul de creație al muncii lucrătorilor, kolhoznicilor, intelectualilor sovietici, care luptă pentru reconstrucția și dezvoltarea mai departe a economiei naționale. Putem cita opere ca « Fericirea » de Pavlenko, « Krujiliha » de V.

Panova, « Cavalerul Stelei de Aur » de Babaevski și alții. În aceste opere munca poporului nu este numai fondul comun pe care se petrece acțiunea, ci și o forță care transformă viața societății sovietice; munca este arătată ca forma fundamentală a activității creatoare a oamenilor sovietici, care schimbă însuși omul, concepțiile sale asupra vieții, concepția sa asupra lumii, atitudinea sa față de ceilalți oameni, etc.

Din păcate în tablourile pictorilor noștri munca și oamenii ocupă un loc mic. Ce mult spațiu pentru dezvoltarea posibilităților plastice ale picturii ne dă eroismul muncii lucrătorilor sovietici, întrecerea socialistă, succesele în muncă ale kolhoznicilor, ale intelectualității!

La expoziții, sunt încă rare pânzele pe care să fie clar imprimată patosul, bucuria muncii sovietice socialiste. Nu de mult a fost organizată expoziția lucrărilor pictorului A. Kuprin. Trebuie să fim dreți cu acest pictor: el este unul dintre pușinii, care-și închină tablourile lor reprezentării peisajelor industriale ale țării noastre. Dar tablourile sale suferă de un neajuns esențial: ele nu sunt însuflețite de gândire, idee, ele sunt fotografice.

Transformarea muncii în una din temele principale ale artei sovietice, și nu munca unor oameni izolați, ci munca milioanele de oameni, uniți printr'o singură voință și un singur țel, organizați de Partidul comunist, schimbă în mod fundamental multe, multe, noțiuni și idei estetice vechi. În arta noastră, în comparație cu arta veche, subiectul, personajele, conflictele dramatice, etc., au devenit altele. În operele literare subiectul și acțiunea au trecut de cadrul îngust al romanului familial, tipic pentru marea majoritate a operelor vechii literaturi. Ele au devenit altele, atât prin caracterul lor cât și prin dimensiunile lor. Evenimentele, prezentate în aceste opere sunt legate de grandioasele procese sociale, la care ia parte întregul popor, iar conflictele, lupta care se desfășoară în ele sunt lupta istorică pentru o schimbare radicală a vechiului regim de exploatare și pentru crearea unei lucrări noi, comuniste.

În acest sens, arta sovietică este o artă cu adevărat inovatoare și teoria estetică sovietică are aici un câmp larg de activitate.

*

Una din problemele esențiale ale esteticii sovietice este problema caracterului popular al artei, pusă în decizia despre opera « Marea prietenie » și în alte decizii ale Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. În aprecierile asupra operelor literare Partidul comunist pleacă dela faptul că particularitatea cea mai importantă a artei sovietice socialiste este caracterul ei popular. Partidul condamnă formalismul și orice alte variante ale formelor burghezo-decadente ale artei, tocmai pentru caracterul lor antipopular, pentru faptul că ele sunt dușmane poporului prin conținutul lor și străine de el prin forma lor.

Și în problema caracterului popular estetica și critica de artă sovietică marxiste trebuie să folosească și să desvolte în mod critic ideile marilor critici ruși revoluționar-democrați.

O definiție profundă a caracterului popular în artă, o găsim la Cernășevski.

« De fapt, — întreabă el, — la ce se limitează influența deplină a spiritului popular asupra literaturii frumoase ?

« 1. Gradul de atenție, pe care literatura o îndreaptă asupra unor obiecte, este proporțional cu gradul de importanță pe care-l au aceste obiecte în viața poporului; de aceea literatura se ocupă mai ales cu studiul vieții propriului popor; 2. forma operei artistice trebuie să fie complet populară » (Opere, vol. III, pag. 655, Goslitdat, 1947, ed. rusă).

Această definiție cuprinde într'adevăr notele cele mai importante ale caracterului popular al artei: caracterul popular al conținutului și caracterul popular al formei. Caracterul popular al conținutului artei este proporțional cu gradul de importanță pe care obiectele reproduse de către artist îl au pentru popor, pentru interesele poporului. Dar aceasta nu este încă tot. În afară de aceasta, și forma artistică a operei trebuie să fie populară, adică accesibilă poporului, realistă, să permită desvăluirea cea mai deplină și cea mai profundă a realității.

De aceea marii critici ruși au legat în mod strâns noțiunea de spirit popular de realism. Pentru ei spiritul popular este cerința unui caracter real al artei, atât prin conținut cât și prin formă. După concepția lui Belinski, Dobroliubov, Cernășevski, realismul artistic este ostil oricărei abateri dela problemele curente ale contemporaneității, refugiului în sferele de peste nouri, uitării intereselor poporului.

Legătura între caracterul popular al artei și realismul artistic, descoperită și demonstrată în mod profund de către marii critici ruși ai anilor 40—60 din secolul trecut, trebuie subliniată acum în mod deosebit, deoarece în arta modernistă burgheză, cu ale cărei influențe luptăm acuma, antirealismul este expresia caracterului ei antipopular, antidemocrat.

Această legătură între realism și caracterul popular, a exprimat-o foarte bine artistul revoluționar francez Courbet, participant la Comuna din Paris, spunând: « Realismul este artă democratică ».

Decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice, îndreptată împotriva tendințelor formaliste în muzica sovietică definește formalismul ca o orientare antidemocratică, antipopulară în artă. În decizie se arată că formalistii nu au educat în tineretul studențesc « dragostea pentru creația populară, și pentru formele muzicale democratice ». Intreaga decizie a Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice este pătrunsă de tendința de a orienta muzica sovietică pe linia unei arte profund populare, realiste, în care conținutul ideologic, important pentru popor, să se îmbine cu perfecțiunea formei cu accesibilitatea și cu democratismul ei.

Aprofundând problema caracterul popular al artei, estetica marxistă sovietică nu poate să nu plece dela faptul că spiritul popular este o categorie istorică. In arta sovietică socialistă spiritul popular este altceva decât spiritul popular din arta veche, fie ea chiar cea mai progresistă, deoarece dela marea Revoluție Socialistă din Octombrie s'au schimbat condițiile de viață ale poporului, poporul însuși a devenit altul, noțiunea de « popor » a căpătat un nou sens social.

Examinând problema caracterului popular al artei, estetica marxistă se bazează pe precizările lui Lenin și Stalin despre artă, pe deciziile Comitetului Central al Partidului Comunist, care dau indicații foarte lămurite și precise în această privință.

Să ne amintim de minunatele cuvinte ale lui Lenin, rostite în convorbirea lui cu Klara Zetkin :

« Artă aparține poporului. Ea trebuie să se afunde cu rădăcinile sale cele mai profunde în adâncul maselor largi a celor ce muncesc. Ea trebuie să fie înțeleasă de aceste mase și iubită de ele. Ea trebuie să unească sentimentul, gândirea și voința acestor mase, să le ridice. Ea trebuie să trezească în ele pe artiști și să-i desvolte ».

In aceste cuvinte este cuprins un întreg program al esteticeii marxiste, în problema caracterului popular al artei.

Noțiunea de caracter popular al artei sovietice are un conținut social clar și bine determinat. E vorba de spiritul socialist popular care face din artă o armă puternică în lupta poporului pentru transformarea comunistă a societății. Aceasta înseamnă că arta sovietică unește sentimentul, gândirea și voința poporului, le ridică până la nivelul conștiinței socialiste, duce lupta cu orice rămășițe ale capitalismului în concepțiile și obiceiurile oamenilor. In această orientare socialistă, stă uriașa superioritate a artei sovietice.

Caracterul popular al artei sovietice constă în faptul că ea înalță și desvoltă în oamenii sovietici sentimentul mândriei pentru poporul sovietic, care stă în fruntea omenirii progresiste contemporane, sentimentul cel mai profund și cel mai nobil al patriotismului sovietic, dragostea pentru Patria socialistă. Orice ar scrie scriitorii sovietici, orice teme ar întrupa în operele lor artiștii, compozitorii sovietici, etc., importanța creației lor este determinată de măsura în care ea educă în om pe patriotul sovietic, pe luptător, îl fac conștient de măreția lucrurilor ce se petrec în Țara Sovietică, gata de a contribui în lupta comună a poporului pentru comunism.

Caracterul popular al artei sovietice înseamnă și schimbarea eroului operelor artistice. Pe scena istorică a apărut un erou nou, clasa muncitoare, țărâ-nimea muncitoare, poporul care în mod activ și conștient crează realitatea socialistă. Inainte, omul care muncește era o figură episodică în artă. Acum el a devenit personajul principal. Această schimbare în artă, reflectă o schimbare în însăși realitate.

La prima conferință a colhoznicilor-udarnici, tov. Stalin a spus:

« Muncitorii și țăranii, care fără sgomot și fără multe vorbe construiesc uzine și fabrici, mine și căi ferate, colhozuri și sovhozuri, care creează toată bunăstarea vieții, care hrănesc și îmbracă toată lumea — iată care sunt adevărații eroi și creatori ai noiei vieți ».

În domeniul formei, spiritul popular socialist înseamnă o înaltă desăvârșire a expresiei artistice, unită cu simplitatea și inteligibilitatea, cu accesibilitatea pentru mase. Lenin a spus că arta trebuie să fie înțeleasă de masă.

Tocmai de pe aceste poziții decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice supune criticii denaturările formulate în artă.

Încă în decizia Comitetului Central al Partidului nostru despre literatură, formulată în 1925, s'a arătat drumul limpede al artei sovietice:

« Partidul trebuie să sublinieze necesitatea creerii unei literaturi artistice, pe măsura cititorului real din sânul maselor, a muncitorului și a țăranului; trebuie să o rupem cu mai mult curaj și cu mai multă hotărîre, cu prejudecățile boierimii în literatură și, folosind toate cuceririle tehnice ale vechii arte, să elaborăm o formă corespunzătoare, pe înțelesul milioanei de oameni ».

Această teză se dezvoltă și în decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre opera « Marea prietenie », în care se arată că noii compozitori sovietici « se dezvoltă a scrie pentru popor », și că drumul muzicii sovietice este « îmbinarea în muzică a unui conținut înalt cu perfecțiunea artistică a formei muzicale, veridicitatea și realismul muzicii, profunda ei legătură organică cu poporul și cu creația sa muzicală și de cântece, o înaltă măiestrie profesională concomitentă cu simplitatea și accesibilitatea operelor muzicale... ».

Caracterul popular al artei clasice provenite din trecut se baza pe o folosire largă a creației populare, a folklorului: motive populare, cântece, basme, bogăția limbii populare, etc. De aceasta a vorbit mult Gorki, cerând dela artiștii sovietici folosirea la maximum și cu îndrăsneală a tezaurului creației populare. Caracterul antipopular al tendințelor formaliste în arta sovietică, înseamnă o îndepărtare conștientă dela această creație. Aceasta o arată decizia Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice despre muzică; despre insuficienta cunoaștere a limbii poporului de către dramaturgi se vorbește în decizia Comitetului Central cu privire la repertoriile teatrelor.

Estetica sovietică trebuie să-i înarmeze pe oamenii artei cu înțelegerea profundă a unei probleme așa de importante ca aceea a caracterului popular al artei sovietice.

*

Unii dintre critici și oameni de artă au o concepție falsă și, de fapt, anti-marxistă asupra problemei corelației dintre național și internațional în artă. Esența acestei concepții constă în aceea că internaționalismul este înțeles ca o

ignorare a particularităților naționale ale popoarelor. Din punctul de vedere al acestei critici, a desvolta, a îmbogăți cultura și arta universală, înseamnă a pune și a trata în opere probleme care nu sunt legate de interesele unui anumit popor, ci sunt în afara și deasupra naționalității.

La baza acestor concepții stă metoda antimarxistă de tratare a artei, împrumutată din isvoarele burgheze. Unii istorici de artă sovietici, vorbind despre legile dezvoltării literaturii ruse, sau a muzicii ruse, ignorează în mod conștient particularitățile naționale și originalitatea progresului înfăptuit, văzând într'o astfel de tratare culmea unei înțelepciuni științifice. Toată esența procesului dezvoltării artei ruse, ei o reduc la împrumuturi din arta altor țări. Ei nu pot și nu vor să înțeleagă că arta, ca și filosofia, știința și alte forme ale ideologiei, într'o țară sau alta, se nasc înainte de toate pe baza cerințelor dezvoltării interne a vieții sociale, din lupta de clasă, care are loc în acea țară, că în afara istoriei relațiilor sociale ale acestei țări, și că fără a ține seama de particularitățile de dezvoltare ale acelei națiuni, istoria artei nu poate fi înțeleasă.

Iată, de exemplu, cartea istoricului sovietic al muzicii T. Livanova, intitulată: « Studii și materiale despre istoria culturii muzicale ruse ». Autoarea acestei cărți socoate că principalul în cercetarea procesului dezvoltării muzicii rusești constă în găsirea de analogii cu muzica Europei apusene; în stabilirea influenței muzicii străine asupra muzicii rusești. « Mult mai des, scrie ea, cu mai multă plăcere s'a observat originalitatea culturii muzicale ruse, decât acele aspecte, ale ei, acele fenomene, care permiteau o analogie cu arta Europei apusene » (pag. 32).

Chiar dacă T. Livanova recunoaște originalitatea în dezvoltarea muzicii rusești, ea o caracterizează într'un mod cu totul ciudat. Ea spune:

« Toate caracteristicile relative ale căilor de dezvoltare ale culturii muzicale ruse permit cel mai ușor o analogie cu desfășurarea evoluției muzicale din țările de limbă germană. Până în secolul al XIX-lea istoria culturii muzicale, nu a creației, ruse, are mai multă asemănare cu istoria culturii muzicale germane, decât cu cea franceză sau italiană » (pag. 39).

Totul este să stabilești asemănarea, analogia — aceasta este metoda de cercetare a lui T. Livanova. Dar aceasta este metodologia școlii liberalo-burgheze a lui Veselovski. De altfel, însăși T. Livanova se referă la Veselovski, ca izvor al metodei sale. « Metodele și procedeele școlii comparativiste istorice, scrie autoarea, au fost îndreptate spre a dovedi tezele, opuse concepției asupra procesului cultural-istoric rus, ca un proces original, exclusiv » (pag. 32).

În același fel își înțeleg misiunea și alți cercetători și istorici ai artei: noțiunea de « cultură universală » exclude la ei noțiunea de cultură națională, care în cel mai bun caz se reduce la domeniul « particularităților ».

Dar o astfel de concepție este o trecere pe poziția cosmopolitismului burghez. La baza ei stă deplina neînțelegere a adevăratelor legi ale evoluției istorice a societății. Operele lui Lenin și Stalin despre problema națională, despre caracterul culturii sovietice, socialiste prin conținut și națională prin

formă, îi dau esteticei sovietice ideile conducătoare în rezolvarea justă a problemei corelației dintre național și internațional în cultură.

Lenin și Stalin ne învață că cultura universală nu este o cultură deosebită, independentă, înafara diferitelor culturi naționale ale popoarelor și pe deasupra lor. O astfel de cultură n'a existat și nu există. Cultura universală constă din cuceririle culturilor naționale. Fiecare popor, dezvoltându-și cultura în cadrul acelor particularități care-i sunt inerente, aduce aportul său în tezaurul comun de frunte al literaturii universale.

Cunoaștem definiția națiunii dată de tov. Stalin. Ea spune că națiunea este « o comunitate de oameni, stabilă, alcătuită în chip istoric și apărută pe baza comunității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de structură psihică, care se manifestă în comunitatea de cultură » (opere, vol. II, pag. 296, ed. rusă).

De aici rezultă că atâta timp cât există națiuni, există și culturi naționale.

Viitoarea cultură universală a societății comuniste, care nu va cunoaște împărțirea pe națiuni, pe culturi naționale deosebite, va apărea în urma unei dezvoltări depline a culturilor naționale pe baza socialismului. Lenin și Stalin au respins fără milă pe acei care, ignorând caracterele naționale ale culturii au crezut că mișcarea spre o cultură comunistă, internațională trebuie să înceapă cu înlăturarea și ștergerea prin forță a tradițiilor naționale, a limbii etc. Ei au dat o elaborare genială a problemei căilor ce duc spre o cultură universală comunistă unică, arătând că aceste culturi trec printr'o desfășurare maximă a culturilor, naționale prin formă și socialiste prin conținut.

Experiența dezvoltării culturii în Uniunea Sovietică servește de confirmare incontestabilă a justetii unei asemenea înțelegeri a corelației dintre național și internațional. În Statul sovietic, care este un stat multinațional, de tip nou, socialist, unde fiecare națiune, fiecare popor are toate condițiile pentru dezvoltarea economiei și culturii sale, dezvoltarea artei, socialistă prin conținut, se realizează sub forma artelor naționale; fiecare din popoarele Țării Sovietice îmbogățește, mișcă înainte arta sovietică socialistă și această artă educă, trezește, înalță în oameni sentimentul mândriei naționale sovietice.

Ideile conducătoare ale marxism-leninismului despre relația dintre național și internațional nu au găsit elaborarea cuvenită în estetica sovietică. De aici vine încurcătura dăunătoare din mințile unor teoreticieni și practicieni ai artei sovietice, care substituie concepției marxiste a internaționalismului, cosmopolitismul burghez.

Demascând caracterul antimarxist al acestor concepții, A. A. Jdanov spunea la conferința muzicienilor sovietici:

« Se înșală profund cei care cred că înflorirea muzicii naționale ruse, ca și a muzicii popoarelor ce intră în compoziția Uniunii Sovietice, ar însemna o micșorare a internaționalismului în artă. Internaționalismul în artă nu ia naștere în baza micșorării și a sărăcirii artei naționale. Dimpotrivă, internaționalismul ia naștere acolo unde înflorește arta națională. A uita acest adevăr înseamnă a uita linia conducătoare, a-și pierde personalitatea, a deveni cos-

mopoliți fără patrie » (Consfătuirea muzicienilor sovietici la C. C. al P. C. (b.) al U. S., p. 139—140).

În condițiile actuale, cosmopolitismul burghez își manifestă pe față natura sa reacționară. Sub steagul « unirii » țărilor europene, al « ajutorării » lor, etc., imperialismul american și cel englez tind să nimicească independența națională și politică a popoarelor și să le robească. « Cosmopoliții » burghezi contemporani se străduiesc să dea tuturor culturilor naționale o singură culoare: culoarea dolarului.

Sarcina esteticeii sovietice este de a aprofunda problema internaționalului și a naționalului cu privire la artă. Ea dispune în ansamblul ei teoretic de modele geniale de analiză concretă a creației artiștilor, cum sunt articolele lui Lenin despre L. Tolstoi, care ne indică singura cale justă de analiză marxistă a creației artistice. Lenin și-a dat seama că importanța mondială a creației marelui scriitor rus și pasul înainte pe care l-a făcut el în arta mondială, nu constă în aceea că el s'a ținut departe de problemele care agitau poporul; dimpotrivă, Lenin socotea că marele scriitor rus a făcut un pas înainte în evoluția artistică a întregii omeniri tocmai mulțumită faptului că în operele sale geniale s'a oglindit « epoca de pregătire a revoluției » în Rusia; scriitorul a exprimat cu o uriașă vigoare protestul milioanei de țărani ruși împotriva jugului moșierilor și al capitaliștilor. Tolstoi este profund național și aceasta nu numai că nu micșorează importanța sa mondială ci, dimpotrivă, explică forța creației sale.

Belinski și Cernășevski, care au știut să se ridice la o mare înălțime teoretică în explicarea legilor evoluției artei, au luptat pentru o artă rusă, națională, văzând în aceasta o garanție a creșterii importanței ei mondiale. Ei au înfierat pe acei scriitori care priveau cu indiferență la soarta popoarelor lor, care-și întorceau fața dela problemele vitale ale acestora.

În concepția realismului lor, ei cuprindeau și momentul național, înafara căruia — după părerea lor — arta încetează de a mai fi veridică, de a oglindi viața, înafară de care arta își pierde natura sa realistă.

Arta sovietică este bogată prin culorile sale naționale. De aici deosebita importanță a acestei probleme în estetica sovietică, care are o bază practică vie pentru elaborarea ei multilaterală.

M. ROSENTHAL

TEORIE ȘI CRITICĂ

ALEXANDRU PUȘKIN ȘI «POLTAVA»

Numele marelui A. S. Pușkin era cunoscut în România încă din prima jumătate a secolului trecut. Și aceasta nu numai datorită traducerilor în limba franceză, ci mai cu seamă datorită anilor de exil petrecuți de poet la Chișinău, în directă vecinătate cu Moldova. Pușkin era cunoscut și iubit, iar numele lui trecuse de timpuriu granițele patriei sale.

E bine să spunem că până la 23 August traduceri efective, direct din limba rusă, a operelor marelui poet, am avut puține și nu dintre cele mai reprezentative. Alături de poeme traduse de V. Lașcov, G. Lesnea și alții, se găseau în librării mutilări ale «Fetei Căpitanului» de pildă. Textul lui «Evghenii Oneghin» era diformat și prezentarea acestei opere la Opera de Stat te făcea să suferi asistând parcă la o profanare a memoriei aceluia care a pus temeliiile literaturii și limbii literare rusești.

Dar nu numai atât. Cu voită rea credință se căuta diformarea sensului adânc al poeziei pușkiniene. Anume, ni se vorbea despre Pușkin ca despre un liric de frunte, frământat de probleme și stări sufletești personale. Se aminteau câteodată basmele lui Pușkin și apoi cele două poeme în proză. Atât. Iar critica românească (în afară de remarcabilul studiu al d-nei Vera Pamfil, apărut în *Viața Românească*, 1939) n'a reușit să treacă niciodată peste banale generalități, chiar atunci când am avut puțința să citim în minunată traducere franceză poemul «Poltava», «Țigani» și «Ruslan și Ludmila».

De data aceasta¹⁾ ni se prezintă o traducere românească, îngrijită după original, a poemului «Poltava». Socotim că această inițiativă merită o cât de sumară prezentare, nu numai a traducerii, ci și a poetului titan. Evident, nu vom reuși decât a schița câteva trăsături esențiale, dar și așa sperăm a aduce o contribuție modestă pentru a ușura cititorului român cunoașterea, aprecierea și îndrăgirea lui Pușkin.

¹⁾ Vezi în cuprinsul acestui număr, pag. 124: Alexandru Pușkin: «Poltava», fragmente, traducere de George Lesnea. Opera integrală este în curs de apariție la „Cartea Rusă”.

Pușkini ani înainte de moarte, N. V. Gogol a scris următoarele rânduri care vor rămâne în veci drept o excelentă caracterizare a celui mai mare poet rus:

« Când se pronunță numele lui Pușkin te gândești imediat la poetul național rus. Și într'adevăr, niciunul din poeții noștri nu e mai mare și nu poate fi numit cu mai multă dreptate național. În el, ca într'un lexicon, se află bogăția, puterea și flexibilitatea limbii noastre. Mai mult decât oricare altul, el i-a deschis granițele și a indicat imensitatea spațiului său. Pușkin este un fenomen excepțional, poate unic, al spiritului rus: el e omul rus în desvoltarea sa finită, așa cum va apare poate peste două sute de ani ».

Pușkin a fost iubit, apreciat, urmat de toți oamenii gândirii înaintate din vremea lui și de după moartea-i timpurie. Crima săvârșită de țarismul rusesc a fost înfierată de suflarea liberatoare a Europei întregi, întocmai cum alături de năzuințele și frământărea poporului rus, în poezia lui Pușkin a răsunat ridicarea pentru libertate a tuturor popoarelor europene. Încă din vremea când trăia, până și dușmanii știau că Pușkin e un poet mare. Tocmai de aceea l-au deportat, doar-doar va dispărea undeva, în Caucaz, în Basarabia... și astfel hâda așezare feudală va scăpa de un dușman înverșunat care poseda o armă temută și de neînving: un talent uriaș, radiind adevăr, dragoste și sinceritate.

E mai mult de un secol de când Pușkin a fost calificat drept acela care a pus temelia literaturii culte rusești. Iar criticii mari, în frunte cu gânditori de talia lui Belinski, Cernișevski și Dobroliubov au arătat că « marele poet a reflectat gândurile și starea de spirit a oamenilor înaintați din epoca sa ». Nu încapă nicio îndoială că în aceeași vreme, Pușkin a făurit limba literară rusă înțelegând să pună la temelia ei limba poporului, frumusețile ei, bogăția nemărginită, proverbele, zicătorile, cântecele, etc. Spre deosebire de mulți poeți ai vremii sale (și de mai târziu), Pușkin a înțeles rolul uriaș, îndrumător, al literaturii, dându-și seama că este o adevărată cauză națională.

Pușkin era un patriot înflăcărat. El își iubea patria, satele și orașele ei, draga lui Moscova, șesul și munții, fluviile și pădurile. Dar pentru poet locurile erau legate de oameni, oamenii de locuri. În poezia lui Pușkin, nu ai o rece descriere a naturii, sau o înfățișare izolată a oamenilor. Totul e cuprins într'un tablou uriaș, gândit profund, am putea spune istoric. Dragostea de patrie a lui Pușkin n'are nimic comun cu acel surogat de patriotism al cărui nume adevărat e șovinismul și care era practicat și în zilele lui. Patriotismul lui Pușkin e adânc, popular. Poezia lui bogată, de o adâncime amețitoare, cuprinde țara, oamenii, viața. Urând de moarte pe așa zișii patrioți ai vremii, militanții reacționari din clanul camarilei țariste, poetul scria:

« Unii oameni n'au grijă de strălucirea sau nenorocirile patriei, îi cunosc istoria doar din vremea prințului Potemchin, au oarecare idee de

statistică doar pentru gubernia unde se află moșiile lor; și totuși ei își zic patrioți doar pentrucă le place botvinea ¹⁾ sau pentrucă copiii lor poartă bluze roșii ».

Pe acești oameni Pușkin îi disprețuia.

Dragostea pentru patrie, în concepția lui Pușkin, era grija pentru independența și propășirea ei și chemarea la o luptă hotărâtă împotriva tuturor acelor care îi frânau mersul înainte, împotriva acelor care erau gata s'o vândă poftelor cotropitorilor străini. Iată de ce drumul lui Pușkin l-a dus spre revoluționarii vremii, spre decembriști, în care a văzut pe adevărații patrioți, oameni ai poporului, cu dragoste de țară. Și, în adevăr, iată ce scria Pușkin în 1822:

« Numai firi revoluționare ca M. Orlov sau Pestel pot iubi Rusia întocmai cum scriitorului îi este dragă limba ».

Astfel, în gândirea lui Pușkin noțiunea de patriot se confundă cu aceea de revoluționar. Și dovada cea mai bună o avem în însăși tematica poemelor sale în care dragostea de patrie, dorul de țară, grija pentru prosperarea ei este strâns legat de elanul de luptă împotriva obscurantismului, împotriva prejudecăților, împotriva orânduirii feodalo-țariste, împotriva atotputerniciei acestei orânduirii. În poeme ca « Libertatea », « În Siberia », « Către Ciadaev » și chiar în acelea de pe băncile școlii, se observă dragostea de libertate, de dreptate socială, de oameni, de popor a lui Pușkin.

Împotriva spiritului care căuta să încetățenească domnia șovină a Rușilor față de cele aproape o sută de popoare conlocuitoare, Pușkin — a cărui inimă sângerează pentru poporul rus, pentru poporul său, pentru viitorul său — visează înfrățirea popoarelor care « dând uitării certurile se vor uni într'o singură familie ». Și, cu adevărat, Pușkin a cântat și a reprezentat în poemele sale, în proză și în studii, toate popoarele Rusiei, Ucrainieni, Bașchiri, Țigani, Gruzini, etc., surprinzând trăsăturile esențiale, tipice, ale vieții lor, calitățile, dragostea și dorul de libertate. Acesta e marele poet, primul care nu numai că a devenit, dar care chiar a fost în mod conștient cântărețul unei țări uriașe, multinaționale. De altfel trebuie să spunem că Pușkin trăia în cadența frământărilor și a luptei tuturor popoarelor. Mișcările eliberatoare din Italia și Spania găseau un viu ecou în creația lui, iar lupta poporului grec împotriva opresiunii turcești a găsit nu numai în Byron, dar și în Pușkin un mare prieten care spunea că « nimic n'a fost până astăzi atât de popular, cum este cauza Grecilor ». Acest lucru era posibil însă numai datorită faptului că Pușkin era animat de cele mai înalte, mai înaintate și mai umanitare idei ale vremii lui. În opinia sa caracterul popular al literaturii constă în exprimarea gândurilor și a frământărilor poporului. Și dintre acestea, Pușkin punea totdeauna în frunte năzuința pentru independență națională și avântul pentru libertate al popoarelor.

¹⁾ O mâncare națională rusă.

Puşkin se ridica împotriva oprimării sociale şi naţionale. Ii erau dragi oamenii, toţi oamenii, indiferent de origine, de culoarea pielii. Ura însă pe acei care îi oprimbau. Belinschi spunea că «întreaga creaţie a lui Puşkin este plină de nemărginit respect faţă de om ca atare». Umanismul lui Puşkin este uriaş, tocmai prin puterea cu care apăra drepturile elementare ale omului, libertăţile sale în frunte cu cea individuală.

Se spunea adesea că Puşkin e romantic. Se citează versuri şi poeme întregi care arată o linie, o atitudine principială comună cu aceea a lui Byron şi Hugo. Lucrurile au fost exagerate. Un sâmbure de adevăr însă există. Este drept că — mai cu seamă în prima parte a creaţiei sale — Puşkin are puternice elemente romantice. Pornind din primele poeme a căror notă dominantă o constituie preamărirea libertăţii şi a avântului spre ea, el scrie o sumă de poezii centrate în jurul ideii independenţei individuale. El cântă o viaţă plină de conţinut, de rosturi generoase, opunând-o vieţii «beaumonde»-ului, aristocraţiei feudale, cu toate metehnele ei, cu toată lipsa ei de un rost mai înalt decât satisfacerea instinctelor animalice. În poeme, cum ar fi «Prizonierul din Caucaz» apar figuri puternice, tipuri de oameni asemenea vulturului năzuind spre libertate. Romantismul puşkinian însă n'are nimic comun cu lacrimile lui Lamartine. Puşkin căuta o formă nouă pentru a reda starea de spirit şi simţurile omului care luptă pentru libertate, gândurile, năzuinţele omului care se ridică împotriva unei orânduiri sociale existente protestând împotriva nedreptăţii ei. Deci, elementul romantic înaripat în poezia lui Puşkin este fecund, înălţător, chemând nu la nesocotirea realităţii şi la dispariţia în neant, ci — dimpotrivă — la cunoaşterea realităţii şi la transformarea ei într'o lume mai dreaptă. Iată cum apare, în 1823, poemul «Fraţii bandiţi».

Cu timpul, anumite elemente de romantism definit (exotismul, eroul neînţeles şi frământat în cercul închis al suferinţelor lui personale) dispar treptat, făcând loc unui puternic flux de elemente realiste. Pentru a-şi realiza credinţa poetică, încrederea în viaţă şi viitor, Puşkin îşi pune ca scop descrierea realităţii. Şi o etapă pe acest drum o constituie «Boris Godunov» în care — spunea Puşkin — «va învia unul din veacurile trecute în deplinul său adevăr». Se ştie valoarea deosebită a acestei opere, se cunoaşte critica la care a supus autorul camarila şi pe boieri, subliniind în aceeaşi vreme rolul poporului în luptele din veacul al XVI-lea. Concepţia realistă se află la temelia unor opere veşnice cum ar fi «Istoria lui Pugaciov», «Dubrovski», «Călăreţul de aramă», «Fata Căpitanului» sau «Poltava», despre care vom scrie amănunţit.

În toate acestea găsim prezentarea realităţii în trăsăturile ei esenţiale, în ceea ce constituie elementul principal, dominant din viaţa personajilor, a poporului. Nu momente secundare se află în centrul lucrărilor, ci acelea care constituie problemele de cotitură istorică, evenimentele de proporţii sau contradicţiile care formează esenţa relaţiilor de clasă. Şi, în adevăr, relaţiile dintre moşieri şi iobagi, această problemă de bază a societăţii feudale, revin sub

diferite aspecte în opera poetului, căutând rezolvare. El e primul care înfățișează răscoalele populare, le studiază și le îndreptățește.

Iată de ce, luând exemplul lui Pușkin, Belinski spunea că «publicul vede în scriitorii mari pe singurii săi conducători, apărători și salvatori împotriva țarismului și a ortodoxiei». Pușkin a îmbibat opera sa de spirit liberator și umanitar, mergând în fruntea gândirii progresiste a epocii, oglindind în operele sale năzuințele celei mai înaintate părți a societății.

Este cert că realismul lui Pușkin, fiind critic, n'a mers până la ultimele concluzii, până la precizarea unei ideologii precise de clasă. A cere însă așa ceva ar fi o naivitate, în cel mai fericit caz, — o crasă dovadă de ignoranță, în fond. Pușkin trăia o anume perioadă în desvoltarea societății rusești pe care Lenin a caracterizat-o astfel:

«..Epoca iobăgiei (1827—1846), dominarea completă a aristocrației. Aceasta e epoca dela decembriești la Herzen. Rusia iobagă e distrusă și inertă. Protestează doar o mică minoritate de nobili, neputincioși fără sprijinul poporului. Dar oamenii cei mai buni dintre nobili au ajutat trezirea poporului». (V. I. Lenin, vol. XVI).

Pușkin a fost tocmai uriașul care trăgea mii de clopote pentru trezirea poporului. Și, poate, ca nimeni altul el a reușit să facă asta prin toate mijloacele, dela poveste, basm, cântec, poem, la roman și dramă de proporții shakespeariene. Pușkin a știut să aprecieze omul nu după situația sa socială, ci după calitățile sale sufletești, după gândurile și ideile sale. El punea masele populare infinit mai presus de clasa nobililor și acest lucru se desprinde chiar din felul cum vorbește despre războiul din 1812, despre lupta partizanilor, despre un erou popular ca Kutuzov, despre răscoale și eroii lor, etc. Iar dovada cea mai bună o avem în faptul că sursa poeziei adevărate poetul nu înceta s'o caute în mișcările poporului, în viața maselor, în istorie. Dragă îi era patria și poporul. Pușkin era plin de încredere în acest popor, în viitorul său, în capacitatea sa creatoare. Ca realist, el a oglindit în chip excepțional măreția patriei și a poporului său; fără să-și dea seama, poate, el a zugrăvit patria și poporul său în plin proces de mișcare, în ciuda piedecilor nenumărate, i-a întrezărit viitorul și uriașa lui contribuție de mai târziu pentru cauza omenirii. Poate tocmai de aceea, realist în concepție, Pușkin pune temelia artei populare realiste, a artei legate de mase, izvorită din viața lor, pe înțelesul lor. Gândirea lui Pușkin pătrunde lucrurile în profunzime, explică evenimentele, clarifică sensul lor și permite astfel aprecierea într-o perspectivă istorică justă. Fiecare poem, fiecare rând pușkinian e gândit profund, corespunde necesității de a spune ceva și încă ceva important. Evident, marele poet avea multe de spus. Nu înțelegea însă să spună unui cerc restrâns. El vorbea maselor largi, poporului. Pușkin a fost primul în literatură rusă care a început descrierea obiceiurilor rusești și a vieții poporului, căutând să le redea cu cât mai multă varietate. Rolul lui Pușkin pentru crearea literaturii, pentru desvoltarea ei în Rusia, pentru promovarea ideilor

largi, liberatoare, pentru combaterea obscurantismului, pentru aducerea culturii în sânul maselor, a fost imens. Iată de ce sunt citate şi astăzi cuvintele nepieritoare ale lui Cernişevski:

« Prin el educaţia literară a cuprins zeci de mii de oameni, în timp ce până la dârsul interesele literare preocupau pe foarte puţini. El a fost primul care a ridicat literatura la nivelul unei cauze naţionale, în timp ce până la dârsul ea era — după definiţia reuşită a unui ziar al vremii — « o petrecere plăcută şi folositoare a timpului » pentru un cerc restrâns de diletanţi. El a fost primul poet care a ocupat în faţa opiniei publice ruseşti acel loc înalt pe care trebuie să-l ocupe în ţara sa un mare scriitor. Toată posibilitatea dezvoltării ulterioare a literaturii ruse a fost pregătită, şi în parte se mai pregăteşte, de către Puşkin ».

Nu vom examina aici detaliat societatea rusă din vremea când apare marele poet. De altfel este ştiut faptul că Rusia dela începutul veacului trecut avea o structură feudală, cu un capitalism comercial în dezvoltare dar încă rudimentar, apărând formele manufacturii şi elementele industriale. Nota dominantă o avea încă economia feudală cu întregul complex al relaţiilor corespunzătoare de producţie. Ţara a relaţiilor iobăgiste, încă a robiei, a absolutismului crâncen şi a prigoanei cumplite faţă de alte popoare, Rusia cunoştea deja complexul variatelor contraziceri care se concretizau în diferitele forme de exploatare dar şi în rezistenţă. Evident, nu exista o clasă muncitorească conştientă şi nici o mişcare revoluţionară corespunzătoare. Dar formele protestatare se concretizau în răscoalele ţărăneşti (Pugaciov), în mişcări ca aceea a lui Stenka Razin; apoi au luat forma organizată a revoluţiei decembriştilor.

Copilăria şi adolescenţa lui Puşkin se confundă însă şi cu un eveniment de mare importanţă pentru dezvoltarea Rusiei: războiul de apărare a patriei, împotriva invaziei lui Napoleon. Măreaţa ridicare a poporului, elanul patriotic, sacrificiul eroic, participarea conştientă a maselor în lupta cumplită de eliberare îşi spune cuvântul. Puşkin creşte în dragoste de ţară şi popor, în ură împotriva asupritorilor de orice fel.

Dar războiul a trecut, asuprirea interioară a rămas. În apropierea liceului din Ţarscoie Selo e regimentul de gardă. Şi acolo sunt ofiţeri, în frunte cu Ciadaev, care gândesc, citesc, se revoltă şi creează primele cercuri revoluţionare care vor fi apoi temelia organizaţiei decembriştilor. În contact cu ei creşte tânărul poet, ideile lor sunt şi ale lui, năzuinţele lor sunt şi ale lui.

Iată prin urmare cele două elemente esenţiale pentru înţelegerea drumului de mai târziu a lui Puşkin, acele elemente care au condiţionat — pe fondul realităţii structurale a societăţii ruseşti — formarea poetică şi apoi conţinutul ideologic al operei lui.

Ce loc ocupă în opera lui Puşkin poemul « Poltava »?

Vom răspunde la această întrebare numai după ce vom analiza împrejurările în care s'a scris. Cert este însă că în acest poem Puşkin a abordat o temă esenţială şi anume momentul crucial din istoria Rusiei când prin victoria asupra armatelor lui Carol XII, Petru cel Mare tăia un hat adânc intrând cu ţara întregă, nu musafir ci gazdă cu drepturi egale, în concertul european. Valoarea istorică a bătăliei, sub aspectul modificării raportului de forţe, este fundamentală nu numai pentru istoria Rusiei, ci şi a Europei întregi. Acest lucru Puşkin l-a văzut clar. El a scris următoarele rânduri, prin 1833—1834, în « Gânduri de drum »:

« . . . Multă vreme Rusia a fost complet izolată de soarta Europei . . . Năvălirea Tătarilor n'a fost fructuoasă cum a fost aceea a Maurilor: Tătarii nu ne-au adus nici algebra, nici poezia . . . Coşitura hotărîtă produsă de puternica domnie a lui Petru a nimicit tot ce era învechit şi astfel influenţa europeană s'a întins în toată Rusia. Rusia a intrat în Europa ca o corabie pusă pe linie de plutire în sunetul ciocanelor şi în tunetul tunurilor. Războaiele întreprinse de Petru au fost fructuoase şi binefăcătoare atât pentru Rusia cât şi pentru omenirea toată. *Succesul transformărilor realizate de Petru a fost rezultatul bătăliei dela Poltava* şi cultura europeană a aruncat ancora la malurile Nevei cucerite. Petru n'a reuşit să termine cele începute de el. El a murit în plină maturitate în toată puterea forţelor lui creatoare, băgând doar pe jumătate sabia victorioasă în teacă. El a murit, dar mişcarea căreia i-a dat impuls prin forţa uriaşă a braţelor sale, a continuat multă vreme în toate sectoarele componente al Statului ».

Aşa vede poetul acest mare eveniment. Şi slovele parcă n'ar fi scrise de un cântăreţ, ci de un istoric. Cert este că poemul « Poltava », scris în 1828 este rezultatul unei munci serioase. Autorul a consultat nenumăratele documente istorice între care: « Istoria lui Carol XII » şi « Istoria lui Petru cel Mare », ambele ale lui Voltaire, « Faptele lui Petru Cel Mare » de Golicov (2 volume), « Jurnalul lui Petru cel Mare », etc. Poemul a fost scris între 3 şi 16 Octomvrie. În poemul « Poltava » Puşkin a zugrăvit măreaţa figură şi faptele lui Petru cel Mare, luminoasa figură de înnoitor şi reformator. Puşkin e mândru de multilaterală activitate a lui Petru, de succesele lui care duc la punerea temeliei Rusiei noi. Dar alături de Petru apare poporul. Victoria istorică dela Poltava, de care se leagă şi drumul hotărîtor al ţării, nu este realizată numai de comandamentul oştirii. Prezent şi decisiv e poporul. Eroismul şi succesul dobândit de popor îl cântă poetul în « Poltava ». Versurile minunate ne descriu entuziasmul acelor ce apără patria, elanul lor, spirtii lor de jertfă. Descrierea bătăliei însăşi nu cunoaşte până la el în literatura mondială pasaje la fel de puternice. În genere, ideea conducătoare a poemului este rolul lui Petru, al bătăliei pentru începerea erei moderne în istoria Rusiei. Căci nu este vorba — cum spun unii critici — doar de accesul culturii occidentale în Rusia, ci este vorba de însăşi întocmirea statală modernă în cadrul căreia o ţară uriaşă face

saltul din Evul Mediu în epoca modernă. Evident, Rusia nu lichidează nici atunci şi nici repede feudalismul. Însă starea de înapoere capătă o lovitură puternică *deschizându-se curajos drumul progresului*. Deci, în interior de asemenea se desleagă forţele care vor contribui la un mers mai rapid, în acea fază, pe un drum nou pe care ţările Europei porniseră mai de mult.

Iată de ce şi Belinski admira «tactul artistic» al lui Puşkin, tocmai pentru faptul că el a ales drept subiect «evenimentul măreţ» dintr'o «măreaţă epocă a istoriei ruseşti».

Şi din nou trebuie să cităm cuvintele lui Belinski:

«Va rămâne veşnic în amintire acea zi în care Rusia, prin tunetul luptei dela Poltava, a anunţat lumii trezirea ei pentru viaţa europeană, intrând activ pe cărămida existenţei sale istorice, mondiale».

Iată de ce pare foarte naivă părerea unora precum că problema centrală a poemului ar fi dragostea între un bătrân şi o fată tânără, dorinţa de răzbunare, intriga şi trădarea. Nu că acestea n'ar fi elementele componente ale poemului, dar e cert că nu sunt principale. Ele sunt fireşti timpului, relaţiilor între oameni, moravurilor politico-sociale şi reuşesc să redă atmosfera, stările. Dar lipsa de adâncire a temei, ignorarea metodei ştiinţifice de cercetare, a făcut pe unii critici să nu observe tocmai tema principală. Iată de ce mulţi au crezut că poemul nu este omogen, că e defectuos construit. Poate unii au fost induşi în eroare de relatarea acelei întâmplări care a făcut să încolţească gândul de a compune poemul pe tema «Poltava». Cetind versurile lui C. Răleev (poemul «Voinarovschi») Puşkin a fost izbit de pasajul în care (două rânduri numai) se vorbea despre cruzimea lui Mazepa (hatmanul ucrainean) şi nefericita soartă a soţiei şi fiicei lui Cociubei. Puşchin a fost zguduit.

Şi poetul povestea singur mai târziu:

«M'a uimit faptul cum de a putut un poet să ocolească un caz atât de sguđuitor. Dar ce subiect oribil! Niciun sentiment frumos, nicio trăsătură bună! Seducere, ură, trădare, şiretenie, laşitate, cruzime... Caractere puternice şi o umbră adâncă, tragică, căzând peste aceste nenorociri — iată ce m'a atras. Am scris «Poltava» în câteva zile, mai mult nu m'aş fi putut ocupa de ea şi aş fi lăsat-o la o parte».

Se poate. Chipul Mariei ca şi arătarea sinistră a lui Mazepa puteau atrage atenţia poetului. Este cert însă că dezvoltând tema, plasând-o în mediul istoric dat, autorul a părăsit aceste rame oarecum înguste şi a evocat bătălia dela Poltava, semnificaţia ei istorică şi, totodată, poersonalitatea şi rolul lui Petru. Astfel, părăsind intriga începută, autorul a pus în frunte bătălia şi nu din întâmplare însăşi titlul este «Poltava». Eroii din prima şi a doua parte trec astfel pe planul al doilea.

Este foarte important şi subliniem încă odată faptul că Puşkin a utilizat un bogat material documentar şi rareori s'a lăsat antrenat de avânt artistic în aşa fel încât să părească adevărul istoric. Totuşi, asemenea îndepărtări dela

fapte reale există, și, împreună cu insuficienta pătrundere a realităților sociale, ele constituie părțile slabe ale poemului. Dar asupra lor vom reveni.

Cetind poemul, la prima vedere, cetitorul va fi izbit de oarecare lipsă de unitate, între cele patru capitole. În adevăr, dacă primul se centrează în jurul luptei dintre Cociubei și Mazepa, isprăvindu-se cu răpirea Mariei și cu pâra împotriva hatmanului, dacă al doilea capitol se desfășoară pe linia relațiilor dintre hatman și tânăra-i soție, iată-ne în plin conflict cu adevărat dramatic în capitolul trei, uciderea lui Cociubei. Aci însă poemul ia aspectul politic (care de fapt era și la început esența rivalităților și luptelor); apar Petru și Carol XII. Abia capitolul IV, cu descrierea bătăliei dela Poltava pune problema principală, dându-i amploarea istorică, părăsind personagiile, esențiale în aparență, dela început. Mai mult, tabloul bătăliei aduce, alături de judecata asupra personajilor, judecata istorică asupra evenimentelor.

Extrem de interesante sunt concluziile autorului în epilog, care constituie un fel de bilanț-apreciere bazat pe judecarea în perspectivă istorică a evenimentului.

Era firesc ca, astfel construit, poemul să nu prezinte aspectul unei unități desăvârșite și acest lucru este perfect adevărat. Impresia pe care și-o produce nu e a unui tot. Cele patru capitole nu au o independență armonică. Și totuși, fiecare în parte având calitatea unei opere excelente, de sine stătătoare, dă aspectul unei opere desăvârșite, originale, de un dramatism excepțional. De aci și tragem concluzia, că autorul a gândit și a dezvoltat poemul în timpul lucrului.

*

Extrem de interesante sunt personagiile, eroii principali ai poemului. Nu-i vom găsi nici în persoana lui Cociubei, nici în frumoasa Maria. Analizând eroii pe baza principiului tematicii poemului, credem că eroii esențiali sunt Petru, Carol XII și Mazepa. În aceste personaje, în caracterele și faptele lor, va trebui să căutăm cheile bătăliei începute și a felului cum s'a terminat uriașa încleștare.

Chipul lui Petru îi este scump lui Pușkin. Este țarul cu gândire largă, cu dragoste de țară, doritor de a realiza ridicarea ei. Este tipul pozitiv caracterizat așa cum am văzut în citatul din însăși notițele autorului. Pentru Pușkin, Petru este omul care a deschis drum larg poporului către cultură, a înțeles mărețul rol pe care îl va avea de jucat în lume patria sa, e omul care după împrejurări a fost tâmplar și academician, erou și marinar, cu un suflet măreț, muncind fără preget. Cu toate că apare la sfârșitul poemului, Petru e zugrăvit în colorii atât de puternice încât reușește a domina ca tip pozitiv, subliniind urîțenia sufletească a lui Carol și Mazepa. Poetul a știut să creeze atmosfera necesară apariției eroului pozitiv, așa că, intrat în scenă, Petru găsește pe cetitori gata să înțeleagă și să-și însușească judecata poetului.

Autorul ni-l schițează pe țar lipsit de spirit de aventură sau de dorința unei preamări personale; îl vezi servind sincer și cinstit patria și poporul său, contribuind din răspuțeri pentru dezvoltarea lor. Dacă e dator să primească războiul, Petru o face din nevoie, căutând a-i da un sfârșit victorios doar pentru dezvoltarea țării. E o prezentare justă a figurii țarului, care n'a șovăit să cedeze la Narva, cu prețul propriei rușini, dar spre salvarea țării. Poemul reușește să înfățișeze chipul veridic al lui Petru I, pentru care lupta împotriva lui Carol nu era un scop ci numai un mijloc de a asigura independența țării și astfel condițiile de dezvoltare ale poporului. Mai mult, poetul reușește să-l prezinte pe Petru nu ca un țar oarecare, nici ca un cavaler feudal victorios, ci ca un purtător conștient al ideilor constructive, de afirmare națională, de realizare a visului unui popor. Și dacă sbuciumul sufletesc al lui Petru, simțind răspunderea pentru viitorul țării, e perfect redat în poem, atunci gestul din încheiere când ospătează pe comandanții suedezi și le întoarce săbiile este cu adevărat înduioșător. Este însă extrem de caracteristic ceea ce le spune țarul: « Beau în sănătatea voastră, profesorii mei în arta militară ».

Acesta era adevărul. Căci și sub aspect militar, minus elanul și dreptatea cauzei pentru care lupta poporul rus, bătăliile dela Nerva și Poltava au deschis drumul epocii moderne în istoria poporului rus, în sensul însușirii tehnicii de luptă.

Am greși însă dacă ne-am închipui că Pușkin a idealizat simplu pe Petru cel Mare. Nu, poetul știa că alături de muncă și titanice eforturi în slujba țării, Petru avea destule apucături de veritabil nobil, cruzimi și atitudini aproape barbare. Astfel, însuși Pușkin scria:

« Te surprinde deosebirea dintre așezămintele de stat ale lui Petru cel Mare și măsurile sale trecătoare. Primele sunt fructele unei minți cuprinzătoare, largi, pline de bunăvoință și înțelepciune, celelalte sunt adesea crude, autocrate și ai impresia că sunt scrise cu cnutul. Primele au fost pentru vecie sau, cel puțin, pentru viitor, celelalte răbufneau din apucăturile unui moșier autocrat, nerăbdător ».

Perfect adevărat. S'ar putea pune însă întrebarea de ce nu apare și acest aspect în poem? Foarte simplu: pentru că autorul nu-și propunea înfățișarea generală a lui Petru, ci importanța bătăliei istorice dela Poltava. În funcție de ea era necesar Petru, tipul pozitiv cu tot ce avea mai bun, realitatea progresistă rusă a vremii. Poate tocmai de aceea autorul nici n'a căutat să pătrundă mai adânc realitățile sociale ale epocii. Poate de aceea nu ni se explică nici substratul relațiilor dintre Mazepa și ceilalți cazaci, conflictele și certurile având în aparență un caracter strict personal. Dar însuși faptul că Mazepa n'a fost urmat în lupta lui contra lui Petru de masa cazacilor avea un adânc sens, anume: opresiunea cumplită feudală, dorința de a-i adăoga și o dependență înăbușitoare față de străini. Trădarea lui Mazepa n'avea nimic comun cu năzuințele poporului. Ea era de fapt rezultatul combinațiilor politice reflectând interesele unui grup restrâns al feodalilor ucraineni. De altfel, în textul

chiar al poemului, sunt cuvintele lui Mazepa, apoi ale Mariei, în care apare visul acestui aventurier de a deveni « țarul Ucrainei ».

Este clar că Petru cel Mare a făcut mult pentru Rusia vremii sale. Dar faptele lui nu erau lipsite de interese de clasă, nu puteau fi lipsite. Cert este însă că, în slujba acestor interese, el a împins țara pe calea progresului, chiar dacă acest lucru se făcea în timp ce masele țărănești erau cumplit exploatare. Cu toate acestea chipul lui rămâne legat luminos de marile deveniri ale țării pentru evoluția căreia a contribuit atât de mult.

Cu totul altceva este cu Carol XII și Mazepa. Primul e un aventurier pentru care războiul apare ca un scop în sine. E individul care și-a făcut meserie din omucidere. Și parcă vezi în el un strămoș al Obergruppenführer-ilor S. S. Evident, ar fi pueril să credem că expedițiile lui au fost determinate doar de spiritul de aventură, întocmai cum numai copiii ar putea crede că ororile naziste au fost doar simplul fruct al pretensei nebunii a lui Hitler. În condițiile acelea însă, când interesele clicelor dominante suedeze, ale comercianților stăpânitori ai Balticei au cerut nimicirea altor popoare, Carol XII și-a dezvoltat în ambianță favorabilă « calitățile » lui de ucigaș.

Iată de ce admirăm adâncimea psihologică realizată de poet. Carol e întreprinzător, energic și obraznic. Aceasta îl conduce în acțiune și nu judecata cumpătată. Pușkin surprinde și dezvoltă trăsătura individualismului feroce, a parvenirii, ambiția nemăsurată care stăpânește întreaga făptură a regelui nordic. Iată de ce reacțiunea lui Carol în fața victoriei lui Petru, e ciuda. Din experiența lui Carol XII însă poetul trage concluzia: victoria nu o aduce numai talentul și inițiativa, ci în primul rând starea de spirit a maselor populare, elanul patriotic al ostașilor de rând, gata să-și dea viața pentru independența patriei, în lupta contra cotropitorilor. Căci așa cum spunea un mare strateg, « în ultimă analiză, bătălia o câștigă ostașii de rând ». Ori, tocmai acest aspect apare limpede în poemul lui Pușkin, convingător.

Alt tip negativ este Mazepa. Același aventurier însetat de putere, laș, trădător, urmărind numai scopul propriei sale parveniri. Nu vrea să știe de morală, de cinste, de adevăr. E gata să vândă pe oricine și orice numai să se urce sus, tot mai sus. E perfid, sforar, știe să inspire încredere, dar știe să se facă temut. Satrap față de unii, știe să cumpere pe alții nu numai cu bani, ci și prin purtarea lui disimulată. Dușmanii Ucrainei au încercat adesea să prezinte pe Mazepa drept un « erou național ». De fapt însă era vorba de un arivist nemărginit, de un demagog perfid a cărui sete de putere personală era însoțită de tendința unei exploatare și mai sălbatice a iobăgimii, a poporului, în slujba clicelor feudale, în slujba puterilor străine.

În trăsături măestre sunt date chipurile martirilor: Cociubei și Iskra, cei care au luptat împotriva trădării lui Mazepa. Cu totul remarcabile sunt versurile descriind suferințele lui Cociubei încarcerat, chinuit, torturat cumplit, — frământările lui, gândurile și hotărîrea că n'a procedat greșit. Poetul reușește

să-l prezinte în culori umane, însuşi faptul că nu poate rezista torturii este dat în culori juste.

Chipul Mariei este cam confuz. Cauza e în faptul că în ea poetul vedea de fapt o tânără cazacă, cu inima fierbinte, cu voinţă tenace. Chiar descrierea minunată a Mariei nu vorbeşte atât de un personagiu cât mai mult câtă a simboliza pe Ucraineana în genere.

Astfel:

*Nu-i prin Poltava nicăeri
Vreo frumuseţe ca Maria:
Ca floarea blândeii primăveri
Ce 'n umbra luncii-şi dă tăria.
Ca plopii culmilor e ea
De sveltă. Când umblând priveşte
Vezi parcă lebede de nea
Pe luciul gol plutind abia,
Vezi parcă cerbul cum goneşte.
Ca spuma-i pieptul ei ceresc.
In jurul frunţii se 'negresc
Ca norii, bucle unduieşte.
Ca trandafiru-i gura fetei.*

În aceste rânduri e în adevăr chipul idealizat al unei zâne. Dar zâna lui Puşkin se apropie de tipul femeii Ucrainene. Nici faptele Mariei nu au ceva specific individualizat, nici măcar sbuciumul ei din capitoul III. Pare însă că autorul n'a urmărit acest lucru, iar înnebunirea şi naraţiunea din final pare a avea mai mult un caracter de îndrumare pentru tinerele cazace.

*

Cum am mai spus poemul este întemeiat pe un bogat material de fapte reale. Studiul lor a permis autorului să ne dea acest poem de o putere deosebită, de o claritate tematică deosebită. Totuşi, alături de înfăţişarea realităţii istorice, poetul a folosit din plin metafora, a dat curs puternic imaginaţiei. Există unele îndepărtări dela linia strictei narări a faptelor, unele elemente care contrazic chiar desfăşurarea neesenţială a lucrurilor. Astfel înnebunirea Mariei e produsul imaginaţiei poetului, în realitate ea măritându-se cu un comandant cazac. Dar intervenţia autorului a permis adâncirea elementului dramatic şi fără a schimba fondul, a adus un element îndrumător însemnat. Nici povestea tânărului cazac îndrăgostit care părăşte nu e adevărată, dar aduce încă o notă de poezie poemului. Călăul Orlic n'a existat nici el, tortura făcându-se chiar de miniştrii Safirov şi Golovkin. Aci însă a predominat un gând mai adânc al poetului: încercarea de a tipiza călăul — unealta, — pe insul trimis să ucidă fără să ştie de ce, omul animal care

omoară din profesiune. E un protest împotriva uneia din realitățile vremii când trăia însăși poetul.

Un lucru însă asupra căruia ar trebui poate să stăruim mai mult este prea marea atenție acordată de autor dușmăniei lui Mazepa împotriva lui Petru cel Mare, dușmănie personală, care de altfel nu e justificată în text. E limpede însă că mobilul trădării, ca și al urii, era altul, social și politic, căruia i se adăoga ambiția lui Mazepa de a fi stăpânitor. E greu însă să faci genialului scriitor o imputare din acest lucru; să nu uităm că poemul a fost scris acum o sută douăzeci de ani, iar mijloacele de investigație ca și posibilitățile de analiză pentru evenimentele din secolul al XVII-lea și dela începutul secolului al XVIII-lea erau foarte reduse.

*

Câteva cuvinte asupra formei. Limba poemului este nespuse de bogată, variată, având multe inflexiuni populare, precum și expresii și forme de stil specifice. Poezia populară și-a pus amprenta asupra acestui poem, iar frumusețile naturii sunt adesea întrebunțate nu numai pentru a caracteriza pe eroi, dar și acțiunea lor. Unii eroi vorbesc adesea în stilul cântecelor populare, iar răspunsul lui Cociubei la insistențele lui Orlic pare pur și simplu un fragment din basm. Antitezele sunt utilizate atât în înfățișarea eroilor, cât și a situațiilor.

În genere, elementul popular este prezent în chip copios în întregul poem. Voluntar sau involuntar, dar autorul a făcut uz de el tocmai pentru că e vorba de un poem măreț al luptei poporului, al bătăliei lui pentru independență.

Este interesant să notăm încă un lucru: este greu să clasifici precis poemul «Poltava». În adevăr, cărui gen aparține? Descrierea situației din Ucraina, povestea Mariei, diferitele întâmplări sunt categoric epice. Dar sunt pasagi întregi de un lirism sguduitor, unde poetul intervine personal și stările lui sufletești se amestecă direct cu acelea ale eroilor. Și, în sfârșit, o sumă întreagă de momente au nu numai valoare dar și formă dramatică, ca și cum totul s'ar cere transpus pe scenă. Toate acestea însă, departe de a constitui niște elemente care ar slăbi valoarea poemului, ajută nemăsurat de mult la emoția artistică pe care o dă poemul.

Se știe că e foarte greu să traduci poezie. Se cere adesea un efort tot atât de puternic și adesea un talent egal cu al autorului. Se știe cât de greu este să traduci din limba rusă. Și totuși socotim că traducerea d-lui G. Lesnea este destul de bună, limba e frumoasă și corespunde nu numai pentru transpunerea acțiunii și a ideilor, dar adesea reușește să ne dea părți cu adevărat remarcabile ca prezentare poetică în sine.

Cu traducerea poemului «Poltava» credem că se realizează nu numai o contribuție pentru cunoașterea marelui poet, ci și un fapt de autentică cultură.

ION SLAVICI

Moștenirea literară a lui Slavici, îngropată de obicei în manualele de școală, prețuită uneori la justa ei valoare, deși dintr'un punct de vedere formal (cum face d-l G. Călinescu în «*Istoria Literaturii Române*») și-a pierdut de mult influența asupra tinerelor generații de scriitori, asupra publicului în general. Cine mai citește «*Mara*» sau «*Moara cu noroc*» după ce-a părăsit băncile liceului sau ale Facultății? Calificativul de «clasic» aplicat lui Slavici, s'a transformat, ca și pentru mulți alții, într'o piatră de mormânt. Ori, ni se pare că una din sarcinile urgente ale criticii și istoriei literare, este de a da la o parte aceste lespezi funerare din calea noului public care crește din masele muncitorești, de a măsura actualitatea clasicilor, eficacitatea lor. Această lucrare ne propunem a o încerca în cele de mai jos asupra operei lui Slavici.

Trebuește remarcat în același timp că, în fața atitudinilor net dăunătoare pe care Slavici le-a luat împotriva intereselor naționale, cercetătorii, puțini, care s'au ocupat de el, au căutat în primul rând să-i salveze prestigiul operei, izolând-o de vecinătatea compromițătoare a celui ce-o făurise. «*Moartea isbăvi în 1925 opera de om*» conchide d-l G. Călinescu, încheind biografia scriitorului în capitolul respectiv din «*Istoria Literaturii Române*», după ce, puțin mai înainte, încercase să scuze ereziile politice prin anumite fatalități biologice ale «*acestui om văităreț, mai mult bolnav de un sânge amestecat*», iar Scarlat Struțeanu, într'un mediocru studiu care prefațează o ediție școlară ¹⁾ afirmă că «*firea lui contemplativă nu era făcută pentru politică*», de parcă «*greșelile*» lui Slavici și-ar fi tras rădăcina numai din nepriceperea unei firi «*contemplative*».

În fond deosebirea este de nuanță. Ceeace d-l Călinescu sugerează numai, rudimentarul Struțeanu afirmă categoric. Avem de a face cu doi Slavici: unul, lamentabilul om politic și altul, artistul talentat care nu are a răspunde pentru falimentul celui alt. Iată aci unul din rezultatele unei metode de istorie literară, îndelung cultivată la noi, care departe de a cerceta ceea ce

¹⁾ Slavici, *Comentarii asupra omului și operei*. Ed. Scrisul Românesc.

se numește « omul și opera » ca o unitate organică, determinată de condițiile economico-sociale ale epocii, se mulțumește să alătore o analiză formală a operei unei schițe biografice în cel mai bun caz axată pe pitoresc și anecdotic. Situația specială a lui Slavici, păcatele mai sus amintite ale scriitorului, transformă simpla alăturare în divers.

Astăzi cercetarea științifică a personalității scriitorului, prin raportarea ei la complexul social și politic care i-a dat naștere, este posibilă, se impune. Cercetarea factorilor esențiali care au determinat acțiunile scriitorului ardelean ne apare cu atât mai importantă dacă ne gândim că tocmai lămurirea acestor factori ne va permite o viziune mai coerentă asupra operei literare pe care ne propunem a o analiza.

Anul 1848 — anul revoluționar — a fost și anul nașterii lui Ion Slavici. Această coincidență este plină de importanță pentru noi, deși el, scriitorul, care, după propria sa expresie, era « *încă de acasă om cu vederi conservatoare* »¹⁾ nu a meditat, probabil, niciodată asupra ei.

În Ardeal, revoluția dela 1848 a dat greș după cum se știe, dar nu mai puțin populația românească a putut obține câteva reforme care au permis un început de dezvoltare a păturii ei burgheze, până atunci aproape inexistente. Eliberarea iobagilor și chiar împrăștierea sărăcăcioasă a acestora, libertatea de a practica meseriile și comerțul, au permis întărirea chiaburimii la sate, au adus o relativă prosperitate populației românești din târguri și orașe, a cărei creștere este semnalată de statistici încă înaintea anului 1848²⁾. Atunci când Slavici susține, vorbind despre copilăria lui, că s'a pomenit « *umblând printre picioarele unor oameni stăpâniți de gândul că e bine să fii-om în lumea lui Dumnezeu* » el surprinde un optimism și o bucurie de viață care a aparținut unei anumite țărâni ardelene în perioada de după revoluție; când afirmă că în timpul copilăriei sale numai « *unii dintre cei bogați au murit săraci* » în timp ce mai numeroși au fost aceia care « *din vrednicia lor, au ajuns oameni cu stare, chiar bogați* »³⁾ el definește, nu un fenomen izolat, ci chiar procesul de dezvoltare al chiaburimii ardelene, proces de dezvoltare pe care el l-a oglindit în opera sa împreună cu tot sistemul de valori pe care-l presupune.

Evident, condiția de națiune « tolerată » care era cea a Românilor din Ardeal, nu putea oferi burgheziei românești din această provincie aceleași posibilități de dezvoltare de care dispuneau burgheziile celorlalte populații transilvane. Românilor le erau interzise demnitățile în stat pe care și le rezerva aristocrația maghiară, ei nu puteau folosi câmpul rodnic pe care-l oferea în industrie, și mare comerț, Sașilor, imperiul austro-ungar intrat în plin ciclu de creștere capitalistă. Iată de ce, cu toate fluctuațiile politicei habsburgice a

¹⁾ *Inchisorile mele*, Ed. Viața Românească, p. 158.

²⁾ I. Crăciun, *Clasele sociale în Transilvania*. Imprimeriile Naționale, 1940. p.

³⁾ *Lumea prin care am trecut*. Socec, 1930, p. 8.

naționalităților, configurația socială a românimii din Ardeal va rămâne, până la începutul secolului XX-lea, una predominant țărănească, din care se vor diferenția către sfârșitul celui de al treilea sfert al veacului, o chiaburime, o pătură de mijloc și o masă de pălmași a căror stare materială nu era cu mult deosebită de cea a vechilor iobagi¹⁾. La suprafața acestei țărănime începea să se prindă acea burghezime urbană la care ne refeream mai sus, rolul conducător și în plan politic și cultural rămânând unei pături formate mai ales din preoți și învățători, proveniți cu precădere din țărănime.

Slăbiciunea esențială a acestei grupe conducătoare, care avea sarcina grea și gravă de a apăra comunitatea românească împotriva tendințelor de oprire și desnaționalizare exercitate deopotrivă de clasele conducătoare austriace și ungare, era lipsa de unitate, desbinarea. (Cuvintele lui Bălcescu deplângând diviziunea dintre revoluționarii unguri și români dela 1848 și observând că « *libertatea naționalităților nu poate veni dela curțile împărătești și din mila împăraților și despoților ci numai dintr'o unire strânsă între toți Români și dintr'o ridicare împreună și solidaritate cu toate popoarele împilate* », nu au fost înțelese nici mai târziu). Seduși de politica vicleană a împărăției, care-i lăsa să creadă că vor găsi la picioarele tronului adăpost împotriva persecuției nemeșilor, o parte din conducătorii politici ai românilor își manifestau cu vehemență entuziasmul pentru steagul «negru-galben», combătându-i pe cei care cereau autonomia Ardealului. Să ne amintim numai de cel mai de seamă dintre ei, de fatalul mitropolit Șaguna, care o dăduse pe Caterina Varga pe mâna zbirilor habsburgici și care a continuat mult timp să ducă pe un alt drum decât cel al adevăratelor lor interese naționale, importante sectoare ale maselor țărănești, prin intermediul armatei sale de seminariști și preoți. Faptul că Slavici, care l-a întâlnit încă în tinerețe la Arad a fost atât de impresionat încât a rămas pe linia șagunistă până în clipa morții, nu se datorește însă, în primul rând calităților excepționale ale baronului mitropolit. În timpul mișcărilor garibaldiene care stârneau entuziasm în maghiarimea din Țiria, Românii acestui sat chiaburesc, primeau cu răceală ba chiar cu enervare, inscripțiile « *eljen Garibaldi* » (trăiască Garibaldi) și petele simbolice de noroi, tot mai numeroase pe stâlpii vopsiți în negru și galben. Această răceală pe care copilul Slavici o împărtășea, nu trebuie să ne mire: maghiarul claselor burgheze dela sat și oraș participa fără reticențe la ideea unei revoluții naționale pe care ar fi voit-o *deopotrivă* împotriva împărăției și a *celorlalte* popoare oprimate, în timp ce chiaburul român putea fi împins pe o poziție contrară, atât de absentă motorului revoluționar pe care l-ar fi constituit prezența unei puternice clase burgheze orășenești cât și de condiția sa specială de națiune tolerată. Pentru el, pentru Slavici, exemplu tipic al miopiei politice de care suferea clasa chiaburescă

¹⁾ M. Roller, *Istoria României*, p. 547.

ardeleană, stâlpul negru-galben avea să rămână multă vreme simbolul libertății¹⁾.

Tendența de afirmare a populației românești ca națiune de sine stătătoare s'a manifestat cu mult mai multă eficacitate în câmpul cultural. Alături de mitologia națională clădită de latiniști, combătând-o și reușind s'o înfrângă, se desvoltă un curent mult mai sănătos, orientat pe toate dimensiunile sale spre popor, spre literatura și arta populară. La această orientare populară pe care a căpătat-o literatura ardeleană a contribuit romantismul german și « direcția nouă » a « Junimii », dar ea se datora în primul rând faptului că țărănimea era cu mult clasa cea mai importantă, la drept vorbind singura care putea oferi literaturii un stil și un conținut.

Ardelenii începură să privească cu tot mai multă insistență, dincolo de Carpați unde simțeau că se găsește centrul vieții culturale românești. « *Unitatea culturală a tuturor Românilor* » este țelul pe care și-l propune « *Tribuna* » lui Slavici, lozincă ceasului fiind « *soarele pentru toți Români la București răsare* ». Specificarea pe care o face însă aici Slavici, afirmând că « *Statul român e centrul cultural, iar nu politic al întregului popor român* » e foarte importantă, căci dânsa constituie puntea de legătură între junimiștii din regat și șaguniștii politici și culturali din Ardeal. Partida conservatoare înțelegea să-și întindă influența peste Carpați dar nu să tulbure echilibrul instituției reacționare care era imperiul habsburgic, spre deosebire de liberali care vedeau în Ardeal, o nouă piață de desfacere. Iată de ce Maiorescu va susține unitatea « culturală » și numai culturală a Românilor, cenzurând cele mai mici reflexe care ar fi putut să-l ofenseze pe împărat, așa cum s'a întâmplat la serbările dela Putna, mergând cu suspiciunile până acolo încât îl acuză în parlament pe Slavici, care apăruse în « *Tribuna* » numai dreptul Românilor de a-și întrebuința limba în instituții, că s'a pus în slujba « *iredentiștilor* » și a partidului liberal, junimismul ziarului rămânând unul pur « *literar* ». Acuzația e nefondată dar ea ne lasă să înțelegem ce nuanță trebuia să aibă junimismul « *neliterar* », atunci când « *iredentism* » devenea eticheta mostrelor de export ale liberalilor. Șaguna era un partizan mărturisit al junimismului. Prin el chiaburimea filo-habsburgică din Ardeal întindea mâna peste munți boierilor conservatori oferindu-ne o variantă a « *monstruoasei coaliții burghezo-moșierești* din regat.

*

Pe portativul general al epocii și societății în care s'a format, Slavici a executat câteva motive personale care ne vor putea lămuri procesul de for-

¹⁾ La celebrul banchet dela Piatra, el ridică primul pahar « *pentru împăratul și pentru prosperitatea monarhiei* » dar nu din politeță sau din motive tactice ci « *pătruns de convingerea că pot Românii să se bucure sub stăpânirea împăratului meu de toată libertatea dacă știu să-l ajute în silințele lui de a înnăbuși pornirile celor ce vor să-l silnicească* » (*Eminescu omul în Amintiri*, p. 69. Ed. Cultura Națională).

mare al ideologiei sale, atât al celei mărturisite cât și a concepțiilor de clasă pe care, cum vom vedea, opera sa le oglindește, cu o deplină claritate.

Ioan Slavici, feciorul unui cojocar înstărit din Țiria, sat bogat din podgoria Aradului învățase încă din copilărie, dela maică-sa, femeie aspră și simplă, dar vrednică, având un adevărat cult al robotei, cult care trebuie să fi aparținut pe vremea aceea unei întregi chiaburimi laborioase și economice, nu numai că « *e bine să fii om în lumea lui Dumnezeu* », dar și că, pentru ca să-ți fie bine, trebuie să muncești și să-ți socotești cu chibzuință fructul muncii. « Confucianismul », acea filosofie a cumpătării pe care scriitorul o revindică mai târziu, după ce o aflase dela Eminescu, cunoscut la Viena, își trage rădăcina încă din această epocă. Slavici nu află decât târziu belșugul și confortul citadin, pentru care va păstra întotdeauna un ochi aspru, mereu bănuitor de corupție și păcate.

Preocupările acestui tânăr care, după cum el însuși ne spune în « *Amintiri* » « *au fost culturale și numai culturale* » au atras repede atenția « Junimii » care avea multă simpatie pentru tinerii talentați și « *numai culturali* », ridicăți din popor. Clasa conducătoare din regat l-a primit destul de bine pe Slavici: acesta obține posturi bine plătite, trece prin saloanele Junimii, e invitat la masă la palat. Și totuși nu e mulțumit. Feciorul chiaburilor din Țiria putea, purtat de interesele și de miopia politică a clasei sale, să facă jocul atât al monarhiei bicefale cât și cel al boierilor dela București. Admirația sa pentru civilizația imperială, care se măsoară foarte precis prin avantajile ce le aștepta dela dânsa țărănimea avută din Ardeal, nu-l obligă însă cătuși de puțin la sentimente asemănătoare pentru proaspăta civilizația burghezo-moșierească de dincoace de Carpați. În saloanele din București, el reacționează ca un « *mocan* »¹⁾ puțin înspăimântat, dar mai mult disprețuitor în fața unei boerimi occidentalizate, al cărui rafinament e repede înclinat să-l confunde cu corupția. De altfel, « confucianismul » supt odată cu laptele matern de acest om socotit, îi provoacă diatribe vehemente împotriva luxului unei boerimi parazitare și a lăcomiei de avere pe care o dovedea proaspăta burghezie. « *Am fost rămas uluit* » — mărturisește el — « *când am văzut risipa pe care o fac oamenii pentru ca să pară ceea ce în adevăr nu sunt și goana neînfrănată spre a agonisi cu orice preț mijloacele de trai în belșug* ». Fenomenul care se petrece cu Slavici în regat nu se limitează la atât. Contradicțiile sociale, exploatarea de clasă îi rămăseseră ascunse în Ardeal, poate din pricina luptei naționale care, oricum, domina spiritele, în orice caz, datorită faptului că aci, mediul de țărani înavuțiți în care se născuse și crescuse, nu avea niciun interes să i-l desvăluie. În România era însă cu totul altceva. Aici el știe să descopere boala adâncă ce rodea țara, exploatarea crâncenă a țărănimii și să o con-

¹⁾ « Nu am putut să mă asimilez, luând obiceiurile, apucăturile și felul de a vedea al oamenilor cu care trăiesc aci, ci am rămas tot « mocan », om mai mult sau mai puțin nesuferit pentru cei subțiași de civilizație ». II serie el lui Iorga la 20 Iulie 1907.

damne cu o violență, în care răsună coarde mai vechi ale condiției sale de origine, pe care înavuțirea chiaburcască nu avusese încă timpul să le amoretască în întregime ¹⁾. Luciditatea fostului bursier al Junimii merge chiar mai departe; recunoscând «superioritatea intelectuală» a regatului el nu se poate opri de a remarca servitutea la care clasa dominantă îi supune pe oamenii de cultură în România unde «*superioritatea nu prețuește nimic dacă nu e pusă în serviciul cuiva. Slugă trebuie să fii, dacă vrei să ție seama lumea de tine*» (*Inchisorile mele*).

Protestul lui Slavici se oprește însă aici. În loc ca să-l mâne înainte, alături de acei care luptau împotriva clasei exploatoare, recunoașterea răului îl face să se retragă din fața «*dulului cel rău de care e stăpânită azi România*», condamnând în bloc realitatea românească de aci, proclamând că Ardelenii «*nu mai au nimic de așteptat*» dela România. Critica făcută de Slavici stării de lucruri din țară nu are, cu toată surprinzătoarea ei justete, o rădăcină coherență rațională; ea e mai de grabă produsul unei obscure reacții instinctuale «*mocănești*», ale cărei ecouri le vom putea încă descoperi în cele mai valabile opere ale scriitorului. Este aici și un complex de inferioritate, dar și clandestină înclinație spre arivism, tipică clasei sale (ea va fi eu ascuțime surprinsă în «*Budulea Taichii*»), care își simte însă propria slăbiciune și timiditate, care șovăe și se înspăimântă de dificultatea succesului râvnit (și care era probabil mai mare decât poziția cucerită). Slavici mărturisește că «*e cuprins de simțământul că nu e pentru el loc în clasa cultă română*» și presimte că «*invidioșii*» îl sapă din umbră, deși, înseamnă el, mușcat de vanitate, regele, regina, marii oameni politici «*vorbesc mereu de el*» ²⁾.

Programul literar al ziarului consta în așezarea pe bază sănătoasă a limbii și stimularea forțelor literare locale spre o creație originală. Se afirmă astfel, în primul număr că «*înfiunțând ziarul (întemeietorii) au voit să creeze și un centru de creație literară*». «*Mai îndeosebi în direcția populară*» completează Slavici într'o scrisoare către Urban Jarnik. «*Biblioteca populară a Tribunei*», care a tras vreo 46 numere, trebuia să fie un instrument de educație literară, cultivând o limbă fără neologisme și dând loc larg folclorului.

Cu toată prudența sa, Slavici are de înfruntat procese și închisoare, accasta din urmă, nu prea incomodă, după cum reiese din relatările sale. Dealtfel, consecință a educației și a moravurilor din satul său, el a fost întotdeauna lipsit de șovinism și stima sincer națiunile conlocuitoare din Ardeal. Vom putea deci înțelege de ce a ieșit din închisoare, fără a fi supărat pe Unguri, dimpotrivă, interpretând micile înlesniri pe care le obținuse ca noi semne

¹⁾ «*Dacă e vorba de cultura fizică, în România marile mase ale poporului degenerază în urma mizeriei în care au stat iar pătura suprapusă e istovită de desfrâu. Dacă e vorba de cultura economică, în România, săteanul muncește în sec, iar boerii store și pământul și pe muncitorii lui în întreaga țară*», notează el în «*Inchisorile mele*».

²⁾ «*Inchisorile mele*».

de civilizație, demonstrând din nou superioritatea imperiului față de țara coruptă din care se întorcea. Așa cum supărarea Maghiarilor îi aruncau pe mulți Ardeleni la picioarele tronului habsburgic, supărarea lui Slavici pe barbaria regăteană va fi compensată de o stimă crescută pentru « *actualul stat maghiar* », în care el e convins că Românii pot obține « *libertatea de dezvoltare* ».

Desprins de realitățile ardelenesti structural, deși nu aparent neadaptat la cele din regat, Slavici își manifestează această neadaptare, prin atitudinea sa din timpul războiului mondial, când, nesocotind interesele naționale de o parte și alta a Carpaților, a devenit un agent al imperialismului german, lângă care-l duceau convingerile sale cele mai vechi. Slavici a fost nu numai un entuziast partizan al puterilor centrale în perioada premergătoare intrării României în primul războiu mondial, ci și un redactor mai mult decât conștiincios la « *Gazeta Bucureștilor* », oficiosul comandaturii germane în capitala ocupată a anului negru 1917. Mai mult, după terminarea războiului omul acesta, de o consecvență aproape maniacală, unică, dacă o raportăm la moravurile atât de flexibile ale oligarhiei politice românești, a continuat să se izoleze, regretând monarhia habsburgică prăbușită, afirmând, într'un moment în care unirea între Ardeal și vechiul regat era un fapt îndeplinit, că e mai mult decât oricând pătruns de simțământul că am luat asupra noastră o sarcină pe care nu suntem în stare s'o purtăm ¹⁾. Inchis din nou în temniță, de această dată de Români, Slavici are ocazia să întâlnească un grup de socialiști, pe care, probabil, îi bănuia niște fiare sălbatice, și a căror comportare îi provoacă mai întâi mirarea și apoi cea mai sinceră admirație. Observațiile făcute de el cu acest prilej sunt interesante, pentrucă în ele se poate distinge același amestec de bun simț și corectitudine sufletească, de marginire atavică, blindată de prejudecăți și de o mistică naivă, care mai poate fi întâlnit la scriitor și în alte împrejurări și care îi este caracteristic. Scriitorul simte instinctiv că oamenii aceștia sunt de o calitate superioară și e repede cucerit de felul lor de a fi. Brusca simpatie pentru socialiști nu-l poate însă opri de a aluneca repede în considerații asupra greșelilor « *școlii și bisericii* », « *fără de care acești oameni ar fi fost tot atât de conservatori ca tine* » ¹⁾ în divagații rousseau-iste cu privire la forma originară ideală a societății, și în elanuri naive de socialist creștin care vede « *una dintre datoriile creștinești* » în « *îndulcirea vieții semenilor* ».

*

În perspectiva anilor care au trecut dela moartea scriitorului, personalitatea sa ni se desvăluie astfel cu destulă limpezime, deopotrivă coerentă și contradictorie în multiplicitatea elementelor ei în care se oglindește geografia morală a unei întregi clase sociale. Ieșit dintr'o burghezrie rurală pe

¹⁾ *Inchisorile mele*, p. 351.

cale de formație dar încă insuficient dezvoltată și opusă masei din care se ridicase, în sufletul lui Slavici vor locui alături cumpătarea și ambiția, dragostea pentru poporul de care era încă aproape și respectul pentru cea mai putredă instituție feudală, imperiul habsburgic, conservatismul obtuz și revolta subită împotriva corupției capitalismului, stima pentru muncă, optimismul viguros al unei clase în ascensiune și intuiția resorturilor ascunse ale realității care nu se poate dezvolta decât în colectivitățile sociale pe care munca le așează în tovărășie nemijlocită cu realitatea, dar și lăncedele precepte ale unei morale evanghelice, dar și nesiguranța, reacțiile instinctuale, oarbe ale omului rudimentar. Moartea survenită în 1925, găsește în Slavici un om exilat la marginea societății timpului său de greșeli lamentabile, un scriitor care-și încetase de mult activitatea creatoare.

În analizarea condițiilor care au dus la apariția operei lui Slavici, se va putea vorbi de atmosfera favorabilă pe care i-o oferea emulația culturală specifică generației sale, de inevitabila orientare spre folklor a unei mișcări literare ieșite din țărâtime și dedicată țărânimii, se va putea aminti stimulentele Junimii și influența marilor realiști pe care autorul «Marei» îi traducea cu pasiune sau curentul european al literaturii țărănești de tipul romanelor lui Auerbach. Realizarea ei înseamnă însă în mod esențial izbânda în artă a celui simț al realității, specific claselor sociale în ascensiune, încrezătoare în succesul lor și iubind viața, destul de solid așezate pe temeliile lor pentru a-și desvălui secretul succesului obținut și pentru a suporta, deocamdată, spectacolul propriilor păcate.

Cele mai bune lucrări literare ale lui Slavici sunt niște studii asupra procesului de dezvoltare a burgheziei rurale ardelenice.

Resortul intențional care l-a făcut pe Slavici să scrie «Popa Tanda» ține de recuzita ideologiei burgheze reacționare: nuvela are tendințe moralizatoare evidente și anume ea țintește să demonstreze că rădăcina sărăciei e numai lenea și că remediul sigur împotriva sărăciei e munca, mascând astfel fenomenul antagonismelor sociale și al exploatării de clasă unde ar fi trebuit căutată adevărata explicație a răului. În fapt «morală» e difuză în desfășurarea narațiunii. Micile infamii ale politicii preoțești și aspectele industriale ale profesiunii eclesiastice sunt arătate fără jenă. Popa Tanda, mutat disciplinar dintr'un sat bogat în Sărăceni, e un om curajos și mai ales practic: el știe din experiență, că prosperitatea sa depinde de cea a enoriașilor, de aceea, spunându-și că «*atâta vreme cât vor fi Sărăcenii leneși și ei vor rămânea săraci și eu flămând*», pornește o vastă campanie de stimulare a energiilor satului sub lozincă «*lucrarea este dar firea legii omenești și cine nu lucrează greu păcătuiește*». După ce încearcă zadarnic să-i miște pe credincioșii săi cu cuvântul, trece la faptă și într'adevăr forța exemplului are darul să-i trezească. Adevăratul proces de emulație începe însă abia atunci când Popa-Tanda, care a împletit coșuri de nule și le-a vândut la târg, se întoarce cu sumedenie de lucruri cumpărate pe banii câștigați. Deci nu

productivitatea muncii ca atare ci demonstrarea *posibilității câștigului* prin construirea unei economii de schimb, deslănțue forțele adormite ale *Sărăcenilor, determinându-i « să sfarme stânci în calea lor »*, pentru a aduce prosperitate la ei în sat.

Dacă în « Popa Tanda » este surprins un moment din procesul de parvenire economică, de închiaburire a unui sat ardelean, în « Budulea Taichii » sunt fixate coordonatele altui drum de ascensiune socială, propriu ambițiilor rurale transilvane. Există o curioasă analogie între Julien Sorel din « Roșu și negru » al lui Stendhal și Huțu a lui Budulea Cimpoeșul. Pentru primul, în Franța restaurației clericale și burgheze, calea « roșului », a gloriei militare, care fusese idealul de parvenire al generațiilor napoleoniene, era închisă. Ii rămânea ca posibilitate de evadare din mediul său rural, « negrul », sutana. În limitele care-i îngrădeau existența, interzicându-i atât cariera militară cât și cea politică, tânărului ardelean îi este permis să-și viseze intrarea în clasa conducătoare a poporului său, în haina nemțească a învățătorului, dar mai ales, în negrele colori preoțești.

Felul este același cu cel al eroului stendhalian, dar condițiile de dezvoltare și personalitatea lui Budulea Taichii sunt net opuse. Aici ni se pare că critica a evaluat greșit și psihologia personajului și construcția nuvelei lui Slavici. Astfel d-l G. Călinescu, în « *Istoria literaturii române* », ne spune, vorbind despre evoluția lui Huțu, că « *ambitiția crește vertiginos* », ceea ce-l face apoi să se mire că Slavici întrerupe « *desfășurarea normală a personajului care înclină spre o ambiție devorantă* », să creadă a surprinde o contradicție în faptul că Huțu își oprește evoluția pentru a se căsători cu o fată oarecare în timp ce mai înainte își « *sacrificase planurilor mărețe* » dragostea pentru sora acesteia. Incoherența nuvelei rămâne astfel să fie pusă pe seama dorinței scriitorului « *de a da satisfacție etică cititorului* ». Ori noi credem a vedea în Huțu nu un caz excepțional de ambiție devorantă în felul lui Julien Sorel care se luptă eroid cu mediul său de origine rezistent evaziunii sale, ci dimpotrivă un exemplar tipic, mijlociu, ale cărui mișcări sunt determinate și stimulate de tendința de parvenire a clasei sale.

La drept vorbind Huțu nu apare niciun moment mai mult decât un mediocru școlar silitor, fără imaginație și complicații sufletești, stereotip ca manifestări, lipsit de capacitate pasională autentică (ceea ce justifică mai sus amintita versatilitate sentimentală). Până și ambiția sa e molcomă, de calitate inferioară, fără orizont, reducându-se la o dorință naivă de a imita persoanele care i se par mai remarcabile în jurul său, desumflându-se îndată ce energiile care-l determină din afară încetează de a-l mai împinge înainte sau iau alt curs. Huțu începe, astfel, prin a-și face un ideal, din cariera de învățător pe care i-o propune exemplul dascălului din sat, Clăiță, iar mai târziu, ajuns la școala ungurească, se vrea profesor ca d-l Vondracek, sau profesor de gimnaziu și călugăr ca profesorii dela seminar, pentru ca, atunci când taică-su, care până atunci îi favorizase ambițiile, se întristează de singurătate, să lase totul

baltă și să se întoarcă înapoi în sat. Cât de vii și interesante, pline de semnificație, ne apar în schimb, celelalte personaje, dascălul Clăiță și Budulea Cimpoeșul, pe care, de fapt, se sprijină întreaga dinamică a nuvelei! Iată-l pe Budulea, țăranul analfabet, pentru care învățătura e un fel de nebunie, (după el « *Clăiță era smintit de învățătura prea multă* ») și care nu poate înțelege la început perspectivele care i se deschid lui Huțu, pentru că în optica sa naivă nu-și poate vedea feciorul altfel decât pe sine însuși (« *Huțu e prost . . . îl știu eu, e copilul meu* »).

Dar contactul cu «nebulia» lui Huțu nu întârzie să-și producă efectul. Cimpoeșul trece printr'un dificil proces de incubație, excepțional de exact surprins de Slavici în înlănțuirea logică a etapelor sale, în cursul cărora el își asimilează rostul primelor rudimente de cultură: semnele scrisului.

Prima fază, după rezistența inițială, e cea a unei mirări cutremurate în fața miracolului literelor: « *Acu parcă înțelegea că este cu puțință ca unul să citească ce-au scris alții, fiindcă toți cărturarii scriu într'un fel. Dar tocmai pentru aceasta iar îl cuprinsese amețeala. Această înțelegere între un număr nesfârșit de oameni îi părea mai presus de închipuirea omenească . . . Era dar cu puțință, ca ceea ce a scris unul acum o sută de ani, alții să citească astăzi? La asta nu s'a gândit niciodată* ».

Apoi face o primă încercare efectivă de însușire a acestui minunat instrument de înțelegere între oameni, încercare soldată cu un eșec:

« — *Măi Huțule! Ia scrie-mi tu mie pe hârtie cimpoi, vioară și fluer.*

După ce Huțu scrise cuvintele, Budulea privi lung la ele, lung și nedumerit, pentru că cimpoiile nu asemănau de loc a cimpoi și vioara îi părea tocmai ca fluerul. « De unde să știu eu că aici stă cimpoi și vioară? », întrebă el.

Neîncrederea față de Huțu și învățătura în general a dispărut, făcând loc unei admirații fără rezerve. De fapt el a înțeles esențialul și anume că știința cetirii permite comunicarea înțelepciunii între oameni și că aceasta-i poate fi folositor lui fecioru-su.

« — *Și tu înțelegi orice carte?*

— *Înțeleg taică.*

— *Și dacă un om foarte cuminte ar fi scris ceva, tu poți ceti?*

— *Pot taică.*

— *Dar atunci tu ești tot atât de cuminte ca el.*

— *Adecă nu, taică.*

— *Ce știi tu, răspundea Budulea. Ești încă prost și copil, dar tot atât de cuminte ca el.*

În momentul în care Budulea reușește să verifice utilitatea literei scrise cu ajutorul elementelor pe care i le oferea fondul său aperceptiv el este însă cu totul câștigat pentru cauza lui Huțu, susținută până atunci numai de învățătorul Clăiță:

« *Nu zic eu? E ca răbușul: n'ai decât să faci o crestătură pentru ca tot omul să știe că nu e berbec ci oie. Dascălul are dreptate, trebuie să mergi la școală.* ».

Este interesant cum Huțu e purtat înainte de interesele convergente dar nu identice ale lui Budulea Cimpoeșul și ale Dascălului Clăiță. Acesta din urmă, foarte atent la propriile sale interese, se gândește să-l facă pe feciorul Cimpoeșului, dascăl, și să-l însoare cu fata lui, pentru a-l avea mereu sub mână și pentru a nu pierde ceva din veniturile sale. Huțu ar fi un dascăl « *mai mic* », « *care nu învață decât ce-i spune celălalt* » și « *plătit mai slab* », condiție vitală, căci altfel s'ar fi putut ca satul să-i tace din propriul său salariu, ceea ce trebuia evitat. Iată însă că acesta îi scapă din mâini, căci Budulea cel bătrân, care până atunci întrevăzuse pentru fiul său doar cariere modeste (« *putea să ajungă chiar și peșitor la casa Statului și să aducă birul ca oamenii* »), a înțeles, cum am văzut, utilitatea învățaturii și intervine cu o vigoare extraordinară în destinul lui Huțu, utilizând finețe și chiar minciuni tactice în vederea succesului. « *Știe, domnule, ungurește!* », minte el în cursul întrevederii cu d-l Vondracek, salvând astfel o situație care amenința să se soldeze printr'un eșec. Mai târziu demnitatea proaspăt câștigată a lui Budulea care se laudă peste tot cu știința fiului său (« *Mă duc și eu la oraș fiindcă am un fecior la școlile cele mari. Are să iasă dascăl. Eu sunt Budulea cimpoeșul dela Cocorăști!* ») devine un stimulent important pentru acesta din urmă. Iar la întoarcerea lui Huțu în sat pozițiile dela început sunt răsturnate. Acum, dascălul Clăiță, reprezintă rutina obtuză, rezistență în fața progresului. El este indignat de faptul că Huțu va merge la « *școlile latinești* » și că va ajunge « *te pomenești ce, popă, poate chiar avocat* », susținând în mod stupid că « *e adevărat că trebuie să fie și popă și alt neam de oameni, dar cel mai mare lucru e dascălul* », în timp ce Budulea se bucură de știința lui fecioru-su, luându-i apărarea atunci când Clăiță îl face « *păgân* ».

Evident, Huțu, putea ajunge mai departe și nu numai protopop. Ambiția sa însă nu stă ca forță independentă, ea concretizează doar puterea de ascensiune a nucleului social din care plecase și care e familia sa. Odată, când se întoarce acasă, reușește să-i sperie pe ai săi, producând mai multă știință decât așteptau aceștia dela el. De fapt drumurile ridicării lui Huțu nu mai puteau fi cuprinse de bătrânul cimpoeș și de aceea ele aveau să rămână nebătute până la capăt. Atunci când Huțu, fiu ascultător, părăsește învățătura pentru a se întoarce lângă părinții săi, întristați de singurătate, cariera sa de arivist este terminată.

Exactitatea analizei sociale efectuată de Slavici capătă în « Budulea Taichii » o strălucită confirmare. Scriitorul nu încearcă să zugrăvească eroi romantici, indivizi capabili de acte extraordinare, care să-i distingă, chiar să-i opună grupului lor, pentru că mediul pe care-l studia el era cel al unei burghezii rurale care avansează lent dar sistematic, punându-și în front, pe o linie mijlocie, toate forțele, nepermițând sau nedând ocazia de dezvoltare neprevăzută unor individualități prea vigoase, care manifestându-se fără controlul colectivității, ar fi putut primejdui echilibrul acesteia. Iată de ce Huțu, exponent al grupului său social care-l pilotează, își oprește evoluția atunci când forțele care-l determină se opresc. În general acțiunile epice ale lui Slavici se închid prin resorbirea polului individual al conflictului în cel general — colectivitatea burgheză,

căreia i se opusese un moment, dar de care nu înțelege să se rupă definitiv. Personagiile lui Slavici sunt departe de a fi niște revoluționari. Astfel Miron oierul, din « *Gura satului* », care n'ar fi îndrăsnit s'o răpească pe fata chiaburului Mitrea și care trebuie să aștepte încuviințarea acestuia pentru a-și lua iubita în căsătorie. Astfel, după cum vom vedea, Bujor și Ileana, din « *La crucea din sat* », care de asemenea își legalizează dragostea datorită cuvenitei aprobări a părinților. Chiar tipuri din cele mai puternice create de Slavici, ca Națl și Persida din « *Mara* », după ce au reușit să spargă toate barierele pe care mediul social le opunea unirii lor, « se îmburghezesc » și ei: se întorc acasă, capătă ticurile părinților cu care sfârșesc prin a se împăca, revenind astfel în ordinea socială din care plecaseră. Slavici înregistrează cu satisfacție evoluția personajilor sale și rezolvarea favorabilă a problemelor acestora. Girul pe care Huțu, Persida sau Bujor îl obțin dela clasa socială din care fac parte se prelungește de fapt în simpatia cu care scriitorul învâluie întregul grup din care-și trăgea și el originea. Dar, dacă Slavici putea să creadă într'o « lege divină » care comandă împlinirea destinului lui Huțu, înlănțuirea logică a episoadelor nuvelei nu are să revendice nimic intervenției acestei « legi divine ». Ele se sprijină pe un studiu exact al dialecticei sociale caracteristice burgheziei rurale; și aici, ca și în alte opere de valoare ale lui Slavici, intuiția artistică învinge ideologia conștientă a scriitorului.

În « *Mara* », opera de căpetenie a lui Slavici, atât prin vigoarea analizei cât și prin amploarea și complexitatea aspectelor din realitate pe care le cuprinde, urmărirea procesului de creștere a burgheziei ardelenene este deplasată pe un teren intermediar între sat și oraș, într'un târgușor care trăiește din mici negoțuri și meserii, cu mici începuturi de exploatare capitalistă, o punte de trecere, am spune, unde proaspeții târgoveți deprind tehnica speculației, pe care urmașii lor o vor perfecționa, lărgindu-i raza de acțiune, mutând-o, eventual, într'un centru mai mare.

Mara « *săraca, văduvă cu doi copii, sărăcuții de ei* » este ca și ceilalți eroi ai lui Slavici, o ființă dârză, perseverentă în susținerea intereselor ei, dar mai aprigă, mai dură și lipsită de scrupule.

Romanul este pe una din axele lui principale, expunerea operațiilor efectuate de Mara, pentru copiii ei dar și împotriva lor, în vederea unei cât mai rapide și neconsistente înavuțiri.

Precupeța aceasta care « *vinde ce poate și cumpără ce găsește ; duce dela Radna ceea ce nu găsește la Lipova și aduce dela Arad ceea ce nu găsește la Lipova* » și pune cu grijă câștigul la ciorap, văitându-se în fața lumii de sărăcie, cu gândul mereu la viitorul copiilor, dar și sub stăpânirea unui puternic și rece instinct de capitalizare, este posesoarea unui viguros simț practic care-i comandă toate acțiunile.

Iată de ce ea nu este niciodată intimidată de considerente morale sau sentimentale, chiar dacă acestea țin de foarte autentica dragoste pe care o nutrește pentru copiii ei. Pentrucă nu reușește să-l bage pe fiul ei, Trică, ucenic la jocărie, se gândește să-l dea la școală și se târguște ca la piață pentru

a obține dela călugăițe să-i ierte taxa Persidei, taxă ce avea s'o treacă în partida lui Trică. Când însă banii devin disponibili, ea preferă să-i pună la ciorap și să-și trimeată totuși copilul ucenic la cojocar.

Apetiturile Marei o poartă însă dincolo de coșurile din piață. Ea ia podul plutitor de pe Mureș în arendă și «*adună creștarii la capul podului*». Apoi începe să dea bani cu camătă și se introduce și în niște speculații cu păduri. Pe măsură ce ciorapii devin mai grei de creștari, crește lăcomia și sgârcenia Marei, mereu mai dură și mai crudă, căpătând caracterul fatal și inuman al pasiunilor dominante balzaciene. Persid, fata ei, căsătorită mai de mult pe ascuns și fără învoirea Marei, cu Națl, feciorul măcelarului neamț, Hubăr, trebuie să nască. Mara își uită supărarea și fuge să-i aline chinurile, dar când își aduce aminte că a lăsat descuiată casa și că banii sunt nepăziți, o lasă și pleacă înapoi. Trică e asaltat mereu de prea coapta Marta nevasta lui Bocioacă, patronul lui. Mara care știe acest lucru, îi sugerează să obțină prin Marta dela Bocioacă banii care să-l răscumpere dela armată, preferând astfel să-și prostitueze copilul decât să-și micșoreze cât de puțin capitalul.

Romanul Marei este și o cronică a cadrului social care o înconjoară, ale cărui conture sunt trase cu ascuțime. Se urmăresc raporturile dintre Nemți și Români, care trăiesc în bună înțelegere și fac împreună afaceri, precum Mara cu Hubăr, dar care mai spun că Mara «*neam de neamul meu nu și-a spurcat încă sângele*», pentru a justifica barierele etnice care-i despart. Legile tradiționale ale breslelor sunt încă vii în mijlocul acestor oameni pe care-i agită și cărora le pun probleme. Coloarea timpului răzbește până aci unde vin scrisori despre «*un oarecare Garibaldi, mare general, care umblă să-i adune pe Italiieni sub arme și să-i ridice împotriva Împăratului*», unde «*verboncul*» adună pe volintiri, printre care se află și feciorul Marei, pentru războiul cu Italia.

Conflictul romanului se sprijină însă pe povestea de dragoste a Persidei și a lui Națl, pe care Slavici s'a priceput să o desvolte într'un ritm epic fără greș, cu o admirabilă știință a gradăției și motivării psihologice. Pasiunea dintre cei doi începe cu zâmbete și cochetării inofensive pentru a căpăta repede un caracter tiranic, irezistibil. Atent la personalitatea eroilor săi pe care i-a ales, ca de obicei, duri, dârzi, independenți, el evită romanța și dulcegăriile, insistând asupra luptei ce se dă între cei doi îndrăgostiți, fiecare încercând să-l domine pe celălalt, fiind mândru în același timp de tăria acestuia :

« — *Poftim! pleacă! grăi dânsul rece și aspru, arătându-i drumul.*

« — *Nu! — nu! — zise ea gemând — nu așa! Vino, dacă vrei cu mine, căci mie nu-mi pasă de nimeni!*

« *Nu! — Te rog să pleci!*

« *Așa nu pot pleca — grăi dânsa deschisă.*

« *Știam eu că nu poți pleca* » — *zise el răsând.*

De această dată Persida ofensată de îngâmfarea lui Națl, îl avertizează că dânsa «*tot numai ce o să roiască o să facă*» și pleacă «*cu pas liniștit și neșoară ditor*», fără a se uita înapoi, «*dar urechea ei era ațintită îndărăt, că doară va*

prinde pașii ce se apropie și tot mai mult se apropie», în timp ce Națl căruia nici prin gând nu-i trece s'o urmeze își spune singur, satisfăcut de semeția ei: « *Grozavă femeie* ».

Până la urmă cei doi se căsătoresc și fug la Viena. Până aici idila lor păstrează caracterul unei forțe revoluționare ce-și urmează curba ascendentă, sfărâmând toate obstacolele ce i se pun în cale. Dar patosul și romantica superioară pe care Slavici știe să le obțină din analiza dragostei lui Națl și a Persidei se evaporază, atunci când conflictul sentimental își găsește rezolvarea în unirea acestora. Mecanica grupului social căruia îi aparțin îi angrenează tot mai mult pe cei doi eroi care tind acum să devină niște exemplare în serie, niște tipuri.

Ei nu pot susține noutatea gestului săvârșit și prima lor înfrângere este regresivă spre locul de baștină: Persida și Națl se întorc la Lipova. Aici deschid o cărciumă și în scurgerea monotonă a vieții conjugale își pierd coloarea puternică pe care le-o împrumutase pasiunea: recad în tiparul caracterologic al părinților lor. Perechea Națl—Persida reface drumul cuplurilor Mara—Bârzoanu, Hubărnațl—Hubăroae. Ca și Hubăr, dar și ca Bârzoanu, Națl neglijează negoțul, lenevește, ciocnește pahare cu *beamtării* și-și trece timpul jucând cărți. Iar Persida seamănă tot mai mult cu Mara, devine autoritară și sgârcită. Farmecul care-i leagă pe soți se șterge fără ca legătura să-și piardă trăinicia. Persida îi spune cuvinte grele lui Națl dar continuă să-l iubească, iar acesta o bate și fuge de acasă, dar nu se poate opri de a se întoarce lângă dânsa. Conflictul dintre tinerii soți și părinții fixați în prejudecăți se rezolvă atunci când nașterea unui copil pecetluște legătura lor și-i obligă și pe bătrâni s'o recunoască. Romanul se termină cu uciderea, inutilă în economia narațiunii, a lui Hubărnațl de către fiul său nelegitim, Bandi.

Duiliu Zamfirescu atacase cu violență literatura lui Slavici, cerând să se termine cu « *dulcegăriile sentimentale ale țăranilor sentimentali și blegi* »¹⁾. Acuzația este în mare măsură fără obiect. Am văzut în « *Mara* » că sentimentele descrise de Slavici nu sunt « dulcege » ci violente, năvalnice, iar conflictul pe care-l generează își găsește justificarea în realitatea socială care-i susține pe eroi. Această dublă capacitate: intuirea exactă a eroticii țărănești unită cu percepția fondului social, poate fi recunoscută și în alte opere slaviciene.

Dacă în « *Mara* » conflictul își trage sursa din antagonismele latente între două grupuri etnice diferite, în « *Gura satului* », sau « *La Crucea din sat* », el se explică prin deosebiri de clasă care începuseră a se contura în satele ardelențești. Mihu, țăran chiabur, nu vrea să-și dea fata după Miron care-i simplu cioban, ci după feciorul lui Mitrea, care aparține aceluiași strat social ca el. În scena petițului ni se dau destule semne din care să rezulte semnificația

¹⁾ Em. Bucea, *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*. București. 1944, p. 259—260.

economică a evenimentului. Mihu își trage tot avutul la vedere pentru ca să-l impresioneze pe viitorul său cuscru. De altfel, dialogul dintre cei doi, magistral tratat de Slavici, e țesut numai din aluzii oculte la suma de bunuri pe care fata le va aduce în căsnicie.

În «*La crucea din sat*» se insistă cu mai multă atenție și finețe asupra desfășurării conflictului sentimental dintre Ileana, fiica lui Mitrea chiaburul și Bujor al lui Stan care e mai puțin avut dar e și el proprietar de pământuri.

Aici însă nu avem de-a-face cu personalitățile puternice ale lui Națl și a Persidei. Conflictul se va rezolva abia atunci când părinții, îngrijorați de boala sentimentală a copiilor vor interveni și, după o ceartă în care este prinsă, cu ascuțime, de către scriitor, deopotrivă trufia chiaburului și semeția țăranului mijlocaș, vor hotărî căsătoria.

Slavici a fost acuzat, și nu numai de Duiliu Zamfirescu, că falsifică și idilizează realitatea țărănească. Dar oare nu sunt țăranii capabili de sentimente superioare? Nu este meritul lui Slavici de a oglindi în arta sa aceste sentimente și de a restitui astfel țăranimii un bun, pe care critica reacționară și literatura naturalistă i le va tăgădui mai târziu?

Și totuși «*idila*» în care se oglindește poziția de clasă a lui Slavici, nu este absentă nici din «*Gura satului*», nici din «*La crucea din sat*» sau din alte nuvele de același gen. Slavici n'a putut, cum am văzut, să treacă sub tăcere diferențele de clasă și rolul pe care acestea îl joacă în înnodarea acțiunii, dar, totodată, el nu s'a putut opri să glorifice, prin gura personajilor sale, chiaburimea. Iată, în «*Rădureanca*», unde găsim o poveste de dragoste, tipică pentru Slavici, între feciorul unui chiabur «*om cinstit și de treabă*» și fata unui pălmaș, acesta din urmă știe să vadă cât e de străină clasa sa de chiaburime, atunci când îi spune fiicei sale: «*tu ai dormit astă noapte aici, întinsă pe un braț de fân și ai dormit bine, dar ei au dormit în paturi cu perne de puf și n'au să uite niciodată că ai dormit în șura lor. Tu nu știi să șezi la masa lor, nici să mănânci cu lingura lor, nici nu știi să te îmbraci în portul lor, nici să vorbești limba lor. Ai fi ca un pui de cuc, într'un cuib de cioară*». Fata însă nu se lasă convinsă și-i răspunde tatălui: «*Slujnică să-i fiu și tot m'aș simți fericită*».

Marx a arătat în «*Manifestul Comunist*» că «*pretutindeni unde a ajuns la putere, burghezia a distrus toate relațiile feudale, patriarhale și idilice*».

În numele acestor «*relații patriarhale*» vor scrie o seamă de scriitori care, atât prin regretul ce-l nutresc pentru instituțiile pe cale de dispariție, cât și prin atitudinea lor politică, se situează pe poziții reacționare, dar care, în același timp, tocmai prin adversitatea lor față de sistemul capitalist vor ști să obțină o perspectivă critică justă asupra acestuia. Exemplul tipic al scriitorului cu o ideologie explicită reacționară, dar analist vîguros și critic al societății burgheze este Balzac, dar și Tolstoi, în care Lenin descoperea «*Pe de o parte, critica necruțătoare a exploatării capitaliste*»... «*cel mai*

conștient realism » și « *pe de altă parte, predica religioasă smintită* »¹⁾. Aceste contraziceri, în care Lenin vedea oglindite contradicțiile vieții ruse din ultima treime a veacului XIX-lea, explică de ce « *Tolstoi nu putea pricepe în mod absolut nici mișcarea muncitorească și rolul ei în lupta pentru socialism, nici revoluția rusă* ». Ni se cere o justă încadrare istorică a contradicțiilor tolstoiene, căci numai astfel vom reuși să le înțelegem. « *Și contrazicerile din ideile lui Tolstoi trebuie apreciate nu prin prisma actualei mișcări muncitorești și a socialismului actual — ci din punctul de vedere al protestului împotriva capitalismului care se apropie* »²⁾.

Am insistat asupra judecății emise de Lenin cu privire la Tolstoi pentru că ea ne poate oferi un fir metodologic deosebit de prețios în analizarea operei lui Slavici. Acesta vorbește în numele unei proaspete burghezii sătești, aflate încă în ascensiune, plină de putere, optimism și încredere în viață. În această optică socială trebuie să vedem sursele realismului lui Slavici și ale lirismului său erotic, cules dintr'o colectivitate încă destul de apropiată de masele țărănești pentru a nu fi pierdut capacitatea de a contracta afecte puternice, încă îmbibată de parfumul secular al basmelor populare. Dar tot aici își găsește explicația reacționarismul său, regretul semănătorist după viața idilică a satului și moralismul convențional din unele opere ale sale, în care va căuta să mascheze procesul de ascuțire al luptei de clasă. Tocmai pentru că nici opera sa nu trebuie apreciată « *prin prisma actualei mișcări muncitorești și a socialismului actual — ci din punctul de vedere al protestului împotriva capitalismului care se apropie* » (Lenin), noi vom înțelege de ce ignorarea totală a mișcării muncitorești³⁾ și indiferența față de răsmărițele țărănești îi va permite totuși să se revolte împotriva capitalismului atât pe plan ideologic explicit cât și în unele din cele mai valabile lucrări literare ale sale.

De sigur, Slavici nu s'ar fi gândit niciodată să se ridice împotriva *sistemului* capitalist, dar el este iritat de anumite *efecte, semne exterioare și excese* ale acestuia. Desvoltarea capitalismului, cu acumulări rapide de averi și o circulație sporită de mărfuri, a umflat la dimensiuni încă ne mai întâlnite fetișul *aur*, singur mijloc de a achiziționa bunurile mereu mai numeroase dar în același timp, tot mai inaccesibile celor fără case de fier și conturi la bancă. Iată de ce toate patimile sufletului modern aveau să se concentreze în jurul acestui nou mit. Protestul etic al lui Slavici împotriva « *ochiului dracului* » vine de pe poziția unei morale creștine retrograde care propovăduiește iubirea de oameni ca unic mijloc de înlăturare a suferințelor. Dar, și acest lucru nu trebuie uitat: dacă soluția pe care ne-o oferă e greșită, retrogradă, conținutul protestului lui Slavici, în măsura în care neagă și definește obiectivul vindictei sale este just și mereu actual.

¹⁾ *Lew Tolstoi ca oglindă a revoluției ruse — Lenin despre literatură*. Ed. P.M.R. p. 65.

²⁾ *Op. cit.*, p. 66.

³⁾ Cele câteva constatări tardive făcute în închisoare, nu pot avea valoare pentru noi.

«*Moara cu noroc*» și «*Comoara*» urmăresc aproape în același plan al analizei psihologice disoluția raporturilor idilice, patriarhale și deslănțuirea patimilor infernale sub influența aurului.

Ghiță, cârciumarul din «*Moara cu noroc*» nu prezintă la începutul nuvelei mari deosebiri față de eroii obișnuiți ai lui Slavici. El este un chiabur sănătos care și-a făcut pe îndelete o situație, în care se simte bine fără a râvni mult mai departe. Viața sa idilică în familie e iluminată ca de un vis de satisfacția câștigului săptămânal; «*Sâmbătă de cu seară locul se deșerta, și Ghiță, ajungând să mai răsufle, se punea cu Ana și cu bătrâna să numere banii, și atunci el privea la Ana, Ana privea la el, amândoi priveau la cei doi copilași . . . iar bătrâna privea la câteșipatru și se simțea întinerită*».

Marele merit al scriitorului Slavici este de a fi știut să vadă mai departe decât feciorul cojocarului din Șiria, admiratorul familiei burgheze sănatoase și chibzuite, purtate spre înstărire de calcule lente dar solide. De fapt, el îl simpatizează și îl aprobă la început pe Ghiță și pe ai săi dar nu se poate opri chiar atunci când își manifestă simpatia pentru el de a semnală, cum am văzut în citatul de mai sus, virusul din care va țâșni maladia — pasiunea capitalizării. Atunci când apare, Lică Sămădăul, bulibașa porcarilor din regiunea unde se află cârciuma dela Moara cu noroc, acest personaj crud și rece, mănânat de interese nemiloase, nu va avea decât să desvolte cu o diabolică pricepere iarba rea care a început să încolțească în Ghiță. Porcarul are nevoie de sprijinul acestuia din urmă pentru a-și putea continua în liniște hotiile pe care le face în partea locului și pentru aceasta îl ispitește pe cârciumar cu aur, aur mult așa cum acesta nu mai văzuse. De fapt, întreaga nuvelă, admirabil construită, reproduce cu tonuri schimbate în planul epic și la meridianul ardelenesc rural drama faustiană. Ghiță își pierde treptat seninătatea: devine rău, mereu încruntat și bănuitor, afecțiunea pentru nevastă-sa se turbură, singură patima pentru bani crește, invadându-i mintea. «*El se gândea la câștigul pe care l-ar putea face în tovărășie cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa și i se împăingeniau parcă ochii*». Faptul că Ghiță rezistă, oscilând mereu între dorința de a se întoarce la viața de mai înainte și perspectiva îmbogățirii, bucurându-se la gândul că ar putea pleca dela Moara cu Noroc, dar simțind în același timp «*că are să-i pară toată viața rău*», face și mai sensibil pentru cititor caracterul irezistibil al pasiunii care-l domină pe cârciumar. Și tocmai pentru că acesta șovăie, pentru că în el mai licărește o urmă de onestitate burgheză, în timp ce Lică este un personaj absolut, încarnarea umană a lăcomiei de avere, acesta din urmă va învinge. După câteva etape de dramatică ezitare pe care scriitorul știe în mod magistral să le amănunțească în planul psihologic și să le structureze epic, Ghiță cade definitiv. După oscilațiile de un arc mereu mai redus pe care le-a parcurs, curba pasiunii capătă acum un aspect liniar, fatal, definitiv: «*Și fiindcă avea un păcat, pe care nu-l putea stăpâni, el nici nu-și mai dădea silință să-l stăpânească și se lăsa cu totul în voia întâmplărilor*». Și iată tabloul «*păcatului*» devenit lamentabilă manie: «*Pe când ele stăteau de*

sfat, Ghiță se afla singur în odaia de lângă birt și-și număra banii, îi număra singur, fără șgomot și ascuțindu-si mereu urechea, pentru ca să-i ascunză îndată ce ar simți că se apropie cineva ».

Ar fi fost de prevăzut o victorie completă a lui Lică, căruia cârciumarul îi se dăduse cu totul, vânzându-i până și nevasta. Dar, scriitorul, care urmărea probabil moralizarea, prin pedepsirea sursei răului, ne-a demonstrat de fapt, cum și trebuia, că în societatea capitalistă, banii, făcuți și mânuiți de oameni, devin o forță independentă, anarhică, de care oamenii sunt stăpâniți, fără osebire, învrăjbiți și până la urmă distruși. Lică se înșelase mizând pe cârciumar. Odată cu cinstea, acesta are să-și piardă și scrupulele față de Sămădău, și va încerca să-l vândă, în speranța unor noi câștiguri. Finalul nuvelei e de un tragism absolut: Ghiță își ucide nevasta, neputând suporta o trădare pe care singur o provocase, el fiind la rândul lui ucis de un acolit al lui Lică. Sămădăul, încolțit de jandarmi, își dă singur moartea.

Tema acțiunii dezagregante a aurului este reluată pe un spațiu mai restrâns, dar cu o mare virtuozitate și cu un mănunchiu mai stufos de semnificații în « *Comoara*, Descoperirea de către Duțu, țăran sărac, lucrător la fortificații ». a unei comori, provoacă în acesta schimbări asemănătoare cu cele remarcate de noi la Ghiță, cârciumarul din « *Moara cu noroc* ». Posesia aurului deslănțue imediat în țăran toate pornirile negative: e gata să dea cu toporul în camaradul său, de frică să nu fie descoperit de acesta, se ceartă cu nevastă-sa, întregul lui aspect se schimbă: « *când se uită la el, fața lui nu mai era ca mai înainte, voioasă, deschisă și pusă pe luare în bătae de joc, era în ea ceva aspru și nemilos* ». Omul se pregătește să plece la oraș pentru a-și specula averea și face mereu calcule febrile: « *am să iau o parte și să mă duc cu ea la București, ca s'o prefac în bani. Apoi m'apuc de negoț și câștig din ce în ce mai mult, prefăcând încetul cu încetul întreaga comoară în bani* ». Comportarea țăranului, copleșit de perspectiva neașteptată a bogăției, este însă haotică. Se duce la Focșani, își cumpără haine orașenești, deodată se sperie, fuge înapoi să-și vadă comoara, înfârșit ajuns la București se sbuciumă mereu, înspăimântat de posibilitatea de a fi descoperit, neștiind cum să obțină bani buni pentru aurul vechi.

Aici acțiunea se lărgește căpătând o structură foarte asemănătoare celei din « *Cousin Pons* ». Ca și în romanul lui Balzac, conflictul se desfășoară între un om slab, posesor al unei mari bogății, și o întreagă conspirație de bandiți, buni mânuiitori ai legilor societății capitaliste, care vor să-i simulgă aurul. Duțu devine parcă purtătorul la oraș al unui agent patogen — nebulonia aurului. Il comunică mai întâi unei artiste cu moravuri dubioase, care-l ajută să transforme o parte din medalii în monedă curentă. Dar aceasta se înfierbântă repede și simte — ca și teribila văduvă Cibot din « *Cousin Pons* » — nevoia unor complici care s'o ajute să obțină și restul tezaurului. În curând, Duțu este înconjurat de o bandă de excroci — Lina, Șvarț, Panaiot —, însetați de avere, care-l înșeală și care se înșeală între ei, neîncrezători unul în altul, dar neputându-se părăsi înaintea de a-l fi prădat în comun pe țăran. Compoziția acestui

spectacol feroce denotă într'adevăr calități balzaciene, nu numai prin semnificație, dar și prin sobrietatea analizei, prin vigoarea logică a înlănțuirii momentelor.

Duțu, care, asemenea lui Ghiță cărciumarul, este acum un instrument docil purtat de forța pe care a deslănțuit-o, suspină: « *Ah! satul lui! Ce bine era în satul lui! Ce fericit era în el casa lui de om sărac!* », — dar « *trebuie să meargă înainte, fără ca să știe până unde* ».

Deocamdată el nu se poate opri până ce nu se eliberează de tot aurul pe care-l are asupra lui.

Atunci când a scăpat de ultimii galbeni pe care-i mai are, Duțu își revine în sfârșit în simțiri, e mulțumit ca mai înainte de viața pe care o duce și lipsit de griji.

Dintr'un anumit punct de vedere nuvela aceasta păcătuște față de celelalte printr'o mai vie prezență a perspectivei semănătoriste. Orașul este descris ca o regiune infernală de crime și desfrâu iar suspinul lui Duțu: « *Ce bine era în satul lui!* » poate sluji de lozincă întregului curent de mai târziu. Dar și aici intuiția realității este mai puternică decât intențiile morale prezumate ale scriitorului, puterea de convingere a construcției artistice e suficient de mare pentru a pune « *Comoara* » alături de cele mai bune opere ale lui Slavici. Reacția țăranului (Slavici sau Duțu) în fața societății citadine se concretizează în fapt într'o demonstrație coerentă a profunde imoralități și corupții pe care se sprijină orice societate în care banul este valoarea supremă.

Slavici era, asemenea personajului său Popa Tanda, dar și multor scriitori ardeleni, un om săritor pentru binele sufletesc al altuia, dornic de a da învățături folositoare, așa cum știa el, prin pilde literare. Tendința aceasta moralizatoare, răbufnește în unele opere apărute mai ales în spre bătrânețea scriitorului, pentru satisfacția ideologică a burgheziei și în dauna literaturii.

O compoziție ca « *O viață pierdută* » care cată cu tot dinadinsul să demonstreze corupția și pericolul pe care-l prezintă orașul pentru imigranții rurali, prezintă o jalnică stângăcie și artificialitate, un amestec de efecte stridente, de un romantism ieftin, cusute fără sens unul de altul. Fata unui harabagiu ardelean căzut în Capitală, capătă năravul beției pentru că a fost părăsită de amant și după câteva peripeții se sinucide. Harabagiul se întoarce acasă: ceea ce era de demonstrat. Toate acestea nu amintesc cu nimic de severul analist din « *Mara* » sau « *Moara cu noroc* ».

Dacă în opere valabile ca « *La crucea din sat* » sau « *Gura Satului* » îl putem învinui pe Slavici doar că trece cu vederea conflictul de clasă, oferind cazuri excepționale, în care dragostea rezolvă conflictul și nu cazuri tipice în care el persistă, în cuplul de nuvele « *Vecinii* » I și II const. tăm în schimb eforturile ce le face pentru a dovedi inexistența antagonismului sau posibilitatea de a-l domoli prin împăcarea de bunăvoie a adversarilor. Soluția nu e originală ci învățată de Slavici în cursul lungilor sale lecturi evanghelice: mila și iubirea creștină. Astfel, în « *Vecinii* » I, săracul își riscă viața pentru a

salva copilul bogatului și chiar după ce e nedreptățit crunt de acesta îl iartă. Atunci când fiul său vrea să-I pedepsească pe chiabur, Andrei, țăranul sărac îi răspunde printr'un model de predică pentru stingerea luptei de clasă: «*Lasă-l fiul meu, că destulă răsplată îi este păcatul lui. Dumnezeu le-a rânduit toate așa. Noi să rămânem tot cum am fost, oamenii cumsecade și să trecem prin fața casei lui ca și când n'ar fi unde o vedem*». În «*Vecinii*» II, intriga degenează repede sub ofensiva pedagogiei dulcege pe care o practică autorul. D-I Ciulic, sgârcitul, este de fapt un om bun care se înmoece în fața mizeriei și își ajută vecinul bolnav și calic. După aceasta faptă moare senin, nu înainte de a fi fondat un azil pe care nu acceptă, din modestie, să-i se pună numele. Deci aziluri clădite de avari, iată soluția mizeriei sociale. Ziaristul Cezare Bafrea, de care suntem siguri că e socialist din tagma «generoșilor», după tiradele incendiare pe care le ține, se convertește și el subit în această direcție și-l aclamă pe domnul Ciulic.

În alte bucăți, eșecul este produs de inaderența scriitorului la mediul pe care își propunea a-l descrie, de lipsa unor antene apropiate unei realități noi, străine, mereu lunecoase și fugind de obiectiv. În «*Ultimul armaș*», exemplu tipic pentru această ultimă categorie, dorința lui Slavici de a-i povățui de bine pe boierii regățeni, arătându-le părintește greșelile lor, nu face decât să agraveze lipsa de calitate.

Boierul Iorgu Armaș se întoarce din străinătate cu o diplomă în buzunar și cu dorința de a face agricultură, dar se lasă de proiecte fără justificări psihologice sau obiective suficiente, se îndrăgostește de o fată pe care o lasă, nu prea se știe de ce, pentru a fugi în străinătate cu o verișoară a lui, despre care oamenii cumsecade din roman ne-au informat de mult că e «o stricată». La urmă se întoarce în țară ruinat și moare luând morfină după un duel la fel de neverosimil ca tot ce s'a întâmplat mai înainte. Alte intrigi secundare care pier în nisip nu merită a fi amintite, iar părțile documentare, în care ni se prezintă câteva din personalitățile politice dela sfârșitul secolului XIX-lea, sunt suficient de seci pentru a putea fi sărite de simplul amator de literatură bună.

Nu poate surprinde faptul că «*Ultimul Armaș*», ale cărui erori de construcție își găsesc implicația în inaderența scriitorului la realitatea descrisă, prezintă și greșeli de limbă dezastruoase, care trec de limita comicului.

Ardelenismele și frazele cu iz rural pe care candidul Slavici le pune în gura parfumaților săi eroi de ultimă oră ne amintesc însă de celelalte opere ale sale în care aceleași efecte de limbă ne comunicau o savoare deosebită.

Pentru că prin ele se realizează ceea ce se numește potrivire între formă și conținut. Ca și în povestirile lui Creangă, deși la un nivel mai sobru, mai nud, un țăran ne comunică aici, într'o limbă vorbită, săltată de exclamații și mirări, de perioade retorice care chiamă imaginea auditorului, întâmplări din viața altor țărani:

«Ierte-l Dumnezeu pe dascălul Pintilie! Era cântăreț vestit. Și murăturile foarte îi plăceau. Mai ales, dacă era cam răgușit le bea cu gălbenuș de ouă și

i se dregea organul încât răsunau ferestrele când cânta « Mântuiește Doamne norodul tău... ».

« ...Pe părintele Trandafir să-l țină Dumnezeu! Este om bun, a învățat multă carte și cântă mai frumos decât chiar răposatul tatăl său, Dumnezeu să-l ierte! Și totdeauna vorbește cumpănit ca și când ar citi din carte. Și harnic și grijitor om este părintele Trandafir ».

(Popa Tanda)

« ...A rămas Mara săraca, văduvă cu doi copii, sărăcuții de ei... ».

« ...Mult sunt sănătoși și rumeori, voinici și plini de viață, deștepți și frumoși, răi sunt, mare minune ».

Iată și proverbele servite în cascadă, exprimând înțelepciunea prudentă, perseverență a chiaburului, mascată într'o falsă umilință:

« Este numai că dreptul e treaba celor mari în putere. Cei mai slabi să și-l arate pe încetul. Furnica nu răstoarnă muntele — dar îl poate muta din loc: încet, însă, încet, bucățică cu bucățică ».

« ...Eară făr' de sat nu putea să rămână. Popă făr' de sat: roată făr' de car, jug făr' de boi, căciulă pusă într'un vârful de par ».

În ceea ce privește «țărănia» stilului lui Slavici se impune însă o specificare importantă. Atunci când nu ținesc să surprindă, obiectiv, mentalitatea unui tip, formulele sale distilează un humor subtil, ale cărui resorturi nu sunt lipsite de semnificație. Invocarea repetată a Divinității, tipică povestitorului popular, și întorsăturile arhaice, dau un efect comic în contact cu murăturile și gălbenușul de ouă. De fapt Slavici *imită*, cu o ușoară strămbătură, mai mult binevoitoare, tonul orației populare. Dar Creangă, care-l făcea pe prostul, adică pe țărănul, mistificând pe boieri, nu se mișca oare pe aceeași linie, compunând o literatură saturată de proverbe și dialectalisme, care nu *reproduce* ci *imita* artistic vorbirea populară, extrăgându-i esențialul? Evident că acesta e cazul pentru ambii scriitori, altfel limba lui Creangă și Slavici n'ar mai fi creație artistică ci lucrare de folklor.

Problema ne interesează aici și pentru că ea aruncă o lumină vie asupra perspectivei sociale a celor doi scriitori. Atât Creangă cât și Slavici au fost țărani și au scris despre țărani, dar chiar actul de cultură pe care-l reprezenta creația literară scrisă mărturisea o deplasare în poziția lor socială. Fără a fi pierdut contactul cu mediul lor de obârșie, din care își trăgeau seva vie a artei lor, ei pătrund într'o sferă socială superioară care le dă gustul scrisului și-i învață să scrie. Iată de ce putem spune că un scriitor țărăn este numai pe jumătate țărăn.

Problema humorului la Creangă și Slavici ar putea oferi, credem, posibilitatea unei analize foarte interesante în lumina metodei științifice marxiste. Să ne fie permis să avansăm deocamdată o ipoteză. Humorul pe care l-am remarcat mai sus la Slavici, proiectat în efecte de limbaj, ar avea ca rădăcină tocmai decalajul dintre perspectivele sociale diferite la care scriitorul participă, faptul că el se află pe o poziție socială intermediară, oscilând încă între ruralitate și oraș. De aici grăunțele de ironie, imperceptibil, dar dove-

dind sentimentul unei superiorități de proaspăt citadin, dar tot de aici bonomia scriitorului, complicitatea secretă și plină de simpatie care-l leagă pe artistul humorist de modelul imitat, «aerul de familie» care este pecetea originii sociale comune. Explicația poate de altfel fi generalizată. Să ne amintim numai de Budulea Cimpoșul, pe care Slavici îl zugrăvește cu un zâmbet amuzat, dar în același timp înmuiat de duioșie și înțelegere. El n'ar fi îndrăsnit niciodată să-și batjocorească personagiile, a căror stângăcie e pentru el un gaj de simplitate și adevăr sufletesc.

Aici atingem, după părerea noastră, miezul etic, mereu valabil, al operei lui Slavici: dragostea pentru popor, pentru omul simplu dar sănătos și tare, accesibil patimilor puternice dar încărcat de optimism și dorință de viață. În scrisul lui Slavici respiră ca un curent ozonat, același viguros suflet popular care trece prin opera lui Coșbuc și Creangă, scriitori apăruiți cam în aceeași epocă, răspunzând unor condiții sociale asemănătoare.

Literatura lui Ion Slavici, apărută într'o societate crescută pe contradicții, ea însăși dovedind prezența acestora, era sortită să dea naștere la consecințe contradictorii. Am văzut cum, în perspectiva proaspetei chiaburimi ardelenene pe care o împărtășea în scrisul său Slavici, s'au putut împleti intuiția ascuțită a realității sociale cu morala lăncedă a iubirii evanghelice, încrederea în viață și optimismul, cu spaima instinctivă în fața fazei citadine a capitalismului.

Urmașii lui Slavici aveau să încerce a cristaliza teoretic la *Semănătorul* repulsia sa pentru mediul citadin românesc, reluând în același timp cu mai multă perseverență; însă cu mai puțin talent, tema paradisiului pierdut al ruralității. Dar satul lui Popa Tanda și al lui Budulea se transformase. Antagonismele de clasă se ascuteau tot mai mult, respingând idila râvnită într'un trecut mereu mai cețos, mai îndepărtat. Cei care scriau literatură — feciorii și nepoții unor chiaburi ajunși, opuși și îndepărtați maselor populare, nu puteau, nu voiau să vadă realitățile satului și să le formuleze artistic esența. De aici tendința idealizatoare a vieții rurale formată mai ales în jurul *Semănătorului*. Conceptul idealizat al unei vieți rurale, țesut din instincte «sănătoase», era însă construit pe o muche de cuțit. De cealaltă parte, se va obține tot în jurul instinctualității, concepută ca valoare structurală a vieții, o viziune a unei țărănime bestiale și sângeroase, căzute foarte aproape de animalitate: este linia care, prin Săndu Aldea și Gârleanu duce la romanul naturalist al lui Rebreanu ¹⁾. Ea nu putea decât să convină și să servească intereselor clasei stăpânitoare.

Este rostul criticii și al istoriei literare de a semna și scoate la lumină, germenii acestor tendințe în scrisul lui Slavici. Tocmai pentru ca scriitorii țărănimii libere de astăzi, în marș viguros împreună cu clasa muncitoare spre o societate socialistă, să poată cu mai multă ușurință distinge, revendica și purta mai departe elementele pozitive ale operei acestuia.

J. POPPER

¹⁾ De sigur, nu trebuie făcute separații mecanice. Cele două poziții se împletesc și se întrepătrund mai peste tot.

PROBLEMA TRADUCERILOR

Problema pe care vrem s'o tratăm aici este oarecum nouă în publicistica noastră. Până astăzi ea nu a constituit decât rar și întâmplător o preocupare pentru criticii literari. Ba mai mult, a fost aproape ignorată.

În ultimii ani au apărut numeroase traduceri. Niciodată încă nu s'a tradus în România atât cât se traduce acum. În plus, activitatea de astăzi se deosebește fundamental de cea din trecut, adică de dinainte de 23 August 1944. Traducerile nu se mai fac la întâmplare, ci într'un anumit scop, pentru atingerea unui obiectiv precis, în cadrul acțiunii generale de ridicare a nivelului cultural al poporului și de educare a conștiinței cetățenești.

Nu vrem să generalizăm. În acești patru ani s'a tradus adesea și la întâmplare. S'au tradus și multe lucruri inutile. Asupra lor vom reveni. Deocamdată vrem să subliniem doar un aspect general, o tendință dominantă, aceea de a considera traducerea ca un mijloc de culturalizare și educare a maselor. Că este așa, se vede, de pildă, și din faptul că accentul principal în materie de traduceri cade pe traduceri din rusește și mai ales pe traduceri din opere sovietice.

Nu vrem nicidecum să pretindem că problema traducerilor trebuie să fie redusă la cea a traducerilor din rusește. Și nici nu vrem s'o tratăm ca atare. Este o problemă mai largă, înăuntrul căreia însă, traducerea din rusește ocupă un loc aparte, de importanță deosebită. Mai mult, chiar faptul că problema traducerilor cuprinde ca parte componentă traducerea din opere sovietice, îi dă, în totalitatea ei, o greutate specifică mărită în ansamblul problemelor culturale ce ne preocupă în prezent.

Traducerile din literatura sovietică nu sunt traduceri obișnuite dintr'o altă limbă, nu sunt pur și simplu acțiuni de cunoaștere a unei alte literaturi. Ele sunt mijloace de cunoaștere a literaturii dintr'o lume cu un nivel social și politic superior, mijloace de difuzare a culturii sovietice — cea mai înaltă cultură din lume — mijloace de răspândire în masele poporului nostru a ideologiei sovietice — adică a celei mai înaintate ideologii din câte a cunoscut istoria omenirii.

«*Firește că literatura noastră (adică sovietică n. n.) — spunea A. A. Jdanov în raportul său asupra revistelor « Zvezda » și « Leningrad » — care oglindește o orânduire net superioară oricărei orânduiri burghezo-democratice, o cultură cu mult mai înaltă decât cultura burgheză, are dreptul să dea acestor pilda unei morale noi a umanității.*»

A pune pilda acestei « morale noi a umanității » la îndemâna maselor muncitoare este o sarcină nobilă. Traducerile din operele sovietice o servesc în deosebi. De aceea li se acordă o atenție sporită. Traducerile din alte limbi, care ne ușurează să cunoaștem, prin operele scriitorilor progresiști, lupta dărză a popoarelor împotriva robiei imperialiste sunt și ele valoroase.

S'a achitat critica noastră literară și publicistica în general de sarcina amintită, a dat atenție cuvenită traducerilor? Nu! A făcut-o într'un mod cu totul insuficient sau chiar deloc.

Multora afirmația aceasta le va părea stranie, unii se vor simți chiar cuprinși de o indignare, în aparență, legitimă. Ei ne vor combate înșirând articole ce s'au scris despre cutare sau cutare operă tradusă. Alții se vor referi, poate, la acțiunea de popularizare a activității editoriale a « Cărții Ruse », la care acțiune au participat — în mai mare sau mai mică măsură — aproape toate publicațiile noastre.

Nimeni nu vrea să conteste aceste lucruri și nici să scadă din meritele ce se cuvin a fi subliniate. În periodicele noastre au apărut și continuă să apară articole numeroase, adeseori substanțiale și bine scrise, despre cărțile traduse. Acțiunea de popularizare a operelor ca atare s'a dus și se duce destul de bine contribuind hotărîtor la difuzarea traducerilor în masă. Cronicile literare și studiile mai largi despre traducerile din Gorki, Tolstoi, Maiacovschi, Turgheniev, Șolohov, Simonov, Fadeev, etc. au jucat un rol însemnat în scoaterea în evidență a valorii ideologice și artistice a acestor capodopere, în trezirea interesului publicului cetitor față de ele.

Aportul acesta a fost cu atât mai însemnat cu cât publicul cetitor din România a fost lipsit decenii de-a-rândul de traduceri din literatura rusă în general și din cea sovietică în special. Regimul burghezo-moșieresc, sub al cărui jug a trăit atâta timp poporul român, a dus o politică sistematică de ascundere a capodoperelor literaturii sovietice. Scribii plătiți ai aceluiași regim calomniiau literatura sovietică, încercând în fel și chip să minimalizeze importanța ei, să răspândească concepții false asupra valorii și orientării sale. De aceea sarcina ce s'a pus în fața « Cărții Ruse » și a altor edituri, ce au luat asupra lor nobila misiune de a prezenta operele scriitorilor sovietici, nu s'a redus numai la o acțiune tehnică de editare, ci a inclus și una politică — de a sparge zidul de calomnii și prejudecăți, de a lămuri masele muncitoare asupra adevăratei valori a literaturii sovietice.

În cadrul împlinirii acestei sarcini, aportul publiciștilor a fost însemnat. N'a fost operă sovietică mai importantă, în traducere la noi, căreia să nu i se fi făcut o primire călduroasă, care să nu fi fost larg popularizată. În

ultimul timp pot fi observate și alte fapte îmbucurătoare în acest sens — aproape toate ziarele cotidiene publică regulat rubrici de bibliografie, în care prezintă pe scurt tot ce apare în editurile noastre, dând o atenție cuvenită traducerilor.

Dar nu despre acest aspect al problemei va fi vorba mai jos. Când am afirmat că publicistica noastră n'a acordat și nu acordă încă atenția cuvenită traducerilor, nu am avut în vedere operele traduse, ci traducerile ca atare. Aici deficiența este într'adevăr mare.

Dacă răsfoim periodicele noastre și ne oprim asupra cronicilor literare sau studiilor privitoare la opere traduse, vom putea constata că ele se ocupă numai de operă — o prezintă, o analizează — mai bine sau mai rău — îi scot în evidență valoarea și utilitatea. Nu se ocupă însă deloc de valoarea traducerii.

La fel și în ceea ce privește activitatea editorială. Am citit multe articole, reportaje și chiar studii despre activitatea, de pildă, a « Cărții Ruse », unde se analizau cu lux de amănunte succesele ei, se arăta creșterea numerică a traducerilor, se dădea ca un merit traducerea cutărei sau cutărei capodopere, însă nu se vorbea nimic despre calitatea acestor traduceri și nici nu se supunea unei analize critice concepția generală a activității editoriale, adică în ce măsură ea a fost sau nu legată de realitățile din țară, de sarcinile generale ale forțelor muncitorești și democratice, de frământările poporului.

Din cele de mai sus, rezultă că problema rostului traducerilor, în ansamblul ei, n'a fost în suficientă măsură studiată și discutată. Vom încerca să umplem în parte golul în rândurile de mai jos.

Activitatea editorială în materie de traduceri este tot atât de vastă ca activitatea publicistică în general. După cum pe plan intern se scriu opere de cele mai diferite categorii, tot așa și în materie de traduceri avem de-a-face cu cele mai variate genuri. Activitatea marilor edituri dela noi poate fi în acest sens edificatoare. În vitrinele librăriilor apar aproape zilnic traduceri noi și de studii teoretice, științifice și ideologice, și de beletristică, și opere tratând probleme politice, articole și cărți de știință, tehnică etc.

Intreagă această activitate se cere a fi sistematizată. Este nevoie de un plan, care la rândul său nu poate fi făcut decât pe baza unor sarcini, adică a unor obiective precise.

Care sunt principiile care ar trebui să stea la baza întocmirii acestor planuri? Ele nu pot izvorî decât din ansamblul sarcinilor politice, economice, sociale și culturale pe care factorii conducători din statul nostru ni le pun în față. Ele trebuiesc legate strâns, organic, de lupta, năzuințele și eforturile poporului muncitor, de problemele actuale ale dezvoltării democrației noastre populare spre socialism.

Sarcinile acestea sunt cunoscute și nu ne vom opri asupra lor. Rezoluția plenarei din Iunie a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român a trasat în fața clasei muncitoare și a întregului popor o linie precisă de

urmat. Pe de altă parte, reformele istorice realizate în ultimul timp pe plan politic, economic, social și cultural cât și problemele concrete care s'au născut și se nasc zilnic prin aplicarea în viață a acestor reforme, sunt tot atâtea indicii practice pentru acei ce poartă răspunderea grea, dar deosebit de frumoasă, de a pune la dispoziția poporului acea armă minunată de luptă și educație, care este cartea.

În procesul de rezolvare a sarcinilor concrete și zilnice, masele muncitoare se lovesc de numeroase obstacole izvorâte atât din apariția unor situații noi, neprevăzute, cât și din cauza lipsei de experiență în cutare sau cutare domeniu de activitate. A ajuta la înlăturarea obstacolelor, la învingerea greutăților — iată o sarcină de prim ordin pentru organele conducătoare ale activității editoriale.

Lupta pentru consolidarea democrației populare și pentru așezarea temeliiilor socialismului este o luptă grea, complexă, ce se ascute pe măsură ce clasa muncitoare și aliații ei smulg noi și noi poziții din mâinile claselor exploatare. A înarma poporul în această luptă — este o altă sarcină de seamă. Pentru a o îndeplini se cere a se avea meru în vedere necesitățile acțiunii de demascare a imperialismului, de combatere a ideologiei burgheze sub toate formele ei de manifestare.

Am schițat — fugar și incomplet — doar unele aspecte ale strânsei legături ce există între problemele economice, sociale și politice, pe de o parte, și activitatea editorială, pe de altă parte. Credem totuși că ele sunt suficiente pentru a demonstra că orice problemă editorială nu poate și nu trebuie să fie studiată decât prin această priză. Și pentru a nu rămâne numai la enunțări teoretice vom da și câteva exemple. Sesiunea din Martie — Aprilie a Consiliului Miniștrilor de Externe (sesiunea dela Moscova) a atras în deosebi atenția opiniei publice spre problema germană. Asupra importanței acesteia nu e de insistat. Astăzi aproape oricare om, cât de cât la curent cu problemele politice, își dă seama că problema germană este una din cheile situației internaționale.

Sesiunea dela Moscova a fixat o reuniune următoare pentru Noemvrie 1947, la Londra. Opinia publică, firește, aștepta cu nerăbdare noile tratative. În acest interval, « Cartea Rusă » a scos un volum intitulat « Problema germană ». Nu vom discuta valoarea cărții; acest lucru nici nu intră în sfera chestiunilor ce le tratăm aici. Vom semna doar inițiativa editurii « Cartea Rusă », ca un exemplu pozitiv de coordonare a planului de editare cu evenimentele și sarcinile momentului. Era necesar a se pune la îndemâna maselor un studiu de sinteză asupra problemei germane și « Cartea Rusă » a procedat just scoțând volumul amintit.

Iată acum un exemplu negativ. Vara aceasta opinia publică din țara noastră a fost preocupată în deosebi de Conferința Dunăreană. Conferința aceasta a fost convocată mai demult, și dacă data ei precisă nu a fost anunțată decât cu câteva săptămâni înainte, faptul că o atare conferință se va ține era cunoscut încă dela încheierea tratatelor de pace. Totuși, nicio editură dela noi n'a pre-

văzut în programul său de activitate vreun studiu despre o chestiune atât de vitală pentru țara noastră. Este o lacună.

O pildă vie de coordonare a activității editoriale cu sarcinile concrete ne-o oferă editura P.M.R. Din exemplele oferite de Editura Partidului avem mult de învățat.

Iată un caz. În urma actului revoluționar al naționalizării întreprinderilor industriale, bancare, de transport și de asigurări, în fața clasei muncitoare s'a pus o serie de sarcini noi, ce au fost dezvoltate în rezoluția Plenarei din Iunie a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

Numeroase broșuri apărute în lunile ce au urmat, în Editura P.M.R., au însemnat de fapt contribuții directe la împlinirea acestor sarcini. Iar, ceea ce ne interesează în deosebi, în legătură cu problema de care ne ocupăm, e faptul că activitatea editorială de traduceri a fost și ea inspirată în egală măsură de aceleași comandamente. Într'un interval scurt, au apărut, într'un tiraj mare, numeroase broșuri ca: «V. I. Lenin — Marea inițiativă. Cum trebuie organizată întrecerea?», «Stalin — Situație nouă, sarcini noi în domeniul construcției economice», «Stalin — Cuvântarea rostită la prima consfătuire a stahanoviștilor din Uniunea Sovietică», «I. Dvorkin — Principiul socialist al repartiției după muncă», și altele, care au însemnat popularizarea marelui experiențe de construcție economică din U.R.S.S. și deci înarmarea concretă a oamenilor muncii din R.P.R. în vederea împlinirii sarcinilor puse prin Rezoluția Plenarei din Iunie a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

Din exemplele de mai sus se poate trage o primă concluzie: activitatea editorială de traducere, ca oricare activitate editorială, nu poate și nu trebuie să se facă pe apucate, la întâmplare. Ea trebuie să aibă în vedere ansamblul sarcinilor ce stau în fața clasei muncitoare, a poporului, și să răspundă la împlinirea lor. Ea trebuie să fie planificată și îndrumată în acest scop. Și să nu se creadă că cele de mai sus se referă doar la problemele de politică, economie sau tehnică; ele sunt perfect valabile și în domeniul literar. Astăzi principiul după care orice operă literară nu poate avea valoare în sine, ci numai în măsura în care este o armă de luptă, un instrument ce ajută la împlinirea unui scop concret, este recunoscut. Ca atare, nici traducerea cutărei sau cutărei opere literare nu poate fi făcută numai întru cât ea corespunde gusturilor sau vederilor unei edituri, sau din considerațiuni mercantile, așa cum se făcea în trecut. Astăzi orice editură trebuie să știe precis pentru ce traduce cutare operă, care traducere trebuie făcută în primul rând și care poate aștepta, trebuie să știe precis *când* trebuie să apară cutare sau cutare carte tradusă și să depună toate eforturile pentru ca ea să apară la timp. Există de sigur și opere literare a căror apariție nu este legată de niciun eveniment concret. În categoria lor se înscriu în primul rând operele clasicilor, apoi lucrările contemporane cele mai reușite, cum ar fi de pildă volumele pentru care li s'a conferit autorilor premiul Stalin, sau literatura antiimperialistă în general. Nu încapă îndoială că și aceste cărți trebuiesc înscrise, și încă masiv, în programele editurilor; este

evident că editarea lor nu trebuie să fie amânată din cauza unor sarcini operative, dar nici n'ar fi just ca din cauza unei concentrări exclusive a atenției asupra unor atari opere, vreo editură să piardă din vedere sarcinile concrete, arzătoare.

Apoi, nici publicarea operelor clasice nu trebuie făcută cu totul la întâmplare. Este limpede că, abstracție făcând de câteva opere a căror actualitate depășește timpul, nu fiecare traducere are aceeași importanță în orice moment. Și aici trebuie să intervină un criteriu de alegere, de prioritate, care nu poate fi altul decât nevoile de construcție și de luptă a poporului, împlinirea sarcinilor puse de Partid și Guvern.

Încercând acum să facem, prin această prismă, o analiză a activității editoriale (pe tărâmul traducerilor) dela noi din țară, vom putea trage și unele concluzii îmbucurătoare, dar vom fi nevoiți să facem și unele constatări critice.

Față de situația din trecut, adică de dinaintea eliberării României de sub jugul imperialist, drumul parcurs este considerabil. Acest trecut nu este încă prea îndepărtat și de aceea vom fi scutiți de a întreprinde evocarea lui. În amintirea noastră sunt proaspete vitrinile de altădată, unde apăreau cu duiumul traduceri făcute în grabă din operele complet nereprezentative, traduceri făcute fără niciun rost, din considerațiuni pur mercantile, în timp ce operele clasice rămăneau netraduse în românește decenii de-a-rândul. Situația aceasta era de altfel o consecință firească a regimului de atunci, ea fiind de fapt o expresie a aceluia regim, care avea tot interesul să ascundă maselor ceea ce era valoros în literatura mondială și să inunde piața cu obscenități și romane polițiste, sau cu opere decadente, semănătoare de descurajare și neîncredere în forțele omului și în lupta lui pentru o viață mai bună. Din cauza politicii de asuprire și explcatare nemiloasă dusă de acest regim, din cauza mârșavei sale agresivități față de Uniunea Sovietică, din cauza sângeroasei terori îndreptată împotriva mișcării muncitorești și intelectualității progresiste, România a fost una din puținele țări care au rămas până mai ieri fără traduceri din operele clasicele marxism-leninismului — această culme a gândirii omenesti — fără traduceri complete și îngrijite din operele lui Tolstoi, Balzac, Shakespeare, Dostoievski, Romain Rolland, Turgheniev, Pușkin, Victor Hugo, etc., ca să nu vorbim de scriitorii sovietici contemporani. În schimb se traduceau cu duiumul, scriitorii de a doua și a treia mână din apus, numai pentru că ideologia ce se propaga prin operele lor era și ideologia claselor dominante din țară.

Transformările structurale din ultimii patru ani în țara noastră au schimbat radical și această situație. Trecerea puterii din mâinile agenților burgheziei și moșierimii în mâinile reprezentanților oamenilor muncii a imprimat o nouă linie în toate sectoarele vieții noastre politice, inclusiv cel cultural. Clasa muncitoare, devenită forță socială conducătoare în stat, a început o vastă acțiune de primenire a climatului cultural. Sub conducerea Partidului ei, cercurile culturale realmente progresiste au fost îndrumate spre crearea

unor valori noi, spre aducerea la dispoziția poporului a marilor valori ale civilizației umane. În acest cadru, și activitatea pe tărâmul traducerilor a înregistrat succese. De pildă: numai în primele 9 luni ale anului 1948 au fost traduse în total 204 diverse lucrări. Cifra este fără îndoială impresionantă.

Rolul Partidului clasei muncitoare s'a afirmat și aici ca factor conducător, organizator și îndrumător. Editura Partidului Comunist Român, iar apoi cea a Partidului Muncitoresc Român a trasat, prin exemplul său, drumul unei munci neobosite pentru umplerea golurilor lăsate de trecut și pentru răspândirea largă în masele poporului a operelor celor mai valoroase ale civilizației umane. Editura Partidului a scos în mai puțin de patru ani nenumărate volume și broșuri cu un tiraj total de peste 12.000.000 exemplare. Printre ele figurează și cele mai importante opere ale clasicilor marxism-leninismului: volumul I din «Capitalul» lui Marx, «Operele Alese» ale lui Lenin, «Problemele Leninismului» de V. I. Stalin, «Antidühring» de Fr. Engels, etc., care au fost scoase în tiraje mari, îngrijit și fidel traduse. Inafară de acestea, nenumărate traduceri, mai mari sau mai mici, cuprinzând câte o lucrare mai importantă din operele clasicilor marxism-leninismului, au fost puse la dispoziția maselor muncitoare.

Cursul scurt al «Istoriei Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice» această enciclopedie a marxism-leninismului, a fost tipărit până acum în 210.000 exemplare, editarea continuându-se până la atingerea tirajului de 1.000.000 exemplare.

Este greu de apreciat în câteva fraze întreaga amploare a acestei acțiuni. Traducerea și tipărirea în românește a operelor de bază ale marxism-leninismului a însemnat un uriaș pas înainte pe drumul dezvoltării culturale și politice a poporului și în același timp o contribuție covârșitoare la opera de realizare a condițiilor necesare progresului țării noastre pe drumul socialismului: «*Fără teorie revoluționară nu poate să existe nici mișcare revoluționară*», spunea Lenin. Punând la dispoziția poporului comorile teoriei revoluționare, Partidul clasei muncitoare a asigurat una din principalele condițiuni pentru împlinirea marilor sarcini revoluționare fără de care e imposibilă construirea acelei vieți luminoase de libertate și prosperitate spre care năzuim cu toții.

Drumul indicat de Partidul clasei muncitoare prin editura sa a fost urmat în mai mare sau mai mică măsură și de alte edituri. Printre acestea, mai ales în materie de traduceri, ocupă primul loc «Cartea Rusă». Un studiu mai amănunțit al activității acestei edituri ar permite o serie de constatări interesante cu privire la drumul parcurs în patru ani, dela tatonări și acțiuni mai mult sau mai puțin întâmplătoare, la activitatea vastă, destul de bine sistematizată de astăzi. Într'adevăr «Cartea Rusă» reușește să traducă în prezent cărți de cele mai variate genuri: beletristică, istoriografie, știință popularizată, critică literară și artistică, probleme politice, sociale și economice, cărți pentru copii și tineret, etc. În întreagă această activitate se simte exis-

stența unui plan gândit, a cărui realizare se urmărește cu perseverență și tenacitate. Asupra amplexării pe care a luat-o activitatea fecundă a acestei edituri se poate face o idee și din următoarele cifre: Dacă în doi ani (1946 și 1947) « Cartea Rusă » a editat 94 volume cu un tiraj total de 720.800 exemplare, numai în primele 8 luni ale anului 1948 ea a editat 45 volume cu un tiraj de 458.000 exemplare. Totuși pot fi observate și unele goluri. De pildă: vara aceasta a avut loc o reformă de importanță hotărâtoare pentru viața noastră culturală — reforma învățământului. Ar fi fost bine ca în ajunul și după această reformă să fi apărut câteva traduceri din operele de pedagogie sovietice, care să ușureze corpului nostru didactic valorificarea uriașei experiențe a U.R.S.S. și pe acest tărâm. Peste 80.000 de învățători și profesori, încep în prezent uriașa operă de construire a unui învățământ de tip nou, fără a avea — trebuie s'o recunoaștem — o experiență prea vastă în această direcție. Este indiscutabil că apariția a câtorva tratate sovietice le-ar fi fost de mare sprijin. « Cartea Rusă » n'a făcut-o, ceea ce constituie după părerea noastră o lipsă.

Observații analoage am putea face și cu privire la reforma justiției. Pe de altă parte în însăși activitatea « Cărții Ruse » se observă unele întârzieri supărătoare. O seamă de opere literare de mare valoare artistică, apărute în ultimii ani în Uniunea Sovietică, încă n'au fost puse la îndemâna poporului român.

În materie de întârzieri, « Cartea Rusă » nu este de altfel singura și nici cea mai vizată. Mai serioase sunt slăbiciunile de acest ordin ale Editurii de Stat.

Această din urmă Editură a desfășurat și ea o activitate vastă și utilă pe tărâmul traducerilor. Spre deosebire de « Cartea Rusă », « Editura de Stat » are în câmp multilateral de preocupări. Cu toate acestea a reușit în genere să le cuprindă pe toate, editând până acum 41 traduceri, dintre care 10 din literatura clasică apuseană. În ceea ce privește traducerile din literatura contemporană, acestea din urmă nu au fost toate bine alese. În total luat însă, « Editura de Stat » se înscrie și ea cu o contribuție apreciabilă pe tărâmul traducerilor. Numai că, de data aceasta, suntem nevoiți a constata lipsa unui plan bine făcut, o bună doză de arbitrar în alegerea cărților și mai ales întârzieri cu totul inexplicabile. Sunt doi ani de când revista « *Novii Mir* » (Lumea nouă) a publicat romanul lui Ilya Ehrenburg, « *Furtuna* », este aproape un an de când o parte din el a fost publicat în foileton în « *Libertatea* » și cam tot atâta de când « *Editura de Stat* » a început să lucreze la editarea lui; cu toate acestea romanul a întârziat, apariția lui fiind mereu amânată. O atare atitudine de neglijență și de subapreciere a unor opere literare onorate cu premiul Stalin este cu totul inexplicabilă. Dacă « *Editura de Stat* » nu dispunea de suficiente forțe și posibilități pentru a edita repede și bine o carte atât de așteptată, ea nu trebuia să se angajeze, lăsând o altă editură, mai expeditivă, să ducă la bun sfârșit această sarcină. Iar dacă ținea totuși să n'o cedeze, trebuia să ia măsuri eficace pentru învingerea greutăților și scoaterea la timp

a volumului. Cu ce e de vină cititorul român, dacă « Editura de Stat » trece prin anumite greutăți de muncă? Problema aceasta, « Editura de Stat » trebuia să și-o pună în mod serios. Și nu numai « Editura de Stat » ci și alte edituri la care se întâmplă asemenea întârzieri. În Uniunea Sovietică apar mereu cărți de mare actualitate, de o valoare deosebită. Ele trebuiesc traduse imediat, pentru că timpul nu așteaptă, situația se schimbă și cartea poate să-și piardă actualitatea înainte de a ajunge la cititorii români. Și asemenea cazuri au fost, din păcate.

Nu încapă îndoială că în cazul unei mai sistematice planificări și îndrumări a activității de traducere, asemenea scăpări și deficiențe nu s'ar fi produs. De aceea se impune ca, o primă concluzie, o serioasă revizuire a activității, editurilor în materie de traduceri, o planificare bine gândită a acestei activități prin coordonarea ei activă, operativă, cu sarcinile politice, economice, sociale și culturale ale momentului.

*

Considerațiile de până aici se referă la activitatea editorială în materie de traduceri. Ele nu epuizează, însă, nici pe departe problema, dimpotrivă abia o deschid. Esențial este felul cum este dată o traducere, cum ajunge cartea în mâna cititorului. Este vorba de o chestiune care ar trebui să fie în centrul oricărei aprecieri critice: *valoarea* traducerii. Ori tocmai aici publicistica noastră a strălucit prin absență.

Foarte puține au fost cronicile și studiile de critică literară, care, comentând vreo operă apărută în traducere românească, să zăbovească mai mult de zece-cinsprezece rânduri asupra calităților și deficiențelor traducerii. Majoritatea nici n'au pomenit de ele.

Cum se explică acest lucru?

Este oare într'adevăr problema valorii traducerii o chestiune tehnică, ce depășește preocupările unui critic literar? Incontestabil că nu. Principiile înscrise și în legiurile Republicii Populare Române statornesc că în măsura în care scriitorii sunt traducători, și traducătorii sunt scriitori. « Legea pentru editarea și circulația cărților », elaborată de Ministerul Artelor și Informațiilor, întărește încă odată acest principiu, prevăzând pentru traducători aceleași drepturi și obligațiuni ca și pentru autorii de opere originale. Mai mult chiar, pentru prima dată, traducerile de versuri sunt puse și din punct de vedere al drepturilor materiale pe picior de egalitate cu poezia originală.

Așa dar, traducerea de opere literare, fiind o activitate de creație literară, trebuie să fie supusă judecății critice ca orice operă originală, nouă. De aici reiese necesitatea de a se stabili, cel puțin sumar, criteriul după care trebuie să fie judecată o traducere.

Sarcina principală care stă în fața unui traducător este de a crea într'altă limbă, respectând cât mai fidel textul autorului, o operă, dacă nu

egală, atunci cel puțin apropiată, ca valoare ideologică și artistică, de opera originală.

Ca un prim criteriu apare deci exactitatea, traducerea cât mai fidelă a intenției autorului. Din acest punct de vedere problema se impune mai ales tălmăcitorilor, localizatorilor, prelucrătorilor, etc. Atunci când este vorba de traduceri obișnuite, fidelitatea nu creează dificultăți prea mari. Altfel este însă cazul prelucrărilor de tot felul. Pericolul unei denaturări a intențiilor autorului este aici considerabil. Ea se poate produce voluntar sau involuntar. În primul caz avem de-a face cu o rea credință, care cere nu o simplă atitudine critică, ci blamul categoric. Că o atare problemă există, o dovedește faimoasa « literatură condensată » din apusul imperialist. Denaturarea sensului operelor clasice a devenit una din armele preferate ale ofensivei ideologice a lagărului imperialist. La noi, din fericire, asemenea practici au intrat în domeniul trecutului, însă și aici lipsa de vigilență ar fi de neiertat. Mai ales, întru cât tendința de a strecura, sub forma unei opere de circulație universală, lucrări ce nu au nici înclin și în mână cu titlul de pe copertă mai subsistă din păcate, prin tot felul de « Robinson Crusoe », « Don Quijote », etc.

Chestiunea nu se reduce însă numai la atât. Chiar atunci când este vorba de traduceri obișnuite și când există grija mărturisită de a nu se îndepărta de textul original, se întâmplă cazuri supărătoare de denaturări de sens, cazuri ce nu se reduc doar la schimbarea sensului unui cuvânt, ci constituie alterarea a însuși conținutului operei. Asemenea cazuri sunt mai frecvente la traduceri din literatura sovietică. Ceea ce are explicație.

Literatura sovietică este literatura unei lumi noi, superioară gradului de dezvoltare a țării noastre. Ea se bazează pe o ideologie nouă, mai înaltă, a cărei înțelegere cere și o pregătire politică corespunzătoare.

Schimbările structurale determină pe cele suprastructurale, în instituțiile politice și în cultură, în activitatea creatoare, în mentalitatea oamenilor și în limbaj. Toate acestea se reflectă în literatură. Limba în care se scrie literatura astăzi, în Țara Socialismului, nu este nici pe departe limba din Rusia de acum 30 de ani. Ea s'a îmbogățit în măsura în care s'a îmbogățit și conținutul vieții. Construcția socialismului a lărgit enorm orizontul de preocupări al omului simplu, i-a pus în față preocupări cu totul noi, l-a făcut părtaș la rezolvarea unor probleme, care, în societatea bazată pe exploatarea de clasă, erau privilegiul unei infime minorități. Totodată, procesul neconținut de dezvoltare spre forme mereu superioare de activitate socială, a creat probleme și preocupări necunoscute în trecut. Limba a trebuit să se acomodeze tuturor acestor necesități, ea a devenit mai mlădiaoasă, mai suplă, și-a îmbogățit vocabularul și a schimbat adesea sensurile unor cuvinte, întrebuintarea lor, a făurit mijloace noi de exprimare, adecvate unor înțelesuri noi ale vieții.

Este limpede că pentru a putea traduce dintr'o asemenea literatură, scrisă într'o atare limbă, traducătorul trebuie să fie în curent cu toate aceste trans-

formări, trebuie să înțeleagă nu numai fiecare cuvânt în parte, dar să fie pătruns și de sensurile tuturor transformărilor politice, economice, sociale și culturale pe care literatura le oglindește. Oricât de vastă ar fi cultura lui generală, nu va putea niciodată să traducă bine operele literaturii sovietice, dacă a rămas la mentalitatea și la limba (ne referim la limba rusă) de acum 30 de ani. Ori tocmai în acest sens există o serie de deficiențe.

Cercetarea traducerilor din literatura sovietică oferă dese exemple de greșeli, care se datoresc tocmai rămânerii în urmă pe plan ideologic și politic a traducătorului. Nimeni nu-i va putea condamna pe aceștia doar pentru atâta. Se știe că amintita rămânere în urmă este un rezultat al regimului de dominație imperialistă din trecut. Ceea ce li se poate cere însă traducătorilor este efortul de a lichida nepregătirea lor politică, de a se documenta temeinic în vederea înțelegerii juste a realității ce se răsfrânge în literatura sovietică.

Efortul acesta nu se depune întotdeauna. Mai sunt încă la noi traducători care consideră că simpla cunoaștere a limbii ruse este suficientă pentru o redare fidelă a conținutului operelor sovietice, traducători care nu se preocupă în deajuns de creșterea lor ideologică, de pregătirea politică, nu caută a fi în permanentă la curent cu uriașa mișcare de idei care caracterizează viața culturală sovietică. La noi în țară vin regulat reviste sovietice de cele mai diverse categorii. Fiecare din aceste reviste este o enciclopedie de probleme, discuții, atitudini. Fără cercetarea lor temeinică, traducătorul nu va putea să-și facă datoria, ceea ce este cu atât mai regretabil cu cât este vorba de literatura sovietică.

Problema astfel pusă nu poate fi considerată ca o simplă chestiune de onestitate profesională; ea are un important aspect politic.

La începutul acestui articol am pomenit de valul de calomnii și defăimări pe care reacțiunea l-a răspândit în timpurile dominației sale la adresa literaturii sovietice. Traducerile operelor literare sovietice, înafară de valoarea lor educativă, mai au darul de a constitui și un răspuns la această activitate defăimătoare. Acest răspuns trebuie să cântărească cu atât mai greu, cu cât ar fi naiv să credem că defăimătorii Uniunii Sovietice au dispărut din țara noastră. Este util să repetăm cu fiecare prilej că «*procesul de dezvoltare a democrației populare și de trecere la construirea socialismului decurge în condițiunile luptei de clasă, care îmbracă forme variate și tot mai ascuțite*» (Rezoluția plenară din Iunie a C. C. al P.M.R.), dar este și mai util să căutăm a înțelege cât mai adânc ce înseamnă acest lucru. Este limpede că moșierii, proprietarii de fabrici și acționarii de bănci, oamenii trusturilor din străinătate și agenții lor legionari, defăimau Uniunea Sovietică și literatura sovietică pentru că aveau *interes* s'o facă. În lupta dintre exploatare și exploatați, Uniunea Sovietică a apărut ca o realitate vie, puternică, hotărâtoare, pentru a demonstra că «*proletariatul poate să conducă cu succes țara fără burghezii și împotriva burgheziei, că el poate să construiască cu succes industria fără burghezii și împotriva burgheziei, că el poate să construiască cu succes socialismul*

cu toată încercuirea capitalistă» (I. Stalin, «Problemele leninismului», editura P.C.R., p. 223). Ori, tocmai acest adevăr, clasele exploatatoare au avut tot interesul să-l ascundă poporului. De aici turbata campanie de ponegrire a Uniunii Sovietice. Ori este limpede că reprezentanții acelorași clase exploatatoare au aceleași interese și astăzi. Moșierii expropriați, capitaliștii cărora li s'au luat fabricile și băncile, oamenii trusturilor imperialiste și foștii demnitari antonescieni și legicnari, care au pus toate speranțele lor în războiu, în ațățări antisovietice, continuă mărșava lor activitate, doar cu alte forme, cât mai variate, cât mai ascuțite. Transformările politice dela noi din țară le-au smuls posibilitatea de a se manifesta pe față. Cu atât mai diabolicic se manifestă și se vor manifesta ei pe la colțuri, în surdină, oriunde se cred în siguranță. Vigilența clasei muncitoare și a aparatului de stat al Republicii, îi demască, le smulge zi de zi alte poziții și posibilități de manifestare, — cu atât mai vartos caută și vor căuta ei altele, pentru că — acest lucru trebuie bine înțeles — aceste manifestări sunt o expresie firească a politicei lor de clasă, a intereselor lor de clasă.

Una din multiplele manifestări de acest gen este și afirmația, calomnioasă și stupidă, că literatura sovietică ar fi inferioară celei din apusul imperialist. Noi am auzit-o de nenumărate ori rostită cu emfază și aroganță de scribii plătiți ai trusturilor, de tipul lui Ilie Rădulescu. Am putea s'o auzim și astăzi dacă am pătrunde în saloanele «oamenilor de ieri». Oricât de absurde ar fi asemenea afirmații ele nu trebuiesc lăsate fără răspuns și mai ales trebuiesc extirpate urmele pe care o propagandă deșănțată de acest gen le-a lăsat în mentalitatea oamenilor. Arma cea mai bună pentru împlinirea acestor sarcini este literatura sovietică însăși. Cu atât mai mult cu cât — privită pe acest plan — problema respingerii acțiunii de defăimare a literaturii sovietice se împletește strâns cu bătălia ideologică pe care o dăm pe plan intern.

Se știe că aici, grosso modo, armele se încrucișează în jurul faimoasei dileme: «artă pentru artă» sau «arta angajată», adică cu tendințe. Purtătorii de cuvânt ai influențelor imperialiste, travestiți în tot felul de «puriști», apără interesele stăpânilor lor, susținând că arta poate fi într'adevăr «frumoasă» numai atunci când nu militează pentru vreo idee, nu este angajată pentru nicio cauză, este «pură». Nu vom intra aici în desbaterea teoretică a acestei teme. O socotim lămurită. Astăzi în R.P.R. nu sunt literați de bună credință care să nu recunoască că o operă de artă este frumoasă numai atunci când servește un ideal frumos, binele omenirii. Vom aminti doar că apărătorii artei «pure» sunt tot atât de puri, cât sunt de «desinteresați» neguțătorii de conserve alterate americane în țările înflămânzite ale Europei apusene. Sub masca «purității» se răspândește de fapt cea mai periculoasă otrăvă a ideologiei imperialiste. Pentru a o face cu mai mult succes, imperialiștii caută să-și susțină «tema» cu argumente, cu exemple. Cel preferat este acel că politica degradează arta. Procedul este cunoscut. Se caută o operă literară

slab realizată, dar pretinzând a servi o cauză politică, și se «demonstrează» astfel că această cauză politică, și nu deficiența autorului, au «degradat-o». De fapt, adevărul este contrariu. Nerealizarea literară se datorește atunci când nu avem de-a face cu vădită lipsă de talent, unei insuficiente pregătiri politice și invers, identificarea completă cu un scop politic înalt este alături de talent, o condiție de bază a realizării literare.

Dovada cea mai strălucită în acest sens o oferă tocmai literatura sovietică — cea mai politică, dar în același timp și cea mai înaltă din punct de vedere artistic, din lume. Orice roman, piesă de teatru, poem sau nuvelă, scrise de marii scriitori sovietici sunt desmințiri categorice ale artei «pure» și «neutre». Căci marea frumusețe a operelor literare sovietice rezidă tocmai în tendința lor, în ardoarea cu care slujesc cauza poporului, în vigoarea cu care răspândesc ideile comunismului. De aceea și spumegă imperialiștii și agenții lor cu atâta furie împotriva literaturii sovietice, de aceea și încearcă în fel și chip să «demonstreze» că ea n'ar avea valoare artistică, că ea s'ar degrada din cauza «contactului cu politica».

Lectura operelor literare sovietice este suficientă pentru a demonstra falsitatea tezei. Pentru aceasta însă — și aici ne apropiem de miezul problemei — această lectură trebuie să ofere cititorului întreaga bogăție ideologică, măiestria artistică a operelor literare sovietice. Ori ele se citesc în traducere. Și aici intervine sarcina traducătorului. El participă astfel prin activitatea lui creatoare la opera de respingere a minciunilor imperialiste, la opera de răspândire a uriașei culturi sovietice.

Din păcate, traducătorii noștri se dovedesc, adesea, a fi foarte puțin conștienți de misiunea lor. Pentru a putea înțelege mai bine această situație regretabilă, vom propune cititorului să-și închipue, un cetățean sovietic care posedă la perfecție limba română. În patrie el a citit și a gustat, una dintre cele mai frumoase opere ale cunoscutului scriitor sovietic Leonov, «Cucerirea Velikoșumskului». El a gustat în special această minunată operă pentru limba ei pitorească plină de expresii populare autentice, care exprimă o bogăție de idei și sentimente pe care numai o societate superioară a putut să le nască. A gustat-o pentru puterea cu care autorul, folosind această limbă, a știut să redea atmosfera războiului pentru apărarea patriei, eroismul căminilor sovietici, împrejurările în care, atât pornirile bune cât și cele rele ale sufletelor omenești se împletesc cu fenomenele naturii, aspectul ceintră cu atâta putere în viața oamenilor în timpul războiului; a gustat-o și pentru bogăția metaforelor, pentru măiestria cu care Leonov a știut să introducă în limba literară termenii tehnici ale unui războiu mecanizat, limbajul specific al frontului, etc. Într'un cuvânt a gustat-o și pentru bogăția de idei și pentru valoarea artistică, rezultat al acestui fond ideologic superior.

Să presupunem acum că același cetățean sovietic vine în R.P.R. și dă aici de cartea lui Leonov în traducere românească (Editura de Stat, 1947). Cu

amintirea proaspătă a impresiei pe care cartea a produs-o asupra lui, el se hotărăște s'o recitească în limba română.

Ce se întâmplă atunci?

O recitește și nu o recunoaște. Are în față o operă literară ce descrie, ce-i drept, fapte mari, eroice, dar într'o formă plată, cu un limbaj sărac, inexpresiv, care creează pe alocuri realmente impresia că fondul politic al subiectului nu permite tratarea artistică. Adică exact ceea ce convine defăimătorilor literaturii sovietice.

Ce concluzii ar trage de aici cetățeanul sovietic închipuit de noi? Sau că are de a face cu un act de sabotaj, cu o denaturare conștientă a unei opere literare sovietice, sau că e vorba de nepricepere și de lipsă de răspundere condamabilă.

Cazul citat de noi se încadrează de bună seamă în a doua presupunere. Dar astfel el nu devine mai puțin grav, pentru că, în mod obiectiv, servește cauza dușmanilor literaturii sovietice, dușmanilor democrației și socialismului, dușmanilor R.P.R.

De aceea ne vom permite să ne oprim asupra lui. Care sunt cauzele care determină eșecul traducerii datorită d-lor M. Mancaș și E. Hariton?

În primul rând, superficialitatea. Traducerea din opera lui Leonov este un lucru greu, care necesită o bună cunoaștere a limbii ruse, cât și a limbii române, cunoaștere necesară pentru găsirea corespondențelor tot atât de pitorești în limba română a expresiilor populare rusești. Ori autorii (adică traducătorii) n'au depus suficiente eforturi în această direcție, recurgând la diverse metode facile pentru eludarea greutăților, fie prin omiterea unor expresii întregi, fie prin traducere cuvânt cu cuvânt a frazei, lucru ce a dus pe alocurea la denaturarea completă a sensului, la enormități ce compromit complet traducerea, dar, din păcate, și opera tradusă.

Vom da câteva exemple:

Certând un ostaș pentru atitudine neglijentă față de un tanc ofițerul sovietic îi spune printre altele: . . . « *Nu mai vorbim de mașină. Asta e tot ce poți tu să faci, să bagi în noroi o așa frumusețe de tanc?* » (pag. 14). Comparând cu cel din original găsim acolo: « Я уж не говорю о машине. Ведь это гнев твой, силища а ты этакую красавицу в грязюху завалил ».

Denaturarea este flagrantă. Dojana ofițerului sovietic este adânc politică, argumentată, bazată pe un puternic sentiment patriotic, strâns legată de întregul conținut al războiului. « *Ведь это гнев твой, силища* » — doar asta (mașina) este mânia ta, puterea ta, adică prin ea învingi, prin ea satisfaci mânia ta dreaptă, prin ea devii puternic. Este limpede că tocmai această legătură între preocupările curente și fondul măreț care rămânea mereu prezent în conștiința fiecărui cetățean sovietic, dă toată frumusețea dialogului. Ori tocmai aceste cuvinte din frază, fiind mai greu de tălmăcit, traducătorii le-au omis. Asemenea exemple întâlnim la tot pasul. În pag. 67 a textului rusesc (I. Leonov: Opere alese, Editura de Stat a literaturii artistice Moscova 1946)

găsim: «Маленькое, сероватое существо, ёжась от холода и дремотно щурясь лежало на правой ладони», iar în traducerea românească (pag. 21) — «...o vietate mică de culoare cenușie, se odihnea, etc.». O expresie întreagă, care dă toată frumusețea frazei este omisă.

Traducătorii nu s'au sfiit deci, atunci când au dat peste greutate, să sărăcească pur și simplu limbajul colorat și pitoresc al autorului. În alte părți se vede că n'au depus nicio silință pentru a înțelege exact textul. Astfel «relicvele slave» este tradus «ruinele slave», «bărbia galbenă» — «bărbuță blondă», «o copie proastă» — «cu totul inexactă» etc., și în sfârșit o expresie atât de simplă ca «походная сумка» (rucsacul de campanie) a ajuns în traducere — «traistele de ovăș ale cailor». Și mai grav se prezintă lucrurile atunci când întâlnim fraze întregi complet neînțelese și traduse la întâmplare, după ureche. În pag. 133 a originalului întâlnim următoarea frază: «Собольков признал их скорее покалибру грузного, лаистого звука, чем по контурам...», ceea ce se traduce (pag. 124—125): «Sobolkov le recunoscui mai curând după sgomotul lor, asemenea unui lătrat greoiu...». Confuzia e evidentă, traducătorul n'a înțeles că autorul are în vedere sgomotul tunurilor de pe tanc («по калибру грузного, лаистого звука»), și nu sgomotul tancurilor ca atare. De aceea în traducere apare enormitatea comparării sgomotului produs de un tanc cu lătratul câinelui. În altă parte «давить ногой в плечо» se traduce prin a face «semn cu piciorul dela spate» (?) iar «что-бы машина не села днищем» — «să nu cadă cu fundul în sus (adică cu totul altceva), — corect ar fi: «pentru ca mașina să nu se înfunde».

Ne oprim aici. Cartea aleasă de noi pentru exemplificare mai are — pe lângă unele calități, cu totul incidentale — și o mulțime de alte deficiențe. Traducerea timpurilor se face adesea anapoda, iar topica frazei românești este pe alocuri atât de greoaie, încât se împiedică până și înțelegerea textului. Cititorul nu numai că nu este ajutat să guste întreaga frumusețe a operei lui Leonov, dar, dimpotrivă, este adus să creadă că are de a face de fapt cu o operă slabă, lipsită de calitate literară, ceea ce nu poate să nu influențeze asupra părerii ce și-o face despre literatura sovietică în general. După citirea unei asemenea traduceri, un cititor nou, neinițiat, nu numai că nu va fi determinat să caute alte cărți de literatură sovietică, ci dimpotrivă va căuta să le evite, ca pe unele pe care nu le prea înțelege. Iată deci câte deservicii poate aduce cauzei democrației și socialismului, operei de ridicare a nivelului cultural al maselor — o traducere prost făcută.

Exemplul traducerii citate, din nefericire, nu este unic. El dovedește că la noi nu s'a reușit a se lichida cu desăvârșire tradiția rușinoasă a unor traduceri execrabile, lipsite de orice valoare literară. În această materie am excelat până mai ieri. Este suficient să amintim de felul rușinos cum se traduceau acum 10—15 ani, capodoperele lui Tolstoi, Dostoievski, Balzac, sau Victor Hugo, sau de fabrica de traduceri a faimosului Giurgea, sau de cazul mai recent al revoltătoarei traduceri a «Sufletelor moarte» de Gogol

pentru ca să fim îndreptățiți să afirmăm că un timp îndelungat traduceri nu numai că au fost neglijate, dar au fost scoase pur și simplu din categoria creației literare.

Din păcate aceste vederi întru totul greșite n'au fost încă cu desăvârșire lichidate. Pe alocuri mai persistă prejudecata după care traducerea este o activitate de mâna a doua, incompatibilă cu demnitatea unui scriitor « consacrat ».

Ar fi nedrept să nu amintim aici și excepțiile. Cu atât mai mult cu cât ele se datoresc unor maeștri ai scrisului. « Poveștile vânătorului » de Turghe-niev în tălmăcirea lui Mihail Sadoveanu, « Donul liniștit » de Solohov (sub îngrijirea lui Cezar Petrescu) « Răsboiu și Pace » de Tolstoi (sub îngrijirea lui A. Philippide) și multe alte, printre care și versuri, datorate lui Cicerone Theodorescu, George Lesnea, Eugen Jebeleanu, Victor Tulbure, sunt tot atâtea argumente pentru « reabilitarea » traducerilor, tot atâtea exemple de creații literare autentice.

Din păcate lista lor nu e prea lungă. În marea lor majoritate traduceri sunt încă copii extrem de palide ale originalului, iar foarte multe chiar cazuri compromițătoare.

Principalele grupuri de greșeli pe care le întâlnim, până și în traduceri mai mult sau mai puțin corecte, sunt următoarele:

a) Neînțelegerea și în consecință denaturarea textului rusesc. Greșelile acestea provin în cele mai dese cazuri din traducerea diferitelor cuvinte întocmai cum sunt trecute în dicționar sau din neînțelegerea unui sens nou ce se obține printr'o alăturare de gen deosebit a unor cuvinte. De pildă în romanul « Cuib de nobili » găsim expresia « își alinta curtea » (pag. 30). Este limpede că în românește este un non sens. Cuvântul rusesc « разбаловать » înseamnă însă cu totul altceva: a pierde frâna din cauza unei prea mari îngăduințe, a răsfăța în orice caz nu pur și simplu a alinta. În « Poveștile » lui Pușkin, bătrâna vrea să devină « împărăteasă, de capul meu ». E o traducere vulgară a cuvântului rusesc « самодержная », care textual înseamnă autocrat, absolut. Dacă un atare cuvânt nu este poetic, putea fi înlocuit, dar în orice caz nu prin expresia improprie « de capul meu ». Asemenea greșeli de mai mică sau mai mare importanță se găsesc mai în fiecare traducere. De pildă în « Calvarul » de A. Tolstoi (o traducere relativ bună) cuvântul rusesc « педагог » este păstrat ai-doma în textul românesc, ceea ce dovedește ignoranța, întru cât el are sensuri diferite în cele două limbi. La noi pedagog înseamnă în chip curent un supraveghetor în școală, în timp ce în rusește el îmbrățișează totalitatea celor ce muncesc pe tărîmul școlii. Din cauza traducerii inexacte se produc confuzii: cititorul român care a aflat la început că eroina a devenit învățătoare, află apoi că este pedagogă și nu știe ce să creadă. Credem că este mai potrivit a se traduce rusescul pedagog prin institutor. S'ar putea obiecta că exemplele aduse de noi sunt neînsemnate. Fiecare în parte pare întradevăr mărunte, însă atunci când abundă ele scad serios valoarea traducerii, mai ales dacă produc schimbări

complete de sens ca de pildă în traducerea « Sufletelor Moarte », unde, casa prevăzută cu ferestre pe jumătate false, devine « ornată pe jumătate cu ferestre false », etc.

b) Al doilea grup îl formează expresiile impropriei limbii românești. Ele provin din insuficientă grijă de a da o formă frumos românească traducerii, adică din facilitate și superficialitate. Pentru a nu se obosi, unii traducători păstrează adesea exagerat de fidel construcția frazei rusești care nu este de loc potrivită limbii române. De pildă: În traducerea nuvelei lui L. Tolstoi — « Hagi Murat » (pag. 116) găsim: « Asta nu-i chiar așa de simplu cum de a lua cu asalt abatinele ». Cât de urît sună fraza. Corect ar fi: « Fapta aceasta este mai grea decât cucerirea (sau luarea cu asalt) a baricadelor ».

c) Un grup de greșeli apropiat celui precedent îl formează frazele cu topica greșită, improprie limbii române. De pildă, « O jumătate de oră mai târziu, marea sală, igrasioasă, lipsită de confort a cinematografului era tixită... » (Romanul « Ceapaev » de Furmanov). Este evident că plasarea nepotrivită a cuvintelor îngreunează până și înțelegerea frazei. Mult mai corect ar fi « O jumătate de oră mai târziu, marea sală a cinematografului, igrasioasă și lipsită de confort, era tixită... ».

d) În sfârșit un al patrulea grup de greșeli provin din traducerea greșită a timpurilor. Se știe că gramatica verbului rusesc este cu totul diferită de cea română. În rusește verbul nu se schimbă numai după timp și mod, ci și după aspect, o noțiune necunoscută morfologiei noastre. Aceasta dă loc adesea la traduceri cu totul in juste din punct de vedere gramatical.

Am înșirat aceste câteva grupuri de greșeli pentru a arăta, odată în plus, de câte greutate este legată reușita unei traduceri bune. Mai presus de toate se cere însă o condiție necesară — suflu creator, capacitatea de a se « verea » opera originală, de a-i da autenticitate în românește. Ori pentru a se putea ajunge aici există și greutateți obiective, pe care nu trebuie să le ignorăm. Principala dintre ele este următoarea:

În dese cazuri, mai ales atunci când este vorba de traduceri din rusește, traducătorul, cunoscător al limbii, nu este literat, iar literatul dornic de a semna traducerea nu posedă într'un mod satisfăcător limba respectivă. Pentru învingerea difi cultății s'a recurs la diverse metode de muncă în colectiv. Printre altele în vechea lege a drepturilor de autor, editurile au fost obligate ca, în cazul în care traducătorul la serviciile căruia se recurge nu este membru al Societății Scriitorilor din R.P.R., să supună traducerea lui spre stilizarea și ameliorare unui scriitor calificat.

A dat metoda astfel inițiată rezultatele scontate? Din păcate doar parțial. Este poate dureros, dar avem datoria să constatăm că numeroși scriitori s'au achitat de această sarcină formal, superficial, complet apolitic. Societatea Scriitorilor însăși s'a desinteresat de problema amintită.

Noua lege de editare și difuzare a cărții preconizează un sistem de măsuri mai simplu și mai eficace, dând dreptul Ministerului Artelor și Informațiilor

să intervină prin Direcția literară — organ îndrumător și coordonator — în vederea verificării traducerilor. Este incontestabil că legea menționată, prin spiritul și litera ei, prin atenția cuvenită acordată traducerilor poate constitui o bază sănătoasă pentru soluții și pentru îmbunătățirea situației. În acest scop, însă, este necesar ca, în aplicarea ei, ea să fie sprijinită de o acțiune vastă în care să fie atrași cât mai mulți literați de valoare. U.S.A.S.Z. și S.S.d.R. au aici un cuvânt greu de spus. Ele ar trebui să înceapă o acțiune sistematică de lămurire a oamenilor de litere, în sensul că activitatea de traducere este tot atât de importantă ca și creația originală. Fiecare scriitor este dator astăzi să înscrie în planul său și traduceri. Acest lucru îl cer interesele poporului și nimeni n'are drept să le nesocotească. Sarcina atragerii literaților consacrați în acțiunea planificată pe tărâmul traducerilor este o condițiune indispensabilă pentru apariția traducerilor de bună calitate, care să oglindească realmente valoarea ideologică și artistică a operelor traduse. Este cu atât mai important acest lucru, cu cât numeroase traduceri suferă tocmai din cauza prezentării neliterare, anoste — deficiență ce nu poate fi îndreptată decât prin intervenția calificată a scriitorilor de talent.

În sfârșit, este nevoie de a se spune câteva cuvinte și despre prezentarea traducerilor. Unele din ele au apărut cu prefețe substanțiale, având valoarea unor studii bine documentate. Suntem de părere că acest sistem ar trebui să fie generalizat la toate editurile. Cititorul trebuie să fie informat asupra poziției ideologice a scriitorului și asupra operii sale, este necesar ca atenția să-i fie atrasă spre problemele pe care le pune volumul ce i se oferă. Este necesar de asemenea ca atunci când este cazul lucrarea să fie trecută printr'o analiză critică, pentru a se pune în gardă cetitorul asupra lipsurilor sau inconsecvențelor, pe care diferite opere traduse, mai ales cele din literatura contemporană apuseană, le cuprind.

Cele schițate în articolul de față nu epuizează de sigur problema extrem de vastă și complicată a traducerilor. Ele pot însă servi, credem noi, ca bază de discuție. Pentru că teza afirmată la început — că publicistica noastră în general și critica literară în special — n'a acordat atenția cuvenită traducerilor ca atare, rămâne în picioare. Iar lipsa aceasta ar trebui să fie grabnic lichidată.

MIHAI NOVICOV

RECENZII

E. KAZACHIEVICI: « STEAUA »¹⁾

În aceeași măsură cu marile romane, ca *Tânăra Gardă*, *Zile și nopți* sau *Neînfrânții*, nuvelele sau povestirile ca *Steaua* de Kazachievici ajută la îmbogățirea cunoștințelor noastre cu privire la oamenii sovietici în Marele războiu de apărare a Patriei. Editura *Cartea Rusă* face un serviciu neprețuit culturii noastre prin porțițele pe care le deschide asupra sufletului oamenilor sovietici, prin cărțile acestea care, fiecare, redau câte un crâmpeiu dintr'o mare epopee ce nu poate fi cuprinsă într'o singură operă.

Serisă cu un meșteșug sobru, cu economie de mijloace, dar cu subite străluciri de mare poezie, *Steaua* are nu numai interesul unei povestiri din războiu, ci și pe acela de a deschide perspective asupra vieții adevărate, a vieții societății sovietice pe care frontul o apăra, o salva.

Steaua e povestea unui grup de cercetași în linia întâia a frontului. Încetul cu încetul, ca un obiectiv cinematografic, narațiunea surprinde, — aci un colț al diviziei în marș de urmărire prin pădurile Ucrainei, aici altul, până când se întregeste tabloul și personagiile vin să-și ocupe toate locul. Locotenentul Travkin, tânărul care ar fi ajuns un savant dacă războiul n'ar fi izbucnit, Anicano, eroicul și liniștitul siberian, Mamotșkin, om din porturile Mării Negre, zvăpăiat și curajos, Katia, radiotelegrafista îndrăgostită de Travkin, — toți ne sunt din ce în ce mai cunoscuți și mai prieteni, pe măsură ce se deapănă

acțiunea, și se înfiripă evenimentul hotărâtor: Travkin cu cercetașii săi, cărora li se alătură voluntar Anicano, pătrund în spatele liniilor germane ca să informeze comandamentul asupra mișcărilor inamicului. Grupul de recunoaștere se va numi în limbajul cifrat al mesagiilor radiofonice, *Steaua*, iar divizia se va numi *Pământul*. În adevăr, deși despărțiți numai prin câteva ceasuri de mers de liniile sovietice, cercetașii sunt tot atât de departe, mesagiile lor tot atât de pierdute, ca ale unei stele către pământ. Este ceva fantomatic, în mesagiile ciudate ale *Stelei* care transmite cifre de undeva din spațiu, radiofonistei Katia care prinde ultima veste, întreruptă la jumătate de gloanțele germane. Povestea este tragică, fiindcă e o poveste dintr'un războiu cumplit și sângeros, în care multe mii și sute de mii de oameni tineri a căror viață era tot atât de prețioasă ca a lui Travkin, și-au sacrificat-o totuși pentru a salva speranța omenirii, Țara Socialismului — și pentru a-și salva fiecare ca Travkin, o soră care e elevă a conservatorului din Moscova, clasa de vioară, sau o mamă, profesoară într'un orașel de pe Volga.

Tocmai această legătură vie cu Patria dîndărătul frontului, legătură personală a cutărui erou cu ai săi de-acasă, e ceea ce emoționează profund la citirea acestei simple povestiri de războiu.

« *Odală, târziu seara, intră în cazemată Bugorcov. El aduse o scrisoare către Travkin dela mama acestuia, scrisoare sosită tocmai atunci. Mama îi scria că găsise caielul general de fizică, materală lui preferată. Ea va păstra acest caiel. Când el se va înscrie la Universitate, caielul îi va fi de mare folos. Intr'ade-*

¹⁾ Ed. Cartea Rusă (col. «Literatura pentru toți»), Buc., 1948.

văr, este un caie' excelent. Ar putea fi publicat ca manual — cu alăta precizie și simț al măsurii sunt notate datele ce privesc problemele de electricitate și căldură. El are o vădită înclinație spre lucrările științifice, lucru care o bucură foarte mult. În legătură cu aceasta, își mai aduce el oare aminte de acea amuzantă turbină de apă pe care o inventase la vârsta de doisprezece ani? Ea a găsit schifele și a răs mull cu mătușa Clara de ele.

«După ce citi scrisoarea, Bugorcov se plecă asupra aparatului de radio, începu să plângă și spuse :

— De s'ar termina mai repede războiul . . . Nu, n'am obosit. Nu spun că am obosit, dar ar fi timpul să înceteze ca oamenii să fie omorâți.

«Și deodată Katia se gândi cu groază că este poate inutil să mai stea aci la aparat și că în zadar mai cheamă ea Steaua. Steaua apusese și se slinsese.

«Dar cum poate ea oare să plece de aici? Dacă el va vorbi vreodată? Dacă acum se ascunde undeva în adâncul pădurilor?

«Și, plină de hădejde, cu tenacitate de fier ea așteaptă. Nimeni nu mai așteaptă, ea mai așteaptă totuși. Și nimeni nu îndrăzni să ridice postul de radio-recepție, până nu începu ofensiva ».

Intreaga dramă a eroismului, a dragostei, a legăturilor cu cel de-acasă întărite de către războiu ca și dragostea, e cuprinsă în acest scurt pasagiu dela sfârșitul cărții. Autorul are o atitudine comună cu toți ceilalți scriitori sovietici față de războiu și această atitudine traduce de fapt atitudinea omului sovietic însuși față de războiu: curaj și hotărâre eroică, atunci când Patria e atacată, dar o adâncă înțelegere a crimei pe care o constituie față de omenirea întregă, războiul. Ostașii de nelnfrânt din cartea lui Cazachievici, urâsc războiul și pe războinicii agresivi din divizia SS Wiking, ce le stau în față. Și atitudinea aceasta a eroilor cărții nu e întâmplătoare. Ea oglindește atitudinea reală a întregului popor sovietic, — a marelui popor care stă în fruntea forțelor păcii.

VICTOR TULBURE: «VIOARA ROȘIE, POEME»¹⁾.

Literatura noastră a cunoscut un grup de poeți ai eliberării de sub jugul fascismului, ea nu a avut însă o generație de poeți care să crească și să se mărturisească liric într'un plan simultan evenimentelor. Mihai Beniuc, E. Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, M. Breslașu, Zaharia Stancu, care au prevestit și cântat marea descătușare, erau în 1944 poeți maturi și dacă experiența luptei trăite a influențat adânc opera lor, nu mai puțin aceasta continua să crească pe niște linii deja conturate. Unde erau însă tinerii, cei pentru care copilăria și adolescența căpătaseră culoarea tiraniei și măcelului, primul lor rod rotunjindu-se în zorile vremii noi?

Au existat multe tentative, unele onorabile, altele viciate de confuzii, dar un mesajiu susținut și cu valabilități prelungite se lăsa încă așteptat. Versurile lui Victor Tulbure, îndestul de cald lăudate pentru a ne învăța la mai multă măsură, ne obligă totuși să constatăm că amărăciunile, elanul și entuziasmul generației dela 23 August au găsit un instrument propriu să le formuleze într'un tipar caracteristic.

Caracteristic, pentru că în poezia lui Tulbure, întâlnim o revoltă autentică împotriva împilării și un fior de credință, tulburător de fierbinte, în dreptatea ce se apropia, o foame de viață pe care n'o pot avea decât acei care într'adevăr au flămânzit. Poetul acestei generații se exprimă fără înconjur, în versuri limpezi, memorabile, legănate de o melodie simplă, aproape facilă în pendularea ei regulată, dar de o capacitate de emoție reținută (și tocmai prin aceasta mai încordată, mai densă), într'adevăr surprinzătoare.

E o poezie «Făclie în ceață», «Cu sânii pietroși», și «Cu părul vâlvoi», cu «ochii fierbinți: aburi de pâini» și «Cu hainele rupte». În poemul «Cununi» din care cităm și care deschide volumul printr'o definiție concentrată a muzei sale, Tulbure strânge notele morale și aspectul fizic pe care le prezintă adolescentul care se aruncă

În lupta anului 44, sensualitatea și mizeria, dezordinea unui timp în care totul se schimbă și în același timp sclipățul de speranță, credința care susține și îndrumă.

O poezie emoționantă tocmai prin firescul și candoarea fără întortocheri cu care își mărturisește suferința trecută și nevoia de plenitudine vitală, de lumină:

*Era așa de frig, și-atâta ceață!
Răvneam flămând o nouă dimineață.*

*Aș fi băut ulcioare de lumină
Din calda raza soarelui blajină.
(« Era așa de frig »).*

Aceasta va fi linia pe care vom întâlni accentele cele mai valabile ale poeziei lui Tulbure. Acea a unei mărturisiri simple, directe, a unei dăruiri fără rezerve prin care se va putea obține contopirea cu bogățiile lumii, atâta timp refuzate:

*Sufletul meu care a întâmpinat bicele
vreau să-l dăruiesc cu amândouă mâinile.
Să poposească în versul meu toate fântânile
și toate spicele câmpului, toate spicele.
(« Întâmpinare »).*

Versul lui Tulbure a cunoscut o răspândire largă și o rapidă aprobare din partea maselor. Nu e de mirare. El se reține ușor nu numai pentru cursivitatea sa formală, ci și pentru că poetul a știut, într-o vreme în care hipertrofia lirismului era maladia curentă, să formuleze fără ostentație și retorisme, amarul și speranța mulțimilor:

*Știu: ne-au bătut cu bice și 'n besnă
[ne-au ținut.
Știu: plânsul ne-a fost fier: destinul
[ne-a fost câine.
Dar cred în dimineața acestui început
și 'n flamura întinsă spre luminosul mâine.
(« Țin pumnul strâns »).*

Dar popularitatea acestei poezii provine și din faptul, că, pe dimensiunile ei valabile, ea nu este un solilocv. Alături de Tulbure, adolescentul candid care mărturisește cu emoție reținută bucuria în fața vremii noi, găsim un om al străzii în care tovărășia maselor face ca entuziasmul să devină ex-

presiv, să se concretizeze în strigăte și chemări mobilizatoare:

*Trageți zăvoarele! Deschideți porțile!
Aprindeți în calea magilor torțele!*

*Întâmpinați cu pâine, cu vin,
pe luminoșii magi care vin.*

*Așterneți hainele! Intindeți covoarele!
Impodobiți cu ramuri pridvoarele!
(« Pornesc cinci magi »)*

Acest poet în care timiditatea și pudoarea constituie una din coordonatele sufletești ale poeziei este, când mișcarea maselor îl ridică dincolo de el însuși, un poet-tribun, un propagandist ardent al idealurilor. Sfârșind prejudecata după care poezia-slogan e o negație a poeziei el ne-a oferit un surprinzător manifest liric în timpul alegerii lor din Martie:

*Tovarăși de cântec! Tovarăși poeți!
Aburesc în fereastră noi dimineți!*

*Pentru fierari, cazangii și sudori,
votați poezia bunilor zori!*

*Pentru minerii cu franși de cărbuni,
votați poezia zorilor buni!*

Capacitatea lui Tulbure de a formula simplu și direct, fără a căuta efecte în combinarea savantă a imaginilor, lăsând poezia să respire în cântecul firesc al versului, ridicând voltajul emoției mai ales prin repetiții abundente, și-a găsit deplina realizare în balade. « Vânătoare de jderi », « Armata Roșie », « Bobâlna » constituie câteva frânturi dintr'un hronic al suferinții, revoltei și eliberării poporului românesc. Mai ales « Vânătoarea de jderi » se impune prin construcția ei complexă în care sub narațiunea aparent seacă, de fapt saturată de ironie, supărarea împotriva monarhiei păcătoase fierbe:

*A fost anul bun. Câmpul bun. A plouat.
Măria sa a plecat la vânat.*

*Măria Sa Vodă, coconii, boerii
au plecat să ucidă urșii și jderii.*

*Spre binele țărilor și-a ei înălțare
plecară cu toții la vânătoare.*

Pentru ca în final poetul să-și regăsească patetismul și căldura într'un strigăt de revoltă adresat mulțimilor, revoltă care lășnește în chip necesar din desfășurarea poemului, la care tabloul zugrăvit mai înainte ne obligă:

*Ascultă, pădure de oameni, ascultă
cum creșle revolta amară și mullă.*

*În bezna adâncă, în noaptea amară,
parc'a gemul un norod sau o țară.*

După cum afirmam și mai înainte, volumul «*Vioara roșie*», deși apărut în vara anului acesta, deși ne oferă un repertoriu de poeme a căror compunere nu poate fi plasată mai departe de un an și jumătate și care înregistrează și unele evenimente esențiale pentru dezvoltarea democrației populare românești, constituie totuși un manifest poetic al generației dela 23 August 1944. Aceasta se poate înțelege nu numai din experiențele principale și complexul de sentimente pe care poezia lui Tulbure le fixează, ci și din însăși limitele acestei poezii care nu sunt decât limitele generației sale, sau mai bine zis limitele pe care generația sa le-a întâlnit în momentul constituirii ei ca atare, care i-au dat culoarea specifică pentru o anumită fază a dezvoltării ei.

23 August a însemnat pentru tinerii de douăzeci de ani un bilanț al amărăciunilor și revoltelor și un început de drum «*spre luminosul mâine*», cum spune Tulbure. Dar pe acest drum își tipăresc primii pași mulți tineri în care întunericul de care se despărțiseră lăsase urme adânci. Veniți din izolare ei nu știau încă să distingă cu privirea marea tovărășie omenească care-i aștepta; obida de până atunci, odată risipită, razele de speranță creșteau într'o bucurie extatică sau delirantă, care oprea însă dela inspectarea realității celei noi și a răspunderilor la care aceasta obliga. Victor Tulbure care a împărțit tumultul acestei generații, participă și la confuziile ei, la diformările pe care găoacea vieții micurburghize le impusese mullora și ale cărei urme aceștia le mai purtau încă.

De fapt revolta lui Tulbure poartă, pe o porțiune a traseului ei, pecetea unui indi-

vidualism romantic. Poetul aștepta «*singur*» în noapte isbăvirea și de aceea nici nu e lămurit asupra procesului petrecut în el, asupra drumului parcurs:

*Nu știu pe ce poteci pornii anume,
dar am pornit ca să vestesc în lume
(«*Era așa de [rig]*»)*

Dealtfel el își concepe încă destinul nu ca o participare conștientă la efortul constructiv al maselor, ci ca un vagabondaaj artistic după clișeul trubadurului romantic:

*Pașii mei se vor pierde în lume.
Port în mâini o vioară roșie —
Cântecul meu nimeni n'o să-l sugrume
(«*Vioara roșie*»)*

Romanticii obișnuiau să se cațere pe munți, aceștia oferind un solid postament material pentru elevația spirituală. Tulbure face la fel:

*Urc toți munții pe brânci —
zăbovesc pe înaltele stânci
(«*Stelei nalte mă 'nchin*»)*

«*Intâmpinarea magilor*», poem amplu, cu numeroase frumuseți, a fost criticat și și pe drept cuvânt, pentru tonul molcom, împăciuitorist, al fragmentului «*Ți-era conacul putred de lumină*», în care poetul în loc să se revolte împotriva chiaburului care-l schingiuieste, produce numai un vaet fără vigoare pentru suferința ce i-a fost provocată și se desvinovățește demonstrând buna cuviință și stricta legalitate a cumpătării sale, în loc ca să acuze, să demaște mărșăvia pe care azi o poate cunoaște. Dar această slăbiciune este legată de toată atmosfera poemului, de stilul și concepția sa. În loc să cuprindă direct drumul pe care l-a parcurs el și tovarășii săi, oferindu-ne în poezie elementele reale, ale acestuia, poetul a preferat să le transpună simbolic într'o baladă a stelei roșii și a magilor porniți din cinci continente s'o întâlnească. Poemul este valabil prin accentele de cântec popular pe care a știut să le surprindă, prin patosul și tăria nestrămutată a credinței sale în

steaua roșie. Nu mai puțin recunoaștem însă în «*Întâmpinarea magilor*» clișeul mistic al nașterii Mântuitorului, care a fost mutat într'un conținut nou. Mai întâi «*S'au ivit pe ceruri semne roșii*», apoi ră-sare steaua și 'n urmă pornesc spre ea magii legendari. Chiar începutul fragmen-tului final este edificator pentru noi, cu privire la perspectiva din care poetul își privește noua credință:

*Stelei înalte mă 'nchin.
Zorilor buni mă închin.*

Poetul vine în fața stelei roșii îmbrăcat în odăjdii, ingenuche și psalmodiază foarte frumos, dar bisericește. Steaua roșie, tocmai pentru că e roșie, refuză genuflexiile și rugăciunea, ea este o stea a mării tovrășii omenești întru faptă și izbândă asupra na-turii, ca și asupra fumurilor de întunec care au mai mas în mințile oamenilor. «*Întâmpinarea magilor*» stă pe o confuzie ideologică persistentă și totală. Numai o comoție sufletească puternică, o credință autentică, deși confuză, în steaua roșie, cum e cea a lui Tulbure, a putut filtra viață prin desenul bizantin de icoană care încadrează poemul, comunicându-și căldura până la noi.

Și totuși, cum am spus, aici este rădăcina slăbiciunilor care pot fi găsite în poezia lui Tulbure: în perspectiva sa romantică se întretes încă fire mistice care nu-i permit să ajungă în destule locuri, nici la miezul concret al lumii noi care se ridică în fața lui, nici la drumul pe care entuziasmul său trebuie să se prefacă în acțiune. De aici iluziile — soluții prea facile ale bucuriei care-l cotopește — și impresia că dificul-tățile au dispărut, că lupta se va trans-forma într'o călătorie pe o cale netur-burată:

*Nici o răscruce nu-mi tulbură calea.
Pasul e lână. Drumul e drept.*

(«*Clopotul limpede*»)

De aici elementele cu care poetul își populează universul poetic: antiteza noapte-lumină, negură, soare, culmile, stâncile,

«*Albii porumbiei biblici cu înflorite ramuri*», laurii și flamurile. Unde mergem? Pentru ce trebuie să luptăm? Ni se vorbește de marea frumusețe ascunsă în gestul muncii noastre, în umbrele și luminile familiare ale vieții noastre. Unde este aceasta? Dar poetul nu știe încă să vadă lucrurile care-i sunt cerute și răspunsul său în care pălpăe «*flamura întinsă spre luminosul mâine*», e mai mult decât vag. Repetiția tinde să-l transforme într'un clișeu.

De fapt problema care stă în fața poeziei lui Tulbure este problema pe care a trebuit s'o rezolve la timpul său, generația poetului, generația lui 23 August. Dela entuziasmul eliberării, care, însă, menținut în faza sa sentimentală, putea să se irosească inutil, aceasta a trecut la o luptă politică dărză, lucidă, cu obiective precise, cu sarcini concrete. Entuziasmul n'a pierit, el nu putea să piară. A coborât însă în gesturile muncii cotidiene pe care le iluminează. Este rostul poetului să descopere frumusețea acestor gesturi, să știe cânta sufletul pe care oamenii muncii îl pun în marea bătălie pe care o dau în fiecare zi pentru a răzbi la acea lumină râvnită de poet, să cheme cu glas mai cuprinzător, vibrând de toate su-netele realității, pe oameni la această bătălie

În frumoasele sale «*Insemnări într'o Du-minică*», frumoase tocmai pentru că fixează simplu aspectele simple ale unei sărbători linerești de astăzi, poetul ne indică drumul său, drumul nostru:

*...peste anii mei, peste cuvinte.
Răsădim, răsădim noul veac.*

Camioanele gonesc spre socialism. Înainte!

Fervoarea sa, evidentă în toate strofele «*Viorii roșii*», mijloacele sale de a trans-mite direct, în formule simple, un lirism concentrat, aspectele pozitive semnalate mai sus, ne îndreptățesc a crede că Victor Tulbure va isbui să depășească limitele actuale ale poeziei sale și să-și transporte arta în marșul nestăvilit spre socialism la care ne invitase.

J. Popper

HOWARD FAST : « ULTIMA FRONTIERĂ »¹⁾

Nu mai este o taină pentru nimeni că există două Americi, una fațadă luxoasă, cu marmoră neagră și litere de aur, fațadă de bancă pe Wall Street sau de cavou familial burghez, și cealaltă Americă, a pionerilor, a lui Tom Paine și Abraham Lincoln. « O urfm pe aceea a magnaților financiari, și o iubim pe aceea a oamenilor simpli, a oamenilor de bine care cred în progres și libertate »; aceste vorbe au fost rostite, prin gura lui Ilya Ehrenburg, de către intelectualii progresiști din lumea întreagă. Cartea lui Howard Fast este o dovadă biciuitoare a existenței celor două Americi; mai mult: este un strigăt de solidarizare, și poate un strigăt de ajutor, venit dindărătul sgărie-norilor, filmelor cu gangsteri și milionari, și al asurzitoarei muzici de jazz. Căci, să nu uităm: până acum, reprezentanții uneia din Americi, aceia care au vorbit prea tare despre drepturile omului, ale oamenilor umiliți și impilați — au avut o soartă vitregă. Abraham Lincoln, fiindcă era președintele Statelor-Unite, a murit de glonțul cigășului; Howard Fast, un scriitor, e închis de justiția și poliția federală. Amândoi vorbeau mult de dreptul omului de culoare la viață, la o viață omenească. E semnificativ pentru evoluția societății americane că, acolo unde pe vremuri însuși președintele Statelor-Unite milita pentru cauza oamenilor de culoare persecutați, azi, sub un pretext, Howard Fast e într'o închisoare federală fiindcă a îndrăznit să-l imite. Evoluția — prăbușirea morală — e rapidă. Dar ea n'a început de azi. Astfel, e interesant și revelator cazul lui Carl Schurz, unul din eroii cărții lui Howard Fast.

Personajul real, Schurz e unul din nenumărații revoluționari europeni pe care neizbânda revoluțiilor din 1848 i-a adus pe meleagurile, promițătoare de libertate ale Lumii Noi. El e unul din oamenii lui Lincoln, și luptă în Războiul de Secesiune împotriva sclavagiștilor. Dar când, în 1878,

ajuns ministru de interne, el îngăduie ca triburile de Piel-Roșii să sufere un tratament de exterminare, prin foame, frig și gloanțe, omul nu mai e același. E cazul întregii burghezii americane, fie pământeană (adică sosită de peste o generație), fie imigrată în epoca aceea. Principiile umanitare și idealurile de progres și libertate, pe care le proclamase revoluția din 1774, erau o mască teoretică, ideologică, a interesului economic de clasă. Antislavagismul era moral: nu e îngăduit să-l cumperi și să-l vinzi, sclav, pe semenul tău. Dar, să nu uităm: era nevoie de mulți oameni « liberi » pentru uzinele Nordului, oameni care să-și vândă munca pe un salariu mai mic decât prețul lor, pe piața de sclavi.

Pe de altă parte, discriminările rasiale sunt imorale: de ce să interzici intrarea în tramvai sau cinematograful, semenul tău cu pielea neagră? Dar ele ajută menținerea în neștiință și resemnarea la salarii mici a 15 milioane de Negri. Și aceiași afaceriști, puritani care au distrus slavagismul, apără discriminarea rasială.

Aceasta e fățărnicia sinistrală a uneia din cele două Americi. Pe ea o demască sfâșietoarea carte a lui Howard Fast.

Intemeiată în întregime pe fapte reale, *Ultima frontieră* e povestea tristă a evadării unui mic trib indian din teritoriul în care fusese întemnițat. Indienii se îndreaptă spre Nord, către patria de unde au fost izgoniți, o regiune muntoasă cu vânat mult și climă sănătoasă, spre deosebire de pustiul fierbinte de praf roșu al Oklahomei, unde mureau cu încetul de boli, sub supravegherea puritanilor, a moralilor funcționari americani.

Această Oklahomă ne este înfățișată în câteva cuvinte de Howard Fast:

« Cerul metalic, fără pic de nori, părea gata să slobozească grămada de soare topit. Căldura venea din toate părțile, din slava cerului, dela soare și din spre deșertul Texasului, purtată de vântul de Sud, din pământ chiar. Pământul pierduse toată umezeala și acuma se desfacea în particule mici de pulbere roșie. Pulberea se întindea peste tot. Acoperea pinii și iarba galbenă. Cădea pe

¹⁾ Editura de Stat, Buc., 1948.

casele nevopsite și dădea pereților lor coșcoviți o asemănare cu pământul din care răsăriseră de curând. Totul tremura, gata să se desfacă în arșiță. Un iepure sărind într'un luminiș semăna cu o piatră cără-mizie aruncată de vântul fierbinte . . . ».

De aici, în Iulie 1878, începe goana epică a Indienilor fugăriți de trupele americane. De câte ori sunt ajunși, înconjurați, atacați, Indienii se luptă eroic și scapă, spre a-și relua fuga spre Nord. Intreaga poveste a urmăririi e o poveste de cai oboșiți, omorâți sub călăreți, de cai furați noaptea, o strategie a animalului de călărie; strategie în care Pieile Roșii le sunt atât de superiori Americanilor, încât le scapă timp de luni de zile, cale de mii de kilometri. Superiori le sunt, de altfel, și ca luptători: ofițerul american «*și dădu seama că Cheyennii săpaseră tranșee. Văzu un indian ridicându-se și după aceea crezu că era Micul-Lup. Focul fulgerător din tranșeele cheyenne nimici rândurile celor două companii. Probabil că avcau puține muniții, deoarece traseră o singură dată, dar soldații se retraseră la poalele dealului, lăsând numeroase pete albastre în iarba umedă dinapoia lor. Traseră în timp ce se retrăgeau, și Murray blestema și încerca să-și îmbărbăteze oamenii. Dar în spatele lor, pe creasta dealului, nu se putea vedea niciun indian, în afara celui: om care părea că stă pe marginea unei tranșee, fumându-și liniștit pipa . . . ».*

Aceasta este, repetată iarăși și iarăși, ciocnirea dintre tentaculele, capitalizării Vestului Americii, și nefericiții supraviețuitori ai unei libertăți omenești întârziate, învechite — libertatea comunei primitive — care meritau însă o altă soartă decât cea pe care le-a pregătit-o guvernul federal. Care e această soartă? Într'o zi la începutul iernii 1878, sfârșiți de oboseală și de foame, ei sunt oprîți de trupele urmăritoare. Abia mal au înfățișare omenească: niște muribunzi în care mai arde însă flacăra mistuitoare a libertății. În loc să se predea, ei primesc lupta. Sub focul tunurilor care leucid copiii și femeile, zdrobiți, se predau în sfârșit, ca să fie încarcerați, înfometaji și măcelăriți în

cursul unui incident odios. Dar o parte din ei, despărțindu-se de tovarășii lor, au scăpat cu luni în urmă, pe altă cale, și în cele din urmă s'au bucurat de îngăduința guvernului și a onorabilului Mr. Carl Schurtz, fiul cel mare al Marcului Tată Alb.

Dar faptul că în cele din urmă li s'a permis Indienilor, rămași câteva zeci din câteva sute, să se stabilească totuși în vechea lor patrie, nu șterge rușinea pe care o reprezintă pentru istoria Statelor-Unite, persecuția Indienilor. Precum, de altfel, multă vreme va trebui să treacă până să se ștergă pata pe care o reprezintă ceea ce se petrece azi cu Negrii, tot în patria puritanilor și a pastorilor cu guler tare din Noua Anglie. Este totuși un semn al vremurilor, un semn de progres, că se află voci puternice, ca a lui Howard Fast, care să strige anumite adevăruri pe față. Actualmente se creează în Statele-Unite o mișcare de opinie publică împotriva inegalității sociale și de rasă. «*Ultima frontieră*» e una din cele mai limpezi exprimări ideologice a unei noi stări de lucruri. Căci, să nu ne înșelăm: cartea nu e scrisă, nu putea să fie scrisă în 1878. Ea e din vremea noastră. Căpitanul Murray e, după cum ne spune autorul într'o notă explicativă, singurul personajul născocit, singurul care n'a existat cu adevărat. Ori, *locmai acesta* este omul a cărui descompunere morală, a cărui desnadejde crescândă, le urmărim treptat, de-a-lungul cărții. Tocmai acesta suferă cumplit de joshnicia pe care e silit s'o săvârșească față de Indieni. Ceilalți nu înțeleg nimic, sau uită numaidecât. De fapt, ei sunt cu adevărat oamenii momentului etic american 1878, iar Murray e un om din vremea noastră, e de fapt însuși autorul. Autorul, care privește trecutul cu ochii prezentului. Trecutul nemilos, neomenos, brutal, cu ochii prezentului în sânul căruia s'au trezit oamenii care să-l critice și să-l respingă, încet, cu eforturi supraomenești, cu greutate și uneori îi înfrâng, oamenii ca Howard Fast împing America spre lumină.

Petru Dumitriu

SINCLAIR LEWIS: «KINGSBLOOD ROYAL»¹⁾

În arta și literatura, și în general în cultura americană, se manifestă o certă fugă de realitate și problemele ei: fuga în trecut, în exotism, în pseudo-probleme strict individuale, în erotism. Între mediocritatea fățarnică și originalitatea bolnavicioasă se întrec, ca filamentele sub o colonie de ciuperci, legându-le și hrănindu-le, interesele financiare ale celor 60 de familii de miliardari și 2.500 familii a căror avere trece de un milion dolari, și care, cu toții împreună, stăpânesc în deplină proprietate peste jumătate din averea totală a Statelor-Unite.

Totuși, există o categorie de intelectuali cetățeni ai Statelor-Unite din ce în ce mai numeroasă, ale căror interese, ale căror idealuri, a căror concepție despre lume și viață sunt deosebite de a clasei stăpânitoare. Acești intelectuali sunt cei care cumpără și citesc cartea lui Sinclair Lewis, *Kingsblood Royal*, cei pe care-i reprezintă, în câmpul literelor, autorul lui *Ann Vickers* și al *Străzii Mari*. Tot ei sunt cei care îl urmează pe Henry Wallace în alegerile ce se apropie, și luptă din răsuferință împotriva molohului financiar-polițist, ale cărui forțe sunt atât de covârșitoare acolo, dincolo de Statua Libertății (care de altfel stă cu spatele întors la continentul nou, și cu fața spre Est).

Cu mult curaj, Sinclair Lewis atacă problema Negrilor din America. Veniți în cursul a două secole, până la 1862, în pânțele navelor cu pânze, ca sclavi legați în lanțuri, și vânduți plantatorilor de bumbac și trestie de zahăr care nu găseau muncitori albi în stare să suporte climatul Statelor din Sud, Negrii au fost multă vreme ființele omenești cele mai crud exploatare de pe tot întinsul Continentului. În secolul XIX, statele industriale din Nord au făcut război ca să-i elibereze: aveau nevoie de brațe de muncă libere, al căror salariu revenea mai ieftin patronului decât prețul destul de ridicat cerut de

importatorii de sclavi. Războiul de secesiune a fost războiul dintre proprietarii de fabrici și proprietarii de sclavi. Sistemul de exploatare capitalist, mai înaintat, față de anacronismul sclavicii Negrilor, a învins, și Negrii s'au topit în masa proletariatului american. Dar iată că, în măsură crescândă, paralelă cu evoluția societății americane spre un capitalism din ce în ce mai concentrat, s'a dezvoltat acolo prejudecata rasistă, ale cărei consecințe îngrozitoare le-am văzut cu ochii noștri în Europa dominată de hitlerism. Deși în Statele-Unite nu s'a ajuns la crematorii și lagăre pentru cei de altă «rasă», există acolo o stare de teroare latentă suspendată deasupra celor 20 milioane de Negri. Un popor întreg este izolat de o sârmă ghimpată nevăzută, dar mai eficientă poate decât cea a lagărelor. Interdicția de a intra în cafenele, în baruri, cinematografe, tramvaie, alături de albi; în gări, săli de așteptare separate pentru albi și pentru negri; legi speciale, variind de la Stat la Stat, care le interzic Negrilor fel de fel de lucruri, uneori și să se urce cu ascensorul: iată un tablou schematic al situației Negrilor din Statele-Unite. La el trebuie să mai adăugăm și regimul penal, conform unor legi nescrie dar cu atât mai ascultate: bătaia și spânzurătoarea improvizată sunt singurele pedepse aplicate de huliganii albi Negrilor, care au nefericirea de a le trezi prejudecățile.

În chestiunea aceasta, problemă atât de dureroasă pentru orice om de bine din Statele-Unite, cartea lui Sinclair Lewis intră cu curaj. Romancierul se slușește de o situație paradoxală, ca să arate cât de monstruoase pot fi efectele discriminării rasiale. Un tânăr Alb, burghez, tată de familie, tip al faimosului «American mijlociu» se trezește deodată că jumătate din sferul unui sfer din sângele său este moștenit de la un strămoș negru. Acest strămoș a fost un om vrednic de respect, unul din primii exploratori ai continentului încă necunoscut. Strănepotul e și el un om vrednic de respect. El, fără să încerce a-și trece sub tăcere «pata» rasială, o proclamă fățiș familiei, rudelor,

¹⁾ Edit. «Forum», Buc., 1948.

prietenilor, colegilor de birou și de afaceri. De sigur prin aceasta, Nell Kingsblood nu mai este «Americanul mijlociu». Americanul mijlociu, stăpânit de prejudecăți și de superstiții sociale, n'ar fi capabil de un asemenea gest. Eroul lui Sinclair Lewis devine un adevărat erou, și restul cărții ni-l arată în luptă cu masa compactă de mediocritate agresivă, a burgheziei americane, puritane și «onorabile», care-l aruncă pe drumuri, îl condamnă la mizerie, face din el un paria, și, în sfârșit, vine în masă ca să-l smulgă din mijlocul alor săi și să-l linșeze. Numai că el nu se lasă înfrânt nicio clipă, rezistă cu pușca în mână și nu-și pierde voința de a lupta, nici când poliția îl arestează pentru că și-a apărât vieța sa, a soției și a copiilor săi. (Faimoasa poliție americană, încă odată în scenă, cu toate însușirile ei caracteristice, de corupție, brutalitate și părtinire).

Cartea e o analiză strânsă a diferitelor forme pe care le îmbracă prejudecata rasială în Statele-Unite, a diferitelor niveluri la care se manifestă. Problema e tratată cu o ironie mușcătoare, care-și atinge culmea în *Crezul american*, pe care-l redăm aici în întregime:

«Nimeni nu are dreptul să-i judece sau să vorbească de Negri cu excepția unui om născut în Sud sau a unuia din Nord care posedă o reședință de iarnă în Sud. Dar toți cei din Sud, oricare ar fi profesiunea lor, sunt persoane autorizate în ceea ce privește psihologia, biologia și istoria Negrilor. Bineînțeles că prin «toți cei din Sud» nu se înțelege niciun negru din Sud.

«Toți albi sudici, chiar și proletarii din fabrici, au avut în copilărie dădace negre, pe care atât ei cât și tații lor, care toți erau bineînțeles colonei, le îndrăgeau foarte mult.

«Toți negrii, fără nicio excepție, oricât de deschiși ar fi la piele, sunt leneși dar buni la suflet, hoți și criminali, dar foarte iubitori de copii, și toți se pricep să cânte cântece vesele despre sclavie. Aceste cântece se numesc «negro spirituals» și sunt foarte frumoase, deși sunt caraghioase.

«Toți Negrii respectă într'atât pe divinul om alb încât niciun negru nu ar vrea să fie luat din greșeală drept un om alb. Și totuși, toți Negrii ar vrea să fie considerați ca albi. Acest fel de a gândi se numește Logică, și este o disciplină favorită a universităților albe din Sud.

«De sigur că bună-starea Negrilor este interesul suprem al tuturor albilor din Sud, și fiind și dorința de seamă a Negrilor, avem plăcutul spectacol al Negrilor din Sud care constituie grupul uman cel mai bine salarizat, cu cele mai frumoase case și cu cea mai bună educație sau exploatare extensivă și intensivă. Aceasta este cunoscută în înșoritul Sud sub numele de *Noul industrialism*.

«Negrii nu sunt ființe umane, ci un fel de încrucișare între maimuțe și alte ființe. Acest lucru se vede după mărimea craniului lor și după rezistența lui. Experiențele care au avut loc la Universitatea din Luisiana au dovedit concludent, că peste țestele lor pot fi aruncate nuci de cocos, topoare și pietre mari, fără ca aceștia să simtă decât o impresie ca și cum ar fi fost sărutați de fluturi. Asta se numește Știință.

(Dar în fond să fim drepti, ai vrea ca fata dumitale să se mărite cu un tu-ciuriu?).

«Toți Negrii, fie că sunt rectori de universități sau mari chirurghi, își petrec toată vieța, ori învârtindu-se împrejurul bucătăriilor albilor, sau în bețe și joc de barbut, sau se ocupă cu vânzarea marihuanei¹⁾.

«Oamenii care susțin că din punct de vedere psihologic, social și industrial Negrii sunt asemenea albilor, se numesc «agenți provocatori» și ereziile lor nu sunt de fapt decât «o grămadă de idei înapoiate și confuze», și toate femeile drăguțe ar trebui să le răspundă astfel: «Dacă soțul meu ar fi aici, te-ar biciui pentru încercarea d-tale de a-l zăpăci pe Negri cu idei greșite».

¹⁾ Marihuana = stupefiant foarte răspândit în America, în special între tinerii albi.

« Chiar dacă acești agenți provocatori, care-și petrec timpul criticând atitudinea albilor față de negri, ar avea în parte dreptate, nu oferă nicio soluție, și am adoptat sistemul de a nu acorda nicio atenție acestor cinici, care nu dau o soluție practică întregii probleme. « Sunteți foarte deștepti — le spun eu întotdeauna — dar ce trebuie exact să fac? ».

« Toți Negrii se dedau la sălbatece lupte cu cuțitele, dar toți soldații negri sunt fricoși și se abțin dela orice luptă pe front și mai ales orice luptă cu baioneta. Acest principiu înțelept se numește Zicală Populară.

« Fiind toți leneși, Negrii nu câștigă niciodată mai mult de 11 dolari pe săptămână, dar cum sunt toți extravaganti, din această sumă fiecare din ei cheltuiește 80 de dolari pe săptămână, cumpărând cămăși de mătase, aparate de radio și bilete de loterie.

(Dreptul de a-ți alege prietenii nu e o chestiune de prejudecată, ci o problemă de libertate; și apoi dați-mi voie să vă întreb: a-ți vrea ca fiica d-voastră sau sora d-voastră să se mărite cu un negru? Răspundeți-mi cinstit).

« Toți Negrii masculi au o minunată potență sexuală cu care fascinează femeile albe și toți masculii negri sunt niște nemai pomeniți monștri, încât nicio femeie albă oricare ar fi ea, nu i-ar place vreunul. Asta se chiamă biologie.

« Toți Negrii care locuiesc în bordeie sunt foarte fericiți și bateți-vă joc de pretențiile așa zișilor doctori, avocați, și caraghioși intelectuali Negri.

(Și acum spune ce ai face dacă vreun tucuriu negru ar veni să-ți spună: « M'am distrat cu fata d-tale. Și ce pretenții ai? ». Și credeți-mă, asta se va întâmpla, dacă acești cioroi vor câștiga tot atât de bine ca și noi).

« Toate corecturile sunt proaste. Acest lucru îl cunoaștem dela britanici cărora le datorăm la origine și importul unei serioase cantități de sclavi. Astfel, unui mulatru îi lipsește atât simțul onoarei cât și puterea de creație a albilor, precum și răbdarea și veselia Negrilor. Iar cauza

pentru care mulatrii dau dovadă de talent și înaltă moralitate, se datorește marelui cantități de sânge alb, iar rațiunea pentru care atât de numeroși Negri dovedesc tot atât talent și moralitate este că de fapt talentul lor e o minciună. Asta se chiamă tehnologie, eugenie sau Winston Churchill.

« Presa Negrilor e plină de minciuni și nedreptăți față de Negri și dacă ar fi după mine i-am aduce pe ziarști pe calea cea bună, arătându-le o spânzurătoare. Asta se chiamă bună creștere.

« Orice scriitor care înfățișează un negru comportându-se ca un american normal, este ori un ignorant din Nord, ori un trădător care încearcă să distrugă civilizația . . .

« Poate că există unele discriminări împotriva negrilor în regiunile mai înapoiate din Sud, dar așa ceva nu se întâmplă nicăieri în Nord.

« De fapt ultimul cuvânt care se poate spune în această chestiune, este că *Problema Negrilor e Insolubilă* ».

Iată, sintetizată în câteva fraze de ironie veselă și mușcătoare, chintesența haosului mental care servește de întemeiere « ideologică » a prejudecății de rasă în Statele-Unite. Atitudinea critică a lui Sinclair Lewis, curajoasă și fără indulgență, ne lămurește pe noi și pe cetățenii « liberei » Americi asupra lor înșile. De sigur însă că, perspectiva autorului e insuficient de vastă. El vede prezentul, și ajută la crearea unui viitor, pe care însă nu-l cunoaște. Dacă biciuirea unei crime naționale e la Howard Fast atât de necruțătoare, e fiindcă Howard Fast urăște în bloc societatea capabilă de asemenea crime. Sinclair Lewis se mai emoționează încă asupra unor personaje izolate, oamenii de bine lipsiți de autoritate socială, ca Jos. L. Smith, sau Lucian Firelock, personajii puțin comice, mișcătoare, potrivit bunelor tradiții ale romanului anglo-saxon dela Dickens încoace. Autorul nu vede o soluție reală, radicală, a problemei, fiindcă, deși progresist, deși deschis tuturor idellor umanitare, el nu a înțeles mersul istoriei sociale, și, în cartea de față, igno-

rează rolul revoluționar al proletariatului.

Dacă soluția va veni în Statele-Unite, și în problema Negrilor, ea nu poate veni decât pe calea socialismului. Pe această cale, alături de cartea lui Howard Fast, deși în mai mică măsură, *Kingsblood Royal* este un pas înainte. Mai ales în epoca în care propaganda prin literatură de genul romanului *Pe aripile vântului*, încearcă — și reușește în bună parte — să reabiliteze moralmente Sudul sclavagist și concepția sa cu două fețe, asupra demnității omenești.

Petru Dumitriu

DEMOSTENE BOTEZ: «OAMENI DE LUT»¹⁾.

Cartea d-lui Demostene Botez e un roman al desrădăcinării, odiseea unui băiat de țăran din câmpia românească (satul Românești, situat de autor în apropierea Gării Crivina) rătăcit în viața trepidantă a metropolei. Terorizat și brutalizat de un tată alcoolic, tânărul odiseu Petre Voicu părăsește casa părintească la 14 ani și pleacă la București unde începe lupta cu viața. Vânzător de ziare la început apoi meditant al odraslelor burgheze, el urmează în particular liceul și urcă scările Universității. O servitoare bătrână și milostivă îl găzduiește în odaia ei, la subsolul unui mare bloc din centrul orașului. La 30 de ani Petre Voicu își dă doctoratul: e un chirurg strălucit, genial. La această vârstă și în această ipostază îl acaparează pasiunea unei tinere văduve, Marita, proprietară de moșie în Moldova și fostă soție a unui director de bancă. Dela subsolul înșesat de insecte și șobolani, tânărul Voicu urcă în apartamentul fastuos al iubitei. Acasă, la Românești, mama și sora lui, Mândica, îndură zilnic teroarea și bătăile tatălui alcoolic. Mândica își găsește un refugiu — dragostea pentru ceferistul

Ion Mândru — șeful unei echipe care lucrează la un pod. Dar Ion pleacă într-o bună zi fără veste și Mândica rămâne însărcinată, de răsul satului. Fata își ia lumea în cap, ajunge și ea la București și se angajează în serviciul unei domnișoare bătrâne. Naivă, fata își spovedește viața. Patroana o alungă ca pe o strică și Mândica se întoarce în sat unde se aciuiază în casa unei văduve bătrâne. După câteva luni, apropiindu-se sorocul nașterii, Mândica pleacă iar la București. Naște la maternitate, prin grija comitetelor de binefacere, ca să fie apoi aruncată în stradă cu copil cu tot. Zadarnic caută un angajament în vreo casă, deși nu cere decât adăpost și mâncare. În cele din urmă se hotărăște să se întoarcă în sat, acasă, orice ar fi. Plecând din Gara de Nord pe linia ferată spre Crivina, cu copilul și bocceaua de rufe în brațe, Mândica e surprinsă de Orient Express și dispare. Doctorul Voicu, ajuns la capătul luptei, victorios, cu o carieră strălucită și cu perspectiva de a-și lega viața de femeia iubită, devine ținta unor atacuri piezișe. Colegii invidioși, ratații meseriei, pândesc din umbră și lovesc. Un pacient operat de Voicu este asasinat și tânărul doctor pus în situația de a denunța la Parchet pe profesorul său. Scârbit, Voicu demisionază dela spital și se retrage lângă melancoliile tandre și neînțelese ale Maritei. Dar și aici îl urmărește demonul răului: descoperă că femeia iubită e morfinomană. I-a mai rămas un singur refugiu. De-a lungul celor 16 ani de muncă încordată, Petre Voicu a nutrit un vis, care se va împlini acum: întoarcerea în satul natal. Il cheamă acolo figura blândă, de martiră, a mamei (Tinca) și nostalgia câmpului, a pădurilor, a lanurilor. Voicu pleacă la Românești și o găsește pe Tinca bolnavă istovită și singură. Primul lui gând: să o salveze. O aduce la București, o internează într'un sanatoriu, o operează, dar orice strădanie e inutilă: Tinca are cancer. Loviturile au venit una după alta, necruțătoare, clătinzând toate certitudinile eroului. Moartea Tincai îl face să reușească și la meserie. Toată știința lui n'a fost în stare

¹⁾ Ed. Fo um, Buc., 1948.

să salveze viața mamei iubite. Marita îi înțelege o mână, îi oferă o soluție: refugiul la moșia de pe malul Siretului. Acolo, în cavoul familiei, va fi înhumată și țărâna din Românești. Petre Voicu acceptă invitația, pleacă împreună cu Marita. Un singur lucru a fost salvat în furtuna care a năruit toate aspirațiile lui Voicu: dragostea lor. Marita e un caracter bun, o ființă pură și o victimă. Căsătoria ei cu un om mult mai în vârstă, preocupat numai de afacerile de bancă, viața ei retrasă, singurătatea, apoi greutățile materiale care au survenit după moartea soțului și drama pierderii unicului copil rezumă datele unei existențe nefericite. De aici claustrarea ei în universul artificial al lecturilor și al beției reci. O rusoaică nobilă, Tamara, pe care Marita o cunoscuse la Paris, a inițiat-o în viciu. Dar apariția lui Voicu, dragostea pentru el, o salvează. Cartea se sfârșește cu întoarcerea doctorului Voicu la uneltele meseriei lui.

Romanul d-lui Demostene Botez vrea să fie o satiră a societății românești dintre cele două mari războaie, capitol — foarte expresiv în sine — din epoca de dominație a burgheziei. Fauna lui, copioasă și diversă, ilustrează mai ales tipurile societății burgheze capitaliste, în plină desvoltare a putregaiului. Corupția aparatului de Stat, intervenționismul, nepotismul, farsa electorală, cinismul, falșă caritate, morala ipocrită deasemeni, caracterizează esențial epoca și oamenii ei. Dar autorul înfățișează pur și simplu aceste stări, fără a lua o atitudine critică față de ele, fără a schișa într-o protecție ideală antiteza lor, fără a le combate direct sau indirect, fără a întreprinde măcar o incizie în structura întregului sistem, raportând obiectiv huzurul și corupția clasei privilegiate suferințele și clocotul de luptă claselor exploatare. De aceea romanul nu realizează satira. Se poate vorbi cel mult de o vagă intenție de satiră, sugerată pe alocuri de notații ironice neconcludente: ironia ușoară, călădușă și complice, caracteristică literaturii burgheze dintr-o anumită epocă.

Grav însă devine faptul că ideea romanului duce la tezele existențialiste, la filo-

solia negativă a deprimării și a neantului, la concluzia că orice luptă e inutilă, că viața este absurdă și fără sens. Literatura burgheză profesează de mult aceste idei și nu e o simplă întâmplare faptul că *sartre*-ismul a devenit formulă consacrată cu vogă în lagărul imperialist și antidemocratic.

Substratul ideologic al cărții, tematica ei, este deci diversionistă și nesănătoasă. El aspiră la slăbirea luptei de clasă într-o vreme când avangarda forțelor progresiste ale țării, Partidul Muncitoresc Român (vezi Rezoluția Plenarei a doua a C. C.) recomandă desvăluirea « manifestărilor concrete ale rezistenței pe care o opune dușmanul » și cere « mobilizarea maselor la lupta activă împotriva reacțiunii sub orice formă s'ar manifesta ea » prin « educarea întregii clase muncitoare în spiritul luptei de clasă ».

Cu referire la conținut, iată câteva mostre din reflecțiile pe care eroul le face la sfârșitul cărții: « *Natura în sine nu cere prea mult omului. Omul a înnebunit și cere dela ea. Nu va mai prelinde să o domine în nimic, nici să fie zeu sau semizeu. O acceptare a lucrurilor firii așa cum sunt, așa cum sunt lăsat de Dumnezeu. Fără revolte* ». Cu alte cuvinte Petre Voicu regretă lupta eroică pe care « dintr-o eroare » a purtat-o timp de 16 ani. Ar fi trebuit să rămână la casa părintească sau vânzător de ziare, desculț, pe străzile marelui oraș. Trebuia să accepte lucrurile « așa cum le-a lăsat Dumnezeu », « fără revolte », respectând « ordinea » divină, adică exploatarea burghezo-moșlerească. Alta: « *Niciodată n'au priceput să stea alături de direct cu sine însuși ca în noaptea asta de primăvară. Munca e un dușman al cunoașterii de sine, al confruntării cu ceea ce este altceva decât existența materială* ». Deci munca, efortul, lupta, revolta, sunt zadarnice. Iată exprimat clar disprețul pentru existența materială, de altfel loc comun în literatura burgheză. Concluzia: nu vă revoltați, nu luptați inutil pentru îmbunătățirea condiției materiale; chiar schimbând această condiție nu veți fi mai fericiți. Este, desigur, filosofia care convine clasei exploa-

tatoare, normativul prescriș de toți apostolii mistagogi ai ideologiei burgheze în strădania lor de a menține înghețată «ordinea» exploatării omului de către om.

În atmosfera lui grea, încărcată de miasme, cenușie și deprimantă, înșesată de un lirism al putrefacției nobile, romanul d-lui Demostene Botez mimează totuși asthenia acestei societăți, procesul ei de desagregare lentă. Autorul nu poate opera însă o analiză critică a descompunerii, delimitând clasele, sesizând lupta dintre ele și opunând peisajului de amurg a unei lumi perspectiva luminoasă a viitorului. Dimpotrivă: lupta de clasă nu există. Eroul, Petre Voicu, lipsit de orice atribute eroice, nu s'a gândit niciodată în timpul anilor pe care i-a trăit printre vânzătorii de ziare și servitorii din subsoluri că orânduirea aceasta ar fi strâmbă și pasibilă de o revizuire fundamentală. Năzuința lui este de a parveni, de a ajunge un complice al celor tari, schimbând cămăruța milostivei servitoare cu un palat. El va deveni ginerele unui potentat, ca și profesorul său, va face carieră universitară și va ocupa un fotoliu ministerial. Clasa capitalistă burgheză îl va accepta. Petre Voicu e «elementul de întărire» pe care clasa de sus îl rupe din masele populare, viguroase, tăindu-i orice contact cu rădăcinile lui și mobilizându-l în dușman al acestor mase. Voicu va deveni un vajnic apărător al sistemului — zelul neofitului — un garant al durabilității lui și un certificat pentru «democratismul» societății și regimului burghezo-moșieresc. Va fi «self made man»-ul cu care se fălesc democrațiile burgheze de tip occidental, adică o diversivune de mult demascată, care zadarnic mai încearcă să distreze atenția maselor și să slăbească lupta de clasă.

Roman burghez, deci servind interesele de clasă ale burghezicii, cartea d-lui Demostene Botez gădilă și sentimentalismele ieftine ale castei: tristețile și vagul sies-telor, cinismul sterp și caduc, un anume cult al trecutului și relicvelor lui, al mobilelor de familie și al strămoșilor, chiar dacă acești strămoși au fost delapidatori sau fabricanți de cărnați. Pentru că bur-

ghezia, înfruntând la început clasa marilor proprietari și a «boierilor de neam» le-a luat până la urmă moravurile și «bon ton»-ul. Marita face parte din burghezia de proveniență moșierească și autorul cântă, pe cea mai sentimentală dintre coarde, poezia pastorală a moșiei și conacul boieresc «cu dormitoare adumbrite la geomuri de stejari de un secol», unde eroina reve-de «toate melancolicele rămășițe ale unor alte vremi apuse».

Observați câte regrete destramă sufletul d-lui Demostene Botez, devenit aed al acelor «vremi apuse» în care bieții boieri se trudeau cu veniturile miilor de hectare iar nesătuii de țărani se îmbuibau cu mă-măligă și mujdei.

Vlaicu Bârna

JULIUS FUCIK: «REPORTAJ CU ȘTREANGUL DE GĂT»¹⁾

Nemișcați, ceasuri și ceasuri, nenumărați luptători pentru libertatea poporului cehoslovac, au stat pe băncile simple ale sălii de prevenție, din palatul Pecek, sediu al Gestapoului din Pancraț. În fața ochilor, un perete imens, alb și gol. În așteptarea chinuitoarelor interogatorii, arestații nu trebuiau să vadă altceva decât un zid. Era interzis să schimbi măcar o privire cu un tovarăș. Cufundarea oamenilor în tot mai adâncă singurătate era o metodă. Devenea o metodă să fii lăsat față în față cu gândul torturilor care așteptau. Pentru ca să cedeze, să slăbească, să cadă în ghiarele trădării. Pe albul peretelui se proiecta însă tot ce se petrecea în sufletul celor închiși, toate amintirile lor, filme nesfârșite, ca într'o sală de cinematograf a vieții. «Filme pline de groază și de hotărîre, de ură și de iubire, de dor și de speranță... Pe acest ecran, mi-am văzut de sute de ori filmul vieții cu mil și mil de amănunte. Voi încerca să povestesc ceea ce am văzut». Așa își începe Iulius Fucik cea din urmă

¹⁾ Editura P.M.R., Buc., 1948.

carte pe care a scris-o, apărută în traducere românească în ultima vreme, « Reportaj cu ştreangul de gât ». Luptător de seamă al partidului comunist, membru al comitetului său central, redactor la Rude Pravo şi Tvorba, Iulius Fucik a fost executat la Berlin în August 1943, după ce stătuse mai mult de un an în închisoare, în aşteptarea simulacrului de judecată. Cartea a scris-o filă cu filă în celulă, sub ameninţarea permanentă de a fi descoperit de paznici. Scoase în taină afară, şi ascunse de prieteni credincioşi, paginile au fost regăsite de soţia celui asasinat, au fost puse în ordine şi tipărite după eliberarea Cehoslovaciei. Era un mesagiu adresat proletariatului. Difuzarea lui era modul cel mai bun de a continua lupta celui care îl scrisese cu propria lui existenţă.

Nu ştiu dacă este pur şi simplu un reportaj. Reportajele, mai lungi sau mai scurte, au viaţă efemeră. « Multe n'au trăit decât o singură zi, murind odată cu ea. Să le lăsăm », scrie Fucik despre altele de ale lui. Cel din urmă are însă un destin doosebit. Pe el nu-l vom uita. Nu atât fiindcă e vorba de ultimele rânduri ale unui om care ştia că trebuie să moară, nu atât fiindcă toate s'au întâmpat în realitate. Ci mai ales din pricină că adevărul acestor pagini este al multor vieţi asemănătoare cu a lui Fucik, că ele posedă o realitate care nu este unică, ci aparţine astăzi tuturor luptătorilor proletariatului. În lumina realităţii din Spania, din Grecia, din China şi din multe alte ţări, reportajul lui Fucik trebuie să fie o lecţie şi un îndemn, să fie cu atât mai viu cu cât se deslănţue mai puternic în occident campania de terfelire a tradiţiilor rezistenţei împotriva fascismului. Într'o piesă, — « Moarte fără mormânt » a lui Sartre, — se încearcă înduioşarea cititorului pentru bietul călău fascist chinuit de suferinţe morale şi remuşcări, mai rău decât victima sa, un partizan, de torturile împinse până la coşmar. În altă piesă, tot a lui Sartre, şi intitulată perfid « Invingătorii » partizanii francezi sunt închipuiţi tremurând în ultimele lor clipe de teama torturilor. Eroii romanelor pornografice sunt acum luaţi

dintre membrii mişcării de rezistenţă. Peste tot este înjosit însăşi eroismul omenesc. « Reportaj cu ştreangul de gât » vine să pună la punct toate aceste denaturări ale istoriei umane. Limpezind problemele de luptă ale proletariatului cehoslovac în momentul istoric în care cele mai rele elemente burgheze se aliaşeră făţiş cu duşmanul invadator, Fucik limpezeşte într'o oarecare măsură problemele de luptă ale multor ţări. Şi anume, ale acelor în care reacţiunea susţinută de bani şi trupe străine, împing partidele comuniste în ilegalitate şi-l aruncă pe membrii lor în temniţe şi în lagăre.

În afară de acestea, pentru noi se pot desprinde unele învăţăminte care să ne fie de folos în condiţiile luptei angajate în republica noastră, pentru întărirea poziţiilor ideologice ale scriitorilor. Ne referim la atitudinea scriitorului în această luptă, de modul în care oamenii de litere pot merge pe drumul socialismului.

Pentru Fucik nu exista decât o singură cale. Ea l-a făcut să militeze în rândurile clasei muncitoare şi să scrie până în ultimele zile ale vieţii. De ce n'a lăsat condeiul din mână, de ce nu s'a dedicat numai ducerii ilegale a muncii din interiorul închisorii? Ne-o spune, nu o singură dată. Nu vrea să fie daţi uitării tovarăşii căzuţi. Vrea să se ştie că « acolo » s'au purtat cum trebuie. Vrea să continue acţiunea de educare şi de creştere a oamenilor: « Datoria de a fi om nu va înceta odată cu terminarea actualului războiu, şi pentru îndeplinirea acestei datorii va fi totdeauna nevoie de suflete eroice, până ce într'adevăr toţi oamenii vor deveni oameni ». Scriind, Fucik a mai făurit o armă utilă clasei muncitoare. Curajul, sprijinul cald în fundul celulelor i l-a dat însă Partidul său, pe care l-a simţit mereu aproape. Printr'o strângere de mână venită dela un paznic. Printr'o comunicare adusă cu mii de riscuri. Printr'un cântec de luptă, sau printr'o mută demonstraţie de 1 Mai făcută în dosul gratiilor. Sprijinul şi prezenţa partidului i-a îngăduit lui Fucik şi altora, închişi, bătuţi în picioare, să se ridice de fiecare dată şi să-şi continue

munca. Scriitorul de talent și luptătorul încercat ne oferă un sobru exemplu.

A trage, între literatură și viață, linii despărțitoare este propriu burgheziei, e propriu literaturii — visare ruptă de realitate, tezei artei pentru artă. Desagregarea normală silește vechile clase în declin, să-și ascundă vrând nevrând aspectul dușmănos al evenimentelor, să încerce să-l abată pe alții dela drumul lor drept, să-și înlăture din față oglinzile care arată realitatea așa cum este. Drumul literaturii burgheze de astăzi se desparte de societate, se desparte de omul nou și — deși poate părea curios — chiar de omul vechi. Zugrăvirea adevărului despre burghezie o supără, azi. Mai mult. Mergând pe aceeași linie de falsificare, teoreticienii burghezi ai literaturii tentează neașteptate revizuri ale măștrilor realismului critic. Nu poate să ne mai mire nici măcar atitudinea unui tânăr scriitor care clama cu puțini ani în urmă, că însuși Balzac n'a cunoscut viața și societatea timpului său, că el este cel mai mare maestru al irealității, că romanele lui sunt fructul unei imaginații cu aplecări spre lumi fantastice.

Noua literatură are cu totul alte aspecte. Clasa muncitoare în plină ascendență, vede în literatură o interpretă fidelă a ofensivei sale și în scriitor un tovarăș de luptă. Furmanov scria «Ceapaev» servindu-se de existența reală a unor eroi ai războiului civil. Fadeev crea o operă de mari proporții servindu-se de episodul real al Tinerii Gârzi din Donbas. Păstrând evident proporțiile, putem afirma că Fucik a scris pagini de literatură adevărată și prețioasă, servindu-se de propria lui viață. Fiindcă e vorba de literatură, putem face o scurtă analiză, în care să ținem seamă de certele calități estetice și în care admirația pentru luptător să genereze mai multă străduință de a găsi scriitorului sensurile sale cele mai juste.

Felul în care a fost scrisă cartea este deosebit. Autorul e un om condamnat la moarte, pândit, torturat de nenumărate ori. Poate de aceea «Reportajul» este atât de frământat, de rupt. Desfășurarea nu se face domol, într-o curgere neîntreruptă.

Nici nu se putea să fie așa. Cel care scria avea puține ceasuri de liniște. Și foarte multe lucruri de spus. Umbra paznicului întuneca ușa celei. Pașii grei ai soldaților din SS răsuna pe coridoare. Toate acestea nu lăsau timp de ales mult, între atâtea lucruri care îi veneau în minte. Deosebit exemplul de puterea cu care condițiile de creație pot să determine un stil. Conciziunea este absolut necesară. Faptul că Fucik vorbește atât de puțin despre el, este perfect explicabil fiindcă scria pentru ceilalți, pentru muncitorime. Suferințele și gândurile lui nu trebuiau așternute pe hârtie decât în măsura în care ele puteau sluji marelui bătălii care se dădea împotriva fascismului. Din tot ce știa, era vital să extragă doar ceea ce era și putea să rămână tipic pentru întreg proletariatul. Era important să nască în oameni «bucurie, uimire față de propria lor capacitate de creație» — fiindcă nu putem despărți acțiunea, lupta, de capacitatea de creație, așa cum cerea Gorki.

Fucik era așa dar preocupat de problemele ilegalității, de continuarea acțiunii în închisoare chiar sub nasul celor plătiți s'o descopere și s'o distrugă. El nu a pierdut încrederea și nici nu s'a lăsat în voia valurilor. Și parcă din fiecare rând strigă: asta este și datoria voastră. Tovarășii care șovăiau aveau nevoie de sprijin: datoria voastră este să îi dați. Trebuia organizat colectivul în închisoare. Cei care din slăbiciune sau dorință de a scăpa de suferințe trădau trebuiau izolați. În mijlocul călăilor, rezistența morală până la capăt era singurul mijloc de salvare a marilor idei ale proletariatului.

Dar «Reportaj cu ștreangul de gât» nu se mulțumește să pună marile probleme de luptă. El oferă și rezolvări consecvente cu învățătura marxistă și cu bune efecte practice, situându-se pe calea unei solide principialități. Aceasta a fost posibil fiindcă între viața și scrisul lui Fucik n'au fost linii despărțitoare sau fisuri, ci ele s'au suprapus perfect.

Există o idee centrală, o preocupare esențială: «Trebuie să vorbesc mai mult despre oameni decât despre evenimente.

Oamenii sunt principalul ». Oamenii plasați în centrul evenimentelor, în evoluție, în posibilitatea de a se metamorfoza. Care este cadrul, nu mai este nevoe s'o spunem, fiindcă apăsarea celulelor, a sălilor de chinuitoare interogatorii, a zăbrelelor îngreuiază răsuflarea fiecărei pagini. Inchiisoarea devine o întregă lume în care « toată grozăvia, tot coșmarul, a fost însăși realitatea », dar în care se mai păstrează chiar cele mai gingașe sentimente omenesti. « Mi-a adus, spune Fucik despre tovarășul său de celulă, cu riscul de a fi încarcerat, o margaretă și un firisor de iarbă rupte din curtea închisorii în timpul plimbării de dimineață ». Dragostea de natură și de viață este mai puternică decât oricând. « O, tătucule, ce mult aș da ca să mai văd odată un răsărit de soare! ». Știe că nu-l va mai vedea niciodată. Și totuși, ceea ce domină în permanență nu este coșmarul, ci împotrivirea energetică prin orice mijloace: « Rămânem credincioși și nu trădăm, chiar dacă ar trebui să murim pentru acest crez ». Ce s'a tot scris despre singurătatea în fața victiei și a morții e șters de acum înainte, căci omul nou simte alături prezența tuturor celorlalți luptători. Singuri nu sunt, ne-o spune încă odată Iulius Fucik, decât temnicerii și toți slujitorii aparatului de opresiune capitalistă. Ei se tem nu numai unii de alții, nu numai de stăpânii lor. Se îngrozesc de ei înșiși și se simt părăsiți când nu mai pot chinui sau urla porunci. O greșală, un semn de milă, și sunt svârliți afară. Li se iau apartamentele luxoase, hainele elegante, sunt despuiți de privilegiul de a se crede stăpânii altor oameni. Pentru a păstra toate aceste lucruri sunt în stare să facă orice. Iată pentru ce luptă ei. În același timp, un comunist spune despre el și despre tovarășii săi: « Noi am trăit pentru bucurie, pentru bucurie ne-am avântat în luptă, pentru ea murim. De aceea tristețea nu trebuie niciodată legată de numele nostru ».

Așa cum a făgăduit Fucik are să se ocupe mai mult de oameni. Pe unii i-a arătat trăind în închisoare. Pe alții, i-a văzut la lucru, schingiind. Acum dorește

să lase celor dintre tovarășii săi care vor vedea eliberarea, câteva portrete, ale celor buni și ale celor răi, pentru răsplata pe care o știe inevitabilă. Chipurile « oamenilor » și ale « marionetelor » răsar pe foile albe de hârtie din câteva trăsături, din fuga condeiului. Omul e văzut și aici în evoluție. Nu este fotografierea reporterului grăbit care surprinde o singură atitudine. Pe hârtie se sintetizează fructul unor observații de luni întregi, slujite de o metodă nouă care caută în special transformările și cauzele adânci care determină aspectele succesive. Valorile sunt și ele noi. Este valabil tot ce poate schimba omul în sensul înalt, cerut de cauza generală a proletariatului.

Priviți-o pe Lida, unul dintre cele mai interesante portrete. Pătrunderea progresivă în muncă, misiuni ilegale din ce în ce mai însemnate, clarificarea apărută odată cu primele noțiuni de marxism, determină o serie întreagă de transformări. « În aparență ea rămăsese aceeași fată veselă și superficială, și cam svăpăiată, dar în realitate se transformase cu totul. Cugeta. Și creștea. Apoi, evenimentul cel mai însemnat, intrarea în partid: « Cred că aceasta a fost cea mai însemnată zi din viața mea, spunea Lida. De acum nu-mi mai aparțin mie. Făgăduesc să nu compromit nimic, orice s'ar întâmpla ». Evoluția nu se oprește aici, căci Lida, îndrumată de partid avea să se ridice tot mai mult, întâi în ilegalitate și apoi în închisoare. Sunt și alte portrete, mai colorate sau mai șterse. Kolin, un ceh strecurat printre cei din SS, pentru a fi de folos celor închiși. Sau Hofer, gardianul care a văzut și câmpurile de luptă. Hofer despre care Fucik spune: « nu este încă un om dar e pe cale de a deveni ». Tot mai mulți sunt pe cale de a se transforma, și la aceasta slujește în mare măsură sdruncinarea mitului hitlerist pe câmpurile de bătălie din Rusia. Întreg poporul își îndreaptă gândul spre Uniunea Sovietică, spre forța uriașă care aduce eliberarea. Pe alții însă victoriile sovietice li fac numai să-și dea seama că au pierdut partida, că pedeapsa pe care o merită se

apropie. Sunt «marionetele». Soppa, directorul Inchisorii, animal egoist și crud, lacom de averi și lux. Zmetoň, «ființă primitivă care din câte a învățat n'a reținut decât un singur lucru: că poate să bată. «Withan, stărpitură refulată și dușmănoasă, spion mai veninos decât un șarpe. Fascismul își arată adevăratul chip prin intermediul slujitorilor lui». «Observați cu atenție aceste manechine, scrie Fucik. Ei formează o parte din armata politică a fascismului. Aleșii speciali. Stâlpii regimului. Reazimul ordinii publice». Sunt și prilejuri în care toți aceștia își pot da frâul liber pornirilor spre crimă, spre represii sângeroase în care sunt ucși sute de nevinovați. «Acum sunt toți în uniformă SS. E sărbătoarea lor, solemnitatea măcelului». Folosindu-se de tot ce vede, Fucik demască mereu uriașa minciună a fascismului, arată că bătălia împotriva barbariei trebuie câștigată.

Cartea se încheie aproape brusc. Odată cu plecarea spre necunoscut, firul se rupe. «Nu cunosc sfârșitul», scrie Fucik. Și ceva mai departe adaugă: «Aceasta nu mai e rol. E chiar viața». Scurta încheiere e luminată însă de ultimele cuvinte, simple, pătrunzătoare: «Oameni, eu v'am iubit. Veghiați». În fond, acest rând de bun rămas adună în el tot ce avea autorul mai scump: marea sa dragoste pentru om și cel mai însemnat îndemn pe care ni-l putea lăsa: «Veghiați!». Pentru că astăzi vigilența este mai necesară ca oricând.

În cursul ocupației fasciste lupta de clasă a îmbrăcat în țara noastră ca și în altele, o formă caracterizată prin strânsa prietenie dintre dușmanul invadator și capitalismul intern. Țara a fost eliberată de armatele sovietice. S'au înfăptuit transformări uriașe. Azi, în Republica noastră vechiul aparat de opresiune al Statului a fost înlocuit cu un aparat de stat pus în slujba intereselor populare, în slujba păcii și a libertății.

Victoriile clasei muncitoare nu trebuie să ducă la scăderea atenției, la îndepărtarea de problemele luptei de clasă. Așa cum ne învață Lenin și Stalin, așa cum

ne învață istoria vie a Partidului Comunist bolșevic al Uniunii Sovietice, așa cum ne arată documentele istoriei Partidului Muncitoresc Român, în drumul către socialism, lupta de clasă îmbracă forme tot mai variate și mai ascuțite. Vigilența este necesară și ea este caracteristica unui drum cât mai drept.

Acest lucru îl arată și cartea lui Fucik în tot cursul ei; privit din acest punct de vedere «Reportajul» capătă o actualitate mai vie. În domeniul ideologic vigilența ocupă un însemnat loc. Învățătura marxistă-leninistă trebuie ferită de orice infiltrații ideologice burgheze, și A. A. Jdanov a demonstrat strălucit la ce rezultate nefericite duce o cât de ușoară capitulare în fața ideologiei burgheze în artă și în filosofie.

Scriitorii și oamenii de cultură în general trebuie să ia parte activă la această bătălie, prin atitudinea lor de fiecare zi și prin operele lor. Ei trebuie să-și îndrepte fața, asupra problemelor actualității. Nu trebuie uitat primul pas făcut în această direcție de Congresul mondial al intelectualilor pentru apărarea păcii», Congresul ținut de curând la Wrocław. Pacea, bun atât de necesar progreselor culturii, pacea primejduită de imperialism a izbutit să grupeze pentru apărarea ei pe cei mai înaintați dintre intelectuali. La Wrocław s'au pus bazele unei viitoare activități coordonate, s'a văzut că pacea poate fi salvată numai în luptă cu imperialismul agresiv. Ororile desvăluite de cartea lui Fucik și de atâtea alte cărți ale scriitorilor progresiști nu trebuie să se mai repete. Luptând pentru pace, strângând rândurile, intelectualii nu fac decât să-și manifeste dragostea de oameni. Ei veghiază, își mențin conștiința de luptători pentru tot mai multă cultură și pentru o viață tot mai frumoasă.

Nu a fost o întâmplare, că la Congresul dela Wrocław, delegația sovietică a jucat un rol atât de însemnat și că pozițiile cele mai hotărâte le-au luat delegații comuniști din celelalte țări. Acest lucru se explică prin faptul că acești intelectuali s'au slujit în înțelegerea și rezolvarea problemelor

de învățătura marxistă-leninistă, pe care au aplicat-o actualității. Intelectualii noștri trebuie să caute și ei să-și însușească amănunțit marxism-leninismul, să-l pună în practică în întreaga lor activitate.

Revenind la domeniul care ne preocupă — literatura — vedem că marxism-leninismul pune la îndemâna scriitorilor principiul spiritului de partid în «rată și în literatură». Dacă «*Reportajul*» are pentru noi însemnătate și în legătură cu problemele scrisului, este fiindcă modul în care ele sunt rezolvate plasează cartea tocmai în cadrul literaturii de partid, centru al preocupărilor tot mai atente ale scriitorilor și cititorilor. Lenin, în cunoscutul său articol «*Literatura de partid și organizația de partid*» arată că literatură cu adevărat liberă nu, poate fi decât aceea legată pe față de proletariat: «Aceasta va fi o literatură cu adevărat liberă, pentru că ea nu va servi unei eroine suprasătule, nu celor zece mii din pătura de sus care se plictisesc și suferă de obezitate, ci milioanele și zecile de milioane de muncitori care alcătuiesc floarea țării, forța ei, viitorul ei. Aceasta va fi o literatură liberă care va fertiliza gândirea revoluționară a omenirii prin experiența și munca vie a proletariatului socialist, care va crea o permanentă întrepătrundere între experiența trecutului (socialismul științific care a desăvârșit dezvoltarea socialismului dela formele sale primitive, utopice) și expe-

riența prezentului (actuala luptă a tovarășilor muncitori).

Dacă ne uităm înapoi, vedem bine că paginile care ne-au prilejuit recenția de față se supun acestor condiții de luptă și de angajare fățișă alături de proletariat. că această supunere, departe de a da naștere la constrângeri sau piedici în creație, îngăduie, așa cum a arătat Lenin, un spațiu cât mai larg inițiativei personale, înclinațiilor individuale, mai mult spațiu pentru gândire și imaginație, formă și conținut.

Din ultima carte a lui Fucik am învățat cu siguranță unele lucruri. Am înțeles încăodată că în literatură și în artă în general, un înalt nivel ideologic îl dau numai alăturarea scriitorilor la lupta celei mai avansate clase — proletariatul — și temeinica însușire a învățaturii marxiste-leniniste. Am învățat că slujind din toate forțele aceste idealuri, îți poți păstra libertatea chiar îndărătul grătiilor.

Am priceput cum scriitorii din lagărul imperialist, chiar dacă la început au talent, sunt siliți să coboare tot mai jos, apărându-și stăpânii. Din concesie în concesie, ei ajung să nege chiar calitățile esențiale ale omului, calități pe care Iulius Fucik și toți scriitorii spiritului nou, le descriu și le prețuiesc în toată opera lor: energia, eroismul, dragostea de viață.

Horia Stancu